

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI

HAYAT REHBERİ KUR'ÂN

KONULU TEFSİR

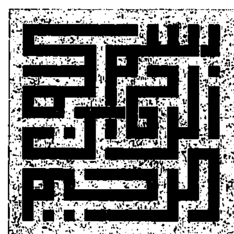
3

HAYAT REHBERİ KUR'ÂN

KONULU TEFSİR

3

HAYAT REHBERİ KUR'ÂN -KONULU TEFSİR-

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI - 2032
KAYNAK ESERLER - 251

BİLİM KURULU
Prof. Dr. Ali ERBAŞ
Prof. Dr. Mehmet PAÇACI
Prof. Dr. Huriye MARTI
Prof. Dr. Mehmet ÜNAL

EDİTÖRLER
Prof. Dr. Mehmet PAÇACI
Prof. Dr. Ali AKPINAR
Prof. Dr. Bilal GÖKKIR
Prof. Dr. Fatma Asiye ŞENAT
Prof. Dr. Harun ÖĞMÜŞ
Prof. Dr. İbrahim Hilmi KARSLI
Prof. Dr. İsmail ÇALIŞKAN
Prof. Dr. Muammer ERBAŞ
Prof. Dr. Necdet ÇAĞIL
Prof. Dr. Necmettin GÖKKIR
Prof. Dr. Ömer ÇELİK
Prof. Dr. Ömer KARA
Prof. Dr. Zekeriya PAK
Doç. Dr. Esra GÖZELER

İLMÎ REDAKSİYON
Prof. Dr. Halil ALDEMİR
Prof. Dr. Sevgi TÜTÜN
Doç. Dr. Ali BULUT
Doç. Dr. Fatih TOK
Doç. Dr. Harun BEKİROĞLU
Doç. Dr. Mehmet KAYA
Doç. Dr. Mehmet Suat MERTOĞLU
Doç. Dr. Mehmet Taha BOYALIK
Doç. Dr. Mesut KAYA
Doç. Dr. Muhammet YILMAZ
Doç. Dr. Murat KAYA
Doç. Dr. Mustafa ŞENTÜRK
Doç. Dr. Nihat UZUN
Doç. Dr. Şükrü MADEN
Doç. Dr. Yakup YÜKSEL
Dr. Öğr. Üyesi Bayram DEMİRCİGİL
Dr. Öğr. Üyesi Ercan ŞEN
Dr. Öğr. Üyesi Ferihan ÖZMEN
Dr. Öğr. Üyesi Sema ÇELEM

SON OKUMA
Prof. Dr. Huriye MARTI
Prof. Dr. İbrahim Hilmi KARSLI
Prof. Dr. İsmail ÇALIŞKAN
Prof. Dr. Mehmet PAÇACI
Prof. Dr. Ömer ÇELİK
Doç. Dr. Esra GÖZELER
Doç. Dr. Fatih KURT
Dr. Burhan İŞLİYEN
Dr. Faruk GÖRGÜLÜ
Elif ERDEM
Hale ŞAHİN
Mustafa IRMAKLI
Rukiye AYDOĞDU DEMİR

ARAŞTIRMACILAR
Doç. Dr. Murat KAYA
Ar. Gör. Abdullah KARACA
Ar. Gör. Esra ERDOĞAN ŞAMLIOĞLU
Ar. Gör. Tuba KARAŞAHİN
Meliz BARMAKSIZ
Zeynep DİNLER

Genel Koordinatör
Prof. Dr. Huriye MARTI

Yayın Yönetmeni
Doç. Dr. Fatih KURT

Koordinasyon
Bünyamin KAHRAMAN

Tasarım
Emre YILDIZ

Baskı Takip
Mustafa ÇOBAN

2021-06-Y-0003-2032
ISBN 978-625-435-121-1 (takım)
ISBN 978-625-435-124-2 (3. cilt)

Eser İnceleme Komisyon Kararı:
19.08.2021/48

Sertifika No: 12930

2. Baskı, Ankara 2021

Baskı ve Cilt
Başak Matbaacılık ve Tan. Hizm.
İth. İhr. Tic. A.Ş.
Tel: (0312) 397 16 17

© T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı

İletişim
Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü
Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı
Üniversiteler Mah. Dumlupınar Bulvarı
No: 147/A 06800 Çankaya/ANKARA
Tel: (0312) 295 72 93 - 94
Faks: (0312) 284 72 88
e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

Yayın ve Satış
Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü
Tel.: (0312) 295 71 53 - 295 71 56
Faks: (0312) 285 18 54
e-posta: dosim@diyanet.gov.tr

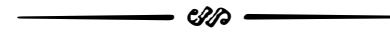
HAYAT REHBERİ KUR'ÂN

KONULU TEFSİR

3

İÇİNDEKİLER

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
DÜNYA HAYATI ve İNSANIN İMTİHANI

HZ. MUHAMMED
(SAS)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحٖيمِ

مَا كَانَ مُحَمَّدٌ اَبَٓا اَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ وَلٰكِنْ رَسُولَ اللّٰهِ وَخَاتَمَ النَّبِيّٖنَۜ
وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلٖيماً ﴿٤٠﴾

"Muhammed içinizden hiçbir erkeğin babası değildir, fakat o Allah'ın Elçisi'dir ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi bilmektedir."

(Ahzâb 33/40)

اِقْرَاْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذ۪ي خَلَقَۚ ﴿١﴾ خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍۚ ﴿٢﴾ اِقْرَاْ وَرَبُّكَ الْاَكْرَمُۙ ﴿٣﴾ اَلَّذ۪ي عَلَّمَ بِالْقَلَمِۙ ﴿٤﴾ عَلَّمَ الْاِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْۜ ﴿٥﴾

"Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı alaktan (asılıp tutunan zigottan) yaratmıştır. Oku! Kalemle (yazmayı) öğreten, insana bilmediğini bildiren Rabbin sonsuz kerem sahibidir."

(Alak 96/1-5)

اَلَمْ يَجِدْكَ يَت۪يماً فَاٰوٰىۖ ﴿٦﴾ وَوَجَدَكَ ضَٓالاًّ فَهَدٰىۖ ﴿٧﴾ وَوَجَدَكَ عَٓائِلاً فَاَغْنٰىۜ ﴿٨﴾

"O seni yetim bulup barındırmadı mı? Seni yol bilmez hâlde bulup yol göstermedi mi? Ve seni yoksul bulup zengin etmedi mi?"

(Duhâ 93/6-8)

قُلْ لَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ مَا تَلَوْتُهُ عَلَيْكُمْ وَلَٓا اَدْرٰيكُمْ بِه۪ۘ فَقَدْ لَبِثْتُ ف۪يكُمْ عُمُراً مِنْ قَبْلِه۪ۜ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٦﴾

"De ki: 'Allah (öyle) dileseydi ne ben onu (Kur'ân'ı) size okuyabilirdim ne de siz onu anlayabilirdiniz. O gelmeden aranızda uzun bir süre yaşadım, siz aklınızı kullanıp düşünmez misiniz?'"

(Yûnus 10/16)

قُلْ يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اِنّ۪ي رَسُولُ اللّٰهِ اِلَيْكُمْ جَم۪يعاًۨ الَّذ۪ي لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِۚ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ يُحْي۪ي وَيُم۪يتُۖ فَاٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الْاُمِّيِّ الَّذ۪ي
يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَكَلِمَاتِه۪ وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٥٨﴾

"De ki: 'Ey insanlar! Gerçekten ben göklerin ve yerin sahibi olan Allah'ın hepinize gönderdiği Elçisi'yim. O'ndan başka ilâh yoktur. O hayat verir ve öldürür. Öyleyse Allah'a ve ümmî peygamber olan Resûlü'ne -ki o Allah'a ve O'nun sözlerine inanır- iman edin ve ona uyun ki doğru yolu bulasınız.'"

(A'râf 7/158)

قُلْ اِنَّمَٓا اَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحٰٓى اِلَيَّ اَنَّمَٓا اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌۚ فَمَنْ كَانَ
يَرْجُوا لِقَٓاءَ رَبِّه۪ فَلْيَعْمَلْ عَمَلاً صَالِحاً وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّه۪ٓ اَحَداً ﴿١١٠﴾

"De ki: 'Ben, yalnızca sizin gibi bir insanım. Şu var ki bana, ilâhınızın sadece bir ilâh olduğu vahyolunuyor. Artık her kim Rabbine kavuşmayı bekliyorsa dünya ve âhirete yararlı iş yapsın ve Rabbine ibadette hiçbir şeyi ortak koşmasın.'"

(Kehf 18/110)

مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ اَطَاعَ اللّٰهَۚ وَمَنْ تَوَلّٰى فَمَٓا
اَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَف۪يظاًۜ ﴿٨٠﴾

"Resûle itaat eden Allah'a itaat etmiş olur, yüz çevirenlere gelince seni onlara bir koruyucu olarak göndermedik."

(Nisâ 4/80)

إِنَّمَا كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ إِذَا دُعُوا إِلَى اللّٰهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ أَنْ يَقُولُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا ۗ وَأُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٥١﴾ وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَيَخْشَ اللّٰهَ وَيَتَّقْهِ فَأُولٰٓئِكَ هُمُ الْفَٓائِزُونَ ﴿٥٢﴾

"Aralarındaki anlaşmazlıkları çözüme bağlasın diye Allah'a ve Resûlü'ne çağrıldıklarında Müminlerin sözü, 'Dinledik ve boyun eğdik.' demekten ibarettir. İşte kurtuluşa erenler de bunlardır! Allah'a ve Resûlü'ne itaat eden, Allah'a itaatsizlikten korkan, O'na saygısızlıktan korunanlar var ya, işte asıl kazananlar bunlardır!"

(Nûr 24/51-52)

يَٓا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَاتَّقُوا اللّٰهَ ۗ إِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١﴾

"Ey iman edenler! (Söz ve davranışlarınızda) Allah ve Resûlü'nün önüne geçmeyin, Allah'a itaatsizlikten sakının! Şüphesiz Allah her şeyi işitmekte ve bilmektedir."

(Hucurât 49/1)

يَٓا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَرْفَعُٓوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَنْ تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿٢﴾

"Ey iman edenler! Sesinizi peygamberin sesinden daha fazla yükseltmeyin, birbirinize bağırdığınız gibi ona bağırmayın; sonra farkında olmadan amelleriniz boşa gider."

(Hucurât 49/2)

اَلَّذٖينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْاُمِّيَّ الَّذٖى يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِى التَّوْرٰيةِ وَالْاِنْجٖيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهٰيهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَٓائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ اِصْرَهُمْ وَالْاَغْلَالَ الَّتٖى كَانَتْ عَلَيْهِمْ فَالَّذٖينَ اٰمَنُوا بِهٖ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذٖى اُنْزِلَ مَعَهُٓ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٥٧﴾

"Onlar, ellerindeki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları o Elçi'ye, o Ümmî Peygamber'e uyarlar. Peygamber onlara iyiliği emreder ve onları kötülükten meneder; yine onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar. Ağırlıklarını kaldırır, üzerlerindeki zincirleri çözer. O Peygamber'e inanan, onu koruyup destekleyen, ona yardım eden ve onunla birlikte gönderilen nura uyanlar, işte bunlardır kurtuluşa erenler."

(A'râf 7/157)

وَاصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ اِلَّا بِاللّٰهِ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُ فٖى ضَيْقٍ مِمَّا يَمْكُرُونَ ﴿١٢٧﴾

"Sen sabret, sabır göstermen de Allah'ın yardımı sayesinde olacaktır. Onlardan dolayı üzülme, kurdukları tuzaklardan kaygı duyma."

(Nahl 16/127)

وَمَنْ يُهَاجِرْ فٖي سَبٖيلِ اللّٰهِ يَجِدْ فِي الْاَرْضِ مُرَاغَمًا كَثٖيرًا وَسَعَةًۜ وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهٖ مُهَاجِرًا اِلَى اللّٰهِ وَرَسُولِهٖ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ اَجْرُهُ عَلَى اللّٰهِۜ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحٖيمًا ﴿١٠٠﴾

"Allah yolunda hicret eden kimse, yeryüzünde gidecek birçok uygun yer ve imkân bulacaktır. Kim Allah ve Resûlü uğrunda hicret ederek yurdundan çıkar da sonra ölüm onu yolda yakalarsa artık onun mükâfatını vermek Allah'a aittir; Allah daima günahları örtmektedir, engin rahmet sahibidir."

(Nisâ 4/100)

وَلَقَدْ نَعْلَمُ اَنَّكَ يَضٖيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَۙ ﴿٩٧﴾ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُنْ مِنَ السَّاجِدٖينَۙ ﴿٩٨﴾ وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتّٰى يَأْتِيَكَ الْيَقٖينُ ﴿٩٩﴾

"Söyledikleri yüzünden canının sıkıldığını muhakkak ki biliyoruz. Ama sen Rabbini hamd ile tesbih et, secde edenlerden ol! Kesin olan ölüm gelinceye kadar Rabbine kulluk et."

(Hicr 15/97-99)

هُوَ الَّذٖٓي اَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدٰى وَدٖينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدّٖينِ كُلِّهٖۜ وَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهٖيدًاۜ ﴿٢٨﴾

"Bütün dinlerin üzerindeki yerini alsın diye Resûlü'nü doğru yol rehberi ve hak din ile gönderen O'dur. Buna tanık olarak da Allah yeter."

(Feth 48/28)

يُرِيدُونَ اَنْ يُطْفِؤُا نُورَ اللّٰهِ بِاَفْوَاهِهِمْ وَيَأْبَى اللّٰهُ اِلَّٓا اَنْ يُتِمَّ نُورَهُ وَلَوْ كَرِهَ
الْكَافِرُونَ ﴿٣٢﴾ هُوَ الَّذٖٓى اَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدٰى وَدٖينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ
عَلَى الدّٖينِ كُلِّهٖ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ ﴿٣٣﴾

"İsterler ki Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürüversinler, ama inkârcılar hoşlanmasalar da Allah nurunu muhakkak tamamlamayı istiyor. Bütün dinlerin üzerindeki yerini alsın diye Resûlü'nü, doğru yol rehberi ve hak din ile gönderen O'dur; Müşrikler hoşlanmasalar da!"

(Tevbe 9/32-33)

وَمَا مُحَمَّدٌ اِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ اَفَا۬ئِنْ مَاتَ اَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ
عَلٰٓى اَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلٰى عَقِبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللّٰهَ شَيْـًٔا
وَسَيَجْزِى اللّٰهُ الشَّاكِرٖينَ ﴿١٤٤﴾

"Muhammed yalnızca bir elçidir. Ondan önce de elçiler gelip geçti. Şimdi o ölür veya öldürülürse gerisin geri (eski dininize) mi döneceksiniz? Kim geri dönerse bilsin ki Allah'a asla bir zarar vermiş olmayacaktır. Allah şükredenleri ödüllendirecektir."

(Âl-i İmrân 3/144)

Konunun Kavramsal Bağlamı

Hz. Muhammed (sas), Yüce Allah'ın gönderdiği son elçisidir. Kur'ân-ı Kerîm'de onun bir beşer olduğu vurgulanır. Onun çocukluğuna, yetimliğine, fakirliğine, gençliğine ve uzun bir süre kendi toplumu olan Mekkeliler içinde yaşadığına değinilir. Peygamber olarak seçildiği ve kendisine vahyedildiği bildirilir. Allah'ın buyruklarını kullarına getiren son elçisi olarak ona iman ve itaat edilmesi emredilir. O, vahye uyanların âhirette kazanacağını müjdelemek, uymayanların ise ceza ile karşılaşacağını bildirmek için gelmiştir. Kur'ân'da Yüce Allah'ın ona verdiği ayrıcalıklara dikkat çekilir. Onun ümmeti için bir örnek olduğu, onda uyulması gereken çok güzel ölçüler bulunduğu bildirilir. Hz. Peygamber'in Müminlerle olan ilişkisi, Müşrikler, Ehl-i kitap ve Münafıklarla mücadelesi Kur'ân'ın başından sonuna ele alınır. Hz. Muhammed (sas), vahyin eğittiği mükerrem bir elçi olarak Yüce Allah'ın rahmetini müjdeleyen ve azabından sakındıran âyetleriyle insanları eğitip terbiye eden son peygamberdir.

Muhammed ismi *ha-mi-de* kökünden türemiştir.[1] Hamd, "övmek" demektir.[2] *Muhammed* kelimesi de "devamlı övülen,[3] övgüye değer, bütün güzellikleri ve iyilikleri kendinde toplayan kişi" anlamındadır.[4] "Ahmed", "Mahmûd", "Hamîd", "Hâmid" isimleri de aynı kökten türemiştir. *Muhammed* ismi Kur'ân-ı Kerîm'de dört yerde geçer.[5] Kur'ân'da bir defa zikredilen *Ahmed* ismi ise,[6] Allah'a başkalarından daha iyi[7] ve daha çok hamd eden ya da örnek kulluğu ve güzel ahlâkı sebebiyle başkalarından daha çok övülen anlamındadır.[8]

1 Fîrûzâbâdî, s. 278.
2 Halîl b. Ahmed, I, 353; Ezherî, IV, 434-436.
3 Fîrûzâbâdî, s. 278.
4 M. Yaşar Kandemir, "Muhammed", *DİA*, XXX, 423.
5 Âl-i İmrân 3/144; Ahzâb 33/40; Muhammed 47/2; Feth 48/29.
6 Saf 61/6.
7 Kandemir, "Muhammed", *DİA*, XXX, 423.
8 Saf 61/6: Râzî, XXIX, 314; Âlûsî, XXVIII, 86.

Kur'ân'da Hz. Muhammed (sas) için "öğüt veren" (*müzekkir*),[9] "müjdeci" (*beşîr*),[10] "şahitlik yapan ve örnek olan" (şâhid), "müjdeleyen" (*mübeşşir*), "uyaran" (*nezîr*), "Allah'a davet eden" (*dâî ilallah*), "aydınlatıcı kandil" (*sirâcen münîrâ*),[11] "şefkat ve nezaket sahibi" (*raûf*), "merhametli, yardıma koşan, yaraları saran" (*rahîm*),[12] "aydınlık olan, aydınlatan" (*nûr*),[13] "bütün âlemlere rahmet" (*rahmeten li'l-âlemîn*),[14] "nübüvvet yükünü yüklenmiş" (*müzzemmil*),[15] tebliğ yapmak üzere hazırlığını yapmış (*müddessir*)[16] gibi sıfatlar kullanılır.

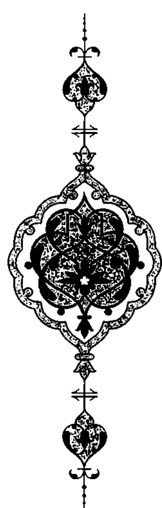
Allah Teâlâ, Hz. Muhammed'i (sas) peygamberlik (*risâlet*) ile vazifelendirmiş, onu kullarına *resûl* (elçi) ve *nebî* olarak seçmiştir. *Vahiy meleği* olan *Cebrâil*'i ona göndermiştir. Böylece *Kur'ân*'ın inişi (*nüzul*) gerçekleşmiş, son ilâhî *kitap* yirmi yılı aşkın bir sürede âyet âyet, sûre sûre inmiştir. Hz. Muhammed (sas) insanlara *imanı* öğretmiş, onları İslâm *din*ine *davet* etmiştir. Kendisine indirilen vahyi bildirmiş (*teblîğ*), onu açıklamış (*beyân*), insanları kötülüklerden arındırmıştır (*tezkiye*). Şehirlerin Anası (Ümmülkurâ) *Mekke*'den başlayarak Allah'ın sözünü (*zikr*) *Medine*'ye (*Yesrib*'e), oradan da Arap yarımadasına yaymıştır. Bütün insanların doğruyu görmesi (*hidayet*) için peygamberliği süresince mücadelelerle dolu bir hayat yaşamıştır. Bu uğurda *hicret* etmiş, *cihad*da bulunmuş, zaman zaman düşmanlarıyla savaşmış (*kıtâl*), pek çoğuyla barış yapmış (*sulh*) ve büyük *fetih*lere imza atmıştır. Allah Teâlâ onu doğru bilgi (*hak*) ile gönderdiğini ve onun dosdoğru bir yolda (*sırât-ı müstakim*) bulunduğunu bildirmiş, ümmetine onu güzel örnek (*üsve-i hasene*) olarak göstermiştir. Bütün ümmetin ona uymasını (*itaat, ittibâ*) istemiştir.

---

9 Gâşiye 88/21.
10 İsrâ 17/105; Fâtır 35/24.
11 Ahzâb 33/46.
12 Tevbe 9/128.
13 Mâide 5/15: Taberî, VIII, 264.
14 Enbiyâ 21/107.
15 Müzzemmil 73/1.
16 Müddessir 74/1.

İster ismi açıkça anılsın ister anılmasın, Kur'ân'ın her konusu Hz. Muhammed'le ilgilidir. Yaratılmadan yeniden dirilişe, tevhidden küfrün her çeşidine, ibadetten erdem ve iyiliklere, dünyalık işlerden âhiret hayatına, devlet yönetiminden evindekilerle ilişkisine kadar bütün konularda şu ya da bu şekilde Allah'ın son elçisiyle bir ilgi kurulur. Çünkü dini ve hayatı öğreten son kitap, onun aracılığıyla öğretilmiş ve yaşanmıştır.

HZ. MUHAMMED (sas) HZ. İBRÂHİM'İN DUASI, HZ. ÎSÂ'NIN MÜJDESİDİR

أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَاٰوٰى ﴿٦﴾ وَوَجَدَكَ ضَٓالًّا فَهَدٰى ﴿٧﴾ وَوَجَدَكَ عَٓائِلًا فَاَغْنٰى ﴿٨﴾

"O seni yetim bulup barındırmadı mı? Seni yol bilmez hâlde bulup yol göstermedi mi? Ve seni yoksul bulup zengin etmedi mi?"

(Duhâ 93/6-8)

Soyundan pek çok peygamber gelen İbrâhim (as), oğlu İsmâil (as) ile birlikte Yüce Rabbimize şöyle dua etmişti: *"Soyumuzdan, onlara senin âyetlerini okuyacak, kitabı ve hikmeti öğretecek, onları (kötülüklerden) arındıracak bir elçi çıkar Rabbimiz! Çünkü yalnız sensin kudret ve hikmet sahibi!"*[1] Allah Teâlâ onların duasını kabul etti.[2] Hz. Îsâ da onun geleceğini şöyle haber veriyordu: *"Ey İsrâiloğulları! Bilin ki benden önceki Tevrat'ı doğrulamak ve benden sonra gelecek Ahmed isimli elçiyi müjdelemek üzere size Allah tarafından gönderilmiş elçiyim!"*[3] Aradan yüzyıllar geçmişti. Mekke'de Âmine bint Vehb, oğluna hamile iken bir rüya gördü. Rüyaya göre kendisinden bir nur çıkıyor ve Şam'ın saraylarını aydınlatıyordu. Bütün bunlar önemli bir olayın habercisiydi.[4] İnsanlığın, kendisine doğru yolu gösterecek bir rehbere hasret kaldığı bir zamanda, Hz. Muhammed (sas) peygamber olarak gönderildi.

---

1 Bakara 2/129.
2 Bakara 2/129: Taberî, II, 572, 575; İbn Kesîr, II, 96.
3 Saf 61/6; Bakara 2/129: İbn Kesîr, II, 97.
4 Bakara 2/129: İbn Kesîr, II, 97.

Peygamberimiz daha sonra bu olaylara işaret ederek *"Ben atam İbrâhim'in duası, Îsâ'nın kavmine verdiği müjdesi ve annem Âmine'nin rüyasıyım."* buyurmuştu.[5]

Hz. Muhammed (sas), peygamber olmadan önce toplumunun içinde uzunca sayılabilecek bir hayat yaşadı.[6] O, Mekke'de mukim olan ve ticaretle uğraşan Kureyş kabilesine mensuptu.[7] Yetim doğmuştu. Arap toplumunun herhangi bir ferdi olarak onların arasında yaşıyordu.[8] Mekke halkı, şirkin karanlığında yaşayan ve doğruyu bilmeyen bir toplumdu.[9] Rabbi onu yetimken barındırdı, yol bilmezken ona yol gösterdi, yoksulken onu zengin kıldı.[10] Yaratıldığı andan itibaren Allah'ın ona olan ikram ve ihsanları çok büyük oldu.[11] Allah Teâlâ, Son Peygamberi'ne dünyada ve âhirette birçok iyilik, bitip tükenmez nimet verdi.[12] Gönlünü hidayete, imana ve Hakk'ı tanımaya açıp genişletti, ferahlattı, nurlandırdı, şefkat ve rahmetle doldurdu, hikmet kaynağı hâline getirdi, Câhiliye'nin ağırlıklarından kurtardı.[13] Rabbimiz, muhtaç iken onu korudu, ona doğru yolu gösterdi ve bilmediği şeyleri öğretti.[14] Peygamberlik görevinden önce de onu yanlış yollara sapmaktan ve insanların kötülüklerinden muhafaza etti.[15]

Yirmi beş yaşına geldiğinde Resûl-i Ekrem (sas) evlendi, düzenli ve huzurlu bir aile hayatı kurdu.[16] İlk hanımı Hz. Hatice bint Huveylid (ö. 620) oldu. Resûlullah'ın (sas) Hz. Hatice'den erkek ve kız evlâtları oldu. Oğlu Kâsım, Abdullah ve daha sonra evlendiği Mâriye'den olan İbrâhim (ö. 10/632) çok küçük yaşlarda vefat ettiler. Kızları; Zeyneb (ö. 8/629), Rukiye (ö. 2/624), Ümmü Gülsüm (ö. 9/630) kendisinden önce; Fâtıma da (ö. 11/632) kendisinden altı ay sonra vefat etti.[17]

---

5 Bakara 2/129: Taberî, II, 572-574; İbn Kesîr, II, 96-97; İbn Hanbel, *el-Müsned*, IV, 127, 128; V, 262; Hâkim en-Nisâbûrî, II, 453, 656.

6 Duhâ 93/6-8: Mukātil b. Süleyman, IV, 732; Taberî, XXIV, 489-490; İbn Ebî Hâtim, X, 3443; krş. İbn Hişâm, I, 241.

7 Kureyş 106/1-4; İbn Kesîr, XIV, 465-466.

8 Yûnus 10/16; Cum'a 62/11: Taberî, XII, 137-138.

9 Duhâ 93/7: Taberî, XXIV, 489.

10 Duhâ 93/1-8: Mukātil b. Süleyman, IV, 731-732; Taberî, XXIV, 484-489; İbn Kesîr, XIV, 383-385; krş. İbn Hişâm, I, 241.

11 Âl-i İmrân 3/174; Nisâ 4/113: Taberî, VII, 481; İsrâ 17/87.

12 Kevser 108/1: Taberî, XXIV, 682-684; İbn Kesîr, XIV, 478-479.

13 İnşirâh 94/1: Taberî, XXIV, 492.

14 Şûrâ 42/52: Taberî, XX, 542; Duhâ 93/7.

15 Mâide 5/67; Yûnus 10/61: İbn Kesîr, VII, 374; İsrâ 17/60, 73-77; Mü'minûn 23/51; Şuarâ 26/214-220; Hucurât 49/7-8; Tûr 52/48: Mukātil b. Süleyman, IV, 150; Taberî, XXI, 605; Zemahşerî, V, 631; Kurtubî, XIX, 541-542; İbn Kesîr, XIII, 241; Ebüssuûd Efendi, V, 216; Tahrîm 66/4.

16 Âl-i İmrân 3/60-61, 121; Ra'd 13/38; Tâhâ 20/132; Ahzâb 33/37-40, 50-55; Feth 48/12: Zemahşerî, III, 356; İbn Kesîr, VIII, 161-162.

17 Ahzâb 33/59: Kurtubî, XVII, 227-229; İbn İshak, s. 229-230; İbn Hişâm, I, 190-191; İbn Sa'd, I, 110-120.

Peygamberimiz Hz. Hatice ile yirmi beş yıl yaşadı ve onun vefatından sonra başka evlilikleri de oldu.[18]

Resûlullah (sas), peygamber olmadan önce de sonra da Allah katında çok üstün bir konumdaydı.[19] Allah Teâlâ, Resûl-i Ekrem'e "Ey Nebî", "Ey Resûl" gibi, onu yücelten bir üslupla hitap etmiştir.[20] Kullarına da *"(Ey Müminler!) Peygamberi kendi aranızda birbirinizi çağırır gibi çağırmayın."*[21] diye emretmiştir. İbn Abbas (ö. 68/687-88) bu âyet-i kerîme hakkında şöyle demiştir: "İnsanlar, Allah Resûlü'ne, 'Yâ Muhammed, Yâ Ebe'l-Kâsım!' diye sesleniyorlardı. Allah Teâlâ, Elçisi'ne üstün bir konum vermek için onu böyle çağırmalarını yasakladı. Bundan sonra insanlar ona, 'Yâ Nebiyyallâh, Yâ Resûlallah!' diye hitap ettiler."[22] Yüce Allah (cc) Kur'ân'da onu, "Muhammed" ve "Ahmed" isimleriyle de anmıştır.[23] Ayrıca insanlara, Resûlüne karşı son derece saygılı ve samimi davranmalarını, onun yanında seslerini yükseltmemelerini emretmiştir.[24]

HZ. MUHAMMED, ALLAH'IN SON ELÇİSİ ve İNSANLIĞA RAHMETTİR

مَا كَانَ مُحَمَّدٌ اَبَٓا اَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ وَلٰكِنْ رَسُولَ اللّٰهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّنَۜ وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلٖيماً ﴿٤٠﴾

"Muhammed içinizden hiçbir erkeğin babası değildir, fakat o Allah'ın Elçisi'dir ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi bilmektedir."

(Ahzâb 33/40)

18 Ahzâb 33/28: Kurtubî, XVII, 119-127; İbn İshak, s. 238-252; İbn Hişâm, I, 187-190, II, 643-648; İbn Sa'd, I, 109-110.

19 Bakara 2/144, 253; Âl-i İmrân 3/31-32, 81; Nisâ 4/64-65, 80, 166; Enfâl 8/33; Tevbe 9/99; İsrâ 17/1, 79; Nûr 24/11-20; Ahzâb 33/56; Feth 48/1-3, 10; Necm 53/3-18; Mücâdele 58/12-13.

20 Mâide 5/41, 67; Enfâl 8/64-65.

21 Nûr 24/63.

22 Nûr 24/63: İbn Ebî Hâtim, VIII, 2654-2655; Ebû Nuaym, *Delâil*, I, 43; İbn Kesîr, X, 279; Âlûsî, XVIII, 225.

23 Âl-i İmrân 3/144; Ahzâb 33/40; Muhammed 47/2; Feth 48/29; Saf 61/6.

24 Bakara 2/104; Tevbe 9/61, 91; Nûr 24/62-63; Ahzâb 33/53, 57; Hucurât 49/1-5; Mücâdele 58/12-13.

Hz. Muhammed (sas), Yüce Allah'ın kulları arasından seçtiği son peygamberdir.[25] O, Şehirlerin Anası (Ümmülkurâ) Mekke'den başlayarak bütün insanlara elçi olarak gönderilmiştir.[26] İnsanlığı Kur'ân ile doğruya çağırmış, müjdelemiş, uyarmış,[27] onlara âhiret gününün geleceğini ve hesabı bildirmiştir.[28]

Vahiy Resûl-i Ekrem'e önce sâdık rüyalar hâlinde gelmeye başlamıştı. Resûlullah'ın (sas) gördüğü rüya aynen gerçekleşirdi. Sonra Hira mağarasına çekilip tek başına tefekkür etmeyi âdet edindi. O bu hâldeyken bir gün Cebrâil (as) gelip "Oku!" emriyle Alak sûresinin ilk beş âyetini getirdi. Daha sonra vahiy bir müddet gelmedi.[29] Bundan dolayı Hz. Muhammed (sas), kendisinden endişe etmeye, çevresindeki insanlar da ona "mecnun" demeye başladı. Bunun üzerine, kuvvetli bir yemin ile onun asla aklını yitirmiş olmadığı, aksine Rabbinin iyiliğini, merhametini gördüğü ve büyük bir dini getirdiği bildirildi.[30] Vahyin gelişi bir süreliğine uzayınca, bazıları Rabbinin onu terk ettiğini iddia etti. Bunun üzerine inen âyetlerle Allah Teâlâ'nın kendisini bırakmadığı ve ona darılmadığı haber verildi.[31] Onun için, âhirette hazırlanan nimetlerin dünyadakilerden daha iyi olacağı, dünyada ve âhirette adının yüceltildiği müjdelendi.[32]

Yeni gelen vahiyle Resûlullah'a gece namazı (*teheccüd*) emredilmişti: *"Ey örtüsüne bürünen! Geceleyin -birazı dışında- namaza kalk! Gecenin yarısında bu vakti biraz öne veya biraz ileri de alabilirsin. Kur'ân'ı tane tane, hakkını vererek oku."*[33] Bu sebeple o, geceleri namaz kılıp kendisine inen âyetleri okuyarak peygamberlik görevine hazırlanıyordu. Henüz sayıları az olan ashâbı da onunla birlikte bu namazı kılıyordu.

Müddessir sûresinin indirilmesiyle Hz. Peygamber'den risâlet vazifesine başlaması, kalkıp insanları uyarması istendi: *"Ey örtüsüne bürünen! Kalk ve uyar! Sadece Rabbinin büyüklüğünü dile getir!"*[34] Bir süre İslâm'ı güvendiği, tanıdığı insanlara

---

25 En'âm 6/124: Mâtürîdî, V, 207-208; Zemahşerî, II, 393; Nahl 16/2; Zuhruf 43/32; İbn Hişâm, I, 361; Ahzâb 33/40: Beyzâvî, III, 89; İbn Kesîr, XI, 175-176.

26 A'râf 7/158: Taberî, X, 498.

27 Yûnus 10/2; Yûsuf 12/3; İsrâ 17/7,3, 86; Enbiyâ 21/45; Ahzâb 33/21, 40, 53; Yâsîn 36/1-4; Zümer 39/65; Şûrâ 42/7, 52; Zuhruf 43/43; Müddessir 74/1-7; Alak 96/1-5.

28 Şûrâ 42/7: Mukātil b. Süleyman, III, 764.

29 Alak 96/1-4: Taberî, XXIV, 528-530.

30 Kalem 68/1-6: Taberî, XXIII, 149-152.

31 Duhâ 93/1-3: Taberî, XXIV, 484-487; İbn İshak, s. 115.

32 İnşirâh 94/1-4: Mukātil b. Süleyman, IV, 741-742; Taberî, XXIV, 492-495; İbn Kesîr, XIV, 388-391.

33 Müzzemmil 73/1-4, 20: Taberî, XXIII, 361-362, 393; İbn Kesîr, XIV, 160, 172-174; İsrâ 17/79: İbn Kesîr, IX, 54-55.

34 Müddessir 74/1-7: Taberî, XXIII, 404.

gizlice, bir bir anlattı. Üç sene süren bu gizli davet döneminde erkek ve kadın pek çok insan İslâm'a girmişti. Artık İslâm Mekke'de yayılmış ve her yerde konuşuluyordu.[35] *"Sen, sana buyurulanı açıkça duyur."*[36] âyeti gelince Resûlullah (sas) ve ashâbı meydana çıkıp insanları İslâm'a açıkça davet etmeye başladılar.[37]

Yüce Allah, Elçisi Hz. Muhammed'e (sas), putlardan, kir ve günahlardan uzak durmasını ve sadece kendisine kulluk etmesini emrediyordu.[38] O da bu emre uyarak üstün bir ahlâkla yaşadı: *"Hiç şüphesiz senin için bitip tükenmeyen bir ödül vardır. Sen elbette üstün bir ahlâka sahipsin."*[39] Allah Resûlü, inanç, amel ve ahlâkla ilgili Kur'ân neyi emrediyorsa onu yerine getirmekte, neyi yasaklıyorsa ondan da titizlikle uzak durmaktaydı. Onun bu temiz hayatı, Allah'ın Elçisi oluşunun en başta gelen delillerinden birisi idi.[40] Bu hâlini desteklemek maksadıyla bir süre sonra ona günün farklı saatlerinde namaz kılması da emredildi.[41] Kendisine verilen sayısız iyilikler için Rabbine namaz kılıp kurban kesmesi istendi. Ondan bütün ibadetlerini ihlâsla sadece Allah'a yönelerek yapması isteniyordu.[42]

Kendisine elçilik görevi verilince Hz. Muhammed (sas), yaşadığı toplumdaki insanların iman etmesi için kendi hayatını hiçe sayarcasına çalışmaya başlamıştı. Zira onların hakikati inkâr ederek imandan uzak durmalarına çok üzülüyordu.[43] Yüce Allah, Resûlü'ne önce en yakınlarından uyarıya başlamasını söyledi.[44] Bunun üzerine Resûlullah (sas) Abdülmuttaliboğullarını çağırarak onları âhiret azabına karşı uyardı, tevhide sarılmalarını istedi.[45] Bunun üzerine kurdukları zulüm ve cehalet düzeninin bozulacağını fark eden Müşrikler, Peygamberimize ve Müminlere eziyet etmeye ve şiddet uygulamaya, onlarla alay etmeye başladılar. Âyetler ise Yüce Allah'ın desteğini şöyle bildiriyordu: *"… Müşriklere aldırış etme! Allah'ın yanında başka bir tanrı daha edinen o alaycılara karşı biz senin yanındayız. Onlar ileride anlayacaklar!"*[46] Hz. Muhammed (sas), Mekke döneminde Kur'ân ile cihad ediyor, Müşriklerin bu

35 İbn Hişâm, I, 250, 262.
36 Hicr 15/94.
37 Hicr 15/94: Taberî, XIV, 143.
38 En'âm 6/56; Yûnus 10/104-106; Hicr 15/99; Neml 27/91; Zümer 39/11-12, 64-67; Mü'min 40/66; Müddessir 74/4-5.
39 Kalem 68/4: XXIII, 150, 152; Kurtubî, XXI, 141-142.
40 Yûnus 10/16: Mukātil b. Süleyman, II, 231; Taberî, XII, 137.
41 Hûd 11/114: İbn Kesîr, VII, 479; İsrâ 17/78-79; Tâhâ 20/130; Rûm 30/17-18; İbn Hişâm, I, 243.
42 Kevser 108/1-2: Taberî, XXIV, 692-697.
43 Mâide 5/41; Tâhâ 20/1-2; Kehf 18/6: İbn Kesîr, IX, 104; Şuarâ 26/3: Taberî, XVII, 543; Abese 80/5-6.
44 Şuarâ 26/214.
45 Şuarâ 26/214: Taberî, XVII, 654-665.
46 Hicr 15/94-96: Taberî, XIV, 145.

ilâhî kitabı kabul edip ondaki emirlere boyun eğmesi için çalışıyordu.[47] Kendisiyle alay etmekle yetinmeyip her türlü engele ve eziyete başvuranlar ise bir süre sonra helâk olup gideceklerdi.[48]

Yüce Allah, Peygamberimizden insanları dine davet ederken zarif davranmasını istemişti: *"Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et, onlarla en güzel yöntemle tartış."*[49] O, tebliğinde sözün en etkili, hassas ve yumuşak şeklini söyler, arkadaşlarının da böyle yapmasını önerirdi. Tartışmak gerektiğinde bile nazik konuşur, karşısındakini saracak şekilde sıcak ve samimi hitap ederdi.[50] Affetmeyi severdi. İslâm'a yönelik saldırılar karşısında tavizsizdi ama kendisine bir kötülük yapıldığında ona aynıyla karşılık vermez, sabrı ve affı yeğler, iyilikte bulunurdu.[51]

Cenâb-ı Hak, Resûlü'ne indirdiği dinin yolunu izlemesini ve inanmayanlara uymamasını söyledi.[52] Böylelikle o, vahyin rehberliğinde hep doğru yolu gösteriyordu.[53] İslâm'ı en açık şekliyle anlatıp tebliğde bulunuyor,[54] müşrik halkını düşünmeye davet ediyordu.[55] Kendiliğinden bir görev üstlenmemişti. Sadece Allah'tan aldığı yanılmaz gerçeği tebliğ ediyor, kendi arzusuna göre konuşmuyordu.[56] Yaptığı iş yalnızca insanları Allah'a davet etmek, O'ndan aldığı apaçık delillere çağırmaktı.[57] Zaten insanları doğruya erdirmek veya cezalandırmak onun elinde değildi.[58] Bu yaptıklarına karşılık insanlardan herhangi bir karşılık da istemiyordu.[59]

Ancak daha önceki peygamberlerin de başına geldiği gibi, halkının çoğu onu inkâr ediyor ve çeşitli bahaneler ileri sürüyordu. Meselâ, *"Allah, peygamber olarak bir beşeri mi gönderdi?"* diyorlardı.[60] Hz. Muhammed (sas) ise toplumuna kendisinin onlar gibi bir insan olduğunu, ancak farklı olarak Allah'ın kendisine vahiy

---

47 Furkān 25/52: Taberî, XVII, 470.

48 Hicr 15/94-96: Taberî, XIV, 145-154; İbn İshak, s. 254; İbn Hişâm, I, 408-410.

49 Nahl 16/125; Ankebût 29/46.

50 Nahl 16/125-128: Ebû Hayyân, V, 531; İbn Kesîr, VIII, 368; İsrâ 17/53; Ankebût 29/46.

51 Nahl 16/126-128: Zemahşerî, III, 486-490; İbn Atıyye, V, 431-432; İbn Kesîr, VIII, 370.

52 Ra'd 13/37; Kehf 18/28; Câsiye 45/19; İnsân 76/24.

53 Yâsîn 36/2-4; Şûrâ 42/52; Zuhruf 43/43; Mü'minûn 23/73.

54 Yûnus 10/41-43, 99, 108; Ra'd 13/40; Nahl 16/82; İsrâ 17/54; Şuarâ 26/216; Neml 27/80-81, 92; Ankebût 29/18; Fâtır 35/22-24; Zümer 39/19; Kāf 50/45; Tegābün 64/12; Gāşiye 88/22.

55 En'âm 6/50; A'râf 7/184; Yûnus 10/16; Nahl 16/44; Mü'minûn 23/68, 84-89; Kasas 28/51; Sebe' 34/9, 46; Duhân 44/58; Ahkaf 46/10; Hâkka 69/42.

56 En'âm 6/50, 106; Yûnus 10/15, 109; Enbiyâ 21/45; Sebe' 34/50; Necm 53/1-7.

57 En'âm 6/57; Yûsuf 12/108.

58 Âl-i İmrân 3/128; Tevbe 9/106; Kasas 28/56.

59 En'âm 6/90; Yûsuf 12/104; Furkān 25/57; Sebe' 34/47; Sâd 38/86; Tûr 52/40; Kalem 68/46.

60 İsrâ 17/94.

gönderdiğini[61] bildiriyordu.[62] Müşrikler, peygamberin beşer üstü bir varlık olması gerektiğini ileri sürüyorlardı. En azından elçinin yanında bir meleğin bulunmasını talep ediyorlardı. *"Bu nasıl peygamber! Yemek yiyor, çarşılarda dolaşıyor. Ona bir melek indirilmeli ve kendisiyle birlikte o melek de uyarıcılık görevi yapmalı değil miydi?"*[63] diyorlardı. Buna karşı Yüce Allah, yeryüzünde yerleşip dolaşanlar melek olsaydı elbette onlara da peygamber olarak gökten bir melek göndereceğini söyleyerek[64] bu talebin geçersizliğini ortaya koyuyordu. Zira insanlara, göremedikleri ve örnek alamayacakları melekleri elçi olarak göndermek ne kadar doğru olabilirdi ki![65] Yine, *"Bu adam bir sihirbazdır, tam bir yalancıdır."*[66] diye iftirada bulundular. Kur'ân, Allah'a ortaklar koşan bu cahil halka, Hz. Muhammed'in (sas) ilk peygamber olmadığını, ondan önce de peygamberler gönderildiğini bildirdi.[67] O, daha önce benzeri görülmemiş bir varlık değildi ki, peygamber olarak gönderilmesi garip ve uzak görülsün![68]

Kur'ân gerçekleri anlatmak için her türlü örneği verdiği hâlde Müşrikler inkâr etmekte direniyor, şöyle diyorlardı: *"Sen bizim için yerden bir kaynak fışkırtmadıkça sana asla inanmayacağız. Veya senin bir hurma bahçen ve üzüm bağın olmalı, içlerinden de çağıl çağıl nehirler akıtmalısın. Yahut -iddia ettiğin gibi- göğü üzerimize parçalar hâlinde yağdırmalısın veya Allah'ı ve melekleri şöyle karşımıza getirmelisin. Veya altından bir evin olmalı ya da göğe çıkmalısın. Bize okuyacağımız bir kitap indirmediğin sürece oraya çıktığına da asla inanmayacağız."*[69] Nitekim Kureyş'in ileri gelenleri ile Hz. Peygamber arasında geçen ve tefsirlerimizde aktarılan şu konuşma, onların İslâm daveti karşısındaki tutumunu gözler önüne sermektedir: Bir gün güneş battıktan sonra Müşrikler, Kâbe'nin yanında toplanmışlardı. Konuşup tartışmak için Hz. Peygamber'e haber gönderdiler. Peygamberimiz onların İslâm hakkında olumlu şeyler düşünmeye başladıklarını zannederek hemen geldi. Çünkü halkının Müslüman olup doğru yolu seçmelerini çok istiyordu. Yanlarına oturdu. Müşrikler dediler ki: "Muhammed! Sorumluluk bizden gitsin diye seni çağırdık. Vallahi Araplar içinde senin halkına yaptığını yapan başka birini bilmiyoruz. Atalarımıza hakaret ettin, dinimizi ayıpladın, aklımızla alay ettin, ilâhlarımıza sövdün, birliğimizi dağıttın, ne

61 Kehf 18/110; Fussılet 41/6.
62 İsrâ 17/93: Taberî, XV, 87.
63 Furkān 25/7.
64 İsrâ 17/95.
65 İsrâ 17/95: Taberî, XV, 91-92.
66 Sâd 38/4; Kāf 50/2.
67 Âl-i İmrân 3/144; Nisâ 4/163-165; Nahl 16/36, 43; Rûm 30/47; Zümer 39/65; Ahkāf 46/9.
68 Ahkāf 46/9: İbn Kesîr, XIII, 8.
69 İsrâ 17/90-93: İbn Hişâm, I, 309.

kadar çirkin iş varsa aramıza getirdin! Eğer bunları mal kazanmak için yapıyorsan aramızda mal toplayalım, en zenginimiz ol. Şeref kazanmak istiyorsan seni başımıza geçirelim. Kabile reisi olmak için bunları yapıyorsan seni başımıza lider yapalım. Yok, eğer bu getirdiklerin sana musallat olan ve kendisini gördüğün bir cin sebebiyleyse ki böyle bir şey olması da mümkündür, seni tedavi ettirip ondan kurtarmak için mallarımızı harcayalım. Bunların hiçbirini kabul etmezsen artık bizden günah gitti!" Bunun üzerine Resûlullah (sas) şöyle cevap verdi: *"Söylediklerinizle benim bir alâkam yok! Ben size getirdiğim şeyleri mallarınızı almak, içinizde şeref kazanmak ve başınıza idareci olmak için getirmedim. Ancak Allah beni size elçi olarak gönderdi. Bana bir kitap indirdi. Sizi müjdelememi ve uyarmamı emretti. Ben Rabbimin elçiliğini size ulaştırdım, size samimiyetle öğütler verdim. Size getirdiğim şeyleri kabul ederseniz bu sizin dünya ve âhirette iyiliğinize olur. Reddederseniz Allah sizinle aramızda hükmünü verinceye kadar O'nun emrini sabırla yerine getirmeye devam ederim."* Müşrikler bunun üzerine topraklarını genişletmesi, Şam ve Irak'ta olduğu gibi nehirler akıtması, atalarından Kusay b. Kilâb'ı diriltmesi için Rabbinden dilekte bulunmasını istediler. Hz. Peygamber (sas) ise kendisinin bu işler için gönderilmediğini söyleyerek tebliğini yineledi. Onlar devam ederek bu defa Rabbinden, onu doğrulaması için bir melek istemesini söylediler. Allah Resûlü (sas) de bir önceki cevabını tekrarladı ve kendisinin sadece uyarmak ve müjdelemek için gönderildiğini ifade etti. Müşrikler iddialarını ve isteklerini ısrarla tekrarlıyor, Peygamberimizi tehdit ediyorlardı. Son olarak Ebû Cehil daha da ileri giderek şunları söyledi: "Ey Kureyş topluluğu, görüyorsunuz ki Muhammed dinimizi ayıplamada, atalarımıza sövmede, akıllarımızı aşağılamada, tanrılarımıza inkârda ısrar ediyor. Allah'a ahdim olsun ki yarın burada taşıyabileceğim kadar büyük bir taşla oturup Muhammed'i bekleyeceğim ve gelip secde ettiğinde başını o taşla ezeceğim."[70]

Müşriklerin çabaları hep boşa çıkmıştı, o gün de öyle oldu. Kur'ân'a iman etmeyen, onun âyetleri üzerinde düşünmeyen, emirlerine ve yasaklarına uymayan bu zavallı kimseler, Allah'ın âyetleri okunurken, anlaşılmasını engellemek için gürültü yaptılar. Kur'ân'ı terk edilmiş bir söz hâline getirmeye çalıştılar.[71] Bu yaptıklarının fayda sağlamadığını görünce Resûlullah'a (sas) anlaşma teklif ettiler: "Biz senin ibadet ettiğine ibadet edelim, sen de bizim ibadet ettiklerimize ibadet et." dediler. Bunun üzerine Kâfirûn sûresi nâzil oldu ve Kâfirlere herhangi bir taviz ve ümit verilmemesi emredildi. *"De ki: 'Ey inkârcılar! Ben sizin tapmakta olduğunuz şeylere tapmam.*

70 İsrâ 17/93: Taberî, XV, 87-90; İbn Kesîr, IX, 78-80; Süyûtî, *Lübâbü'n-Nuķūl*, s. 165-166; krş. İbn İshak, s. 255-256.

71 Furkān 25/30: İbn Kesîr, X, 303.

Siz de benim taptığıma tapıyor değilsiniz. Ben sizin taptıklarınıza tapacak değilim. Siz de benim taptığıma tapacak değilsiniz. Sizin dininiz size, benim dinim banadır.'"[72]

Müşrikler Hz. Peygamber'den mucizeler istiyorlardı. Mucize görürlerse iman edeceklerine dair yemin ediyorlardı.[73] Hâlbuki peygamberlerin mucize getirmesi Allah'ın dilemesiyle olabilirdi.[74] Hz. Peygamber (sas) bir insan olduğu için, insanın bilgi edinme yetisini aşan şeyleri (*gayb*) kendiliğinden bilemezdi. Sadece Allah'ın bildirdikleri bilebilirdi.[75] Meselâ kıyametin ne zaman kopacağını bilemezdi.[76] Zira gaybı bilmek, göklerin ve yerlerin hazinelerine sahip olan ve gizli açık her şeyi bilen Yüce Allah'a aitti.[77] Hz. Muhammed (sas) ise yalnız Allah'a kulluk eden ve O'nun birliğine inanan bir insandı.[78]

Aslında Kur'ân, Resûl-i Ekrem'in peygamberliğini ispat etmek için yeterli bir mucize ve kanıttı.[79] Vahiy meleği Cebrâil, Kur'ân'ı Allah'ın izniyle ve Arap lisanıyla onun kalbine indiriyordu.[80] İnsanlara sindire sindire okuması için âyet âyet gelen Kur'ân[81] ile muhataplarını cehalet, küfür ve karanlıklardan ilim, hidayet ve imanın aydınlığına çıkarması isteniyordu.[82] Kur'ân, Resûlullah'a ait bir söz değildi, onu Allah indiriyordu. İstese indirmez veya indirdiğini de unutturur, Resûlullah da onu kimseye okuyamaz ve bildiremezdi. Dolayısıyla Kur'ân Rabbimizin rahmet ve lütfu ile nâzil oluyordu.[83]

Ayrıca Hz. Peygamber ümmî idi, kendisine daha önce vahiy gelmediği gibi din hakkında bir eğitim de almamıştı ve Kur'ân'ın ifadesiyle, "Kitap nedir, iman nedir?" bilmeyen biriydi.[84] Önceden aldığı bir eğitim olsaydı Kureyş kabilesinden inkâr edenler, getirdiği din konusunda şüpheye düşer, "Bu Muhammed'in öğrendiği

72 Kâfirûn 109/1-6: Taberî, XXIV, 702; İbn Hişâm, I, 362.

73 En'âm 6/8, 37, 109: İbn Kesîr, VI, 134-135; Yûnus 10/2, 20; Hûd 11/12; Ra'd 13/7, 27; Hicr 15/7-8; İsrâ 17/90-96; Tâhâ 20/133; Enbiyâ 21/3-8; Furkān 25/7-8, 20-21; Ankebût 29/50-51.

74 En'âm 6/109: İbn Kesîr, VI, 134; Ankebût 29/50: Zemahşerî, IV, 555; Mü'min 40/78: Zemahşerî, V, 362.

75 Âl-i İmrân 3/179: Taberî, VI, 265-266; Mâtürîdî, II, 491; En'âm 6/50: Mâtürîdî, V, 69-70; A'râf 7/188; Yûnus 10/20; Yûsuf 12/3; Enbiyâ 21/109-111; Kasas 28/44; Ahkāf 46/9; Muhammed 47/29-30; Feth 48/27; Tahrîm 66/3; Cin 72/26-27.

76 A'râf 7/187: Taberî, X, 611; Ahzâb 33/63; Nâziât 79/42-46.

77 En'âm 6/50: Taberî, IX, 255.

78 Yûnus 10/104: Taberî, XII, 303-304; Ra'd 13/36: Mukātil b. Süleyman, II, 382; İsrâ 17/1; Furkān 25/1: İbn Ebî Hâtim, VIII, 2660; Zümer 39/11; Cin 72/19.

79 Ankebût 29/50-51: Taberî, XVIII, 429.

80 Şuarâ 26/192-195.

81 İsrâ 17/106.

82 Hadîd 57/9: İbn Kesîr, XIII, 411.

83 Yûnus 10/16: Taberî, XII, 137; İsrâ 17/86-87: Taberî, XV, 73, 75; Şûrâ 42/24: Taberî, XX, 504-505.

84 Şûrâ 42/52.

ve yazdığı bir şeydir." derlerdi. Dolayısıyla onun ümmî olması da bir mucizeydi ve doğruluğunun bir delili idi.[85]

Allah Resûlü (sas) aynı zamanda cinlere de peygamber olarak gönderilmişti. Nitekim Yüce Allah, cinlerden bir grubu Kur'ân dinlemeleri için ona yönlendirmişti. Bu cinler, Ukâz panayırına giderken Nahle vâdisinde konaklayıp ashâbına sabah namazını kıldırmakta olan Resûlullah'a (sas) rastladılar. Onu dinleyip iman ettiler. Görüşmenin sonunda Hz. Muhammed (sas) onlara toplumlarını uyarma görevi verdi. Rivayetlere göre bu uyarılardan sonra cinler grup grup gelip Resûlullah'ı dinlemiş ve Müslüman olmuşlardı.[86] Nitekim Allah, Son Peygamberini Kur'ân-ı Kerîm'de engin merhameti sebebiyle bütün varlık âlemine rahmet olarak gönderdiğini bildirmişti.[87]

ALLAH'IN ELÇİSİ TEBLİĞ SÜRECİNİN BÜTÜN ZORLUKLARINI YAŞAMIŞTIR

وَاصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ اِلَّا بِاللّٰهِ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُ ف۪ي ضَيْقٍ مِمَّا يَمْكُرُونَ ﴿١٢٧﴾

"Sen sabret; sabır göstermen de Allah'ın yardımı sayesinde olacaktır. Onlardan dolayı üzülme, kurdukları tuzaklardan kaygı duyma."

(Nahl 16/127)

Allah (cc) Elçisi'ne, kavmiyle arasında yaşanan ihtilaflara dair ilâhî bir hüküm verilinceye kadar çektiği sıkıntılara dayanıp sabretmesini emretmişti.[88] Kendisine indirilen vahye tâbi olup onunla amel etmesini[89] ve önceki peygamberler gibi peygamberlik görevini kararlılıkla sürdürmesini söylemişti.[90] O, bütün zorluklar karşısında

85 A'râf 7/157-158: Râzî, XV, 25-26; Ankebût 29/48: Taberî, XVIII, 424-425; Cum'a 62/2.

86 Ahkāf 46/29-32: Taberî, XXI, 163-173; İbn Kesîr, XIII, 29-55; Cin 72/1-15: İbn Kesîr, XIV, 147-152; İbn İshak, s. 256; İbn Hişâm, I, 421-422.

87 Enbiyâ 21/107: Mâtürîdî, IX, 334.

88 Tâhâ 20/130; Kāf 50/39; Tûr 52/48: Râzî, XXVIII, 274; Kalem 68/48.

89 En'âm 6/135, 159; Yûnus 10/109: Taberî, XII, 306; Nahl 16/126-128: Taberî, XIV, 407; Kehf 18/28; Rûm 30/60; Mü'min 40/55, 77; Fussılet 41/26; Ahkāf 46/35; Tûr 52/48.

90 Şûrâ 42/15; Ahkāf 46/35: Taberî, XXI, 176-177; Zâriyât 51/54-55; Tûr 52/29.

tesbih ve hamd ile Rabbine sığınmalı, O'nun yardımını istemeliydi.[91] Allah Teâlâ, Müşriklerin baskılarla onu yanlışa düşürme ihtimaline karşı zaman zaman kendisini uyarıyor,[92] sağlam bir şekilde doğru yol üzerinde kalması için ona destek oluyordu.[93]

Müşrikler Kur'ân'ın vahiy olduğuna inanmak istemiyorlardı. Onun Hz. Muhammed (sas) tarafından uydurulduğunu, öncekilerin masalları olduğunu söylüyorlardı. Veya bir insan tarafından Hz. Peygamber'e öğretildiğini ve onun da bunları başkalarına yazdırıp kaydettiğini iddia ediyorlardı.[94] Allah Resûlü'ne çok sert tepkiler veriyor, her türlü düşmanlığı yaparak acımasızca saldırıda bulunuyorlardı. Kibir ve haset ile imana gelmeyi reddediyor, insanları Kur'ân'a itiraz etmeye çağırıyor, Allah'ın yolundan alıkoymak için türlü hilelere başvuruyorlardı.[95] Sevgili Peygamberimizi cin çarpmış, deli, sihirbaz, şair, yalancı gibi kötü sıfatlarla anıyor, ona inananları da kötülüyorlardı.[96] Bir gün, Hz. Peygamber'in azılı düşmanlarından Velîd b. Mugîre, Kureyş'in ileri gelenlerini toplayarak hac mevsiminin yaklaştığını, Arap kabilelerinin heyetlerinin Mekke'ye geleceğini söyleyerek söze başlamış ve şu öneride bulunmuştu: "Onlar, Muhammed'in iddiasını duydular. Dolayısıyla onun hakkında fikir birliğine varın da farklı farklı şeyler söyleyip birbirinizi yalanlamayın, birbirinizin sözünü çürütmeyin." Bunun üzerine Kureyşliler Peygamberimiz hakkında kâhin, mecnun, şair, sihirbaz demeyi teklif etmiş, Velîd ise bunların hiçbirinin inandırıcı olmadığını söyleyerek "Bunların hangisini söyleseniz bu iddianın yanlış olduğu hemen anlaşılır. Onun hakkında doğruya en yakın söz 'sihirbaz' olduğunu söylemenizdir. Çünkü onun getirdiği söz (Kur'ân) bir sihirdir. O, bu sözle, bir kişinin babasıyla, kardeşiyle, karısıyla ve kabilesiyle arasını ayırmaktadır." demişti. Toplantıya katılanlar böylece ittifak ederek ayrılmış ve Mekke'ye her geleni uyarıp Hz. Muhammed'den (sas) sakınmaya çağırmıştı. O yıl insanlar hacdan Resûlullah'ın (sas) haberleriyle dönmüşler ve böylece onun adı bütün Arap kabilelerine yayılmıştı. Cenâb-ı Hak, Velîd hakkında şöyle buyurdu: *"Yarattığım o şahsı (cezalandırma işini) bana bırak! Kendisine geniş bir servet ve gözü önünde duran oğullar verdiğim, önüne nimetleri serdikçe serdiğim, arkasından daha fazla vermemi bekleyen kişiyi! (Daha fazla vermek mi?) Asla! Çünkü o bizim âyetlerimize karşı inatla direnmektedir. Ben*

91 Hicr 15/98: Beyzâvî, II, 250.

92 Şûrâ 42/15: Taberî, XX, 485.

93 İsrâ 17/73: Taberî, XV, 15.

94 En'âm 6/66; Enfâl 8/31-32; Hûd 11/13, 35; Yûnus 10/15, 38; Nahl 16/103; Mü'minûn 23/81-83; Furkān 25/4-10; Secde 32/3; Şûrâ 42/24; Ahkāf 46/8, 11; İbn Hişâm, I, 311, 358.

95 En'âm 6/112; İsrâ 17/76; Furkān 25/31: İbn Kesîr, X, 303; Fâtır 35/42-43: İbn Kesîr, XI, 340; Kalem 68/48-52; Târık 86/15-17: Taberî, XXIV, 307.

96 Duhân 44/14; Ahkāf 46/7; Tûr 52/29-34; Necm 53/1-4; Kalem 68/52; Hâkka 69/38-43; Meâric 70/36-37; Tekvîr 81/22; İbn Hişâm, I, 313-321, 356-357, 362, 395-396, 408-410.

de onu sarp bir yokuşa süreceğim! Çünkü o, düşündü taşındı, ölçtü biçti. Kahrolası, ne biçim ölçtü biçti! Sonra kahrolası ne biçim ölçtü biçti! Sonra baktı. Sonra kaşlarını çattı, suratını astı. En sonunda sırtını dönüp gitti ve kibrine yenildi. 'Bu.' dedi, 'Olsa olsa eskilerden nakledilmiş bir sihirdir. Bu, insan sözünden başka bir şey değildir.'"[97] Tefsirlerimizin naklettiğine göre, Velîd'in yanındakiler hakkında da şu âyetler inmişti: *"(Resûlüm) Onların söylediklerinin gerçekten seni üzmekte olduğunu biliyoruz. Aslında onlar seni yalanlamıyorlar, fakat o zalimler açıkça Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar. Andolsun ki senden önceki peygamberler de yalanlanmıştı. Fakat onlar, yalancılıkla itham edilmelerine ve eziyete uğramalarına rağmen sabrettiler, sonunda yardımımız onlara yetişti. Allah'ın sözlerini değiştirebilecek hiç kimse yoktur. Muhakkak ki peygamberlerin haberlerinden bazısı sana da geldi."*[98]

Mekkeli Müşrikler, Allah Resûlü'nü zor durumda bırakmak için Yahudilerden öğrendikleri birtakım soruları da ona yönelttiler.[99] İlâhî vahyi, doğru olduğunu bile bile büyük bir inatla reddettiler, kör ve sağır davranarak kendi arzularının izinde ilerlediler.[100] İman ettikleri takdirde düşmanlarının birleşerek kendilerini memleketlerinden söküp atmasından korktuklarını söylediler. Allah (cc) onların bu iddiasına karşı nimetlerini hatırlatarak şöyle buyurdu: *"… Peki biz onları dokunulmaz, güvenli, katımızdan bir rızık olarak her şeyin ürünlerinin orada toplandığı bir yere yerleştirmedik mi? Fakat çoğu bunun şuurunda değildir."*[101]

Hz. Muhammed (sas) büyük bir sabırla ve ödülünü Allah'tan umarak O'nun emrini yerine getiriyor, kendisini yalanlamalarına, eziyetlerine ve alaylarına aldırmadan onlara öğüt veriyordu. Böylece peygamberlik görevini en iyi şekilde yerine getirdi. Şayet bu önemli görevi Allah'ın istediği şekilde yerine getirmeseydi, elbette cezalandırılırdı.[102]

Müşriklerin gücü ve zenginliği karşısında Hz. Peygamber'in koruyucusu Yüce Allah oldu. İnkâr edenler kudretli, varlıklı, itibar ve makam sahibi olabilirdi, ancak Allah Teâlâ âhirette verilecek nimetlerin daha hayırlı olduğunu Peygamberimize müjdeledi. Sadece O'na güvenip dayanması gerektiğini, böyle yapan bütün kullarına yardım edeceğini, sıkıntılarını gidereceğini bildirdi: *"Sen, O, mutlak güçlü ve*

---

97 Müddessir 74/11-25; İbn Hişâm, I, 270-272.

98 En'âm 6/33-34: Taberî, IX, 220.

99 Bakara 2/108; İsrâ 17/85; İbn Hişâm, I, 300-308.

100 Mâide 5/104; En'âm 6/7, 109-111, 114, 158; A'râf 7/198-199; Yûnus 10/42; Yûsuf 12/103; Hicr 15/14-15; İsrâ 17/45-48; Enbiyâ 21/45; Neml 27/80; Kasas 28/47-51; Sâffât 37/35; Zuhruf 43/40, 57-60, 88.

101 Kasas 28/57: Taberî, XVIII, 287.

102 Yûnus 10/15; İsrâ 17/73-75; Zümer 39/13; Ahkaf 46/8; Hâkka 69/44-47; Cin 72/22-23.

engin merhamet sahibi olan, huzurunda durduğun ve secde edenler içinde dolaştığın zaman seni gören Allah'a güvenip dayan. Her şeyi işiten, bilen O'dur."[103] Yüce Allah, dinine düşman olanların elindeki gücün ve varlığın geçici imkânlar ve gözalıcı nimetler olduğunu, bunların peşinden onlara azap geleceğini bildirdi. Hz. Peygamber'e (sas) sabah akşam Allah'ı zikredip dua edenlerle birlikte sabretmesini emretti.[104] O da bütün zorluklara rağmen Müşriklere asla taviz vermedi ve kendisini hakikatten saptırmaya çalışan çağrılara meyletmedi.[105]

Hz. Peygamber'in Kur'ân okuması, namaza kalkması, yemesi, içmesi, büyük küçük her türlü hareketi ve sözü Allah'ın gözetimi altında idi. Bu da Yüce Allah'ın ona çok önem verdiğine ve bütün yaptıklarına değer verdiğine işaret ediyordu.[106] Hz. Peygamber'in velîsi, işlerini düzenleyeni ve yardım edeni Allah idi. Onu ve getirdiği dini korumayı, düşmanlarına üstün kılmayı ve yeryüzünün doğusundan batısına bütün bölgelerine yaymayı bizzat Rabbimiz kendisi üstleniyordu.[107]

İslâm'ın tebliği sırasında Mekke'de yaşanan zor günlerin ardından, Cenâb-ı Hak, Sevgili Peygamberimize İsrâ mucizesini lütfetti: *"Bir gece, kendisine bazı âyetlerimizi gösterelim diye kulunu Mescid-i Harâm'dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah, eksikliklerden uzaktır. O, gerçekten her şeyi işitmekte ve görmektedir."*[108] Allah Teâlâ o gece Hz. Peygamber'e şaşırtıcı ve ibret verici olayları, eşsiz saltanatının ihtişamını,[109] kâinattaki düzenin hayranlık uyandıran hâllerini[110] ve delillerini gösterdi. Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya giderken yolda ve oradan göklere çıktığı esnada gördüğü öğüt verici ve olağanüstü olaylar, Hz. Peygamber için hem şeref hem de teselli vesilesiydi. Onun, Cibrîl'i gerçek hâliyle gördüğü, cennetten çıkan ve bütün ufku kaplayan yeşil bir *Refref* (yaygı)[111] ile *Sidre*'yi kaplayan altından pervanelere[112] şahit olduğu rivayetlerde nakledilmiştir. O gece kendisine, övüldüğü yüce bir makama yükseltileceği müjdelenmiştir.[113] Allah Teâlâ, peygamberleri ve kulları içinde sadece Hz. Muhammed Mustafa'nın (sas)

103 Şuarâ 26/217-220; Ra'd 13/30; Furkān 25/58; Neml 27/79.

104 Hicr 15/87-89: Taberî, XIV, 126-127; Kehf 18/28: İbn Kesîr, IX, 127; Tâhâ 20/131: İbn Kesîr, IX, 383; Mü'min 40/4.

105 Bakara 2/145; En'âm 6/135; Kasas 28/87; Kâfirûn 109/1-6; İsrâ 17/73-75; Kalem 68/8-14; Hûd 11/12.

106 Yûnus 10/61; Mü'minûn 23/51; Şuarâ 26/218-220: İbn Kesîr, X, 382; Tûr 52/48.

107 İsrâ 17/73: İbn Kesîr, IX, 49.

108 İsrâ 17/1: Taberî, XIV, 420-421; Necm 53/1-18: Taberî, XXII, 15, 19-20; İbn İshak, s. 274-277; İbn Hişâm, I, 396-408.

109 İsrâ 17/1: Taberî, XIV, 420.

110 Necm 53/18: Zemahşerî, V, 641.

111 İsrâ 17/1: Taberî, XIV, 448; Necm 53/18: Taberî, XXII, 45-46; Begavî, VII, 407.

112 Necm 53/18: Mâverdî, V, 397.

113 İsrâ 17/79.

ömrüne yemin etmiştir ki bu, onun şerefini ve Allah katındaki yerinin yüceliğini göstermektedir.[114]

Mekke'deki sıkıntılar devam ederken, Allah Resûlü'ne ve Müminlere umut veren bir gelişme oldu. Medine'den hac için Mekke'ye gelen bazı insanlar Peygamberimize iman edip Müminlere katıldılar. Mekke'nin dışındaki Akabe bölgesinde Resûlullah ile iki yıl üst üste buluştular ve ona bağlılık yemini ederek biat ettiler. Onu kendi canlarını ve evlâtlarını korudukları gibi korumaya söz vererek Medine'de yaşamaya davet ettiler. Allah'ın lütfu yeni kapılar açmaktaydı. Şu âyet Mekke döneminin korkularını ve devamındaki ilâhî yardımı özetlemektedir: *"Bulunduğunuz yerde önemsenmeyecek kadar az olduğunuz, insanların sizi kapıp götürmelerinden korkar hâlde bulunduğunuz zamanı hatırlayın. O durumda Allah size sığınacak yer verdi, yardımıyla sizi destekledi, size güzel rızıklar ihsan etti; umulur ki şükredersiniz!"*[115]

Bu arada, Müşrikler işi o kadar ileri götürmüşlerdi ki organize bir hareketle Resûlullah'a (sas) dair kötü planlar yapıyorlardı. Kur'ân bu durumu şöyle anlatır: *"Hatırlar mısın? İnkâr edenler seni etkisiz hâle getirmek veya öldürmek ya da yurdundan çıkarmak için tuzaklar kuruyorlardı. Onlar tuzak kuruyorlardı, Allah da bozuyordu. Tuzak bozmayı en iyi yapan Allah'tır."*[116] Müslümanlar için Mekke'de hayat iyice zorlaştığında, Medine'ye hicrete izin verildi. Onlar da tek tek ve gruplar hâlinde göçmeye başladılar. Hz. Muhammed (sas) de Allah'ın kendisine hicret için izin vermesini bekliyordu.[117] Mekke dışında Hz. Peygamber'e inanan bir toplumun olması ve Müslümanların onların yanına gidip kendilerini koruyacak bir güce kavuşmaları Mekkelileri endişelendirdi. Hemen Dârünnedve'de toplandılar. Hz. Peygamber'e ne yapacaklarını konuşmaya başladılar. Hapis ve sürgün teklifleri yapıldı. En sonunda Ebû Cehil'in görüşü kabul edildi. Buna göre her kabileden güçlü ve soylu bir genç gelecek, bunlar aynı anda hücum edip hep birlikte Allah Resûlü'nü öldüreceklerdi. Böylece Hâşimoğulları bütün kabilelere savaş açmayı göze alamayarak diyet almaya mecbur kalacaktı. Cebrâil (as) bütün bu konuşulanları gelip Peygamberimize bildirdi. O da yatağına Hz. Ali'yi yatırdı. Yâsîn sûresinin ilk dokuz âyetini okuyarak evinden çıkıp Medine'ye doğru hicret yolculuğuna başladı. Onu öldürmeye gelenlerin hiçbirisi kendisini göremedi. Allah (cc), Elçisi'ne izin vermiş ve artık Asr-ı Saâdet'te yeni bir dönem başlamıştı.[118] Allah (cc) ona *"Şöyle niyaz et!"*, buyurdu: *"Rabbim!*

114 Hicr 15/72: Taberî, XIV, 91-92; İbn Kesîr, VIII, 269.
115 Enfâl 8/26: Taberî, XI, 117-120.
116 Enfâl 8/30.
117 İbn Hişâm, I, 468, 480.
118 Yâsîn 36/9: İbn Ebî Hâtim, X, 3188; İbn Kesîr, XI, 346; İbn Hişâm, I, 480-484.

Girilecek yere doğrulukla girmemi, çıkılacak yerden de doğrulukla çıkmamı sağla, bana tarafından yardımcı bir güç ver!"[119] Böylece Müşrikler maddî ve manevî baskılarıyla Hz. Muhammed'i (sas) yurdundan çıkarmış oldular.[120]

HİCRETLE İLK MÜSLÜMAN TOPLUM KURULMUŞTUR

وَمَنْ يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ يَجِدْ فِي الْاَرْضِ مُرَاغَماً كَث۪يراً وَسَعَةًۜ وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِه۪ مُهَاجِراً اِلَى اللّٰهِ وَرَسُولِه۪ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ اَجْرُهُ عَلَى اللّٰهِۜ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوراً رَح۪يماً ﴿١٠٠﴾

"Allah yolunda hicret eden kimse, yeryüzünde gidecek birçok uygun yer ve imkân bulacaktır. Kim Allah ve Resûlü uğrunda hicret ederek yurdundan çıkar da sonra ölüm onu yolda yakalarsa artık onun mükâfatını vermek Allah'a aittir; Allah daima günahları örtmektedir, engin rahmet sahibidir."

(Nisâ 4/100)

Allah'ın Elçisi eski adı Yesrib iken şimdi artık Medine olan yeni yurdunda Kur'ân'ı ve hikmeti öğretmeye, Allah'a teslim olmaya, âhireti ve hesabı hatırlatmaya devam etti. O, Allah'ın hükmüyle hükmediyor ve dini kolaylaştırma ilkesini takip ediyordu.[121] Allah (cc), indirdiği vahye önce Hz. Peygamber'in kendisinin iman ettiğini bildirdi.[122] Sonra diğer insanlara, buna iman etmelerini emretti.[123] Resûlullah (sas) da insanlara müjde verme ve onları uyarma görevini aralıksız sürdürdü.[124]

119 İsrâ 17/80: Taberî, XV, 54-60.

120 Bakara 2/217; Enfâl 8/30; Tevbe 9/13, 40; İsrâ 17/76; Muhammed 47/13; Mümtehine 60/1.

121 Bakara 2/129, 151; Âl-i İmrân 3/164; Nisâ 4/105; Mâide 5/42; Nûr 24/48, 51; Cum'a 62/2-3; Talâk 65/11; A'lâ 87/9; Beyyine 98/2.

122 Bakara 2/285; A'râf 7/158; Tevbe 9/61.

123 Nisâ 4/136, 170; Mâide 5/81; Tevbe 9/54; Nûr 24/62; Muhammed 47/2; Feth 48/9; Hucurât 49/15; Hadîd 57/7-8, 28; Mücâdele 58/4; Saf 61/11; Tegâbün 64/8.

124 Bakara 2/119; En'âm 6/19, 51, 92; Hac 22/49.

Medine'de Müminlerin yanı sıra, Ehl-i kitap ve inanmış gibi görünen Münafıklar da vardı. Müslümanlar, Mekke'den çok daha farklı bir ortamda, yeni ilişki ağları içinde ve ensar-muhacir kardeşliğinin gücüyle yaşamaya başlamışlardı.

Medine'de Yahudiler ile ilişkiler, başlangıçta iyi gitmişti. Peygamber Efendimiz onları da tevhide ve hakka davet ediyor, aklî ve ilmî deliller göstererek ikna etmeye çalışıyordu.[125] Ancak onlar, hırs ve kıskançlıklarına kapılarak bir süre sonra Allah Resûlü'ne düşmanlıklarını açığa vurdular. Bu durum, âyette şöyle anlatılır: *"Ehl-i kitap olsun Müşrikler olsun, Kâfirlerin hiçbiri Rabbinizden size bir şey indirilmesini istemezler. Hâlbuki Allah rahmetini ancak dilediğine verir. Allah, büyük lütuf sahibidir."*[126] Hz. Peygamber (sas) Medine'de Yahudilerin inadı, ikiyüzlülüğü ve hileleriyle mücadele etti. Onlar yalan yanlış söylentileri dinlemeye çok meraklı idiler. Buna karşılık kitaplarındaki gerçek bilgileri gizliyor, yanlış yorumluyor veya değiştirip tahrif ediyorlardı. Oysa Hz. Peygamber'in geleceği, kitaplarında bildirilmiş ve müjdelenmişti.[127] Hatta onu, çocuklarını tanır gibi tanıyorlardı.[128] Çok iyi biliyorlardı ki, Allah onu elçi olarak seçmiş; kendisine ilim, hikmet ve Kitap gibi büyük nimetler vermiş,[129] onu diğer peygamberlerden üstün kılmıştı.[130] Önceki peygamberlerden ona inanmaları ve yardım etmeleri, ümmetlerine de bunu emretmeleri için söz (*mîsâk*) almıştı.[131] O, bütün insanlara elçi olarak gönderilmişti.[132] Bu kesin gerçeğe ve sağlam bilgiye rağmen Yahudi bilginler, Tevrat'ta Hz. Muhammed'den (sas) bahseden âyetleri insanlardan gizliyorlardı.[133] Haram ve rüşvet yemeye iyice alışmışlardı. Kendi düşünce ve arzularını Allah'a itaatin önünde tutuyorlardı.[134] Dinlerine girinceye kadar Müslümanlardan asla razı olmayacaklar ve güçleri yetse onları dinlerinden döndürünceye kadar savaşacaklardı.[135]

125 Âl-i İmrân 3/61-68, 183; Mâide 5/15, 19.

126 Bakara 2/105: Taberî, II, 386-387.

127 A'râf 7/157; Ra'd 13/43; Saf 61/6: İbn Âşûr, XXVIII, 182; Beyyine 98/1-4: Taberî, XXIV, 552-553.; krş. İbn Hişâm, II, 47.

128 Bakara 2/89, 146: Taberî, II, 236-238; Zemahşerî, I, 345; İbn Kesîr, II, 120; En'âm 6/20; Ra'd 13/43; Nahl 16/83; Saf 61/6.

129 Bakara 2/120, 145; Âl-i İmrân 3/61; Nisâ 4/113: İbn Kesîr, IV, 270; Ra'd 13/37; İsrâ 17/39, 87: Taberî, XV, 75; İbn Kesîr, IX, 76.

130 Bakara 2/253: Taberî, IV, 520; Zemahşerî, I, 477-478; Âl-i İmrân 3/81: İbn Kesîr, III, 101.

131 Âl-i İmrân 3/81: Taberî, V, 537, 541-542; Mâtürîdî, II, 348-349; Beyzâvî, I, 274; İbn Kesîr, III, 100-101; İnşirâh 94/1-4: İbn Kesîr, XIV, 390-391; krş. İbn Hişâm, I, 233-234.

132 Bakara 2/253: Taberî, IV, 520.

133 Bakara 2/146: İbn Kesîr, II, 121.

134 Mâide 5/41-42: İbn Ebî Hâtim, IV, 1130-1137; İbn Kesîr, V, 219, 226; İbn Hişâm, I, 519-529.

135 Bakara 2/120, 217: Taberî, II, 484, III, 665-666.

Hz. Muhammed (sas) peygamber olarak gönderilmeden önce Medine'de Yahudiler, iyi geçinmedikleri Arap Evs ve Hazrec kabilelerine tehditler yağdırıyorlardı. Allah'ın Elçisi'nin yakında kendi içlerinden geleceğini, onun otoritesiyle birlikte Evs ve Hazrec'i yeneceklerini söylüyorlardı. Ancak Allah Teâlâ, bekledikleri peygamberi kendilerinden değil de Araplardan gönderince öfkeyle inkâr yolunu seçtiler. Muâz b. Cebel ile Bişr b. Berâ bir gün onlara şöyle seslendi: "Ey Yahudiler! Allah'tan korkun ve Müslüman olun. Siz daha önceden gelecek son peygamber ile bize karşı zafer kazanacağınızı söylüyordunuz. Biz o zamanlar şirk koşuyorduk, siz ise bir peygamber gönderileceğini söyleyip onun özelliklerini sıralıyordunuz." Nadîroğullarından Sellâm b. Mişkem şöyle cevap verdi: "Bize bildiğimiz, tanıdığımız bir şey getirmedi. O bizim size söylediğimiz peygamber değil!" Bunun üzerine Allah Teâlâ şu âyeti indirdi: *"Onlara Allah katından ellerindeki (Tevrat'ı) doğrulayan bir kitap gelince, daha önce Kâfirlere karşı zafer istedikleri hâlde şimdi bilip tanıdıkları (Kur'ân) kendilerine gelince onu inkâr ettiler. Allah'ın lâneti böyle inkârcılaradır."*[136]

Tarih boyunca bütün ilâhî kitaplar[137] ve peygamberler[138] hep birbirlerini tasdik ederek gelmişlerdir.[139] Yahudiler, bu gerçeği dikkate almadan Allah'ın sözünü işiterek, Hz. Muhammed'in (sas) peygamber olduğunu bizzat O'ndan duymak istiyorlardı. Onların bu beklentileri, daha önceki Yahudi ve Hıristiyanların iddialarına benziyordu.[140] Kur'ân ise Allah Resûlü'ne doğru yolda olduğunu tekrarlıyor,[141] hataya düşmemesi, Yahudi ve Hıristiyanların isteklerinden kaynaklanan gerçek dışı sözleri dikkate almaması ve başına gelen sıkıntılara sabretmesi konusunda onu uyarıyordu.[142] Bu uyarılara Muhammed ümmeti de dahildi. Onların da haktan ayrılmaması, inkâr edenlerin arzularına uymaması gerekiyordu.[143] Sonuçta Resûl-i Ekrem'e gelen bilgiler gerçekti ve Ehl-i kitap'ın elinde bulunan doğru bilgilerle uyumlu olup hiçbir şüphe taşımaksızın Allah'tan geliyordu. Bu âyetler Hz. Peygamber'e olduğu kadar, ona inanan ashâbına da bir teminat oluyordu. Böylece onlara doğru yolda olduklarının güvencesi veriliyor ve İslâm uğrunda daha azimli ve kararlı bir şekilde mücadele ediyorlardı.[144]

---

136 Bakara 2/89: İbn Ebî Hâtim, I, 172.

137 Bakara 2/89, 97; En'âm 6/92.

138 Âl-i İmrân 3/81; Saf 61/6.

139 Âl-i İmrân 3/81: Mukātil b. Süleyman, I, 287; Mâtürîdî, II, 348-349; Zemahşerî, I, 576; Beyzâvî, I, 274; İbn Kesîr, III, 100.

140 Bakara 2/118: İbn Kesîr, II, 40-41.

141 Bakara 2/147, 252; Âl-i İmrân 3/60; Yâsîn 36/3-4.

142 Bakara 2/120: Zemahşerî, I, 316; Âl-i İmrân 3/128; En'âm 6/14-15, 35, 52: Taberî, IX, 225, 258-259, 269-270.

143 Bakara 2/120: İbn Atıyye, I, 337.

144 Bakara 2/147: İbn Kesîr, II, 121; Bakara 2/252: Zemahşerî, I, 345, 477, 564; İbn Kesîr, II, 427; Âl-i İmrân

Hz. Muhammed (sas) Medine'ye hicret edince, kendisine gelen bir vahiy gereğince on altı veya on yedi ay Beytülmakdis'e yönelerek namaz kıldı. Ancak Hz. İbrâhim'in yaptığı Kâbe'nin tekrar kıble olmasını çok istiyordu. Nihayetinde Allah (cc) namazda Mescid-i Harâm'a doğru yönelmesini emreden âyetleri indirdi. Yahudiler ve Münafıklar bu olay üzerine dedikodu yapmaya başladılar: *"İnsanlardan bir kısım kendini bilmezler, 'Onları şimdiye kadar yöneldikleri kıbleden vazgeçiren sebep nedir?' diyeceklerdir. De ki: 'Doğu da batı da Allah'ındır. O, dilediğini dosdoğru yola iletir.'"*[145] şeklinde başlayan ve devam eden âyetler Muhammed ümmetinin en doğru yolda olduğunu ve en doğru kıbleye yöneldiğini bildirdi. Mutedil bir ümmet olarak onlar, dinde aşırılığa gitmekten kaçınmış, iyilikleri tavsiye edip kötülüklerden sakındırdıkları için en hayırlı, en âdil ve insanlığa en faydalı ümmet olmuşlardır. Bu sebeple de bütün insanlara şahit kılınmışlardır.[146]

Mekke döneminde Müslümanların, bütün eziyet ve işkencelerine rağmen düşmanlarıyla savaşa girmesine izin verilmemiş,[147] sabır emredilmişti.[148] Müşriklerin saldırıları, Medine'ye hicretten sonra da sürdü. Bu defa, Müslümanlara "hiçbir Müslümanın dini konusunda baskıya mâruz kalmayacağı bir ortam oluşuncaya kadar" düşmanla savaşmaları ve Müminlerin de buna teşvik edilmesi emredildi.[149] Bundan sonra Resûlullah (sas) ashâbından düzenli birlikler ve ordular kurdu, bazen kendisi ordunun başına geçti bazen de bu konuda yetkin olan bir sahâbîyi komutan atadı. Ordularını donatıp düzenledi, sonra da Rabbine dua ederek yardım istedi.[150]

Yüce Allah, Müminlere, düşmana karşı devamlı hazırlıklı olmalarını ve savaş için güçleri yettiğince kuvvet hazırlamalarını emretmişti.[151] Herhangi bir topluluk ile karşılaştıklarında kararlı olmalarını, Allah'ı çokça zikir ve tesbih ederek bağışlanma dilemelerini istemişti.[152] Zira hiçbir şey Rabbini anmaktan kulu alıkoymamalıydı. Müminin dili ve kalbi daima O'nu anmalıydı. Harp meydanlarında bile Allah'ı zikretmeli, namazı terk etmemeli, düşmanlarına karşı zafer vermesi için O'na dua

3/60: Mâtürîdî, II, 321-322.

145 Bakara 2/142: Taberî, II, 618-626.

146 Bakara 2/143: Taberî, II, 626-630; İbn Kesîr, II, 111; Âl-i İmrân 3/110: Taberî, V, 671-677; İbn Kesîr, III, 141-159.

147 Nisâ 4/77: Taberî, VII, 231-233.

148 Nisâ 4/77: İbn Kesîr, IV, 161-162; İbn Hişâm, I, 467.

149 Bakara 2/193; Nisâ 4/84: Taberî, VII, 266-267; Enfâl 8/5-14, 39, 41-46, 65; Tevbe 9/13, 29, 73, 88; Hac 22/39-41, 78; Muhammed 47/4, 20; Tahrîm 66/9; İbn Hişâm, I, 467-468; Tirmizî, "Tefsîr", 22/3171; Nesâî, "Cihâd", 1/3085.

150 Bakara 2/217: Taberî, III, 650; Âl-i İmrân 3/121; Enfâl 8/5-14; İbn Hişâm, I, 591, 601-715; II, 3, 65.

151 Enfâl 8/60: Taberî, XI, 244-249; İbn Kesîr, VII, 109-113.

152 Enfâl 8/45; Hicr 15/98; Furkân 25/58; Mü'min 40/55; Muhammed 47/19; Tûr 52/48-49; Hâkka 69/52; Müzzemmil 73/8; İnsân 76/25-26; A'lâ 87/1; Nasr 110/3.

etmeliydi.[153] Resûlullah'ın (sas) ashâbı ile Mekkeli Müşrikler ilk defa Bedir Savaşı'nda göğüs göğüse çarpıştılar. O gün Müslümanlar 313 kişi olup Allah'ın yardımıyla büyük bir zafer kazandılar. Kur'ân'da bu savaş şöyle anlatılır: *"Andolsun ki Allah size, zayıf ve çaresiz iken Bedir'de de yardım etmişti. Allah'a isyandan sakının ki şükretmiş olasınız. O zaman inananlara şöyle diyordun: 'Rabbinizin, indirilen üç bin melekle size yardım etmesi sizin için yeterli değil mi?' Evet, eğer siz sabır gösterip itaatsizlikten sakınırsanız, onlar şu anda süratle üzerinize gelseler bile Rabbiniz size nişanlı beş bin melekle yardım edecektir. Allah bunu, sırf size bir müjde olsun ve bununla kalpleriniz yatışsın diye yapmıştır. Zafer, yalnız güçlü ve hikmet sahibi Allah katından gelir."*[154]

Bedir'de Allah (cc) melekleriyle ve rahmetiyle Resûlü'ne yardım etti. Müminleri tatlı bir uykuyla dinlendirerek, Kâfirlerin de kalbine korku salarak onu destekledi.[155] Savaş sonunda Cenâb-ı Hak, Hz. Peygamber'e ve ashâbına ganimetlerin kapısını açtı.[156] Arkasından ganimetler konusunda herkesin içinin rahat olması gerektiğini bildiren bir uyarı geldi. Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'in asla hıyanette bulunmayacağını[157] ve hüküm verirken zulmetmeyeceğini[158] bildirdi. Hıyanetin peygamberlerin ahlâkından olmadığını ifade buyurarak kullarını ihanetten sakındırdı ve Elçisi'ne uymalarını bir defa daha emretti.[159]

Medine'de bir yandan kadınıyla erkeğiyle ilk İslâm toplumunun eğitimiyle, hukukî ve ahlâkî anlamda gelişimiyle meşgul olan Hz. Peygamber (sas), bir yandan da düşman müdahaleleriyle başa çıkmaya gayret ediyordu. Bu gayret ve sınamaların en büyüklerinden biri Bedir'den bir sene sonra meydana gelen Uhud Savaşı'nda yaşandı. İlk anda galip durumda olan Müslümanlar daha sonra dağılarak çok şehit verdiler. Ama Allah (cc) şöyle buyurdu: *"Gevşeklik göstermeyin, üzülmeyin; eğer inanmışsanız şüphesiz en üstün olan sizsiniz. Eğer siz (Uhud'da) bir yara aldıysanız bilin ki o topluluk da (Müşrikler de Bedir'de) benzeri bir yara almıştı. Allah gerçek Müminleri ortaya çıkarsın ve aranızdan şehitler edinsin diye o günleri biz insanlar arasında döndürüp duruyoruz. Allah, zalimleri sevmez. Bir de Allah, iman edenleri günahlardan arındırmak, Kâfirleri de yok etmek için böyle yapıyor. Yoksa Allah içinizden*

153 Enfâl 8/45: Taberî, XI, 213-214; Zemahşerî, II, 587-588; İbn Kesîr, VII, 96-98.

154 Âl-i İmrân 3/121-126: Taberî, VI, 19-29.

155 Âl-i İmrân 3/13: Taberî, V, 247, 252-253; Âl-i İmrân 3/123-127: Taberî, VI, 16, 20-29; İbn Kesîr, III, 175, 178; Enfâl 8/9-12: İbn Kesîr, VII, 27-34; Tevbe 9/25-26: Taberî, XI, 386-394; Ahzâb 33/9: Taberî, XIX, 25-29; İbn Hişâm, I, 633, II, 449.

156 Enfâl 8/1, 41, 68-69: Taberî, XI, 184, 276-284; Ahzâb 33/50; Feth 48/15, 19-21; Haşr 59/6-7; Vâkıdî, I, 17-18; İbn Hişâm, I, 641, II, 50, 192, 244, 348-353, 487.

157 Âl-i İmrân 3/161.

158 Nûr 24/50: Taberî, XVII, 342.

159 Âl-i İmrân 3/161: Taberî, VI, 193-208; İbn Kesîr, III, 237-250.

cihad edenleri ortaya çıkarmadan ve sabredenleri belirlemeden cennete gireceğinizi mi sanıyordunuz?"[160]

Resûlullah (sas) ve ashâbı, Uhud'da başlarına gelenler karşısında büyük hüzün yaşadı. Ama Allah Teâlâ, Resûlü'ne düşmanlarından korkmaması gerektiğini, onu bütün insanların şerrinden koruyacağını bildirdi. Asıl korkulacak şey, tebliğde kusur göstermek, sorumluluğunu unutarak gevşemek ve umutsuz olmaktı: *"Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et! Eğer bunu yapmazsan O'nun mesajını iletmemiş olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Şüphe yok ki Allah Kâfirler topluluğunu hidayete erdirmez."*[161]

Allah Resûlü, üzerindeki ağır sorumluluğu derinden hissediyordu. Dolayısıyla insanların inkârda ısrar etmeleri, onu son derece üzüyordu. Yıllardır aralarında olduğu ve hakikate davet ettiği hâlde İslâm'ı reddeden bu insanların sonunu düşündükçe neredeyse kendini tüketecek bir duruma gelmişti.[162] Diğer taraftan arkadaşlarına çok düşkün, ashâbına karşı şefkat ve merhamet sahibiydi. Onların sıkıntıya düşmelerini ve eziyet çekmelerini hiç istemezdi. Çevresindekilere daima yumuşak ve kibar davrandı, kaba ve katı kalpli hiç olmadı.[163] Uhud'da yapılan büyük yanlışlar karşısında bile aynı tavrını sürdürdü. Onlara en güzel şekilde teselli verdi, onlar için dua etti, Allah'tan bağışlanmalarını istedi. Peygamberimizin duası Müminler için bir rahmet ve huzur kaynağı idi. Bu sebeple gün geçtikçe daha fazla insan onun etrafına toplanarak sevgiyle ve samimiyetle kendisine bağlandı, yolunu takip etti. Onlara öfkelenseydi ve katı davransaydı yanından ayrılıp gider, ne kendisine ne de getirdiği kitaba uyarlardı.[164] Şu açıktır ki yumuşak söz, kaba ve haşin söze göre kalbe daha çok etki eder. Daha çabuk kabul görür ve daha etkili sonuç verir.[165] Yüce Allah, Müminlerin birbirlerine, Rablerine ve Resûlullah'a karşı yaptıkları yanlışların bağışlanmasını isteyince Peygamberimiz onları cezalandırmadı ve kendilerinden öç almadı.[166] Müminlerin de onu örnek alarak kadın-erkek bütün kardeşleri için Yüce Allah'tan af dilemeleri gerekir.[167] Zira en güzel örnekleri ve eşsiz rehberleri olan Resûlullah (sas) daima aftan ve barıştan yana olan, şefkat ve merhameti ilke edinen,

---

160 Âl-i İmrân 3/139-142: Taberî, VI, 85-91.
161 Mâide 5/67: Taberî, VIII, 570; İbn Kesîr, V, 288, 291-292.
162 Hicr 15/97; Kehf 18/6; Şuarâ 26/3.
163 Âl-i İmrân 3/159; Tevbe 9/103, 128: Taberî, XII, 97.
164 Âl-i İmrân 3/159: Taberî, VI, 186-187; Tevbe 9/103: Taberî, XI, 659, 663; Şuarâ 26/215: Taberî, XVII, 665.
165 Âl-i İmrân 3/159: Mâtürîdî, II, 457.
166 Âl-i İmrân 3/159: Mâtürîdî, II, 457.
167 Muhammed 47/19: İbn Atıyye, VII, 650.

fedakâr ve vefakâr bir insandı.[168] Bütün bu erdemler onun vahiyle terbiye edilmiş ve Rabbânî hikmetle yoğrulmuş temiz fıtratının ve Kur'ân'la şekillenen davranış tarzının ürünleriydi. Kısaca o, Kur'ân'ın kendisinde tezahür ettiği ideal bir şahsiyetti. Nitekim çok sonraları Hz. Âişe, Peygamberimizin ahlâkını soran bir kişiye "Sen Kur'ân okumuyor musun?" demiş ve "Onun ahlâkı Kur'ân'dı." şeklinde muhteşem bir tanım yapmıştı.[169]

Kur'ân'da Müminlerin yanı sıra Hz. Muhammed'in (sas) aile hayatıyla ilgili âyetler ve hükümler de inmişti. Ailenin nezahet ve nezaketini korumaları için Peygamber eşlerine uyarılar yapılmıştı. Onlara namaz kılmak, zekât vermek ve Allah'a itaat etmek konusunda çok dikkatli olmaları emredildi.[170] Diğer kadınlar gibi olmadıkları hatırlatılarak çevrelerine örnek olmaları için Allah'ın buyruklarına uygun yaşamaları istendi.[171] Konuyla ilgili şu âyet-i kerîmeler dikkat çekicidir: *"Ey Peygamber! Eşlerine şöyle de: 'Dünya hayatını ve güzelliklerini istiyorsanız gelin size bir şeyler vereyim sonra da güzellikle sizi serbest bırakayım. Yok, eğer Allah'ı, Resûlü'nü ve âhiret yurdunu istiyorsanız şunu bilin ki Allah, içinizden iyiliği seçenlere büyük bir ödül hazırlamıştır.' Ey Peygamber hanımları! Sizden kim açık bir hayâsızlık yaparsa onun cezası ikiye katlanır, bu Allah için kolay bir şeydir. Sizden kim de Allah'a ve Resûlü'ne itaat eder, güzel şeyler yaparsa onun hak ettiği karşılığı iki kere veririz, ayrıca onun için değerli bir nasip de hazırladık. Ey Peygamber hanımları! Siz herhangi bir kadın gibi değilsiniz. Eğer günahtan sakınmak istiyorsanız sözü yumuşatarak söylemeyin, sonra kalbi çürük olan umuda kapılır, sizden beklendiği şekilde konuşun. Evlerinizde oturun ve daha önce Câhiliye döneminde olduğu gibi açılıp saçılmayın, namazı güzelce kılın, zekâtı verin, Allah'a ve Resûlü'ne itaat edin. Ey Peygamber ailesi! Allah'ın istediği, sizden günah kirini gidermek ve sizi tertemiz kılmaktan ibarettir. Hânelerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti dilinizden düşürmeyin. Allah bütün incelikleri ve gizlilikleri bilir, her şeyden haberdardır."*[172]

Kur'ân'da Hz. Peygamber'e (sas) ve onun eşlerine has bazı hükümler yer almakla birlikte,[173] Allah Teâlâ, herkesi ilgilendiren konularda azaptan kurtulup Allah'ın rahmetine ve rızasına ulaşmanın ancak Allah'a ve Resûlü'ne itaat etmekle

168 Ahzâb 33/6: Taberî, XIX, 15-16.

169 Kalem 68/4: Abdürrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, II, 307; Taberî, XXIII, 150-151; Zemahşerî, VI, 180; Kurtubî, XXI, 141; İbn Kesîr, XIV, 85-86; krş. Müslim, "Müsâfirîn", 139.

170 Ahzâb 33/33.

171 Nûr 24/11-20; Ahzâb 33/28-34, 37, 53-55, 59; Tahrîm 66/1-5: Taberî, XIX, 16.

172 Ahzâb 33/28-34: Taberî, XIX, 84-109.

173 Ahzâb 33/28-34, 50-53; Mücâdele 58/12-13; Müzzemmil 73/1-8.

mümkün olduğunu vurgulamıştır.[174] Kadın olsun erkek olsun, Asr-ı Saâdet'te yaşayan bütün Müslümanlar bilhassa dine dair detayları bizzat Peygamberimizden sorup öğreniyorlardı. Zira o, dinin yegâne öğreticisiydi.[175] Bu sebeple bir kimse Allah Resûlü'nün verdiği hükmü tereddüt etmeden ve gönülden kabullenmedikçe Allah'a, Resûlü'ne ve indirdiği vahye iman etmiş sayılamazdı.[176] Nisâ sûresinde bu konuda şöyle buyrulur: *"Biz her bir peygamberi, Allah'ın izniyle, ancak kendisine itaat edilmesi için gönderdik. Eğer onlar kendilerine kötülük ettiklerinde sana gelseler de Allah'tan bağışlanmayı dileselerdi, peygamber de onların affını dileseydi, elbette Allah'ı ziyadesiyle affedici ve esirgeyici bulurlardı. Hayır! Rabbine andolsun ki, aralarında çıkan anlaşmazlık hususunda seni hakem kılıp sonra da verdiğin hükümden içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın onu kabullenmedikçe ve boyun eğip teslim olmadıkça iman etmiş olmazlar."*[177]

Medine'de Allah Resûlü'nün ailesi elbette göz önünde, değer verilen ve danışılan bir aileydi. Bunu fırsat bilen Münafıklar, ailesi üzerinden Peygamberimizin itibarını sarsmak ve Müslümanların arasına fitne sokmak için türlü yollar denemişti. Mesela Araplar arasında evlât edinme âdeti yaygındı. Evlât edinilen çocuk, babanın tıpkı diğer çocukları gibi kabul edilirdi. Ancak İslâm bu uygulamayı kaldırarak Hz. Peygamber'in şahsında yeni hükümler getirdi. Hz. Muhammed (sas) Zeyd b. Hârise'yi küçük yaşta köle olarak tanımış, onu azat ederek evlâtlık edinmişti. Büyüdüğünde de onu halasının kızı Zeyneb bint Cahş ile evlendirmişti. Bu iki sahâbî, aralarında uyum olmayınca bir müddet sonra boşandılar. Allah Teâlâ da evlâtlık edinerek onu her anlamda çocuğu sayma uygulamasını kaldırdığını kuvvetli bir şekilde göstermek için Peygamberimize, Hz. Zeyneb'le evlenmesini emretti. Münafıklar "Bize yasakladığı hâlde kendisi oğlunun boşadığı hanımla evlendi." diye dedikoduya başladılar. Ancak Allah daima hakkı söylüyordu ve O'nun hükmü mutlaka yerine gelirdi. Çünkü Zeyd, Hz. Muhammed'in (sas) oğlu değil, din kardeşi idi. Allah katında doğru olan, her insanı kendi öz babasına nisbet etmekti: *"Evlâtlıklarınızı babalarının soyadlarıyla anın. Bu, Allah katında adalete daha uygun bir davranıştır. Eğer onların babalarını bilmiyorsanız o zaman kendileri sizin din kardeşleriniz ve dostlarınızdır..."*[178] Daha önce "Zeyd b. Muhammed" diye çağrılan Zeyd'e, bu

174 Bakara 2/143; Âl-i İmrân 3/31-32, 132: Mukātil b. Süleyman, I, 271, 301; Taberî, V, 324-328; VI, 51-52; Zemahşerî, I, 547, 626; Nisâ 4/59, 64-65; Nûr 24/54; Ahzâb 33/36; Muhammed 47/32-33; Mücâdele 58/13.

175 Bakara 2/215, 217, 219, 220, 222; Nisâ 4/64-65, 83, 100: Zemahşerî, II, 99-102, 116, 140; A'râf 7/187; Enfâl 8/1; Nûr 24/48, 51-52, 62; Ahzâb 33/13, 63; Muhammed 47/16; Feth 48/18.

176 Nisâ 4/65: Taberî, VII, 200; Mâverdî, I, 503; İbn Kesîr, IV, 140-141.

177 Nisâ 4/64-65.

178 Ahzâb 33/5-6, 37-40: Taberî, XIX, 10-12, 113, 122; İbn Ebî Hâtim, X, 3136-3137; İbn Kesîr, XI, 112-116,

konuyla ilgili âyetlerin inmesinden sonra tekrar Zeyd b. Hârise diye hitap edilmeye başlandı.[179]

Bir başka seferinde Münafıklar büyük bir cüretle Peygamberimizin sevgili eşi Hz. Âişe'ye iftira atmışlardı. Bu aslında sadece peygamber ailesi için değil bütün Müminler için bir imtihandı. Allah Teâlâ vahyi bir müddet geciktirmekle Müminlerin içtenliğini sınadıktan sonra Hz. Âişe'nin suçsuz ve tertemiz olduğuna dair âyetleri indirmişti.[180] Sonunda şöyle buyurdu: *"Kötü kadınlar, kötü erkeklere; kötü erkekler de kötü kadınlara; temiz kadınlar temiz erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara lâyıktır. Onlar, iftiracıların kendileri hakkında söylediklerinden uzaktırlar; onlar için bir bağışlama, değerli bir nasip vardır."*[181]

Resûlullah (as), kendisine inananlarla birlikte diğer bir imtihanı Hendek'te verdi. Hendek Savaşı'nın yaşandığı meşakkatli günler, Kur'ân'da şöyle anlatılır: *"Yukarınızdan ve sizden aşağıda bulunan bölgeden üzerinize gelmişlerdi; korkudan gözler kaymış, yürekler ağızlara dayanmıştı; bu esnada Allah hakkında olmadık zanlara kapılmakta idiniz. İşte o zaman Müminler büyük bir imtihan geçirdiler ve adamakıllı sarsıldılar."*[182] Hz. Peygamber (sas) ve ashâbı bu süreçte pek çok zorlukla karşılaştılar. *"Allah'ın yardımı ne zaman gelecek?"* diyecek kadar çaresizlik içindeydiler. Allah Teâlâ onlara şöyle buyurdu: *"Yoksa sizden öncekilerin çektikleriyle karşılaşmadan cennete girebileceğinizi mi sandınız? Onlar öylesine yoksulluk ve sıkıntı çekmişler, öyle sarsılmışlardı ki peygamber ve yanındakiler, 'Allah'ın yardımı ne zaman gelecek?' diye niyaz etmişlerdi. Bilesiniz ki Allah'ın yardımı yakındır."*[183]

Medine'de, Hz. Peygamber'le savaşmayacakları ve onun düşmanlarına yardım etmeyecekleri hususunda sağlam sözler veren bazı kabileler, özellikle de Yahudiler her defasında anlaşmayı bozuyorlardı.[184] Bu sebeple kendileriyle savaşılması kaçınılmaz olmuştu. Medine'deki Yahudi kabileleri anlaşmaları bozdukça, sinsi planlar düzenledikçe kaybeden kendileri oldu. Sonunda birer birer Medine'den çıkarıldılar.[185]

171-175.

179 Ahzâb 33/4-6: Mukātil b. Süleyman, III, 472-473.

180 Nûr 24/11-26: İbn Kesîr, X, 179-203; İbn Hişâm, II, 297-307.

181 Nûr 24/26: Taberî, XVII, 232-239.

182 Ahzâb 33/10-11.

183 Bakara 2/214: Taberî, III, 636-637.

184 Enfâl 8/55-63: Taberî, XI, 235; Tevbe 9/1, 7; İbn Hişâm, I, 591, 595, 599; II, 46-48.

185 Haşr 59/2-3.

Resûlullah (sas) Müşriklerin saldırganlıkları karşısında ülkede barışın yerleşmesini istiyordu. Bunun en büyük delili, Hudeybiye'de Müşriklerin bütün zorlama ve kışkırtmalarına karşı gösterdiği sabır ve en sonunda yaptığı barış antlaşmasıdır. "Hudeybiye Musâlahası" olarak anılan bu antlaşmanın şartları önce Müslümanlara ağır gelse de hiç umulmadık biçimde iyiliğe giden kapıları açmış, İslâm'ın yayılmasında büyük bir imkâna dönüşmüştü.[186] Hudeybiye Antlaşması on yıllığına yapılmıştı. Buna rağmen iki yıl sonra Müşrikler antlaşmayı çiğnemeye başladı. Kısa da olsa bu barış esnasında İslâm, Mekke'de ve diğer kabileler arasında hızla yayıldı. Zira emniyete kavuşan insanlar birbirleriyle rahatça konuşup görüşebiliyor, İslâm'ı daha güzel bir şekilde tanıma imkânı buluyordu. Bu sebeple Kur'ân'da Hudeybiye Antlaşması, "en büyük fetih ve zafer" (*fethan mübînen*) olarak kabul edilmiştir: *"Senin geçmiş gelecek bütün günahlarını Allah'ın bağışlaması, sana nimetini eksiksiz vermesi, seni dosdoğru yolda yürütmesi ve Allah'ın sana güçlü bir şekilde yardım etmesi için sana apaçık bir fetih ihsan ettik."*[187] O yıl umre yapmak niyetiyle Medine'den yola çıktıkları hâlde Hudeybiye'de önleri kesilen ve Mekke'ye girmelerine izin verilmediği için antlaşma imzalamak durumunda kalan Müslümanlar, âyetlerin de bildirdiği gibi, bir sonraki yıl umrelerini yapacaklardı.[188] Allah Teâlâ, bilhassa Hicret, Hudeybiye, Huneyn gibi önemli olaylarda Elçisi'ne huzur, güven ve sabır vermiş,[189] onun geçmiş ve gelecek hatalarını affetmiş[190] ve onu günahlardan korumuştu.[191]

Hudeybiye barışından sonra Hz. Muhammed (sas) çevresindeki krallara, elçiler ve mektuplar gönderdi, onları İslâm'a davet etti.[192] Böylece Müslümanlar kuzeyden ve güneyden gelebilecek tehditlerden kurtuldukları gibi, İslâm daveti de Arap yarımadasının dışına taşmış oldu.

---

186 Muhammed Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I, 249-254.

187 Feth 48/1: İbn Kesîr, XIII, 84-132; İbn Hişâm, II, 308-322.

188 Feth 48/27.

189 Tevbe 9/26, 40: Taberî, XI, 395, 467; İbn Kesîr, VII, 170, 206; Feth 48/26: Taberî, XXI, 309-310.

190 Tevbe 9/43: Taberî, XI, 478; Tevbe 9/117: İbn Kesîr, VII, 305; Feth 48/2: Taberî, XXI, 237; İbn Kesîr, XIII, 88-89.

191 Feth 48/2: Mâtürîdî, IX, 292.

192 İbn Hişâm, II, 606-607.

RESÛLULLAH'IN AZMİ, MÜMİNLERİN GAYRETİ ve ALLAH'IN YARDIMI İLE EN BÜYÜK BAŞARIYA ULAŞILMIŞTIR

هُوَ الَّذٖٓي اَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدٰى وَدٖينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدّٖينِ كُلِّهٖۜ وَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهٖيداًۜ ﴿٢٨﴾

"Bütün dinlerin üzerindeki yerini alsın diye Resûlü'nü doğru yol rehberi ve hak din ile gönderen O'dur. Buna tanık olarak da Allah yeter."

(Feth 48/28)

Allah'ın sevgili kulu ve Elçisi Hz. Muhammed (sas) hak olarak gelmiş, hakkı ve hak dini getirmiş bir peygamberdir. Allah Teâlâ, Kâfirler hoşlanmasalar da Hz. Muhammed'e (sas) gönderdiği nuru tamamlayacağını ve İslâm'ı bütün dinlere üstün kılacağını müjdelemiştir.[193] Peygamber Efendimizi kendisine tâbi olan kimseler (ümmet) için hem dünyada hem de âhirette bir rahmet vesilesi kılmıştır.[194] Onun hatırına, önceki toplumların başına gelen azapların benzeriyle içinde yaşadığı şehri helâk etmemiştir. Son Peygamber'e (sas) uyanları cennetine koyacağını vaat etmiştir.[195] İnkârcılar ise bu rahmetten istifade edemeyecek, âhirette can yakıcı bir azaba uğrayacaklardır. Çünkü onlar aklını kullanmayan, kalbinin sesini dinlemeyen, gördüklerinden ibret almayan ve inatla doğru yola gelmeyen insanlardır.[196]

Allah Teâlâ, Kureyş'e karşı Hz. Muhammed'e (sas) yardım etti ve savaşmadan Mekke'nin fethini nasip eyledi. Peygamberimizin Kureyş'e ve Mekke'ye hâkim olduğunu gören Arap ve Yemen kabileleri grup grup İslâm'a girdiler. Çünkü onlar Hz. Peygamber'in Kureyş'le süregiden davasını yakından takip ediyor, "Eğer kavmine üstün gelirse o gerçek peygamberdir." diyorlardı.[197]

Mekke'nin fethinden sonra Huneyn Savaşı'na giderken Müslümanların sayısı hayli çoğalmıştı. Ancak onların galibiyeti sayılarının ve hazırlıklarının çokluğu

193 Tevbe 9/32-33: Taberî, XI, 421-423; Zemahşerî, III, 35; Râzî, XVI, 40-42; Feth 48/28; Saf 61/9.
194 Tevbe 9/61; Âl-i İmrân 3/164: Taberî, VI, 212.
195 Tevbe 9/61: Taberî, XI, 539; Enbiyâ 21/107: Taberî, XVI, 439-441.
196 Bakara 2/89; Âl-i İmrân 3/86; Nisâ 4/136: Taberî, VII, 595-596; Nisâ 4/170; Tevbe 9/54, 63, 80, 84, 90.
197 Nasr 110/1-3: Taberî, XXIV, 705-707; İbn Kesîr, XIV, 494.

sebebiyle değil, ancak Allah katından gelen bir lütuf ileydi.[198] Huneyn günü Resûlullah (sas) her zamanki gibi savaşın en zor anlarında bile hiç tereddüt etmeden düşman üzerine yürüyor, korkuya kapılan arkadaşlarına cesaret ve müjdeler veriyordu.[199] Nihayetinde Müslümanlar büyük bir zafer ve bolca ganimet elde ettiler.[200]

Yaklaşık bir yıl sonra, Resûlullah (sas) ve ashâbı, şiddetli sıcaklarda yetersiz azık ve su ile Şam topraklarında yer alan Tebük'e doğru sefere çıktılar. Çok büyük sıkıntılara katlandılar. Bir hurmayı birkaç kişi paylaşıyor, hurmayı emerek üzerine su içiyor, üç-beş kişi bir deveye nöbetleşe biniyorlardı. Ama sonuçta Allah onlara yardım etti, savaşmadan birçok fayda elde ederek sağ sâlim geri döndüler.[201]

Hz. Peygamber'in farklı kaynaklardan beslenen ama aynı amacı güden düşmanlarına karşı verdiği mücadele sırasında, Müminlerin onun etrafında kenetlenmesi ve emirlerine eksiksiz uyması istenmiştir. Buna göre Müminler, Allah'ı ve Resûlullah'ı (sas) kendi canlarından daha çok sevmelidir. Her hâlükârda kayıtsız şartsız Allah'a ve Resûlü'ne itaat etmeli, onların rızasını elde etmek için koşmalıdır.[202] Bir Mümin, en yakını bile olsa, Allah Resûlü'ne düşmanlık eden birini sevemez.[203] Din konusunda düşmana muvafakat edemez, sır veremez ve boyun eğemez.[204] Nitekim bir âyette *"Medine ahalisi ve çevresinde bulunan bedevîler Resûlullah'a katılmaktan geri kalamaz ve onu bırakıp kendi canlarının derdine düşemez"* denilmiştir.[205] Bir başka âyette ise şöyle ağır bir uyarıda bulunulmuştur: *"De ki: 'Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, hısım-akrabanız, kazandığınız mallar, durgunluğa uğramasından endişe ettiğiniz ticaretiniz ve hoşlandığınız meskenler size Allah'tan, peygamberinden ve O'nun yolunda cihaddan daha sevimli ise, artık Allah hükmünü gerçekleştirinceye kadar bekleyin. Allah, günaha saplanmış kimseleri hidayete erdirmez.'"*[206] Resûl-i Ekrem'e dil uzatanlara yönelik tehdit ise daha şiddetlidir: *"Onlardan peygamberi inciten ve 'O her söylenene kulak veriyor.' diyenler var. De ki: 'O, sizin için hayırlı olana kulak veriyor, Allah'a inanıp Müminlere güveniyor. Ve o, içinizden*

198 Tevbe 9/25-26: İbn Kesîr, VII, 166-172.
199 Âl-i İmrân 3/153: Mukâtil b. Süleyman, I, 307; Taberî, VI, 148-149; Mâtürîdî, II, 450; Tevbe 9/25-26: Taberî, XI, 388-393; Ahzâb 33/10-13, 39: Taberî, XIX, 34, 121; İbn Kesîr, XI, 174-175.
200 Tevbe 9/27: İbn Kesîr, VII, 172.
201 Tevbe 9/117: İbn Kesîr, VII, 304-305.
202 Tevbe 9/24: Mâtürîdî, VI, 320; Tevbe 9/120.
203 Tevbe 9/16, 23-24, 113; Mücâdele 58/22.
204 Tevbe 9/23: Mâtürîdî, VI, 317-319.
205 Tevbe 9/120: İbn Kesîr, VII, 315.
206 Tevbe 9/24.

iman edenler için bir rahmettir. Allah'ın Resûlü'nü incitenler için elem verici bir azap vardır.'"[207]

Mekke fethedildikten ve Resûlullah (sas) Tebük Gazvesi'nden döndükten sonra hicrî 9. yılda bütün Arap kabileleri heyetler göndererek İslâm'a girdiklerini bildirdiler. Bu seneye "Heyetler Yılı" ismi verildi. Nasr sûresinde hem bu duruma hem de Resûlullah'ın vefatının yaklaştığına işaret edilir: *"Allah'ın yardımı gelip fetih gerçekleştiğinde ve insanların akın akın Allah'ın dinine girdiklerini gördüğünde; Rabbine hamd ederek şanının yüceliğini dile getir ve O'ndan af dile. Şüphesiz O, tövbeleri çok kabul edendir."*[208] Böylece Yüce Allah, peygamberlik görevini ve tebliğ sürecini tamamlayan Hz. Muhammed'in (sas) vefat edeceğini haber vermişti. Gerçekten de öyle oldu, o da her insan gibi dünyadan âhirete intikâl etti.[209] Ardında Hicaz bölgesini çoktan taşmış bir ümmet, Mekke ve Medine başta olmak üzere Müminlerin var olduğu her yerde, Müslümanca yaşamanın erdemini ve değerini gösteren bir hayat bırakmıştı.

Rabbimiz, Hz. Muhammed'i (sas) insanlığa en mükemmel örnek olarak göndermiş ve şöyle buyurmuştur: *"İçinizden Allah'ın lütfuna ve âhiret gününe umut bağlayanlar, Allah'ı çokça ananlar için hiç şüphe yok ki, Resûlullah'ta güzel bir örneklik vardır."*[210] Cenâb-ı Hak, Peygamberine salât, selâm ve rahmet ettiğini, *Mele-i a'lâ*'da mukarreb meleklerin onu övdüğünü, bütün meleklerin de ona dua ve istiğfar ettiklerini bildirmiştir. Aynı şekilde Müminlere de ona salât ve selâm getirmelerini, sevgi ve samimiyetle onu anarak dua etmelerini emretmiştir. Böylece göklerdeki ve yerdeki bütün övgüler onun üzerinde birleşmektedir.[211] Kıyamete kadar gelecek bütün insanlar Son Peygamber'e iman ve itaat etmekle sorumlu kılınmışlardır. Ona itaat edenlerin Allah'a itaat etmiş, ona karşı gelenlerin de Allah'a karşı gelmiş sayılacağı Kur'ân'da defalarca bildirilmiştir. Dünyada huzurlu bir hayat, âhirette de Allah'ın affını ve hoşnutluğunu kazanarak ebedî kurtuluşa ermek ancak Peygamberimize uymakla mümkündür.

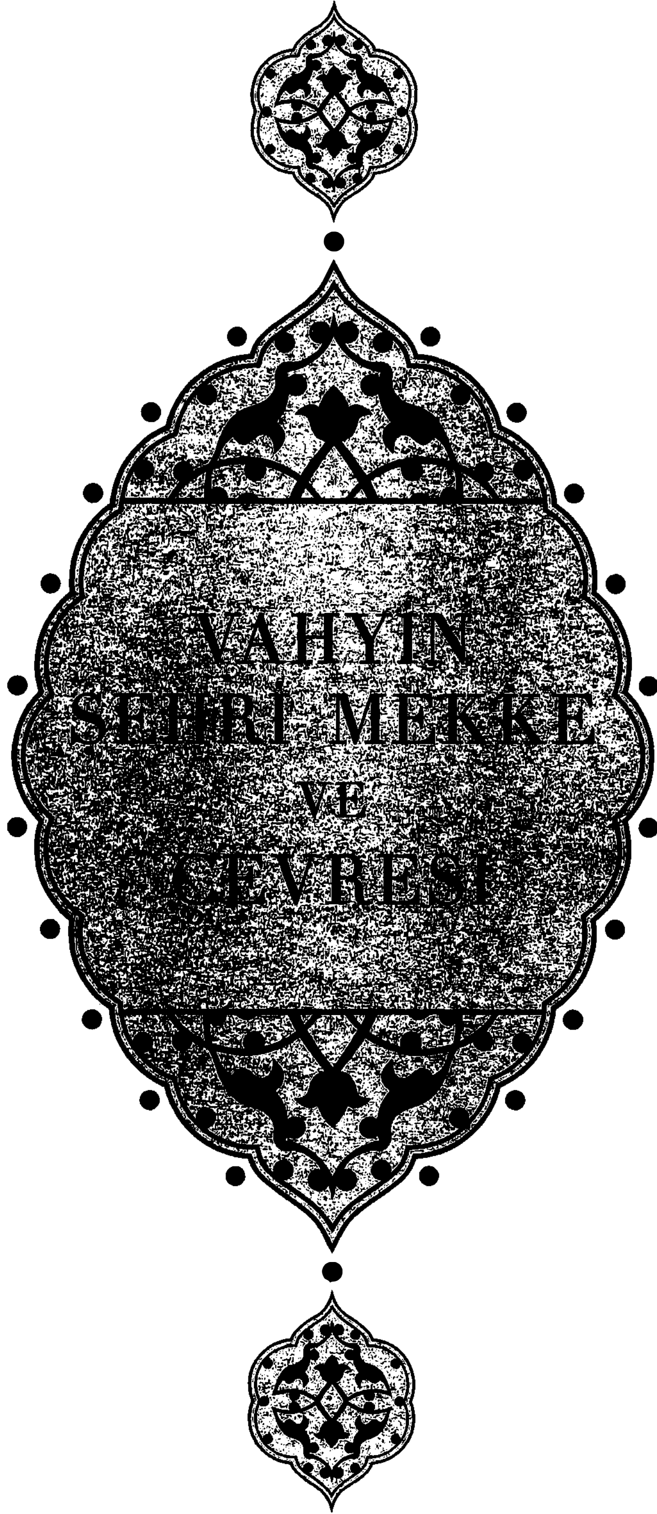
207 Tevbe 9/61: Taberî, XI, 534-539; İbn Kesîr, VII, 225.

208 Nasr 110/1-3: Taberî, XXIV, 705-713; İbn Hişâm, II, 559-560.

209 Âl-i İmrân 3/144: İbn Kesîr, III, 201; Enbiyâ 21/8, 34; Zümer 39/30; Duhâ 93/4-5: Taberî, VI, 96-97, XVI, 268.

210 Ahzâb 33/21: Beyzâvî, III, 81.

211 Ahzâb 33/56: Taberî, XIX, 175-177; İbn Kesîr, XI, 209-239; Sâffât 37/181: Taberî, XIX, 661; İbn Kesîr, XII, 68.

VAHYİN
ŞEHRİ MEKKE
VE
ÇEVRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

لَٓا اُقْسِمُ بِهٰذَا الْبَلَدِۙ ﴿١﴾ وَاَنْتَ حِلٌّ بِهٰذَا الْبَلَدِۙ ﴿٢﴾

"Yemin ederim şu beldeye, senin de içinde oturmakta olduğun o beldeye!"

(Beled 90/1-2)

وَهٰذَا الْبَلَدِ الْاَم۪ينِۙ ﴿٣﴾

"Ve bu güvenli şehre (Mekke'ye yemin olsun)!"

(Tîn 95/3)

وَهٰذَا كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ مُصَدِّقُ الَّذ۪ي بَيْنَ يَدَيْهِ وَلِتُنْذِرَ اُمَّ الْقُرٰى وَمَنْ
حَوْلَهَاۜ وَالَّذ۪ينَ يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ يُؤْمِنُونَ بِه۪ وَهُمْ عَلٰى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ﴿٩٢﴾

"Bu (Kur'ân), Ümmülkurâ (Mekke) ve çevresindekileri uyarman için sana indirdiğimiz, kendisinden öncekileri doğrulayıcı mübarek bir kitaptır. Âhirete inananlar buna da inanırlar ve onlar namazlarını kılmaya hakkıyla devam ederler."

(En'âm 6/92)

إِنَّ اَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذٖى بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِلْعَالَمٖينَۚ ﴿٩٦﴾ فٖيهِ
اٰيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَقَامُ اِبْرٰهٖيمَۚ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ اٰمِنًاۜ وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ
مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبٖيلًاۜ وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمٖينَ ﴿٩٧﴾

"Gerçek şu ki, insanlar için yapılmış olan ilk ibadet evi, âlemlere bir hidayet ve bir bereket kaynağı olan Mekke'deki Kâbe'dir. Orada apaçık deliller, İbrâhim'in makamı vardır. Oraya giren emniyette olur. Gitmeye gücü yetenin o evi ziyaret etmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkâr ederse bilmelidir ki, Allah bütün âlemlerden müstağnidir."

(Âl-i İmrân 3/96-97)

وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهٖيمُ رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا بَلَدًا اٰمِنًا وَارْزُقْ اَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ
اٰمَنَ مِنْهُمْ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِۜ قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَاُمَتِّعُهُ قَلٖيلًا ثُمَّ اَضْطَرُّهُ اِلٰى
عَذَابِ النَّارِۜ وَبِئْسَ الْمَصٖيرُ ﴿١٢٦﴾

"İbrâhim, 'Rabbim! Burayı güvenli bir şehir yap. Halkından Allah'a ve âhiret gününe inananları da çeşitli ürünlerle rızıklandır.' diye dua etmişti. Allah buyurdu ki: 'İnkâr edene de az bir süre dünya nimetleri veririm, ama sonunda onu cehennemin azabına sürerim. O ne kötü bir sondur!'"

(Bakara 2/126)

وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهٖيمُ رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا الْبَلَدَ اٰمِنًا وَاجْنُبْنٖى
وَبَنِيَّ اَنْ نَعْبُدَ الْاَصْنَامَۜ ﴿٣٥﴾

"Hani İbrâhim demişti ki: 'Rabbim! Bu şehri güvenli kıl, beni ve çocuklarımı putlara tapmaktan uzak tut.'"

(İbrâhîm 14/35)

رَبَّنَا اِنِّى اَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِى بِوَادٍ غَيْرِ ذِى زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِۙ
رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلٰوةَ فَاجْعَلْ اَفْئِدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوٖى اِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُمْ
مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ ﴿٣٧﴾

"Ey Rabbimiz! Ben zürriyetimden bir kısmını, senin kutsal evinin (Kâbe'nin) yanında tarıma elverişli olmayan bir vadiye yerleştirdim. Bunu yaptım ki Rabbim, namazı kılsınlar! İnsanların gönüllerini onlara meylettir ve çeşitli ürünlerden onlara rızık ver ki şükretsinler!"

(İbrâhîm 14/37)

جَعَلَ اللّٰهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا لِلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْىَ
وَالْقَلَٓائِدَۜ ذٰلِكَ لِتَعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ وَاَنَّ اللّٰهَ
بِكُلِّ شَیْءٍ عَلٖيمٌ ﴿٩٧﴾

"Allah Kâbe'yi, Beytülharâm'ı, haram ayı, boyunları bağsız ve bağlı kurbanlıkları insanların maddî ve manevî hayatları için destek kıldı. Bu, Allah'ın göklerde ve yerdeki her şeyden haberdar olduğunu ve Allah'ın her şeyi bildiğini anlamanız içindir."

(Mâide 5/97)

وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ هٰذَا الْقُرْاٰنُ عَلٰى رَجُلٍ مِنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظٖيمٍ ﴿٣١﴾

"'Bu Kur'ân, şu iki şehirden (Mekke ve Tâif) büyük bir kişiye indirilseydi ya!' diye de eklediler."

(Zuhruf 43/31)

وَكَذٰلِكَ اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا لِتُنْذِرَ اُمَّ الْقُرٰى وَمَنْ حَوْلَهَا وَتُنْذِرَ يَوْمَ الْجَمْعِ لَا رَيْبَ فٖيهِۜ فَرٖيقٌ فِي الْجَنَّةِ وَفَرٖيقٌ فِي السَّعٖيرِ ﴿٧﴾

"İşte sana, Ümmülkurâ (Mekke) ve çevresindekileri uyarman ve hakkında asla şüphe bulunmayan toplanma gününün dehşetini haber vermen için böyle Arapça bir Kur'ân indirdik. Onların bir kısmı cennette bir kısmı da cehennemde olacaktır."

(Şûrâ 42/7)

اِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَٓائِرِ اللّٰهِۚ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ اَوِ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ اَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَاۜ وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَاِنَّ اللّٰهَ شَاكِرٌ عَلٖيمٌ ﴿١٥٨﴾

"Safâ ile Merve Allah'ın nişanlarındandır, dolayısıyla hac veya umre yaparak Beytullah'ı ziyaret eden bir kimsenin bu yerleri tavaf etmesinde kendisi için bir günah yoktur. Kim gönüllü bir iyilik yaparsa bilsin ki Allah iyiliği mükâfatıyla karşılayan ve çok iyi bilendir."

(Bakara 2/158)

لِاٖيلَافِ قُرَيْشٍۙ ﴿١﴾ اٖيلَافِهِمْ رِحْلَةَ الشِّتَٓاءِ وَالصَّيْفِۚ ﴿٢﴾ فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هٰذَا الْبَيْتِۙ ﴿٣﴾ اَلَّذٖٓي اَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ وَاٰمَنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ ﴿٤﴾

"Kureyş'in güvenliğini, onların kış ve yaz yolculuklarında güvenliğini sağlamak için (Allah lütuflarda bulundu). Onlar da kendilerini besleyip açlıklarını gideren ve her çeşit korkudan emin kılan şu evin Rabbine kulluk etsinler."

(Kureyş 106/1-4)

Konunun Kavramsal Bağlamı

Kur'ân-ı Kerîm'de Mekke ve çevresinin tarihine ışık tutan pek çok konu yer alır. Hz. İbrâhim'in ailesini Yüce Allah'ın emri ile kimsenin yaşamadığı ıssız bir vadiye bırakması, Mekke tarihinin başlangıcı sayılabilir. Mekke'nin, özellikle de Kâbe'nin Ebrehe saldırısından korunması, Kur'ân'ın konu edindiği önemli olaylardan biridir. Mekke'nin sakinleri olan Kureyş kabilesine Allah Teâlâ'nın lütufları özellikle dile getirilir. Mekke toplumunun Câhiliye döneminden kalma âdetleri ve Müşriklerin şehrin tevhid mirasını hiçe sayması âyetlerde pek çok defa eleştirilir. Hz. Peygamber'in on üç yıllık Mekke dönemindeki davet süreci her yönüyle âyetlere yansımıştır. Müslümanlar Medine'ye göç etmek zorunda bırakılınca burada da Müslümanları tehdit etmeye devam eden Müşriklerin tutumları ve bunlara karşı yürütülen mücadelenin her aşaması, Kur'ân'a konu olmuştur. Mekke'nin fethi özel olarak ele alınmıştır. Kur'ân vahyi tamamlanıncaya kadar Mekke'ye komşu beldelere de sûrelerde yer verilmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'in inmeye başladığı şehrin adı *Mekke*[1] veya *Bekke*'dir.[2] *Mekke* kelimesinin "kalabalık, izdiham" anlamında *bekke* kelimesinden türediği belirtilmektedir.[3] Buna göre *ba* harfi, *mim* harfine dönüşmüştür.[4] Bu ismin, tavaf amacıyla şehre gelen insanların izdihamından dolayı verilmiş olması mümkündür.[5] Mekke kelimesinin "günahlardan temizlenme" ve "cazibe merkezi" anlamlarına gelen *te-mek-ke* kökünden türediği de ifade edilmiştir.[6] Mekke, *inşa edilmiş kent* anlamında *beniyye* ismiyle de anılmıştır.[7] Bu şehir, âyetlerde hicretten sonra Hz. Peygamber'in (sas) Mekke'ye tekrar döndürüleceği anlamında *me'âd*,[8] "yerleşim yeri" anlamında *karye*,[9] çevresine göre anakent konumunda

---

1 Feth 48/24.
2 Âl-i İmrân 3/96.
3 Cevherî, IV, 1575; Âl-i İmrân 3/96: Râzî, VIII, 160.
4 Âl-i İmrân 3/96: İbn Kuteybe, *Ġarîbü'l-Ḳur'ân*, s. 107.
5 İbn Fâris, I, 186; Âl-i İmrân 3/96: Mukātil b. Süleyman, I, 291; Ferrâ, I, 227; Taberî, V, 594.
6 Âl-i İmrân 3/96: Râzî, VIII, 161; Feth 48/24: İbnü'l-Cevzî, VII, 439.
7 İbn Fâris, I, 202.
8 Kasas 28/85: Ferrâ, II, 313; Taberî, XVIII, 349.
9 Nahl 16/112.

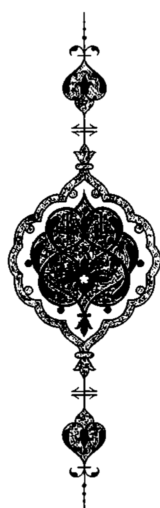
ümmülkurâ,[10] "şehir" anlamında *el-beled*[11] ve güvenli bir şehir *el-beledü'l-emîn*[12] nitelemeleriyle yer alır. İlk mabedin burada inşa edilmesi ve bu yörenin her tarafından insanlar için bir cazibe merkezi olması nedeniyle *Ümmülkurâ* ismini aldığı da belirtilmiştir.[13]

Kur'ân vahyi on bir yıldan fazla bir süre Mekke'de inmiştir. Dolayısıyla Kur'ân'da Mekke ile ilgili birçok konu, olay ve yerden bahsedilmiştir. Kur'ân'da hac ibadetiyle ilgili yer isimleri -hepsi de Mekke ile bağlantılı olarak- *Kâbe, Safâ-Merve, el-Meş'arü'l-Harâm* ve *Arafat* olarak sıralanabilir.

Hz. İbrâhim Kâbe'yi Mekke'de inşa etmiş, insanları burada hac yapmaya çağırmış, ibadet için orada özel bir mekân (*Makâm-ı İbrâhim*) oluşturmuş ve orada tevhid inancına sahip (*hanîf*) olarak yaşamıştı. Mekkelilere daha önce vahiy gelmemişti. Cenâb-ı Hakk'ın onları Fil ordusundan kurtarması[14] ve onlar için ticaret imkânları yaratarak geçimlerini sağlaması (*îlâf*) [15] birer sûrede hatırlatılmıştır. Yer yer Mekke'nin uzak ve yakın çevresinde yaşayan *Rumlar, Ehl-i kitap, Yahudiler, Hıristiyanlar, Sâbiîler, Mecûsîler* ile *Taif* şehri ismen anılmış veya bunlara işaret edilmiştir. Bu şehirde doğup büyümesi ve burayı çok sevmesine rağmen tevhid davası uğruna Medine'ye hicret etmek zorunda kalan Resûlullah'ın (sas) muzaffer şekilde Mekke'ye geri dönüşü de (*Fetih*) âyetlere yansımıştır.

10 En'âm 6/92; Şûrâ 42/7.
11 Beled 90/1.
12 Tîn 95/3.
13 En'âm 6/92: Mâtürîdî, IV, 172; Mâverdî, II, 142.
14 Fîl 105/1-5.
15 Kureyş 106/1-4.

Mekke, Arap yarımadasının kuzeyinde, etrafı dağlarla çevrili Bathâ Vadisi üzerinde kurulmuş eski bir şehirdir. Şehrin çevresinde Ebû Kubeys, Kuaykıân, Sevr, Nûr (Hira) ve Sebîr adlı dağlar bulunur.[1] Şehrin merkezinde Kâbe yer almaktadır. O zamanlar Mekke'nin dış dünya ile bağlantısı şehri çevreleyen dağlar arasında bulunan geçitlerle sağlanıyordu. Kâbe'nin çevresinde ise Kureyş kabilesinin ileri gelenlerinin, daha sonra diğer kabile üyelerinin evleri, şehrin en dışında ise köle ve hizmetçilerin evleri vardı.[2]

ALLAH'IN SON ELÇİSİ'Nİ BEKLEYEN GÜVENLİ BELDE MEKKE

وَهٰذَا الْبَلَدِ الْاَم۪ينِۙ ﴿٣﴾

"Ve bu güvenli şehre (Mekke'ye yemin olsun)!"

(Tîn 95/3)

Hz. İbrâhim'in, hanımı Hacer ve oğlu İsmâil'i Allah'ın emri ile[3] şimdiki Mekke'nin bulunduğu yere getirip yerleştirmesi ile burada hayat başlamıştır.[4] Susuz ve

1 Fâkihî, IV, 130.
2 Muhammed Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I, 101.
3 İbrâhîm 14/37.
4 İbrâhîm 14/37: Mukātil b. Süleyman, II, 408-409.

çorak bu vadi[5] yaşamak için çok elverişli değildi. Burası ancak zemzem suyunun ortaya çıkmasından sonra insanlar için yaşanabilir bir yer olmuştu. Hz. İbrâhim (as) belli aralıklarla ailesini ziyaret ederdi.[6] Kâbe'yi Hz. Âdem (as) tarafından yapılan temeller üzerinde yeniden inşa ettiği rivayet edilir.[7] Böylece Kâbe, tevhidin simgesi oldu.[8] Cebrâil, Hz. İbrâhim'e hac amellerini (*menâsik*) öğretti ve insanları Allah'ın evine hacca davet etmesini istedi.[9] Hz. İbrâhim'in çağrısı hiçbir zaman cevapsız kalmadı, hatta burası bir çekim merkezi oldu. Kâbe ve çevresi güvenli bölge yani *haram* ilân edildi.[10] Hz. İsmâil'in Yemen civarından gelip yerleşen Cürhüm kabilesinden bir hanımla evlenmesi[11] ile onun soyundan yeni bir Arap nesli oluştu.[12]

Cürhüm kabilesi, Mekke'nin yönetimini zamanla İsmâiloğullarından aldı.[13] Daha sonra da yine Yemen'den gelen Huzâa kabilesi, uzun süren Cürhüm yönetimine son verdi ve onları Yemen'e sürdü. Şehirde putperestliğin peydahlanıp yayılması da bu kabile tarafından gerçekleşti.[14] Hz. Peygamber'in beşinci kuşaktan dedesi olan Kusay b. Kilâb'ın Huzâa'yı yenmesiyle Mekke yönetimi Kureyş'e geçti.[15] Kusay, gerek şehrin yeniden yapılanmasında gerekse yönetiminde köklü değişikliklere gitmişti. Mekke çevresindeki dağınık Kureyş boylarını harem bölgesinde topladı (*Mücemmi'*). Hacıların ihtiyaçlarını temin etmeye yönelik çabaları Kureyş'i diğer Arap kabileleri nezdinde saygın bir noktaya taşıdı.[16] Bu sırada Mekke'de tevhid terk edilmiş ve Hz. İbrâhim'in bıraktığı inançtan uzaklaşılmıştı.

Kur'ân indiğinde Mekke'deki yaygın inanç putperestlikti. Bu yüzden bu inanca pek çok âyette değinilmiştir.[17] Putperestlik, *Hübel* adlı putun Kâbe'ye yerleştirilmesiyle âdeta resmîleşmişti.[18] Ayrıca Allah'ın isimlerinden türetilen bazı dişil isimler taşıyan *Lât*, *Menât* ve *Uzzâ* gibi putlara tapılıyordu.[19] Kâbe'deki putlara kurban

---

5 İbrâhîm 14/37.
6 İbrâhîm 14/37: Taberî, XIII, 692.
7 Bakara 2/127: Taberî, II, 548-549; Sem'ânî, I, 139; Ezrakī, I, 114; İbrâhîm 14/37: Taberî, XIII, 697.
8 Âl-i İmrân 3/96.
9 Hac 22/27: Mukātil b. Süleyman, III, 122; Zeccâc, III, 422; Ezrakī, I, 117-120.
10 Bakara 2/126; Kasas 28/57; Ankebût 29/67.
11 İbrâhîm 14/37: Taberî, XIII, 692; Fâkihî, V, 128-129.
12 Ezrakī, I, 140.
13 Burûc 85/4: İbn Kesîr, XIV, 310-311; Yâkūt el-Hamevî, V, 185.
14 Mâide 5/104: İbn Kesîr, V, 391; Ezrakī, I, 159; Fâkihî, V, 140.
15 İbn Sa'd, I, 50; Fâkihî, V, 171.
16 Kureyş 106/1: Ebû Hayyân, VIII, 513; Belâzürî, I, 52; İbn Sa'd, I, 54.
17 Yûnus 10/18; Hac 22/72, 73; Furkān 25/55; Fâtır 35/40; Zümer 39/22-23.
18 Mâide 5/103; Taberî, IX, 26-31; İbnü'l-Kelbî (1995), s. 27-28.
19 Necm 53/19-22: Taberî, XXII, 46.

kesme[20] ve para karşılığında *Hübel* önünde fal çekme (*ezlâm*), gelenekselleşmişti.[21] Ancak Kâbe'ye atfedilen kutsallık daima devam etti, hac ibadeti hiç terk edilmedi. [22] Kur'ân indiği sırada Mekke'de Allah'ın bir ve tek olduğunu kabul eden, bâtıl fikirlerden uzak duran çok az kişi kalmıştı.[23] Bu kişilerin sahip olduğu inanç kaynaklarda Hanîflik olarak yer almaktadır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm de bütün peygamberlerin özellikle İbrâhim'in (as) getirip tebliğ ettiği bu tevhid inancını *hanîf* (ç. *hunefâ'*) kelimesiyle ifade eder.[24] Ancak bunların Mekke'nin hayat düzeni hakkında söz söyleme hakları kalmamıştı. Şehrin yönetimi ve sosyal yapısı, şirk inancına göre kurgulanmıştı. Şehrin yönetim organı olan *Dârü'n-nedve*, Kusay tarafından oluşturulmuştu. Kapısı putlarla doldurulmuş Kâbe'ye açılacak şekilde inşa edilen bu yönetim merkezinde, ergenlik çağına giren kızlara kıyafet giydirme törenleri, evlilik törenleri, ticarî kervanların hazırlanması, elçilerin vazifelerinin tayin edilmesi, savaşlardan önce bayrak asma törenleri yapılırdı. Savaş ve barış gibi konular burada tartışılıp karara bağlanırdı.[25] Burası aynı zamanda Mekke fethine kadar İslâm karşıtı muhalefetin de merkezi olmuştu.[26]

Mekke şehri seçkin bir sınıf tarafından yönetilmekte, idarî işleri on ayrı idareci tarafından yürütülmekteydi. Genel mânada danışma meclisi (*Dârü'n-nedve*), meclis idaresi (*meşveret*), dış ilişkiler gibi idarî vazifeler Ümeyye, Abduddâr, Esed ve Adiyy oğulları tarafından icra edilmekteydi. Savaşlarda başkomutanlık (*kıyâde*), sancağın taşınması (*livâ/râye*), piyade ve süvari birliklerini idare gibi askerî görevler Ümeyye, Abduddâr ve Mahzûm oğulları tarafından yerine getirilmekteydi. Kâbe muhafızlığı ve anahtarlarının sahipliği (*hicâbe, sidâne*), hac ibadetinin düzen ve idaresi (*icâze, ifâde*) gibi dinî hizmetler Abduddâr, Kinâne ve Temîm oğulları tarafından yürütülmekteydi. Hacıların yemek ihtiyacı (*rifâde*), hacıların su ihtiyacını karşılama (*sikâye*), Kâbe'ye getirilen hediyelerin yönetimi (*emvâl*) gibi iktisadî hizmetler de Âmir, Hâşim ve Sehm oğulları tarafından yerine getirilmekte idi.[27]

Burada özetle verilen bilgiler dikkatle incelendiğinde İslâm tarihinde önemli yeri olan kabilelerin İslâm'dan önce de şehrin yönetiminde söz sahibi oldukları fark

20 Mâide 5/3.
21 Mâide 5/90.
22 Tevbe 9/19; Zümer 39/3.
23 Fâtiha 1/7: İbn Kesîr, I, 143; İbn Habîb, s. 153; Cevâd Ali, IV, 449.
24 Bakara 2/135; Âl-i İmrân 3/67; Yûnus 10/105; Nahl 16/120; Rûm 30/30; Beyyine 98/5.
25 Nisâ 4/33: Taberî, VI, 682-683; Alak 96/17: İbn Âşûr, XXX, 451; İbn Sa'd, I, 52; Ezrakī, I, 175.
26 Enfâl 8/30: Mukātil b. Süleyman, II, 110.
27 Tevbe 9/19: Derveze, IX, 377-378; Ezrakī, I, 177-185; İbn Kesîr, III, 236-241; Hamîdullah, I, 35, 44-46; II, 850-870.

edilecektir. Bu kabilelerin mensuplarından bir kısmı vahiy geldiğinde gerçeği görüp onu kabul etmiş ve toplum içindeki saygın konumlarını terk etmeyi göze almıştı. Diğer bir kısmı ise ellerindeki bütün imkânlarla İslâm'a karşı mücadeleyi tercih etmişlerdi. Onların bu tepkilerinin temelinde iktidarlarını ve saygınlıklarını yitirme endişesi bulunmaktaydı.[28]

Mekke halkının temel geçim kaynağı ticaretti ve bu ticaret Kâbe'ye ve bu beldeye ziyarete gelen hacılar sayesinde ayakta durmaktaydı: *"Allah Kâbe'yi, Beytülharâm'ı, haram ayı, boyunları bağsız ve bağlı kurbanlıkları insanların maddî ve manevî hayatları için destek kıldı. Bu, Allah'ın göklerde ve yerdeki her şeyden haberdar olduğunu ve Allah'ın her şeyi bildiğini anlamanız içindir."*[29] Tarıma elverişli olmayan Mekke, bu ticaret sayesinde ihtiyaç duyulan ürünlerin dışarıdan âdeta aktığı bir merkez olmuştu.[30] Bu, Hz. İbrâhim'in bu şehir için ettiği bereket duasının bir tezahürü olarak anlaşılabilir.[31] Kureyş de bu alana yatırım yapmıştı. Mekke'yi yöneten Kureyşlilerin Kâbe'nin hizmetkârları olarak görülmesi, Kureyşli tüccarların gelirlerini arttırmıştı. Allah bu iyiliklerini Kureyşlilere âyetlerde hatırlatmaktadır: *"Kureyş'in güvenliğini, onların kış ve yaz yolculuklarında güvenliğini sağlamak için (Allah lütuflarda bulundu). Onlar da kendilerini besleyip açlıklarını gideren ve her çeşit korkudan emin kılan şu evin Rabbine kulluk etsinler."*[32]

Mekke'deki ticaret, iki temele dayanıyordu. Bunlardan birincisi hac mevsiminde kurulan ticarî fuarlar, ikincisi ise kuzey ve güneş yönünde uzak diyarlara yapılan ticarî kervan seyahatleriydi.[33] Bunun yanında Mekke'de sürekli faaliyet gösteren *Ukâz, Mecenne* ve *Zülmecâz* gibi çeşitli pazarlar da vardı.[34] Bu pazarlar aynı zamanda siyasî ve güncel olayların konuşulduğu merkezlerdi. Fuarların *haram aylar* olarak bilinen *zilkade, zilhicce, muharrem* ve *receb* aylarında gerçekleştirilmesi, hem Mekkeliler hem de ziyaretçiler açısından güvenlik riskini ortadan kaldırmaktaydı. Çünkü bu aylarda düşman kabileler, birbirlerine saldırmaz ve savaşmazdı.[35] Arapların savaşmak için haram ayı öne alma ya da erteleme (*nesî'*) ve haram ayları dörtten sekize

28 Kasas 28/57: Mukātil b. Süleyman, III, 251.
29 Mâide 5/97: Mukātil b. Süleyman, I, 506-507.
30 Kasas 28/57: Mukātil b. Süleyman, III, 251.
31 Bakara 2/126: Mukātil b. Süleyman, I, 138; İbrâhîm 14/37; Kureyş 106/1-4: Taberî, XXIV, 653.
32 Kureyş 106/1-4: İbn Kesîr, XIV, 466-467.
33 Kureyş 106/1-4: Mukātil b. Süleyman, IV, 861-863.
34 Bakara 2/197: Taberî, III, 510; Ezrakī, I, 280-284.
35 Tevbe 9/36: Taberî, XI, 440.

çıkarma (*besl*) gibi uygulamaları da vardı.[36] Ancak bu davranışlar dini, çıkarlara göre bozup değiştirmekten başka bir şey değildi.

Peygamberimizin doğduğu yılda Mekke'ye yapılan ve Kur'ân'da Fîl sûresinde anlatılan[37] *Fil Ordusu* saldırısı başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Bu ordunun Allah tarafından yok edilmesi, Mekke'nin kutsallığını ve saygınlığını daha da arttırmıştı. Buna bağlı olarak Mekke'yi yöneten Kureyş kabilesinin itibarı da Mekke'nin gelirleri de artmıştı.[38] Bütün bu kazanımlar, onları hayatın farklı alanlarında istedikleri her şeyi yapabilecekleri kabulüne sürüklemişti. Meselâ Allah'ın kan dökülmesini yasakladığı haram aylarda savaşı sürdürebilmek için bu ayların yerini değiştirmekten çekinmiyorlardı (*nesî'*).[39] İhramlıyken evlerine arka tarafından ya da duvarda açtıkları yeni bir oyuktan girmeyi dindarlık ve erdem sayıyorlardı. Oysa "asıl erdemlilik, kişinin Allah'a saygılı olması"[40] idi ama onlar bunun farkında değildi. Ekonomik hayatta da faiz uygulaması özellikle yoksullar üzerinde bir zulüm ve baskı aracı hâline gelmişti.[41] Kölelik kurumu da adaletsizliğin yaşandığı bir başka uygulamaydı. Köleler üzerinde efendilerinin mutlak tasarruf yetkisi vardı.

Toplumda kadınlar da düşük bir konumda görülüyordu. Mekke'de bir kız çocuğunun dünyaya geliş haberi müjde sayılmaz, kız çocuğundan utanç duyulurdu.[42] Bazı ailelerin geçim endişesiyle kız çocuklarını diri diri toprağa gömdüğüne de rastlanırdı.[43] Erkek çocuklara sahip olmak güç anlamına geldiğinden Mekkeliler oğullarıyla övünürler, değersiz saydıkları kızları Yüce Allah'a nisbet ederlerdi.[44] Kadını yok saymak, hukukunu çiğnemek, ayrıma ve şiddete maruz bırakmak toplumdaki sıradan uygulamalardı.

Günlük hayata yön veren tercihler de bireysel ve sosyal açıdan pek çok sorunu barındırmaktaydı. Meselâ Mekkeliler arasında içki tüketimi ve kumar (*meysir*) bir hayli yaygındı.[45] Kâbe karşısında içkili eğlence sofraları kurulurdu. Kur'ân bu toplantılar hakkında *"Âyetlerimiz size okunurdu da ona arkanızı dönerdiniz, gece sohbetleri yaparken büyüklük taslayarak onun hakkında hezeyanlar savururdunuz."*[46]

---

36 Tevbe 9/36: İbn Kesîr, VII, 197; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, III, 230.
37 Fîl 105/1-5.
38 İbn Âşûr, XXX, 544; İbn Habîb, s. 123-127; Ezrakī, I, 265.
39 Bakara 2/217; Mâide 5/2; Tevbe 9/36-37.
40 Bakara 2/189: Mukātil b. Süleyman, I, 166; Ezrakī, I, 272.
41 Rûm 30/39.
42 Nahl 16/57-59; Sâffât 37/149; Zuhruf 43/18-19.
43 En'âm 6/136-137, 151; İsrâ 17/31; Mümtehine 60/12; Tekvîr 81/8-9.
44 Necm 53/21.
45 Bakara 2/217: Mukātil b. Süleyman, I, 188.
46 Mü'minûn 23/66-67: İbn Âşûr, XVI, 86; Alak 96/17-18.

ifadesini kullanmıştır. Kur'ân'ın içkiyi adım adım, kademeli bir şekilde yasaklaması bu kötü alışkanlığın yaygınlığını göstermektedir.[47] Aynı şekilde toplumda kökleşen ve at yarışları ya da deve eti karşılığında oynanan kumar, ancak risâletin sonlarına doğru yasaklanmıştı.[48]

Genel olarak İslâm'ın ortaya çıktığı dönemde Mekke'nin siyasî, sosyal, dinî ve ekonomik yapısı bu şekildeydi. İşte böyle bir topluma Hz. Muhammed (sas) son peygamber olarak gönderildi.

İSLÂM'IN YERYÜZÜNE YAYILDIĞI KENT MEKKE

وَكَذٰلِكَ اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا لِتُنْذِرَ اُمَّ الْقُرٰى وَمَنْ حَوْلَهَا وَتُنْذِرَ يَوْمَ الْجَمْعِ لَا رَيْبَ فٖيهِؕ فَرٖيقٌ فِي الْجَنَّةِ وَفَرٖيقٌ فِي السَّعٖيرِ ﴿٧﴾

"İşte sana, Ümmülkurâ (Mekke) ve çevresindekileri uyarman ve hakkında asla şüphe bulunmayan toplanma gününün dehşetini haber vermen için böyle Arapça bir Kur'ân indirdik. Onların bir kısmı cennette bir kısmı da cehennemde olacaktır."

(Şûrâ 42/7)

Kırk yaşına erişen ve hayatının olgunluk dönemini yaşayan Hz. Muhammed (sas), son zamanlarda toplumdan uzak yaşamaya başlamıştı. Hirâ mağarasında daha çok inzivaya çekiliyordu. Bu mağara âdeta onun sığınağı olmuştu.[49] Burada tekliğine gönülden inandığı Allah'a ibadet ederdi. Uzlete çekilmesine sebep kendi bireysel sorunları, yorgunlukları değildi. Mekke halkının şirke batışı ve bunun sonucu toplumda birebir tanık olduğu haksızlıklar ona çok ağır geliyordu. Bu hayat tarzından zihni rahatsız oluyor, gönlü de son derece inciniyordu. Ancak bütün bu sorunların

47 Mâide 6/90-91: Kurtubî, VIII, 157; Bakara 2/219: Kurtubî, III, 435; Nisâ 4/43; Nahl 16/67.

48 Bakara 2/219: Kurtubî, III, 435-446; Mâide 5/90.

49 Alak 96/1-5: Taberî, XXIV, 528.

nasıl çözülebileceğini bir türlü kestiremiyordu.[50] Hatalar ve zulümler ile dönen bu devran karşısında hissettiği çaresizlik, onu kendi içine yönelmeye itiyordu. Ramazan ayının sonlarına doğru bir gece o mağarada, insanlığın da yaralarına deva olacak bir bilgi kaynağına (*vahiy*) mazhar oldu.[51] O artık Allah'ın seçtiği son elçiydi. Özel bir görev üstlenmişti.[52] Kur'ân'ın vahyi, milâdî 610 yılında Mekke'de başlamıştı.

Hz. Peygamber (sas) kendisine vahyedilen âyetleri en yakınlardan başlayarak[53] Mekkelilere okumaya başladı. O dönemde önemli bir haber vermek isteyenlerin yaptığı gibi, Peygamberimiz de Safâ tepesine çıktı ve buraya davet ettiği akrabalarına getirdiği dini tebliğ etti. Ancak bu çağrıya ilk karşı çıkan bizzat kendi amcası oldu. Mekkeliler, bu yeni gelişmeden böylece haberdar oldular.[54]

Hz. Peygamber'in hakikate daveti hemen kabul görmedi. En yakın akrabaları bile onun davetini kabule yanaşmadılar, hatta onunla alay etmekten çekinmediler.[55] Ancak, *"Sen, sana buyurulanı açıkça duyur, Müşriklere aldırış etme!"*[56] emrine uyan Allah Resûlü (sas), bulduğu her fırsatta Mekkelileri İslâm'a çağırıyordu. İlk iman edenler arasında hanımı Hz. Hatice, azatlı kölesi Hz. Zeyd, yeğeni Hz. Ali, yakın arkadaşı Hz. Ebû Bekir ve çoğu Kureyş'in değişik ailelerine mensup kişiler vardı.[57]

Müslümanların sayısının gün geçtikçe artması Mekkelileri endişelendiriyordu. Çünkü âyetler, hayat tarzlarını, düşünce kalıplarını ve alışkanlıklarının çoğunu kökten değiştirmeyi gerektiriyordu. Allah'ın bir ve tek olduğuna inanmak, taptıkları putları terk etmelerini zorunlu kılıyordu. Âhiret inancı ise güçlerine güvenerek istediklerini yapamayacaklarını ve yaptıklarının hesabının sorulacağını anlatıyordu. Mekke'nin ileri gelenleri yeni dinin düzenlerini tehdit ettiğini gördüklerinde şiddetli bir muhalefete giriştiler. Atalarının bıraktığı inancı terk edemeyeceklerini söylüyorlardı.[58] İnançlarının kendileri için yeterli olduğunu ileri sürüyorlardı. Onlara göre peygamberlik yapacak kişi, insan değil bir melek olmalıydı.[59] Her vesile ile Hz. Peygamber'den mucize getirmesini istediler.[60] Resûl-i Ekrem'i (sas) tanıyorlardı. Mecnun ve şair olamayacağını çok iyi biliyorlardı. Buna rağmen vahyin etkisini azaltmak

50 Şûrâ 42/52.
51 Yûnus 10/57; İsrâ 17/82.
52 Ahkāf 46/9; Alak 96/1-3: Taberî, XXIV, 528.
53 Şuarâ 26/214.
54 Şuarâ 26/214: Taberî, XIX, 407-408; Tebbet 111/1-5: Ferrâ, III, 298.
55 Duhâ 93/1: İbn Kesîr, VIII, 42; Tebbet 111/1-5.
56 Hicr 15/94.
57 Tevbe 9/100: İbn Âdil, X, 186; İbn Hişâm, I, 316-326; İzzeddin İbnü'l-Esîr, I, 577, 582-583.
58 Bakara 2/170.
59 Furkān 25/21.
60 İsrâ 17/90-94.

ve Allah'tan geldiğini reddetmek için bu iki iddiayı da dillendirmekten çekinmediler. Ayrıca onu sihirbazlıkla suçladılar.[61]

Kur'ân-ı Kerîm, Peygamberimize karşı çıkan Mekke ileri gelenlerini *mele'* ve *ekâbir* olarak isimlendirmiştir.[62] *Mele'*, "Güçlü ve nüfuz sahibi, aynı görüş etrafında toplanan, fikirlerine başvurulan kişiler ve toplumun önde gelenleri"[63] demektir. Her dönemde peygamberlere şiddetle karşı çıkan böyle bir grup olmuştur.[64] Bunlar, Hz. Muhammed'in (sas) elçiliğine itiraz ederek *"'Bu Kur'ân, iki şehrin birinden büyük bir adama indirilseydi ya!' dediler."*[65] Kastettikleri iki şehir, Mekke ve Tâif'ti.[66] Onlara göre peygamber olması gereken kişi, ya Mekke'nin ileri gelenlerinden Velîd b. Muğîre veya Tâif'in yöneticisi Ebû Mes'ûd Amr b. Umeyr es-Sekafî olmalıydı.[67] Mekke'nin bu seçkinlerinin Hz. Peygamber'den kendileri için farklı bir davet meclisi oluşturmasını istemeleri[68] işte bu düşüncenin ürünüdür. Davası uğruna bu teklif üzerinde düşünen Peygamberimize gönderilen net uyarı, böyle bir yaklaşımın asla kabul edilemeyeceğini belirtmiştir.[69] Abese sûresine adını veren olayda da Resûlullah'ın Mekkeli müşrik ulularına İslâm'ı anlatırken gelen engelli bir sahâbînin sorusundan dolayı bir anlık bile olsa rahatsızlık göstermesi sert bir dille yerilmiştir. Bu kibirli insanlar, kendileri gibi Allah'ın da hep güçlüden yana olacağını zannediyorlardı. Bundan dolayı Hz. Muhammed'i (sas) de peygamberliğe lâyık görmüyorlardı. Evet, soylu olmasına soyluydu ama zengin değildi ve boy boy oğulları yoktu. Oysa o dönem insanı bu ikisiyle güçlü olur ve böylece canının istediği her şeyi yapma hakkını elde ettiğini düşünürdü.[70] Tekâsür sûresinde, *"Çokluk yarışı, sizi oyaladı."* girişiyle insanların mal biriktirmek ve güç elde edebilmek için gösterdiği bu çabalara dikkat çekilmiştir. Öyle ki bu koşuşturmaların *"kabre varıncaya (ölünceye) kadar"* devam ettiği ifade edilmiştir. Böylece güç isteği, öncekilerde olduğu gibi Mekkelilerle tevhid inancı arasına girmişti.[71] Kur'ân'ın mal ve evlâdın fayda vermeyeceğinin altını ısrarla çizmesi,[72] bu yanlış algıyı yıkmaya yöneliktir.

---

61 Müddessir 74/18-25.
62 En'âm 6/123.
63 Râgıb el-İsfahânî, s. 473.
64 En'âm 6/123: Begavî (1989), III, 185.
65 Zuhruf 43/31.
66 Zuhruf 43/31: Mukātil b. Süleyman, III, 794.
67 Zuhruf 43/31: Mukātil b. Süleyman, III, 794; Taberî, XX, 580-583.
68 En'âm 6/52-53: Vâhidî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, s. 218; Süyûtî, *Lübâbü'n-Nuḳūl*, s. 114.
69 En'âm 6/52-53; Kehf 18/27-28.
70 Kalem 68/10-14; Hümeze 104/1-2: İbn Kesîr, XIV, 453.
71 Zuhruf 43/23: Taberî, XX, 572.
72 Âl-i İmrân 3/10, 14, 116; Enfâl 8/28; İsrâ 17/64-65; Kehf 18/46; Şuarâ 26/88-89.

Müşrikler, Son Peygamber'i davasından vazgeçirmek için her türlü yola başvurdular. Ona elçiler gönderdiler.[73] Yeğenini bu davadan vazgeçirmesi için Peygamberimizin amcası Ebû Tâlib'i sıkıştırmaları, bu çabaların en meşhurlarındandır. Hz. Peygamber (sas), ona da davasından asla vazgeçmeyeceğini söyledi. Bunun üzerine Kureyş ileri gelenleri atalarının dininde kalacaklarını belirterek, öfkeyle onun yanından ayrıldılar.[74] Bu olay âyetlere şöyle yansımıştır: *"(Müşrikler şöyle dediler:) 'Tanrıları tek tanrıya mı indiriyor? Bu gerçekten şaşılacak bir şey!' Onların ileri gelenleri harekete geçip şöyle dediler: 'Yolunuzda yürüyün! Tanrılarınıza bağlılıkta direnin! İşte (sizden) istenen budur. Bildiğimiz son dinde (en son dinî inanışlarda) böyle bir şeyi işitmedik, bu uydurmadan başka bir şey değil. İlâhî uyarı içimizden ona mı indirildi şimdi!'"*[75]

Mekke'nin önde gelenleri, muhalefetin önderliğini üstlenmişti. Kâbe'de ibadet edenlere karışılmaması gerektiği hâlde, Allah Resûlü (sas) bile Kâbe'de namaz kılarken saldırıya mâruz kalabiliyordu. Bu tür saldırılar, vahye muhalefetin herhangi bir değer tanımadan yapıldığını gösteriyordu.[76] Şiddetin en büyüğünü, kimsesi olmayan köle ve mevâlîler yaşıyordu.[77] Bu süreçte Müslümanlar küçük düşürücü hareketlere de mâruz kaldılar. Mekkelilere ilâhî azap hatırlatıldığında alay ederek *"Rabbimiz! Hesap gününden önce payımıza düşen azabı hemen şimdi ver!"*[78] demekten çekinmiyorlardı. Onların bu küçümseyici ve alaycı davranışları birçok âyette ifade edilmiştir.[79]

Âyetler, önceki ümmetlerden benzer sıkıntılara uğrayanlara dair dokunaklı örnekler vererek Müminlere inançlarından dolayı başlarına gelen bu eziyetlere sabretmelerini öğütlüyordu. Bunlardan biri de Mekke'ye yakın bir bölge olan Necran'da gerçekleşen *Uhdûd Ashâbı* hadisesiydi.[80] Burûc sûresinde aktarılan bu hadiseyle önceki ümmetlerden, tevhid inancına sahip insanların ateş dolu çukurlara atıldıkları hatırlatılmış,[81] böyle bir olaydan çıkartılması gereken sonuçlara dikkat çekilmiştir.[82] Benzer şekilde Müslümanların mâruz kaldığı işkence ve baskılar daha pek çok âyete yansımıştır.[83]

---

73 Fussılet 41/1-5: Begavî, IV, 128.
74 Sâd 38/5-8: Vâhidî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, s. 366.
75 Sâd 38/5-8: Taberî, XX, 18-26.
76 Alak 96/10: Taberî, XXIV, 533; İbn Kesîr, XIV, 535.
77 Burûc 85/10: İbn Âşûr, XXX, 245.
78 Sâd 38/16: Taberî, XX, 39.
79 Hicr 15/94-96; Enbiyâ 21/2-3; Lokmân 31/6; Sâd 38/62-63; Meâric 70/36-37; Mutaffifîn 83/29-32.
80 Burûc 85/1-9: İbn Âşûr, XXX, 241.
81 Burûc 85/3-9: Taberî, XXIV, 192-196.
82 Burûc 85/10-11.
83 Bakara 2/217; Âl-i İmrân 3/195; Enfâl 8/26; Nahl 16/41-42, 106-107; Ankebût 29/1-7; Haşr 59/8.

Müslümanlara yapılan işkenceler şiddetlenip dayanılamaz hâle geldiğinde, Hz. Peygamber sayıları on beş civarında olan bir grubun Habeşistan'a hicret etmesine izin verdi.[84] Habeşistan kralı Necâşî Ashame'nin gelenleri iyi karşılaması üzerine sayıları yetmişi aşan ikinci bir kafile daha Habeşistan'a hicret etti. Kureyş'in diplomatik bir hamle ile Habeşistan'a hicret edenleri geri getirmeyi başaramaması, ileriki yıllarda Müslümanlara karşı ağır müeyyideler içeren bir boykot kararı alınmasına sebep oldu.[85]

Müşrikler, Müminleri psikolojik olarak da yıpratmayı hedeflemekteydiler. Nitekim Ehl-i kitap olan Bizanslıların, ateşe tapan (putperest) Sâsânîlere yenilmesi olayını bile bunun için bir fırsat bilmişlerdi. Kur'ân ise bu sevincin erken olduğunu, birkaç yıl içinde Bizans'ın galip geleceğini bildirmişti.[86] Hıristiyanların putperestleri yenmesi gibi Müslümanların da Kureyşli Müşrikleri yeneceğine işaret eden bu haber, gerçekten de olmuş ancak Müşrikler bundan bir ders çıkaramamışlardır.

Mekke döneminde yaşanan önemli olaylardan biri de İsrâ ve Mi'rac mucizesidir. Peygamberimiz, Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya bir gece yolculuğu yaptı ve kendisine birtakım âyetler gösterildi.[87] Müslümanlar bütün bu zorluklarla mücadele ederken bu olay ile moral bulmuşlardı. Müşrikler bu olayın etkisiyle bir süre eziyetlerine ara verdiler.[88] Peygamberimizin Mescid-i Aksâ'da namaz kıldırması, oradan semaya yükselip peygamberlerle görüşmesi İslâm'ın diğer dinler karşısında hâkim konuma ulaşacağına dair de bir mesajdı.

Müşriklerin baskıları nedeniyle Müslümanlar Mekke dışında güvenli bir yurt aramaya başladılar. Yapılan ön görüşmeler ile Yesrib'de (Medine) hicretin altyapısı oluşturuldu.[89] Hicret emri gelince Müslümanlar küçük gruplar hâlinde Medine'ye göçmeye başladılar. Müşrikler, Müslümanların göç hazırlıklarından haberdar olunca tüm kabile liderlerinin katılımıyla Dârü'n-nedve'de toplandılar. Uzun süren tartışmalardan sonra Allah Resûlü'nü (sas) öldürme kararı aldılar.[90] Onların bu planları Kur'ân'da şöyle ifade edilmiştir: *"Hatırlar mısın? İnkâr edenler seni etkisiz hâle getirmek veya öldürmek ya da yurdundan çıkarmak için tuzaklar kuruyorlardı, onlar*

84 Âl-i İmrân 3/67-68: Begavî, I, 454; İbn Hişâm, I, 407.

85 Enfâl 8/38: İbn Kesîr, VII, 39-40.

86 Rûm 30/2-3: Taberî, XVIII, 447.

87 İsrâ 17/1: İbn Kesîr, VIII, 373-435; Buhârî, "Ṣalât", I; "Tevhîd", 37; "Enbiyâ'", 5; "Bed'ü'l-Ḫalḳ", 7; Müslim, "Îmân", 259, 279.

88 İsrâ 17/1: Mukātil b. Süleyman, II, 513-520.

89 Haşr 59/9: İbn Kesîr, XIII, 487-495; Buhârî, "Menâḳıb", 22; İbn Hişâm, II, 47-48.

90 Tevbe 9/13: Mukātil b. Süleyman, II, 159-160.

tuzak kuruyorlardı Allah da bozuyordu. Tuzak bozma işini en iyi yapan Allah'tır."[91] Sonunda Yüce Allah'ın yardımı ile Peygamber Efendimiz ve arkadaşı Hz. Ebû Bekir[92] Medine'ye vardı.

Müslümanlar Medine'ye ulaştıktan sonra da Mekkelilerin saldırıları bitmedi. Hicretten yaklaşık bir sene sonra Bedir, daha sonraki yıllarda da Uhud ve Hendek savaşları yapıldı. Mekkelilerin saldırganlığı, Mekke'nin fethine kadar devam edecekti.

Medine'de gerçekleşen ama Mekke'yi hususiyle de Kâbe'yi yakından ilgilendiren önemli olaylardan birisi de kıblenin değişmesidir. Bu, tevhidin yeni merkezi Medine ile Mekke arasındaki bağın devamlılığını sağlayan unsurlardan biri olmuştur. Müslümanların Mescid-i Aksâ'ya dönerek ibadetlerini yapmaları, Medine'ye hicret ettikten sonra on altı veya on yedi ay daha devam etti.[93] Ancak Hz. Peygamber (sas), Kâbe'ye yönelmeyi arzuluyordu.[94] Nihayet beklenen haber âyetin devamında *"Artık yüzünü Mescid-i Harâm tarafına çevir, nerede olursanız olun yüzünüzü o yöne çevirin."* ifadeleriyle bildirildi. Nerede olurlarsa olsunlar Müslümanların bundan böyle yönelecekleri kıble Mescid-i Harâm olarak tayin edildi.[95]

Mekke ticaret yolu güzergâhında bulunan bazı kabilelerin Müslüman olması ve yapılan ittifak anlaşmaları, Mekke'nin tek geçim kaynağı olan ticareti büyük ölçüde etkilemişti. Buna başka olumsuz şartlar da eklenince hicretin beşinci yılında Mekke'de kıtlık başladı. Bu sıkıntılı dönemde Hz. Peygamber'in Mekkeli fakirlere yardımda bulunması, Ebû Süfyân'a ait bir ticarî kervanın geçişine izin vermesi ve Mekkelilerin stoklarında bulunan derilerin Medine hurmaları ile değiştirilmesini teklif etmesi bir nebze olsun Mekkelileri Müslümanlara karşı yumuşatmıştı.

Medine'ye hicret eden Müslümanların Mekke'ye olan özlemleri hiç dinmedi. Bir gün Müşriklerin İslâm'ı tanıyacaklarına, aralarındaki düşmanlığın biteceğine ve böylece Mekke'ye döneceklerine inanıyorlardı: *"Belki de Allah sizinle onlardan düşmanınız olan kimseler arasında (karşılıklı) bir dostluk meydana getirecektir. Allah dilediği her şeye gücü yetendir. Allah bağışlayıcıdır, engin merhamet sahibidir."*[96] Peygamberimizin ve muhacir Müminlerin Mekke özlemi gün geçtikçe daha çok artıyordu.[97] Hz. Peygamber (sas) hicretin altıncı senesinde umre yapmak amacıyla

91 Enfâl 8/30: Mukātil b. Süleyman, II, 110-112.
92 Tevbe 9/40: Mukātil b. Süleyman, II, 171.
93 Bakara 2/142: Taberî, II, 618-622; Buhârî, "Ṣalât", 31; "Tefsîr" , 18; "Mesâcid", 11.
94 Bakara 2/144.
95 Bakara 2/149, 150.
96 Mümtehine 60/7: Taberî, XXII, 570.
97 Feth 48/27: İbn Âşûr, XXVI, 197.

Mekke'ye doğru yola çıktı. Beraberinde bin dört yüz Müslüman da vardı. Silahsız olarak, kurbanlık hayvanlarıyla (*hedy*) birlikte yola çıktılar.[98] Mekkelilerin bu ziyarete izin vermemeleri ve Hudeybiye Antlaşması'nın yapılmasıyla sonlanan süreç, Müminler için büyük fethin kapısını aralamıştı.[99] Müslümanlar bu ziyareti anlaşma gereği bir sonraki yıl gerçekleştirdiler.[100]

Mekkeli inkârcıların Hudeybiye Antlaşması'nı çiğnemesi üzerine Hz. Peygamber (sas), Müslümanlara sefer hazırlığı emrini verdi. Haber gönderilerek sefere çağrılan müttefik kabilelerin de katılımıyla Müslümanların sayısı on bini aşmıştı. Hedef Mekke'ydi. Mekke'yi çevreleyen dağlara gelindiğinde binlerce asker şehri kuşatmıştı. Nihayet Hz. Peygamber ordusu ile bir çatışma olmadan şehre girdi.[101] Hicretin sekizinci yılının ramazan ayına denk gelen bu fetih bir dönüm noktasıydı. Yirmi yılı aşkın bir süredir Müslümanlara akla hayale gelmeyecek eziyetler yaşatan Mekke teslim olmuştu. Toplanan Mekke halkına hitap eden Allah Resûlü (sas), genel af ilân etti. Kâbe, tevhid karşıtı tüm sembollerden temizlendi. Müslümanların kazandığı bu büyük zafer, Kur'ân âyetlerine şöyle yansımıştır: *"Allah'ın yardımı ve fetih (Mekke fethi) geldiğinde ve insanların bölük bölük olarak Allah'ın dinine girdiğini gördüğünde, Rabbine hamd ederek tesbihte bulun ve O'ndan bağışlanma dile. Çünkü O tövbeleri çok kabul edendir."*[102] Mekke'nin fethiyle İslâm'ın dünya üzerindeki yayılışı başlamış oldu. Bu durumu Peygamber Efendimiz şu sözleriyle dile getirdi: *"Fetihten sonra hicret bitmiştir. Sadece (Allah'a karşı samimi) niyet ve cihad vardır."*[103]

Mekke'nin fethinden bir yıl sonra, hicretin dokuzuncu yılında Müşriklerin Kâbe'ye yaklaşmaları yasaklandı: *"Ey iman edenler! Bilin ki Allah'a ortak koşanlar pisliğe batmışlardır, artık onlar bu yıldan sonra Mescid-i Harâm'a yaklaşmasınlar."*[104] Aynı şekilde müşrik kabileler ile yapılan ancak gereğince davranılmayan anlaşmaların dört ay içinde sonlandırılacağı ilân edildi.[105] Anlaşmalarını bozmayan kabilelere ise belirlenen sürenin bitimine kadar mühlet verildi.[106] Müşrikler ve onlarla yapılmış olan anlaşmalarla ilgili bu yeni düzenleme, hicretin dokuzuncu yılında Hz. Ebû Bekir önderliğinde yapılan hac sırasında ibadet için gelen tüm Araplara duyuruldu.[107]

98 Feth 48/8-10: İbn Kesîr, XIII, 98, 114.
99 Feth 48/1-3. Taberî, XXI, 238.
100 Feth 48/27: İbn Kesîr, XIII, 127; İbn Hişâm, III, 381.
101 İbn Haldûn, II, 457-461.
102 Nasr 110/1-3; Hadîd 57/10; İbrâhîm 14/13.
103 Nasr 110/1-3: İbn Kesîr, XIV, 492; Buhârî, "Cihâd", 1.
104 Tevbe 9/28: İbn Kesîr, VII, 173-174.
105 Tevbe 9/2.
106 Tevbe 9/4.
107 Tevbe 9/1-2: İbn Kesîr, VII, 136.

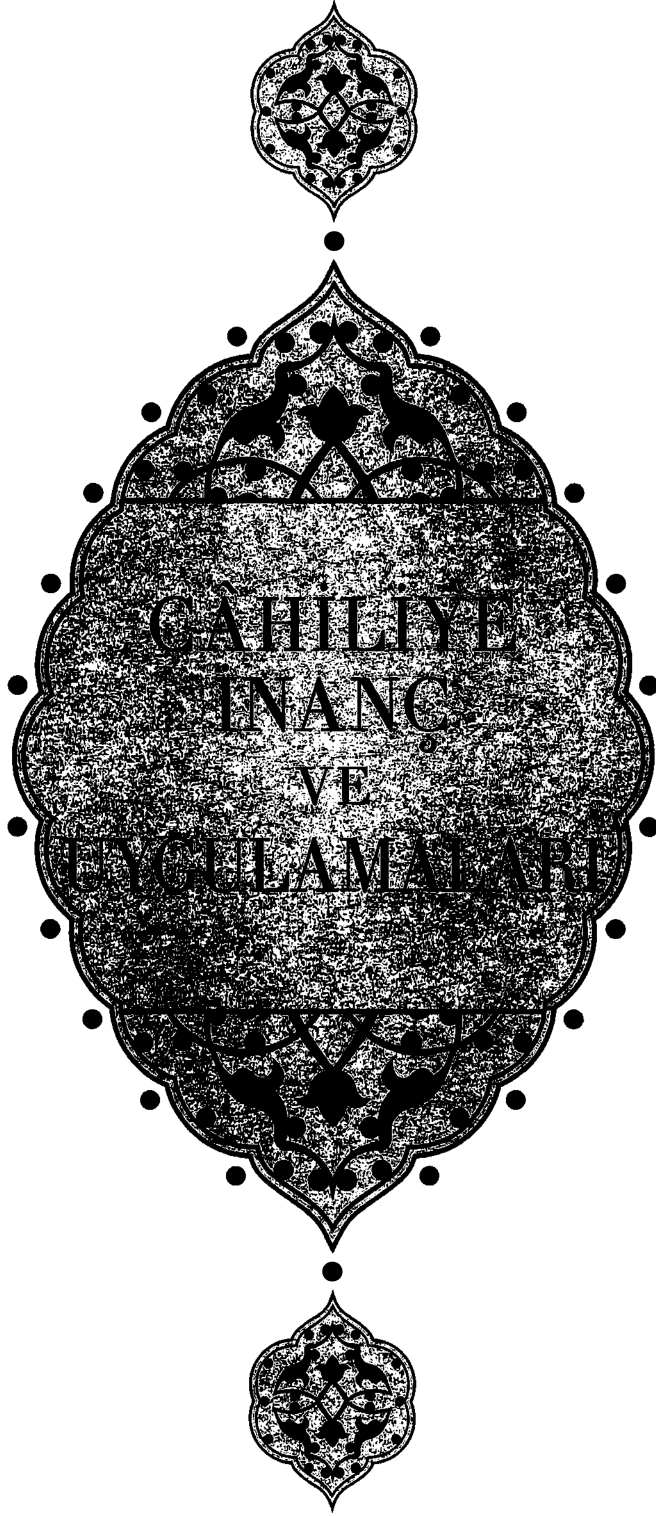
Hicretin onuncu yılında hac ibadetine Allah Resûlü'nün (sas) de iştirak edeceği haberi tüm Müslümanları heyecanlandırmıştı. Bundan dolayı bu seneki hac ibadetine katılım oldukça yüksek oldu. Câhiliye âdetlerinden arındırılmış hac ibadeti, bizzat Hz. Peygamber'in uygulaması ile yerine getirildi. Yüz bini aşan kalabalık Arafat vakfesine durmuştu. Burada Peygamberimiz "Vedâ Hutbesi" olarak bilinen meşhur konuşmalarını yaptı.[108] Hutbenin verildiği gün, Kur'ân'ın emir ve yasaklarla, müjde ve uyarılarla ilgili bütün emirlerinin tamamlandığını işaret eden şu âyet nazil oldu: *"Bugün sizin için dininizi kemâle erdirdim, size nimetimi tamamladım, sizin için din olarak İslâmiyet'i seçtim."*[109] Sevgili Peygamberimiz bu konuşmasından seksen bir gün sonra vefat etti.[110] Vefatından dokuz gün önce tüm insanlara, âhirette davranışlarının hepsinden hesaba çekileceklerini ve yaptıklarının karşılığının verileceğini anlatan son âyet nazil oldu: *"Bir günden sakının ki, onda Allah'a döndürüleceksiniz, sonra kimseye zulmedilmeden herkese hak ettiği tam olarak verilecektir."*[111]

Hz. Peygamber (sas) tevhidin kalesi, doğup büyüdüğü şehir Mekke'ye olan büyük sevgisi ve özlemine rağmen, dava arkadaşlarına olan bağlılığını göstermek için hayatının kalan kısmını Medine'de geçirdi. Medine'de vefat etti ve burada defnedildi.

Mekke, Hz. Âdem'den başlayıp Hz. Muhammed (sas) ile son bulan kutlu tevhid davasının ilk ve son durağı, yeryüzündeki tüm Müminlerin yüzlerini döndükleri kıblegâh, Allah Teâlâ'nın "evim" dediği Kâbe'nin şehridir. *"Oku!"* emri ile başlayan vahyin indiği Hirâ mağarası, Mekke'dedir. Risâlet süresince Mekke'nin her karış toprağı ilâhî vahyin şahitliğini yapmıştır. Yüzlerce âyet Mekke'yi anlatır, her zaman taptaze kalan canlı anlatımlarıyla. Duyabilen kulaklara, hissedebilen gönüllere lisan-ı hâl ile kim bilir neler anlatmaktadır bu kutlu belde? Zira diğer peygamberlerin ve Peygamber Efendimizin yaşadığı acı ve tatlı tüm anılar, ettiği dualar Mekke'nin bağrında saklıdır. Kıyamete kadar sürecek zaman yolculuğunda anılarını paylaşmak üzere ziyaretçilerini hac ve umre için bekler durur Mekke.

108 Mâide 5/3: Mukātil b. Süleyman, I, 453.
109 Mâide 5/3: Mukātil b. Süleyman, I, 452-453.
110 Mâide 5/3: Mukātil b. Süleyman, I, 453.
111 Bakara 2/281: Mukātil b. Süleyman, I, 228.

CÂHİLİYE
İNANÇ
VE
UYGULAMALARI

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَاِذَا ق۪يلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَٓا اَلْفَيْنَا عَلَيْهِ اٰبَٓاءَنَاۜ اَوَلَوْ كَانَ اٰبَٓاؤُ۬هُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْـٔاً وَلَا يَهْتَدُونَ ﴿١٧٠﴾

"Onlara, 'Allah'ın indirdiğine uyun.' denildiğinde, 'Hayır, atalarımızdan gördüğümüze uyarız.' dediler. Peki ama ataları bir şey anlamayan, doğru yolu bulamayan kimseler olsalar da mı (onların yoluna uyacaklar)?"

(Bakara 2/170)

ثُمَّ اَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ الْغَمِّ اَمَنَةً نُعَاسًا يَغْشٰى طَٓائِفَةً مِنْكُمْ وَطَٓائِفَةٌ قَدْ
اَهَمَّتْهُمْ اَنْفُسُهُمْ يَظُنُّونَ بِاللّٰهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِۜ يَقُولُونَ هَلْ لَنَا
مِنَ الْاَمْرِ مِنْ شَيْءٍۜ قُلْ اِنَّ الْاَمْرَ كُلَّهُ لِلّٰهِۜ يُخْفُونَ ف۪ٓي اَنْفُسِهِمْ مَا لَا يُبْدُونَ لَكَۜ
يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْاَمْرِ شَيْءٌ مَا قُتِلْنَا هٰهُنَاۜ قُلْ لَوْ كُنْتُمْ ف۪ي بُيُوتِكُمْ
لَبَرَزَ الَّذ۪ينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ اِلٰى مَضَاجِعِهِمْۚ وَلِيَبْتَلِيَ اللّٰهُ مَا ف۪ي صُدُورِكُمْ
وَلِيُمَحِّصَ مَا ف۪ي قُلُوبِكُمْۜ وَاللّٰهُ عَل۪يمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿١٥٤﴾

"Sonra o kederin ardından Allah size bir güven, bir grubunuzu kendinden geçiren bir uyuklama hâli verdi. Bir grup da kendi canlarının derdine düşmüşler, Allah hakkında haksız yere Câhiliye düşüncelerine kapılarak, 'Bu işten bize ne?' diyorlardı. De ki: 'İşin tamamı Allah'a aittir.' Sana açmadıklarını içlerinde gizliyorlar: 'Bu işte bizim görüşümüz alınsaydı burada öldürülmezdik.' diyorlar. De ki: 'Evlerinizde dahi olsaydınız, yine de haklarında ölüm yazılmış olanlar ölüp düşecekleri yere geleceklerdi. Bu, Allah'ın içinizde olanı ortaya çıkarması ve kalplerinizdeki şüpheyi gidermesi içindir. Allah kalplerde olanı bilir.'"

(Âl-i İmrân 3/154)

وَقَالُوا مَا هِيَ اِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا يُهْلِكُنَٓا اِلَّا الدَّهْرُۚ وَمَا
لَهُمْ بِذٰلِكَ مِنْ عِلْمٍۚ اِنْ هُمْ اِلَّا يَظُنُّونَ ﴿٢٤﴾

"Bir de şöyle demektedirler: 'Bu dünya hayatımızdan başka bir hayat yoktur. Ölürüz, yaşarız. Bizi öldüren ise zamandan başkası değildir.' Hâlbuki onların bu konuda bir bilgileri yoktur, zannetmekten başka bir şey yaptıkları yok."

(Câsiye 45/24)

وَقَالُوا هٰذِهٖ اَنْعَامٌ وَحَرْثٌ حِجْرٌ لَا يَطْعَمُهَا اِلَّا مَنْ نَشَاءُ بِزَعْمِهِمْ وَاَنْعَامٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُهَا وَاَنْعَامٌ لَا يَذْكُرُونَ اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهَا افْتِرَاءً عَلَيْهِ سَيَجْزِيهِمْ بِمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿١٣٨﴾

"Onlar, saçma düşüncelerine göre dediler ki: 'Bunlar, dokunulmaz hayvanlar ve ekinler olup onları bizim dilediğimizden başkası yiyemez. Şunlar da binilmesi yasaklanmış hayvanlardır.' Bir kısım hayvanlar da vardır ki, (böyle istiyor diye) Allah'a iftira ederek (keserken) üzerlerine O'nun ismini anmazlar. Bu iftiraları yüzünden Allah onları cezalandıracaktır."

(En'âm 6/138)

وَقَرْنَ فٖي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْاُو۫لٰى وَاَقِمْنَ الصَّلٰوةَ وَاٰتٖينَ الزَّكٰوةَ وَاَطِعْنَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ اِنَّمَا يُرٖيدُ اللّٰهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ اَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهٖيرًا ﴿٣٣﴾

"(Ey Peygamber eşleri!) Evlerinizde oturun. Önceki Câhiliye dönemi kadınlarının açılıp saçıldığı gibi siz de açılıp saçılmayın. Namazı kılın, zekâtı verin. Allah'a ve Resûlü'ne itaat edin. Ey Peygamberin ev halkı! Allah sizden ancak günah kirini gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor."

(Ahzâb 33/33)

وَيَجْعَلُونَ لِلّٰهِ الْبَنَاتِ سُبْحَانَهُ وَلَهُمْ مَا يَشْتَهُونَ ﴿٥٧﴾ وَاِذَا بُشِّرَ اَحَدُهُمْ بِالْاُنْثٰى ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ ﴿٥٨﴾ يَتَوَارٰى مِنَ الْقَوْمِ مِنْ سُٓوءِ مَا بُشِّرَ بِهٖ اَيُمْسِكُهُ عَلٰى هُونٍ اَمْ يَدُسُّهُ فِي التُّرَابِ اَلَا سَٓاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿٥٩﴾

"Yine onlar -hâşâ- 'Kızlar Allah'ındır.' diyorlar. Akıllarınca beğendikleri de kendilerinin oluyor! Onlardan birine bir kız müjdelendiğinde, öfkelenerek yüzü mosmor kesilir. Verilen müjdenin (kendisine göre) kötülüğünden dolayı halktan gizlenir. Şimdi onu yanında mı tutsun yoksa toprağa mı gömsün! Görün işte, ne kötü yargıda bulunuyorlar!"

(Nahl 16/57-59)

مَا جَعَلَ اللّٰهُ لِرَجُلٍ مِنْ قَلْبَيْنِ فِي جَوْفِهٖ وَمَا جَعَلَ اَزْوَاجَكُمُ الّٰٓئِ تُظَاهِرُونَ مِنْهُنَّ اُمَّهَاتِكُمْ وَمَا جَعَلَ اَدْعِيَٓاءَكُمْ اَبْنَٓاءَكُمْ ذٰلِكُمْ قَوْلُكُمْ بِاَفْوَاهِكُمْ وَاللّٰهُ يَقُولُ الْحَقَّ وَهُوَ يَهْدِي السَّبِيلَ ﴿٤﴾

"Allah bir kişinin göğüs boşluğunda iki kalp yaratmamıştır, annelerinize benzeterek haram olsun dediğiniz eşlerinizi anneleriniz kılmamış, evlâtlıklarınızı da gerçek oğullarınız yapmamıştır. Bunlar sizin kendi iddianızdır; hak ve hakikati Allah söyler, doğru yolu da O gösterir."

(Ahzâb 33/4)

إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ حَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ فَاَنْزَلَ اللّٰهُ
سَكِينَتَهُ عَلٰى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَاَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوٰى وَكَانُوا اَحَقَّ
بِهَا وَاَهْلَهَاۜ وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيماًࣖ ﴿٢٦﴾

"İnkâra sapmış olanlar o zaman kalplerini o gurura, Câhiliye dönemine ait büyüklenme duygusuna kaptırmışlardı. Allah da Resûlü'nün ve Müminlerin gönüllerine huzur ve güven duygusu verdi, onları takvâ sözüne bağlı kıldı. Zaten onlar bu sözü hak etmişlerdi, onlar buna lâyıktı. Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir."

(Feth 48/26)

اَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَۜ وَمَنْ اَحْسَنُ مِنَ اللّٰهِ حُكْماً لِقَوْمٍ يُوقِنُونَࣖ ﴿٥٠﴾

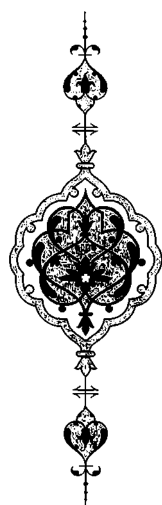
"Yoksa Câhiliye devrinin hükmünü mü istiyorlar? Gerçeği kesin olarak bilip kabul eden kimseler için Allah'tan daha güzel hüküm sahibi kim olabilir?"

(Mâide 5/50)

اِنَّمَا النَّسٖيٓءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ يُضَلُّ بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُحِلُّونَهُ عَاماً
وَيُحَرِّمُونَهُ عَاماً لِيُوَاطِؤُا عِدَّةَ مَا حَرَّمَ اللّٰهُ فَيُحِلُّوا مَا حَرَّمَ اللّٰهُۜ زُيِّنَ لَهُمْ سُوٓءُ
اَعْمَالِهِمْۜ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَࣖ ﴿٣٧﴾

"Aylara ek yapmak, inkârcılığı artırmaktan başka bir şey değildir, inkârcıların daha da sapmasına yol açmaktadır. Onlar (ayların sayısını) Allah'ın yasakladığı aylara uyarlamak üzere, bu eklemeyi bir yıl helâl bir yıl haram sayıyorlar ki, böylece Allah'ın haram kıldıklarını meşrû hâle getirsinler. Bu yaptıkları kötü işler kendilerine güzel görünüyor. Allah inkârcılar topluluğunu doğru yola iletmez."

(Tevbe 9/37)

Konunun Kavramsal Bağlamı

Mekke döneminde inen âyetlerde *Câhiliyye* kavramına rastlanmaz. Ancak, Câhiliye'ye ait inanç ve tutumlar detaylı bir şekilde söz konusu edilir ve eleştirilir. Bunların yerine doğru olan inanç ve tutumlar önerilir. *Câhiliyye* kelimesi, Kur'ân-ı Kerîm'de tamamı Medenî olan dört âyette geçer.[1] *Câhiliyye* kavramı, âyetlerin geçtiği sûrelerin indiği dönem itibarıyla şu şekilde sıralanır: *Zannü'l-câhiliyye*[2] tamlamasıyla, Müşriklerin inançları hakkında önemli çarpıklıklar işlenir. Müşrikler, Yüce Allah'ın takdirinin her şeyde geçerli olduğu gerçeğini kabul etmiyorlardı. Burada, onların Câhiliye inancının sağlam bir temele dayanmayıp zan ve kuruntulardan ibaret olduğu vurgulanır. *Teberrücü'l-câhiliyye*[3] tamlamasıyla, Câhiliye'de kadının açık saçık giysilerle kendini teşhir etmesi tutumuna dikkat çekilmektedir. *Hamiyyetü'l-câhiliyye*[4] ile İslâm öncesi Arap kabile taassubu, asabiyet, kibir, gurur, aceleyle âni hareket ve taşkınlık tarzındaki hastalıklar kastedilmektedir. Son olarak *hükmü'l-câhiliyye*[5] tamlamasıyla, Müşriklerin fırsatçılık, haksızlık, adam kayırma, kabilecilik gibi ahlâkî sapmalara dikkat çekilmekte ve bu tutumlar reddedilmektedir. Bu kavramlaştırmanın, İslâm'ın inanç ve uygulamalar bakımından bir bütün olarak şekillenmesi ile ilişkili olduğu söylenebilir.

Câhiliyye kelimesi, mastardır. Kelimenin türetildiği *ce-hi-le* kökünün asıl anlamı; "gerçek duruma aykırı bir tarzda, bir şeye körü körüne inanmak ve bu düşüncesi doğrultusunda tepkisel ve düşüncesizce hareket etmektir." İkinci anlamda gerçek olmayan bir şeye, kesin bir inançla, körü körüne bağlanma söz konusudur.[6] İlmin zıddına *cehil*, kişinin bilgisizce ve düşünmeden bir şeyi yapmasına da *câhilî davranış* denmiştir.[7] Tefsir kaynaklarında *Câhiliye* kavramı; "öfke sebebiyle âdeta içten içe kaynama,

1 Âl-i İmrân 3/154; Mâide 5/50; Ahzâb 33/33; Feth 48/26.
2 Âl-i İmrân 3/154.
3 Ahzâb 33/33.
4 Feth 48/26.
5 Mâide 5/50.
6 Cürcânî, s. 84.
7 Halîl b. Ahmed, I, 270; Ezherî, VI, 56.

huzursuzluk ve ızdırap duyma, küçümseme, hor görme, kışkırtma, tahrik etme, alay etme, kabalık, saygısızlık, zorbalık ve barbarlık" anlamlarında da kullanılmaktadır.[8] Hz. Mûsâ'nın kavmine karşı söylediği sözler, bu konuda dikkat çekici bir örnektir: *"Bir zaman Mûsâ kavmine, 'Allah size bir inek kesmenizi emrediyor.' demiş; onlar da 'Bizimle alay mı ediyorsun!' demişlerdi. Mûsâ, 'Cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım!' dedi."* [9]

Câhiliye kavramı, ıstılahta Arapların İslâm'dan önceki şirkle yoğrulmuş olan dönemlerini ifade eder.[10] Âyet ve hadislerde ise Arapların İslâm'dan önceki şirk ve putperestlik temelleri üzerine kurulmuş olan inanç, tutum ve davranışlarını, İslâmî dönemdekilerden ayıran önemli bir vurguya sahiptir.[11]

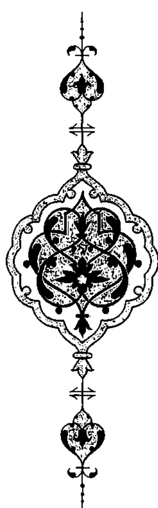

8 İbn Fâris, I, 489-490; Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâga*, I, 160.

9 Bakara 2/67: Râgıb el-İsfahânî, s. 102.

10 Halîl b. Ahmed, I, 270.

11 Âl-i İmrân 3/154: Taberî, VI, 166.

CÂHİLİYE İNANÇLARI ATALARI TAKLİDE ve KURUNTULARA DAYANIYORDU

وَاِذَا ق۪يلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَٓا اَلْفَيْنَا عَلَيْهِ اٰبَٓاءَنَاۜ اَوَلَوْ كَانَ اٰبَٓاؤُ۬هُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْـٔاً وَلَا يَهْتَدُونَ ﴿١٧٠﴾

"Onlara, 'Allah'ın indirdiğine uyun.' denildiğinde, 'Hayır, atalarımızdan gördüğümüze uyarız.' dediler. Peki ama ataları bir şey anlamayan, doğru yolu bulamayan kimseler olsalar da mı (onların yoluna uyacaklar)?"

(Bakara 2/170)

Müfessir âlimlerimizden Taberî (ö. 310/923), Câhiliye'de egemen olan sanı ve düşünceyi (*zannü'l-câhiliyye*) şöyle açıklar: "Müşriklerin, Allah ile ilgili hususlarda şüphe içinde olmaları, gönderdiği peygamberini yalanlamaları, Yüce Allah'ın Elçisi'ni yüzüstü bırakacağı ve inkâr edenleri ona üstün kılacağı kuruntusuna kapılmalarıdır."[1] Zemahşerî (ö. 538/1144) de bu konuda: "Câhiliye zannı, Câhiliye inancına özgü olan kuruntulardır; başka bir deyişle Allah'ı gerçek anlamıyla bilmeyen câhil putperestlerin, Allah hakkındaki temelsiz düşünceleridir."[2] demektedir.

---

1 Âl-i İmrân 3/154: Taberî, VI, 165.
2 Âl-i İmrân 3/154: Zemahşerî, I, 643.

Sevgili Peygamberimize Kur'ân'ın inmeye başladığı milâdî yedinci yüzyıldan önce Mekke'de yaşayan Müşrikler, vahyin sağladığı bilgiye dayanmayan inanışlara ve uygulamalara esir olmuşlardı. Tevhid inancını büsbütün unutmuşlardı. Taştan, ağaçtan putlara tapıyor, onların kendilerini Allah'a yaklaştıracak şefaatçiler olduklarına inanıyorlardı. Âhirete, yeniden dirilişe ise hiç inanmıyorlardı.

Câhiliye inancının içeriğini, konuyla ilgili diğer âyetler bağlamında değerlendirdiğimizde şunları görmekteyiz: Öncelikle Câhiliye inancı, çok tanrılı bir niteliğe sahiptir. Bu anlayış sahipleri Hz. Muhammed'in (sas) tevhid çağrısını şaşkınlıkla karşılıyor ve şöyle diyorlardı: *"Tanrıları tek tanrıya mı indiriyor? Bu gerçekten şaşılacak bir şey!"*[3] Yaratıcının tek olmasını akıllarına sığdırmakta zorlanıyorlardı. Onlara göre tek bir ilâhın herkesin dua ve yakarışını işitip cevap vermesi, ibadet ve kulluğunu bilip görmesi mümkün değildi.[4] Ayrıca Allah'tan başka tanrılar edinmek, onların inançları açısından bir itibar ve güç aracıydı.[5] Kulluk yaptıkları sahte tanrılarının, kendilerini Allah'a yaklaştıracağına;[6] Allah'tan başka taptıkları tanrıların, kendileri için aracı (şefaatçi) olacaklarına güçlü bir şekilde inanmaktaydılar.[7] Tüm bunlardan net olarak ortaya çıkan durum şudur: Temelinde şirk bulunan Câhiliye zannı, Câhiliye insanının bütün hayatını şekillendiren en önemli unsurdur.[8]

Câhiliye ehli, atalarından miras aldıkları inancı, sorgulama ihtiyacı duymadan izlemekteydi. *"Onlara, 'Allah'ın indirdiğine uyun.' denildiğinde, 'Hayır, atalarımızdan gördüğümüze uyarız.' dediler."*[9] Bununla birlikte, samimiyetsiz ve iki yüzlü bir tavırla zor zamanlarında Allah'ı hatırlayıp, rahata erdiklerinde ise onu unutmaktaydı. *"Onlar bir gemiye bindikleri zaman (fırtına korkusuyla), kendisine içten bir inanç ve bağlılıkla Allah'a yakarırlar, fakat onları sağ salim karaya çıkardığında bakarsın ki yine Allah'a ortak koşuyorlar."*[10] Bu çarpık inançlarının başka bir yansıması ise tapındıkları putlarla Hıristiyanların tanrı kabul ettikleri Hz. Îsâ arasında karşılaştırma yapıp doğru yolda olduklarını iddia etmeleriydi: *"Bizim tanrılarımız mı iyi yoksa o mu? diyorlar. Bu karşılaştırmayı sırf sana karşı çıkmış olmak için yapıyorlar."*[11] Hz. Peygamber'in üzerinde baskı oluşturarak yalnız Allah'a kulluk etmesinden taviz vermesini

3 Sâd 38/5.
4 Sâd 38/5: Taberî, XX, 18.
5 Meryem 19/81.
6 Zümer 39/3.
7 Yûnus 10/18.
8 Yûnus 10/35-36.
9 Bakara 2/170.
10 Ankebût 29/65; İsrâ 17/67.
11 Zuhruf 43/58.

istiyorlardı. *"Şu hâlde seni yalancılıkla itham edenlere boyun eğme! İsterler ki sen tâviz veresin, onlar da tâviz versinler."*[12]

Câhiliye insanları, bütün hayatı dünyadan ibaret sanıp âhireti reddetmekteydiler. Kendilerini öldürenin zaman (*dehr*) olduğuna inanmaktaydılar: *"Bir de şöyle demektedirler: 'Bu dünya hayatımızdan başka bir hayat yoktur. Ölürüz, yaşarız. Bizi öldüren ise zamandan başkası değildir.' Hâlbuki onların bu konuda bir bilgileri yoktur, bilgisizce konuşmaktan başka bir şey yaptıkları yok."*[13] Yeniden dirilişe ve âhiret hayatına inanmadıkları, şu âyette de dile getirilmektedir: *"Onlar, 'Hayat ancak bu dünyada yaşadığımızdan ibarettir, biz bir daha diriltilecek değiliz.' demişlerdi."*[14]

Peygamberlik hakkındaki düşüncelerine gelince, daha önce kendilerine bir uyarıcı gelirse ona tâbi olacaklarına, hak yola gireceklerine, uyarıcının getirdiklerini kabul edeceklerine dair en güçlü şekilde yemin etmişlerdi.[15] Ancak uyarıcı gelince, haktan uzaklaştılar.[16] Peygamberin insanüstü bir varlık olması gerektiği iddiasını ileri sürdüler.[17] Onlara göre, bir peygamber mutlaka insanlar arasından olacaksa toplumda sözü geçen, varlıklı ve güçlü olanlardan seçilmeliydi: *"'Bu Kur'ân, şu iki şehirden büyük bir kişiye indirilseydi ya!' dediler."*[18]

Câhiliye insanlarının sahip olduğu düşünce ve kabuller, onların hayatını tamamen şekillendirmiş olsa da, bir bilgi temelinden yoksundu. Onlar, bilgiye değil, aslı esası olmayan sanılara dayanmaktaydı ki bu durum şu âyette açıkça dile getirilmektedir: *"Tanrı diye taptıklarınız içinde, hakka götüren biri var mı?' diye sor. De ki: 'Hakka götüren yalnız Allah'tır.' Öyleyse hakka götüren mi izlenmeye daha lâyıktır, yoksa rehberlik edilmedikçe bir başına yolunu bulmaktan bile âciz olan mı? Size ne oluyor, nasıl yargıda bulunuyorsunuz böyle? Onların çoğu sadece zanna uyuyor. Oysa zan hiçbir şekilde gerçek ve kesin bilginin yerini tutamaz. Allah yaptıklarınızı çok iyi bilmektedir!"*[19]

Câhiliye zannının kendini açıkça gösterdiği yerlerden biri de savaşlardı. Özellikle Resûlullah'ın (sas) yaptığı savaşlarda Münafıkların aralarındaki konuşmalarında, düşünce ve kuruntularında bunu açıkça görmek mümkündür. Örneğin Uhud

12 Kalem 68/8-9.
13 Câsiye 45/24.
14 En'âm 6/29.
15 Fâtır 35/42: Taberî, XIX, 392.
16 Fâtır 35/42.
17 İsrâ 17/94.
18 Zuhruf 43/31.
19 Yûnus 10/35-36.

Gazvesi, gerçek Müminler ile içlerinde şüphe taşıyan Münafıkları ortaya çıkaran bir sınavdı. Uhud için yola çıkıldığında Münafıklardan bir grup geri döndü, diğer bir grup ise hem Müminlerden korktukları için hem de ganimet ümidiyle Müslümanlar arasında kalmayı tercih etti. Savaşta Allah Müminlere güven duygusu ve uyku verdi. Münafıklar ise can korkusundan uyuyamadıkları için geldiklerine pişman olmuşlardı. Savaşa katılmasalardı ölümle karşılaşmayacaklarına dair aralarında fısıldaşmaya bile başlamışlardı.[20] Bunun üzerine Münafıkların Müşrikler gibi davrandıklarını (*zannü'l-câhiliyye*) ifade eden âyet indi. Böylece Münafıkların inançlarının, Câhiliye inançları gibi gerçek ve doğru bir temele dayanmadığı vurgulandı.[21] Âyetin bağlamıyla ilgili olarak yapılan tüm yorumlarda; Münafıkların,[22] içlerinde sakladıkları gerçek inançları, samimiyetsizlikleri, Müşrikler üzerinden anlatılmaktadır. Kurtubî'ye (ö. 671/1273) göre burada "Câhiliye zannı" ile kastedilen, Hz. Muhammed'in (sas) İslâm'ı tebliğde bulunduğu insanların inanç ve kabulleri; Son Peygamber'in kendilerine söz verdiği zaferin gelmeyeceğini, onun yardımsız bırakılacağını sanmaları ve kaderi yalanlamalarıdır.[23] Elmalılı'ya (ö. 1942) göre ise, Câhiliye zannı "Câhiliye kafasıyla Allah'a karşı yanlış düşünceler besleyerek, 'Artık Peygamberin işi bitti, o yok olup gitti.' iddiasında bulunmaktır. Allah'ın dilediğini yapabildiğini bilmeden, 'Muhammed hak peygamber olsa idi, Allah ona böyle Kâfirleri musallat etmezdi.' demektir."[24]

CÂHİLİYE ÂDETLERİ DOĞRU BİLGİNİN KARŞITIYDI

وَقَالُوا مَا هِيَ اِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا يُهْلِكُنَا اِلَّا الدَّهْرُۚ وَمَا لَهُمْ بِذٰلِكَ مِنْ عِلْمٍۚ اِنْ هُمْ اِلَّا يَظُنُّونَ ﴿٢٤﴾

"Bir de şöyle demektedirler: 'Bu dünya hayatımızdan başka bir hayat yoktur. Ölürüz, yaşarız. Bizi öldüren ise zamandan başkası değildir.'

20 Âl-i İmrân 3/154: Kurtubî, V, 370.
21 Âl-i İmrân 3/154.
22 Âl-i İmrân 3/154: Taberî, VI, 165-166.
23 Âl-i İmrân 3/154: Kurtubî, V, 370-371.
24 Âl-i İmrân 3/154: Elmalılı, II, 1206.

Hâlbuki onların bu konuda bir bilgileri yoktur, zannetmekten başka bir şey yaptıkları yok."

(Câsiye 45/24)

Sevgili Peygamberimize Kur'ân'ın inmeye başladığı milâdî yedinci yüzyıldan önce Mekke'de yaşayan Müşrikler, vahyin sağladığı bilgiye dayanmayan inanışlara ve uygulamalara esir olmuşlardı. Kur'ân-ı Kerîm, Câhiliye insanının bâtıl inançlarından, yanlış kabullerinden, bilgisizliğinden kaynaklanan birçok tutumu ve âdeti eleştirmiş ve bunları doğru tutum ve davranışlarla değiştirmiştir. Örneğin, hayırlı bir işi engellemek için yapılan yeminler, bir Câhiliye taşkınlığıdır.[25] Yine Câhiliye insanı, eşinden uzak durmak istediğinde onu annesine benzeterek, kendisine haram saymaya kalkışırdı (*zıhâr*).[26] Bunu bir ayrılma yöntemi olarak görür ve "Sen bana anamın sırtı gibisin!" sözüyle eşini ortada bırakırdı. Medine'de Havle bint Sa'lebe böyle bir durumla karşılaşınca Hz. Peygamber'e gitti ve şikayette bulundu. Gençliğini geçirdiği, çocuklarını büyüttüğü eşi tarafından yaşlanınca bu şekilde yalnız bırakılmanın üzüntüsünü ve zorluğunu anlattı.[27] Aslında kendisini zıhâr yaparak boşamak isteyen eşi Evs b. Sâmit de yaptığına pişman olmuştu.[28] Bunun üzerine *"İçinizden eşlerine zıhâr yapanların eşleri asla onların anaları değildir. Onların anaları sadece, kendilerini doğuran kadınlardır. Gerçek şu ki, onlar çirkin ve asılsız bir söz söylüyorlar. Şüphesiz Allah affedicidir, bağışlayıcıdır."*[29] âyeti inmiştir. Böylece zıhârın pek çirkin bir âdet olduğu belirtilmiş, bunu yapan erkeklerin büyük bir günah işlediklerine işaret edilmiş ve ağır bir keffaret ödemek kaydıyla tekrar eşlerine geri dönebilmelerine imkân sağlanmıştır.

Müşrikler, derin çelişkiler içinde bocalıyorlardı. Bir taraftan kız çocuk sahibi olmayı alçaltıcı bir durum olarak kabul ediyor, öte taraftan "Kızlar Allah'ındır." diyorlardı. Bir kız çocuğu sahibi olduklarını öğrendiklerinde bunu son derece kötü ve alçaltıcı bir haber olarak görüyorlardı. "Acaba onu yanımda mı tutsam yoksa toprağa mı gömsem?!" diye kara kara düşünürlerdi. Kimi sahip olmaktan duyduğu utanç yüzünden kimi de yoksulluk yüzünden, acımasızca kız çocuklarını öldürür,[30] fakat

25 Bakara 2/226.
26 Ahzâb 33/4; Mücâdele 58/2.
27 Mücâdele 58/2: İbn Ebî Hâtim, X, 3342.
28 Mücâdele 58/2: Taberî, XXII, 451.
29 Mücâdele 58/2.
30 En'âm 6/137: Taberî, IX, 575.

Allah'a kızlar nisbet etmekte bir sakınca görmezlerdi.[31] Gerek fakirlik korkusuyla gerekse hissettikleri utanç sebebiyle kız çocuklarını öldürmelerini Yüce Allah hem kınamış hem yasaklamıştır. Bu konu âyet-i kerîmelerde oldukça etkili ve sarsıcı bir şekilde şöyle dile getirilir: *"Yine onlar -hâşâ- 'Kızlar Allah'ındır.' diyorlar. Akıllarınca beğendikleri de kendilerinin oluyor! Onlardan birine bir kız müjdelendiğinde öfkelenerek yüzü mosmor kesilir. Verilen müjdenin (kendisine göre) kötülüğünden dolayı halktan gizlenir. Şimdi onu yanında mı tutsun yoksa toprağa mı gömsün! Görün işte, ne kötü yargıda bulunuyorlar!"*[32] *"Diri diri gömülen kıza hangi suçundan dolayı öldürüldüğü sorulduğunda… Kişi neler yaptığını öğrenmiş olacaktır."*[33] *"Fakirlik korkusuyla çocuklarınızın canına kıymayın! Biz onların da sizin de rızkınızı veririz. Onları öldürmek gerçekten büyük bir günahtır."*[34] Câhiliye döneminde kimi insanlar fakir kalmaktan korktukları için kız çocuklarına harcama yapmak istemez ve onları öldürmeyi isterlerdi.[35] Son âyette ifade edildiği üzere Allah, onları bu konuda uyarmış ve rızkın sahibinin kendisi olduğunu hatırlatmıştır.

Kadınların mallarını türlü entrikalarla ele geçirme çabaları da bir başka Câhiliye davranışı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kocası ölen kadına, isterse yakını el koyup onu kendisine eş olarak alabilmekteydi. Bu kadına eşinin arkadaşları ya da akrabasından bir erkek, hatta adamın başka eşinden olan oğlu talip olabilirdi. En yakın akrabası bu konuda daha fazla hak sahibi sayılırdı. Âyetle bu uygulama şöyle yasaklanmıştır:[36] *"Ey iman edenler! Kadınlara zorla vâris olmanız size helâl değildir. Apaçık bir edepsizlik yapmadıkça, onlara verdiğinizin bir kısmını ele geçirmek için -evlenme ve boşanma konusunda- engel çıkarmayın. Onlarla iyi geçinin."*[37]

Kadınların ve kız çocuklarının mirastan mahrum bırakılmaları, Câhiliye âdetlerindendir. Hz. Ömer (ra) bu hususa işarette bulunmak üzere şöyle demiştir: "Biz, Câhiliye döneminde kadını hesaba katmazdık. Bu durum, Allah Teâlâ'nın onlar hakkında âyetler indirerek kendilerine birtakım haklar vermesine kadar böyle devam etti."[38]

Nûr sûresi 33. âyette *"Câriyelerinizi fuhuş yapmaya zorlamayın."*[39] ifadesiyle konu edinilen bir başka Câhiliye taşkınlığı da câriyelerin, sahipleri tarafından fuhuş

---

31 Nahl 16/57-59.
32 Nahl 16/57-59.
33 Tekvîr 81/8-9, 14.
34 İsrâ 17/31; benzer bir âyet için bk. En'âm 6/151.
35 İsrâ 17/31: Taberî, XIV, 578.
36 Nisâ 4/19: Taberî, VI, 521-522.
37 Nisâ 4/19.
38 Bakara 2/228; Nisâ 4/32; Buhârî, "Libâs", 31.
39 Nûr 24/33.

ve ahlâksızlığa zorlanmalarıdır. Câriyelerini fuhşa zorlayan kişilerin amacı onların üzerinden gelir elde etmekti. Tefsir kaynaklarına göre bu âyet, Medine'de Münafıkların elebaşı olan Abdullah b. Übey b. Selûl hakkında inmiştir. Abdullah'ın câriyesi Hz. Peygamber'e (sas) giderek efendisinin kendisini bu ahlâksız davranışa zorladığını söylemiş, âyet bu olay üzerine inmiştir.[40]

Câhiliye davranışlarından bir başkası da bu dönemde kadınların, beden güzelliklerini sergilemeleriyle ilgilidir (*teberrücü'l-câhiliyye*).[41] Câhiliye'de kadınlar yaratılıştan sahip oldukları güzellikleri, yabancı erkeklere gösterirlerdi. Kur'ân bu konuyu bizzat Peygamberimizin eşlerinin davranışları üzerinden eleştirmiş, onların ölçülü davranmalarını, Câhiliye kadınları gibi davranmamalarını istemiştir. *"Ey peygamber! Eşlerine, kızlarına ve Müminlerin kadınlarına söyle, dış giysilerini üzerlerine bürünsünler. Bu, tanınıp rahatsız edilmemeleri için en uygun olanıdır."*[42] *"Evlerinizde oturun. Önceki Câhiliye dönemi kadınlarının açılıp saçıldığı gibi siz de açılıp saçılmayın. Namazı kılın, zekâtı verin. Allah'a ve Resûlü'ne itaat edin. Ey Peygamberin ev halkı! Allah sizden ancak günah kirini gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor."* Tefsirler bu tutumu, "örtülmesi-gizlenmesi daha güzel olan bir şeyi açmak" şeklinde değerlendirir.[43] Bedeni tam olarak örtmeyen ince elbiseler giymek de böyledir.[44] Câhiliye döneminde kadınlar, sırf güzelliklerini göstermek amacıyla süslü elbiselerini giyerler, sonra çarşıya pazara çıkarlardı.[45]

Câhiliye insanındaki tutuculuk, ön kabullerini ve benliklerini öne çıkaran gurur, kibir ve yersiz öfke de (*hamiyyetü'l-câhiliyye*)[46] Kur'ân'ın eleştirdiği davranışlardandır. Bu ön kabuller konusunda tutuculuk (*hamiyyet*); namus gayretiyle kızmak, bir şeyden utanç duyarak onu küçümseyip reddetmek olarak açıklanır. Aynı zamanda anlamsız ve hakkı kabul etmeye engel olan öfke duygusunun kontrolden çıkması, kabarıp çoğalmasıdır.[47] Nitekim inkârda ve ikiyüzlülükte bedevîlerin daha ileri oldukları ve ilâhî sınırları tanımamada aşırı gittikleri ifade edilir.[48] Kur'ân bu tutumları, Müşrikler ile özdeşleştirmektedir. Bu, doğru-yanlış ayrımı yaptırmadan kör bir taassuba ve ölümüne taraftarlığa yol açan tehlikeli bir hastalık hâlidir. Oysa

40 Nûr 24/33: Taberî, XVII, 289-292; İbn Kesîr, X, 231.
41 Ahzâb 33/33.
42 Ahzâb 33/59.
43 Ahzâb 33/33: Kurtubî, XVII, 141.
44 Nûr 24/60: Kurtubî, XV, 341.
45 Ahzâb 33/33: Kurtubî, XVII, 141; Elmalılı, VI, 3890-3891; İbn Kesîr, XI, 151-152.
46 Feth 48/26.
47 Râgıb el-İsfahânî, s. 132; Feth 48/26: Elmalılı, VI, 4431.
48 Tevbe 9/97.

Müminler, Medine'ye hicretten altı yıl sonra Mekke'ye Kâbe'yi ziyaret için gittiklerinde ve Müşrikler tarafından şehre alınmadıklarında ağırbaşlılıkla, düşünceli bir şekilde davranmışlardı. Müşrikler, kin ve öfkeyle doluydular ancak çıkabilecek bir savaşı da göze alamadıkları için bir sene sonra, üç günlüğüne Mekke'yi Müslümanlar için boşaltma teklifinde bulundular. Bunun üzerine Hudeybiye Antlaşması yapıldı. Şu kadar var ki antlaşma yazılırken, *Bismillâhirrahmânirrahîm* ile *Muhammed Resûlullah* ifadelerinin değiştirilmesini şart koştular. Tüm bu kışkırtıcı tutumlarına rağmen Müslümanlar, Allah'ın yardımıyla tahriklere kapılmadan vakarla, tahammülle hareket ettiler. Böyle davranarak doğru olanı yaptılar da Allah'a ve Resûlüne isyanda bulunmadılar.[49]

Evlâtlıkları, kendi öz çocukları olarak görme ve gerçek babalarını inkâr etme veya unutturma, Câhiliye uygulamalarından bir başkasıydı. Bu uygulama âyette şöyle yasaklanmıştır: *"… Allah evlâtlıklarınızı gerçek oğullarınız yapmamıştır. Bunlar sizin kendi iddianızdır; hak ve hakikati Allah söyler, doğru yolu da O gösterir." "Evlâtlıklarınızı babalarının soy adlarıyla anın. Bu Allah katında adalete daha uygun bir davranıştır. Eğer onların babalarını bilmiyorsanız o zaman kendileri sizin din kardeşleriniz ve dostlarınızdır. Yanıldığınız hususta size günah yoktur, fakat bilinçli ve kasıtlı olarak yaptıklarınızdan sorumlusunuz."*[50] Bu âyetlerde evlâtlığın kendi öz babasının ismi ile anılması gerektiği vurgulanmıştır. Kur'ân, bu konudaki Câhiliye tutumunu bizzat Elçisi'nin uygulamalarıyla düzeltmiştir. Kaynaklar Hz. Peygamber'in (sas) Mekke döneminde köle olan Zeyd b. Hârise'yi evlât edindiğini ve insanların Zeyd'i Câhiliye âdetine uyarak "Muhammed'in oğlu" şeklinde çağırmaya başladıklarını rivayet etmektedir. Yüce Allah, yukarıdaki âyetle bu uygulamaya son vermiştir.[51] Evlâtlıkları öz çocukları gibi gördükleri için Câhiliye Arapları onların boşadığı kadınlarla evliliği hoş görmüyor ve onlara mallarından miras payı ayırıyorlardı. Allah (cc) bu uygulamayı da kaldırdı. Şöyle ki, Kur'ân'da adı zikredilen tek sahâbî olan Zeyd b. Hârise Peygamberimizin halasının kızı Zeyneb bint Cahş ile evlenmiş ancak aralarındaki anlaşmazlık yüzünden bu evlilik fazla uzun sürmemişti. Allah toplumda yerleşen evlâtlıklarla ilgili yanlış uygulamaların ortadan kaldırılması için Peygamber Efendimize Hz. Zeyneb ile evlenmesini emretti.[52] *"Sonra Zeyd eşini boşayıp onunla ilişkisini kesince Müminlere, evlâtlıklarının -kendileriyle beraber olup ayrıldıkları- eşleriyle*

---

49 Feth 48/26: Beyzâvî, III, 300; Zemahşerî, V, 547-548; İbn Kesîr, XIII, 124.
50 Ahzâb 33/4-5.
51 Ahzâb 33/4-5: İbn Kesîr, XI, 112.
52 Ahzâb 33/37: İbn Kesîr, XI, 172.

evlenmeleri hususunda bir sıkıntı gelmesin diye, seni o kadınla evlendirdik. Allah'ın emri elbet yerine getirilecektir."[53]

Kur'ân, rahatsız edici, gereksiz ve zamansız bir şekilde sohbete dalmak, kişiyi sıkıntıya sokacak şekilde lafı uzatmak gibi saygısiz ve görgü kurallarına aykırı davranışları da Câhiliye tutumları arasında görmüştür.[54] Hz. Peygamber (sas) eşlerinden Zeyneb bint Cahş ile evlendiğinde halkı davet edip yemek vermiş, yemekten sonra sohbete dalanlar geç saatlere kadar oturmuşlardı. Bu durum Hz. Peygamber'i rahatsız ettiği hâlde onlara herhangi bir uyarıda bulunmamış, ancak sona kalan üç kişi lafı uzattıkça uzatmıştı. Hz. Peygamber (sas) birkaç kere dışarı çıkıp tekrar eve girerek huzursuzluğunu belli etmek istemişse de diğerleri bunu anlamamıştı. İnen âyetle bu gibi durumlara karşı Müminler uyarıldı: *"Ey iman edenler! Peygamberin evine size yemek için izin verilmediği vakit asla girmeyin, fakat çağrıldığınızda -erkenden gidip yemeğin hazırlanmasını beklemeksizin- girin, yemeğinizi yiyince hemen dağılın, söze dalıp oturmayın. Bu davranışınız peygamberi rahatsız ediyor, fakat o size söylemeye çekiniyor. Allah ise hak olanı açıklamaktan çekinmez."*[55]

CÂHİLİYE'DE HAKSIZLIK, ADAM KAYIRMA ve KABİLECİLİK EGEMENDİ

اَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَۜ وَمَنْ اَحْسَنُ مِنَ اللّٰهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿٥٠﴾

"Yoksa Câhiliye devrinin hükmünü mü istiyorlar? Gerçeği kesin olarak bilip kabul eden kimseler için Allah'tan daha güzel hüküm sahibi kim olabilir?"

(Mâide 5/50)

Kur'ân-ı Kerîm, vahyi ve kitabı bildikleri hâlde, Allah'tan gelen hükmü bir kenara bırakıp da aykırı bir uygulamaya yönelen Yahudilerin bu tavrını bir Câhiliye

53 Ahzâb 33/37.

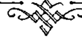
54 Ahzâb 33/53: Taberî, XIX, 161-165.

55 Ahzâb 33/53.

tutumu olarak vurgulamaktadır.[56] Allah Hz. Peygamber'den kendi haklarında hükmetmesini isteyen ancak verilen hükme rıza göstermeyen Yahudilere ilâhî hükme razı olmalarını ve aykırı hükümlere itibar etmemelerini emretmektedir: *"Onlar Câhiliye devrinin hükmünü mü istiyorlar? Kesin olarak inanacak bir toplum için, kimin hükmü Allah'ınkinden daha güzeldir?"*[57] Yüce Allah bu âyetle kendisinin, sapasağlam ve her hayrı içeren, her kötülüğü yasaklayan hükmünün dışına çıkmayı isteyen kimseleri kınıyor; Allah'ın adaleti dışında kalan kişisel görüşlerine, kuruntu, saplantı ve cehaletlerine uygun olarak Yaratıcı'nın şeriatına dayanmadan karar verenleri, dalalet ve cehaletle hükmeden Câhiliye ehline benzetiyor.[58] Bu çerçeveden bakıldığında esasen "Hüküm iki türlüdür: Birisi ilim ile her şeyi bilip hesaba katarak, yani Allah'ın gönderdiği vahye dayanarak hükmetmektir ki bu Allah'ın hükmüdür; diğeri ise bir bilgiye dayanmadan hüküm vermektir ki bu da şeytanın hükmüdür."[59] Yine Câhiliye'den maksat "bilgiye dayanmadan hüküm vermede nefsine uymayı din hâline getirmektir."[60] Ehl-i kitap olan Yahudiler de ellerinde bulunan Allah'ın kitabını bırakıp Müşrikler gibi kendi sanılarına göre hareket etmeye kalkışıyorlardı. Cenâb-ı Hak onların bu tutumunu Müşriklerin câhilî tutumlarına benzetmektedir. Meselâ Kurayza ve Nạdîr Yahudileri, Câhiliye anlayışına uygun olarak cezaları, insanların hukuk ve adalet karşısındaki eşitliğini çiğniyor, hükümleri insanların toplumdaki konumlarına göre değiştiriyorlardı. Şerefli ve haysiyetli kabul ettikleri kimselere cezaları hafifletiyor, onları hukukun gerektirdiği şekilde cezalandırmak istemiyorlardı. Daha değerli gördükleri bir kişi öldürülünce, suçu işleyene daha ağır ceza veriyorlardı. Üst düzey saydıkları birinin öldürülmesi karşısında, katile iki kat diyet cezası uygun görürler veya katili recmederlerdi. Durum tersine olunca, tıpkı Müşriklerin adalet tanımaz tutumlarına benzer bir şekilde diyet cezasını yarı yarıya azaltır veya katili serbest bırakırlardı. Rivayete göre, öldürülen kimseler hakkında ayrım yapan Yahudiler, Allah Resûlü'nden de böyle yapmasını istediler. O ise öldürülenlerin ve suçluların adalet karşısında eşit olduklarını söyledi. Nadîrliler, daha üstün oldukları gerekçesiyle kibirlerinden bunu kabule yanaşmadılar.[61] Aslında ellerindeki Allah'ın kitabı Tevrat da bu ilkeyi açıkça bildiriyordu: *"İçinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrat yanlarında olduğu hâlde seni nasıl hakem tayin ediyorlar; bunun ardından da yüz*

---

56 Mâide 5/50.
57 Mâide 5/50: Taberî, VIII, 503.
58 Mâide 5/50: İbn Kesîr, V, 251.
59 Mâide 5/50: Zemahşerî, II, 249.
60 Mâide 5/50: Beyzâvî, I, 441-442.
61 Mâide 5/50: Zemahşerî, II, 248; Kurtubî, VIII, 43; Elmalılı, III, 1703.

çevirip gidiyorlar, onlar asla inanmış değildirler."[62] âyetinin ifadesiyle, Yahudiler, kendi kitaplarındaki hükmü bırakıp da başvurdukları Hz. Peygamber'in hükmüne uymamakla, yalnız Kur'ân'ı ve nebevî hükmü çiğnemiş olmadılar. Onlar aynı zamanda içinde Allah'ın hükmü bulunan kendi kitapları Tevrat'ı ve Mûsâ şeriatını da çiğnemiş oldular. Onlar böylece adaleti yani ilâhî hükmünü reddetmiş, Câhiliye hükümlerini uygulamak istemişlerdi.[63]

Câhiliye anlayışının hüküm konusunda, insanı çelişkiler yumağına sürüklediğinin bir örneği de şudur: *"Koyundan iki, keçiden iki olmak üzere sekiz eş... De ki: 'O, bunlardan iki erkeği mi, iki dişiyi mi, yoksa bu iki dişinin rahimlerindeki yavrularını mı haram kıldı? Eğer doğruysanız bana bilerek söyleyin.' Ve deveden iki, sığırdan iki... De ki: 'O, bunlardan iki erkeği mi, iki dişiyi mi, yoksa bu iki dişinin rahimlerindeki yavruları mı haram kıldı? Yoksa Allah'ın size böyle buyurduğuna şahit mi oldunuz?' Bilgisizce insanları saptırmak için Allah hakkında yalan uydurandan daha zalimi kimdir!"*[64] Âyetlerden anlaşıldığı üzere Müşrikler, Yüce Allah'ın böyle bir hükmü olmadığı hâlde O'na iftira ederek, bazı hayvanların kimi zaman erkeğini, kimi zaman dişisini kimi zaman da dişisinin rahmindekini haram saymaya kalkışıyor ve bu konuda Resûlullah (sas) ile tartışıyorlardı.[65]

Müşriklerin bir başka câhili tutumu da Allah'ın kendilerine verdiği helâl rızıkları, Allah'ın yasakladığı iftirasıyla kendi kafalarına göre yasaklamalarıydı. Yaratıcının kendilerine ihsan ettiği ekinleri, hayvanları, yiyecek ve suyu âdil olmayan bir şekilde paylaştırıyorlardı. Kendilerinden başka, bir pay Allah'a, bir pay da Allah Teâlâ'ya şirk koştukları putlara ayırıyorlardı. Ancak, kıtlık ve darlık zamanlarında Allah adına ayırdıkları payı yiyip tüketirler, putların payına dokunmazlardı.[66] Bunu yaparken, "din işleri konusunda, hiçbir şey bilmeseler de atalarının kendileri için yeterli olduğu, onların yolundan gitmeye emir aldıkları kanısıyla hareket etmekteydiler."[67] *"Allah bahîre, sâibe, vasîle ve hâm (diye bazı hayvanların işaretlenip kullanımdan alıkonması) ile ilgili bir buyruk koymamıştır. Fakat inkârcılar kendi uydurdukları yalanları Allah'a yakıştırmaya çalışıyorlar; onların çoğu akıllarını kullanmıyorlar. Onlara 'Allah'ın indirdiğine ve peygambere gelin.' dendiğinde, 'Atalarımızı üzerinde*

62 Mâide 5/43.
63 Mâide 5/50: Elmalılı, III, 1703.
64 En'âm 6/143-144.
65 En'âm 6/143-144: Elmalılı, III, 2071-2072.
66 En'âm 6/136-140: Taberî, IX, 568-574.
67 Mâide 5/104: Mukātil b. Süleyman, I, 510-511.

bulduğumuz (yol) bize yeter.' derler. Ataları bir şey bilmeyen ve doğru yolda gitmeyen kimseler olsa da mı?"[68]

Câhiliye uygulamalarından biri de Müşrikler'in takvim ve zaman birimleri ile ilgili tavırlarıdır. Aktarıldığına göre Müminler, Yüce Allah'ın Elçisi'ne fethi nasip etmesinden önce Medine'den Mekke'ye doğru yola koyuldular. Ancak Mekke Kâfirlerinin haram ayda kendileriyle savaşmalarından da korkuyorlardı. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak şu âyeti indirdi:[69] *"Doğrusu Allah'a göre ayların sayısı, Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günkü yazısına uygun olarak on ikidir; bunlardan dördü haram aydır. İşte doğru olan hesap budur. O aylarda kendinize zulmetmeyin, Müşriklerin sizinle topyekün savaştıkları gibi siz de onlarla topyekün savaşın."*[70] Âyette bahsedilen savaşılması haram olan aylar muharrem, receb, zilkade ve zilhiccedir. Müslümanlar, normal şartlarda bu aylarda savaşmadıkları gibi Müşrikler de önceleri bu yasağa uymakta idiler. Ancak sonraları çıkarları için bu yasağı çiğnediler. Âyet-i kerîme, Müşriklerin savaş başlatmaları durumunda, Müslümanların da onlarla savaşmalarını emretmektedir.[71] Ayrıca Müşrikler, haram aylardaki savaş yasağını delebilmek için, kimi zaman aylara eklemede bulunuyor, kimi zaman da ayların yerlerini değiştirmeye yelteniyorlardı. "Bazen savaşları muharrem ayına denk gelirse, onu safer ayına erteliyorlardı. Putlarının o sene saferi haram ay kıldığını, muharremi ise helâl ay yaptığını iddia ediyorlardı. Böylece kanların ve malların, haram aylardan olan muharrem ayında helâl kılındığını söylüyorlardı."[72] Bu tarz keyfî uygulamalarıyla, haram ayların sıralamasını değiştirmiş oluyorlardı. Bu uygulamaya *nesî* denilmektedir. Şu âyette bu durumun bir inkâr uygulaması olduğu açık bir şekilde dile getirilmektedir: *"Aylara ek yapmak (nesî), inkârcılığı artırmaktan başka bir şey değildir, inkârcıların daha da sapmasına yol açmaktadır. Onlar (ayların sayısını) Allah'ın yasakladığı aylara uyarlamak üzere, bu eklemeyi bir yıl helâl, bir yıl haram sayıyorlar ki böylece Allah'ın haram kıldıklarını meşrû hâle getirsinler."*[73]

Hüküm ile ilgili örneklerden anlaşılan şudur: Câhiliye insanının hüküm konusunda, ilâhî bir bilgiye veya vahye dayanma ve onu izleme gibi bir endişesi yoktur.[74] Kendi kolaylığı ve çıkarı için gerekli gördüğünde, Allah'ın yaratılışa koyduğu ilkeleri çiğnemede veya değiştirmede tereddüt yaşamamaktadır. Câhiliye hükmünü istemek

68 Mâide 5/103-104.
69 Tevbe 9/36: Mukātil b. Süleyman, II, 169.
70 Tevbe 9/36.
71 Tevbe 9/36: Mukātil b. Süleyman, II, 169.
72 Tevbe 9/36: Mukātil b. Süleyman, II, 170.
73 Tevbe 9/37.
74 Mâide 5/50: Zemahşerî, II, 249.

de zaten Allah'ın hükmünü reddedip hakka aykırı olan hükümleri istemek demektir. Doğruyu yanlış ile değiştirip, yanlışı doğrunun yerine koymaktadır. Çünkü onun için asıl olan doğru bilgi değildir. Bu gerçeği en iyi idrak ve takdir edenler samimi, Allah'ın elçileriyle gönderdiği bilgiye uyan, iman sahibi olanlardır. Hâlbuki küfür ve dalaletin şüpheleri içinde bocalayanlar, kalplerinde hastalık olanlar, bir zalimin haksız olan hükmüne "Daha güzeldir." demekten çekinmezler.[75]

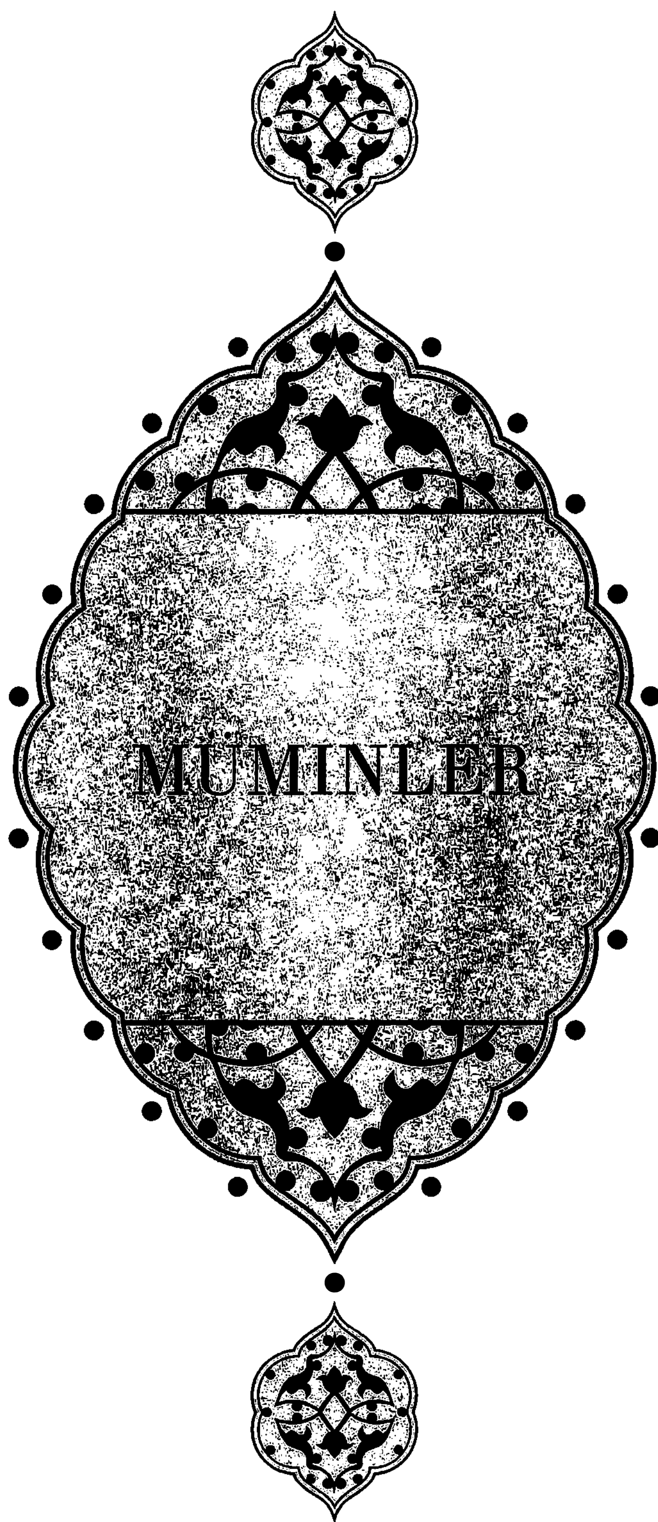
Câhiliye, Kur'ân'ın inişinden önceki dönemde edinilmiş olan inanç, anlayış ve uygulamaları anlatmak üzere kullanılan bir kelimedir. Bu kavram, yalnızca bilgisizlik anlamında değildir. Bilgiye rağmen öfkeyle-kabalıkla ve zorba yöntemlerle gerçeği gizleme ve reddetme tutumu da cehâlet kelimesinin kökündeki temel anlamlardan biridir. Kur'ân'da Câhiliye kavramının kullanıldığı âyetlerdeki temel vurgu, câhilî inanç ve yaşam tarzının sağlam bir bilgiye, yani vahye dayanmadığı, aksine onların sanı ve kuruntuları üzerine kurulduğudur. Yine âyetlerde bu kuruntuları temel alan Câhiliye'deki dinî, ahlâkî ve toplumsal çarpıklıklar gündeme getirilmektedir.

Câhiliye, Kur'ân'ın indiği toplumda mevcut yanlış inanç ve tutumları anlatan bir kavram olmakla beraber, bu kavramın içeriğini oluşturan tutum ve uygulamalar her devirde görülebilir. Dolayısıyla İslâm'ın gelişini takip eden dönemlerde benzer davranışların sergilenmediğini söylemek doğru olmaz. Nitekim bir seferinde Ebû Zer el-Gıfârî, Bilâl-i Habeşî'ye "kara kadının oğlu" diye hakaret etmişti. Bunu duyan Allah Resûlü (sas), *"Onu annesinin renginden dolayı mı ayıplıyorsun? Demek ki sen, kendisinde hâlâ Câhiliye ahlâkından izler kalmış bir kimsesin!"* demişti.[76] Buna göre Câhiliye, bir çağın adı olmakla beraber, vahyin getirdiği bilgiyi dikkate almadan benimsenen bir zihniyet, dünya görüşü ve uygulamanın ifadesi olup, her çağda farklı şekillerde varlığını gösterebilmektedir. Kur'ân, temelde bu zihniyete karşıdır.

75 Mâide 5/50: Elmalılı, III, 1702-1703.

76 Ahzâb 33/3: Taberî, XIX, 99-100; bk. Buhârî, "Îmân", 22.

MUMINLER

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

آمَنَ الرَّسُولُ بِمَا اُنْزِلَ اِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِاللّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِهِ
وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا غُفْرَانَكَ
رَبَّنَا وَاِلَيْكَ الْمَصِيرُ ﴿٢٨٥﴾

"Allah'ın Elçisi ve Müminler, Rabbinden ona indirilene iman ettiler. Her biri Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandılar. 'O'nun elçileri arasında ayırım yapmayız.' ve 'İşittik, itaat ettik, bağışlamanı dileriz Rabbimiz, sonunda dönüş yalnız sanadır.' dediler."

(Bakara 2/285)

قَدْ اَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَۙ ﴿١﴾ اَلَّذ۪ينَ هُمْ ف۪ي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَۙ ﴿٢﴾ وَالَّذ۪ينَ هُمْ عَنِ
اللَّغْوِ مُعْرِضُونَۙ ﴿٣﴾ وَالَّذ۪ينَ هُمْ لِلزَّكٰوةِ فَاعِلُونَۙ ﴿٤﴾ وَالَّذ۪ينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ
حَافِظُونَۙ ﴿٥﴾ اِلَّا عَلٰٓى اَزْوَاجِهِمْ اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ فَاِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُوم۪ينَۚ
﴿٦﴾ فَمَنِ ابْتَغٰى وَرَٓاءَ ذٰلِكَ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْعَادُونَۚ ﴿٧﴾ وَالَّذ۪ينَ هُمْ لِاَمَانَاتِهِمْ
وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَۙ ﴿٨﴾ وَالَّذ۪ينَ هُمْ عَلٰى صَلَوَاتِهِمْ يُحَافِظُونَۘ ﴿٩﴾ اُو۬لٰٓئِكَ هُمُ
الْوَارِثُونَۙ ﴿١٠﴾ اَلَّذ۪ينَ يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَۜ هُمْ ف۪يهَا خَالِدُونَ ﴿١١﴾

"Müminler kesinlikle kurtuluşa ermişlerdir; ki onlar, namazlarında derin bir saygı hâli yaşarlar; anlamsız, yararsız şeylerden uzak dururlar; zekâtı verirler; iffetlerini korurlar; sadece eşleriyle veya ellerinin altında olanlarla yetinirler, bundan dolayı da kınanacak değillerdir. Ama her kim bunun ötesine geçmek isterse işte haddi aşanlar onlardır. Yine o Müminler emanetlerine ve ahidlerine sadakat gösterirler; namazlarını titizlikle eda ederler. İşte vâris olacaklar bunlardır; Firdevs cennetine vâris olacaklar ve orada onlar ebedî kalacaklardır."

(Mü'minûn 23/1-11)

أَفَمَنْ يَعْلَمُ أَنَّمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمٰى إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُوا
الْأَلْبَابِ ﴿١٩﴾ الَّذِينَ يُوفُونَ بِعَهْدِ اللّٰهِ وَلَا يَنْقُضُونَ الْمِيثَاقَ ﴿٢٠﴾ وَالَّذِينَ
يَصِلُونَ مَا أَمَرَ اللّٰهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ وَيَخَافُونَ سُوءَ الْحِسَابِ ﴿٢١﴾
وَالَّذِينَ صَبَرُوا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَأَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا
وَعَلَانِيَةً وَيَدْرَؤُنَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ أُولٰئِكَ لَهُمْ عُقْبَى الدَّارِ ﴿٢٢﴾

"Sana Rabbinden indirilenin hak olduğunu görüp bilen kimse görmeyen gibi olur mu? Bunu ancak akıl sahipleri anlar. Onlar, Allah'a verdikleri sözü yerine getirirler, yeminlerini asla bozmazlar. Onlar Allah'ın, korunmasını emrettiği bağı koruyan, Rablerine saygıda kusur etmeyen, hesabın kötü sonuç vermesinden korkan kimselerdir. Ve onlar Rablerinin rızasını elde etmek için sabreden, namazı dosdoğru kılan, kendilerine rızık olarak verdiklerimizden Allah yolunda gizli açık harcayan, kötülüğü iyilikle savan kimselerdir. İşte dünya hayatının güzel sonu (cennet) sadece onlarındır."

(Ra'd 13/19-22)

وَالَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ وَإِذَا مَا غَضِبُوا هُمْ يَغْفِرُونَ
﴿٣٧﴾ وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَأَمْرُهُمْ شُورٰى بَيْنَهُمْ وَمِمَّا
رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿٣٨﴾ وَالَّذِينَ إِذَا أَصَابَهُمُ الْبَغْيُ هُمْ يَنْتَصِرُونَ ﴿٣٩﴾

"Onlar büyük günahlardan ve hayâsızlıklardan kaçınırlar, öfkelendiklerinde dahi bağışlarlar. Rablerinin çağrısına uyarlar, namazı özenle kılarlar. İşleri de aralarındaki danışma ile yürür. Kendilerine verdiğimiz rızıktan başkaları için harcarlar. Onlara haksız bir saldırı yapıldığında elbirliğiyle kendilerini savunurlar."

(Şûrâ 42/37-39)

اِلَّا الْمُصَلّٖينَۙ ﴿٢٢﴾ اَلَّذٖينَ هُمْ عَلٰى صَلَاتِهِمْ دَٓائِمُونَۙ ﴿٢٣﴾ وَالَّذٖينَ فٖٓي اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَعْلُومٌۙ ﴿٢٤﴾ لِلسَّٓائِلِ وَالْمَحْرُومِۙ ﴿٢٥﴾ وَالَّذٖينَ يُصَدِّقُونَ بِيَوْمِ الدّٖينِۙ ﴿٢٦﴾ وَالَّذٖينَ هُمْ مِنْ عَذَابِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَۚ ﴿٢٧﴾ اِنَّ عَذَابَ رَبِّهِمْ غَيْرُ مَأْمُونٍ ﴿٢٨﴾ وَالَّذٖينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَۙ ﴿٢٩﴾ اِلَّا عَلٰٓى اَزْوَاجِهِمْ اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ فَاِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومٖينَۚ ﴿٣٠﴾ فَمَنِ ابْتَغٰى وَرَٓاءَ ذٰلِكَ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْعَادُونَۚ ﴿٣١﴾ وَالَّذٖينَ هُمْ لِاَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَۙ ﴿٣٢﴾ وَالَّذٖينَ هُمْ بِشَهَادَاتِهِمْ قَٓائِمُونَۙ ﴿٣٣﴾ وَالَّذٖينَ هُمْ عَلٰى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَۜ ﴿٣٤﴾ اُو۬لٰٓئِكَ فٖي جَنَّاتٍ مُكْرَمُونَۜ ﴿٣٥﴾

"Ancak namaz kılanlar başka; namazlarını devamlı kılanlar; isteyene ve yoksun kalmışa mallarından belli bir hak tanıyanlar; hesap gününün doğruluğuna inananlar; Rablerinin azabından çekinenler -ki Rablerinin azabı karşısında asla güven içinde olunamaz-; iffetlerini koruyanlar -ki eşleri ve cariyeleri bunun dışında olup bundan dolayı kınanmazlar; ama kim bunun ötesine geçmeye kalkışırsa böyleleri sınırı aşanların ta kendileridir-; emanetlerine ve ahidlerine riayet edenler; şahitliklerini dosdoğru yapanlar; namazlarının gereklerini titizlikle yerine getirenler; işte bunlar cennetlerde ağırlanırlar."

(Meâric 70/22-35)

اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذٖينَ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهٖ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ فٖي سَبٖيلِ اللّٰهِۜ اُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ ﴿١٥﴾

"Müminler ancak, Allah'a ve Resûlü'ne iman eden, sonra şüpheye düşmeyen, Allah yolunda malları ve canlarıyla cihad eden kimselerdir. İçleri dışları bir olan doğru kimseler işte bunlardır."

(Hucurât 49/15)

اِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ وَالصَّٓائِمِينَ وَالصَّٓائِمَاتِ وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ وَالذَّاكِرِينَ اللّٰهَ كَث۪يرًا وَالذَّاكِرَاتِ اَعَدَّ اللّٰهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَاَجْرًا عَظ۪يمًا ﴿٣٥﴾

"Müslüman erkekler, Müslüman kadınlar; mümin erkekler, mümin kadınlar; ibadet ve itaat eden erkekler, ibadet ve itaat eden kadınlar; özü sözü doğru erkekler, özü sözü doğru kadınlar; sabreden erkekler, sabreden kadınlar; gönlünü ibadete vermiş erkekler, gönlünü ibadete vermiş kadınlar; (Allah için) yardım yapan erkekler, yardım yapan kadınlar; oruç tutan erkekler, oruç tutan kadınlar; iffetlerini koruyan erkekler, iffetlerini koruyan kadınlar; Allah'ı çokça anan erkekler, çokça anan kadınlar; işte bunlar için Allah büyük bir ödül hazırlamıştır."

(Ahzâb 33/35)

اَمْ حَسِبْتُمْ اَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذ۪ينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْۜ مَسَّتْهُمُ الْبَأْسَٓاءُ وَالضَّرَّٓاءُ وَزُلْزِلُوا حَتّٰى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذ۪ينَ اٰمَنُوا مَعَهُ مَتٰى نَصْرُ اللّٰهِۜ اَلَٓا اِنَّ نَصْرَ اللّٰهِ قَر۪يبٌ ﴿٢١٤﴾

"Yoksa sizden öncekilerin çektikleriyle karşılaşmadan cennete girebileceğinizi mi sandınız? Onlar öylesine yoksulluk ve sıkıntı çekmişler, öyle sarsılmışlardı ki peygamber ve yanındakiler, 'Allah'ın yardımı ne zaman gelecek?' diye niyaz etmişlerdi. Bilesiniz ki Allah'ın yardımı yakındır."

(Bakara 2/214)

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللّٰهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ
اٰيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَۚ ﴿٢﴾ اَلَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَمِمَّا
رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَۜ ﴿٣﴾ اُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّاۜ لَهُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ
وَمَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌۚ ﴿٤﴾

"Müminler o kimselerdir ki Allah'ın adı anıldığında yürekleri titrer, kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğunda bu onların imanlarını arttırır. Onlar yalnızca Rablerine güvenirler. Namazlarını özenle kılarlar, kendilerine verdiğimiz şeylerden bir kısmını Allah yolunda harcarlar. Gerçek Müminler işte onlardır. Rableri katında onlar için yüksek mevkiler, bağışlanma ve değerli rızık vardır."

(Enfâl 8/2-4)

وَقَالُوا كُونُوا هُودًا اَوْ نَصَارٰى تَهْتَدُواۜ قُلْ بَلْ مِلَّةَ اِبْرٰهِيمَ حَنِيفًاۜ وَمَا كَانَ
مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٣٥﴾ قُولُوا اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْنَا وَمَٓا اُنْزِلَ اِلٰٓى اِبْرٰهِيمَ
وَاِسْمٰعِيلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْاَسْبَاطِ وَمَٓا اُو۫تِيَ مُوسٰى وَعِيسٰى وَمَٓا اُو۫تِيَ
النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْۚ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْهُمْۘ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٦﴾

"Onlar, 'Yahudi veya Hıristiyan olun ki doğru yolu bulasınız.' dediler. Sen de şöyle de: 'Hayır! Biz, Hanîf olan İbrâhim'in dinine uyarız. O, Müşriklerden değildi. Biz Allah'a ve bize indirilene; kezâ İbrâhim, İsmâil, İshak, Ya'kūb ve torunlarına indirilenlere; yine Mûsâ ve Îsâ'ya verilenlere ve bütün peygamberlere Rableri tarafından gönderilenlere inandık. Onlar arasında ayırım yapmayız; biz O'na teslim olmuşuzdur.' deyin."

(Bakara 2/135-136)

كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَلَوْ اٰمَنَ اَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ مِنْهُمُ الْمُؤْمِنُونَ وَاَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿١١٠﴾

"Siz, insanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emredersiniz, kötülükten alıkoyarsınız ve Allah'a inanırsınız. Ehl-i kitap da inanmış olsalardı elbette onlar için hayırlı olurdu; içlerinden inananlar da var, fakat çoğu yoldan çıkmıştır."

(Âl-i İmrân 3/110)

يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٧٧﴾ وَجَاهِدُوا فِي اللّٰهِ حَقَّ جِهَادِهِ هُوَ اجْتَبٰيكُمْ وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ مِلَّةَ اَبِيكُمْ اِبْرٰهِيمَ هُوَ سَمّٰيكُمُ الْمُسْلِمِينَ مِنْ قَبْلُ وَفِي هٰذَا لِيَكُونَ الرَّسُولُ شَهِيدًا عَلَيْكُمْ وَتَكُونُوا شُهَدَٓاءَ عَلَى النَّاسِ فَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَاعْتَصِمُوا بِاللّٰهِ هُوَ مَوْلٰيكُمْ فَنِعْمَ الْمَوْلٰى وَنِعْمَ النَّصِيرُ ﴿٧٨﴾

"Ey iman edenler! Rükû edin, secdeye kapanın, Rabbinize kulluk edin, dünya ve âhiret için faydalı işler yapın ki kurtuluşa eresiniz. Allah yolunda, gerektiği gibi cihad edin. Sizi O seçti ve size din konusunda hiçbir güçlük yüklemedi; ceddiniz İbrâhim'in dininde olduğu gibi. O size hem daha önce hem de bu Kur'ân'da "Müslümanlar" adını verdi ki Peygamber size şahit (ve örnek) olsun, siz de insanlara şahit (ve örnek) olasınız. Haydi, namazı kılın, zekâtı verin ve Allah'a sımsıkı bağlanın. Sizin mevlânız (sahibiniz) O'dur. O ne güzel mevlâdır ve ne iyi yardımcıdır."

(Hac 22/77-78)

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّٰهِ جَم۪يعاً وَلَا تَفَرَّقُواۖ وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ كُنْتُمْ اَعْدَٓاءً فَاَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَاَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِه۪ٓ اِخْوَاناًۚ وَكُنْتُمْ عَلٰى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَاَنْقَذَكُمْ مِنْهَاۜ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيَاتِه۪ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٠٣﴾

"Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı yapışın; bölünüp parçalanmayın. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani siz birbirine düşman idiniz de Allah gönüllerinizi birleştirdi ve O'nun nimeti sayesinde kardeş oldunuz. Siz bir ateş çukurunun tam kenarında iken oradan da sizi Allah kurtarmıştı. İşte Allah size âyetlerini böyle açıklıyor ki doğru yolu bulasınız."

(Âl-i İmrân 3/103)

وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ اُمَّةً وَسَطاً لِتَكُونُوا شُهَدَٓاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَه۪يداًۜ وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّت۪ي كُنْتَ عَلَيْهَٓا اِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلٰى عَقِبَيْهِۜ وَاِنْ كَانَتْ لَكَب۪يرَةً اِلَّا عَلَى الَّذ۪ينَ هَدَى اللّٰهُۜ وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُض۪يعَ ا۪يمَانَكُمْۜ اِنَّ اللّٰهَ بِالنَّاسِ لَرَؤُ۫فٌ رَح۪يمٌ ﴿١٤٣﴾

"İşte böylece, siz insanlara şahit (ve örnek) olasınız, peygamber de size şahit olsun diye sizi vasat (örnek) bir ümmet yaptık. Biz bu yöneldiğin kıbleyi özellikle Resûl'e uyanlarla sırt çevirenleri açıkça ayırt edelim diye belirledik. Bu, Allah'ın hidayet verdiği kimselerden başkasına elbette ağır gelecektir. Allah imanınızı asla zayi edecek değildir. Çünkü Allah insanlara karşı çok şefkatli, çok merhametlidir."

(Bakara 2/143)

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّٰهِۜ وَالَّذ۪ينَ مَعَهُٓ اَشِدَّٓاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَٓاءُ بَيْنَهُمْ تَرٰيهُمْ
رُكَّعاً سُجَّداً يَبْتَغُونَ فَضْلاً مِنَ اللّٰهِ وَرِضْوَاناًۘ س۪يمَاهُمْ ف۪ي وُجُوهِهِمْ مِنْ اَثَرِ
السُّجُودِۜ ذٰلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرٰيةِۚۛ وَمَثَلُهُمْ فِي الْاِنْج۪يلِۚۛ كَزَرْعٍ اَخْرَجَ شَطْـَٔهُ
فَاٰزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوٰى عَلٰى سُوقِه۪ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيَغ۪يظَ بِهِمُ الْكُفَّارَۜ
وَعَدَ اللّٰهُ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَاَجْراً عَظ۪يماً ﴿٢٩﴾

"Muhammed Allah'ın Elçisi'dir. Onunla beraber olanlar da Kâfirlere karşı sert, kendi aralarında merhametlidirler. Onları, Allah'ın lütuf ve rızasına talip olarak hep rükûda ve secdede görürsün. Alametleri ise yüzlerindeki secde izidir; Tevrat'ta onlar için yapılan benzetme budur. İncil'deki misalleri ise bir ekindir: Çiftçileri sevindirmek üzere filiz verir, onu güçlendirir, kalınlaşır ve kendi sapları üzerinde durur. Onlar (Müminler) yüzünden Kâfirler öfkeden kahrolsunlar diye (böyle olmuştur). Onlar arasından iman edip dünya ve âhirete yararlı işler yapanlara Allah bir bağışlama ve büyük bir ödül vaat etmektedir."

(Feth 48/29)

يُوفُونَ بِالنَّذْرِ وَيَخَافُونَ يَوْماً كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيراً ﴿٧﴾ وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ
عَلٰى حُبِّهِ مِسْكِيناً وَيَتِيماً وَاَسِيراً ﴿٨﴾ اِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللّٰهِ لَا نُرِيدُ
مِنْكُمْ جَزَٓاءً وَلَا شُكُوراً ﴿٩﴾ اِنَّا نَخَافُ مِنْ رَبِّنَا يَوْماً عَبُوساً قَمْطَرِيراً
﴿١٠﴾ فَوَقٰيهُمُ اللّٰهُ شَرَّ ذٰلِكَ الْيَوْمِ وَلَقّٰيهُمْ نَضْرَةً وَسُرُوراًۚ ﴿١١﴾ وَجَزٰيهُمْ
بِمَا صَبَرُوا جَنَّةً وَحَرِيراً ﴿١٢﴾

"Onlar, verdikleri sözü yerine getirirler ve dehşeti her yerde hissedilen bir günden korkarlar. Onlar, kendileri sevip istedikleri hâlde yoksula, yetime ve esire de yemek verirler. (Ve şöyle derler:) 'Biz sizi Allah rızası için doyuruyoruz; sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz. Biz, öfkeli, çetin bir günde Rabbimizden (azabından) korkarız.' Bu yüzden Allah onları o günün dehşetinden korur; yüzlerine aydınlık, gönüllerine sürur verir. Sabretmelerine karşılık onları cennetle ve ipekli giysilerle ödüllendirir."

(İnsân 76/7-12)

Konunun Kavramsal Bağlamı

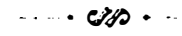
Müminler, Allah Teâlâ'ya, onun son elçisi Hz. Muhammed'e ve onun Allah'tan getirdiği vahye yürekten inanan ve onun yanında duranlardır. İman ilkelerini kalbiyle tasdik ederek kabul eden Müminlere, Yüce Allah'a ve onun buyruklarına teslim olmaları nedeniyle *Müslüman* ismi de verilmektedir. Ayrıca Kur'ân'da Müminlerin özelliklerinin anlatıldığı 23. sûrenin ismi de Mü'minûn şeklindedir. Kur'ân'da *mü'min* kelimesi yirmi iki, *mü'mineyn* kelimesi bir, *mü'minûn* ve *mü'minîn* kelimeleri 179, mümin kadın anlamına gelen mü'minetün kelimesi altı ve onun çoğulu *mü'minâtun* kelimesi yirmi iki kez geçmektedir. Bu kullanımlar, *iman* konusunun anlam çerçevesinin Kur'ân-ı Kerîm'de önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

Mü'min kelimesi *e-me-ne* kökünden türemiş bir isimdir. Kelimenin temel anlamı kişinin kendisini korku sebebi olan herhangi bir şeye karşı güvende hissetmesini, korkunun kaybolmasıyla gerçekleşen güven durumunu (*itmi'nân*) ifade eder. Bu anlamıyla *emn,* korkunun (*havf*) zıddıdır.[1] *Emn, emân* ve *emânet* aynı anlamda kullanılan kelimelerdir. Allah Teâlâ'nın bir ismi de *el-Mü'min*'dir. Kullarına güven veren ve onların kalbinde imanı yaratandır. Nitekim Allah Teâlâ, yarattıklarını haksızlığa uğratmaktan güvende kılandır.[2] Kureyşi de korku ve açlıktan korumuştur.[3] Kullarına haksızlık etmeyeceği gibi aynı zamanda mümin kullarını cehennem ile cezalandırmayacağı hususunda onlara güvence (*te'mîn*) vermiştir.[4] Terim olarak *iman,* peygamberin Allah Teâlâ'dan aldığı vahye ve insanları çağırdığı dine inanmaktır. Bu inanca sahip olanlara *mü'min* (ç. *mü'minûn*), inancının gereğini teslimiyet ve iç huzuruyla yerine getiren kimseye de *müslim* (ç. *müslimûn*) denilir.

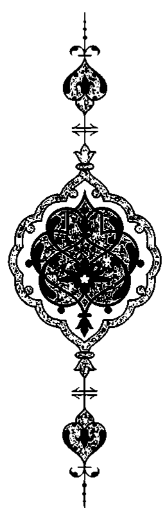
Müminler konusu Kur'ân-ı Kerîm'de çeşitli konu ve kavramlarla birlikte ele alınır. Allah'a, O'nu görürcesine içtenlikle kulluk etmek anlamına gelen

1 İbn Manzûr, XIII, 21-27.
2 Haşr 59/23: Taberî, XXII, 552.
3 Kureyş 106/4.
4 Haşr 59/23: Âlûsî, XXVIII, 63.

ihsân kelimesinden türeyen *muhsin(ûn)* kelimesi Müminleri anlatır. Bu kelime genel olarak güzel davranışlarda bulunan, hem imanını[5] hem de yaptıklarını[6] en güzel şekilde temsil eden kimseler anlamında kullanılır. Buna göre *muhsin(ûn), mü'min* ve *müslim* sıfatlarını bir arada kendisinde toplayan kimseleri ifade eder. Kur'ân Müminleri *muttakûn* kelimesiyle de tanımlar.[7] Kelime, Allah'ın emirlerine uyup yasaklarından kaçınarak azabından korunan ve O'ndan korkan kimseler anlamına gelir.[8] Gönülden bağlı olarak sürekli itaat duygusu içerisinde olanlar anlamındaki *kânitûn* kelimesi de *mü'minûn* kelimesi ile kavramsal anlam ilişkisi içerisindedir. Nitekim Kur'ân *kânitûn* kelimesini mümin erkek ve kadınların sıfatları arasında sayar.[9] Benzer şekilde Kur'ân'da Müminler, *sâbirûn* (sabırlı),[10] *muhbitûn* (mütevazı, gönülden Allah'a bağlı),[11] *muslihûn* (ıslah eden, düzelten, sâlih amel işleyen),[12] *evliyâullah* (Allah dostu kimseler)[13] ve daha başka isim ve sıfatlarla tanımlanır. Bununla birlikte Müminler konusunun Allah, âhiret, nübüvvet, iman, ibadet, ahlâk, muamelât, sâlih ameller, Allah'ın vaadi, müjde, cennet gibi konularla da yakın alâkası bulunmaktadır.

5 Zümer 39/33-35: Taberî, XX, 208.
6 Lokmân 31/2-5: Taberî, XVIII, 531-532.
7 Bakara 2/177: Taberî, III, 92-93; Sâd 38/28.
8 Bakara 2/177: Taberî, III, 92-93; Zümer 39/33: Taberî, XX, 208.
9 Ahzâb 33/35: Taberî, XIX, 109-110.
10 Bakara 2/153-157: Taberî, II, 698-699, 705-706; İbn Kesîr, II, 127-128; Âl-i İmrân 3/16-17, 200; Enfâl 8/45-46; Hac 22/35; Kasas 28/80; Ahzâb 33/35; Zümer 39/10.
11 Hûd 11/23: Taberî, XII, 375; Hac 22/34, 54.
12 Bakara 2/220: Taberî, III, 707; A'râf 7/170: Taberî, X, 542.
13 Bakara 2/257: Taberî, IV, 563; Âl-i İmrân 3/68: Taberî, V, 488; Mâide 4/55; A'râf 7/196; Enfâl 8/34; Yûnus 10/62-63: İbn Ebî Hâtim, VI, 1963-1965; Şûrâ 42/9.

İLK MÜSLÜMAN TOPLUM ZORLUKLAR İÇERİSİNDE GELİŞTİ

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسَّتْهُمُ الْبَأْسَاءُ وَالضَّرَّاءُ وَزُلْزِلُوا حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصْرُ اللَّهِ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ ﴿٢١٤﴾

"Yoksa sizden öncekilerin çektikleriyle karşılaşmadan cennete girebileceğinizi mi sandınız? Onlar öylesine yoksulluk ve sıkıntı çekmişler, öyle sarsılmışlardı ki peygamber ve yanındakiler, 'Allah'ın yardımı ne zaman gelecek?' diye niyaz etmişlerdi. Bilesiniz ki Allah'ın yardımı yakındır."

(Bakara 2/214)

Vahiy, Mekke toplumunu şirk inanç ve davranışlarından kurtarmak için Hz. Peygamber'e yol gösteriyordu.[1] Allah Resûlü (sas), *"(Önce) en yakın akrabanı uyar. Sana uyan Müminlere kol kanat ger."*[2] emri üzerine çağrısına yakın çevresini, akrabalarını uyarmakla başlamıştı. Müslümanların eğitimine önce kendi evinde başlamış, kimi zaman da ilk iman edenlerden Hz. Ebû Bekir'in evini tebliğ için kullanmıştı. Bir süre sonra İslâm'ı anlatmaya Erkam b. Ebi'l-Erkam isimli sahâbînin evinde devam

---

1 Leyl 92/5-7, 14-21; Asr 103/1-3; ayrıca bk. En'âm 6/108; Hicr 15/94; Nahl 16/125.

2 Şuarâ 26/214-215: Taberî, XVII, 654.

eden Peygamber Efendimiz kendisine iman eden Müminlerle tek tek ilgileniyordu. Onları, cahilî şirk inançlarından arındırarak kendilerine İslâm'ın tevhid inancını öğretiyordu.

Vahyin başladığı günlerde Hz. Peygamber'e geceleri kalkıp yaklaşık olarak gecenin yarısını namaz kılmak ve Kur'ân okumakla geçirmesi emredilmişti. Müminler de bu konuda ona tâbi oldular.[3] Geceleri uzun süre kıyamda durup ibadet ettiler. Bir müddet sonra Allah Teâlâ onlara bu buyruğunu hafifletti. Herkesin geceleri namazda kolayına geldiği kadar Kur'ân okumasını emretti.[4] İslâm'ın ilk günlerinde emredilen bu ibadetin, Müminlerin imanını kuvvetlendirmek, kalbini temizlemek ve onları manevî olarak yükseltmek için önemli olduğunu söyleyebiliriz.[5]

İlk inen âyetler, imana ve kulluğa özendiriyor, insanın ve kâinatın yaratılışındaki ihtişama, sanata ve ilâhî nimetlere dikkat çekiyordu.[6] Ölümün ve kıyametin dehşetli hâllerinden, cennetteki çok güzel nimetlerle cehennemdeki ağır azaptan bahsediyordu. Müminlerle Kâfirlerin bir olmayacağı, Kâfirlerin azaba uğrayacağı, iman edenlerin ise sonunda kazanacağı bildiriliyordu. Cennet ve cehennemle ilgili betimlemeler yapılıyordu. Önceki insanlara da elçilerin gönderildiği, onları inkâr edenlerin yok edildiği hatırlatılıyordu. Yeryüzünde gezip bakarak önceki toplumların sonundan dersler alınması isteniyordu. Bu kıssa ve haberler Kâfirleri uyarırken Müminlerin de inançlarını arttırıyordu.[7] Onlar için büyük bir teselli kaynağı oluyordu.[8] Kur'ân'ın ve Resûlullah'ın doğruluğunu vurguluyordu.[9] Bu konular sık sık tekrar edilerek Müminlerin kalbine ve aklına iyice yerleştiriliyordu.

Müminler her işlerini Allah'ın ismiyle yapmaya çalışıyorlardı.[10] Rablerine şükrediyor, sadece O'na kulluk edip, sadece O'ndan yardım diliyorlardı. Namazlarında ve dualarında devamlı O'ndan doğru yolu göstermesini, yanlış yollara sapmamayı istiyorlardı.[11] Müminlere, Kur'ân okunduğunda onu güzelce anlayıp üzerinde düşünebilmeleri ve öğüt alabilmeleri için susup dinlemeleri emredildi. Böyle yaptıklarında merhamet görecekleri bildirildi. Kendilerinden devamlı Allah'ı hatırlamaları

3 Müzzemmil 73/1-4: Taberî, XXIII, 358-360; İbn Âşûr, XXIX, 258, 282.
4 Müzzemmil 73/1-4: Taberî, XXIII, 360-362, Müzzemmil 73/20: Taberî, XXIII, 393-397.
5 Müzzemmil 73/1-6: Taberî, XXIII, 370-374; İbn Âşûr, XXIX, 258, 262-263; Elmalılı, VII, 5429.
6 Kāf 50/6-11; Burûc 85/1; Târık 86/1-12; A'lâ 87/1-5; Fecr 89/1-5; Beled 90/8-10; Şems 91/1-8; Leyl 92/1-3; Tîn 95/1-5; Alak 96/1-5; Kureyş 106/1-4.
7 Müddessir 74/31: Taberî, XXIII, 439-440; İbn Kesîr, XIV, 185.
8 Kalem 68/33-52; Müzzemmil 73/11-19; Müddessir 74/8-56: Taberî, XXIII, 446-447; Kıyâme 75/1-15, 22-40; Mürselât 77/150; Fecr 89/6-14, 21-30; Kāria 101/1-11; Hümeze 104/4-9.
9 Kalem 68/1-7; Tekvîr 81/19-29; Târık 86/13-14; ayrıca bk. Kāf 50/1-2; Necm 53/1-18.
10 Fâtiha 1/1: İbn Ebî Hâtim, I, 25; Vâhidî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, s. 13, 20.
11 Fâtiha 1/2-7: Vâhidî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, s. 21-23; İbn Kesîr, I, 155-156.

ve O'na kulluk etmeleri istendi: *"Kendi kendine, yalvararak ve ürpererek, alçak sesle sabah akşam Rabbini zikret, gafillerden olma! Rabbinin katında bulunanlar (melekler) bile O'na kulluk etmek hususunda kibre kapılmazlar, O'nu tesbih ederler ve yalnız O'na secde ederler."*[12]

Bir süre sonra Müminlere Allah yolunda bağışta bulunmaları ve cömert olmaları emredildi.[13] Onlar, yetime ikramda bulunmayan, yoksulu doyurmaya teşvik etmeyen ve malını biriktirip Allah yolunda infak etmeyen Müşrikler gibi olmamalıydılar.[14] Yüce Allah'ın bildirdiğine göre insanlar genel olarak hüsran içerisindeydiler. Bu durumdan ancak sâlih işler yapanlar, birbirlerine hakkı ve zorluklar karşısında sabrı tavsiye eden Müminler kurtulabilecekti. Müminler birbirlerine Allah'ın emirlerine boyun eğmeyi, bu hususta sabrı ve merhameti tavsiye etmeliydiler.[15] Ayrıca Yüce Allah, iman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlara karşı insanlarda bir sevgi yaratacağı müjdesini de veriyordu.[16]

Bu süreçte Müşrikler, Müminleri atalarının dinine geri döndürebilmek için birçok yola başvuruyorlardı. Hedeflerine ulaşabilmek için Resûlullah (sas) ile tartışmaya giriyor, onun getirdiği dine dil uzatıyorlardı.

Müşrikler Hz. Peygamber'e ve Müslümanlara karşı alaycı, aşağılayıcı ve sert bir dil kullanıyorlardı.[17] Onların namaz kılmalarını engelliyorlardı.[18] *"Allah, resûl olarak bir insanı mı gönderdi?!"*[19] diyorlar, Hz. Peygamber'in kendi aralarından çıkmış beşer bir elçi olmasını kabul edemiyorlardı. İman etmemek için bahaneler ileri sürüyor, *"Ona (açıktan görebileceğimiz) bir melek indirilse ya!"* diyorlardı.[20] Ondan, daha önceki peygamberler gibi mucizeler göstermesini istiyorlardı.[21] Yeniden dirilişi de inkâr ediyorlardı.[22]

---

12 A'râf 7/204-206: Abdürrezzâk b. Hemmâm, I, 247-248; Taberî, X, 658, 667; İbn Ebî Hâtim, V, 1646-1648; İbn Kesîr, VI, 498, 504-506.

13 Leyl 92/5: Taberî, XXIV, 460-461.

14 Fecr 89/17-18: Taberî, XXIV, 377-378; Hümeze 104/1-3: Taberî, XXIV, 620; Mâûn 107/3; ayrıca bk. Beled 90/11-16.

15 Asr 103/1-3: Taberî, XXIV, 613-615; ayrıca bk. Beled 90/17-18.

16 Meryem 19/96: Taberî, XV, 642.

17 Mutaffifîn 83/29-36; Mü'minûn 23/109-111; Ahkāf 46/11-14; İbn Hişâm, I, 289-291.

18 Alak 96/9-10: Taberî, XXIV, 533; İbn Kesîr, XIV, 401.

19 İsrâ 17/94.

20 En'âm 6/8, 111; Hûd 11/12; Hicr 15/7; Furkān 25/7; ayrıca bk. İbn Hişâm, I, 395.

21 En'âm 6/7-8, 35, 109, 111; A'râf 7/203; Yûnus 10/20; Ra'd 13/7, 27; Hicr 15/14-15; İsrâ 17/90-93; İbn Hişâm, I, 296-297.

22 Nahl 16/22; Sebe' 34/7-8; Yâsîn 36/78.

Müşrikler, Müminlerin sayısı artmaya başlayınca onlara karşı oldukça sert tavır takındılar. Özellikle arkasında herhangi bir kabile desteği olmayan Müslümanlara şiddet uygulamaya hatta işkence etmeye başladılar. Bu işkencelere uğrayanlardan birisi de Yâsir ailesiydi. Müşrikler, Müslüman olan Hz. Yâsir ve aile bireylerini Allah'ın dininden döndürmek için kızgın çöl güneşi altında bıraktılar. Yapılan işkenceler öylesine şiddetliydi ki bir müddet sonra Yâsir (ra) buna dayanamadı ve şehit oldu. Ardından dininden dönmeyen eşi Sümeyye Hatun da Ebû Cehil'in ağır işkencesi altında can verecekti. İşkence Yâsir ailesinin oğulları Ammâr üzerinde yoğunlaşmıştı. Ammâr demir gömlek içinde güneşin yakıcı sıcağına terk ediliyordu. Yıllar sonra bile izleri kaybolmayacak şekilde vücudunda yanıklar oluşmuştu. Müşrikler, Hz. Muhammed'in risâletini inkâr edip Lât ve Uzzâ'yı yüceltmediği sürece onu bırakmayacaklarını söylediler. İşkenceler artık dayanılmaz bir hâl aldığında, Ammâr, bunu söylemeyi kabul etti. Bu şekilde kendisini kurtaran Ammâr (ra) ağlayarak Resûlullah'ın yanına geldi ve durumunu sordu. Bunun üzerine Allah Teâlâ şu âyeti indirdi: *"Kim Allah'a iman ettikten sonra Allah'ı inkâra saparsa, kalbi imanla dolu olduğu hâlde baskı altında kalanın durumu müstesna olmak üzere, kim kalbini inkâra açarsa işte Allah'ın gazabı bunlaradır; bunlar için çok büyük bir azap vardır."*[23] Hz. Peygamber (sas) Ammâr'a Müşriklerin istedikleri şeyleri söylerken kalbindeki inancı sordu. Ammâr kalbinde bir olan Allah'a iman olduğunu söyledi. Hz. Peygamber onun imanına şahitlik etti ve benzer bir durumda yine aynı şekilde davranabileceğini söyledi.[24]

Müşriklerin baskı ve zulümlerinin sürdüğü bir dönemde inen âyetler Müşrikleri, ateş dolu çukurlarda inananları diri diri yakan önceki zalimlere benzetti. Onları yakıcı bir cehennem azabının beklediğini hatırlattı. Dünya ve âhiret için yararlı işler yapan Müminleri ise cennetle, kesintisiz bir mükâfatla müjdeleyerek sabra teşvik etti.[25]

Yoğun baskılar üzerine Peygamberimiz, bir grup müminin Habeşistan'a hicret etmesini istedi. Habeşistan'a giden ilk kafilenin ardından ikinci bir kafilenin daha göç etmesini söyledi. Habeşistan'a ulaşan her iki kafile, orada bir baskıyla karşılaşmadan dinlerini yaşıyorlardı. Ancak Mekke'nin ileri gelen müşrik liderleri, onları geri getirebilmek için yanlarında hediyelerle Habeş kralı Necâşî'ye adamlar gönderdiler. Atalarının dinini terk ettikleri için suçlu gibi gösterdikleri Müslümanları

23 Nahl 16/106: Taberî, XIV, 373-375; İbn Ebî Hâtim, VII, 2303-2305; Kurtubî, XII, 432-433; İbn Kesîr, VIII, 358.

24 İbn Sa'd, III, 227-244; Nahl 16/106: Taberî, XIV, 373-376.

25 Burûc 85/10-11: İbn Âşûr, XXX, 236-237, 245-247; Tîn 95/6: Taberî, XXIV, 521.

ondan istediler. Necâşî, Müslümanlara neden atalarının yolundan ayrılıp yeni bir dine geçtiklerini sordu. Müslümanları temsilen söz alan Cafer b. Ebî Tâlib, yeni din hakkında muhteşem bir konuşma yaptı. Câhiliye karanlığından aydınlığa nasıl kavuştuklarını anlattı. Bunun üzerine Necâşî Müşriklerin temsilcilerini geri göndererek Müslümanlara huzurlu bir hayat imkânı verdi.[26]

Bir gün Mekke'nin ileri gelen müşrik liderleri, davasından döndürmek için Hz. Peygamber'e geldiler. Bu sırada, Peygamberimizin yanında İslâm'ı öğrenmek için Abdullah İbn Ümmi Mektûm vardı. Resûlullah (sas) bu ziyaretin, toplumun ileri gelenlerinin Müslüman olmasına katkı sağlayacağını düşündü. Abdullah İbn Ümmi Mektûm'u bırakıp Mekke'nin ileri gelenlerine yöneldi. Bu olay üzerine indirdiği âyetlerde Yüce Allah, Hz. Peygamber'e bu ziyaretçilerin aslında İslâm ile arınma niyeti taşımadıklarını bildirdi. Onlar yerine kendisine samimi bir niyetle yönelen, gerçekten inanan kişilerle ilgilenmesini, onlara İslâm'ı anlatmasını ve Kur'ân ile öğüt vermesini buyurdu.[27] Hz. Peygamber'e Müminlere kol kanat germesi, onlara yumuşak davranması emredildi.[28] O da Müminlere çok değer verir ve üzerlerine titrerdi.

Müşriklerin, Hz. Peygamber'e olan desteğini çekmesi için amcası Ebû Tâlib'e yaptıkları baskılar da bir sonuç vermemişti. Müşrikler, Müslümanları davalarından döndürebilmek için bu defa, onları tamamen dışlama yoluna gittiler. Kız alıp vermeyecek ve onlarla ticaret yapmayacaklardı.[29] Ancak aldıkları kararlar ve uyguladıkları baskıların hiçbirisi, Müminleri dinlerinden döndüremiyor, aksine onların birbirine daha da kenetlenmelerine yarıyordu.

Mekke'de Müminlere yapılan zulümler sadece işkence ile sınırlı değildi, bunun yanında onların zayıflıklarıyla da alay ediliyordu.[30] Meselâ Habbâb b. Eret demirci idi. Bir gün alacağını istemek üzere Âs b. Vâil'e gitmişti. O: "Muhammed'i inkâr etmediğin müddetçe paranı vermeyeceğim." dedi. Habbâb (ra), "Sen ölünceye, hatta yeniden dirilinceye kadar Muhammed'i aslâ inkâr etmeyeceğim." dedi. Yeniden dirilişe inanmayan Âs b. Vâil alay ederek: "O hâlde yeniden diriltildiğimde mallarım olur, o zaman ben de sana borcumu öderim." dedi. Bunun üzerine Meryem sûresinin 77-80. âyetleri inerek Müşrikleri sert bir dille tehdit etti.[31]

---

26 İbn Hişâm, I, 321-338.

27 Abese 80/1-12: Râzî, XXXI, 55-58; İbn Hişâm, I, 363-364; ayrıca bk. Kāf 50/45: Taberî, XXI, 477-478.

28 Şuarâ 26/215: Taberî, XVII, 665; ayrıca bk. Hicr 15/88.

29 İbn Hişâm, I, 350, 374.

30 Cin 72/24: İbn Kesîr, XIV, 156; ayrıca bk. En'âm 6/53; Meryem 19/73-76.

31 Meryem 19/77-80: İbn Kesîr, IX, 291-293; ayrıca bk. Buhârî, "Tefsîr", 19/3; Müslim, "Münâfiḳīn", 35-36; Tirmizî, "Tefsîr", 19/3162; İbn Hişâm, I, 357.

Arap toplumunda şiir ve şairin önemli bir yeri vardı. Onlar her zaman gündemde idiler. Genel olarak şairler, her vadide şaşkın şaşkın dolaştıkları ve gerçekte yapmadıkları şeyleri söyledikleri için eleştiriliyorlardı. Ancak iman edip sâlih ameller işleyen, Allah'ı çokça anan ve haksızlığa uğratıldıktan sonra kendilerini savunan şairlerin durumu böyle değildi. Çünkü bunlar Müslümanları alaya alan Müşriklere şiirle cevap veriyorlardı.[32]

Cenâb-ı Hak, Kur'ân'ın; namazı kılan, zekâtı veren ve âhirete kesin bir şekilde iman eden Müminler için doğruyu gösteren bir kılavuz, öğüt, müjde ve rahmet olduğunu hatırlatıyordu.[33] Müminlerin ibret alması için başta Mûsâ ile Firavun kıssası olmak üzere önceki peygamberlerin bir kısım haberlerini gerçek şekliyle anlatıyordu. Mûsâ (as) karşısında Firavun ve halkı nasıl cezalandırıldıysa Mekke'de Müşriklere de aynı cezanın verileceğini bildiriyordu.[34] Allah Teâlâ Müminleri, sonunda kazanacaklarını müjdeleyerek sabredip zorluklara göğüs germeye çağırıyordu. *"Yoksa onlar 'Biz yenilmez bir topluluğuz.' mu diyorlar? Yakında o topluluk da yenilecek ve arkalarını dönüp kaçacaklar."* buyuruyordu.[35] Bu uyarılar karşısında Müşrikler inanmazken Ehl-i kitap'tan bazıları Kur'ân'a inandılar. Onlara Kur'ân okunduğu zaman, *"Ona iman ettik, şüphesiz o Rabbimizden gelmiş gerçeğin kendisidir. Esasen biz bundan önce de Rabbimize boyun eğmiştik."* dediler. Allah Teâlâ sabırlarına karşılık onlara iki kat ödül verileceğini bildirdi. Onlar kötülüğü iyilikle savar, Allah'ın kendilerine lütfettiği maldan O'nun rızası için bağış yaparlardı. Boş söz işittikleri zaman ondan yüz çevirir ve *"Bizim yaptıklarımız bize, sizin yaptıklarınız da size; esen kalın; bizim cahillerle işimiz yok."* derlerdi. İnsanları hidayete erdirmek Resûlullah'ın elinde değildir ama Allah dilediğine doğruyu gösterir ve bu insanları da en iyi O bilir.[36] Bu dönemde Yüce Allah'ın dilediğini doğruya ulaştıran kudreti kendini göstermiş, cinlerden bir grup beklenmedik bir zamanda sabah namazında Kur'ân okuyan Hz. Peygamber'i dinleyerek Müminlere katılmışlardı.[37]

Müminler, Hz. Peygamber'le beraber büyük sınavlar veriyordu. Başından beri İslâm'ın en büyük destekçisi olan Efendimiz'in eşi Hz. Hatice ve amcası Ebû Tâlib aynı yıl ardı ardına vefat etti. Bu olaylar başta Hz. Peygamber (sas) olmak üzere bütün Müslümanları derin bir hüzne boğdu. Yüce Allah, onların bu hüznünü gidermek

32 Şuarâ 26/225-227: Taberî, XVII, 673-683.
33 Neml 27/2-3: Taberî, XVIII, 6-7; Neml 27/77; ayrıca bk. Yûnus 10/57-58: Taberî, XII, 193; İsrâ 17/9, 82.
34 Kasas 28/3-6: Taberî, XVIII, 149-150; İbn Kesîr, X, 441-442.
35 Kamer 54/44-45: Taberî, XXII, 157.
36 Kasas 28/52-56: Taberî, XVIII, 276-286.
37 Cin 72/1-15: İbn Kesîr, XIV, 147.

üzere Elçisi'ni İsrâ ve Mi'rac'la taltif etti. Resûlullah (sas) bir gece Beytülmakdis'e gittiğini ve orada namaz kıldığını söyledi (İsrâ).[38] Oradan göklere yükseldiğini, Allah'ın kendisine bazı hârikulâde şeyler gösterdiğini ve aynı gece Mekke'ye geldiğini bildirdi (*Mi'rac*). Bu olay Müminlerin hüznünü dağıttı; imanlarını ve sevinçlerini arttırdı. Ancak iki aylık uzaklığın bir gecede kat edilmesini imkânsız gören bazıları Hz. Peygamber ve onun daveti hakkında şüpheye düştüler. Müşrikler ise inkârlarını daha da arttırdılar.[39]

Âyetler, Müşriklerin itham ve iftiraları karşısında sık sık Kur'ân'ın Hz. Peygamber tarafından uydurulmadığını vurgulamaya devam ediyordu. Allah Teâlâ bunu iddia eden Müşriklere şöyle meydan okudu: *"Eğer iddianızda doğru iseniz, o zaman onun benzeri bir sûre de siz getirin bakalım; Allah'tan başka çağırabildiklerinizi de yardımınıza çağırın!"*[40] Tabii ki bu çağrıya cevap verebilen olmadı. Böylece Müminlerin Kur'ân'a olan inancı daha da sağlamlaşmıştı. Hz. Peygamber'in etrafında kenetlenen Müslümanlar, bütün olumsuz şartlara rağmen imanın en güzel örneğini gösteriyorlardı. Müminler, Müşrikler tarafından dışlanma ve baskı sürecinde küfürde ısrar eden aile ve akrabalarından da vazgeçmek durumunda kalmışlardı.[41] Ancak Yüce Allah'ın kudretine ve bilgisine inanan Müminler, hayır veya şer ne iş yaparlarsa yapsınlar Allah'ın onları gözetlediğini biliyorlardı. Bu onların Yüce Allah'a olan bağlılıklarını arttırıyor, ilâhî buyrukları yerine getirmek için daha dikkatli olmalarını sağlıyordu. *"Ne yerde ne de gökte, zerre miktarı bir şey bile Rabbinin bilgisi dışında kalmaz; bundan daha küçük veya daha büyük ne varsa istisnasız apaçık bir kitapta yazılıdır."*[42]

Müminler, Yüce Allah'ın merhametine ve bağışlayıcılığına gönülden inanıyorlardı. Kur'ân, takvâ sahibi yani Allah'ın emirlerini yerine getiren ve yasakladıklarından kaçınan bu Müminlerin Allah'ın dostu olduğunu belirtiyordu. Onlar kıyamet günü haksızlığa uğramaktan korkmayacaklardı.[43] Çünkü Kur'ân onların korkması için bir neden olmayacağını ve onların üzüntü de çekmeyeceklerini müjdeliyordu: *"Onlara hem bu dünya hayatında hem de âhirette müjdeler olsun! Allah'ın sözlerinde değişme olmaz; (öyleyse) en büyük kazanç budur."*[44]

---

38 İsrâ 17/1.

39 İsrâ 17/1: İbn Kesîr, VIII, 373 vd.; İsrâ 17/60: Taberî, XIV, 642-647; ayrıca bk. İbn Hişâm, I, 398-399.

40 Yûnus 10/38: Taberî, XII, 182-184; Hûd 11/13-14.

41 Lokmân 31/15; ayrıca bk. Ankebût 29/8; Ahkāf 46/15-16; Tegābün 64/14; Mülk 67/28-29.

42 Yûnus 10/61: Taberî, XII, 204, 208.

43 Tâhâ 20/112: Taberî, XVI, 175-178.

44 Yûnus 10/62-64: Taberî, XII, 212-226.

Müminler sarsılmaz inançlarıyla, Müşriklerin Allah yolundan alıkoymak için yaptıkları olanca hile ve zorbalıklara[45] karşı koydular. Bu sıkıntılı zamanlarda, meleklerin de yeryüzünde yaşayan Müminlerle yakınlarının affı ve rahmete erişmeleri için dua ettikleri müjdelendi. Bu da Müminler için büyük bir moral kaynağı olmuştu.[46] Ayrıca Kur'ân Müşriklerin yalanlamaları karşısında önceki peygamberlerin başından geçenleri, Allah Resûlü'nün ve Müminlerin inancını kuvvetlendirecek bilgileri anlatıyordu. Bu anlatılanlarda Hz. Peygamber'e gerçeğin bilgisi, Müminlere de bir öğüt ve hatırlatma vardı.[47] Müminler, Allah Resûlü'nün yanında, onunla birlikte insanları sadece Allah'a kulluk etmeye davet ediyorlardı. Bunu da körü körüne değil bilinçle ve kesin bir bilgiyle yapıyorlardı.[48] Böylece İslâm yayılmaya devam ediyordu.

Müşriklerin önde gelenleri ise kibri ve tepeden bakmayı sürdürüyordu. Bu sırada, Hz. Peygamber'e bir teklif daha getirdiler. Fakirlerle birlikte oturmaktan utandıklarını söyleyerek Allah Resûlü'nden, kendileri geldiğinde fakirleri yanından uzaklaştırmasını istediler. Böyle yaparsa onun yanına gelip kendisiyle konuşabileceklerini söylediler. Allah Teâlâ onların, Hz. Peygamber'i davasında yalnız bırakmak için planladıkları bu isteklerini reddetti. Elçisi Hz. Muhammed'e, sabah akşam Rablerine dua ve niyazda bulunan Müminleri yanından uzaklaştırmaması gerektiğini bildirdi.[49] Zira Müminler samimi bir imanla, herhangi bir karşılık beklemeden onun davasına gönül vermişlerdi.

Mekke'de bu zorlu süreçte Müminler kendilerine yapılan zulümlere, Allah'ın emri gereği, karşılık vermediler.[50] Ancak Müşriklerin baskısı altında dini yaşamak imkânsız hâle gelmişti. Bu sebeple Allah, Müminlere, İslâm'ı yaşayabilecekleri topraklara göçmeyi emretti. Yüce Allah, kullarına yeryüzünün geniş olduğunu ve herkesin sonunda ölüp kendi huzuruna geleceğini hatırlattı. Nerede olursa olsunlar rızkı verecek olan Allah'tır ve Allah hiçbir kulunu rızkından mahrum bırakmayacaktır. Hatta hicret edenlerin rızkı diğerlerine göre daha çok ve daha geniştir. Nitekim Allah'a güvenerek bu uğurda karşılaşılan sıkıntılara sabredenlerin âhirette hesapsız olarak ödüllendirileceği kendilerine müjdelendi.[51]

---

45 Hûd 11/19: İbn Kesîr, VII, 428; İbrâhîm 14/3; Ankebût 29/12.

46 Mü'min 40/7-8: Taberî, XX, 283-286.

47 Hûd 11/120: Taberî, XII, 642-648.

48 Yûsuf 12/108: Taberî, XIII, 378-379.

49 En'âm 6/52: Taberî, IX, 258-263; Zemahşerî, II, 350; ayrıca bk. Hicr 15/88; Kehf 18/28; İbn Hişâm, I, 392-393.

50 Furkān 25/63; Fussılet 41/34; Şûrâ 42/43; Câsiye 45/14.

51 Nisâ 4/100; Zümer 39/10: Taberî, XX, 179; ayrıca bk. Ankebût 29/56-60: İbn Kesîr, X, 525-526.

Yüce Allah kendisine bağlanıp dayanmayı, büyük günahlardan ve çirkin işlerden kaçınmayı, yine öfkelendikleri zaman affetmeyi Müminlerin özellikleri olarak saydı. Onların işlerinde birbirlerine danışmaları, fakir ve düşkünlere bağış yapmaları gerektiğine işaret etti. Haksızlığa uğradıklarında Müminlerin, aralarında yardımlaşmalarını istedi. Kendisine yapılan kötülüğe aynıyla karşılık verecek gücü varken affedenleri ve yanlışı düzeltenleri ise övdü. Onların karşılığının Allah tarafından verileceğini bildirdi.[52]

Bu süreçte gelen âyetler inancın ve Yüce Allah'a kulluk etmenin esaslarını sık sık tekrar ediyordu: *"İman eden kullarıma söyle: Alım satımın bulunmadığı, dostluğun fayda vermediği o gün gelmeden önce namazlarını dosdoğru kılsınlar, onlara verdiğimiz rızıklardan Allah rızası için gizli ve açık harcasınlar. Gökleri ve yeri yaratan, gökten su indirip onunla size rızık olarak türlü türlü ürünler çıkaran Allah'tır; izni ile denizde yüzüp gitmeleri için gemileri emrinize veren, nehirleri sizin için faydalı olacak şekilde yaratan O'dur. Düzenli seyreden güneşi ve ayı sizin için yararlı kılan, gece ile gündüzü faydalanacağınız biçimde yaratan O'dur. O size istediğiniz her şeyi verdi. Allah'ın nimetlerini saymaya kalksanız başa çıkamazsınız. Şu bir gerçek ki insanoğlu çok zalim, çok nankördür!"*[53] Bu ilâhî çağrılar karşısında İslâm'ı benimseyenlerin sayısı gittikçe artıyordu. Böylece bütün planları sonuçsuz kalan Müşrikler, Hz. Peygamber'in ve Müminlerin helâk olmasını bekliyor ve bunun için dua ediyorlardı.[54]

Allah Teâlâ, insanları sadece dilleriyle "inandık" demekle bırakmayacağını, öncekiler gibi onları da çeşitli şekillerde sınayacağını bildirdi. Bu şekilde doğruyu benimsemede dürüst ve samimi olanlarla olmayanları ortaya çıkarıp göstereceğini bildirdi.[55] İmanın imtihanı gerektirdiği bir dönemdi ve Müminler zorlu bir sınavdan geçiyorlardı.[56] Varlık mücadelesi veren Müslümanlar nihayet, sahip oldukları her şeyden vazgeçerek Medine'ye hicret etmek zorunda kaldılar.[57]

52 Şûrâ 42/38-43: Taberî, XX, 523; İbn Kesîr, XII, 285-286.
53 İbrâhîm 14/31-34: İbn Kesîr, VIII, 222-225.
54 Tûr 52/30; Mülk 67/28-29: Râzî, XXX, 76; Feth 48/12.
55 Ankebût 29/2-3, 11: İbn Kesîr, X, 493.
56 Ankebût 29/2-6, 10-12.
57 Nahl 16/41-42, 110; Ankebût 29/56-60: İbn Kesîr, X, 525-526.

MÜMİNLER İNSANLIĞA ÖRNEK, ERDEMLİ BİR TOPLULUK OLUŞTURDULAR

اِلَّا الْمُصَلّ۪ينَۙ ﴿٢٢﴾ اَلَّذ۪ينَ هُمْ عَلٰى صَلَاتِهِمْ دَٓائِمُونَۙ ﴿٢٣﴾ وَالَّذ۪ينَ ف۪ٓي اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَعْلُومٌۙ
﴿٢٤﴾ لِلسَّٓائِلِ وَالْمَحْرُومِۙ ﴿٢٥﴾ وَالَّذ۪ينَ يُصَدِّقُونَ بِيَوْمِ الدّ۪ينِۙ ﴿٢٦﴾ وَالَّذ۪ينَ هُمْ مِنْ
عَذَابِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَۚ ﴿٢٧﴾ اِنَّ عَذَابَ رَبِّهِمْ غَيْرُ مَأْمُونٍ ﴿٢٨﴾ وَالَّذ۪ينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ
حَافِظُونَۙ ﴿٢٩﴾ اِلَّا عَلٰٓى اَزْوَاجِهِمْ اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ فَاِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُوم۪ينَۚ ﴿٣٠﴾
فَمَنِ ابْتَغٰى وَرَٓاءَ ذٰلِكَ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْعَادُونَۚ ﴿٣١﴾ وَالَّذ۪ينَ هُمْ لِاَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَۙ
﴿٣٢﴾ وَالَّذ۪ينَ هُمْ بِشَهَادَاتِهِمْ قَٓائِمُونَۙ ﴿٣٣﴾ وَالَّذ۪ينَ هُمْ عَلٰى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَۜ ﴿٣٤﴾
اُو۬لٰٓئِكَ ف۪ي جَنَّاتٍ مُكْرَمُونَۜ ﴿٣٥﴾

"Ancak namaz kılanlar başka; namazlarını devamlı kılanlar; isteyene ve yoksun kalmışa mallarından belli bir hak tanıyanlar; hesap gününün doğruluğuna inananlar; Rablerinin azabından çekinenler -ki Rablerinin azabı karşısında asla güven içinde olunamaz-; iffetlerini koruyanlar -ki eşleri ve cariyeleri bunun dışında olup bundan dolayı kınanmazlar; ama kim bunun ötesine geçmeye kalkışırsa böyleleri sınırı aşanların ta kendileridir-; emanetlerine ve ahidlerine riayet edenler; şahitliklerini dosdoğru yapanlar; namazlarının gereklerini titizlikle yerine getirenler; işte bunlar cennetlerde ağırlanırlar."

(Meâric 70/22-35)

İnanmayanların kaba ve kötü muamelesine karşın Hz. Peygamber (sas) ve Müminler, gerek inanç gerekse davranış düzeyinde doğruları ortaya koyarak, onları hikmetle ve güzel nasihatlerle İslâm'a çağırıyorlardı.[58] Böylece *"Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et."*[59] emrinin sorumluluğuyla hareket ediyorlardı.

---

58 Kāf 50/45; Müddessir 74/2; Asr 103/3; ayrıca bk. En'âm 6/70: İbn Kesîr, VI, 78; Yûsuf 12/108; Nahl 16/125: İbn Kesîr, VIII, 368; İsrâ 17/53; Tâhâ 20/44; Ankebût 29/46; Fussılet 41/33.

59 Nahl 16/125: İbn Kesîr, VIII, 368.

Müşriklerin putlarına çirkin sözler söylemiyorlardı.[60] Yüce Allah, Müminlere inanmayanlara karşı nasıl konuşmaları gerektiğini öğretmişti: *"Kullarıma söyle, (inanmayanlara karşı) sözün en güzelini söylesinler; çünkü şeytan aralarına girer. Kuşkusuz şeytan insanların apaçık düşmanıdır."*[61] Yine onlardan gelen olumsuz davranışları görmezlikten gelmeleri ve bağışlayıcı olmaları Müminlere emredilmişti.[62]

Hz. Peygamber (sas) ashâbına öğüt veriyor, onlara doğruları öğretiyordu.[63] Sahâbe ise gelen âyetler eşliğinde Peygamberimizin gözetiminde Câhiliye inançlarından ve davranışlarından arınıyor ve doğru davranışları sergilemeye başlıyordu.[64] Müslümanlar, bir taraftan mümin olmanın özelliklerini belirleyen âyetlerle,[65] diğer yandan Hz. Peygamber'in örnekliğinde kendilerini yetiştirmekteydiler. Şirkten uzak, doğru bir imana kavuşmuşlardı.[66] Kur'ân'ı, onun hikmetlerini, amaçlarını ve İslâm davasının yüceliğini iyi özümsemiş ve kavramışlardı.[67] Daha Mekke'de iken âyetler onların özelliklerini şöyle sıraladı: Namazlarını sürekli eda eder ve namazda huşu içindedirler, geceleri Rahmân'a secdeye dururlar, mallarında fakir fukaranın hakkı olan zekâtlarını verirler, abartmadan, cimriliğe de kaçmadan infak etmeyi çok severler ve şahitliklerini çekinmeden yaparlar, boş ve yalan sözlerden uzak dururlar, cahillerin de lüzumsuz konuşmalarına kulak asmazlar, namuslarını korurlar, güzel bir aile yuvası için dua ederler, emanetleri korur verdikleri sözü yerine getirirler, Allah'ın âyetlerine saygı duyarlar, haksız yere cana kıymazlar, cehennem azabından ürperirler, azaptan kurtulmak için Rablerine yalvarırlar. Bu Müminler cennetle müjdelenmiştir.[68]

Müminlerin ahlâkı bu süreçte Kur'ân ile yoğruldu ve şekillendi. Gelen âyetler her geçen gün onların düşüncelerini, niyetlerini ve davranışlarını daha da güzelleştirdi. Vahiy; gıybet, dedikodu, tecessüs, insanları ayıplama, kötüleme ve onlara karşı üstünlük taslama gibi çirkin davranışlardan Müminleri uzak tuttu.[69] Yüce Allah, Müminlere affedici olmayı, kolaylık yolunu tutmayı, sert davranmamayı, iyilikleri emretmeyi ve cahillere aldırmamayı emretti. Allah Teâlâ Müminlere adaletin

---

60 En'âm 6/108: İbn Hişâm, I, 357.
61 İsrâ 17/53: Taberî, XIV, 623-624; İbn Kesîr, IX, 28-29.
62 Câsiye 45/14.
63 A'lâ 87/9-10; Gâşiye 88/21: İbn Kesîr, XIV, 323, 335; ayrıca bk. Zâriyât 51/55: Taberî, XXI, 553.
64 Müddessir 74/5; Tekvîr 81/8-9; A'lâ 87/14; ayrıca bk. Fâtiha 1/6-7; Nûr 24/62.
65 Mü'minûn 23/1-11; Furkān 25/63-77; Meâric 70/22-34.
66 En'âm 6/82; Furkān 25/68; Zümer 39/29.
67 Sâd 38/29; Müddessir 74/31; Fâtır 35/29-32.
68 Mü'minûn 23/1-11; Meâric 70/22-33; Furkān 25/63-77.
69 Hucurât 49/11-12: Taberî, XXI, 364-371; Hümeze 104/1-3: Taberî, XXIV, 616-621.

en mükemmel hâlini öğretti ve şöyle buyurdu: *"… Söz söylediğiniz, hükmettiğiniz zaman, yakınlarınız hakkında bile olsa, adaletli olun. Allah'a verdiğiniz sözü eksiksiz yerine getirin. İşte düşünüp öğüt alasınız diye Allah size bunları emretti."*[70] Yüce Yaratıcı, yine şeytana karşı uyanık olmayı öğütleyerek şunu emretti: *"Eğer şeytandan bir kışkırtma seni dürtüklerse hemen Allah'a sığın! Allah her şeyi işitir, her şeyi bilir. Takvâ sahipleri, içlerine şeytandan gelen bir saptırıcı fikir doğduğunda Allah'ın (azametini ve cezasını) düşünüp hemen gerçeği görürler. Şeytan dostları (Müşrikler) onları azgınlığa sürükler. Sonra ellerinden geleni artlarına komazlar."*[71]

Rahmân'ın kullarının nasıl olduğu veya olması gerektiği âyetlerde şöyle tasvir edildi: Onlar yeryüzünde vakarla yürürler, cahiller onlara laf attığı zaman, "selâm" deyip geçerler. Gecelerini Rablerine secde ederek, O'nun huzurunda durarak geçirirler. *"Ey Rabbimiz! Bizi cehennem azabından uzak tut; çünkü onun azabı bitip tükenme bilmez. O cehennem ne kötü bir yerleşme ve kalma yeridir!"* diye dua ederler. Harcama yaptıkları zaman ne saçıp savururlar ne de cimrilik ederler; bu ikisi arasında ölçülü ve dengeli bir yol tutarlar. Allah ile birlikte başka bir tanrıya tapmazlar. Haksız yere, Allah'ın dokunulmaz kıldığı insan hayatına kıymazlar, zina etmezler. Allah, Müminlere günahın ve fuhşiyâtın açığını-gizlisini, küçüğünü-büyüğünü terk etmelerini, hatta onlara yaklaşmamalarını emretti. Onlar, günah işleyenlerin, yaptıklarının cezasını mutlaka çekeceklerini bilirler.[72] Asılsız şeylere şahitlik etmezler; boş ve mânasız davranışlarla karşılaştıklarında onurlu bir şekilde çekip giderler. Kendilerine Rablerinin âyetleri hatırlatıldığında o âyetler karşısında körler ve sağırlar gibi bilinçsizce davranmazlar. *"Ey Rabbimiz! Bize mutluluk getirecek eşler ve çocuklar bahşet; bizi günahtan sakınanlara öncü yap!"* diye dua ederler. Kulluk ve dua etmediklerinde yaratılış amacından uzaklaşacaklarını ve Yüce Allah'ın kendilerine değer vermeyeceğini bilirler.[73]

Müminlerin kurtuluşa erebilmelerinin yolları âyet-i kerîmelerde şöyle gösterilmekteydi: *"Müminler kesinlikle kurtuluşa ermişlerdir; ki onlar, namazlarında derin bir saygı hâli yaşarlar; anlamsız, yararsız şeylerden uzak dururlar; zekâtı verirler; iffetlerini korurlar; sadece eşleriyle veya ellerinin altında olanlarla yetinirler, bundan dolayı da kınanacak değillerdir. Ama her kim bunun ötesine geçmek isterse işte haddi aşanlar onlardır. Yine o Müminler emanetlerine ve ahidlerine sadakat gösterirler;*

70 En'âm 6/152: Taberî, IX, 666.
71 A'râf 7/200-202: Taberî, X, 642-650; ayrıca bk. İsrâ 17/53, 61-65.
72 En'âm 6/120: Taberî, IX, 516, 519; En'âm 6/151: Taberî, IX, 659.
73 Furkān 25/63-77: Taberî, XVII, 489-537; İbn Kesîr, X, 319-335.

namazlarını titizlikle eda ederler. İşte vâris olacaklar bunlardır; Firdevs cennetine vâris olacaklar ve orada onlar ebedî kalacaklardır."[74] Allah Teâlâ, Müminlere sadece kendisine kulluk etmelerini, anne-babalarına iyi davranmalarını, güzel söz söylemelerini ve onları asla üzmemelerini emretti. Birey ve toplumun dünya ve âhirette iyiliği için çok önemli esaslar ortaya koyarak şöyle buyurdu: *"Akrabaya, yoksula ve yolcuya hakkını ver. Gereksiz yere de saçıp savurma! Çünkü savurganlar şeytanların dostlarıdır. Şeytan ise Rabbine karşı çok nankördür. Eğer sen Rabbinden umduğun bir lütfu beklemek durumunda (ihtiyaç içinde) olduğun için onlara ilgi gösteremiyorsan, hiç değilse kendilerine rahatlatıcı bir söz söyle! Eli sıkı olma, ölçüsüzce eli açık da olma; sonra kınanacak, kendi kendine hayıflanacak duruma düşersin!... Fakirlik korkusuyla çocuklarınızın canına kıymayın! Biz onların da sizin de rızkınızı veririz. Onları öldürmek gerçekten büyük bir günahtır. Zinaya yaklaşmayın! Çünkü o hayâsızlıktır, çok kötü bir yoldur. Haklı bir sebep olmadıkça Allah'ın dokunulmaz kıldığı cana kıymayın… Rüşdüne erinceye kadar yetimin malına, onun yararına olmadıkça el sürmeyin. Verdiğiniz sözü yerine getirin; çünkü söz (veren sözünden) sorumludur. Ölçtüğünüz zaman tastamam ölçün ve doğru terazi ile tartın. Bu hem daha iyidir hem de sonucu daha güzeldir. Hakkında bilgin olmayan şeyin ardına düşme! Çünkü kulak, göz ve gönül, bunların hepsi ondan sorumludur. Yeryüzünde böbürlenerek dolaşma! Ne yeri yarabilir ne de dağlarla boy ölçüşebilirsin. Bütün bunların kötülüğü, Rabbinin katında istenmeyen şeyler olmasıdır."*[75]

Kur'ân, Allah'ın, kulları için çeşit çeşit meyve ve sebzeler yarattığını hatırlattı. *"Her biri ürün verdiğinde ürününden yiyin; hasat günü de hakkını verin!"* buyurdu. Hemen peşinden israfı yasaklayarak Allah'ın israf edenleri sevmediğini ifade etti.[76] Yüce Allah, Müminlere ancak Allah'ın adı anılarak kesilen etleri yiyebileceklerini söyledi. Allah'tan başkası adına kesilen hayvanların etini haram kıldı. Yiyip içerken de Allah'ın ismini zikretmelerini emretti.[77] Murdar et (*meyte*), akıtılmış kan ve pisliğin ta kendisi olan domuz etini de haram kıldı. Bunlardan yemek zorunda kalanların, başkasına zarar vermeden ve sınırı aşmadan yediklerinde affedileceklerini haber verdi.[78]

74 Mü'minûn 23/1-11.
75 İsrâ 17/23-38: Taberî, XIV, 541-600; İbn Kesîr, VIII, 466-479; IX, 5-13.
76 En'âm 6/141: Taberî, IX, 611.
77 En'âm 6/118-119, 121: Taberî, IX, 511-512.
78 En'âm 6/145: Taberî, IX, 631-632.

Müminler, kendilerine yapılanlara karşı çevrelerine hakkı, sabrı ve merhametli olmayı tavsiye ediyorlardı.[79] Müşriklerin aksine hayırlı ameller işliyor, malından iyilikte bulunuyor ve Allah'a karşı sorumluluk duygusu içerisinde kulluk ediyorlardı.[80] Yaptıkları ibadetleri ve iyilikleri, hesap vermek üzere Rablerine dönecekleri inancıyla kalpleri ürpererek yapıyorlardı. Çünkü herhangi bir kusur işleyip de yaptıklarının kabul olmamasından korkuyorlardı.[81] Âhirete olan tereddütsüz imanları[82] onları yapıp ettiklerinde hassas davranmaya, her zaman adaletli olmaya yönlendiriyordu. Çünkü onlardan istenen dosdoğru olmalarıydı.[83] Onlar üstün ahlâklı ve olgun kişilik sahibi kimselerdi. Dolayısıyla kendilerine yapılan kötülüğe iyilikle karşılık verebiliyorlardı.[84] Yaratılmış varlıklar üzerinde düşünüyor ve hiçbir şeyin boş yere yaratılmadığına inanıyorlardı.[85] Allah'ın kendilerine nasip ettiğinden az çok demeden fakir ve muhtaçlara, yetim ve öksüzlere yardımda bulunuyorlardı. Çünkü onlar dünya nimetlerini değil, Allah'ın rızasını ve lütfunu amaç edinmişlerdi.[86] Cahilî toplumun içine düştüğü her türlü çirkinliklerden, yetim malı yemekten, hileli ticaretten, faizli işlemlerden uzak duruyorlardı.[87] Müşrikler gibi kız çocuklarını bir utanç vesilesi olarak görmüyor,[88] kadın ve erkeğin her ikisinin de Allah'ın yarattığı şerefli kullar olduğuna inanıyorlardı.[89] Âdil, iyiliksever ve akrabaya karşı cömert olmakla emredilmişlerdi.[90] Gerçekten de ilâhî övgüye lâyık adaletle karar veren bir topluluk olmayı başardılar.[91] Bu özellikleriyle Allah katında da seçkin kullar oldular.[92]

79 Asr 103/3; ayrıca bk. Nahl 16/42; Ankebût 29/59; Beled 90/17.
80 Sâd 38/28; Leyl 92/5, 17.
81 Mü'minûn 23/57-60: İbn Kesîr, X, 129-130.
82 İbrâhîm 14/41; Furkān 25/65-66; Neml 27/3; Zümer 39/9; Şûrâ 42/18.
83 Hûd 11/112: Taberî, XII, 598-599.
84 Ra'd 13/22; Kasas 28/54; Fussılet 41/34.
85 Müddessir 74/32-34; A'lâ 87/1-5; Alak 96/2; ayrıca bk. Ra'd 13/2-4; Nahl 16/79.
86 Fecr 89/17-20; Leyl 92/5, 18-21; ayrıca bk. Kalem 68/17-32; Şûrâ 42/36.
87 İsrâ 17/27-38; Furkān 25/68; Necm 53/32; Şûrâ 42/37.
88 En'âm 6/137; Zuhruf 43/17-18; Tekvîr 81/8-9.
89 Nahl 16/97; Mü'min 40/40; Hadîd 57/12.
90 Nahl 16/90: Taberî, XIV, 334.
91 A'râf 7/181: Taberî, X, 600.
92 Neml 27/59: Kurtubî, XVI, 189.

MÜMİNLER HAYATLARINI ALLAH'IN BUYRUKLARINA GÖRE DÜZENLER

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَۚ
﴿٧٧﴾ وَجَاهِدُوا فِي اللّٰهِ حَقَّ جِهَادِه۪ۜ هُوَ اجْتَبٰيكُمْ وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدّ۪ينِ مِنْ حَرَجٍۜ مِلَّةَ
اَب۪يكُمْ اِبْرٰه۪يمَۜ هُوَ سَمّٰيكُمُ الْمُسْلِم۪ينَ مِنْ قَبْلُ وَف۪ي هٰذَا لِيَكُونَ الرَّسُولُ شَه۪يداً عَلَيْكُمْ
وَتَكُونُوا شُهَدَٓاءَ عَلَى النَّاسِۚ فَاَق۪يمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَاعْتَصِمُوا بِاللّٰهِۜ هُوَ مَوْلٰيكُمْۚ
فَنِعْمَ الْمَوْلٰى وَنِعْمَ النَّص۪يرُ ﴿٧٨﴾

"Ey iman edenler! Rükû edin, secdeye kapanın, Rabbinize kulluk edin, dünya ve âhiret için faydalı işler yapın ki kurtuluşa eresiniz. Allah yolunda, gerektiği gibi cihad edin. Sizi O seçti ve size din konusunda hiçbir güçlük yüklemedi; ceddiniz İbrâhim'in dininde olduğu gibi. O size hem daha önce hem de bu Kur'ân'da "Müslümanlar" adını verdi ki Peygamber size şahit (ve örnek) olsun, siz de insanlara şahit (ve örnek) olasınız. Haydi, namazı kılın, zekâtı verin ve Allah'a sımsıkı bağlanın. Sizin mevlânız (sahibiniz) O'dur. O ne güzel mevlâdır ve ne iyi yardımcıdır."

(Hac 22/77-78)

Evs ve Hazrec kabileleri Medine'de yaşayan Kahtânî asıllı iki kardeş kabileydi. Bir yandan Yahudilere karşı varlık mücadelesi verirken diğer yandan da kendi aralarında bitmeyen savaşlar sonucu oldukça fakir ve güçsüz düşmüşlerdi. Akabe'de Hz. Peygamber (sas) ve onun İslâm'a olan davetiyle tanıştılar. İslâm'ın inananlara hayat veren[93] prensipleriyle, her iki kabile arasında, daha önce imkânsız gibi görünen sağlam bir kardeşlik tesis edilmiş oldu. Böylece Evs ve Hazrec, Yahudiler karşısındaki birliklerini sarsılmaz bir şekilde gerçekleştirmeyi başardılar. Şüphesiz bu, Allah'ın onlara sunduğu büyük bir nimetti. Kur'ân bunu şöyle beyan eder: *"Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı yapışın; bölünüp parçalanmayın. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani siz birbirinize düşman idiniz de Allah gönüllerinizi*

93 Enfâl 8/24.

birleştirdi ve O'nun nimeti sayesinde kardeş oldunuz. Siz bir ateş çukurunun tam kenarında iken oradan da sizi Allah kurtarmıştı. İşte Allah size âyetlerini böyle açıklıyor ki doğru yolu bulasınız."[94]

Mekke'deki 13 yıllık mücadelenin ardından Mekkeli Müslümanlar da Medine'ye hicret ettiler. Onların imanı ve içten bağlılığı Kur'ân'da şöyle betimlenmiştir: *"Hicret edenlerin, yurtlarından çıkarılanların, benim yolumda eziyete uğratılanların, savaşanların ve öldürülenlerin, işte onların günahlarını elbette örteceğim. And olsun ki, Allah katından bir mükâfat olarak onları içlerinden ırmaklar akan cennetlere koyacağım."*[95] İmanları için hicret etmek, Müslümanların Allah'a olan güven ve itaatinde onları ayrıcalıklı kılmıştı.[96]

Mekke döneminde iman kalplere iyice yerleştikten sonra Medine döneminde, Mekke'de inenlere ilâveten ibadet ve insanlar arası muamelelerle ilgili hükümler gelmeye devam etti. Allah Teâlâ bu emir ve yasaklarıyla Müminleri iman ve ahlâken olgunlaştırmak istiyordu. Nitekim abdest ve guslü tarif eden âyetin sonunda bunu ifade ederek şöyle buyurmuştur: *"… Allah size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez, fakat O sizi tertemiz kılmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz."*[97] Yani ibadet ve Allah'a itaatle insanlar maddî ve manevî olarak temizlendikleri gibi nice nimetlere de mazhar olurlar.[98] Yine Allah, kendisini çok zikreden, ibadetlerle sabah akşam yücelik ve eşsizliğini dile getiren kullarını *"karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için"* onlara rahmetiyle lütuflarda bulunduğunu bildirir. Meleklerinin de Müminler için dua ve istiğfar ettiğini haber verir.[99] Evlilikle ilgili hükümleri açıkladıktan sonra da şöyle buyurur: *"Allah size bilmediklerinizi açıklamak ve sizi, sizden öncekilerin yollarına iletmek, günahlarınızı bağışlamak istiyor. Allah hakkıyla bilmektedir, hüküm ve hikmet sahibidir."*[100]

Mekke'de Müslümanlara baskı ve şiddet uygulayan Müşrikler Medine'de de onları rahat bırakmadılar. Mekke'de on üç yıl Müşriklerin ezâ ve cefalarına sadece sabır ve tahammülle göğüs geren Müslümanlara Medine'nin ilk yılında artık savaşmaları için izin verildi. Bedir'de Allah Resûlü'nün rehberliğindeki Müslümanlar bu azgın ve zalim toplulukla ilk kez savaşmak durumunda kaldılar. Çünkü onlar

---

94 Âl-i İmrân 3/103: Taberî, V, 644-660; ayrıca bk. İbn Sa'd, I, 185-190.
95 Âl-i İmrân 3/195; ayrıca bk. Nisâ 4/100; Tevbe 9/20-22.
96 Enfâl 8/72: Mâtürîdî, VI, 275.
97 Mâide 5/6; ayrıca bk. Enfâl 8/11.
98 Mâide 5/6: Taberî, VIII, 215-219.
99 Ahzâb 33/43: Taberî, XIX, 123-125; ayrıca bk. Hadîd 57/9.
100 Nisâ 4/26: Taberî, VI, 619.

sırf "Allah!" dedikleri ve Allah'ın dinini yaşamaya çalıştıkları için yurtlarından çıkarılmışlardı.[101] Müşriklerle Bedir'de karşı karşıya gelen Müslümanlar 313 kişi iken, Müşrikler 1000 kişi idiler. Son derece zor bir savaş oldu ama Müminler Allah'ın ve meleklerin de yardımıyla büyük bir zafer elde ettiler.[102] Bu savaş, hem sayılarının azlığı, güçsüzlükleri hem de fakirlik ve yoksullukları sebebiyle ilk Müminler topluluğu için oldukça zor bir sınavdı. Bu âdeta bir varlık yokluk mücadelesi idi. Hayatları pahasına bu savaşa katılan Müminler tam bir samimiyet testinden geçmişlerdir. Nitekim daha sonraları onlar hep hayırla anılmış ve "Bedir Ashâbı" olarak nitelendirilmişlerdir. Zulme karşı kazandıkları bu zafer, Allah'a ve Peygamber'e olan bağlılıklarının daha bir pekişmesine, iman ve İslâm yolunda olgunlaştırıcı bir tecrübe kazanmalarına sebep olmuştur.[103] Bu zaferin ardından bir yıl sonra bu kez Müslümanlar Müşriklerle Uhud'da karşılaştılar. Bu kez Müslümanlar 1000, Müşrikler yine onların üç katı yani 3000 kişi idiler. Bu savaş da Müminlerin ileriye dönük farklı tecrübeler kazanmalarına sebep olmuştur. Büyük bir savaş oldu. Müminler bu savaşta büyük bir sınav verdiler. Savaşı kazanmaya doğru giderken, dağılan müşrik ordusunun toparlanmasıyla çok zor anlar yaşadılar. Elbette ki bunlar sebepsiz değildi. Böyle bir sonucun ortaya çıkmasından alınacak dersler vardı. Birincisi, Allah Resûlü'nün (sas) talimatlarını uygulama konusunda gevşeklik göstermek. İkincisi de ganimete, dünya malının peşine düşmektir.[104] Bazı gönüllerde dünyalığa ve ganimete olan eğilim sebebiyle savaşın kaderi değişmişti. Müminler 70 şehit verdiler, bir o kadar da yaralıları vardı. İnen âyetler olan biten bu hadiselerin, yapılan hataların bir sonucu olduğunu ve bu yolla gerçek Müminlerin diğerlerinden ayrılıp ortaya çıktığını bildiriyordu.[105] Allah'ın indirdiği hükümlere uyarak olgunlaşan Müslümanlar her yönden diğer toplumlara örnek olmuşlardır. Bu durum âyette şöyle belirtilir: *"İşte böylece, siz insanlara örnek olasınız, peygamber de size örnek olsun diye sizi ölçülü, dengeli bir ümmet yaptık."*[106]

Müslümanlar söz, fiil ve hâllerinde daima Allah Resûlü'nü örnek alıyorlardı. Bilhassa Hendek Savaşı gibi zor zamanlarda onun sabrını, vatan savunmasını, Allah yolundaki gayretini ve kurtuluşu Rabbinden bekleyişini izliyorlardı.[107] Bunu Rabbimiz onlara şöyle emretmişti: *"İçinizden Allah'ın lütfuna ve âhiret gününe umut*

101 Hac 22/39-40.
102 Enfâl 8/7-14; Âl-i İmrân 3/123-126.
103 Âl-i İmrân 3/13, 123-128; Enfâl 8/43-44.
104 Al-i İmrân 3/152-153.
105 Âl-i İmrân 3/140-144, 152-154, 165.
106 Bakara 2/143: Taberî, II, 626.
107 Ahzâb 33/21: İbn Kesîr, XI, 133.

bağlayanlar, Allah'ı çokça ananlar için hiç şüphe yok ki, Resûlullah'ta güzel bir örneklik vardır."[108] Çünkü Hz. Peygamber (sas) ahlâkını Kur'ân ile olgunluğa erdirmişti. O bir sözünde *"Beni Rabbim terbiye etti ve ne güzel terbiye etti."*[109] demişti. Hz. Aişe, kendisine Hz. Peygamber'in ahlâkını soranlara, *"Siz Kur'ân okumuyor musunuz? Onun ahlâkı Kur'ân idi."* diyerek aynı gerçeğe işaret etmişti.[110]

Bu çerçevede Kur'ân, Müminler'in Allah'a karşı saygı ve sorumluluk bilincinde olmaları gerektiğini bildirdi.[111] O'na yönelip bağışlanma dilemelerini istedi.[112] Âyetler yardıma muhtaç olanlara karşı duyarlı olmalarını öğütleyerek varlığın asıl sahibinin Allah olduğunu belirtiyordu. Fakirlikten korkmadan, Allah'a güvenerek fakirlere ve İslâm'ın güçlenmesi uğrunda malını harcayanlara Allah'ın yenisini vereceğini söylüyordu. Allah'ın dinini yaymak için zor zamanlarda malından ve canından infak edenlerin üstünlüğünü bildiriyordu.[113] Kur'ân, zekâtını vermeden servet biriktirmenin bir Müslümanın şahsiyetine yakışmadığını, böyle yapanların âkıbetinin hayırlı olmayacağını belirtti.[114] Bu sebeple Müminler sahip oldukları şeylerden ihtiyaç sahiplerine infakta bulundular.[115] Zira kişi sevdiği şeylerden infak etmedikçe iyilik sahibi olamazdı.[116]

Kur'ân-ı Kerîm *"Yapmayacağınız şeyleri niçin söylersiniz?"* ifadesiyle Müminlere söylem ve eylem birliğini, özü sözü bir olmayı telkin etti.[117] Müminler başta Allah ile yapılan iman anlaşması olmak üzere bütün anlaşmalara ve verilen sözlere sadık kaldılar.[118] Yeminlerini tuttular,[119] konuştukları zaman sadece hakikati dile getirdiler. Bir Mümin, kendisinin veya akrabalarının aleyhine bile olsa, zengin fakir olduğuna bakmaksızın, geçmişe dayalı bir hesaplaşma söz konusu olsa dahi sadece doğruyu söylemelidir. Bu durumda bile âdil olmak, emaneti yerine getirmek ve şahitliği

---

108 Ahzâb 33/21.

109 Kalem 68/4: Kurtubî, XXI, 143; ayrıca bk. Mâlik b. Enes, *el-Muvaṭṭa'*, "Ḥüsnü'l-Ḫuluḳ", 8.

110 Kalem 68/4: Abdürrezzâk b. Hemmâm, II, 307; Taberî, XXIII, 150-151; Zemahşerî, VI, 180; Kurtubî, XXI, 141; İbn Kesîr, XIV, 85-86; ayrıca bk. Mukātil b. Süleyman, V, 7; Müslim, "Müsâfirîn", 139.

111 Nisâ 4/131; Enfâl 8/29; Ra'd 13/19-24; Nûr 24/52; Tegābün 64/16.

112 Tahrîm 66/8.

113 Hadîd 57/7, 10-11: İbn Kesîr, XIII, 409-415.

114 Tevbe 9/34: İbn Kesîr, VII, 184-192.

115 Bakara 2/254, 261-268; Enfâl 8/3; Ra'd 13/22; İbrâhîm 14/31: Kurtubî, XII, 143; Hadîd 57/7; Münâfikūn 63/10.

116 Âl-i İmrân 3/92.

117 Saf 61/2: Taberî, XXVIII, 83-85; Zemahşerî, IV, 92; İbn Kesîr, XIII, 540-542; ayrıca bk. Nûr 24/47-53; Ahzâb 33/12-15.

118 Mâide 5/1: İbn Kesîr, V, 8-9.

119 Bakara 2/225; Âl-i İmrân 3/77; Mâide 5/89: İbn Kesîr, V, 321; Tevbe 9/12-13; Ra'd 13/20; Nahl 16/91.

doğru yapmak Müminlerin aslî vasıflarındandır.[120] Zira iman edenler çetin bir hesabın görüleceği âhireti hesaba katar ve davranışlarını bu bilinçle Allah'ın rızası doğrultusunda şekillendirirler.[121] Kardeşlik hukukunu korur,[122] her konuda birbirlerine yardımcı olurlar.[123] Ensar ve muhacirlerin kardeşliğini örnek alırlar.[124] Allah anıldığında kalpleri titrer, başlarına gelen zorluklara sabrederler, namazlarını özenle kılarlar ve kendilerine verdiği rızıklardan Allah yolunda harcarlar.[125] Rızıklarını helâl ve temiz olacak şekilde temin ederler.[126] Çünkü Allah Teâlâ, Müminlerin güzel ahlâk ile donanmalarını istemektedir.[127]

Kur'ân-ı Hakîm, Müminlerin hayatını düzene koymak için bazı yasaklar da belirlemiştir. Örneğin Allah'a, Peygamber'e ve emanetlerine (dinlerine) karşı ihanet etmemeleri,[128] din konusunda istismarda bulunmamaları emredilmiştir.[129] Masum bir cana kıymaları[130] ve hırsızlık yapmaları yasaklanmıştır.[131] İçki ve kumarı bırakmaları,[132] harama bakmamaları,[133] zina ve fuhşiyatın her türlüsünden uzak durmaları istenmiştir.[134] Yeryüzünde sosyal düzeni bozacak eşkıyalık ve bozgunculuk gibi davranışlardan kaçınmaları emredilmiştir.[135] İnsanlar arası ilişkileri bozan gıybet, lakap takma, alay etme, başkalarının sırlarını araştırma gibi davranışlar yasaklanmıştır.[136]

---

120 Nisâ 4/135: Taberî, VII, 584-594; Mâide 5/8; En'âm 6/152.
121 Bakara 2/200-202, 284; Mâide 5/4; Ra'd 13/21; Nâziât 79/40.
122 Hucurât 49/9-12; ayrıca bk. Âl-i İmrân 3/102-103, 107; Nisâ 4/115; Enfâl 8/46, 63, 72-75; Feth 48/29; Haşr 59/8-10.
123 Tevbe 9/71: Taberî, XI, 556.
124 Tevbe 9/100: Taberî, XI, 637-642; ayrıca bk. Enfâl 8/75; Haşr 59/10; Cum'a 62/3.
125 Hac 22/35: Taberî, XVI, 552.
126 Bakara 2/168; Mâide 5/88.
127 Âl-i İmrân 3/133-138; Nisâ 4/36; Ra'd 13/19-24; İnsân 76/7-11.
128 Enfâl 8/27: Taberî, XI, 120-126.
129 Tevbe 9/34: Taberî, XI, 424.
130 Bakara 2/178-179; Nisâ 4/92-94; Mâide 5/32.
131 Mâide 5/38; Mümtehine 60/12.
132 Bakara 2/219; Nisâ 4/43; Mâide 5/90-93.
133 Nûr 24/30-31: İbn Kesîr, X, 212-217.
134 Nisâ 4/24-25; İsrâ 17/32; Nûr 24/2-3; Furkān 25/68; Mümtehine 60/12.
135 Mâide 5/33-34: Taberî, VIII, 359.
136 Hucurât 49/11-12: Taberî, XXI, 364-382.

MEDİNE'DE DENGELİ ve HAYIRLI BİR ÜMMET OLUŞTU

وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ اُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَٓاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهٖيدًاۜ
وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتٖي كُنْتَ عَلَيْهَٓا اِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلٰى عَقِبَيْهِۜ
وَاِنْ كَانَتْ لَكَبٖيرَةً اِلَّا عَلَى الَّذٖينَ هَدَى اللّٰهُۜ وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُضٖيعَ اٖيمَانَكُمْۜ اِنَّ اللّٰهَ
بِالنَّاسِ لَرَؤُ۫فٌ رَحٖيمٌ ﴿١٤٣﴾

"İşte böylece, siz insanlara şahit (ve örnek) olasınız, Peygamber de size şahit olsun diye sizi vasat (örnek) bir ümmet yaptık. Biz bu yöneldiğin kıbleyi özellikle Resûl'e uyanlarla sırt çevirenleri açıkça ayırt edelim diye belirledik. Bu, Allah'ın hidayet verdiği kimselerden başkasına elbette ağır gelecektir. Allah imanınızı asla zayi edecek değildir. Çünkü Allah insanlara karşı çok şefkatli, çok merhametlidir."

(Bakara 2/143)

Müminler bütün varlıklarını Mekke'de bırakarak, dinleri için Medine'ye hicret etmişlerdi. Medineli ensar da onları bağırlarına basmıştı. Mal-mülk ve evlât sevgisi onları doğru bildikleri yoldan, Allah'a itaatten alıkoymamıştı.[137] Kur'ân'ın inmesiyle başlayan iman, ahlâk ve erdem yolculukları, onları, mümin kardeşlerini kendilerine tercih edebilecek bir seviyeye getirmişti. Ebû Hüreyre'nin aktardığına göre bir gün Hz. Peygamber'e birisi geldi ve açlıktan güçsüz kaldığını söyledi. Allah Resûlü (sas) kendi evinde içecek bir miktar sudan başka bir şeyin bulunmadığını öğrenince, *"Kim bu adamı bu gece misafir eder?"* diye sordu. Ensardan Ebû Talha: "Ey Allah'ın Elçisi! Onu ben misafir ederim." dedi ve evine götürdü. Onun evinde de çocukların yiyeceğinden başka bir şey yoktu. Hanımına: "Öyleyse çocukları bir şeyle avut ve uyut. Misafirimiz eve geldiğinde lambayı düzeltiyormuş gibi yaparak söndür. Ona, kendimiz de yiyormuş gibi gösterelim." dedi. Nihayet sofraya oturdular. Misafir karnını doyurdu. Ebû Talha (ra) ve eşi karanlıkta yiyormuş gibi yaptılar ve o gün aç uyudular. Bir rivayete göre *"Onlardan önce bu yurda yerleşmiş ve gönülden inanmış olanlar, kendilerine göç edip gelenleri severler, onlara verilenlerden dolayı içlerinde*

137 Münâfikûn 63/9: İbn Kesîr, XIV, 15.

bir rahatsızlık duymazlar; ihtiyaç içinde olsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin bencilliğinden korunmayı başarırsa işte kurtuluşa erecekler onlardır." âyeti bu olay üzerine indi.[138]

Hz. Peygamber (sas) Medine'ye hicret edince muhacirler ile ensar arasında bir kardeşlik bağı (*muâhât*) kurmuştu. Bu kardeşliğin hedefi, Müminler arasında yardımlaşma, nasihatte bulunma ve hediyeleşmeyi sağlamaktı.[139] Böylece Müslümanlar Medine'de güçlü bir yapıya kavuşmuş oldular. Bu, Allah'ın Medineli Müminlere bahşetmiş olduğu büyük bir lütuftu: *"Müminlerin gönüllerini birleştiren de O'dur. Dünyanın bütün servetini de harcasan, onların gönüllerini birleştiremezdin fakat Allah onların aralarını düzeltti. O izzet ve hikmet sahibidir."*[140] Allah'ın lütfu sayesinde Medineli Müslümanlar, muhacirleri bağırlarına bastılar; ellerindeki her şeyi onlarla paylaşmak istediler. Onları kendilerine tercih ettiler (îsâr).

Hz. Peygamber'in Medine'de yaptığı ilk uygulamalardan birisi de mescid inşa etmesiydi. Mescidin yapımına başta Resûlullah (sas) olmak üzere bütün Müslümanlar gerek maddî gerekse beden güçleriyle katkıda bulundular.[141] Mescidin arka kısmına evi olmayan fakir kimseler için bir bölüm eklendi. Buraya daha sonra *Suffe*, orada kalanlara da *Ashâb-ı Suffe* denildi. Mescit, aynı zamanda eğitim faaliyetlerinin yapıldığı, devlet işlerinin görüşüldüğü ve yabancı ülke elçilerinin kabul edildiği bir yerdi.

Peygamber Efendimiz, Müminlerin selâmı yaygınlaştırmalarını istemişti. Nitekim Kur'ân'da da Müminlere, kendilerine selâm verenlere misliyle veya daha güzeli ile karşılık vermeleri emredilmişti.[142] Selâmın, insanlar arasındaki kardeşliğin pekişmesi ve yaygınlaşmasına olan katkısını Resûlullah (sas) şöyle vurguladı: *"Allah'a yemin olsun ki sizler iman etmedikçe cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş olmazsınız. Yaptığınız takdirde birbirinizi seveceğiniz bir şey söyleyeyim mi? Aranızda selâmı yayınız!"*[143] Yüce Allah selâmın ötesinde hasta olanların ve yakın akrabaların ziyaret edilmesiyle bağların sıkı tutulmasını emretti. Fakir ve yardıma muhtaç olanlarla ilgilenilmesini, Allah'ın kendilerine lütfettiklerinden muhtaçlara da pay ayrılmasını istedi.[144]

---

138 Haşr 59/9: Taberî, XXII, 528; Begavî, V, 59; İbn Kesîr, XIII, 491; Buhârî, "Menâḳıbü'l-Enṣâr", 10; Müslim, "Eşribe", 172.

139 Nisâ 4/33: Taberî, VI, 679; İbn Kesîr, IV, 10; Enfâl 8/75: Taberî, XI, 300.

140 Enfâl 8/63: Taberî, XI, 256.

141 İbn Hişâm, I, 496.

142 Nisâ 4/86: Mukātil b. Süleyman, I, 394; Taberî, VII, 273-278.

143 Nisâ 4/86: Begavî, II, 257; İbn Kesîr, IV, 186; Müslim, "Îmân", 93-94; Tirmizî, "Et'ime", 45.

144 Bakara 2/3; Enfâl 8/3; Ra'd 13/21-22: Taberî, XIII, 508-509; İbn Kesîr, VIII, 135.

Müslümanların Medine'de güçlü bir toplum olarak yer tutmasını istemeyenler de vardı. Yahudiler Medine'de gittikçe güçlenen Müslümanları çekemiyor, içten içe onları zayıflatıcı ve yıkıcı faaliyetlerde bulunuyorlardı.[145] Bu konuda Müşriklerle işbirliği yapmaktan çekinmiyorlardı. Özellikle kıble yönünün Kudüs'ten Mescid-i Harâm'a doğru döndürülmesinden sonra düşmanlıkları daha da şiddetlenmişti.[146] Yahudiler Müminleri dinlerinde şüphe ve fitneye düşürmek için ikiyüzlülük ediyorlardı.[147] Oysa Kur'ân, ellerinde bulunan kitaplarını doğrulayıcı olarak gelmişti.[148] Onlar Hz. Peygamber'i ve Kur'ân'ı gözden düşürebilmek için, Kur'ân ile aynı gerçekleri dile getiren kitaplarını tahrif etmekten bile çekinmemişlerdi.[149] Bu amaçla Tevrat'ın içeriğini Müminlerden gizlemek istediler.[150] Müminlere karşı alaycı,[151] kibirli,[152] sinsi,[153] sözünde durmayan,[154] yalancı,[155] hasetçi[156] ve inkârcı[157] bir tutum sergilediler. Ancak Yahudilerin içinde az da olsa hakikatlere karşı duyarlı, Allah'a ibadet eden, adaletli ve Müslümanlara karşı samimi insanlar da vardı.[158] Yahudi olan Benî Nadîr ve Kurayza kabileleri Hz. Peygamberle yaptıkları anlaşmalara uymadıkları ve Müşriklerle işbirliği yaptıkları için Müminler onlarla savaşmak zorunda kalmış, sonuçta birer birer Medine'yi terk etmişlerdir.[159]

Mekkeli Müşriklerin devam eden düşmanlığı ve saldırganlığı bir dizi savaşın yapılmasına sebep oldu. Hicret gerçekleşene kadar Müminlere savaş izni verilmemişti. Hicretten sonra, zulme uğramaları ve yurtlarından çıkarılmaları nedeniyle savaş izni verildi.[160] Bunlardan Bedir, Uhud ve Hendek/Ahzâb büyük savaşlardı (*gazve*). Bir de küçük çaplı ordu birliklerinin keşif ve gözetleme amaçlı (*seriyye*) yaptıkları askerî seferler vardı. Müşrikler inanmadıkları gibi, Müminleri de inançlarından döndürmek için çalışıyorlardı.[161] Kur'ân ise din konusunda zorbalık yapmanın

145 Bakara 2/120, 135; Mâide 5/41, 51, 82: Taberî, VIII, 419, 593-594; İbn Hişâm, I, 513-516.
146 Bakara 2/142-150.
147 Âl-i İmrân 3/72: Taberî, V, 498.
148 Bakara 2/91, 97; Âl-i İmrân 3/3; Nisâ 4/47.
149 Nisâ 4/46: Taberî, VII, 103-111; ayrıca bk. Bakara 2/75, 79; Âl-i İmrân 3/78; Mâide 5/13, 41.
150 Bakara 2/75-76.
151 Mâide 5/57-58.
152 Âl-i İmrân 3/24, 181; Mâide 4/18, 64; Ahkāf 46/10.
153 Bakara 2/109, 120; Âl-i İmrân 3/69.
154 Bakara 2/100.
155 Âl-i İmrân 3/71, 94; Mâide 5/41.
156 Nisâ 4/54.
157 Bakara 2/103; Âl-i İmrân 3/72, 110; Nisâ 4/155; Mâide 5/41; Tevbe 9/30-31; Haşr 59/2-4.
158 Âl-i İmrân 3/110, 113-115, 199: Taberî, V, 691; Nisâ 4/155.
159 Haşr 59/3-10; Âl-i İmrân 3/12-13; Enfâl 8/58.
160 Hac 22/39-40; ayrıca bk. Bakara 2/216; Nisâ 4/74, 84; Enfâl 8/65-66; Hadîd 57/10-11.
161 Âl-i İmrân 3/72; Hûd 11/19; Kehf 18/56; Mü'min 40/5.

ve Müslümanları dinlerini bırakmaya zorlamanın, adam öldürmekten de beter olduğunu bildiriyordu.[162] Diğer yandan savaşın, kesinlikle dinde zorlamanın aracı olmaması gerektiği bildirildi.[163] Aksine savaş, zorbalığın yeryüzünden kaldırılması için bir araç olarak görülmeliydi.[164] Müşriklerle yapılan savaşlarda aşırıya gidilmemesi emredildi.[165] Ayrıca tarafsız olan, aralarında anlaşma bulunan veya teslim olanların üzerine varılması yasaklandı.[166] Meşru gerekçeler oluştuğunda Müminlerin genç-ihtiyar, zengin-fakir, yaya-süvari hep birlikte savaşa katılmaları emredildi.[167] Bu konuda ancak mazereti olanları Allah'ın affedeceği belirtildi.[168] Müslümanların kendi aleyhine olacak şekilde Kâfirlerle ortak hareket etmesinin, asla câiz olmayacağı dile getirildi.[169] Müslümanların dost ve yardımcısının, Allah, Resûlü ve diğer Müminler olduğu ifade edildi.[170]

Mekkeli Müşrikler ve Yahudilerden ayrı olarak, Medine'de Müminlere karşı bir başka tehdit unsuru daha vardı. Bunlar Münafıklardı. İman etmiş gibi davranıyorlar ama aslında İslâm'a düşmanlık besliyorlardı. Sözde kendilerini gizliyorlardı. Ancak Allah Teâlâ onları çok iyi biliyordu.[171] Hz. Peygamber (sas) de onları, davranışlarında ve konuşmalarında ortaya çıkan nifak alâmetlerinden fark edebiliyordu.[172] İnanmadıkları hâlde ağızlarıyla "İnandık." derler, sözde Allah'ı ve Müminleri aldatmaya kalkışırlardı.[173] Müslümanlarla alay etmek için fırsat kollar, onları aşağılayan imalarda bulunurlardı.[174] Düşmanlıklarını daha etkili olarak yürütmek için bir karargâh kurma kararı aldılar. Niyetlerini gizlemek için de sözde mescid inşa ettiler. Açılışını da Hz. Peygamber'den istediler. Allah Teâlâ Hz. Peygamber'i vahiy ile bilgilendirerek Münafıkların planlarını ve sinelerinde gizledikleri düşmanlıklarını ortaya döktü.[175] *Mescid-i Dırâr* adıyla bilinen bu karargâhı Hz. Peygamber yıktırdı ve onların Müminler üzerine kurguladıkları planları bozdu. Münafıklar, Müminlerin Müşrikler ve Yahudilerle olan savaşlarında her zaman gizli bir şekilde ve haince

162 Bakara 2/191, 217: Taberî, III, 293-295, 658-660; İbn Kesîr, II, 216.
163 Bakara 2/256: Taberî, IV, 546-555; İbn Kesîr, II, 444-446.
164 Bakara 2/193: Taberî, III, 299-304; İbn Kesîr, II, 217.
165 Bakara 2/190-194: Taberî, III, 289-290; Nahl 16/126-128.
166 Nisâ 4/89-90: İbn Kesîr, IV, 189-190.
167 Tevbe 9/41: Taberî, XI, 468-476.
168 Âl-i İmrân 3/155: Taberî, VI, 171-175; Tevbe 9/102-106, 117-121; Feth 48/14.
169 Âl-i İmrân 3/28: Taberî, V, 315-320; Nisâ 4/144; Mâide 5/51, 57; Mümtehine 60/1-2, 8-9, 13.
170 Mâide 5/55-56: Taberî, VIII, 529-532; Tevbe 9/23-24, 113; Mücâdele 58/22.
171 Tevbe 9/101: Taberî, XI, 643-644.
172 Muhammed 47/30: Taberî, XXI, 222-223.
173 Bakara 2/8-9: İbn Kesîr, I, 281-283.
174 Bakara 2/212: Mukātil b. Süleyman, I, 181; Tevbe 9/79.
175 Tevbe 9/107-110: Mukātil b. Süleyman, II, 195-198; Taberî, XI, 672-702.

düşmanla işbirliği yaptılar. Savaşlara katılmamak için türlü bahaneler getirdiler; savaşa katılsalar bile ya kaçmak için bahane aradılar veya Müminlerin dirençlerini kırmak için türlü yollara başvurdular.[176]

Müminler, Medine'de iç ve dış tehditlere karşı sürekli uyanık kaldılar. Birbirlerine iyiliği emredip kötülüklerden alıkoydular.[177] Mekkeli Müşriklerle yapılan Hudeybiye Barış Antlaşması, Müslümanların dinlerini rahat yaşamaları, kolayca anlatmaları ve İslâm'ın geniş kitlelere yayılması bakımından büyük bir fetih oldu.[178] Yüce Allah bunun hemen peşinden Müminlerin pek çok ganimet elde etme imkânı buldukları Hayber'in fethini nasip etti.[179] Kısa bir süre sonra da Hicretin sekizinci yılında Müminler Mekke'nin fethiyle onurlandılar. Allah'ın yardımı ile fetih neticesinde insanlar gruplar hâlinde İslâm'a girdiler.[180] Yine de Müslümanların iman ve cihadla imtihanları devam etti. Zorlu Tebük Seferi'nde yakıcı yaz sıcağının altında 1000 kilometre gittiler, 1000 kilometre geri döndüler. Büyük sıkıntılarla karşılaştılar. Tebük Seferi, İslâm'ın geniş bir coğrafyaya yayılan bir din olmasının yollarını açtığı gibi, gerçek Müminlerle ikiyüzlü davrananları ayıran yeni bir sınav olmuştu.[181] Huneyn Savaşı'nda ise Müminler, büyük bir imtihan verdiler. Ancak Allah'ın ve meleklerin yardımıyla zafere erişip büyük ganimetler elde ettiler. Kusuru olanları da Allah affetti[182] Aslında onlar sadece iyi günde değil en zor günde de Allah'ın emrine âmâde kalmış, Resûlullah'ın yanından hiç ayrılmamışlardı. Onun için Tebük gibi en meşakkatli seferde, Hudeybiye ve Mekke'nin Fethi gibi ağır imtihanlarda, Huneyn gibi dehşetli çarpışmalarda hiç arkalarına bakmadan beraberce mücadele etmiş ve Allah'ın rızasını kazanmışlardır.[183]

Müminler güzel ahlâk ve davranış sahibi insanlardı. Mekke'de imanları için bedel ödemiş, Medine'de İslâm'ın istediği örnek toplumu inşa etmişlerdi.[184] Onlar Allah'ın kendilerinden razı olduğu insanlardı.[185] Kur'ân'ın rehberliğinde ve Hz. Muhammed'in önderliğinde yirmi üç yılda ortaya çıkan Müminler topluluğu, tarihin en güzide toplumlarından birisiydi. Onların sergilediği hayat hem Allah'ın hem de

176 Tevbe 9/42-59, 67-68, 73-74; Ahzâb 33/12-20; Feth 48/11-12, 15-16; Münâfikûn 63/8.
177 Âl-i İmrân 3/110, 114; A'râf 7/157; Tevbe 9/71, 112.
178 Feth 48/1-4.
179 Feth 48/18-19.
180 Nasr 111/1-3.
181 Tevbe 9/38-39, 45-47, 63-66, 94-96.
182 Tevbe 9/25-27.
183 Tevbe 9/25-26; Feth 48/4-5, 10, 18-21, 29.
184 Bakara 2/143; Âl-i İmrân 3/110.
185 Tevbe 9/100; Feth 48/18; Mücâdele 58/22; Beyyine 98/8.

insanların razı olduğu bir hayattı. Kur'ân, böyle bir hayatın insanın yaşadığı her zaman diliminde gerçekleşebileceğini müjdelemiştir.

Mekke ve Medine dönemlerine topluca bakıldığında, her iki dönemde de Müslümanların içinden geçtiği zorlu süreçlerde gelen vahiyler, aynı zamanda Kur'ân'ın nasıl bir Müslüman şahsiyeti inşa etmek istediğini de ortaya koymaktadır. Buna göre iman, sadece Allah'ın varlığına ve birliğine inanmayı değil, Allah'a güvenmeyi de ifade eder. Dolayısıyla Müminler Allah'a iman eden ve O'na tereddütsüz güvenen kimselerdir. Sadece iman etmekle kalmayıp imanlarının gereğini yerine getirenlerdir.

İslâm davetiyle, Resûl-i Ekrem'in önderliğinde yeni bir nesil doğmuştu. Bu nesil, dünyada iken Allah'ın rızasına mazhar oldukları kendilerine müjdelenen ve âyetlerde defalarca övgülere muhatap olan ilk Kur'ân neslidir. Onların hayatı, ideal Müslümanlığın örnekliğini ortaya koyar. İslâm'ın iman, ibadet ve ahlâkla ilgili temel değerleri ilk önce onların hayatında somutlaştı. Onlar Kur'ân vahyinin sadece sözlerini değil, öngördüğü hayatı da yaşayarak bizlere ulaştırdılar. Böylece onların hayatı, kıyamete kadar İslâm'ın yayılıp insanlarla buluşmasının yöntemini bizlere öğretmiş oldu. Onlar Allah yolunda maldan candan fedakârlık yaptılar, gerektiğinde hicret ve cihad ettiler, mahrumiyet ve zorluklara katlandılar. Tabii, bütünüyle özveriye dayanan bu hayatın, Rabbimize sevgiyle ve korkuyla derinden bağlanmak ve hayatı her daim O'na hesap vermek bilinciyle yaşamak gibi sağlam bir arka planı vardır. Yine bu hayatta coşku ve gayret, nefis terbiyesi, merhamet ve nezaket, insanların iyiliğini istemek, sabır, affetmek, kötülüğe karşı iyilik ve adalet erdemleri vardır. Kur'ân'ın ilk Müslüman toplumla ilgili şahitliği âyette şöyle ifade edilir: *"Muhacirlerin ve ensarın ilkleri ile onlara güzelce uyanlardan Allah hoşnut olmuştur, onlar da O'ndan razıdırlar. Onlara, sonsuza dek hep içinde kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. Büyük bahtiyarlık işte budur."*[186]

186 Tevbe 9/100.

MUŞRIKLER

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

قُلْ يَٓا اَيُّهَا الْكَافِرُونَۙ ﴿١﴾ لَٓا اَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَۙ ﴿٢﴾ وَلَٓا اَنْتُمْ عَابِدُونَ
مَٓا اَعْبُدُۚ ﴿٣﴾ وَلَٓا اَنَا۬ عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْۙ ﴿٤﴾ وَلَٓا اَنْتُمْ عَابِدُونَ مَٓا اَعْبُدُۜ ﴿٥﴾
لَكُمْ د۪ينُكُمْ وَلِيَ د۪ينِ ﴿٦﴾

"De ki: 'Ey Kâfirler! Ben sizin kulluk ettiklerinize kulluk etmem. Siz de benim kulluk ettiğime kulluk edecek değilsiniz. Ben sizin kulluk ettiklerinize kulluk edecek değilim. Siz de benim kulluk ettiğime kulluk edecek değilsiniz. Sizin dininiz size, benim dinim de banadır.'"

(Kâfirûn 109/1-6)

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ كَفَرُوا لَا تَعْتَذِرُوا الْيَوْمَۜ اِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٧﴾

"Ey inkâr edenler! Bugün bahane üretmeyin! Sadece yapmış olduklarınızın cezasını çekiyorsunuz."

(Tahrîm 66/7)

تَنْزٖيلَ الْعَزٖيزِ الرَّحٖيمِۙ ﴿٥﴾ لِتُنْذِرَ قَوْماً مَٓا اُنْذِرَ اٰبَٓاؤُهُمْ فَهُمْ غَافِلُونَ ﴿٦﴾
لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ عَلٰٓى اَكْثَرِهِمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٧﴾ اِنَّا جَعَلْنَا فٖٓي اَعْنَاقِهِمْ
اَغْلَالاً فَهِيَ اِلَى الْاَذْقَانِ فَهُمْ مُقْمَحُونَ ﴿٨﴾ وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ اَيْدٖيهِمْ سَدًّا
وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَاَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ﴿٩﴾

"(Bu kitap) izzeti büyük, rahmeti bol olan Allah tarafından ataları uyarılmamış, bu yüzden kendileri de gaflet içinde bulunan bir toplumu uyarasın diye indirilmiştir. Andolsun ki onların çoğu hakkında o söz (azap) gerçekleşecektir; çünkü onlar iman etmeyecekler. Biz onların boyunlarına çenelerine kadar dayanan halkalar geçirdik, bu yüzden kafaları yukarı kalkık durmaktadır. Onların önlerinden bir set, arkalarından da bir set çektik, böylece gözlerini perdeledik; artık görmezler.

(Yâsîn 36/5-9)

لِاٖيلَافِ قُرَيْشٍۙ ﴿١﴾ اٖيلَافِهِمْ رِحْلَةَ الشِّتَٓاءِ وَالصَّيْفِۚ ﴿٢﴾ فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ
هٰذَا الْبَيْتِۙ ﴿٣﴾ اَلَّذٖٓي اَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ وَاٰمَنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ ﴿٤﴾

"Kureyş'in güvenliğini, onların kış ve yaz yolculuklarında güvenliğini sağlamak için (Allah lütuflarda bulundu). Onlar da kendilerini besleyip açlıklarını gideren ve her çeşit korkudan emin kılan şu evin Rabbine kulluk etsinler."

(Kureyş 106/1-4)

اَرَاَيْتَ الَّذٖي يَنْهٰىۙ ﴿٩﴾ عَبْداً اِذَا صَلّٰىۜ ﴿١٠﴾

"Gördün mü, bir kulu namaz kılarken engelleyen o adamı?"

(Alak 96/9-10)

بَلْ عَجِبُوٓا اَنْ جَٓاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ فَقَالَ الْكَافِرُونَ هٰذَا شَيْءٌ عَجِيبٌ ﴿٢﴾ ءَاِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَاباًۚ ذٰلِكَ رَجْعٌ بَعِيدٌ ﴿٣﴾

"Kâfirler, içlerinden bir uyarıcının gelmesine şaştılar da, 'Bu tuhaf bir şey, öldükten ve toprak olduktan sonra mı (dirileceğiz)? Bu olmayacak bir dönüş!' dediler."

(Kâf 50/2-3)

اَجَعَلَ الْاٰلِهَةَ اِلٰهاً وَاحِداًۚ اِنَّ هٰذَا لَشَيْءٌ عُجَابٌ ﴿٥﴾ وَانْطَلَقَ الْمَلَأُ مِنْهُمْ اَنِ امْشُوا وَاصْبِرُوا عَلٰٓى اٰلِهَتِكُمْۚ اِنَّ هٰذَا لَشَيْءٌ يُرَادُۚ ﴿٦﴾ مَا سَمِعْنَا بِهٰذَا فِي الْمِلَّةِ الْاٰخِرَةِۚ اِنْ هٰذَٓا اِلَّا اخْتِلَاقٌۚ ﴿٧﴾

"(Müşrikler şöyle dediler:) 'Tanrıları tek tanrıya mı indiriyor? Bu gerçekten şaşılacak bir şey!' Onların ileri gelenleri de harekete geçip şöyle dediler: 'Yolunuzda yürüyün! Tanrılarınıza bağlılıkta direnin! İşte (sizden) istenen budur. Bildiğimiz son dinde böyle bir şeyi işitmedik; bu uydurmadan başka bir şey değil.'"

(Sâd 38/5-7)

وَاِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً قَالُوا وَجَدْنَا عَلَيْهَٓا اٰبَٓاءَنَا وَاللّٰهُ اَمَرَنَا بِهَاۜ قُلْ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَٓاءِۜ اَتَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢٨﴾

"Onlar bir kötülük yaptıkları zaman 'Babalarımızı bu yolda bulduk. Allah da bize bunu emretti.' derler. De ki: 'Allah kötülüğü emretmez. Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?'"

(A'râf 7/28)

وَاِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ اَوْ يَقْتُلُوكَ اَوْ يُخْرِجُوكَۜ وَيَمْكُرُونَ
وَيَمْكُرُ اللّٰهُۜ وَاللّٰهُ خَيْرُ الْمَاكِر۪ينَ ﴿٣٠﴾ وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا قَالُوا قَدْ
سَمِعْنَا لَوْ نَشَٓاءُ لَقُلْنَا مِثْلَ هٰذَٓاۙ اِنْ هٰذَٓا اِلَّٓا اَسَاط۪يرُ الْاَوَّل۪ينَ ﴿٣١﴾ وَاِذْ قَالُوا
اللّٰهُمَّ اِنْ كَانَ هٰذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ فَاَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِنَ السَّمَٓاءِ اَوِ
ائْتِنَا بِعَذَابٍ اَل۪يمٍ ﴿٣٢﴾ وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَاَنْتَ ف۪يهِمْۜ وَمَا كَانَ اللّٰهُ
مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ﴿٣٣﴾

"Hatırlar mısın? İnkâr edenler seni etkisiz hâle getirmek veya öldürmek ya da yurdundan çıkarmak için tuzaklar kuruyorlardı; onlar tuzak kuruyorlardı Allah da bozuyordu. Tuzak bozma işini en iyi yapan Allah'tır. Kendilerine âyetlerimiz okunduğunda, 'Duyduk duyduk! İstesek elbette bunun benzerini biz de söyleriz, bu eskilerin masallarından başka bir şey değil.' dediler. Hatırla, bir de şöyle diyorlardı: 'Allahım! Eğer bu kitap senin katından gelmiş bir hakikat ise gökten üzerimize taş yağdır veya bize acı veren bir azap gönder!' Sen içlerinde oldukça Allah onlara azap etmez, tövbe edip dururken de Allah onlara yine azap etmeyecektir."

(Enfâl 8/30-33)

اِنَّ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ لِيَصُدُّوا عَنْ سَب۪يلِ اللّٰهِۜ فَسَيُنْفِقُونَهَا ثُمَّ
تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُونَۜ وَالَّذ۪ينَ كَفَرُٓوا اِلٰى جَهَنَّمَ يُحْشَرُونَۙ ﴿٣٦﴾

"Hak dine inanmayanlar servetlerini, insanları Allah'ın yolundan engellemek için harcarlar, yine harcayacaklar, sonra bu onlara yürek acısı olacak, daha sonra da yenilecekler. İnkâra sapanlar sonunda cehenneme sevkedilecekler."

(Enfâl 8/36)

يُرِيدُونَ اَنْ يُطْفِؤُا نُورَ اللّٰهِ بِاَفْوَاهِهِمْ وَيَأْبَى اللّٰهُ اِلَّٓا اَنْ يُتِمَّ نُورَهُ وَلَوْ كَرِهَ
الْكَافِرُونَ ﴿٣٢﴾ هُوَ الَّذ۪ٓي اَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدٰى وَد۪ينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ
عَلَى الدّ۪ينِ كُلِّه۪ۙ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ ﴿٣٣﴾

"İsterler ki Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürüversinler; ama inkârcılar hoşlanmasalar da Allah nurunu muhakkak tamamlamayı istiyor. Bütün dinlerin üzerindeki yerini alsın diye Resûlü'nü, doğru yol rehberi ve hak din ile gönderen O'dur; Müşrikler hoşlanmasalar da!"

(Tevbe 9/32-33)

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ
بَعْدَ عَامِهِمْ هٰذَاۚ وَاِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْن۪يكُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِه۪ٓ اِنْ شَٓاءَۜ اِنَّ
اللّٰهَ عَل۪يمٌ حَك۪يمٌ ﴿٢٨﴾

"Ey iman edenler! Bilin ki Allah'a ortak koşanlar pisliğe batmışlardır; artık onlar bu yıldan sonra Mescid-i Harâm'a yaklaşmasınlar. Eğer yoksulluktan endişe ederseniz, unutmayınız ki Allah size -dilerse- kendi lütfuyla bolluk verir. Allah her şeyi bilmektedir, hüküm ve hikmet sahibidir."

(Tevbe 9/28)

قُلْ لِلَّذ۪ينَ كَفَرُٓوا اِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَۚ وَاِنْ يَعُودُوا
فَقَدْ مَضَتْ سُنَّتُ الْاَوَّل۪ينَ ﴿٣٨﴾

"İnkâr edenlere söyle, eğer yaptıklarına son verirlerse geçmiş günahları bağışlanacaktır. Yaptıklarına devam ederlerse, daha öncekilere geçmişte ne yapıldığı bellidir."

(Enfâl 8/38)

وَقَاتِلُوهُمْ حَتّٰى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدّ۪ينُ كُلُّهُ لِلّٰهِۚ فَاِنِ انْتَهَوْا
فَاِنَّ اللّٰهَ بِمَا يَعْمَلُونَ بَص۪يرٌ ﴿٣٩﴾

"Fitne ortadan kalkıncaya ve dinin tamamı Allah için oluncaya kadar onlarla savaşın. Vazgeçerlerse kuşkusuz Allah yaptıklarını görmektedir."

(Enfâl 8/39)

وَلَقَدْ ذَرَاْنَا لِجَهَنَّمَ كَث۪يراً مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِۘ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَاۘ وَلَهُمْ
اَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَاۘ وَلَهُمْ اٰذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَاۜ اُو۬لٰٓئِكَ كَالْاَنْعَامِ بَلْ هُمْ
اَضَلُّۜ اُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ ﴿١٧٩﴾

"Andolsun biz, cinlerden ve insanlardan birçoğunu cehennem için yaratmış olduk. Bunların kalpleri vardır ama onlarla kavrayamazlar; gözleri vardır ama onlarla göremezler; kulakları vardır ama onlarla işitemezler. Onlar hayvanlar gibidir, hatta daha da şaşkındırlar. İşte asıl gafiller onlardır."

(A'râf 7/179)

وَقَالَ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا لِهٰذَا الْقُرْاٰنِ وَالْغَوْا ف۪يهِ
لَعَلَّكُمْ تَغْلِبُونَ ﴿٢٦﴾

"İnkârcılar dediler ki: 'Bu Kur'ân'a kulak vermeyin, okunurken gürültü yapın, belki bastırırsınız.'"

(Fussılet 41/26)

Konunun Kavramsal Bağlamı

Kur'ân-ı Kerîm, *müşrikûn* (Müşrikler) ve *kâfirûn* (Kâfirler, inkâr edenler) kelimeriyle, öncelikle putların ilâh olduğunu kabul eden, Hz. Muhammed'in peygamberliğine karşı çıkan ve çoğunluğunu Kureyş kabilesinin oluşturduğu Mekke'deki Müşrikleri kasteder. Yer yer Yahudi ve Hıristiyanların da hem kâfir oldukları hem de şirke düştükleri dile getirilir. Ancak Kur'ân, küfür ve şirke dair inanç ve davranışlara sahip herkesi bu şekilde adlandırır. Geçmiş peygamberlere karşı çıkan Müşrik ve Kâfirler buna örnek olarak verilebilir. Mekke'de inen âyetlerde, Müşriklerin inanç ve davranışlarıyla ilgili yanlışlıkları, çelişkileri, yersiz istekleri sergilenmiştir. Bu sebeple onlara öncelikle ve özellikle Allah'ın varlığı ve birliği delillerle açıklanmıştır. Peygamber Efendimize ve Müminlere yaptıkları kötülükler anlatılmıştır. Medenî âyetlerde ise onların Müslümanlara düşmanlıklarının devam ettiği, İslâm düşmanlarıyla işbirliği yaptıkları konu edilmiştir. Kur'ân bütün anlatımlarında daima Müşrikleri doğruya, yani Allah'ın birliğini kabule davet etmiştir.

Müşrik, *şirk* kelimesinden türeyen *eşrake* fiilinden gelmektedir ve ortak koşma anlamındadır. Kur'ân'da *şirk* kavramı, "Allah'a ortak ve benzer varlıkların bulunduğuna inanma" anlamını ifade eder.[1] Şirk koşan kişiye *müşrik*, şirk koşulan varlığa *şerîk* denir. Şirk, Kur'ân'da "büyük zulüm" olarak yani Allah'a karşı isyan olarak tanımlanır.[2] Taberî (ö. 310/923) de *müşrik* kelimesini "puta tapan" diye tefsir eder.[3] Kur'ân'da, *kâfir* kelimesi tekil isim olarak beş defa geçmektedir. Pek çok yerde çoğul olarak (*kâfirûn, kâfirîn, keferetü* ve *küffâr*) gelmiştir. Ayrıca *ellezîne keferû* ifadesiyle de Müşrikler söz konusu edilmiştir. *Müşrik* ve onun dişil biçimi olan *müşriketün* kelimeleri, Kur'ân'da tekil isim hâlinde ikişer defa geçer.[4] *Küfür* ve *şirk* kelimeleri ise Kur'ân'da çoğu zaman eş anlamda kullanılmıştır.[5] Kâfir ise *küfr/küfür* kökünden türemiştir. Küfür, imanın

1 Halîl b. Ahmed, II, 327; Râgıb el-İsfahânî, s. 259-260.
2 Lokmân 31/13.
3 Bakara 2/105: Taberî, II, 386.
4 Bakara 2/221; Nûr 24/3.
5 Âl-i İmrân 3/151.

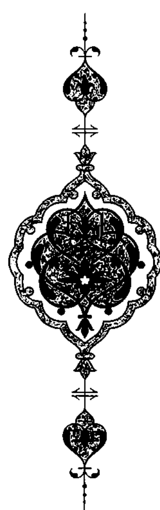
veya şükretmenin zıddı anlamındadır.[6] Kelimenin Arapçadaki kök anlamı "örtmek"tir. Tohumu toprağa gömerek gizlediği için çiftçiye; nesneleri karanlığı ile örttüğü için gece karanlığına da *kâfir* denir.[7] Kavram olarak küfür, peygamberin din adına Allah'tan alıp insanlara tebliğ ettiği gerçeklere inanmamak, onları reddetmektir. Bunu benimseyen kişilere de *kâfir* denmektedir.

Hakikatlerin üstünü örten *Kâfirler*, Allah'ın yanında sahte tanrılar uydurarak *müşrik* sıfatını alırlar. Bu yaptıklarıyla da suçlu olduklarından, *mücrimûn* olarak anılırlar. Çünkü büyük bir zulüm olan şirki benimsemişlerdir. Bunun için Allah Teâlâ onları zalimler (*zâlimûn*) olarak isimlendirir. Onların bâtıl inançlarındaki ısrarları, temelsiz düşüncelerine (*hevâ, zan*) dayanır. Bu tutumları, hak karşısında büyüklük taslamalarına (*istikbâr*) sebep olmuştur. Bunun altında, aşırı bir yeterlilik (*istiğnâ*) duygusu vardır. Bundan dolayı azgın (*tuğyân*) bir karakter sergilemişlerdir. Onlar Kur'ân'ın vahyedildiği ilk günden itibaren Hz. Peygamber'in ve Müminlerin karşısında yer almışlardır. Diğer bir özellikleri de "hakkı yalanlayan" olmalarıdır (*mükezzibûn*). Kâfirler buna devam eder, iman etmezlerse dünyada onları yok eden bir ceza (*helâk*) ile karşılaşacaklar, imansız öldükleri takdirde âhirette cehennemlik olacaklar (*ashâbu'nâr*) ve ebediyen (*hâlidûn*) orada kalacaklardır. Bu kötü sonuçtan kurtulabilmeleri için Kur'ân'ın çağrısına uymalıdırlar (*iman, hidayet, itaat, ittibâ*). Allah'a isyandan vazgeçmelidirler (*şirk, isyan, zulüm*).

6 Halîl b. Ahmed, IV, 38; Râgıb el-İsfahânî, s. 433-434.

7 Bakara 2/6: Taberî, I, 262.

MEKKE MÜŞRİKLERİ SON VAHYİN İLK MUHATABIDIR

تَنْزِيلَ الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ ﴿٥﴾ لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَا أُنْذِرَ آبَاؤُهُمْ فَهُمْ غَافِلُونَ ﴿٦﴾
لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ عَلَى أَكْثَرِهِمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٧﴾ إِنَّا جَعَلْنَا فِي أَعْنَاقِهِمْ
أَغْلَالًا فَهِيَ إِلَى الْأَذْقَانِ فَهُمْ مُقْمَحُونَ ﴿٨﴾ وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا
وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ﴿٩﴾

“(Bu kitap) izzeti büyük, rahmeti bol olan Allah tarafından ataları uyarılmamış, bu yüzden kendileri de gaflet içinde bulunan bir toplumu uyarasın diye indirilmiştir. Andolsun ki onların çoğu hakkında o söz (azap) gerçekleşecektir; çünkü onlar iman etmeyecekler. Biz onların boyunlarına çenelerine kadar dayanan halkalar geçirdik, bu yüzden kafaları yukarı kalkık durmaktadır. Onların önlerinden bir set, arkalarından da bir set çektik, böylece gözlerini perdeledik; artık görmezler.

(Yâsîn 36/5-9)

Son Peygamber’e gelen vahyin ilk muhatapları, milâdî yedinci asırda yaşayan Mekke halkıydı. Hz. Muhammed’e (sas) vahyedilenler, kendisinden önceki

peygamberleri doğruluyordu. Vahiy Mekke çevresinde yaşayanlara da bir uyarıydı.[1] *"Bu (Kur'ân), Ümmülkurâ (Mekke) ve çevresindekileri uyarman için sana indirdiğimiz, kendisinden öncekileri doğrulayıcı mübarek bir kitaptır..."*[2]

Yüce Allah, Mekke'de yaşayanlara güvenlik, bol rızık gibi pek çok nimet vermişti.[3] Mekke, yeryüzündeki ilk mabed[4] olan Kâbe'yi içinde barındırıyordu. İnsanlar, senenin belirli dönemlerinde hac için buraya geliyorlardı. Bu kutsal mabedin hizmetlerini yürüten Mekke halkına hürmet ediyorlardı. Çevrelerindeki diğer kabileler bu güvenlik ayrıcalığından mahrumdu.[5] Peygamberimizin doğumundan önce Yemen Valisi Ebrehe, fillerin de yer aldığı güçlü bir orduyla Kâbe'yi yıkmaya gelmişti. Ancak Allah Teâlâ onu ve ordusunu helâk etmişti. Ebrehe askerleriyle birlikte yenilmiş ekin gibi perişan olmuştu.[6] "Fil olayı" denen bu hadise, Mekke halkının saygınlığını daha da artırmıştı.[7] Bu sebeple güvenli bir şekilde yazın serin, kışın sıcak bölgelere[8] ticaret için gidip bol gelir sağlıyorlardı. Mekke'nin, dinî ve ticarî bir merkez olması da[9] onlar için bir gelir kaynağıydı. Mekkeliler, bu maddî nimetlerin yanında, Yüce Allah'ın evine komşu olmaları ve Son Peygamber'in kendilerine gönderilmesi gibi manevî nimetlere de sahiplerdi.[10]

Mekke halkından beklenen, sahip oldukları maddî-manevî nimetlerin farkında olmalarıydı. Bu nimetleri vereni tanımaları, O'na şükretmeleriydi. Yüce Allah'ın her şeye gücünün yettiğini, O'nun aracıya, ortağa ihtiyacı olmadığını bilmeleri gerekirdi. Oysa Mekke halkı, ellerindeki nimetlerin hakkını vermek yerine, yanlış inançlara saparak nankörlük ettiler.[11] Babalarına, dedelerine yakın zamanda vahiy gelmediği için doğru yolu unutmuşlardı.[12] Putları ilâh edinip[13] onları Yüce Allah'a denk tutuyor ve putları Allah'ı sever gibi seviyorlardı.[14] Bazı gök cisimlerine, putları temsil ettiği düşüncesiyle tapıyorlardı.[15] Onlar, putlara tapmakla birlikte, gücü her şeyin

1 En'âm 6/92: Mukātil b. Süleyman, I, 575; Taberî, IX, 403.
2 En'âm 6/92.
3 Kureyş 106/3; Nahl 14/112.
4 Âl-i İmrân 3/96.
5 Ankebût 29/67.
6 Fîl 105/1-5.
7 Kureyş 106/1: Râzî, XXXII, 104.
8 Kureyş 106/2.
9 En'âm 6/92: *Kur'an Yolu*, II, 440.
10 İbrâhîm 14/28: Râzî, XIX, 125.
11 İbrâhîm 14/28: Zemahşerî, III, 380; Râzî, XIX, 125.
12 Yâsîn 36/6.
13 Yâsîn 36/74.
14 Bakara 2/165.
15 Fussılet 41/37.

üzerinde olan Cenâb-ı Hakk'ı da tanıyorlardı. Ölüm korkusu yaşatacak büyük bir belâ geldiğinde, kendilerini ancak Allah Teâlâ'nın kurtarabileceğini biliyorlardı. Böyle bir felâket ile karşı karşıya geldiklerinde sadece O'ndan yardım istiyorlardı.[16] Nitekim Kur'ân, gerçek ilâhın sorgulandığı şu sorulara Müşriklerin "Yüce Allah" diye cevap vereceklerini bildirmektedir: Rızkı kim veriyor? İşitme ve görme yeteneklerini kim bağışlıyor? Ölüden diriyi, diriden ölüyü kim çıkarıyor? Her türlü işi kim yürütüyor?[17] Dünya ve onda bulunanlar kime aittir? Yedi göğün ve yüce arşın sahibi kimdir?[18] Varlığı bütünüyle yöneten kimdir? Her şeyi koruyan fakat korunmaya muhtaç olmayan kimdir? Kim gökleri ve yeri yarattı? Kim güneşi ve ayı yasalarına boyun eğdiriyor? Gökten su indirip, onunla ölü toprağa hayat veren kimdir?[19] Fakat Müşrikler, sıradan varlıkların ilâhî özellikler taşıdığına inanarak şirke düşmüşlerdi. Dinî hayatlarında putları öne çıkarmışlardı. Ahlâk ve yaşayışlarında sadece Allah Teâlâ'ya ait olması gereken yerlere putlarını koymuşlardı.[20]

Müşrikler, insanlara doğruyu öğretmek için kendileri gibi insan olan bir peygamber gönderilmesine karşı çıktılar.[21] Onlar Yüce Allah'a kız çocuğu isnat ediyorlardı. Huzâa ve Kinâne kabileleri, meleklerin Allah'ın kızları olduğunu söylüyorlardı.[22] Böylece kendilerine yakıştıramadıkları kız çocuklarını[23] Allah Teâlâ'ya nisbet ediyorlardı. Allah'ın dışındaki varlıklar için düşünüldüğünde çocuk sahibi olmak, eş sahibi olmayı da gerektirmektedir. Oysa Allah Teâlâ'nın bu gibi şeylere ihtiyacı yoktur.[24]

Müşriklerin bu inançları, vahiy kaynaklı ilâhî bir kitaba dayanmıyordu.[25] Kur'ân'a göre, Müşrikler aslında kuru bir inatla atalarını taklit ederek, şeytana uymaktan başka bir şey yapmıyorlardı.[26] Buna karşılık makul deliller sunan ve ilâhî vahye dayandığını söyleyen Allah Resûlü'ne (sas) inanmıyorlardı. Onun davet ve uyarılarına karşı sağır kesiliyorlardı.[27]

---

16 En'âm 6/40-41.
17 Yûnus 10/31.
18 Ra'd 13/16.
19 Ankebût 29/61-63.
20 Yûnus 10/31-32.
21 En'âm 6/91: Râzî, XIII, 77.
22 Nahl 16/57: Râzî, XX, 55.
23 Zuhruf 43/17; Sâffât 37/149, 150; Tûr 52/39.
24 Meryem 19/88-92.
25 Lokmân 31/20: İbn Kesîr, XI, 75.
26 Bakara 2/170; Mâide 5/104; Hac 22/3.
27 Enbiyâ 21/45.

Müşrikler, Kâbe'yi inşa eden Hz. İbrâhim'in getirmiş olduğu Hanîf dininden sapmış, orayı putlarla doldurmuşlardı. Lât, Menât, Uzzâ, Nâile gibi dişil isim verdikleri putlara tapıyorlardı.[28] Kâbe çevresinde ıslık çalarak, el çırparak ibadet ediyorlardı.[29] Kestikleri kurbanın kanını Kâbe'ye sürerek, etlerini oraya bırakarak[30] putlarını hoşnut ettiklerini düşünüyorlardı. Belirli özellikler taşıyan evcil hayvanları putlar adına serbest bırakmayı kendilerince doğru görüyorlardı. Onlardan ya tamamen ya da kısmen faydalanmayı yasaklıyorlardı.[31] Putlarına adadıkları ziraat ürünlerinden ve hayvanlardan kendilerinin ve başkalarının faydalanmasını yasaklamışlardı.[32] Kendilerine göre bazı şeyleri helâl, bazılarını haram kılıyorlardı. Bu haramı da Yüce Allah'ın emrettiğini söylüyorlardı:[33] *"Ağzınıza geldiği gibi yalan yanlış konuşarak, 'Bu helâldir, bu haramdır.' demeyin; çünkü Allah hakkında asılsız şey söylemiş olursunuz; Allah hakkında asılsız şey söyleyenler de kesinlikle iflah olmazlar."*[34] Eceliyle ölmüş ya da Yüce Allah'tan başkası adına veya putlar adına kesilmiş hayvanları yemekte sakınca görmüyorlardı. Müslümanların yememesiyle de alay ediyorlardı. "Muhammed ve arkadaşları, Allah'ın öldürdüğünü (eceliyle ölen hayvanları) yemiyor, ama kendi öldürdüklerini (boğazladıkları) yiyor!" diyorlardı.[35]

Câhiliye döneminde bir kız çocuğu eve gelir getiremediği için aileye yük olarak görülüyordu.[36] Ayrıca kabile savaşları çok sık gerçekleşiyordu. Kızların erkek çocukları gibi savaşma imkânları yoktu. Savaşlarda esir olarak ele geçirildiklerinde de alınıp satılıyorlardı. Câhiliye Arapları için bu, son derece utanç verici bir durumdu. Bu nedenle bir babaya kız çocuğu olduğu haber verildiğinde kızıyor, utanıyordu. Çok yaygın olmamakla birlikte bazı babalar,[37] bu sebeplerle kız çocuklarını diri diri gömüyorlardı.

Müşrikler, dünya malına aşırı düşkündüler. Oysa Kur'ân mülkün asıl sahibinin Hak Teâlâ olduğunu ve toplumdaki muhtaçlara yardım etmek gerektiğini bildiriyordu.[38] Müşriklerse dünya malı elde etmek için her yolu mübah görüyorlardı. Bunun en büyük kanıtı, yetim mallarına haksız yere el koymalarıydı. Müşrikler, mirası hak

---

28 Nisâ 4/117: Taberî, VII, 490.
29 Enfâl 8/35.
30 Hac 22/37: İbn Kesîr, X, 70.
31 Mâide 5/103.
32 Yûnus 10/59.
33 Nahl 16/116: Râzî, XX, 133.
34 Nahl 16/116.
35 En'âm 6/121: Taberî, IX, 521 vd.
36 Nahl 16/59: Râzî, XX, 57; İsrâ 17/31: Râzî, XX, 198.
37 Nahl 16/58-59; İsrâ 17/31.
38 Fecr 89/15-20.

ve adalet ölçüsüne göre paylaşmazlardı. Mallarının eksilmesi korkusuyla yetimlere, muhtaçlara ve fakirlere ikramda bulunmazlardı. Yoksulları doyurmaya teşvik etmezlerdi.[39] Mal ve servet sahibi oldukları için kendilerini üstün görüp fakirlerle alay ederlerdi.[40] Mal ve akraba sayılarının çokluğu hususunda birbirleriyle yarışa girmişlerdi. Bir keresinde Sehmoğulları ile Abdimenâfoğulları sayılarının çok olduğunu iddia edip birbirlerine karşı övünüyorlardı. Sayım sonucu Abdimenâf Oğulları fazla çıkınca Sehmoğulları şöyle dedi: "Öyleyse bizim dirilerimizle ölülerimizi sonra da sizin dirilerinizle ölülerinizi topluca sayalım. Bakalım, dirilerle ölülerin toplamı sayıldığında kim fazla çıkacak?" Bu defa da Sehmoğulları fazla çıktı. Bunun üzerine Tekâsür sûresinin ilk âyetleri inmişti.[41]

Müşrikler, kabileler arasında uzun yıllar sürecek düşmanlığa neden olan kan davası güderdi. Hatta öldürülenin yakınları, öldürülenden daha şerefli bir kişiyi veya iki kişiyi öldürmedikçe adaletin sağlanmayacağına inanırlardı.[42] Kur'ân-ı Hakîm bunun önüne geçerek, intikam hırsıyla haksızlık yapılmaması gerektiğini bildirmiştir.[43]

MÜŞRİKLER, İSLÂM DAVETİNİ ENGELLEMEK İÇİN HER YOLA BAŞVURDULAR

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا لِهٰذَا الْقُرْاٰنِ وَالْغَوْا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَغْلِبُونَ ﴿٢٦﴾

"İnkârcılar dediler ki: 'Bu Kur'ân'a kulak vermeyin, okunurken gürültü yapın, belki bastırırsınız.'"

(Fussılet 41/26)

Resûl-i Ekrem'in çağrısına Müşriklerden aldığı cevap, tevhid mücadelesi sürdüren önceki peygamberlere verilen cevaptan farksızdı: *"O kullara yazıklar olsun!*

39 Fecr 89/16-20; Mâûn 107/2-3.
40 Fâtır 35/43; Yâsîn 36/47.
41 Tekâsür 102/1-2: Râzî, XXXII, 76.
42 İsrâ 17/33: Taberî, XIV, 584-586; Râzî, XX, 204.
43 İsrâ 17/33.

Kendilerine bir peygamber gelmeye görsün, onu mutlaka alaya alırlardı."[44] Onlara göre peygamber, melek olmalıydı.[45] İman etmeleri için, Peygamberimizden kendilerine özel sahifeler getirmesini istiyorlardı.[46] Hz. Muhammed'in (sas) davetine karşı kalplerinin kapalı, kulaklarının tıkalı olduğunu söylüyorlardı. Onun davetiyle aralarında perde bulunduğunu iddia ederek bağnazlıklarını ortaya koyuyorlardı.[47] Bu hâlleriyle alay edilmeyi kendileri hak ederken, Sevgili Peygamberimizle alay etmeye kalkıyorlardı.[48] Kâfirler Son Peygamber'e iman edenlerle de alay ediyorlardı. Onlar yanlarından geçince gülüyor, kaş göz işareti yapıyorlardı.[49] Türlü iftiralar atarak Peygamberimizi ve getirdiği Kitap'ı inkâr ediyorlardı.[50] Oysa onlar Hz. Muhammed'i (sas) çok iyi tanıyorlardı. Onunla peygamberliğinden önce de uzun bir zaman geçirmişlerdi.[51]

Müşrikler, kurdukları zulüm düzenini bozduğu için Hz. Peygamber'e karşı kin, nefret ve kıskançlık duyguları besliyorlardı. Kendini beğenmişlikleri yüzünden yaptıkları kötülükler onlara güzel geliyordu.[52] İnsanların Peygamber Efendimize gösterdiği ilgi karşısında öfkeleniyorlardı. Allah'ın merhametli Elçisi'ne bakışlarıyla öldürecekmiş gibi bakıyorlardı.[53] Bir yandan da ona inanmaları hâlinde Mekke'den çıkarılacaklarından korkuyorlardı.[54] Doğru yolda olduklarını zannediyorlar, ama hatalarını fark etmiyorlardı.[55] Onlar ancak, dünya nimetlerinden yararlanma ve boş hayaller peşinden koşmakla kendilerini avutuyorlardı.[56] Bunun sonucunda âhiret hayatını da inkâr ediyorlardı.[57]

Müşriklerin zulmü giderek artıyordu. Hz. Peygamber (sas) bu dönemde bir avuç mümini korumak amacıyla onları, Habeşistan'a göçe yönlendirdi. Yüce Allah'ın arzı genişti. Allah Teâlâ onlara hicret etmelerini emrediyordu: *"… Ey inanan kullarım! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Bu dünyada iyilik yapanlar iyilik bulacaklardır.*

44 Yâsîn 36/30.
45 En'âm 6/8-9.
46 Müddessir 74/52.
47 Fussılet 41/5.
48 Furkān 25/41: Râzî, XXIV, 85; *Kur'an Yolu*, IV, 127.
49 Mutaffifîn 83/29-36.
50 Zâriyât 51/52-53.
51 Yûnus 10/16; Mü'minûn 23/69.
52 Kehf 18/104: Ebüssuûd Efendi, III, 560.
53 Kalem 68/52.
54 Kasas 28/57: Taberî, XVIII, 287.
55 Sâd 38/6; Furkān 25/42.
56 Hicr 15/3; Muhammed 47/12.
57 Fussılet 41/25: Zemahşerî, V, 379-380.

Allah'ın (yarattığı) yeryüzü geniştir. Sabredenlere mükâfatları hesapsız verilecektir."[58] Habeşistan'da, ülkesinde kimseye haksızlık yapılmayan bir hükümdar vardı.[59] Bazı Müslümanlar bu tavsiyeye uyarak Habeşistan'a hicret ettiler.

Kâfirler Kur'ân'ın çağrısına karşı çıkarken atalarını da bu yolda bulmuş olmalarını bir delil olarak ileri sürüyorlardı. Kur'ân yanlışlıklarını bağnazlıkla savunan Müşrikleri şöyle uyarıyordu: *"... Ya atalarının aklı bir şeye ermemiş, doğru yolu bulamamışlarsa!"*[60] Onlara akıllarını doğru bir şekilde kullanmalarını tavsiye ediyordu.[61] Örneğin, inandıkları gibi birden fazla ilâh olsaydı, yeryüzündeki düzen bozulur, insanlar onların sapkın düşüncelerine göre yönetilse, toplumsal düzen alt üst olurdu.[62]

Kâfirler, Kur'ân-ı Kerîm'i dinlemekten yüz çeviriyor, onun içindeki gerçekler hakkında kafa yormuyorlardı.[63] Kur'ân okunduğu zaman hoşnutsuzluklarını hemen yüzlerinde belli ediyorlardı. Okuyanlara neredeyse saldıracak gibi bakıyorlardı.[64] Onlar bazen Kur'ân'ın Hz. Peygamber'in sözü[65] bazen de şeytanın sözü olduğu[66] iftirasında bulunuyorlardı. İnsanların Kur'ân'a rağbetini azaltmak, onu itibarsızlaştırmak için Kur'ân hakkında "eskilerin masalları" yakıştırmasına başvurdular. Müşriklerden Nadr b. Hâris ticaret yolunda, İncil okuyup rukü ve secde yapan kişileri görürdü. Mekke'ye geldiğinde Hz. Muhammed'in (sas) de kendisine indirilenleri okuyup rükû ve secde ettiğini görünce şöyle dedi: "Bunu duyduk! İstesek benzerini biz de söyleriz."[67] Müşriklerin önde gelenleri aslında Kur'ân'ın mânasının ve sözlerinin mükemmel olduğunu biliyorlardı. Bu yüzden insanların ondan etkilenmemesi için birbirlerine *"Kur'ân okunurken onu dinlemeyin ve gürültü yapın ki belki bastırırsınız."* diyorlardı.[68] Peygamberimizin ve Müslümanların Kur'ân ve İslâm'la şeref kazanmasını kıskanıyorlar, bu yüzden huzurları kaçıyordu.[69] Hz. Peygamber'den, Kur'ân'dan başka bir kitap getirmesini ya da Kur'ân'ı değiştirmesini istiyorlardı. Oysa, Hz. Muhammed (sas) onlara, *"... Onu kendiliğimden değiştirmeye hak ve yetkim yoktur, ben ancak bana vahyedilene uyuyorum..."* diyordu.[70]

---

58 Zümer 39/10: Taberî, XX, 179; İbn Kesîr, XII, 117; ayrıca bk. Ankebût 29/56.
59 İbn İshak, I, 154.
60 Bakara 2/170.
61 Bakara 2/170: *Kur'an Yolu*, I, 255.
62 Mü'minûn 23/71: Râzî, XXIII, 113.
63 Mü'minûn 23/66-67.
64 Hac 22/72; İsrâ 17/46.
65 Secde 32/3.
66 Tekvîr 81/25: Râzî, XXXI, 75; Şuarâ 26/210-212: Râzî, XXIV, 171-172.
67 Enfâl 8/31: Taberî, XI, 142.
68 Fussılet 41/26.
69 Bakara 2/105.
70 Yûnus 10/15: *Kur'an Yolu*, III, 90.

İnanmamakta ısrar eden Kâfirler, inanmamak için çeşitli bahanelerini sürdürüyorlardı. Diğer peygamberlere verilen mucizelerin benzerini görmek istiyorlardı. Hâlbuki Hz. Muhammed'in (sas) en büyük mucizesi Kur'ân'dı.[71] Zira Kur'ân indirildiği ilk günden beri onlara ve onlar gibi davranmaya devam edenlere öğüt vermekte, hayırları göstermekte, dünya ve âhirette mutluluğun anahtarlarını vermektedir.[72] Kur'ân, delillerinin güçlü olmasıyla, benzeri olmayan bir kitaptır.[73] Çünkü Kur'ân bir beşer sözü değildir. O, yegâne güç ve kudret sahibi Allah'ın kelâmıdır. Kendisinden önceki vahiylerin de tamamlayıcısıdır.[74]

Müşrikler Peygamberimizden melekleri yanlarına getirmesini istiyorlardı. Bu istekleriyle, sonlarını getirecek bir hamle yaptıklarının farkında değillerdi.[75] Müşriklerin mucize ve delil istemeleri aslında bir bahaneydi. Âyetlerde, bunun bir şeyi değiştirmeyeceği belirtiliyordu. *"... Ama mucize geldiğinde de inanmayacaklarının farkında mısınız?"*[76] Kur'ân, onlara bir şeyi anlatmayı, anlama kabiliyeti olmayan hayvanlara hitap etmeye veya işitemeyenlerle konuşmaya benzetmektedir.[77]

Hz. Muhammed (sas) onlara benzeri daha önce görülmemiş bir davayla gelmemişti. O, Hz. Âdem'den itibaren insanlığın tanıdığı pek çok peygamberden oluşan halkanın sonuncusuydu.[78] Mekke halkı ticaret yolculukları sırasında Yesrib'deki Yahudi din bilginlerine uğrarlardı. Onların Tevrat'ı okumalarına tanık olurlardı. Yahudiler de Kur'ân'daki bilgilerle Tevrat'takilerin birbiriyle çelişmediğini, aksine benzediğini görüyorlardı.[79] Kur'ân bu yüzden Müşriklere, Hz. İbrâhim'in ve Hz. Mûsâ'nın getirdiklerini özellikle hatırlatıyordu.[80] Müşriklerin önceki kavimler hakkındaki bilgisi Yahudilerle sınırlı değildi. Örneğin Hz. Lût ve kavmi ile Hz. Şuayb ve kavmi Eyke halkını bildikleri Kur'ân'da haber verilmektedir.[81] Kur'ân Kâfirleri uyarmakta, Yüce Allah'ın dilerse onları da öncekiler gibi helâk edeceğini bildirmektedir.[82] Ancak onlar, önceki peygamberleri inkâr edenlerin akıbetine uğrayacaklarını akıllarına getirmemektedirler.[83]

71 Ankebût 29/50-51.
72 Enbiyâ 21/10.
73 Fussılet 41/41: Râzî, XXVII, 132.
74 Yûnus 10/37.
75 Hicr 15/8.
76 En'âm 6/109; benzer âyetler için bk. Hicr 15/14-15; Yâsîn 36/46.
77 Bakara 2/171; En'âm 6/25.
78 Ahkâf 46/9.
79 En'âm 6/114: İbn Âşûr, VIII, 16.
80 Necm 53/36-42.
81 Hicr 15/71-76, 78-79.
82 En'âm 6/133.
83 Sâd 38/11.

Müşrikler, Rahmet Elçisi (sas) ve Müslümanlar ile amansız bir mücadele içindeydiler. Buldukları her fırsatı değerlendirmeye çalışıyorlardı. Örneğin Hz. Peygamber'e vahyin gelmesi bir müddet gecikmişti. Bu yüzden moralini bozmak için ona "Kendin bir şeyler uydurup Kur'ân diye söyleseydin ya!" diyorlardı. Böylece bir yandan da onun vahiy olarak bildirdiği Kur'ân âyetlerinin güvenilirliğine gölge düşürmeye çalışıyorlardı.[84] Allah Resûlü'nü zor durumda bırakmak için ona gaybî konularda sorular soruyorlardı. Örneğin, gerçekleşmeyeceğine inandıkları kıyametin ne zaman kopacağını soruyorlardı. O da bu ve benzeri konularda bilgi sahibi olmadığını bildiriyordu.[85]

Müşrikler önceki kutsal kitaplara dayanarak Hz. Muhammed'i (sas) imtihan etmeye de kalkıştılar. Onu zor durumda bırakmak için Yahudi din bilginlerine gidip onlardan kendilerine destek olmalarını istediler. Bilginler Peygamberimizi imtihan için ona şu üç soruyu sormalarını önerdiler: Ashâb-ı Kehf kimlerdir? Zülkarneyn kimdir? Ruh nedir? Bu soruların ikisine cevap verip biri hakkında konuşmazsa, onun gerçek bir peygamber olduğunun anlaşılacağını söylediler. Hz. Peygamber (sas) kendisine gelen vahiy sayesinde ilk ikisini cevapladı. Ruh ile ilgili soruya ise cevap vermedi. Ruhun mahiyetini ancak Rabbinin bildiğini belirtti. Ruhun mahiyeti Tevrat'ta da açık bir şekilde anlatılmadığı için Hz. Muhammed'in (sas) haklılığı yine tescillenmişti. Ancak Müşrikler buna rağmen inanmadılar.[86]

Onların ileri sürdükleri bir başka bahane de Kur'ân'ın parça parça indirilmesiydi. Oysa onun bütünüyle bir defada indirilmesini istemişlerdi. Hâlbuki zaman içinde azar azar indirilmesi, hem Resûlullah (sas) hem de Müslümanlar için daha uygundu. Böylece gelen âyetler, metniyle, anlamıyla zihinlere ve ruhlara daha iyi işlemiştir.[87]

Müşrikler, Hıristiyanların Hz. Îsâ'yı tanrı olarak kabul etmelerini de örnek veriyorlardı: "Îsâ mı, yoksa bizim tanrılarımız mı daha iyi?" diyorlardı. Böylece Müslümanların açığını yakaladıklarını zannederek seviniyorlardı. Kur'ân'ın verdiği doğru bilgiye göre kendilerini düzeltmeye çalışmıyorlar, bunun yerine Hıristiyanların yanlış inançlarını kendi sapkınlıklarına örnek gösteriyorlardı. Zira Kur'ân'a göre Hz. Îsâ ancak bir kuldu.[88]

---

84 A'râf 7/203: Taberî, X, 655.
85 A'râf 7/187; Ahzâb 33/63.
86 İsrâ 17/85: Zemahşerî, III, 548.
87 Furkān 25/32: Râzî, XXIV, 79.
88 Zuhruf 43/57-59.

Kâfirlerin mücadelelerini sürdürdüğü günlerde, Hıristiyan Bizanslılar ateşperest ve müşrik İranlılara yenilmişti. Müşrikler buna da sevinmişlerdi. Zira inanç bakımından kendilerine yakın gördükleri bir topluluk, Müslümanlar gibi kitaplı bir topluluğa galip gelmişti. Ancak Rûm sûresinin ilk âyetlerinde, Müslümanların moralini yükseltecek bir bilgi verildi. Buna göre kısa bir süre sonra Bizanslılar galip olacak ve bu defa da Müslümanlar sevinecekti.[89]

Müşrikler, kendilerinin iman etmesi şöyle dursun, başkalarının iman etmelerini de engelliyorlardı. İnsanları aldatıyor, onlara "Siz onlara inanmayın. Sizin günahlarınızı biz yükleniriz." diyorlardı.[90] Oysa Kur'ân onların kendi günahları yanında, saptırdıklarının günahlarını da yükleneceklerini bildirmekteydi.[91] Kâfirler Müslümanların ekonomik ve sosyal bakımdan zayıflığını, kendilerinin haklı olmalarının işareti olarak görüyorlardı. "Siz doğru yolda olsaydınız, dünyadaki hâliniz bizden iyi olurdu. Çünkü her şeye hâkim olan yaratıcının, dostlarını sıkıntı içinde bırakıp düşmanlarını rahatlatması düşünülemez." diyorlardı. Oysa önemli olan sonuçtu. Dünyada veya âhirette Allah Teâlâ'nın azabıyla karşılaşınca, kimin doğru yolda olduğu anlaşılacaktı.[92]

Müminlerin ilk dönemlerdeki zayıflığını fırsat bilen Müşrikler, İslâm'ı henüz büyümeden bitirmeyi amaçlıyorlardı. Rahmet peygamberi Hz. Muhammed Mustafa (sas) ise işkencelere rağmen Kâfirlere tebliğe devam ediyordu. Söyledikleri karşılık bulmayınca da üzülüyordu. Kur'ân'da, Hz. Peygamber'e, onlara bekçi olarak gönderilmediği, görevinin sadece uyarı olduğu hatırlatılıyordu.[93] Ancak Müşrikler, güçsüz Müminler bir tarafa, Allah'ın Elçisi'ne bile eziyet ediyorlardı. Onun ibadet etmesini engelliyorlardı. Bir defasında Ebû Cehil, Peygamberimizi tehdit etmişti: "Onu bir daha namaz kılarken görürsem, Lât ve Uzzâ'ya yemin olsun ki boynunu ezeceğim" demişti. Ama tabii ki hiçbir şey yapamadı.[94] Onlar kendilerinin ölümlü olduğunu unutup Hz. Muhammed'in (sas) ölmesini ümitle bekliyorlardı.[95]

Hz. Peygamber'in kararlılığını gören Kâfirler, bu defa ona bir dizi teklifle geldiler. Bir gün Peygamber Efendimize gelerek şöyle dediler: "Ey Muhammed! İlâhlarımızı inkâr etmeyi bırakman karşılığında seni en zenginimiz yapalım. Dilediğin

---

89 Rûm 30/1-6: Taberî, XVIII, 448-449.
90 En'âm 6/26; Ankebût 29/12-13.
91 Nahl 16/25.
92 Meryem 19/73-75: Râzî, XXI, 246-247.
93 En'âm 6/107; Yûnus 10/40.
94 Alak 96/9-10: Taberî, XXIV, 533; Elmalılı, VIII, 5956-5957.
95 Tûr 52/30: Râzî, XXVIII, 255; İbn Kesîr, XIII, 237; Enbiyâ 21/34.

hanımla seni evlendirelim. Seni başımıza kral atayalım." Sonra başka bir teklif daha getirdiler: "Eğer bunu yapmazsan, bir yıl biz senin ilâhına tapalım. Bir yıl da sen bizim ilâhımıza taparsın. Böylece hayır hangisinde olursa olsun, siz de biz de ona nail oluruz." dediler. Bunun üzerine Kâfirûn sûresi inerek bu akıl dışı teklifi kökünden reddetti. Vahiy, Hz. Muhammed'den Müşriklere asla taviz vermemesini istedi.[96] Hz. Muhammed (sas) Müşriklere şöyle dedi: "Madem dinimizi kabul etmiyorsunuz, siz inancınızda devam edin. Ancak bizi bâtıl inancınıza çağırmayın ve dinî yaşantımızda bizi rahat bırakın.[97] Aramızdaki akrabalık bağının gereği olarak, sizin hayrınızı düşündüğümüzü göz önünde bulundurun. Bu yüzden bize karşı anlayışlı olun."[98] Fakat Müşrikler anlayışlı olmak bir yana, Hz. Peygamber'i ve dinini ortadan kaldırmaya yeltendiler.

Müşrikler, Müslümanların ileride daha da güçlenerek kendileri için tehdit oluşturacağını düşünüyorlardı. Artık bu işe son vermeliydiler. Bunun için önemli kararları aldıkları Dârü'n-nedve'de meclislerini topladılar. Toplantıdan önce kapıda yaşlı bir adam gördüler. Necidli olduğunu söyleyen yaşlı, "Belki alacağınız kararda bir faydam dokunur." diyerek onlara katıldı. İlk olarak şöyle bir görüş ortaya attılar: "Muhammed'e, önceki şairlerden değerlerimize ters düşen Nâbiga ve Züheyr'e yaptığımızı yapalım. Ölene kadar onu hapsedelim." Yaşlı adam, "Bu iyi bir fikir değil! Arkadaşları onu çıkarırlar ve hep birlikte size saldırırlar." dedi. Sonra "Onu bu şehirden sürelim! İstediği yere gitsin! Ondan sonra artık yaptıkları bizi ilgilendirmez." denildi. Yaşlı, "Bu da çözüm değildir! Siz onun ne kadar güzel konuştuğunu, insanların kalplerini nasıl etkilediğini görmüyor musunuz? Böyle yaparsanız günün birinde kabilelerden birini etkisi altına alır. Size saldırırlar ve memleketinizde sizi ezerler!" dedi. Son olarak Ebû Cehil şöyle dedi: "Her kabileden bir yiğit seçelim. Onlar Muhammed'i öldürsünler. Böylece bu olayı tüm kabileler üstlenmiş olur ve ondan kurtulmuş oluruz. Kabilesi hepimizle savaşmayı göze alamayacağı için kanına karşılık diyet almaya razı olurlar. Biz de bu diyeti ortaklaşa öderiz." Oradakiler tarafından benimsenen bu şeytanca görüşü yaşlı adam da uygun buldu. Sonra gereğini yapmak üzere oradan dağıldılar.[99]

Sinsi planlara rağmen Yüce Allah, Elçisi'ni destekliyor, tehlikelere karşı koruyordu. Allah Teâlâ'nın koruduğuna nasıl zarar verebilirlerdi ki![100] Kur'ân'da

---

96 Kâfirûn 109/1-6: Taberî, XXIV, 703; Elmalılı, IX, 6218.
97 Yûnus 10/41; Kâfirûn 109/6: Râzî, XXXII, 147.
98 Şûrâ 42/23.
99 İbn Hişâm, I, 481-482.
100 Hac 22/15.

Kâfirlerin mücadelelerini sürdürdüğü günlerde, Hıristiyan Bizanslılar ateşperest ve müşrik İranlılara yenilmişti. Müşrikler buna da sevinmişlerdi. Zira inanç bakımından kendilerine yakın gördükleri bir topluluk, Müslümanlar gibi kitaplı bir topluluğa galip gelmişti. Ancak Rûm sûresinin ilk âyetlerinde, Müslümanların moralini yükseltecek bir bilgi verildi. Buna göre kısa bir süre sonra Bizanslılar galip olacak ve bu defa da Müslümanlar sevinecekti.[89]

Müşrikler, kendilerinin iman etmesi şöyle dursun, başkalarının iman etmelerini de engelliyorlardı. İnsanları aldatıyor, onlara "Siz onlara inanmayın. Sizin günahlarınızı biz yükleniriz." diyorlardı.[90] Oysa Kur'ân onların kendi günahları yanında, saptırdıklarının günahlarını da yükleneceklerini bildirmekteydi.[91] Kâfirler Müslümanların ekonomik ve sosyal bakımdan zayıflığını, kendilerinin haklı olmalarının işareti olarak görüyorlardı. "Siz doğru yolda olsaydınız, dünyadaki hâliniz bizden iyi olurdu. Çünkü her şeye hâkim olan yaratıcının, dostlarını sıkıntı içinde bırakıp düşmanlarını rahatlatması düşünülemez." diyorlardı. Oysa önemli olan sonuçtu. Dünyada veya âhirette Allah Teâlâ'nın azabıyla karşılaşınca, kimin doğru yolda olduğu anlaşılacaktı.[92]

Müminlerin ilk dönemlerdeki zayıflığını fırsat bilen Müşrikler, İslâm'ı henüz büyümeden bitirmeyi amaçlıyorlardı. Rahmet peygamberi Hz. Muhammed Mustafa (sas) ise işkencelere rağmen Kâfirlere tebliğe devam ediyordu. Söyledikleri karşılık bulmayınca da üzülüyordu. Kur'ân'da, Hz. Peygamber'e, onlara bekçi olarak gönderilmediği, görevinin sadece uyarı olduğu hatırlatılıyordu.[93] Ancak Müşrikler, güçsüz Müminler bir tarafa, Allah'ın Elçisi'ne bile eziyet ediyorlardı. Onun ibadet etmesini engelliyorlardı. Bir defasında Ebû Cehil, Peygamberimizi tehdit etmişti: "Onu bir daha namaz kılarken görürsem, Lât ve Uzzâ'ya yemin olsun ki boynunu ezeceğim" demişti. Ama tabii ki hiçbir şey yapamadı.[94] Onlar kendilerinin ölümlü olduğunu unutup Hz. Muhammed'in (sas) ölmesini ümitle bekliyorlardı.[95]

Hz. Peygamber'in kararlılığını gören Kâfirler, bu defa ona bir dizi teklifle geldiler. Bir gün Peygamber Efendimize gelerek şöyle dediler: "Ey Muhammed! İlâhlarımızı inkâr etmeyi bırakman karşılığında seni en zenginimiz yapalım. Dilediğin

89 Rûm 30/1-6: Taberî, XVIII, 448-449.
90 En'âm 6/26; Ankebût 29/12-13.
91 Nahl 16/25.
92 Meryem 19/73-75: Râzî, XXI, 246-247.
93 En'âm 6/107; Yûnus 10/40.
94 Alak 96/9-10: Taberî, XXIV, 533; Elmalılı, VIII, 5956-5957.
95 Tûr 52/30: Râzî, XXVIII, 255; İbn Kesîr, XIII, 237; Enbiyâ 21/34.

hanımla seni evlendirelim. Seni başımıza kral atayalım." Sonra başka bir teklif daha getirdiler: "Eğer bunu yapmazsan, bir yıl biz senin ilâhına tapalım. Bir yıl da sen bizim ilâhımıza taparsın. Böylece hayır hangisinde olursa olsun, siz de biz de ona nail oluruz." dediler. Bunun üzerine Kâfirûn sûresi inerek bu akıl dışı teklifi kökünden reddetti. Vahiy, Hz. Muhammed'den Müşriklere asla taviz vermemesini istedi.[96] Hz. Muhammed (sas) Müşriklere şöyle dedi: "Madem dinimizi kabul etmiyorsunuz, siz inancınızda devam edin. Ancak bizi bâtıl inancınıza çağırmayın ve dinî yaşantımızda bizi rahat bırakın.[97] Aramızdaki akrabalık bağının gereği olarak, sizin hayrınızı düşündüğümüzü göz önünde bulundurun. Bu yüzden bize karşı anlayışlı olun."[98] Fakat Müşrikler anlayışlı olmak bir yana, Hz. Peygamber'i ve dinini ortadan kaldırmaya yeltendiler.

Müşrikler, Müslümanların ileride daha da güçlenerek kendileri için tehdit oluşturacağını düşünüyorlardı. Artık bu işe son vermeliydiler. Bunun için önemli kararları aldıkları Dârü'n-nedve'de meclislerini topladılar. Toplantıdan önce kapıda yaşlı bir adam gördüler. Necidli olduğunu söyleyen yaşlı, "Belki alacağınız kararda bir faydam dokunur." diyerek onlara katıldı. İlk olarak şöyle bir görüş ortaya attılar: "Muhammed'e, önceki şairlerden değerlerimize ters düşen Nâbiga ve Züheyr'e yaptığımızı yapalım. Ölene kadar onu hapsedelim." Yaşlı adam, "Bu iyi bir fikir değil! Arkadaşları onu çıkarırlar ve hep birlikte size saldırırlar." dedi. Sonra "Onu bu şehirden sürelim! İstediği yere gitsin! Ondan sonra artık yaptıkları bizi ilgilendirmez." denildi. Yaşlı, "Bu da çözüm değildir! Siz onun ne kadar güzel konuştuğunu, insanların kalplerini nasıl etkilediğini görmüyor musunuz? Böyle yaparsanız günün birinde kabilelerden birini etkisi altına alır. Size saldırırlar ve memleketinizde sizi ezerler!" dedi. Son olarak Ebû Cehil şöyle dedi: "Her kabileden bir yiğit seçelim. Onlar Muhammed'i öldürsünler. Böylece bu olayı tüm kabileler üstlenmiş olur ve ondan kurtulmuş oluruz. Kabilesi hepimizle savaşmayı göze alamayacağı için kanına karşılık diyet almaya razı olurlar. Biz de bu diyeti ortaklaşa öderiz." Oradakiler tarafından benimsenen bu şeytanca görüşü yaşlı adam da uygun buldu. Sonra gereğini yapmak üzere oradan dağıldılar.[99]

Sinsi planlara rağmen Yüce Allah, Elçisi'ni destekliyor, tehlikelere karşı koruyordu. Allah Teâlâ'nın koruduğuna nasıl zarar verebilirlerdi ki![100] Kur'ân'da

96 Kâfirûn 109/1-6: Taberî, XXIV, 703; Elmalılı, IX, 6218.
97 Yûnus 10/41; Kâfirûn 109/6: Râzî, XXXII, 147.
98 Şûrâ 42/23.
99 İbn Hişâm, I, 481-482.
100 Hac 22/15.

Kâfirlerin kurdukları tuzaklar sebebiyle mutlaka hesap sorulacağı haber verilmektedir. Ancak her şeyin bir vaktinin olduğu ifade edilmektedir.[101]

Diğer taraftan, Resûl-i Ekrem (sas) açık bir şekilde onlara hidayetin yolunu tanıtmış,[102] ancak Kâfirler kalplerini bu çağrıya kapatmışlardı. Davet onlara fayda vermiyordu. Bu nedenle Müminlerin Mekke'de kalmalarına gerek kalmamıştı. Müslümanlar artık Yesrib'e hicret etmeye başlamışlardı: *"Seni dışarı çıkaran şehrinden daha güçlü nice şehirler var ki biz onların halkını helâk ettik; onlara yardım edecek kimse de yoktu."*[103] Hz. Muhammed (sas) ise tüm zorlamalarına rağmen doğduğu şehir olan Mekke'den ayrılmak istemese de Medine'ye hicret etmek üzere gizlice yola çıkmıştı. Sevr mağarasına geldiğinde arkasını dönüp Mekke'ye doğru uzun uzun baktı. Gözleri dolmuştu. Çok sevdiği vatanından ayrılmak zorunda kalmanın hüznüyle şöyle diyordu: "Ey Mekke! Sen hem Allah'a hem de bana şehirlerin en sevimli olanısın. Müşrikler beni çıkarmasalardı, senden ayrılmazdım."[104]Müslümanlar için de doğup büyüdükleri yerden çıkarılmak hiç kolay değildi. Bu karar büyük bir sabır, fedakârlık ve azim gerektiriyordu.[105]

MÜŞRİKLERİN DÜŞMANLIĞI HİCRET SONRASINDA DA DEVAM ETTİ

وَقَاتِلُوهُمْ حَتّٰى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدّ۪ينُ كُلُّهُ لِلّٰهِۚ
فَاِنِ انْتَهَوْا فَاِنَّ اللّٰهَ بِمَا يَعْمَلُونَ بَص۪يرٌ ﴿٣٩﴾

"Fitne ortadan kalkıncaya ve dinin tamamı Allah için oluncaya kadar onlarla savaşın. Vazgeçerlerse kuşkusuz Allah yaptıklarını görmektedir."

(Enfâl 8/39)

101 A'râf 7/182-183; Yûnus 10/19.
102 Tâhâ 20/133-135; Beyyine 98/1-3.
103 Muhammed 47/13.
104 Muhammed 47/13: Taberî, XXI, 198.
105 Âl-i İmrân 3/195; Nahl 16/110.

Hicretle birlikte Son Peygamber'in İslâm'ı anlatma ve yayma mücadelesinde artık farklı bir sayfa açılmıştı. Çünkü onu ve Müslümanları yok etmek isteyen Müşriklerin kin ve düşmanlıkları son bulmamıştı. Kur'ân ise onlara yeni bir fırsat sunuyordu. İman etmeleri hâlinde geçmişte yaptıkları günahların affedileceğini şöyle bildiriyordu: *"İnkâr edenlere söyle, eğer yaptıklarına son verirlerse geçmiş günahları bağışlanacaktır..."*[106] Müşrikler geçmişte Müminlere karşı büyük haksızlıklar ve suçlar işlemişlerdi. Fakat eğer İslâm'a girip düşmanlıktan vazgeçerlerse, geçmişteki günâhları ve hataları affedilecekti.[107]

Müslümanlar, Medine döneminin başlarında doğup büyüdükleri yerleri terk etmenin üzüntüsü içindeydiler. Bir yandan da yeni yerlerine uyum sağlamanın güçlüklerini yaşıyorlardı. Ancak Kâfirlerin işi daha da zorlaşmıştı. Kur'ân onların hâlini, ağzıyla üfleyerek güneşin ateşini söndürmeye çalışan kişiye benzetiyordu. Bu nasıl mümkün değilse, Kâfirlerin İslâm'ın aydınlığını söndürmesi de öyle imkansızdı.[108] Müslümanlar, onlardan gelebilecek her türlü zarar için Yüce Allah'tan yardım istiyorlardı.[109]

Hicretten sonra Müşrikler önce Medineli ensarı tehdit ederek, Allah Resûlü'ne yardımı bırakmalarını istediler. Fakat istekleri yerine gelmeyince, Medine'de Abdullah b. Übey gibi İslâm düşmanları ile işbirliği yaptılar. Mekke'de hicret edemeyip kalan Müslümanlara baskı ve zulme devam ettiler, onların mallarına el koydular. Müslümanlar da hicretten bir yıl kadar sonra buna karşılık verdiler. Medine'nin kontrolü altındaki bölgeden Kureyşli kervanların geçemeyeceğini bildirdiler. Yaşananlar gerginliği arttırınca, mecbur kalmaları hâlinde Müslümanlara savaşma izni verildi.[110] Bu izin Yüce Allah'ın yolunda savaşmak ve bu savaş sırasında aşırıya gitmemek şartı ile verilmişti.[111] Ayrıca savaşmanın kuralları da belirginleşmişti. Savaş sırasında kadınlara, çocuklara, yaşlılara, din adamlarına dokunulmayacaktı. Barış istedikleri için ateşkes antlaşması yapılan topluluklara dokunulması da yasaklanmıştı.[112]

Müşrikler Şam'dan dönen Kureyş ticaret kervanının Müslümanların saldırısına uğrayacağını düşünmüşlerdi. Hazırladıkları askerî bir kuvvetle Mekke'den Medine'ye doğru yola çıkmışlardı. Çok geçmeden kervanlarının yolu değiştirerek

106 Enfâl 8/38.
107 Enfâl 8/38: İbn Kesîr, VII, 75.
108 Tevbe 9/32: İbn Kesîr, VII, 180.
109 Bakara 2/286: Taberî, V, 165; ayrıca bk. Âl-i İmrân 3/147.
110 Hac 22/39-40.
111 Bakara 2/190.
112 Bakara 2/190: Taberî, III, 291.

tehlikeden kurtulduğunu öğrenmelerine rağmen savaşmaktan vazgeçmediler. Çünkü güçlerine güvenerek kısa bir süre içinde Müslümanları yeneceklerini sanıyorlardı. Hicretin ikinci yılı bitmeden Bedir Savaşı'nın sonunda, Kâfirler ağır bir yenilgi almışlardı. Aralarında Ebû Cehil'in de bulunduğu Kureyş'in önde gelenleri öldürülmüştü: *"Siz (ey putperestler), eğer zafer peşinde iseniz kazandığınız zaferi gördünüz! ... Topluluğunuz çok da olsa amacınıza ulaşmanıza yetmeyecektir; zira Allah Müminlerle beraberdir."*[113]

Müşriklerin Bedir Savaşı'nı istemelerinde haklı bir sebepleri yoktu. Zira onların vatan, ırz, can ve mallarını korumak gibi meşru gerekçeleri bulunmuyordu. Gerçi başlangıçta ticaret kervanlarını kurtarmayı hedeflemişlerdi. Ancak sonrasında ticaret kervanının tehlikeyi atlattığı haberi onlara ulaşmıştı. Buna rağmen vazgeçmediler ve bu olayı Müminlere saldırmanın bir fırsatı olarak gördüler. Ne var ki, bir kısmı öldürülerek hem dünyada zararlı çıktı hem de âhirette azabı hak etti. Bir kısmı da esir alındı. Hz. Muhammed (sas), onlar duymak ve anlamak istemeseler de doğru yolu göstermeye devam ediyordu. Onların düşmanca hareketlerine aldırmıyordu. İman etmeleri hâlinde bağışlanacaklardı: *"Ey peygamber! Elinizdeki esirlere şöyle de: 'Eğer Allah sizin kalplerinizde bir düzelme görürse sizden alınandan daha iyisini size verir ve sizi bağışlar...'"*[114] Savaştan sağ kurtulup hainliğe devam edenler de Allah'ın Resûlü'ne zarar veremeyeceklerini unutmamalıydılar: *"Eğer sana hıyanet etmek istiyorlarsa bilin ki onlar, daha önce de hainlik ettiler, Allah da onları elinize düşürdü..."*[115]

Cenâb-ı Hak, Müslümanlara akrabaları bile olsa Müşriklerle dost olmamalarını öğütlüyordu.[116] Çünkü inkârı imana tercih edenlerle dostluk ve işbirliği yapılması durumunda, onlara meyletme, âhireti kaybetme tehlikesi bulunuyordu.

Müşrikler Hz. Peygamber'i işittikleri hâlde sanki hiç duymayan sağırlar gibi davranıyor, bir türlü düşünüp akletmiyorlardı.[117] Tapındıkları sahte tanrıların Bedir'de onlara hiçbir yardımı olmamıştı. Ancak Müslümanlara, inandıkları Allah'ın yardımı net bir şekilde görülmüştü. Müslümanlara melekler gönderilmiş,[118] Kâfirlerin kalbine korku salınmıştı.[119] Yine tam zamanında, Müslümanlara kolaylık sağlayan, ama Kâfirlere hareket zorluğu getiren bir yağmur yağmıştı.[120]

---

113 Enfâl 8/19.
114 Enfâl 8/70.
115 Enfâl 8/71.
116 Tevbe 9/23.
117 Enfâl 8/20-22: Taberî, XI, 97 vd.; *Kur'an Yolu*, II, 678.
118 Âl-i İmrân 3/125, 126; Enfâl 8/9.
119 Enfâl 8/12.
120 Enfâl 8/11.

Kâfirler, Bedir yenilgisinden ders çıkarmak yerine, intikam alma peşine düştüler. Yas tutup intikam yeminleri ettiler. Hicretin dördüncü yılında, Uhud'da Müslümanlar ile Müşrikler bir daha karşılaştı. Savaşta çok geçmeden Müşriklerin ordusu yine bozguna uğramıştı. Çok önemli bir konuma yerleştirilen Müslüman okçular, Peygamber Efendimizin savaştan önceki kesin uyarısını unutarak kaçmaya başlayan Müşriklerin ardından bulundukları tepeden ayrıldılar. Bunu gören düşman, Müslümanları arkadan vurdu. İki yönden düşmanın arasında kalan Müminler büyük bir sıkıntıya düşmüşlerdi. Lehlerine olan savaş, bir anda aleyhlerine dönmüştü. Bu duruma sevinen Müşrikler, Hz. Peygamber'in öldürüldüğü şeklinde bir duyum aldılar. Bu defa İslâm davasını sonlandırdıkları düşüncesine kapıldılar. Fakat Hz. Muhammed (sas) sadece hafifçe yaralanmıştı. Müşrikler, başarılarına karşın, savaşı sürdürüp Medine'ye saldırmak yerine Mekke'ye yöneldiler. Çünkü bir daha savaşa dönmeye cesaret edemiyorlardı. Yüce Allah bu sırada onların kalbine korku salmıştı.[121]

Müşrikler, pek çok Müslüman'ı şehit etmişti. Buna rağmen Müslümanların Uhud'da aldıkları yara, Müşriklerin Bedir'deki kayıplarından fazla değildi: *"Eğer siz (Uhud'da) bir yara aldıysanız bilin ki o topluluk da benzeri bir yara almıştı. O günleri biz insanlar arasında döndürüp duruyoruz ki Allah gerçek Müminleri ortaya çıkarsın ve uğrunda şehitleri olsun diye..."*[122] Allah Teâlâ, Uhud Savaşı'nda yenilgiye uğrayan ve yetmiş şehit veren Müminleri teselli ediyordu. Müşriklerin de Bedir'de benzer bir bozguna uğradıklarını hatırlatıyordu. Bunun Allah'ın bir kanunu olduğunu belirtiyordu. Müslümanların Uhud'daki yenilgilerinin başka hikmetleri de vardı. Allah samimi Müminleri ortaya çıkarmak, onların bir kısmını şehitlik rütbesine erdirmek istiyordu. Müminleri günahlarından arındırıp tertemiz hâle getirmek için bu zafer ve yenilgileri insanlar arasında döndürüp durmuştu.[123] Diğer yandan Müminler, bu büyük tecrübeden ders çıkarmışlardı: Ne olursa olsun Yüce Allah'ın ve Peygamber'inin sözünden çıkılmaması gerektiğini öğrenmişlerdi.[124]

Müşrikler bu savaşta ölüleri kadar da esir vermişlerdi.[125] Rivâyetlere göre, Uhud Savaşı'nda Müşrikler şehit olan bazı Müslümanların bedenlerine zarar vermişti. Bunlar arasında Peygamberimizin amcası Hz. Hamza da vardı. Amcasına reva görülen insanlık dışı bu muamele nedeniyle Sevgili Peygamberimizin üzüntüsüne şahit olan bazı Müminler, kendilerini tutamadılar. Eğer bir daha savaşta galip

121 Âl-i İmrân 3/151: Taberî, VI, 128 vd.
122 Âl-i İmrân 3/140.
123 Âl-i İmrân 3/140: İbn Kesîr, III, 199-200; *Kur'an Yolu*, I, 679.
124 Âl-i İmrân 3/140: *Kur'an Yolu*, I, 679.
125 Âl-i İmrân 3/165: Taberî, VI, 214; *Kur'an Yolu*, I, 711-712.

gelirlerse onlardan daha fazla kişiye aynı şeyi yapacaklarına dair yemin ettiler. Ancak Allah Teâlâ intikam almaları gerektiğinde adaletten ayrılmamaları konusunda Müslümanları uyardı. Onlara sabırlı olmalarını tavsiye etti.[126]

Uhud Savaşı'ndan ayrılan Müşrikler geri geleceklerini söylüyorlardı. Bu sebeple Müslümanlar savaş yorgunu olmalarına rağmen Hz. Peygamber (sas) ile birlikte Medine yakınlarındaki Hamrâülesed'e gidip üç gün beklediler. Ancak Müşrikler geri dönemediler. Böylece Hz. Peygamber (sas), düşmanlarına hâlâ güçlü ve dirençli olduklarını göstermişti.[127] Yüce Allah, yaralı ve yorgun olmalarına rağmen Hz. Peygamber'in davetine uyan bu kahramanlara büyük bir ecir vaat etmiştir.[128]

Müslümanlar hicretten sonra Medine'de Müslüman gibi görünen bir kesimle, Münafıklarla tanışmıştı. Uhud Savaşı'nda Kâfirlerin elde ettiği kısmî başarı, Hz. Muhammed'in (sas) Medine'ye yerleşmesini istemeyen Münafıkları ve Yahudileri cesaretlendirmişti. Yahudiler son peygamberin kendilerinden olmamasını çekemeyip, kıskançlıklarından dolayı onu kabul edemiyorlardı. Hz. Peygamber'e karşı Müşriklerin yanında yer aldılar. Uhud Savaşı'nın ardından gerçekleşen şu olay, bunun bir göstergesiydi. Yahudilerden Huyey b. Ahtab ve Kâ'b b. Eşref, yanlarında bir grup Yahudi ile birlikte Mekke'ye geldiler. Resûlullah'a karşı savaşma konusunda Müşriklerle anlaşmak istiyorlardı. Müşrikler onlara şöyle dediler: "Siz Ehl-i kitap'sınız ve Muhammed'e bizden daha yakınsınız. Bize tuzak kurmadığınızdan emin olamayız. İlâhlarımıza secde ederseniz ancak o zaman size inanırız." Yahudiler niyetlerinde o kadar kararlıydılar ki, Müşriklerin bu isteğini yerine getirdiler. Putlara secde ettiler. Ebû Süfyân onlara, "Biz mi doğru yoldayız, Muhammed mi?" diye sordu. Kâ'b, "Muhammed ne diyor?" dedi. Müşrikler, "Tek olan Allah'a ibadet etmemizi emrediyor, şirk koşmamızı yasaklıyor." dediler. O, "Peki sizin dininiz nedir?" diye sordu. Onlar da "Biz Kâbe'nin işlerini yapıyoruz, hacılara su veriyoruz, misafirleri ağırlıyoruz, darda kalanlara yardım ediyoruz." dediler. Kâ'b, "Siz doğru yoldasınız." diyerek onları destekledi. Yahudilerin bu yaptığı, kendi kutsal kitaplarına ihanet etmekten başka bir şey değildi. Nisâ sûresindeki şu âyetin bu olay üzerine indiği rivâyet edilir: *"Kendilerine kitaptan nasip verilenleri görmedin mi? Putlara ve bâtıla iman ediyorlar, sonra da Kâfirler için 'Bunlar Allah'a iman edenlerden daha doğru yoldadır.' diyorlar."*[129]

Benî Nadîr Yahudileri, Müslümanlarla yaptıkları anlaşmayı bozup Müşriklerle işbirliği yapmışlardı. Bu sebeple Medine'den Hayber'e sürülmüşlerdi. Onlar da

126 Nahl 16/126-128.
127 Âl-i İmrân 3/172-175: Zemahşerî, I, 659; İbn Atıyye, II, 421-422.
128 Âl-i İmrân 3/172.
129 Nisâ 4/51: Zemahşerî, II, 91; *Kur'an Yolu*, II, 80.

intikam almak amacıyla, Medine'ye saldırmaları için Müşrikleri ikna ettiler. Sonunda hicretin beşinci yılında müşrik ve Yahudi kabilelerden oluşan pek çok birlikle (Ahzâb) Medine'ye saldırdılar. Şehri dört bir yandan kuşatan düşman,[130] saldırı için müsait olan Medine'nin doğusuna doğru gitti. Oraya vardıklarında, daha önce görmedikleri bir şeyle karşılaştılar. Selmân-ı Fârisî'nin memleketinde uygulanan savaş taktiği uygulanmıştı. Düşmanın saldırma ihtimali bulunan yerlere hendek kazılmıştı. Birkaç hafta süren kazı çalışmasına Hz. Peygamber (sas) de bizzat katılmıştı. Müşriklerin başı çektiği ittifak, bir ay boyunca Medine'yi kuşatma altında tuttu ama içeri giremediler. İki taraf da oldukça yıprandı. Yorgunlukları arttı, yiyecekleri tükendi, tahammülleri iyice azaldı. Kuşatmanın son günlerinde, düşman karargahını perişan eden bir fırtına çıkmıştı.[131] Yiyecek ve içecekleri zarar gördü, hayvanları kaçtı. Haram ayların da yaklaştığı düşüncesiyle daha fazla dayanamadan, elleri boş bir şekilde Mekke'ye döndüler.[132] Uygulanan savaş stratejisi işe yaramıştı. Müslümanlar bu defa Peygamberimizin sözüne uymanın ödülünü almışlardı.[133]

ALLAH, MÜŞRİKLERE RAĞMEN DİNİNİ EGEMEN KILMIŞTIR

يُرِيدُونَ اَنْ يُطْفِؤُا نُورَ اللّٰهِ بِاَفْوَاهِهِمْ وَيَأْبَى اللّٰهُ اِلَّٓا اَنْ يُتِمَّ نُورَهُ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ
﴿٣٢﴾ هُوَ الَّذٖٓى اَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدٰى وَدٖينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدّٖينِ كُلِّهٖۙ
وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ ﴿٣٣﴾

"İsterler ki Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürüversinler; ama inkârcılar hoşlanmasalar da Allah nurunu muhakkak tamamlamayı istiyor. Bütün dinlerin üzerindeki yerini alsın diye Resûlü'nü, doğru yol rehberi ve hak din ile gönderen O'dur; Müşrikler hoşlanmasalar da!"

(Tevbe 9/32-33)

130 Ahzâb 33/10.
131 Ahzâb 33/9.
132 Ahzâb 33/9-10: İbn Kesîr, XI, 212-128.
133 Ahzâb 33/22.

Hicretten sonra Müslümanlarla üç defa ciddi bir şekilde savaşan Müşrikler, emellerine ulaşamamışlardı. Hendek Savaşı'ndan sonra artık şartlar Müslümanların lehine değişmişti. İslâm daha fazla gönlü fethetmiş, Müslümanlar maddî ve manevî bakımdan güçlenmişlerdi. Medine'de İslâm gün geçtikçe yayılıyordu. Yeryüzünde topraklar nasıl sel, deprem ve rüzgâr gibi sebeplerle erozyona uğrayıp azalıyorsa, inkârcıların toprakları da giderek azalıyordu.[134]

Hicretin altıncı yılıydı. Müslümanlar Rahmet Elçisi Hz. Muhammed (sas) ile birlikte sadece Kâbe'yi ziyaret amacıyla Mekke'ye geldiler. Fakat Müşrikler onları şehre sokmadılar. Mekke yakınlarındaki Hudeybiye'de barış antlaşması yaptılar. Ancak bir sonraki sene Kâbe'yi ziyaretlerine izin verdiler.[135]

Hak Teâlâ, akrabalık bağları gibi nedenlerle Müşrikler konusunda gevşeklik göstermemeleri hususunda Müslümanları uyardı.[136] Müslümanlarla savaşmamaları, düşmanlarıyla işbirliği yapmamaları hâlinde onlarla iyi ilişkiler içinde bulunmada sakınca yoktu.[137] Fakat evlilik söz konusu olduğunda Kur'ân, Müşriklerle Müslüman erkek ve kadınların evlenmelerine izin vermemişti.[138] Hudeybiye Antlaşması'ndan sonra Müşriklerden kaçıp Müslümanlara sığınan kadınlar olmuştu. Mümtehine sûresinde, böyle kadınların müşrik kocalarına geri verilmemeleri; Müslüman erkeklerin de müşrik hanımlarından ayrılmaları emredilmişti.[139]

Peygamber Efendimiz hicretin sekizinci yılında on bin kişilik donanımlı bir orduyla Mekke'yi fethetmek üzere yola çıktı. Atası İbrâhim Peygamber'in tevhidin sembolü olarak inşa ettiği Kâbe'yi, şirkin pisliğinden temizlemenin zamanı gelmişti. Onun tek isteği bu fethin, kan dökülmeden gerçekleşmesiydi. Hz. Muhammed (sas) komutanlarına sıkı sıkı tenbihte bulundu. Mecbur kalmadıkça kimsenin kanını dökmemelerini emretti. Ebû Cehil'in oğlu İkrime'nin neden olduğu münferit bir olay dışında, ciddi bir sıkıntı yaşanmadı.[140] Hz. Peygamber Kâbe'ye girerek bütün putları yıktı ve fetih hutbesini okudu.

Müslümanlardan bazıları, Hudeybiye'de kendilerini Kâbe'de ibadetten engelledikleri için Müşrikleri cezalandırmak ve onlara misilleme yapmak istediler. Ancak bunu yapmalarının doğru olmayacağı Müslümanlara bildirilmiştir: *"... Mescid-i*

134 Ra'd 13/41.
135 Feth 48/27.
136 Mümtehine 60/1: Taberî, XXII, 561, 563.
137 Mümtehine 60/8-9.
138 Bakara 2/221.
139 Mümtehine 60/10: Kurtubî, XX, 414; *Kur'an Yolu*, V, 319, 320.
140 İbn Hişâm, II, 407, 408.

Harâm'a girmenizi engellediler diye bir topluma karşı duyduğunuz kin, sakın aşırı gitmenize sebep olmasın..."[141]

Kâfirlerin Mekke'nin fethi ile beraber İslâm'ın nurunu söndürme ümitleri tamamen tükenmişti. Artık İslâm'ın gelişmesine ve yayılmasına engel olacak güçleri kalmamıştı: *"… Bugün, Kâfirler dininiz hakkında ümitlerini yitirmişlerdir. Onlardan korkmayın, benden korkun. Bugün sizin için dininizi kemâle erdirdim, size nimetimi tamamladım, sizin için din olarak İslâm'ı seçtim …"*[142]

Hudeybiye Antlaşması ile Hz. Peygamber, Müslüman olmayan topluluklarla barış ortamı sağlamıştı. Ancak barış antlaşması yapılan bazı topluluklar, kurallara uygun hareket etmiyordu. Hâlâ nifak ve fitne peşinde olanlar vardı. Örneğin Tebük Seferi'ne çıkılacağı sırada Münafıklardan bazıları, savaşa katılmamak için bahaneler ileri sürdü. Müşrikler antlaşmayı bozdular.[143] Bu nedenle ihanet eden Müşriklere yaptırım olsun diye "ihtar" verilmiş, onların barış anlaşmaları iptal edilmişti. Bu ihtar, aynı zamanda bundan sonra ihanete niyetleneceklere ders olmuştu. Bundan sonra tövbe edip durumlarını düzeltirlerse bir sorun kalmayacaktı. Ancak Kâbe ve çevresinde Müşriklerin varlıklarını ve egemenliklerini sürdürmeleri artık mümkün değildi. Düşünmeleri için kendilerine dört ay süre tanındı.[144] Kâfirlerin eskisi gibi Allah'ın evi olan Kâbe'ye hizmet etmeleri de doğru değildi. Zira Yüce Allah'a ortak koşuyorlardı. Ayrıca şirk nedeniyle manevî olarak pis sayılıyorlardı. Allah Teâlâ'nın evinin her türlü pislikten arındırılması gerekmekteydi.[145] Câhiliye döneminde Kâbe'nin bakımı ve hacılara yardımcı olmak için oluşmuş hizmet birimleri vardı. Kureyş'in üstlendiği ve yürüttüğü bu hizmetler onurlu birer görev sayılırdı. Müşrikler Kâbe ile ilgili bu hizmetleri yürütmenin, iman ve cihaddan daha hayırlı olduğunu iddia etmişlerdi. Cenâb-ı Hak ise imanı Müşriklerin Kâbe'yi onarmalarından ve hacılara su vermelerinden üstün tutmuştu.[146] Kâbe'ye hizmetlerini öne sürerek üstün olduklarını iddia eden Müşriklere bir hatırlatma yapmıştı. Müşrik oldukları için yaptıkları hizmetten sevap kazanamayacaklarını belirtmişti: *"Hacılara su verme ve Mescid-i Harâm'ın imar ve bakım işini (üstlenen kimseyi), Allah'a ve âhiret gününe inanıp Allah yolunda cihad eden kimseyle bir mi tutuyorsunuz? Bunlar Allah katında bir değildirler…"*[147] Bu şekilde sağlam bir inanç üzerine temellendirilmemiş dinî

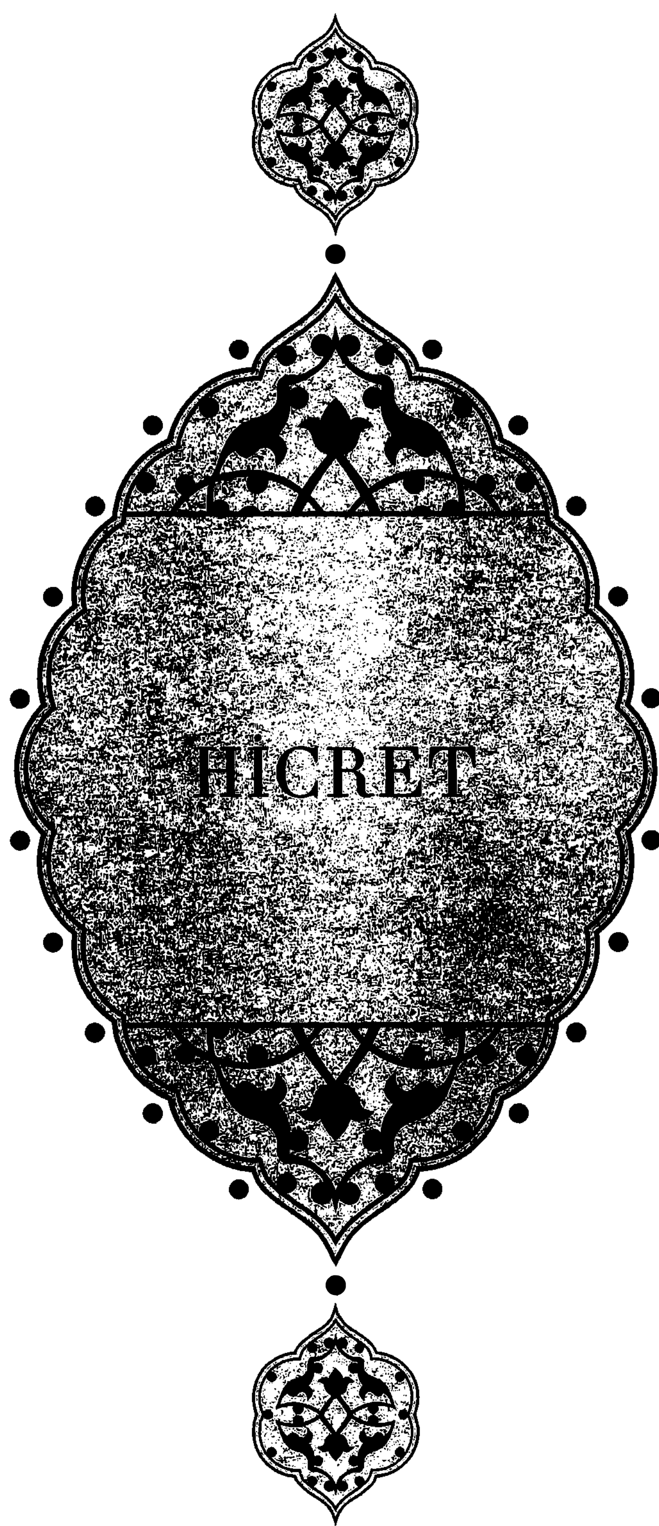
141 Mâide 5/2.
142 Mâide 5/3.
143 Tevbe 9/1: Râzî, XV, 226.
144 Tevbe 9/1-5.
145 Tevbe 9/17-18: Râzî, XVI, 8.
146 Tevbe 9/19: İbn Kesîr, VII, 121.
147 Tevbe 9/19.

davranışların Allah katında bir değere sahip olmadığı açıklanmıştı.[148] Mekke'nin fethedilmesinin ardından, Kâbe putlardan temizlenmişti. Bu kutsal ev ve çevresinin bir daha şirk pisliğine bulaşmaması için tedbir alınmalıydı. Bu nedenle artık şirke dair unsurların ve Müşriklerin Kâbe ve çevresinde bulunmaları sonsuza dek yasaklandı.[149]

Yüce Allah insanları kendisine kulluk etsinler diye yarattığını bildirmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'e göre, Müşrikler, yaratılış amaçlarının dışına çıkarak günahların en büyüğünü işleyenlerdir. Tevhid inancından sapmaları, onların en büyük günahlarıdır. Kendilerine gönderilen peygamberleri reddetmişler ve Allah'ın dinini kabule yanaşmamışlardır. Aslında Yüce Allah'ı tanımayan veya O'na gerektiği gibi inanmayanlar ile peygamberlerin yoluna uyanlar arasında tarih boyunca benzer karşıtlık ve çatışmalar yaşanmıştır, bundan sonra da yaşanacaktır. Hz. Peygamber de şiddetli ve inatçı bir inkâr ile karşılaşmıştır. Mekke'nin fethi ile zafere ulaşıncaya kadar Müşrikler ve Kâfirler, Müminlere haksızlık etmişler, iftira, hakaret ve işkence gibi çirkin davranışlarda bulunmuşlardır. Ancak Kur'ân hiçbir zaman onları hidayete davetten vazgeçmemiş, her vesileyle onlara gittikleri yolun yanlış olduğunu ve o yoldan vazgeçip hak yoluna dönmelerinin gerekliliğini ısrarla vurgulamıştır. Sonuç itibarıyla bu mücadelenin galibi Peygamberimiz ve Müminler olmuş, henüz Allah Resûlü (sas) hayattayken pek çok müşrik ve kâfir Arap kabilesi ve çevre halkı fevc fevc Allah'ın dinine girmişlerdir: *"Allah'ın yardımı gelip fetih gerçekleştiğinde; insanların akın akın Allah'ın dinine girdiğini gördüğünde; Rabbine hamdederek şanının yüceliğini dile getir ve O'ndan af dile; şüphesiz O, tövbeleri çok kabul edendir."*[150] Kur'ân'da bahsi geçen Kâfirler ve Müşrikler, elbette sadece Hz. Peygamber döneminde yaşayanlarla sınırlı değildir. Kur'ân onlar üzerinden iman ve küfür, hidayet ve dalâlet, cennet ve cehennem konularını, Müslümanlarla Kâfirler arasında yaşanan ve yaşanacak olacak mücadeleleri ele almıştır. Söz konusu bu mücadeleler kıyamete kadar devam edecek insan varlığı ile ilgili hayatî gerçeklerdir.

148 Tevbe 9/19.
149 Tevbe 9/28.
150 Nasr 111/1-3.

HİCRET

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَقَالَ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا لِرُسُلِهِمْ لَنُخْرِجَنَّكُمْ مِنْ اَرْضِنَٓا اَوْ لَتَعُودُنَّ ف۪ي مِلَّتِنَاۜ
فَاَوْحٰٓى اِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ لَنُهْلِكَنَّ الظَّالِم۪ينَۙ ﴿١٣﴾ وَلَنُسْكِنَنَّكُمُ الْاَرْضَ مِنْ
بَعْدِهِمْۜ ذٰلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَام۪ي وَخَافَ وَع۪يدِ ﴿١٤﴾

"İnkârcılar peygamberlerine, 'Andolsun ya dinimize dönersiniz ya da sizi kesinlikle yurdumuzdan çıkarırız!' dediler. Bunun üzerine Rableri onlara, 'O zalimleri elbette helâk edeceğiz ve onlardan sonra sizi mutlaka o yurda yerleştireceğiz! Bu lütuf, huzuruma çıkmanın kaygısını taşıyan ve tehdidimden çekinenler içindir.' diye vahyetti."

(İbrâhîm 14/13-14)

وَاِنْ كَادُوا لَيَسْتَفِزُّونَكَ مِنَ الْاَرْضِ لِيُخْرِجُوكَ مِنْهَا وَاِذًا لَا يَلْبَثُونَ خِلَافَكَ اِلَّا قَلِيلًا ﴿٧٦﴾ سُنَّةَ مَنْ قَدْ اَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنْ رُسُلِنَا وَلَا تَجِدُ لِسُنَّتِنَا تَحْوِيلًا ﴿٧٧﴾

"Onlar, seni yurdundan çıkarmak için neredeyse sana dünyayı dar etmişlerdi. O zaman senden sonra kendileri de fazla kalamayacaklardı. Senden önce gönderdiğimiz peygamberler hakkındaki kanun da budur. Bizim kanunumuzda hiçbir değişiklik bulamazsın."

(İsrâ 17/76-77)

وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ مَا ظُلِمُوا لَنُبَوِّئَنَّهُمْ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَلَاَجْرُ الْاٰخِرَةِ اَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾

"Zulme uğramaları yüzünden Allah uğrunda hicret edenleri muhakkak ki biz bu dünyada güzel bir yere yerleştireceğiz; âhiret mükâfatı ise elbette daha büyük olacaktır. Keşke bilseler!"

(Nahl 16/41)

قُلْ يَا عِبَادِ الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا رَبَّكُمْ لِلَّذِينَ اَحْسَنُوا فِي هٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَاَرْضُ اللّٰهِ وَاسِعَةٌ اِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ اَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿١٠﴾

"De ki (Allah şöyle buyuruyor): 'Ey inanan kullarım! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Bu dünyada iyilik yapanlar iyilik bulacaklardır. Allah'ın (yarattığı) yeryüzü geniştir. Sabredenlere mükâfatları hesapsız verilecektir.'"

(Zümer 39/10)

وَالَّذٖينَ اٰمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فٖي سَبٖيلِ اللّٰهِ وَالَّذٖينَ اٰوَوْا وَنَصَرُوا
اُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّاۜ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرٖيمٌ ﴿٧٤﴾

"İman edip de hicret edenler, Allah yolunda cihad edenlerle onları bağırlarına basanlar ve yardım edenler var ya işte gerçek Müminler onlardır; bağışlanma onlar için, büyük lütuf onlar içindir. "

(Enfâl 8/74)

وَمَنْ يُهَاجِرْ فٖي سَبٖيلِ اللّٰهِ يَجِدْ فِي الْاَرْضِ مُرَاغَمًا كَثٖيرًا وَسَعَةًۜ وَمَنْ يَخْرُجْ
مِنْ بَيْتِهٖ مُهَاجِرًا اِلَى اللّٰهِ وَرَسُولِهٖ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ اَجْرُهُ عَلَى اللّٰهِۜ
وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحٖيمًا ﴿١٠٠﴾

"Allah yolunda hicret eden kimse yeryüzünde gidecek birçok güzel yer ve bolluk bulur. Kim Allah ve Resûlü uğrunda hicret ederek evinden çıkar da sonra kendisine ölüm yetişirse artık onun mükâfatı Allah'a düşer. Allah çok bağışlayıcı ve çok merhamet edendir."

(Nisâ 4/100)

ثُمَّ اِنَّ رَبَّكَ لِلَّذٖينَ هَاجَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا فُتِنُوا ثُمَّ جَاهَدُوا وَصَبَرُوٓاۙ
اِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحٖيمٌ ﴿١١٠﴾

"Öte yandan, bilesin ki Rabbin, eziyetlerle sınandıktan sonra yurtlarından göçenlerin, ardından Allah yolunda cihad edip sabır gösterenlerin yardımcısıdır. Artık bu yapılanlardan sonra Rabbin elbette çok bağışlayıcı, çok merhametlidir."

(Nahl 16/110)

اِلَّا تَنْصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللّٰهُ اِذْ اَخْرَجَهُ الَّذٖينَ كَفَرُوا ثَانِيَ اثْنَيْنِ اِذْ هُمَا فِي
الْغَارِ اِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهٖ لَا تَحْزَنْ اِنَّ اللّٰهَ مَعَنَاۚ فَاَنْزَلَ اللّٰهُ سَكٖينَتَهُ عَلَيْهِ
وَاَيَّدَهُ بِجُنُودٍ لَمْ تَرَوْهَا وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذٖينَ كَفَرُوا السُّفْلٰىۜ وَكَلِمَةُ اللّٰهِ هِيَ
الْعُلْيَاۜ وَاللّٰهُ عَزٖيزٌ حَكٖيمٌ ﴿٤٠﴾

"Siz Peygamber'e yardımcı olmasanız da önemli değil. Nitekim inkârcılar onu, iki kişiden biri olarak yurdundan çıkardıklarında Allah ona yardım etmişti: Hani onlar mağaradaydılar; arkadaşına 'Tasalanma! Allah bizimle beraberdir.' diyordu. Derken Allah ona kendi katından bir güven duygusu indirdi, sizin göremediğiniz askerlerle onu destekledi ve inkârcıların sözünü değersiz hâle getirdi. Allah'ın sözü ise en yücedir. Çünkü Allah mutlak galiptir, hikmet sahibidir."

(Tevbe 9/40)

فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ اَنّٖي لَٓا اُضٖيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰىۚ
بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍۚ فَالَّذٖينَ هَاجَرُوا وَاُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَاُو۫ذُوا فٖي سَبٖيلٖي
وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا لَاُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّـَٔاتِهِمْ وَلَاُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرٖي مِنْ تَحْتِهَا
الْاَنْهَارُۚ ثَوَابًا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِۜ وَاللّٰهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ ﴿١٩٥﴾

"Rableri onların dualarına şöyle karşılık verir: 'Ben, erkek olsun kadın olsun –ki birbirinizden meydana gelmişsinizdir- sizden çalışan hiç kimsenin emeğini asla boşa çıkarmam. Hicret edenlerin, yurtlarından çıkarılanların, benim yolumda eziyete uğratılanların, savaşanların ve öldürülenlerin, işte onların günahlarını elbette sileceğim. Onları altından ırmaklar akan cennetlere koyacağım. Bunlar Allah katından bir mükâfattır. Nimetin güzeli Allah'ın katındadır!'"

(Âl-i İmrân 3/195)

إِنَّ الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ فٖى سَبٖيلِ اللّٰهِ وَالَّذٖينَ اٰوَوْا وَنَصَرُٓوا اُو۬لٰٓئِكَ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَٓاءُ بَعْضٍۜ وَالَّذٖينَ اٰمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ حَتّٰى يُهَاجِرُواۚ وَاِنِ اسْتَنْصَرُوكُمْ فِى الدّٖينِ فَعَلَيْكُمُ النَّصْرُ اِلَّا عَلٰى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مٖيثَاقٌۜ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصٖيرٌ ﴿٧٢﴾

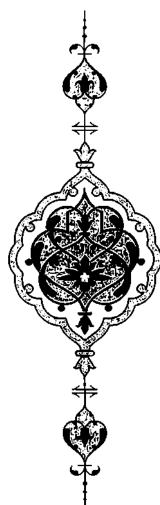
"İman edip de hicret edenler, malları ve canlarıyla Allah yolunda cihad edenler ve onları bağırlarına basıp yardım edenler birbirlerinin yâr ve yakınlarıdır. İman edip de hicret etmeyenlere gelince, göç edinceye kadar onlarla aranızdaki bağ (yakınlık) sebebiyle hiçbir sorumluluğunuz yoktur. Sizden, dinlerini korumak için yardım isterlerse, aranızda antlaşma bulunan bir topluluğa karşı olmamak üzere yardım etmeniz gerekir. Allah bütün yaptıklarınızı görmektedir."

(Enfâl 8/72)

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُٓوا اِنَّ مِنْ اَزْوَاجِكُمْ وَاَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا لَكُمْ فَاحْذَرُوهُمْۚ وَاِنْ تَعْفُوا وَتَصْفَحُوا وَتَغْفِرُوا فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحٖيمٌ ﴿١٤﴾

"Ey iman edenler! Eşlerinizden ve çocuklarınızdan da size düşman olanlar vardır, onlardan sakının. Ama affeder, hoşgörülü ve bağışlayıcı davranırsanız, şüphesiz Allah da çok bağışlayıcı ve engin merhamet sahibidir."

(Tegābün 64/14)

Konunun Kavramsal Bağlamı

Kur'ân-ı Kerîm'de *hicret* konusu, "bir yeri terk etmek, göç etmek" anlamına gelen *hâ-ce-ra* kökünden gelen fiil ve isimlerle olduğu gibi, aynı anlamı çağrıştıran başka kelimelerle de anlatılır. Hicret konusuyla ilgili yedi yerde *muhâcir, muhâcirûn* ve *muhâcirât* kelimeleri kullanılır. Dokuz yerde "çıkmak, çıkarmak" anlamındaki *hurûc/ihrâc* kelimeleri ile hicret anlatılır. Hz. İbrâhim'in hicretinden *zâhibun* (ben gidiyorum, hicret ediyorum) kelimesiyle bahsedilir. Ashâb-ı kehf'in putperest toplumlarından uzaklaşmaları ise *i'tizâl* kelimesiyle ifade edilir. Kısacası Kur'ân'da hicret, inancın daha iyi yaşanabileceği bir ortama göçmek için katlanılan zorluklar, sürgünler ve sıkıntılara karşılık Allah'ın rızasına ve maddî kazanımlara ulaşmak bağlamında işlenir.

"Hicret" asıl itibarıyla *hecr, hicr* ve *hicrân* kelimeleriyle ortak köke sahiptir. Her üç ifadenin buluştuğu ortak anlam "ayrılık"tır. *Hicret,* "insanın alıştığı ve yaşadığı ortamdan ilişkisini kesip ayrılması" anlamına gelir.[1] Hz. İbrâhim, *"Artık ben Rabbime göç edeceğim (innî muhâcirun)."*[2] derken bu mânada bir hicretten bahsetmektedir. Mekke'den Medine'ye göçen muhacirlerin hicreti de bu türdendir. Çünkü onlar Allah'ın dini uğrunda ailelerini, aşiretlerini ve yurtlarını terk etmiş; onlardan kopup ayrılmışlardır. *Hecr* kökünün "terk etmek" anlamı da vardır. Nitekim kelime Kur'ân'da bu anlamda da kullanılmaktadır. "Kadınları yataklarında yalnız bırakma",[3] "Kur'ân'ın terk edilmesi, insanların ona büsbütün ilgisiz kalması",[4] "Müşriklerden uygun bir şekilde uzaklaşma",[5] "her türlü pislikten uzak durma"[6] bu kullanımlara örnektir.

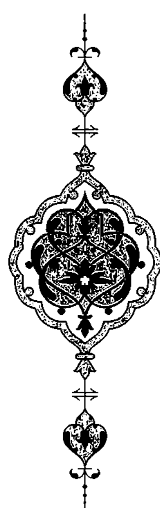
Mekke'deki Müminlere hicret emri geldikten sonra, hicret pek çok âyette iman etmenin hemen ardından zikredilmiş ve mümin kimliğine sahip

1 Halil b. Ahmed, IV, 292.
2 Ankebût 29/26.
3 Nisâ 4/34; Râgıb el-İsfahânî, s. 536.
4 Furkān 25/30; Râgıb el-İsfahânî, s. 536; Furkān 25/30: Taberî, XVII, 444; Beyzâvî, II, 521.
5 Müzzemmil 73/10; Râgıb el-İsfahânî, s. 536-537; Meryem 19/46; Müddessir 74/5.
6 Müddessir 74/5.

olmanın ayrılmaz bir unsuru olarak sunulmuştur.[7] Kur'ân-ı Kerîm'de hicret konusu genellikle şu kelime ve kavramlarla yan yana ele alınır: *İman, cihad, ecel, ölüm, fisebilillâh* (Allah yolunda), *fitne* (ağır imtihan, baskı), *yardım, muhacir, ensar, ihraç* (sürgün), *müstaz'afûn* (güçsüzler), *istifzâz* (taciz etme, hafife alma; söküp atma; ana yurdundan çıkarma), *sünnet* (Allah'ın değişmez kanunu). Yine *zulme* uğramak, *hasene* (mükâfat) elde etmek, *sabretmek* de hicretle bağlantılı olarak temas edilen kavramlardır.

7 Bakara 2/218; Enfâl 8/72, 74-75; Tevbe 9/20; Ahzâb 33/6; Mümtehine 60/10.

Doğasında pek çok zorluğu barındıran hicret, Hz. Peygamber'e iman eden ilk Müslümanlar için tam bir imtihan olmuştu. Öyle ki, inandıkları ölümsüz değerleri yaşama uğruna anavatanları olan Mekke'yi terk etmişlerdi. Habeşistan gibi bilmedikleri denizaşırı bir ülkeye göçmeyi bile göze alabilmişlerdi. İlk göç kafilesinde yer alan Ümmü Seleme (ra) hicrete dair şunları anlatmıştı: İlk kafile Habeşistan'a ulaştığında, Necâşî Ashame'nin misafirperverliğini görmüştü. Hiçbir olumsuzlukla karşılaşmaksızın dinlerini güven içinde yaşayıp Allah'a kulluk etmeye başlamışlardı. Ne var ki, Kureyş onların peşini bırakmayacaktı. Abdullah b. Ebû Rabîa ve Amr b. el-Âs başkanlığında bir Kureyş heyeti, değerli hediyelerle Necâşî'ye vardılar. Ona sığınan göçmenleri atalarının dinini terk etmekle suçlayıp kendilerine teslim etmesini istediler. Necâşî ise bu insanların kendisini tercih edip memleketine geldiklerini, bu yüzden onları dinlemeden karar veremeyeceğini söyledi. Muhacirleri huzuruna çağırarak işin aslını sordu. Müslümanlar adına söz alan Ca'fer b. Ebû Tâlib önce Mekkelilerin benimsediği bazı Câhiliye âdetlerini eleştirdi, sonra da İslâm'ın getirdiği kazanımları ve güzellikleri anlattı. Necâşî'nin Hz. Peygamber'in getirdiklerini sorması üzerine Ca'fer, ilk âyetlerinden başlayarak Meryem sûresini okudu. Ümmü Seleme'nin ifadesine göre Necâşî ve beraberindekiler sakalları ve önlerinde açık olan kutsal sayfalar ıslanıncaya kadar ağlamışlardı. Sonra Necâşî: "Vallahi bu ve Mûsâ'nın getirdikleri aynı lambadan yayılmaktadır." demiş ve ardından da Mekke'yi temsilen gelenlere: "Çekip gidin! Vallahi bunları size teslim etmem!" diye çıkışmıştı. Bu tarihî olaydan Yüce Allah Kur'ân'da övgüyle bahsetmiştir: *"Yine onlar arasında iman edenlere sevgi bakımından en yakın olanların da: 'Biz Hıristiyanız.' diyenler olduğunu göreceksin. Çünkü bunların içinde (insaflı) keşişler ve rahipler vardır ve onlar büyüklük taslamazlar. Peygambere indirileni dinledikleri zaman hakikate dair bilgileri olduğu için gözlerinden yaşlar*

boşandığını görürsün. Derler ki: 'Rabbimiz! İman ettik; bizi hakka şahitlik edenlerle beraber yaz.'"[1]

HİCRET, PEYGAMBERLERİN SÜNNETİDİR

وَاِنْ كَادُوا لَيَسْتَفِزُّونَكَ مِنَ الْاَرْضِ لِيُخْرِجُوكَ مِنْهَا وَاِذًا لَا يَلْبَثُونَ خِلَافَكَ اِلَّا قَل۪يلًا ﴿٧٦﴾ سُنَّةَ مَنْ قَدْ اَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنْ رُسُلِنَا وَلَا تَجِدُ لِسُنَّتِنَا تَحْو۪يلًا ﴿٧٧﴾

"Onlar, seni yurdundan çıkarmak için neredeyse sana dünyayı dar etmişlerdi. O zaman senden sonra kendileri de fazla kalamayacaklardı. Senden önce gönderdiğimiz peygamberler hakkındaki kanun da budur. Bizim kanunumuzda hiçbir değişiklik bulamazsın."

(İsrâ 17/76-77)

Sevgili Peygamberimizin risâlet görevi Mekke'de kabul görüp, daveti halk arasında yayılmaya başlamıştı. Mekke'nin ileri gelen Müşrikleri ise bundan rahatsızlık duyuyordu. Böyle bir ortamda gelen âyetler, önceki peygamberlerin ortak kaderini Hz. Peygamber'in de yaşayacağını bildiriyordu: *"Sana, senden önceki peygamberler için söylenenlerden farklı bir şey söylenmemektedir."*[2] *"İşte böyle; kendilerinden öncekilere hiçbir peygamber gelmemiştir ki, 'O bir sihirbaz veya bir delidir.' demiş olmasınlar."*[3] Gerçekten de Mekkeliler Peygamber Efendimizi çok iyi tanıdıkları hâlde onu yalanladılar, "deli", "sihirbaz", "kâhin", "şair" gibi yakıştırmalarda bulunarak onun itibarını sarsmaya çalıştılar.[4] Ona iman edenler de bundan paylarına düşeni almaktaydılar. Sözlü ve fiilî sataşmalar şiddetlenmiş ve katlanılamaz hâle gelmişti. Bunun en meşhur örneklerinden biri Hz. Ammâr, babası Yâsir ve annesi Sümeyye'nin mâruz kaldıkları işkencelerdir. Rivayete göre, Resûlullah (sas) Hz. Osman ile birlikte Bathâ mevkiinde olan Ammâr, babası ve annesinin yanına gelmişlerdi. Yâsir; "Ey Allah'ın Elçisi! Zaman hep böyle mi sürecek!" diye yakındığında Peygamberimiz ona;

1 Mâide 5/82-83: Taberî, VIII, 593-600; Zemahşerî, II, 280-281; İbn Hanbel, *el-Müsned*, I, 201-203.

2 Fussılet 41/43.

3 Zâriyât 51/52.

4 Hicr 15/6; Sâffât 37/36; Hâkka 69/41-42; Yûnus 10/2; Sâd 38/4.

"Sabret!" demiş ve ardından, "Allah'ım! Yâsir ailesini bağışla! Hem zaten bağışladın da!" diye duada bulunmuştu.[5] Peygamberimizin, "Yâsir ailesi! Size müjdeler olsun ki, vaat olunduğunuz yer cennettir." dediği de anlatılır.[6] İşkencelere dayanma gücü kalmayan Yâsir ve karısı Sümeyye şehit düşmüş, inandıkları gibi yaşamak uğruna can vermişlerdir.

Kureyş'in içinde Müslümanları koruyacak bir güç bulunmuyordu ve şiddet giderek artıyordu. Bu şartlarda Hz. Peygamber (sas) ilk Müminlere, karşılaştıkları sıkıntılardan bir nebze olsun kurtulmaları için Habeşistan'a hicret etmelerini söylemişti. *"Orada insanlara zulmetmeyen bir kral var. Orası doğruluk ülkesidir. Onun yanında korunun; Allah bana da size de bir çıkış kapısı nasip edecektir."* buyurmuştu. Bunun üzerine ashâb-ı kirâmdan bazı kimseler Habeşistan'a hicret etmişlerdi.[7]

Şunu belirtmek gerekir ki hicret, bütün peygamberlerin sünnetidir. Bunun nedeni, peygamberlerin getirdikleri vahyi hayat tarzı hâline getirme çabalarıdır. Âyetlerde Mekke'den çıkmak zorunda kalan Hz. Peygamber (sas) teselli edilirken, önceki peygamberlerin yaşadıkları ona hatırlatılmaktadır. Âyetler ayrıca inananları hicrete zorlayanların ilâhî kanun gereği azap göreceğini ve bu kanunun değişmezliğini vurgulamaktadır.[8] *"Ya dinimize dönersiniz ya da sizi yurdumuzdan çıkarırız!"*[9] denilerek tehdit edilen peygamberler içerisinde Hz. İbrâhim'in hicreti önemli bir örnek teşkil eder. *"Bunun üzerine Lût ona iman etti. (İbrâhim); 'Artık Rabbime göç edeceğim. Şüphesiz O mutlak güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir.' dedi."*[10] Hz. İbrâhim'in önce Harran'a, daha sonra da Şam'a hicret ettiği söylenir.[11] Bundan ötürü, "Her peygamberin bir hicreti varken, İbrâhim'in iki hicreti vardır." denmiştir.[12] *"İbrâhim; 'Ben Rabbime hicret ediyorum, O bana yol gösterecektir.' dedi."*[13] âyetinde de aynı hicret olayına işaret edilmektedir.[14] Hz. İbrâhim'in bu hicretinin sebebi, kavminin putperestliği ve kendisine karşı takınılan düşmanca tavırdır.[15] Kur'ân-ı Kerîm onunla birlikte hicret eden Hz. Lût hakkında da bilgi vermektedir: *"Elçiler; 'Ey Lût! Biz Rabbinin elçileriyiz. Onlar sana asla dokunamayacaklar. Sen gecenin bir vaktinde ailenle*

5 İbn Hanbel, *el-Müsned*, I, 62.
6 İbn İshak, s. 172.
7 İbn İshak, s. 194.
8 İsrâ 17/76-77: Taberî, XV, 18-22; Zemahşerî, III, 540.
9 İbrâhîm 14/13.
10 Ankebût 29/26.
11 Ankebût 29/26: Taberî, XVIII, 383-384; Zemahşerî, IV, 546.
12 Ankebût 29/26.
13 Sâffât 37/99.
14 Sâffât 37/99: Taberî, XIX, 576; Zemahşerî, V, 220.
15 Ankebût 29/17, 24-25; Sâffât 37/85-98.

âyette değinilir: *"Siz peygambere yardımcı olmasanız da önemli değil. Nitekim inkârcılar onu, iki kişiden biri olarak yurdundan çıkardıklarında Allah ona yardım etmişti: Hani onlar mağaradaydılar; arkadaşına 'Üzülme! Allah bizimle beraberdir.' diyordu. Derken Allah ona kendi katından bir güven duygusu indirdi, sizin göremediğiniz askerlerle onu destekledi ve inkârcıların sözünü değersiz hâle getirdi. Allah'ın sözü ise en yücedir. Çünkü Allah mutlak galiptir, hikmet sahibidir."*[29]

Bu esnada Hz. Ebû Bekir'in oğlu Abdullah çok gizli ve hızlı hareket ederek Mekke'de olup bitenleri ayrıntısıyla mağaraya taşıyordu. Bir taraftan da Hz. Ebû Bekir'in kölesi Âmir o civarda otlattığı koyunların sütünden mağaraya getiriyordu. Resûlullah (sas) ve Hz. Ebû Bekir, Mekke'de iken ücret karşılığı anlaştıkları yol rehberleri Abdullah b. Ureykıt ile birlikte sahil yolunu izleyerek Medine'ye doğru ilerlemekteydiler. Yol boyunca –Sürâka b. Mâlik'in Hz. Peygamber ve beraberindekileri yakalama teşebbüsü de dahil olmak üzere- pek çok tehlikenin atlatılmasının ardından, nihayet Medine'ye yaklaşmışlardı. Medine'de bulunan Müslümanlar ise her gün Harre denilen yerde öğle sıcağı basıncaya dek kutlu yolcuların gelişini beklemeye koyulmuştu. Bir gün bekleyenler evlerine dönerken, Yahudilerden birisi çıktığı bir kuleden Resûlullah'ın ve beraberindekilerin beyazlar giymiş olarak seraplar içerisinden yaklaştıklarını gördü. Bu esnada elinde olmayarak bağırmaya başladı: "Ey Arap topluluğu! Beklemekte olduğunuz devletliniz işte geliyor!" Bunun üzerine Müslümanlar Resûlullah'ı karşılamaya koştular ve taşlığı ile meşhur Harre'de ona kavuştular.[30]

Yüce Allah, indirdiği âyetlerle Müminleri hicrete hazırladı. Yeryüzünün sadece Mekke'den ibaret olmadığını, önemli olanın nerde bulunursak bulunalım Allah'a en güzel şekilde kulluk etmek olduğunu bildirdi. Ölüm ve rızık endişesi taşımanın anlamsızlığını, tevekkülün en temel hayat ilkelerinden biri olduğunu hatırlattı. Bu konuya ışık tutan âyetlerde şöyle buyruluyordu: *"Ey inanan kullarım! Benim arzım geniştir; o hâlde yalnız bana kul olmakta sebat edin. Her canlı ölümü tadacak ve sonunda dönüp huzurumuza geleceksiniz. İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanları -hiç şüpheniz olmasın- içinde ebedî kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetteki köşklere yerleştireceğiz. Sıkıntılara katlanan, yalnız Allah'a dayanıp güvenerek işlerini gerektiği gibi yapanlara ne güzel karşılık! Nice canlı var ki rızkını sırtında taşımıyor; onları da sizi de besleyip barındıran Allah'tır. O her şeyi işitir, her şeyi bilir."*[31] Bu ve benzeri âyetlerle gerçekleşen zihinsel hazırlığın peşinden nihayet hicret etme emri

29 Tevbe 9/40.

30 Tevbe 9/40: Buhârî, "Menâḳıbü'l-Enṣâr", 45; Taberî, XI, 465-466.

31 Ankebût 29/56-60.

verildi. Ashâb, çok sevdikleri Mekke'yi, evlerini barklarını, iş yerlerini, eşyalarını birer birer terk edip Medine'ye hicrete başladılar.

Gruplar hâlinde Mekke'den Medine'ye göçen Müslümanları yeni bir hayat bekliyordu. Artık Müminler çileli geçen yıllarını geride bırakmışlardı. Muhacirler Allah ve Resûlü'ne olan sevgilerinden ötürü kendi ailelerini ve yurtlarını terk ettiler. Medine'deki kardeşleri, yani ensar ise onlara samimiyetle kucak açtı. Ancak Medine'de yeni bir ortam ve pek de alışık olmadıkları bir iklim vardı. Mekkeli Muhacirlerin buna uyum sağlaması zaman alacaktı. Bazıları hastalanmış, bazıları ise duygusal olarak fazlaca sarsılmıştı. Bu alışma sürecinde Allah'ın Elçisi'ni ve beraberindekileri barındıran ensar, kendi meskenlerinde onlara yer açtılar. Temel ihtiyaçlarını karşılayıp maddî ve manevî anlamda destek oldular. Muhacir ve ensar, birbirlerinin dostu, kardeşi ve yardımcısı oldular.[32] Hicret edenler, Medine'de kurulan yeni toplumun en itibarlı üyeleri arasında kabul edildi.[33] Onlardan kimilerinin ciddi yanlışlar yapmaları, söz gelimi toplumda büyük çalkantılara yol açan, Hz. Âişe'ye iftira atılması olayında yer almaları bile, Allah yolunda hicret etmiş olmalarının önüne geçmemiştir. Bu olaya karışan muhacirden Mistah'a bir daha yardım etmeyeceğine yemin eden Hz. Ebû Bekir hakkında şu âyet inmişti: *"İçinizden faziletli ve servet sahibi kimseler akrabaya, yoksullara, Allah yolunda göç edenlere (mallarından) vermeyeceklerine yemin etmesinler; bağışlasınlar; feragat göstersinler. Allah'ın sizi bağışlamasını arzulamaz mısınız? Allah çok bağışlayandır, çok merhametlidir."*[34]

Allah'ın emir ve yasaklarına uygun yaşayanların birlikte güçlüklere karşı durması ve Müminler topluluğunu oluşturması hicret sonrasında Kur'ân'ın önemle üzerinde durduğu bir nokta oldu. Bu yüzden Hz. Peygamber (sas) de hicret ettiği hâlde hâlâ hicret etmeyip Mekke'de kalanlar ağır eleştirilerle karşılaştılar. Âyetler geride kalan Müslümanların âhiretteki durumunu şöyle anlatmıştır: *"Kendilerine yazık etmekte iken hayatlarını sona erdirdikleri kimselere melekler 'Ne işte idiniz?' dediler, (onlar) 'O yerde zayıf görülenlerden idik.' cevabını verdiler. Melekler ise 'Allah'ın (yarattığı) yeryüzü geniş değil miydi, hicret etseydiniz ya!' dediler. İşte onların barınağı cehennemdir ve orası gidilecek ne kötü bir yerdir!"*[35] Rivayetlere göre bunlar, Mekke'de Müşrikler arasında yaşamayı tercih ederek ya tekrar küfre dönen ya da dinlerini tehlikeye atan kişilerdi.[36] Bunlar ölüm esnasında meleklere, "Allah'a ortak

32 Enfâl 8/72: Taberî, XI, 293-295; Zemahşerî, II, 603.

33 Tevbe 9/20.

34 Nûr 24/22.

35 Nisâ 4/97.

36 Nisâ 4/97: Zemahşerî, II; 136-137; *Kur'an Yolu*, II, 123-124.

koşanlar, bizden kalabalık ve güçlü olmaları nedeniyle bizi kendi memleketimizde zayıf ve güçsüz görüyor, Allah'a iman etmemizi ve Peygamberine uymamızı engelliyorlardı." diye cevap verirler. Tabi ki, bu cılız bir mazerettir. Melekler de onlara, "Yurdunuzdan çıkarak sizi engelleyenleri terk etseydiniz ve Allah'a ortak koşanların sultasından sizi koruyacak bir memlekete gitseydiniz ya! Böylece o memlekette Allah'ı birleyip, O'na kulluk etseydiniz ve O'nun Peygamberine uysaydınız ya!" derler.[37] Bazı âlimler bu âyeti, herhangi bir beldede dinini bazı sebep ve engeller yüzünden gereği gibi yaşama imkânına sahip olamayan bir kişinin, dinini rahat yaşayabileceği başka bir yere göçmesinin vacip olduğuna delil saymıştır.[38] Yüce Allah, hicret edenlere maddî ve manevî nimetler vereceğini vadetmektedir.[39]

Hicret etme imkânına sahipken Mekke'de kalanlar çok ciddi bir şekilde eleştirilmektedir. Buna karşın Nisâ sûresi 98. âyette erkek, kadın ve çocuklar içinden zayıf sayılanlar yani çaresiz kalanlar ve hiçbir kurtuluş yolu bulamayanlar ise hicret edemedikleri için sorumlu tutulmamışlardır.[40] Bu kimseler hicret etmek için azığı, malî gücü ve desteği olmayanlardı.[41] Buna rağmen onlar sadece Allah'ın affetmesiyle sorumluluktan kurtulmuşlardır.[42] Nitekim bu dönemde hastalığı nedeniyle sahâbeden Mekke'de kalmış olan Cündeb b. Damre, Medine'deki Müslüman topluluğuna kavuşmak amacıyla oğullarına şöyle demişti: "Beni deveye bindirip Mekke'den çıkarın! Vallahi! Bu gece Mekke'de kalmak istemiyorum; hiçbir mazeretim yok! Zayıf görülenlerden değilim, yolu da tanıyorum, imkânım da var." Oğulları; "Nereye?" diye sorunca, hicreti kastederek, eliyle Medine tarafını işaret etmişti. Onlar da kendisi için bir yaygı hazırlayıp onu üzerine oturtmuş ve yola çıkarmışlardı. Derken, Cündeb (ra) Ten'îm denen yere varınca vefat etmişti. Hatta öleceğini anlayınca sağ elini sol eline vurarak, "Allah'ım! Şu sağ elim senin için, şu sol elim de Peygamberin için! Peygamberin sana ne üzere biat ettiyse ben de o şekilde sana biat ediyorum!" demişti. Sahâbe-i kirâm, "Şayet bize (Medine'ye) ulaşsaydı ödülü tam olacaktı." diye aralarında konuşunca şu âyet inmişti: *"Allah yolunda hicret eden kimse yeryüzünde gidecek birçok güzel yer ve bolluk (imkân) bulur. Kim Allah ve Resûlü uğrunda hicret ederek evinden çıkar da sonra kendisine ölüm yetişirse artık onun mükâfatı Allah'a düşer. Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir."*[43] Bu âyet, inancını yaşamak ve

37 Nisâ 4/97: Taberî, VII, 379-380.
38 Nisâ 4/97: Zemahşerî, II, 136.
39 Nisâ 4/100.
40 Nisâ 4/98.
41 Nisâ 4/98: Taberî, VII, 385.
42 Nisâ 4/ 99: Zemahşerî, II, 138.
43 Nisâ 4/100: Taberî, VII, 393-310; Zemahşerî, I, 544, 546.

yaşatmak için yurdunu geride bırakan Müminlere gittikleri yerde Allah tarafından hazırlanan nice yeni imkân ve bereket bulunacağını ifade etmektedir. Bütün zorluklara ve Müşriklerin her türlü saldırısına rağmen bu böyle olacaktır.[44] Başka bir âyet de sırf Allah için evlerinden ve vatanlarından ayrı düşen Müminlere aynı müjdeyi tekrarlar: *"Zulme uğramaları yüzünden Allah uğrunda göç edenleri muhakkak ki biz bu dünyada güzel bir yere yerleştireceğiz. Âhiret ödülü ise elbette daha büyük olacaktır. Keşke bilseler!"*[45] Muhacirlere dünyada verilen ödül, Medine yurdu ve onlara yardım edip barındıran ensar topluluğudur.[46] Bir başka yoruma göre ise bu âyette kastedilen, beğenilen güzel bir yurt, kavuşulacak güzel bir rızık veya düşmanlara karşı ilâhî yardımdır.[47] Âhiret ödülü ise Allah'ın eşsiz mükâfatı olan sonsuz cennettir. Tefsirlerimizde aktarıldığına göre, Hz. Ömer (ra) muhacirlerden herhangi bir kişiye bahşiş verirken, "Al! Allah bunu senin için bereketli kılsın! Bu, Allah'ın sana dünyada vadettiği şeydir. Âhirette senin hesabına ayırdığı şey ise çok daha fazladır." der ve sonra da bu âyeti okurmuş.[48]

Kur'ân-ı Kerîm'in hicret gibi büyük bir fedakârlığa dair müjdeleri arasında şu âyetler de vardır: *"De ki (Allah şöyle buyuruyor): 'Ey inanan kullarım! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Bu dünyada iyilik yapanlar iyilik bulacaklardır. Allah'ın (yarattığı) yeryüzü geniştir. Sabredenlere mükâfatları hesapsız verilecektir.'"*[49] Âyetin *"Allah'ın (yarattığı) yeryüzü geniştir. Sabredenlere mükâfatları hesapsız verilecektir."* kısmı, hicretle ilgili olarak Kur'ân'ın diğer âyetlerine gönderide bulunmaktadır.[50] Bir kimsenin tevhid inancını ve Allah'a kul olmanın gereklerini en iyi şekilde yaşayabilmek için toprağından ve sevdiklerinden ayrı düşmesi elbette büyük bir sabrı ve tahammülü gerekli kılmaktadır. Buna göre Allah yolunda kahır ve kederi yüklenen, vatanları Mekke'den ve yakınlarından ayrı düşen Müminler, hesaba sığmaz mükâfatlarla müjdelenmişlerdir. Zira böylesine geniş ve engin bir mükâfat ne ölçeklere ne de tartılara sığar![51] Yine şu âyetler de hicretin hem dünya hem de âhiretteki eşsiz kazanımlarından söz etmektedir: *"İnanan, hicret eden, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad edenlerin Allah katındaki mertebeleri pek büyüktür. Muradına erecek olanlar da onlardır. Rableri onları kendi rahmeti, hoşnutluğu ve cennetleriyle müjdeliyor. Onlar*

44 Nisâ 4/100: Bikāî, II, 376.
45 Nahl 16/41.
46 Nahl 16/41: Taberî, XIV, 223; Zemahşerî, III, 437-438.
47 Nahl 16/41: Taberî, XIV, 224.
48 Nahl 16/41: Taberî, XIV, 224-225; Zemahşerî, III, 437-438.
49 Zümer 39/10.
50 Nisâ 4/97, 100.
51 Zümer 39/10: Taberî, XX, 178-179; Zemahşerî, V, 294.

için orada kesintisiz nimetler vardır. Onlar orada ebedî olarak kalacaklardır. Kuşkusuz en büyük ödül Allah katında olandır."[52]

HİCRET ZOR BİR SINAV OLMUŞTUR

ثُمَّ اِنَّ رَبَّكَ لِلَّذٖينَ هَاجَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا فُتِنُوا ثُمَّ جَاهَدُوا وَصَبَرُوٓاۙ
اِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحٖيمٌ ﴿١١٠﴾

"Öte yandan, bilesin ki Rabbin, eziyetlerle sınandıktan sonra yurtlarından göçenlerin, ardından Allah yolunda cihad edip sabır gösterenlerin yardımcısıdır. Artık bu yapılanlardan sonra Rabbin elbette çok bağışlayıcı, çok merhametlidir."

(Nahl 16/110)

Birçok âyet-i kerîme, hicretin başlı başına ne denli zorlu bir sınav olduğunu ortaya koymaktadır. Müslümanlar pek çok sıkıntılarla sınandılar.[53] Sırf "Rabbimiz Allah'tır." dedikleri için zulme uğradılar, yurtlarından çıkmaya, ailelerini ve mallarını terk etmeye zorlandılar.[54] Ama onlar bu ağır sınavları iman, azim ve tevekkülleri sayesinde başarıyla geçtiler. Allah'ın rızasını kazanma uğruna fâni bütün zevklerini bir tarafa bıraktılar, hatta bilfiil canlarını ortaya koydular.[55] Ashâb-ı kirâmdan Suheyb er-Rûmî'nin hicreti bu açıdan ne kadar ibrete şayandır! Kendisi olayı şöyle anlatır: "Mekke'den Peygamberin yanına hicret etmek istediğimde Müşriklere: 'Ben ihtiyar bir adamım. Burada bulunmam size bir fayda sağlamayacağı gibi, düşmanlarınızın yanında olmam da size bir zarar vermez. Ben İslâm için bir söz verdim, o sözden dönmeyi çirkin görüyorum; bırakın Medine'ye gideyim.' dedim. Kureyş: 'Ey Suheyb, bize geldiğinde hiçbir şeyin yoktu. Mal olarak ne kazandınsa burada kazandın. Şimdi bunları alıp gitmene müsaade etmeyiz.' dediler. Ben: 'Peki, malımı sizlere versem, malımla kendimi sizden satın alsam beni gitmekte serbest bırakır mısınız?'

52 Tevbe 9/20-22.
53 Nahl 16/110.
54 Hac 22/39-40; Haşr 59/8.
55 Bakara 2/207.

dedim, 'Olur.' dediler. Bunun üzerine malımı onlara verdim ve beni hicret etmem için serbest bıraktılar. Mekke'den çıkıp Medine'ye geldim. Durumumdan haberdar olan Allah Resûlü (sas): 'Suheyb kâr etti, Suheyb kâr etti!' buyurdu." Bu olay üzerine inen âyet şöyleydi: *"İnsanlardan öylesi de vardır ki, kendisini Allah'ın hoşnutluğunu kazanmaya adamıştır. Allah, kullarına çok şefkatlidir."*[56] Yine bazı Müslümanlar hicret etmek istiyorlardı, ama eşleri ve çocukları onları hicretten engellemeye çalışıyorlardı. Onlar hakkında şu âyet inmişti: *"Ey iman edenler! Eşlerinizden ve çocuklarınızdan size düşman olanlar vardır, onlardan sakının. Ama affeder, hoşgörülü ve bağışlayıcı davranırsanız, şüphesiz Allah da çok bağışlayıcı ve engin merhamet sahibidir. Mallarınız ve çocuklarınız sizin için ancak bir imtihandır; büyük mükâfat ise Allah'ın katındadır."*[57]

Yüce Kitabımız Kur'ân, muhacirler kadar, onlara yurtlarını açıp yardım eden ensarın ödüllerinden de söz eder. Âyetlerde "onlardan önce bu yurda yerleşmiş ve gönülden inanmış olanlar" ifadesiyle kastedilen Medineli ensar topluluğudur. Kur'ân'a göre onlar, "Allah'ın Yardımcıları" unvanını kazanan Hz. Îsâ'nın Havarileri ile aynı ismi paylaşmaktadırlar. Onlar, Akabe'de Hz. Peygamber (sas) ile sözleşen Medineli 70 mümindir.[58] Bunlar Allah Resûlü (sas) ve ashâbı henüz Mekke'de iken Medine'yi "Peygamber Şehri" olarak hazırlamışlardır. Sürgüne zorlanan ve kendilerine sığınan muhacirlere kucak açmış, hatta kendileri ihtiyaç içinde olmalarına rağmen muhacirleri kendilerine tercih etmişlerdir.[59] O kadar ki, elde edilen ganimetlerden (*fey*)[60] onlara verildiğinde içlerinde bir rahatsızlık, bir kıskançlık duymamışlardır. Hz. Peygamber (sas), Nadiroğullarından savaşmadan elde edilen *fey*i muhacirlere taksim etmiş ve Ebû Dücâne, Sehl b. Huneyf ve Hâris b. Sımmeh olmak üzere üç kişiden oluşan ihtiyaç sahiplerinin dışında ensara bir şey vermemişti. Hz. Peygamber (sas) o gün ensara şunları söylemişti: *"Eğer isterseniz mallarınızdan ve yurtlarınızdan muhacirlere bölüştürür ve bu ganimette de onlara ortak olabilirsiniz. İsterseniz de yurtlarınız ve mallarınız sizin olsun, ama size ganimetten hiçbir pay verilmesin."* Bunun üzerine ensar büyük bir cömertlikle, "Aksine, biz hem mallarımızdan ve yurtlarımızdan onlara pay ayırır hem de ganimetin onlara verilmesini isteriz ve onlara ortak olmayız." demişlerdi. Bunun üzerine ensarın bu gönül ve iman zenginliğini ifade eden şu âyet inmişti: *"Onlardan önce bu yurda yerleşmiş ve gönülden inanmış olanlar, kendilerine göç edip gelenleri severler, onlara verilenlerden dolayı*

56 Bakara 2/207: Taberî, III, 592-594; İbn Kesîr, II, 271-272.
57 Tegābün 64/14-15: Râzî, XXX, 25.
58 Saf 61/14: Taberî, XXII, 620.
59 Haşr 59/9: Taberî, XIV, 52-53; Zemahşerî, IV, 492.
60 Haşr 59/6-8.

içlerinde bir rahatsızlık duymazlar; ihtiyaç içinde olsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin bencilliğinden korunmayı başarırsa işte kurtuluşa erecekler onlardır."[61]

Hicret eden kadınlar da Cenâb-ı Hakk'ın Kitabı'nda hak ettikleri övgüyü kazanmışlardır. Bir rivayete göre, Ümmü Seleme'nin, "Ey Allah'ın Elçisi! Hicret konusunda erkeklerden bahsediliyor da biz kadınlardan bahsedilmiyor!"[62] demesi üzerine şu âyet inmiştir: *"Rableri onların dualarına şöyle karşılık verir: 'Şüphesiz ben, erkek olsun kadın olsun -ki birbirinizden meydana gelmişsinizdir- sizden çalışan hiç kimsenin emeğini asla boşa çıkarmam. Hicret edenlerin, yurtlarından çıkarılanların, benim yolumda eziyete uğratılanların, savaşanların ve öldürülenlerin, işte onların günahlarını elbette sileceğim. Andolsun ki, Allah katından bir mükâfat olarak onları altından ırmaklar akan cennetlere koyacağım. Şüphe yok ki nimetin güzeli Allah'ın katındadır!'"*[63] Mekke'deki müşrik akrabalarını terk edip Medine'deki din kardeşlerine hicret eden mümin kadınların cesareti asırlara örnek olacak niteliktedir. Meselâ azılı müşrik liderlerden Ukbe b. Ebû Muayt'ın kızı Ümmü Gülsüm bint Ukbe, Allah Resûlü'ne (sas) biat eden ilk Müslümanlardandır. Müslümanlara yaptığı işkencelerle tanınan babasının aldığı bütün önlemleri aşarak bir gece gizlice hicret eden Ümmü Gülsüm, bu yolculuğu ile annesi babası yanında olmadan hicret eden tek kadın olarak İslâm tarihine geçmiştir. Hicretinin ardından iki erkek kardeşi Medine'ye gelerek onu kendilerine teslim etmesi için Hz. Peygamber (sas) ile görüşmüşlerse de başarılı olamamışlardır. Böyle bir hicrette büyük bir gayret ve emek olduğu aşikârdır. Bu yüzden yukarıdaki âyette Cenâb-ı Hak mümin kadın ve erkeklerin emeğinin boşa gitmeyeceğinden bahseder. Böylece âyette muhacirlerin yaptıkları ve yaşadıkları, çok değerli işler olarak sunulup övülmüştür. Âyetin, "Şüphe yok ki nimetin güzeli Allah'ın katındadır." şeklinde bitmesi, dünyada kazanılan rahat ve huzurun yanında âhiretteki ödülün kelimelerle anlatılamayacağını ifade eder. Zira bu ödül ne bir gözün gördüğü ne bir kulağın duyduğu ne de bir beşerin aklının alabileceği bir şeydir![64]

Tarih boyunca peygamberler ve onların izinden giden muvahhidler, imanları için yurtlarını terk etmek zorunda kalmışlardır. Hz. Muhammed (sas) ve onun şerefli arkadaşları da yine aynı sebeple böyle zorlu bir sınavdan geçmiştir. Habeşistan'a iki kez yapılan denizaşırı göç, imanı ve bir avuç Müslüman topluluğu korumayı

---

61 Haşr 59/9: Zemahşerî, IV, 492-493.

62 Benzer rivayetler için bk. Âl-i İmrân 3/195: Taberî, VI, 320; Zemahşerî, I, 679.

63 Âl-i İmrân 3/195.

64 Âl-i İmrân 3/195: Taberî, VI, 322.

amaçlıyordu. Mekke'den Medine'ye yapılan toplu göç ise dini ve Müslümanları korumanın ötesinde, İslâm'ı bütün unsurlarıyla yaşama hedefi taşıyordu. Tabii ki, ilk İslâm toplumunun inşasına Medine'de bulunan Müslümanlar, yani ensar da katılmıştı. Onlar her şeyini terk ederek kendilerine gelenlere kucak açmakla sınavı kazanmışlardır. İlk sırada muhacirlerin, ikinci sırada ensarın Kur'ân'da birlikte anılması, çağlar boyu fedakârlığın ve yardımlaşmanın simgesi olarak insanlık için kalıcı bir örnek oluşturmaktadır. İşte bu yüzden hicret günü, Müslüman takviminin başlangıcı kabul edilmiştir. Âyetlerde Medine'ye hicret etmeyen Müslümanlar âdeta bir kimlik ve aidiyet sorgulamasına tâbi tutulmuşlardır. Müslüman olduğu ve imkân bulabildiği hâlde Mekke'de kalanlar Kur'ân tarafından eleştirilmiştir. Bunun bir istisnası, güçsüz yaşlılar, kadınlar ve çocuklar olmuştur. Hicretten sonra Müslümanların yurdu, artık peygamber şehri Medine'dir. Bütün Müslümanların burada buluşması, bir arada yaşaması, tehditlere birlikte göğüs germesi ve gerek hukukî gerekse ahlâkî bakımdan örnek bir toplum oluşturması istenmiştir.

Hicretle ilgili Kur'ân'da anlatılanlar, Müslümanlara hem tarih bilinci kazandırmış hem de moral vermiştir. Müminler hicretle Medine'de inançlarını hayata aktaracak elverişli bir ortam elde etmişlerdir. Tek vücut hâlinde toparlanıp her alanda güç kazanmış, hayatın bütün pratiklerinde Mümince bir yaşamı şekillendirme fırsatı yakalamışlardır. Hicret maddî ve manevî pek çok sıkıntıyı barındırması sebebiyle imanın tâbi tutulduğu ağır sınavların başında gelir, bu yüzden ödülü de hesapsızdır. Hicret sonrasında bütün unsurları ve özellikleriyle insanlığa şahit olacak, Allah'ın emirlerine boyun eğmiş bir toplum oluşmuştur. Bütün bunlardan sonra, yeni yurdun hep birlikte hareket eden yeni topluma büyük imkânlar sunduğu da bir gerçektir. Nitekim Müslümanlar Medine'de kendilerine vaat edilen imkânlara teker teker kavuşmuşlardır. Hicret konusunu işleyen âyetlerin birçoğunun ortak özelliği, tarihin belli bir sürecinde vuku bulan bu kutlu olayın sadece geçmişte kalmayıp, geleceğe de rehberlik etmesidir. İman ve küfür arasındaki amansız mücadele devam ettikçe, inandığı gibi yaşayamayan kişi ve toplulukların Allah'ın rızası uğruna yurtlarını terk etmesi, ümit ve kararlılıkla yeni bir hayata adım atması mukadderdir.

YESRİB'İN
MEDÎNE-İ
MÜNEVVERE
OLUŞU

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالَّذِينَ تَبَوَّؤُ الدَّارَ وَالْاِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ اِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ
فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّٓا اُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ
وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِه۪ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٩﴾

"Onlardan önce bu yurda yerleşmiş ve gönülden inanmış olanlar, kendilerine göç edip gelenleri severler, onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar; ihtiyaç içinde olsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin bencilliğinden korunmayı başarırsa işte kurtuluşa erecekler onlardır."

(Haşr 59/9)

وَقُلْ جَٓاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُۜ اِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا ﴿٨١﴾

"De ki: 'Hak geldi bâtıl yıkılıp gitti! Zaten bâtıl yıkılmaya mahkûmdur.'"

(İsrâ 17/81)

وَاعْبُدُوا اللّٰهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِه۪ شَيْـًٔا وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاك۪ينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبٰى وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ وَابْنِ السَّب۪يلِۙ وَمَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْۜ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُوراًۙ ﴿٣٦﴾

"Allah'a kulluk edin ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşa, yolcuya, elinizin altındakilere iyilik edin. Şüphesiz, Allah kibirlenen ve övünen kimseleri sevmez!"

(Nisâ 4/36)

اِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُكُمْ اَنْ تُؤَدُّوا الْاَمَانَاتِ اِلٰٓى اَهْلِهَاۙ وَاِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ اَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِۜ اِنَّ اللّٰهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِه۪ۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ سَم۪يعاً بَص۪يراً ﴿٥٨﴾

"Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor. Doğrusu Allah, bununla size ne güzel öğüt veriyor! Şüphesiz ki Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir."

(Nisâ 4/58)

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّٰهِ جَمِيعاً وَلَا تَفَرَّقُواۖ وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ
اِذْ كُنْتُمْ اَعْدَاءً فَاَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَاَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِه۪ٓ اِخْوَاناًۚ وَكُنْتُمْ عَلٰى شَفَا
حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَاَنْقَذَكُمْ مِنْهَاۜ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيَاتِه۪ لَعَلَّكُمْ
تَهْتَدُونَ ﴿١٠٣﴾

"Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı yapışın; bölünüp parçalanmayın. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani siz birbirinize düşman idiniz de Allah gönüllerinizi birleştirdi ve O'nun nimeti sayesinde kardeş oldunuz. Siz bir ateş çukurunun tam kenarında iken oradan da sizi Allah kurtarmıştı. İşte Allah size âyetlerini böyle açıklıyor ki doğru yolu bulasınız."

(Âl-i İmrân 3/103)

وَالسَّابِقُونَ الْاَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِر۪ينَ وَالْاَنْصَارِ وَالَّذ۪ينَ اتَّبَعُوهُمْ بِاِحْسَانٍۙ
رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَاَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْر۪ي تَحْتَهَا الْاَنْهَارُ خَالِد۪ينَ
ف۪يهَٓا اَبَداًۜ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظ۪يمُ ﴿١٠٠﴾

"Muhacirlerin ve ensarın ilkleri ile onlara güzelce uyanlardan Allah hoşnut olmuştur, onlar da O'ndan razıdırlar. Onlara, sonsuza dek içinde kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. Büyük bahtiyarlık işte budur."

(Tevbe 9/100)

وَمِمَّنْ حَوْلَكُمْ مِنَ الْاَعْرَابِ مُنَافِقُونَۜ وَمِنْ اَهْلِ الْمَدٖينَةِ مَرَدُوا
عَلَى النِّفَاقِ لَا تَعْلَمُهُمْۜ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْۜ سَنُعَذِّبُهُمْ مَرَّتَيْنِ
ثُمَّ يُرَدُّونَ اِلٰى عَذَابٍ عَظٖيمٍۚ ﴿١٠١﴾

"Çevrenizdeki bedevîler içinde Münafıklar var. Medine ahalisi içinde de iki yüzlülüğü huy edinmiş olanlar var. Sen onları bilmezsin; onları biz biliriz. Onları iki defa cezalandıracağız, ayrıca çok büyük bir azaba itilecekler."

(Tevbe 9/101)

مَا كَانَ لِاَهْلِ الْمَدٖينَةِ وَمَنْ حَوْلَهُمْ مِنَ الْاَعْرَابِ اَنْ يَتَخَلَّفُوا عَنْ رَسُولِ اللّٰهِ
وَلَا يَرْغَبُوا بِاَنْفُسِهِمْ عَنْ نَفْسِهٖۜ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ لَا يُصٖيبُهُمْ ظَمَاٌ وَلَا نَصَبٌ وَلَا
مَخْمَصَةٌ فٖي سَبٖيلِ اللّٰهِ وَلَا يَطَؤُ۫نَ مَوْطِئًا يَغٖيظُ الْكُفَّارَ وَلَا يَنَالُونَ مِنْ عَدُوٍّ
نَيْلًا اِلَّا كُتِبَ لَهُمْ بِهٖ عَمَلٌ صَالِحٌۜ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُضٖيعُ اَجْرَ الْمُحْسِنٖينَۙ ﴿١٢٠﴾

"Medine ahalisi ve çevresinde bulunan bedevîler Resûlullah'a katılmaktan geri kalamaz ve onu bırakıp kendi canlarının derdine düşemezler. Çünkü onlar Allah yolunda ne zaman bir susuzluk, yorgunluk ve açlığa mâruz kalsalar, Kâfirleri öfkelendirecek biçimde bir yere ayak bassalar veya düşmana karşı bir başarı elde etseler, bunların her biri mutlaka onlar için iyi birer amel olarak yazılır. Allah iyilerin emeğini asla boşa çıkarmaz."

(Tevbe 9/120)

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلٰىۜ اَلْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْاُنْثٰى بِالْاُنْثٰىۜ فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ اَخ۪يهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ وَاَدَٓاءٌ اِلَيْهِ بِاِحْسَانٍۜ ذٰلِكَ تَخْف۪يفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌۜ فَمَنِ اعْتَدٰى بَعْدَ ذٰلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ اَل۪يمٌ ﴿١٧٨﴾

"Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı. Hüre karşı hür, köleye karşı köle, kadına karşı kadın kısas edilir. Ancak öldüren kimse, kardeşi (öldürülenin vârisi, velisi) tarafından affedilirse, marufa (aklın ve dinin gereklerine) uygun yol izlemek ve güzellikle diyet ödemek gerekir. Bu, Rabbinizden bir hafifletme ve rahmettir. Bundan sonra kim haddi aşarsa ona elem dolu bir azap vardır."

(Bakara 2/178)

وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَٓافَّةًۜ فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَٓائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدّ۪ينِ وَلِيُنْذِرُوا قَوْمَهُمْ اِذَا رَجَعُٓوا اِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ﴿١٢٢﴾

"Bununla beraber Müminlerin hepsinin toptan savaşa çıkmaları doğru değildir. Onların her kesiminden bir grup dinde yeterli bilgi sahibi olmaya çalışmak ve seferden dönen topluluklarını uyarmak üzere geride kalmalıdır. Umulur ki sakınırlar."

(Tevbe 9/122)

وَاِنْ طَٓائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنٖينَ اقْتَتَلُوا فَاَصْلِحُوا بَيْنَهُمَاۚ فَاِنْ بَغَتْ اِحْدٰيهُمَا
عَلَى الْاُخْرٰى فَقَاتِلُوا الَّتٖي تَبْغٖي حَتّٰى تَفٖٓيءَ اِلٰٓى اَمْرِ اللّٰهِۚ فَاِنْ فَٓاءَتْ فَاَصْلِحُوا
بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَاَقْسِطُواۜ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطٖينَ ﴿٩﴾ اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ
اِخْوَةٌ فَاَصْلِحُوا بَيْنَ اَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٠﴾

"Eğer Müminlerden iki grup birbiriyle kavgaya tutuşursa hemen aralarını düzeltin; ikisinden biri diğerinin hakkına saldırırsa -Allah'ın emrine geri dönünceye kadar- haksızlığa sapanlara karşı savaşın; dönerlerse aralarındaki anlaşmazlığı adaletle çözüme bağlayın ve herkese hakkını verin. Allah hakkı yerine getirenleri sever. Müminler ancak kardeştir, öyleyse iki kardeşinizin arasını düzeltin, Allah'a itaatsizlikten sakının ki rahmetine mazhar olasınız."

(Hucurât 49/9-10)

اَلنَّبِيُّ اَوْلٰى بِالْمُؤْمِنٖينَ مِنْ اَنْفُسِهِمْ وَاَزْوَاجُهُٓ اُمَّهَاتُهُمْۜ وَاُو۬لُوا الْاَرْحَامِ
بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ فٖي كِتَابِ اللّٰهِ مِنَ الْمُؤْمِنٖينَ وَالْمُهَاجِرٖينَ اِلَّٓا اَنْ تَفْعَلُٓوا
اِلٰٓى اَوْلِيَٓائِكُمْ مَعْرُوفًاۜ كَانَ ذٰلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا ﴿٦﴾

"Peygamber Müminlere kendilerinden daha yakındır, eşleri de onların anneleridir. Aralarında kan bağı bulunanlar Allah'ın Kitabı'nda (mirasçılık bakımından) birbirlerine, diğer Müminlerden ve muhacirlerden daha yakındırlar; dostlarınıza lütufta bulunmanız başkadır. Bu hüküm kitapta kayıt altına alınmıştır."

(Ahzâb 33/6)

Konunun Kavramsal Bağlamı

Müslümanlar, Müşriklerin baskı ve zorbalıkları sebebiyle memleketleri Mekke'den ayrılarak başka bir şehre göç etmek zorunda kaldılar. Onlara kucak açan bu şehirden Kur'ân'da *Yesrib* ve *Medine* isimleriyle bahsedilir.[1] *Yesrib* kelimesi, "kınamak, zarar vermek, kötülemek, bozmak"[2] gibi anlamlara gelen *s-r-b* kökünden türetilmiştir. Resûlullah (sas), şehrin ismiyle ilgili olarak *"İnsanlar ona Yesrib diyorlar. Onun ismi Medine'dir. Körüğün demirin pasını attığı gibi, Medine de kötü insanları dışarıya atar"*[3] buyurmuştur. Yine Zümer sûresi 10. âyette Allah'ın Arzı (*Arzullah*)[4] ve Nahl sûresi 41. âyette Güzel Belde (*Hasen*)[5] ifadeleriyle de Medine'ye işaret edilir. Hz. Peygamber'in bu şehre gelişi, Yesrib için tarihî bir dönüm noktası olur. Karanlık bir çağ kapanıp, aydınlık bir çağ açılmaya, her alanda bâtılın yerini hak almaya başlar.

İslâmiyet'ten önce Medine'de Evs ve Hazrec kabilelerine mensup putperest Araplar, Benî Kaynukā', Benî Nadîr ve Benî Kurayza Yahudileri ve az sayıda Hıristiyan yaşamaktaydı. Şehirde siyasî ve toplumsal birlik yoktu. Evs ve Hazrecliler uzun yıllardır savaş hâlindeydi. Nitekim Kur'ân'da aralarındaki bu düşmanlığın yerini mümin olmaları sayesinde Allah'ın lütfu ile samimiyet ve kardeşliğin aldığı belirtilmiştir.[6] Bu dönemde inen âyetlerde Medineli Müslümanların (*ensar*), şehirlerine göçen Müslümanlar (*muhacir*) için yaptıkları fedakârlıkların özellikle vurgulandığı görülür.[7] Medine döneminde inen âyetler, Müslümanların birlik beraberliğini vurguladığı gibi,[8] onların şehirdeki diğer dinî ve sosyal gruplarla ilişkilerini de düzenlemiştir. Kur'ân, Ehl-i kitap'ın dinî konulardaki yanlışlarını belirtip onları Allah'ın son elçisine imana

1 Tevbe 9/101; Ahzâb 33/13, 60; Münâfikūn 63/8.
2 Halîl b. Ahmed, I, 198; İbn Manzûr, I, 234-236.
3 Nisâ 4/88-91: İbn Kesîr, IV, 188; Buhârî, "Fezâ'ilü'l-Medîne", 2.
4 Zümer 39/10: Mâverdî, V, 118.
5 Nahl 16/41: Beyzâvî, II, 262.
6 Âl-i İmrân 3/103: Taberî, V, 650-657.
7 Enfâl 8/74; Haşr 59/9.
8 Âl-i İmrân 3/103.

çağırmıştır.[9] Müslümanları onların düşmanca tutumları konusunda uyarmış,[10] onlarla en güzel şekilde mücadeleye yönlendirmiştir.[11] Bu dönemde Mekke'de iken müsaade edilmeyen savaşa izin verilmiş ve Müşriklerle Bedir, Uhud ve Hendek savaşları yapılmıştır.[12] Yine bu dönemde inanmış görünüp Müslümanların aleyhinde sinsice faaliyet yürüten *Münafıklar*a yönelik âyetler de inmiştir. Pek çok âyette bu kişilerin samimiyetsiz karakterlerine, Müşriklerle ve Yahudilerle işbirliği yaptıklarına temas edilir.[13] Ayrıca Müminlerle yaptıkları anlaşmaya uymayan Medineli topluluklar ve Mekkeli Müşrikler ile yapılan savaşlar âyetlerde konu edilir.[14] Müslümanların birliğini ve aynı amaç için birleşip yekvücut olmalarını simgeleyen *kıble*nin Mescid-i Aksâ'dan Mescid-i Harâm'a (Kâbe) çevrilmesi de bu dönemde inen âyetlerle gerçekleşmiştir.[15]

İslâm'ın inanç, ibâdet ve ahlâk temellerinin atıldığı Mekke döneminin ardından Medine döneminde inen âyetlerde sağlıklı bir toplum inşasının amaçlandığı görülmektedir. Bir toplumun ihtiyaç duyduğu dinî, hukukî ve idarî kurumlar burada oluşturulmuştur.[16] Şehirde adalete dayalı bir hukuk tesis edilmeye çalışılmış, ailevî ve iktisadî konularda bazı düzenlemeler getirilmiştir.[17] Suçlara yönelik yaptırımlar belirlenmiş[18] ve toplum, insanlar arası ilişkiler açısından eğitilmiştir.[19] Yine oruç, zekât ve hac gibi çeşitli ibadetlere dair son düzenlemeler bu dönemde yapılmıştır.[20]

---

9 Âl-i İmrân 3/70; Mâide 5/15.

10 Bakara 2/109, 120; Âl-i İmrân 3/100; Mâide 5/51, 57.

11 Ankebût 29/46.

12 İbn Hişâm, I, 606-617, II, 107-121, 214-233.

13 Bakara 2/14; Âl-i İmrân 3/119; Nisâ 4/60-62; Tevbe 9/66, 67, 74.

14 Enfâl 8/56-58; Ahzâb 33/9-27.

15 Bakara 2/142-150.

16 Nisâ 4/135; Mâide 5/8; ayrıca bk. Muhammed Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I, 183-211.

17 Bakara 2/221, 227-237, 275, 282; Âl-i İmrân 3/130; Nisâ 4/11-12, 19-25.

18 Bakara 2/178; Nisâ 4/92; Mâide 5/38; Nûr 24/2, 4.

19 Hucurât 49/6-11.

20 Bakara 2/43, 158, 199; Âl-i İmrân 3/97.

Yesrib'in Medine oluşu, Kur'ân'da hicret, muhacir, ensar, kardeşlik, îsâr, hak, adalet, af, merhamet, anlaşmalar, sulh, cihad, Müşrikler, Medine Yahudileri, Hıristiyanlar, Münafıklar, mescid, ibadetler, ailevî, iktisadî, hukukî ve idarî düzenlemeler gibi konu ve kavramlar çerçevesinde işlenmiştir.

BİRLİKTE YAŞAMA MEKÂNI MEDİNE

وَالَّذِينَ تَبَوَّؤُ الدَّارَ وَالْاِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ اِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا اُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلَٓى اَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌۜ وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِه۪ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَۚ ﴿٩﴾

“Onlardan önce bu yurda yerleşmiş ve gönülden inanmış olanlar, kendilerine göç edip gelenleri severler, onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar; ihtiyaç içinde olsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin bencilliğinden korunmayı başarırsa işte kurtuluşa erecekler onlardır.”

(Haşr 59/9)

Yesrib, Peygamber Efendimize ve Müminlere zor zamanlarında kapılarını aralamış bir şehirdir. İslâmiyet’i seçtikleri için Müminlere her türlü eza ve cefanın reva görüldüğü günlerde Kur’ân, dinlerini yaşama uğruna göç edenlerin güzel bir beldeye yerleşeceklerini şöyle müjdelemiştir: *“Zulme uğramaları yüzünden Allah uğrunda hicret edenleri muhakkak ki biz bu dünyada güzel bir yere yerleştireceğiz; âhiret ecri ise elbette daha büyük olacaktır. Keşke bilseler!”*[1] Bu âyette Muhacirlerin ileride yerleşecekleri “güzel belde” ile o zamanki adı Yesrib olan şehir kastedilmiştir.[2] Nitekim

1 Nahl 16/41.
2 Nahl 16/41: Beyzâvî, II, 262.

Yesrib, arazi olarak çok geniş düzlüklere sahip bir vadide kurulmuştur. Vadinin etrafı dağlarla çevrilidir. İklimi tarıma elverişli, su kaynakları bol, toprakları verimli bir şehirdir. Hicretle birlikte de Mescid-i Nebevî merkezli bir şehirleşme süreci başlamıştır. Yeni pazar ve çarşılar kurulmuş, dışarıdan gelecek saldırılara karşı daha korunaklı bir yapılaşma ortaya konmuştur.[3]

Hicretten önce Resûlullah (sas) hac için Mekke'ye gelen Medinelilerle görüşmüş, Evs ve Hazrec kabilelerinden pek çok putperest İslâm'ı seçmişti. Onlarla yapılan Akabe Biatları sonucunda Medine'de İslâmiyet yayılmaya başladı. İkinci Akabe Biatından sonra Medineli Müminler, Resûlullah'ı Medine'ye davet ettiler. Medine'de ailelerini nasıl koruyorlarsa Resûlullah'ı da öyle koruyacaklarına ve ona itaat edeceklerine söz verdiler. Müslümanlar artık inançlarını rahatça ilân edip dinlerini yaşayabilecekleri yepyeni bir imkân bulmuşlardı. 622 yılında mal mülk adına ne varsa hepsini geride bırakıp küçük kafileler hâlinde Medine'nin yolunu tuttular.[4] Vatanlarını terk edip Medine'ye göçen Mekkeli Müminleri, Medineliler çok sıcak karşıladılar. Onlara fedakârca yuvalarını açtılar, her şeylerini onlarla paylaştılar. Bundan sonra Medine'ye göçen Müminlere "muhacir", onlara yardım eden Medinelilere de "ensar" denildi.[5] Böylece Müslümanların hicretiyle şehir, bâtıl inançların, cehalet, haksızlık ve kargaşanın süregeldiği Yesrib değil, medeniyetin, huzurun ve Hz. Peygamber'in şehri Medînetü'n-Nebî olmuştu.

Müslümanlar hicretin ardından şehirde İslâm'a girmeyenler ile birlikte yaşamanın yollarını aradılar. Resûlullah (sas) bu sırada muhacirler ile ensar arasında kardeşlik anlaşması yaptı.[6] Kardeşlik ilânıyla birlikte Müslümanlar arasında birlik sağlanmıştı. Gönüllerin, ideallerin ve emeklerin işbirliği sayesinde Müslümanlar sosyal ve ekonomik açıdan hızlıca geliştiler. Ancak Medine'de henüz putperest olan Araplar ve Yahudiler de yaşamaktaydı. Hz. Peygamber'in önderliğinde Medine'deki bütün kesimleri kapsayan bir sözleşme yapıldı. Amaç Medine'nin barış ve kardeşlik yurdu hâline gelmesi, şehirde düzeni tesis etmek ve şehri dış saldırılardan korumak idi. Bu anlaşma ile can, mal ve namus güvenliği, siyasî birlik ve din hürriyeti tesis edildi. Anlaşmaya göre taraflar arasındaki ihtilaflarda başvurulacak kişi Resûlullah (sas) idi. Bu, onun Medine'de kurulan yeni yapının önderi olarak kabul edilmesi anlamına geliyordu. Tarafların bu anlaşmaya riayet etmesiyle bir süre de olsa

3 Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I, 187, 570; Nebi Bozkurt – Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Medine", *DİA*, XXVIII, 305, 309, 310.

4 İbn Hişâm, I, 428-495.

5 Enfâl 8/72, 74; Tevbe 9/100, 117.

6 İbn Hişâm, I, 504-507.

Medine site devletinde huzur ve istikrar sağlanmış oldu. Sözleşme metninde şehirde yaşayan gruplar tek tek sayılmış, bunların siyasî olarak tek bir toplumu oluşturdukları ifade edilmişti. Yine bu anlaşma ile bütün tarafların güçlerini birleştirmeleri öngörülüyordu. Bu belgede adı geçenler, Yesrib'e yönelik saldırılara birlikte karşı koyacaklardı. Ayrıca sözleşme şehirde adaletin yerleşmesini de öngörüyordu. Hiçbir suçluya sığınma hakkı verilmeyecekti. Suçlu, kendi aileleri, akrabaları ve yakın kimselerden de olsa durum böyleydi. "Yahudilerin dinleri kendilerine, Müminlerin dinleri de kendilerinedir." maddesi ise farklı dinî toplulukların varlığını güvence altına alıyordu.[7]

Öte yandan Müşrikler, öz vatanı Mekke'den sürülerek çıkarılmış olan Hz. Peygamber'i hicretten sonra bile rahat bırakmıyorlardı. Medine'nin ileri gelenlerine mektuplar yazarak Resûlullah'ı ve Müslümanları kendilerine vermelerini istiyorlardı. Mekkeliler bununla yetinmiyor, bir de ekonomik baskı uyguluyorlardı. Bunun sonucunda Mekke döneminde izin verilmeyen silahlı mücadeleye Medine'de ilk kez izin verilmişti.[8] Baskılara karşı Resûlullah savunma savaşı yapma kararı aldı. Bu amaçla ilk Müslüman askerî birliği Mekkelilerin üzerine gönderdi. Bu birlik, Kureyşlilere ait ticaret kervanlarının Müslümanların nüfuzu altındaki topraklardan geçmelerine engel olacaktı. Resûlullah (sas), Kureyş kervanlarının üzerine başka birlikler de gönderdi. Bu arada Müslümanlar, kervanların geçtiği bölgelerdeki kabilelerle anlaşmalar yaptı. İlk olarak, Peygamberimizin amcası Hz. Hamza komutasındaki otuz savaşçıdan oluşan birlik bu işle görevlendirildi. Onlar, başında Ebû Süfyân'ın olduğu üç yüz deveden oluşan bir Mekke kervanıyla karşılaştılar. Burada herhangi bir çatışma olmadı. Ancak Müminler, Mekke'de hicret esnasında el konulan mallarına karşılık olarak bu kervanı ele geçirmek istiyorlardı. Bu sebeple Hz. Peygamber, üç yüz on iki savaşçıdan oluşan ordusunu harekete geçirmişti. Mekkeliler de bu kervanı kurtarmak amacıyla büyük bir orduyla Bedir adı verilen bölgeye geldiler. Kervan yolunu değiştirerek Müminlerden kurtulmuş olsa da Müşrikler üstün gördükleri ordularıyla fırsatı değerlendirip Müminleri yok etme hevesine kapıldılar. İki ordu karşılaştığında Müslümanlar sayıca kendilerinden üç kat daha fazla olan Müşriklere karşı Bedir düzlüğünde büyük bir zafer kazandılar. Birçok âyette, sabırlı ve istikrarlı davranan cesur Müslüman askerlerinin bu savaşta çok sayıda melekle desteklendiği anlatılmaktadır.[9]

---

7 Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I, 192-193.

8 Hac 22/38.

9 Âl-i İmrân 3/124-126.

Bedir'deki zaferle Medine'de Müslümanlar daha güvende olup, daha güçlü hâle geldiler. Âyet onların bu durumuna şöyle işaret etmektedir: *"Bulunduğunuz yerde önemsenmeyecek kadar az olduğunuz, insanların sizi kapıp götürmelerinden korkar hâlde olduğunuz zamanı hatırlayın. O durumda Allah size sığınacak yer verdi, yardımıyla sizi destekledi, size güzel rızıklar ihsan etti; umulur ki şükredersiniz!"*[10] Ancak bu kez, burada Yahudilerin ve Münafıkların kıskançlık ve düşmanlıklarıyla mücadele etmek durumunda kalmışlardı. Medine'de Münafıklar, Müslümanların inancını sarsmaya, birlik ve beraberliğini bozmaya çalışıyorlardı. Daha sonra inen âyetler, Müslümanları tekrar tekrar Münafıkların faaliyetleri konusunda uyaracaktı.[11] Çünkü Müminler, Münafıklara ve Yahudilere karşı uyanık olmak, dirlik ve düzenlerini korumak durumundaydılar. Bu nedenle Kur'ân'da *"Müminler, Müminleri bırakıp da Kâfirleri dost edinmesin."*[12] buyrularak Müminler Yahudilerle yakınlık kurmaktan, onları veli edinmekten sakındırılmıştır.[13] Müminlere karşı içlerinde büyük bir kin besleyen Münafıklar ve Yahudiler ile ilişkide sınırları koruma konusunda bir diğer âyet de şöyledir: *"Ey iman edenler! Sizden olmayanları sırdaş edinmeyin, onlar size kötülük yapmaktan geri durmazlar, sıkıntıya düşmenizi isterler. Onların ağızlarından nefret taşmaktadır; kalplerinin gizlediği ise daha büyüktür. Gerçekten size delilleri açıklamışızdır, eğer düşünüyorsanız! Size gelince işte siz onları seviyorsunuz, ama onlar sizi sevmiyorlar. Siz Kitap'ın tamamına inanıyorsunuz; onlar sizinle karşılaştıkları zaman 'İnandık.' diyorlar; yalnız kaldıklarında ise size karşı öfkelerinden parmaklarını ısırıyorlar. De ki: 'Öfkenizden çatlayın!' Şüphesiz Allah kalplerde olanı bilmektedir."*[14] Medine'nin hassas dengelerini korumak ve Müminlerin birlikteliğini güçlendirmek amacıyla Kur'ân'da, Kâfirleri, Yahudi ve Hıristiyanları dost ve sırdaş edinmemek gerektiği tekrar tekrar belirtilmiştir.[15]

Hicretin ikinci yılından itibaren Medine Sözleşmesi'nin hükümleri Yahudi gruplarca tek taraflı olarak yıpratılmaya başlanmıştır. Yahudilerin bu sadakatsizliğine Kur'ân'da şöyle dikkat çekilir: *"Onlar kendileriyle antlaşma yapıldığı hâlde, her defasında Allah'tan korkmadan yaptıkları antlaşmayı bozanlardır."*[16] Bu durumda ne yapacakları konusunda âyetler Müslümanlara yol göstermiştir. *"Savaş esnasında eline düşerlerse onlara yaptığınızla geridekileri ürküt ki belki akıllarını başlarına*

---

10 Enfâl 8/26.
11 Bakara 2/8; Tevbe 9/101; Muhammed 47/29-30; Mücâdele 58/8; Münâfikûn 63/7.
12 Âl-i İmrân 3/28.
13 Âl-i İmrân 3/28: Taberî, V, 316.
14 Âl-i İmrân 3/118: Taberî, V, 709.
15 Bakara 2/120; Âl-i İmrân 3/28; Mâide 5/51; Mümtehine 60/1-3.
16 Enfâl 8/56.

toplarlar."[17] buyrularak inananlardan caydırıcı tedbirler almaları istenmiştir. Hatta eğer onların anlaşmayı bozacaklarına dair kuvvetli emareler ortaya çıkmışsa saldırmaları beklenmeksizin anlaşmanın sona erdiğinin bildirilmesi öğütlenmiştir.[18] Düşmanların cesaretini bütünüyle kırmak ve Müslümanlara saldırmalarının önünü kesmek için de şu emir verilmiştir: *"Allah'ın ve sizin düşmanlarınızı ve onların gerisinde olup sizin bilmediğiniz ama Allah'ın bildiklerini korkutup caydırmak üzere, onlara karşı elinizden geldiği kadar güç ve savaş atları hazırlayın. Allah yolunda harcadığınız her şeyin karşılığı, zerrece haksızlığa uğratılmadan size tastamam ödenecektir."*[19] Bununla birlikte Müslümanlarla savaşmayıp onlara barış teklif edenlere karşı düşmanca bir tavır sergilenmemesi, onlarla iyi geçinilmesi emredilmiştir.[20]

Medine'de Benî Kaynukā' Yahudileri, Müslümanların Bedir'de Kureyş'e karşı kazandığı zaferden rahatsız olmuştu. Kıblenin Kudüs'ten Kâbe'ye döndürülmesinin hemen öncesinden itibaren zaten Müminlerin Yahudilerle ilişkileri iyi değildi. Bu süreçte Yahudiler Medine'de yapılan anlaşmayı bozmanın arayışına girmiş, Mekkeli Müşriklerle işbirliği yaparak Medine'de iktidarı yeniden ele geçirmenin peşine düşmüştü. Benî Kaynukā' çarşısında yaşanan bir arbedede kan dökülmüştü. Yahudilerin anlaşmayı bozması üzerine Resûlullah'ın ordusu üzerlerine yürüdü ve onları kalelerinde kuşattı. Sonunda Müminlere teslim oldular ve Medine'den ayrılmak zorunda kaldılar.[21] Bir diğer kabile olan Benî Nadîr Yahudileri ise Uhud Savaşı'nda Müslümanların zor duruma düşmesinden güç alarak Müşriklerle anlaşmaya cesaret etmişti. Bu da Medine anlaşmasına aykırı idi. Hatta Hz. Peygamber'i öldürmeye teşebbüs edecek kadar ileri gittiler ve sonunda[22] onlar da Medine'den sürüldüler. Şehrin sakinlerinden olan Benî Kurayza Yahudileri ise Hendek Savaşı'nda Kureyş'e destek vererek anlaşmayı bozdukları için cezalandırıldılar.[23] Bu hadise âyetlerde şöyle anlatılmıştır: *"Allah, Ehl-i kitap'tan Müşriklere destek verenleri kalelerinden indirdi, kalplerine korku saldı; artık onların bir kısmını öldürüyorsunuz, bir kısmını da esir alıyorsunuz. Allah onların topraklarını, evlerini, mallarını, o zamana kadar ayak basmadığınız bir toprağı size miras bıraktı. Allah her şeye tam olarak gücü yetendir."*[24] Müslümanlarla yaptıkları anlaşmayı çiğneyen, barışa yanaşmayan, fitne ve

17 Enfâl 8/57.
18 Enfâl 8/58: Taberî, XI, 238.
19 Enfâl 8/60.
20 Nisâ 4/90; Enfâl 8/61.
21 Âl-i İmrân 3/12: Taberî, V, 239 vd.; İbn Hişâm, I, 513-516, 543-564; II, 47-50, 190-203, 233-25.
22 İbn Sa'd, II, 53-55.
23 Ahzâb 33/26-27: İbn Kesîr, XI, 140; İbn Sa'd, II, 70-74.
24 Ahzâb 33/26-27.

saldırılarını sürdüren Yahudi kabilelerinin Medine'den çıkarılmasıyla şehir büyük ölçüde güvene kavuşmuştu.

Medine'de Müminlerin mücadele etmek durumunda kaldığı başka bir grup da İslâmiyet'i benimsemiş gibi görünen, ancak gerçekte iman etmemiş olan Münafıklardı. Münafıkların bazıları önceden İslâm'ı kabul etmiş ama sonradan inkâr etmişti.[25] Bunlar, Müminlerle açıktan mücadeleyi göze alamıyor, Resûl-i Ekrem'in ashâbıyla karşılaşınca onlardan olduklarını söylüyorlar, kendi aralarında ise Müminlerle alay ediyorlardı.[26] Özellikle Münafıkların başını çeken Abdullah b. Übey b. Selûl, Hz. Peygamber'in Medine'ye gelişi ile kaybettiği eski itibarını kazanmanın peşindeydi. Müminlere karşı kinle dolu olan Münafıklar,[27] ensarın muhacirlere kol kanat germesini engellemeye çalışıyor, [28] hatta ensar ve muhacirleri birbirine düşürmek istiyorlardı.[29] Abdullah b. Übey b. Selûl, Hz. Âişe'ye çirkin iftiralar attı.[30] Gizlice Müşrikler ve Yahudi kabileleriyle Müslümanların aleyhine tuzaklar kurdu. Uhud Savaşı'na çıkarken bir grup münafıkla beraber yarı yolda İslâm ordusunu terk ederek Müminlerin morallerini bozdu.[31] Onun yönlendirdiği Münafıklar, Hendek Savaşı'nda da "Ey Medineliler! Sizin işiniz burada durmak değildir, hemen dönün." diyerek İslâm ordusunu içten çökertmeye çalıştılar. "Evlerimiz açıkta ve korumasız." diye Resûlullah'tan izin isteyip savaştan kaçmanın yollarını aradılar.[32] Benî Mustalik Gazvesi'nden dönerken Abdullah b. Übey b. Selûl, "Hele Medine'ye dönelim, o zaman güçlü olan zayıf olanı oradan çıkaracak!"[33] diye açıkça tehditler savurdu. Bununla birlikte Münafıklar korkak, aciz, zavallı, ikiyüzlü tabiatlarıyla İslâm'a olan düşmanlıklarını açıkça ortaya koymuyorlardı. Müslümanlarla beraber yaşayıp onların inancını ve toplumsal güveni içten sarsmaya çalışıyorlardı. Bu sebeple Yüce Allah, vahiy yoluyla Münafıkların fitneleri konusunda Resûlullah'ı ve Müminleri sürekli uyarmıştır.[34]

Zamanla Münafıklar kendilerini açığa vurmaya başladılar. Buna rağmen Müslümanlar askerî açıdan onların üzerine gitmediler. Çünkü bunların bir kısmı hâlâ inanmış gibi davranarak tereddüt uyandırıyor ve sinsice yaşıyordu. Pek çoğunun da yakın akrabaları samimi Müslüman olmuştu. Aksi durum dışarıya karşı Müminlerin

25 Tevbe 9/74: Kurtubî, X, 302-303.
26 Bakara 2/14: Râzî, II, 76.
27 Âl-i İmrân 3/119: Mâtürîdî, II, 299-400.
28 Münâfikûn 63/7: Taberî, XXII, 660-661.
29 Münâfikûn 63/1: *Kur'an Yolu*, V, 359.
30 Nûr 24/11: Taberî, XVII, 190.
31 Âl-i İmrân 3/122: Taberî, VI, 13; *Kur'an Yolu*, I, 664.
32 Ahzâb 33/13: Ebüssuûd Efendi, IV, 405-406.
33 Münâfikûn 63/8.
34 Nisâ 4/60-62; Tevbe 9/56-57; Haşr 59/11-12.

birbirlerini öldürdükleri şeklinde bir görüntüye yol açabilirdi. Bu sebeple Hz. Peygamber (sas) ve Müminler, onların ıslahı yönünde çok çaba göstermiştir.[35] Yine bazı sahâbîler Münafıkları örgütleyen Abdullah b. Übey b. Selûl'u öldürmek istemişler, ama Resûlullah bunu uygun bulmamıştır.[36] Resûlullah (sas), takip ettiği yöntemle münafık fitnesinin etkisini kırmaya çalışmıştır. Medine'deki Yahudilerden ve Mekke'deki Müşriklerden aldıkları desteklerini keserek Münafıkları yalnızlığa itmiştir. Nifak problemini İslâm toplumunun bir iç meselesi olarak değerlendirmiş, Müminleri bu konuda bilinçlendirmek için çok sayıda konuşma yapmıştır. Ensar ve muhacirler arasında kurduğu kardeşlik bağı ile Medine'de iç huzuru ve güvenliği temin etmiştir.[37] 628 senesinde Müşriklerle yapılan Hudeybiye Antlaşması ile Medine'ye yönelik saldırılar son bulunca,[38] artık Medine'de hem siyasî birlik sağlanmış hem de şehir daha güvenli hâle gelmiştir.

YESRİB'DEN MEDİNE'YE, CÂHİLİYE'DEN MEDENİYETE

وَاعْبُدُوا اللّٰهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهٖ شَيْـًٔا وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا وَبِذِى الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى
وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِى الْقُرْبٰى وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا
مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا ﴿٣٦﴾

"Allah'a kulluk edin ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşa, yolcuya, elinizin altındakilere iyilik edin. Şüphesiz, Allah kibirlenen ve övünen kimseleri sevmez!"

(Nisâ 4/36)

---

35 Münâfikûn 63/5.
36 Münâfikûn 63/8: Taberî, XII, 661- 670.
37 Münâfikûn 63/1: *Kur'an Yolu*, V, 361.
38 İbn Hişâm, II, 308-321.

Medine'nin sade ve samimi halkı olan ensar, Mekke'nin yardıma muhtaç hâle düşmüş insanları olan muhacirleri bağırlarına basmış, onlara fedakârca destek olmuştur.[39] Yüce Allah *"İman edip de hicret edenler, Allah yolunda cihad edenlerle onları bağırlarına basanlar ve yardım edenler var ya işte gerçek Müminler onlardır; bağışlanma onlar için, büyük lütuf onlar içindir."*[40] buyurarak muhacirlere verdikleri destekten ötürü ensarı övmüştür. Haşr sûresinde *"Onlardan önce bu yurda yerleşmiş ve gönülden inanmış olanlar"* olarak tavsif edilen ensarın savaştan elde edilen ganimetlerin dağıtımı sırasında fakir muhacirlerin ihtiyaçlarının giderilmesini istedikleri şöyle anlatılmıştır: *"Onlardan önce bu yurda yerleşmiş ve gönülden inanmış olanlar, kendilerine göç edip gelenleri severler, onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar; ihtiyaç içinde olsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin bencilliğinden korunmayı başarırsa işte kurtuluşa erecekler onlardır."*[41] Âyette bahsedilen ensarın bu fedakarlığı, İslâm ahlâkının bir esası olarak *îsâr* diye adlandırılmış ve özendirilen bir erdem olmuştur.[42] Nitekim *"Muhacirlerin ve ensarın ilkleri ile onlara güzelce uyanlardan Allah hoşnut olmuştur, onlar da O'ndan razıdırlar. Onlara, sonsuza dek içinde kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. Büyük bahtiyarlık işte budur."*[43] âyeti, sadece Allah'ın rızasını umarak hiç tanımadığı bir din kardeşine sığınak olan Müslüman'ın ne denli büyük bir mükâfatla karşılaşacağını müjdelemektedir.[44]

Hicretten ve İslâm ile tanışmadan önce Yesrib, imkânlarını iç çatışmalara harcayan huzursuz bir şehirdi. Câhiliye ortamında kim güçlü ise kazançlı ve haklı olan oydu. Bir kişi öldürüldüğünde güçlü olan kabile yarım diyet, zayıf olan tam diyet ödüyordu.[45] Resûlullah (sas) Medine'ye hicret edince bazı Medinelilerin ölçü ve tartıda hile yaptıklarını gördü. Öyleki bir tüccarın iki tartısı vardı. Biri tam, diğeri eksik tartardı. Bir şey satın alırken doğru tartanı, başkasına satarken ise eksik tartanı kullanırdı.[46] Diğer taraftan hicretten önce Medine pazarında Câhiliye ve Yahudi gelenekleri hâkimdi. Ticarî işlemlerde İslâm'ın yasakladığı alım satım şekillerine başvuruluyordu. Pazarda adaletli alışverişin önünü açmak için Hz. Peygamber, İslâmî kurallara uygun bir ortam oluşturmak istemişti. Benî Sâide mevkiinde bir alanı

---

39 Enfâl 8/72.
40 Enfâl 8/74.
41 Haşr 59/9.
42 Haşr 59/9: Kurtubî, XX, 365.
43 Tevbe 9/100.
44 Tevbe 9/100: Taberî, XI, 637.
45 Nadir Özkuyumcu, "Nadîr (Benî Nadîr)", *DİA*, XXXII, 275.
46 Mutaffifîn 83/1-3: Taberî, XXIV, 186; İbn Atıyye, VIII, 556.

Müslümanların alışveriş yapabileceği bir çarşı olarak belirledi. Çarşının işleyişine dair ilkeler koydu. Pazarın canlanması için esnafı teşvik amacıyla onlara vergi muafiyeti getirdi.[47] Bu uygulama hem inananların şehrin ekonomisinde söz sahibi olmalarını hem de adalete dayalı bir ticaretin gelişmesini sağladı. Nitekim Hazrec kabilesine mensup Müminler Resûlullah'ı Medine'ye davet ederken onun sayesinde şehrin cehaletten kurtulacağını ve huzur ve adaletin geleceğini ümit ederek şöyle demişlerdi: "Biz halkımızı öyle bir hâlde bırakıp buraya geldik ki onlar arasındaki düşmanlık ve kötülük başka hiçbir kavimde yoktur. Belki Allah senin sayende onları bir araya getirir."[48] Nitekim öyle de olmuştu! Ensar ve muhacirler Resûlullah'ın önderliğinde dinî, siyasî ve toplumsal açıdan âdil, merhametli ve güçlü bir toplum meydana getirmişti. Nihayet Resûlullah (sas) şehrin "zarar vermek, kötülemek" mânasına gelen Yesrib adıyla anılmasından memnun olmadığını dile getirmiş ve şehre medenî bir toplumu çağrıştıran "Medine"[49] ve hoş ve güzel anlamındaki "Taybe" ve "Tâbe" isimlerinin verilmesini istemişti.[50]

Şehrin Yesrib'den Medine'ye dönüşmesi, aynı zamanda Câhiliye örf, âdet ve inançlarına dayalı hayattan İslâm'ın aydınlığında gelişen medeniyete geçişi simgeliyordu. Çünkü Câhiliye, kabile tutuculuğu ve şiddet üzerine kurulu bir anlayıştır. Bu anlayışa göre, kan bağı ve güç hemen her konuda belirleyici konumdadır. Bu yüzden kabileler arasında sonu gelmeyen savaşlar olmuş, anlamsız bir kaos yıllarca sürmüştür. Hicretle birlikte Medine'de kabilecilik algısı aşılmış, inanç birliği esas alınmıştır. Bütün Müslümanlar birbirleriyle kardeş ilân edilmiş, bencilliğin ve zalimliğin yerini kardeşlik bilinci almıştır. Kur'ân-ı Hakîm, *"Müminler ancak kardeştirler."*[51] şeklinde açıkça beyanda bulunmuş ve inananları şöyle uyarmıştır: *"Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı yapışın; bölünüp parçalanmayın. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani siz birbirinize düşman idiniz de Allah gönüllerinizi birleştirdi ve O'nun nimeti sayesinde kardeş oldunuz. Siz bir ateş çukurunun tam kenarında iken oradan da sizi Allah kurtarmıştı. İşte Allah size âyetlerini böyle açıklıyor ki doğru yolu bulasınız."*[52] Böylece Câhiliye döneminde hayata hâkim olan düşmanlık duygularından sıyrılıp kardeş olmanın, Müminlere verilmiş en önemli nimetlerden olduğu hatırlatılmıştır.[53]

47 Cengiz Kallek, "Pazar", *DİA*, XXXIV, 195.
48 İbn Hişâm, II, 428-429.
49 Ahzâb 33/13: Süyûtî, XI, 752; Buhârî, "Feżâ'ilü'l-Medîne", 2.
50 Ahzâb 33/13: Ebüssuûd Efendi, IV, 405-406; Buhârî, "Megāzî", 82; İbn Hanbel, *el-Müsned*, IV, 285.
51 Hucurât 49/10.
52 Âl-i İmrân 3/103.
53 Âl-i İmrân 3/103: Zemahşerî, I, 601-602.

Resûlullah'ın Medine'ye geldiğinde ilk işlerinden biri mescid inşa etmek olmuştu. Yapımında kendisinin de bizzat çalıştığı bu mescidde[54] Sevgili Peygamberimiz, Müslümanlara hem namazlarını kıldırdı, hem eğitim verdi, hem de yönetim işlerini yürüttü. Resûlullah'ın Medine'nin idaresine dair bütün önemli kararları Mescid-i Nebevî'de aldığı görülmektedir. Kur'ân'ın "takvâ üzerine kurulan mescid" olarak nitelediği[55] Mescid-i Nebevî'nin yanı sıra şehirde başka mescidler de inşa edilmiştir. Hz. Peygamber (sas), Müslümanların sayısı arttıkça Medine'nin çevre mahallelerinde ve uzak yerleşim yerlerinde mescidler yapılmasını tavsiye etmiştir. Mescidlerde namazların cemaatle kılınması, sevap yönünden olduğu kadar, toplumsal beraberlik açısından da önemli görülmüştür. Mescid-i Nebevî'de Allah Resûlü (sas) tarafından yapılan ilim toplantıları, verilen hutbeler ve görülen davalar, erkek ve kadın sahâbîlerin birçok açıdan yetişmesini sağlamıştır. Hatta şehrin çocukları bile mescidin safları arasında büyümüş, ilk eğitimini burada almıştır. Mescid-i Nebevî'nin bitişiğinde yoksul sahâbîlerin barınması için yapılan bir mekân ise zamanla ilim yuvası hâline gelmiştir. Ashâb-ı suffe adıyla anılan bu sahâbîler, inmekte olan Kur'ân'ın yazılmasını, öğrenilmesini ve gelecek nesillere öğretilmesini üstlenmişlerdir.[56] Bizzat Resûlullah (sas) ve onun görevlendirdiği seçkin sahâbîler tarafından eğitilmişler,[57] hatta savaş zamanlarında bile herkesin sefere katılmayıp bir grubun geride kalarak, dini bütün incelikleriyle öğrenmeleri (*tefakkuh*) istenmiştir.[58] Suffe ehli, zamanlarının çoğunu Resûl-i Zîşan ile beraber geçirmişler, onun sünnetinin günümüze kadar en sağlam biçimde ulaşmasında büyük bir rol oynamışlardır.[59] Nitekim Hz. Peygamber, daha sonra bu sahâbîleri İslâm'ı yeni seçen kabilelere öğretmen olarak da göndermiştir.[60] Ayrıca Resûlullah (sas) diplomatik görüşmeleri mescidinde yapmış, yabancı elçileri burada kabul etmiştir. Medine halkı istek ve ihtiyaçlarını burada dile getirme imkânı bulmuştur. Yine sahâbîler arasında gerçekleşen bazı olaylar Resûlullah tarafından burada hukukî karara bağlanmıştır. Mescid her yönüyle hayatı öylesine kuşatmıştır ki, Hendek Gazvesi'nde yaralıların tedavisi bile Mescid-i Nebevî'de yapılmıştır.[61]

54 Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I, 179.
55 Tevbe 9/108: Taberî, XI, 681, 685.
56 Bakara 2/273: Âlûsî, III, 46-47; Buhârî, "Ezân", 18; Ebû Dâvûd, "İlim", 13; "Edeb", 94.
57 Bakara 2/273: Âlûsî, III, 46-47; Buhârî, "Fezâ'ilü Aṣḥâbi'n-Nebî", 27; Ebû Dâvûd, "Büyû'", 37.
58 Tevbe 9/122.
59 Bakara 2/273: Âlûsî, III, 46-47; Buhârî "İ'tisâm", 22.
60 Bakara 2/273: Âlûsî, III, 46-47; Buhârî, "Megāzî", 26.
61 Ahmet Önkal – Nebi Bozkurt, "Cami", *DİA*, VII, 49-53.

•

Medine döneminde inen âyetler bilhassa gündelik yaşama ve beşerî ilişkilere dair pek çok konuda düzenleme getirmiştir. Bu durum, İslâm toplumunun kurulup gelişmesine katkı sağlamıştır. Örneğin, hicretten sonra ensar ve muhacirler arasında yapılan kardeşlik anlaşmasıyla birbirlerine mirasçı olmaları hakkı tanınmış ancak daha sonra gelen âyetlerle[62] bu uygulamaya son verilerek mirasın ancak nesep yönünden yakın olanlar arasında geçerli olduğu bildirilmiştir.[63] Şirk, evlilik için en büyük engel görülmüştür. Hicret ederek Medine'ye gelen mümin kadınların Mekkeli Kâfirlere iade edilmemesi, Medineli mümin erkeklerin de müşrik kadınları nikâhları altında tutmamaları istenmiştir.[64] Yine bu dönemde inen âyetlerle evlilik hukukuna dair yeni hükümler getirilmiş, evlenme ve boşanmanın kuralları konulmuştur.[65] Evlât edinmeye dair düzenleme yapılmış,[66] toplum düzenini bozan suçlar için bazı cezalar belirlenmiştir.[67] Müslüman topraklarında koruma altında bulunan gayr-i Müslimlerle (*zimmî*) ilişkiler kurala bağlanmıştır.[68] Bir dayanışma müessesesi olan zekât kurumu tesis edilmiş, faiz ise yasaklanmıştır.[69] Borç alıp verme ve iş anlaşmaları konusunda da İslâm'a uygun ilkeler belirlenmiştir.[70]

Medine döneminde Müslüman toplumun görgü kuralları ve güzel ahlâk açısından da eğitildiği görülmektedir. Peygamberimize ve ailesine karşı içten bir bağlılık, saygı ve sevgi tavsiye edilmiş, onun evine girip çıkarken, hanımlarıyla muhatap olurken nasıl bir tutum takınılması gerektiği konusunda ashâb-ı kirâm aydınlatılmıştır.[71] Mahremiyete önem verilmesi istenmiş, başkalarının evlerine izin almadan girilmemesi emredilmiş, böylece kişisel dokunulmazlığın korunması sağlanmıştır.[72] Medine'de nâzil olan Hucurât sûresi, toplumun erdemli davranışlara yöneltilmesi, çirkin tutumlardan sakındırılması ve ahlâkî anlamda gelişmesi için öğütler içeren muhteşem bir örnektir. Savaş gibi önemli hâllerde iyice araştırmadan harekete geçilmemesi, Müminler arasında çıkan anlaşmazlıklarda olayın hakkaniyetle çözüme kavuşturulması, Müminlerin birbirlerine kardeşlik hukuku içinde davranmaları istenmiştir. İnsanları alaya alma, kötü lakaplar takma ve mümin kardeşinin gıybetini

62 Enfâl 8/75; Ahzâb 33/6.
63 Enfâl 8/72: Kurtubî, X, 85-86.
64 Mümtehine 60/10.
65 Bakara 2/228-232, 235-237; Talâk 65/1-7.
66 Ahzâb 33/37.
67 Bakara 2/178; Nisâ 4/92; Mâide 5/38; Nûr 24/2, 4.
68 Bakara 2/129.
69 Âl-i İmrân 3/130; Tevbe 9/60; Rûm 30/39.
70 Bakara 2/282.
71 Ahzâb 33/53; ayrıca bk. Hucurât 49/1-5.
72 Nûr 24/58.

yapma gibi toplumun beraberliğini bozan ahlâkî kusurlardan uzak durulması öğütlenmiştir.[73] Bu tür tavsiye ve düzenlemelerle Medine'de Câhiliye zihniyetine dair izler tek tek silinerek seçkin bir toplum inşa edilebilmiştir.

Mekke'de inancının gereğini yaşama hakkından mahrum bırakılan Müslümanlar Yesrib'e hicret ederek İslâm tarihinde yeni bir sayfa açmışlardır. Yesrib, Hz. Peygamber ve ashâbının gelişiyle birlikte 10 yıl gibi kısa bir süre içinde büyük bir değişim ve dönüşüme şahit olmuştur. İlk İslâm yurdu olan bu şehirde vahyin rehberliğinde ve Resûlullah'ın öncülüğünde İslâm devletinin temelleri atılmıştır. Mescid-i Nebevî'nin yapımı, muhacir ve ensar arasında gerçekleştirilen kardeşlik anlaşması, Medine'de barış ve hukuk içinde yaşamanın şartlarını ortaya koyan Medine Vesikası, Yesrib'in Medine'ye dönüşmesi yolunda atılan en önemli adımlar olmuştur. Yahudilerin, Mekkeli Müşriklerin ve Münafıkların düşmanca tutumları Hz. Peygamber'in vahyin rehberliğinde attığı doğru adımlar ve sahâbenin kararlı tavrı ile bertaraf edilmiştir. Asr-ı Saâdet'in Medine döneminde inen âyetlerin ışığında her açıdan erdemli bir toplum kurulmuştur. Artık bu şehir cehalet ve haksızlığın kol gezdiği Yesrib değil; İslâm'ın aydınlığında kurulan medeniyetin merkezi *Medîne-i Münevvere*'dir. Medine'deki bu dönüşüm kolay olmamıştır şüphesiz. Bu dönüşüm; Peygamber'e bağlılık, Allah yolunda fedakârlık, kardeşlik hukukuna riayet, mücadele azmi, toplumsal dayanışma, ülfet, adalet, merhamet, dürüstlük, sabır, kanaat ve ilim gibi üstün nitelik ve gayretlerle gerçekleşmiştir.

73 Hucurât 49/6-11.

MUNAFIKLAR

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِن۪ينَۘ ﴿٨﴾
يُخَادِعُونَ اللّٰهَ وَالَّذ۪ينَ اٰمَنُواۚ وَمَا يَخْدَعُونَ اِلَّٓا اَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَۜ ﴿٩﴾ ف۪ي
قُلُوبِهِمْ مَرَضٌۙ فَزَادَهُمُ اللّٰهُ مَرَضاًۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَل۪يمٌۙ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ ﴿١٠﴾

"İnsanlardan bazıları da vardır ki inanmadıkları hâlde, 'Allah'a ve âhiret gününe inandık.' derler. Akıllarınca Allah'ı ve iman edenleri aldatmaya kalkışıyorlar; hâlbuki onlar farkında olmadan yalnızca kendilerini aldatmış oluyorlar. Kalplerinde bir bozukluk vardır, Allah da onlardaki bozukluğu arttırmıştır. Yalan söylemeleri yüzünden, kendilerine acı veren bir azap da vardır."

(Bakara 2/8-10)

اِذَا جَٓاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ اِنَّكَ لَرَسُولُ اللّٰهِۢ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ اِنَّكَ لَرَسُولُهُۜ
وَاللّٰهُ يَشْهَدُ اِنَّ الْمُنَافِق۪ينَ لَكَاذِبُونَۚ ﴿١﴾

"Münafıklar sana geldiklerinde, 'Tanıklık ederiz ki sen gerçekten Allah'ın Elçisi'sin.' derler. Senin hiç kuşkusuz kendi elçisi olduğunu Allah elbette biliyor; ama Allah tanıklık eder ki Münafıklar (inandık derken) kesinlikle yalan söylemektedirler."

(Münâfikûn 63/1)

اِنَّ الْمُنَافِق۪ينَ يُخَادِعُونَ اللّٰهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْۚ وَاِذَا قَامُٓوا اِلَى الصَّلٰوةِ قَامُوا كُسَالٰىۙ
يُرَٓاؤُ۫نَ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللّٰهَ اِلَّا قَل۪يلاًۙ ﴿١٤٢﴾ مُذَبْذَب۪ينَ بَيْنَ ذٰلِكَۗ لَٓا اِلٰى
هٰٓؤُ۬لَٓاءِ وَلَٓا اِلٰى هٰٓؤُ۬لَٓاءِۜ وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَب۪يلاً ﴿١٤٣﴾

"Münafıklar Allah'a oyun etmeye kalkışıyorlar. Hâlbuki Allah onların oyunlarını kendi başlarına çevirmektedir. Onlar namaza kalktıklarında üşenerek kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar, Allah'ı da pek az hatıra getirirler. Arada bocalayıp duruyorlar; ne onlara ne bunlara! Allah'ın şaşırttığı kimseye asla bir yol bulamazsın."

(Nisâ 4/142-143)

وَلَا تُصَلِّ عَلٰٓى اَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ اَبَداً وَلَا تَقُمْ عَلٰى قَبْرِه۪ۜ اِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللّٰهِ
وَرَسُولِه۪ وَمَاتُوا وَهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٨٤﴾

"Onların arasından ölen birinin namazını sakın kılma,
mezarı başında da durma! Çünkü onlar Allah ve Resûlü'nü inkâr ettiler ve yoldan sapmış olarak öldüler."

(Tevbe 9/84)

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَيُشْهِدُ اللّٰهَ عَلٰى مَا فِي قَلْبِهٖۙ
وَهُوَ اَلَدُّ الْخِصَامِ ﴿٢٠٤﴾ وَاِذَا تَوَلّٰى سَعٰى فِي الْاَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ
الْحَرْثَ وَالنَّسْلَۜ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الْفَسَادَ ﴿٢٠٥﴾

"İnsanlardan öylesi vardır ki dünya hayatı konusundaki sözleri senin hoşuna gider; o, düşmanların en yamanı olduğu hâlde kalbinde olana Allah'ı şahit tutar. Hâkimiyeti ele aldığında ise ülkede bozgunculuk çıkarıp ürünleri ve nesilleri yok etmeye çalışır. Allah bozgunculuğu sevmez."

(Bakara 2/204-205)

وَاِذَا رَاَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ اَجْسَامُهُمْۜ وَاِنْ يَقُولُوا تَسْمَعْ لِقَوْلِهِمْۜ كَاَنَّهُمْ خُشُبٌ
مُسَنَّدَةٌۜ يَحْسَبُونَ كُلَّ صَيْحَةٍ عَلَيْهِمْۜ هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرْهُمْۜ قَاتَلَهُمُ اللّٰهُۘ
اَنّٰى يُؤْفَكُونَ ﴿٤﴾

"Onlara şöyle bir baktığında dış görünüşleri sana iyi bir izlenim verir; konuşurlarsa sözlerine kulak verirsin. Ama onlar sanki bir yere dayanmış kütükler gibidir (böyle güvendeymiş gibi görünürler). Ama her gürültüyü de kendilerine yönelik sanırlar. Asıl düşman onlardır, onlardan korun! Allah kahretsin onları! Nasıl da haktan yüz çeviriyorlar!"

(Münâfikûn 63/4)

وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا اِلٰى مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ وَاِلَى الرَّسُولِ رَاَيْتَ الْمُنَافِقِينَ
يَصُدُّونَ عَنْكَ صُدُوداًۚ ﴿٦١﴾

"Onlara, 'Allah'ın indirdiğine ve Peygamber'e gelin.' denildiği zaman Münafıkların senden iyice uzaklaştıklarını görürsün."

(Nisâ 4/61)

فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فِئَتَيْنِ وَاللّٰهُ اَرْكَسَهُمْ بِمَا كَسَبُواۜ اَتُرِيدُونَ اَنْ تَهْدُوا مَنْ اَضَلَّ اللّٰهُۜ وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلاً ﴿٨٨﴾

"Size ne oluyor da Münafıklar hakkında ikiye bölünüyorsunuz? Hâlbuki kendileri hak ettikleri için Allah onları küfre geri çevirmiştir. Allah'ın saptırdıklarını doğru yola getirmek mi istiyorsunuz? Allah'ın saptırdıkları için asla doğruya yol bulamazsın."

(Nisâ 4/88)

اَلْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍۢ يَأْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ وَيَقْبِضُونَ اَيْدِيَهُمْۜ نَسُوا اللّٰهَ فَنَسِيَهُمْۜ اِنَّ الْمُنَافِقِينَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٦٧﴾ وَعَدَ اللّٰهُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْكُفَّارَ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَاۜ هِيَ حَسْبُهُمْۚ وَلَعَنَهُمُ اللّٰهُۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُقِيمٌۙ ﴿٦٨﴾

"Erkeğiyle kadınıyla Münafıklar birbirine benzer; kötülüğü özendirip iyiliği engellerler, hayır için harcamaya elleri varmaz. Onlar Allah'ı umursamadılar, O da onları kendi hâllerine bıraktı. Gerçek şu ki Münafıklar günaha batmış kimselerdir. Allah erkek Münafıklara, kadın Münafıklara ve Kâfirlere, içinde ebedî kalmak üzere cehennem ateşini vaat etti! O, onlara yeter. Allah onlara lânet etmiştir. Onlar için sürekli bir azap vardır."

(Tevbe 9/67-68)

اِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرْكِ الْاَسْفَلِ مِنَ النَّارِۚ وَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ نَصِيراًۙ ﴿١٤٥﴾

"Şüphe yok ki Münafıklar cehennemin en alt katındadırlar; artık onlara asla bir yardımcı bulamazsın."

(Nisâ 4/145)

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَعْبُدُ اللّٰهَ عَلٰى حَرْفٍۚ فَاِنْ اَصَابَهُ خَيْرٌۨ اطْمَاَنَّ بِهٖۚ
وَاِنْ اَصَابَتْهُ فِتْنَةٌۨ انْقَلَبَ عَلٰى وَجْهِهٖۜ خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةَۜ
ذٰلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُب۪ينُ ﴿١١﴾

"Yine insanlar içinde kimileri vardır ki, Allah'a şartlı olarak kulluk eder; öyle ki kendisine bir iyilik denk gelirse bundan pek memnun olur, ama başına bir imtihan sıkıntısı gelse hemen yüz çevirir. Böyleleri dünyasını da âhiretini de yitirmiştir ve apaçık hüsran işte budur."

(Hac 22/11)

Konunun Kavramsal Bağlamı

Münafıklar, Hz. Muhammed (sas) döneminin inanç, tutum ve davranış itibarıyla özel bir grubunu teşkil ederler. Medine döneminde ortaya çıkmışlar ve Hz. Peygamber'in davet ve idaresine karşı tam bir muhalefet grubu olarak hareket etmişlerdir. Bu nedenle Münafıklarla ilgili âyetler Medenî sûrelerde yer almıştır. Münafıklardan ve yaptıklarından, Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ, Tevbe, Enfâl, Hac ve Haşr sûrelerinde bahsedilir. Ayrıca bütünüyle Münafıkları konu alan *Münâfikûn* isimli bir sûre de mevcuttur. Kur'ân-ı Kerîm bunları, *"kalplerinde hastalık olanlar"*[1] diye anlatır. Münafıklar, inanmadıkları hâlde, gerçek düşünce ve niyetlerini örtmeye çalışmışlardır. Bu insanlar, Medine'de gerçek inançlarını gizlemelerinin ötesinde Müslümanlara karşı düşmanlık ve ihanet içinde olmuşlardır. Özellikle Uhud Gazvesi, Hendek Gazvesi, umre için Mekke'ye yolculuk, Hayber'in fethi ve Tebük Seferi sırasında kendilerini açıkça göstermişlerdir.

Kur'ân-ı Kerîm'de Münafıkların ruh hâllerindeki çelişki, gerilim ve kötü niyet farklı olaylarla ilişkili olarak dile getirilir. Çıkarları için yaşayan bu insanların korkaklıklarından, savaştan kaçmalarından,[2] Müminlere ve Allah Resûlü'ne tuzak kurmalarından,[3] çeşitli iftira ve dedikodularla Müslümanlar arasında kavga çıkarmaya çalışmalarından[4] bahsedilir. Münafıkların cimri, yalancı ve kibirli oldukları[5] anlatılır. Ayrıca Münafıkların birçok doğru işi bozmaya uğraştıkları,[6] kötülükler edip iyiliğe engel olmaya çalıştıkları zikredilir.[7] Yine Müslümanlara yardım edilmesini engellemeye çalıştıkları,[8] Müminlere karşı kin besledikleri[9] ve Hz. Peygamber'e isyan konusunda gizli faaliyetler yürüttükleri[10] anlatılır.

1 Bakara 2/8.
2 Tevbe 9/56-57; Muhammed 47/20-21; Haşr 59/11-14; Münâfikûn 63/4.
3 Tevbe 9/74.
4 Nûr 24/12-16; Ahzâb 33/40.
5 Tevbe 9/67; Münâfikûn 63/1, 5.
6 Bakara 2/205.
7 Tevbe 9/67.
8 Münâfikûn 63/7.
9 Âl-i İmrân 3/119.
10 Mücâdele 58/8; Nisâ 4/108.

Münafıklar açıktan düşmanlık yapanlara göre daha tehlikelidirler. Bu sebeple Kur'ân-ı Kerîm'de Münafıkların özellikleri ve Müminlere verebileceği zararlar üzerinde genişçe durulmuş, bu konuda dikkatli olmaları için Müminler uyarılmışlardır.[11]

Hz. Peygamber (sas) Münafıklara, ikiyüzlülüklerini bilmesine karşın, onların sözlerine ve dışarıya gösterdikleri yüzlerine göre davranmıştır. Düşmanlıklarının açıkça ortaya çıkmasına kadar onları mümin olarak kabul etmiştir. Vahiyle uyarılmadığı sürece, Münafıkların cenaze namazını kılmak, onlar için dua etmek gibi insanî davranışlarda bulunmaktan geri durmamıştır.[12]

Münâfık, Arapça *ne-fa-ka* kökünden türetilmiş ism-i fâil kalıplı bir kelimedir. *Nifâk* masdar isim olarak "köstebek yuvası,[13] tünel, dehliz, yol"[14] anlamlarına gelmektedir. Köstebek yuvasında iki delik bulunur ve hayvan tehlike hâlinde bu iki delikten birini kaçmak için kullanır.[15] Kelime, İslâm ile birlikte vahye muhatap olan fakat inkârını gizleyen ve kendini inanmış gibi gösteren belli bir grubun adı olmuştur.[16] Kısaca "Münafıklar şeriatın bir kapısından girip diğer kapısından kaçan kimselerdir."[17]

Kur'ân-ı Kerîm'de Münafıklar, *küfr* (inkâr etmek), *kizb* (yalan söylemek), *fısk* (itaatten ayrılmak), *hud'a* (aldatmak, tuzak kurmak), *istihzâ* (alay etmek), *sadd* (Allah yolundan saptırmak), *istikbâr* (büyüklenmek), *riyâ* (gösteriş yapmak), *müzebzeb* (kararsızlık), *maraz* (kalbî hastalık), *summun* (manevî sağırlık), *'umyun* (manevî körlük), *bukmun* (manevî dilsizlik) ve *fesâd* (bozgunculuk) kelimeleriyle birlikte anılır. Nitekim Münafıkları Kâfirlerle birlikte zikreden bazı âyet-i kerîmelerde her iki grup da inanç

---

11 Bakara 2/8-20; Nisâ 4/138-147; Tevbe 9/38, 61-70; Ahzâb 33/4-5, 12-20.

12 Tevbe 9/80, 84.

13 İbn Manzûr, X, 359.

14 Râgıb el-İsfahânî, s. 766; İbn Manzûr, X, 358.

15 İbn Manzûr, X, 358.

16 Zebidî, XIII, 463.

17 Râgıb el-İsfahânî, s. 766.

bakımından aynı kabul edilirler. Hepsinin sonları cehennem olacaktır.[18] Münafıklar aslında, inkâr ettiklerini gizleyen Kâfirlerdir. Benzer bir durum münafık ile fâsık arasında da vardır. *"Münafıklar Fâsıkların ta kendileridir."*[19] âyeti Münafıkların Cenâb-ı Allah'a karşı geldiklerini bildirir.[20] Münafıklar Müslümanlar için en tehlikeli düşmandır (*eleddü'l-hisâm*).[21] Yeryüzünde dolaştıkları sürece ekini de nesli de fesada uğratır, bozarlar.[22] Onlar buna da toplumu ıslah etme süsü vermek istemişlerdir.[23]

18 Nisâ 4/140; Tevbe 9/68, 73; Tahrîm 69/9.
19 Tevbe 9/67.
20 Tevbe 9/67: Elmalılı, I, 282.
21 Bakara 2/204.
22 Bakara 2/205.
23 Bakara 2/11.

Abdullah b. Übey, şehrin lideri olmayı planlıyordu. Yesrib'de iç savaş bitmiş, Evs ve Hazrec zor da olsa barışmıştı. O, şehri yönetmesi için seçilmişti. Tacı hazırlanmıştı. Ancak Mekke'den gelenlerin başlarında Allah'ın elçisi olduğunu iddia eden biri vardı. Her şey yolunda giderken bu da nereden çıkmıştı? Şaşkın ve kızgındı. İçindeki hayal kırıklığı, kine dönüşüyordu. Halkın yıllardır arzuladığı huzur ve barış bir anda gelivermişti; artık hiç kimse onun başına takacağı tacdan bahsetmiyordu. Kendi kabilesi dahi Mekke'den gelenleri öz kardeşleri kabul etmiş Peygamber'i de şehirde önder olarak görmeye başlamışlardı. Bir süre beklemek durumunda kalacaktı. Bedir Savaşı, önemli bir dönüm noktası oldu onun için. Beklentilerini bir süre daha erteleyecekti. Daha fazla karşıt olarak görünemezdi. Daha çok zarar görmemeli, çıkarlarını korumalıydı. Çıktı ve "Ben de sizin gibi iman ettim." dedi; kin ve düşmanlığını içine gömdü. İntikamdan hiçbir zaman vazgeçmedi. Bütün fırsatları kolladı, yeri geldi Medine'deki Yahudilerle ve Kureyşli Müşriklerle gizlice görüştü, Hz. Âişe'nin iffetine dil uzattı[1] ve yeri geldi savaşa giden Müslümanların morallerini bozmaya[2] çalıştı. Müslüman gibi görünüyor ama yandaşlarıyla bir araya gelince Müminlere karşı planlar yapıyordu. Hayallerini yıkanlara bütün bunlar az bile gelirdi. Bir gün çeşme başında Medineli ensarla, Mekke'den gelen muhacirleri birbirine düşürmeye kalktı. Bir başka gün Mescid-i Nebevî'ye rakip bir mescid inşa edilmesine ön ayak oldu. Bir defasında Tebük Seferi dönüşü Hz. Peygamber'e bir suikast düzenlemeye kalkacak kadar ileri gitti. Kin ve düşmanlıkta sınır tanımıyordu. Nihayet öldü ve cenazesi ortada kaldı. Müminler, buğzederek ve biraz da acıyarak bakıyordu yatan cesedine. Âlemlere rahmet Peygamber Efendimiz cenazeyi defnetmek için kalktı ve namazını kılıp ona dua etmek, bağışlanma dilemek

1 Nûr 24/11-20: Taberî, XVII, 189-221.
2 Tevbe 9/47-51: Râzî, XVI, 82-91; İbn Kesîr, VII, 213-214.

istedi. Ne var ki Allah'ın (cc) uyarısı kesindi: *"Onların arasından ölen birinin namazını sakın kılma, mezarı başında da durma! Çünkü onlar Allah ve Resûlü'nü inkâr ettiler ve yoldan sapmış olarak öldüler."*[3]

MÜNAFIKLAR İNKÂRLARINI GİZLEDİLER, İKİYÜZLÜLÜK ETTİLER

إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللّٰهِ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُ
وَاللّٰهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ ﴿١﴾

"Münafıklar sana geldiklerinde, 'Tanıklık ederiz ki sen gerçekten Allah'ın Elçisi'sin.' derler. Senin hiç kuşkusuz kendi elçisi olduğunu Allah elbette biliyor; ama Allah tanıklık eder ki Münafıklar (inandık derken) kesinlikle yalan söylemektedirler."

(Münâfikûn 63/1)

Müminler, Medine'ye hicret ettiklerinde orada Yahudiler, az da olsa Hıristiyanlar ve Arap Evs ve Hazreç kabilesinden henüz iman etmeyen Müşrikler vardı. Bu gruplar arasında siyasî bir birlik yoktu. Hz. Peygamber (sas) aralarındaki kavgayı sona erdirerek birlikte yaşamanın şartlarını belirleyen bir belge ile bir siyasî birlik kurdu. Mekke'den gelen muhacir Müslümanlar, Medineli ensarın da desteğini alarak birlik olup söz sahibi olmuşlardı. İman etmeyenlerse kendi içlerinde birlik sağlayamadığından Müminlere karşı gelemiyorlardı. Bu defa gerçek kimliklerini gizleyip Müminlere katılmış gibi görünmeye başladılar. Müminler böyle bir grupla ilk kez karşılaşmışlardı. Müşriklerin, Yahudilerin ve Hıristiyanların ne oldukları ve Müslümanlara karşı tavırları belirgindi. Ancak ikiyüzlülük eden bu insanların ne olduğu belli değildi. Bir yandan da, *"Bizim işimiz itaat."*;[4] *"Allah'a da Resûl'e de*

---

3 Tevbe 9/84: Taberî, II, 610-614.

4 Nisâ 4/81.

inandık ve boyun eğdik."[5] diyorlardı. Ancak Müminlerin yanından ayrılınca gerçek kimliklerine bürünüyorlardı.

Medine'de Münafıklar, asıl inanç ve niyetlerini gizliyor, Müminlere karşı inanmış görüntüsü veriyorlardı. *"Münafıklar sana geldiklerinde, 'Tanıklık ederiz ki sen gerçekten Allah'ın Elçisi'sin.' derler. Senin hiç kuşkusuz kendi elçisi olduğunu Allah elbette biliyor; ama Allah tanıklık eder ki Münafıklar (inandık derken) kesinlikle yalan söylemektedirler."*[6] Abdullah b. Übey ve arkadaşları Hz. Peygamber'in yanına geldiklerinde iman ettiklerini söylüyorlardı. Oysa onlar kalben iman etmemişlerdi. Münafıklar *"İman ettik."* sözünü kendi amaçlarına ulaşmak için bir kalkan gibi kullanıyorlardı.[7] Müfessirler Münafıkların iman etmesini genel olarak "inanmış görünmekle" tefsir etmişlerdir.[8] Bazı müfessirler ise Münafıklar içerisinde bazı kimselerin iman etmeye çok yaklaştıklarını fakat içlerindeki kuşkular ve çevrelerinden gelen kınamalar nedeniyle tekrar inkâra yöneldikleri yorumunu yapmışlardır.[9] Nitekim Kur'ân-ı Kerîm Münafıkların inançlarındaki bu gelgitleri şu cümlelerle resmeder: *"Onların misali, bir ateş yakan insan gibidir. Ateş tam etrafını aydınlattığında Allah ışıklarını yok eder de onları karanlıklar içinde, hiçbir şeyi görmez bir hâlde bırakıverir. Artık onlar sağırlardır, dilsizlerdir ve körlerdir; bu yüzden geri de dönemezler. Yahut onlar, karanlıklar içinde gökten boşanan gök gürültülü, şimşekli bir yağmura tutulmuş kimseler gibidirler. Yıldırımlar yüzünden ölümden korkarak parmaklarıyla kulaklarını tıkarlar. Hâlbuki Allah inkârcıları çepeçevre kuşatmıştır. Şimşek gözlerini kör edercesine çakar, onlara ışık verdikçe bu ışık sayesinde yürürler, ışıklarını karartınca da kalakalırlar. Allah dileseydi onların işitme ve görmelerini büsbütün giderirdi. Şüphesiz Allah her şeye kâdirdir."*[10] Râzî'nin (ö. 606/1210) yorumuna göre şimşeğin çakmasıyla hemen yürümeleri, İslâm'dan istifade etmeleri, karanlık olunca dikilip kalmaları ise kendilerine bir şüphe geldiği zaman duraklamaları anlamına gelmektedir.[11] İbn Kesîr (ö. 774/1373) de benzer bir şekilde, âyetteki şimşeğin, iman nurunun bazen onlara yol gösterdiğini, karanlıkta kalmanın da şüphe ve tereddüt içerisinde bocaladıklarını tasvir ettiğini bildirir.[12]

---

5 Nûr 24/47.

6 Münâfıkûn 63/1.

7 Münâfikûn 63/2: Râzî, XXX, 12.

8 Bakara 2/8: Taberî, I, 271.

9 Münâfikûn 63/3: İbn Atıyye, V, 312; İbn Âşûr, XXVIII, 237-238; Zemahşerî, IV, 100-101.

10 Bakara 2/17-20.

11 Bakara 2/17-20: Râzî, II, 315.

12 Bakara 2/17-20: İbn Kesîr, II, 312.

Kur'ân-ı Kerîm, Münafıkların kararsızlıklarını ve kuşkularını kalplerinin hastalıklı olmasıyla ifade eder. Yüce Allah onların bu hâllerini bildirmek için şöyle buyuruyor: *"Bunların kalplerinde hastalık mı var, yoksa şüpheye mi düştüler ya da Allah'ın ve Resûlü'nün kendilerine haksızlık etmesinden mi korkuyorlar? Hayır! Asıl haksızlık edenler kendileridir."*[13] Nakledildiğine göre Münafıklardan Bişr, arazi anlaşmazlığı yaşadığı bir Yahudi'nin Peygamberimizi hakem yapma önerisini kabul etmemiştir. O, Resûlullah'ın haksızlık yapacağını iddia ederek Yahudi Kâ'b b. Eşref'e gitmeyi teklif etmiştir. Aslında Bişr, kendisinin haksız olduğunu biliyor, arka çıkmayacağı ve haklı olan lehine karar vereceği için Hz. Peygamber'i hakem olarak kabul etmek istemiyordu.[14]

Hz. Peygamber (sas) Medine'ye geldiğinde, Abdullah b. Übey ve arkadaşları ne Müslümanların ne de Yahudilerin yanında açıktan yer alabildiler. Arada bocalayıp durdular.[15] Bu onların hastalıklı bir ruh hâline sahip olduklarını gösterir.[16] Peygamberimiz Münafıkların bu tutarsız ve ikircikli karakterlerini anlatmak için *"Münafıklar iki sürü arasında kalan koyun gibidir, bir o sürüye bir bu sürüye gider"* buyurmuştur.[17] Sürekli iman ile küfür arasında bocalayan Münafıklar doğru yolu bulamazlar: *"İman edip sonra inkâr edenleri, sonra yine iman edip tekrar inkâr edenleri, sonra da inkârlarını arttıranları Allah ne bağışlayacak ne de onları doğru yola iletecektir. Münafıklara, kendileri için acı dolu bir azap olduğunu müjdele."*[18]

Nitekim Münafıklar, Müslümanlara ilk ciddi zararı Uhud Savaşı'nda verdiler. Müminlere savaşma emri geldiğinde, Münafıklar *"ölüm korkusuyla donakaldılar."*[19] Bununla da kalmadılar, önce Müminlerle hareket ettiler ancak sonra onları yarı yolda bıraktılar. Yolda topluca ayrılıp Medine'ye döndüler. Uhud Savaşı tam da onların gerçek kimliklerini ortaya çıkardıkları bir olaydı.[20] Münafıklar, Müminleri Uhud'da kendi başlarına terk ederek morallerini kırmayı başardılar.[21] Zaten niyetleri de buydu. *"Gelin, Allah yolunda savaşın veya hiç olmazsa savunmada bulunun."* denilmişti. Onlar, *"Savaş olacağını bilsek elbette size katılırız."* dediler.[22] Sebep oldukları zararı görmezden gelircesine şehitleri olan Müminlere ders vermeye kalktılar: *"Onlar*

13 Nûr 24/50.
14 Nûr 24/47-50: Râzî, XXIV, 20.
15 Nisâ 4/142-143: İbn Kesîr, IV, 316-319.
16 Bk. Bakara 2/10; Ahzâb 33/60; Mâide 5/52; Muhammed 47/29.
17 Nisâ 4/143: Müslim, "Ṣıfâtü'l-Münâfıḳīn", 17; İbn Kesîr, IV, 320.
18 Nisâ 4/137.
19 Muhammed 47/20.
20 Âl-i İmrân 3/166-167: Râzî, IX, 85.
21 Nisâ 4/88.
22 Âl-i İmrân 3/167.

yanımızda olsalardı ölmezlerdi ve öldürülmezlerdi.",[23] *"Bizi dinleselerdi öldürülmezlerdi."*[24] dediler. Nitekim Uhud'a gitmeyip yarıyoldan Medine'ye dönen Münafıklar hakkında savaş sonrası yapılacak muamele tartışılırken Peygamberimiz, *"O Medine'dir; ateş nasıl gümüşün pasını giderirse o da pislikleri yok eder."* buyurmuştur.[25] Allah Resûlü (sas) bu sözüyle, Müminlerin arasına karışan Münafıkların ayıklandığını bildirmiştir.

Münafıklar Uhud'dan sonra da toplumda fitne ve fesad çıkarmaya ve Müminler arasındaki birliği bozma çabalarına devam ettiler. Bu olaylardan birisi Benî Mustalik Gazvesi'nden dönüşte yaşandı. Müminler, zaferle dönerken Müreysi kuyusunun başında muhacir ve ensardan iki kişi arasında su anlaşmazlığı çıkmıştı. Bu sırada Abdullah b. Übey muhacirleri nankörlükle suçladı ve Yesriblilerin onları beslediğini dile getirdi. Döndüklerinde onları şehirlerinden kovacaklarını söyleyerek iki grubu birbirine karşı kışkırtmak istemişti.[26] Ancak Hz. Peygamber (sas) tarafları sakinleştirdi ve bu kışkırtması başarılı olmadı.

Abdullah b. Übey boş duracak değildi. Benî Mustalik seferinden dönüş sırasında ordu dinlenmek için konaklamıştı. Bu sırada Hz. Âişe gerdanlığını düşürmüştü. Aramaya koyuldu. Bu arada ordu da Hz. Âişe'nin devenin üzerindeki kapalı oturağında (*hevdeç*) olduğunu düşünüp hareket etti. Hz. Âişe gerdanlığını bulup gelince orduyu yerinde bulamadı ve beklemeye başladı. Ne de olsa yokluğunu farkedip geri dönerler ve orada bırakmazlardı. Ordunun arkasından gelerek unutulan eşyaları toplayan Safvân b. Muattal Müminlerin annesini gördü ve devesine bindirerek onu orduya yetiştirdi. Bu kez Münafıklar deve üstünde Hz. Âişe'yi ve devenin yularını tutan Safvân'ı görür görmez çirkince iftiralarda bulundular. İftiraları bir anda dillerde dolaşmaya başlamıştı. Fitne o kadar etkili idi ki, mescid bir anda karışmış ve tartışmalar olmuştu. Peygamberimiz buna çok üzüldü. Mescidde Müminleri topladı ve hanımına atılan bu iftirayı reddettiğini bildirdi. Hz. Âişe ise üzüntüsünden hastalanmış ve baba evine gitmişti. Nihayet âyetler indi: *"O iftirayı atanlar içinizden bir gruptur. Bunu kendiniz için kötü sanmayın, aksine bu hakkınızda hayırlıdır. Onların her biri işlediği günahı yüklenecektir. İçlerinden günahın büyüğünü üstlenen için ise büyük bir azap vardır. Bunu işittiğiniz zaman mümin erkekler ve kadınların birbiri hakkında iyi niyet beslemeleri ve 'Bu apaçık bir iftiradır.' demeleri gerekmez miydi?*

23 Âl-i İmrân 3/156.
24 Âl-i İmrân 3/168.
25 Nisâ 4/91: İbn Kesîr, II, 327; Buhârî "Tefsîru Sûreti'n-Nisâ", 12.
26 Münâfikûn 63/8: Taberî, XXII, 402; İbn Kesîr, VIII, 152; Buhârî, "Tefsîru Sûreti'l-Münâfikîn", 1, 2; Tirmizî, "Tefsîr", 64.

Bu iddialarına dört şahit getirseler ya! Şahit getiremiyorlarsa onlar, Allah katında yalancıların ta kendileridir. Eğer dünyada ve âhirette Allah'ın lütfu ve rahmeti hep sizinle olmasaydı, içine daldığınız günah yüzünden size büyük bir azap gelecekti. Çünkü siz, iftirayı dilden dile yayıyor, hakkında bilgi sahibi olmadığınız bir şeyi ağızlarınızla söylüyorsunuz; bunu da önemsiz sanıyorsunuz; hâlbuki bu Allah katında büyük bir günahtır. O kulağınıza geldiğinde 'Bunu konuşmak bize yakışmaz, sana eksiklikleri yakıştıramam Allah'ım, bu apaçık bir iftiradır.' deseydiniz ya!"[27] Bu iftiranın en büyük sorumlusu yine Münafıkların başı Abdullah b. Übey idi.[28]

Yüce Allah Müminleri Hendek'te cihada çağırdığı zaman Münafıklar çok korktular, tıpkı ölümle mücadele eden birinin bakışları gibi gözleri dönmüş bir hâlde Hz. Peygamber'e baktılar.[29] Kur'ân-ı Kerîm, hendek kazımı sırasında Münafıkların yaptıklarını şöyle anlatır: *"Onlardan bir grup, 'Ey Medineliler! Sizin işiniz burada durmak değildir, hemen dönün.' diyorlardı. Onlardan bir bölük de aslında açıkta olmadığı hâlde, 'Evlerimiz açıkta ve korumasız.' diyerek peygamberden izin istiyorlardı; bunların istediği kaçmaktan başka bir şey değildi."*[30] Muhasara uzayınca şehirde durum kötüleşti ve Münafıklar bu zor günleri bir fırsat bilerek tekrar fitne yaymaya başladılar: "Muhammed bize Kisra ve Kayser'in hazinelerini vaat ediyordu. Bakın hâlimize bugün tuvalete bile gitmekten korkuyoruz."[31] deyince şu âyet indi: *"O zaman Münafıklar ve kalplerinde bozukluk bulunanlar, 'Allah ve Resûlü'nün vaadleri bizleri aldatmaktan ibaretmiş!' demişlerdi."*[32]

Münafıklar, Hendek Savaşı sonunda düşman kuşatmayı kaldırıp ayrılınca konuşmaları ve fitne çıkaracak dedikodularıyla Müminleri rahatsız etmeyi sürdürdüler.[33] Bu kez Hz. Peygamber'in halasının kızı Zeyneb bint Cahş ve âzatlısı Zeyd'in evliliklerini sonlandırmalarından sonra, Zeyneb'i nikâhına alan Hz. Peygamber'e dil uzatmışlardı. "Muhammed, oğlunun hanımıyla evlendi!" diye ortalıkta konuşmaya başlamışlardı. Bir babanın oğlunun hanımıyla evlenmesi tabii ki kınanması gereken bir durumdu ve Münafıklar da bunu fırsat bilmişlerdi. Ancak Zeyd (ra) Hz. Peygamber'in öz oğlu değildi. Âyet-i kerîmede onlara bunun kınanacak bir durum olmadığını bildiren Cenâb-ı Allah, Resûlü'nün yanlış bir şey yapmadığını Münafıkların yüzüne vurdu: *"Bir zaman, Allah'ın kendisine lütufta bulunduğu, senin de*

27 Nûr 24/11-16.
28 Nûr 24/11: Taberî, XVII, 192-197; Buhârî, "Tefsîru Sûreti'n-Nûr", 5.
29 Ahzâb 33/18.
30 Ahzâb 33/13.
31 Ahzâb 33/12: Taberî, XIX, 38-39; İbn Hişâm, III, 238.
32 Ahzâb 33/12.
33 Ahzâb 33/18-21: Râzî, XXV, 202-203.

lütufkâr davrandığın kişiye, 'Eşinle evlilik bağını koru, Allah'tan kork.' demiştin. Bunu derken Allah'ın ileride açıklayacağı bir şeyi içinde saklıyordun, kendisinden çekinme hususunda Allah'ın önceliği bulunduğu hâlde sen halktan çekiniyordun. Zeyd onunla beraberliğini sona erdirdikten sonra Müminlere, evlâtlıklarının -kendileriyle beraber olup ayrıldıkları- eşleriyle evlenmeleri hususunda bir sıkıntı gelmesin diye seni o kadınla evlendirdik. Allah'ın emri elbet yerine getirilecektir. Allah'ın, kendisi için takdir ve emrettiği bir şeyi yerine getirme hususunda peygamber için bir sıkıntı ve sakınca olamaz. Allah'ın hükmü değişmez kaderdir. Daha önce gelip geçen, Allah'ın vahyini insanlara ulaştıran, O'ndan çekinen, Allah'tan başka hiçbir kimseden çekinmeyen peygamberler hakkında da Allah'ın kanunu böyledir. Hesap sorucu olarak Allah kâfidir. Muhammed içinizden hiçbir erkeğin babası değildir, fakat o Allah'ın Elçisi'dir ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi bilmektedir."[34] Allah (cc), Resûlullah'ın Hz. Zeyneb ile evlenmesini isteyerek Câhiliye toplumunda var olan yanlış bir algıyı ve uygulamayı ortadan kaldırmıştır. Gelen yeni hükmü ve uygulamasını da Resûlullah üzerinden insanlara bildirmiştir.

Münafıklar gerçekte inanmadıkları hâlde sürekli olarak Yüce Allah'a, âhiret gününe inandıklarını,[35] hatta yeminler ederek Hz. Peygamber'in gerçekten Allah'ın Resûlü olduğuna inandıklarını iddia ediyorlardı.[36] Müminlerle karşılaştıklarında iman ettiklerini söyleyen Münafıklar, kendi aralarında küfürlerini gizlemeyip, Müminlerle alay ettiklerini söylüyorlardı.[37] Bu sebeple Allah (cc), Yahudi ve Münafıkları dost edinerek onlarla sırlarını paylaşan bazı Müminleri uyarmıştır. Müslümanların onlarla aralarına mesafe koymalarını istemiştir. Öyle ki onlar, Müminlerin yanlarından ayrıldıktan sonra kin ve nefretlerinden parmaklarının uçlarını ısırırlardı. Cenâb-ı Allah ise onlara, *"Öfkenizden ölün!"*[38] dedi. Önceleri ensar ile sarmaş dolaş oldukları hâlde, daha sonra Müslüman oldukları için ensara öfke duyan bazı Yahudi ve Münafıklardan bahseden bu âyet, Münafıkların iç dünyalarında yaşadığı huzursuzluğu tam olarak yansıtmaktadır.[39]

---

34 Ahzâb 33/37-40: Râzî, XXV, 213.
35 Bakara 2/8.
36 Münâfikûn 63/1.
37 Bakara 2/14; Nisâ 4/81.
38 Âl-i İmrân 3/119: Taberî, V, 709.
39 Âl-i İmrân 3/119: İbnü'l-Cevzî, I, 318-319.

MÜNAFIKLAR HİÇBİR AHLÂKÎ DEĞER TANIMADILAR

اَلْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ وَيَقْبِضُونَ اَيْدِيَهُمْ نَسُوا اللّٰهَ فَنَسِيَهُمْ اِنَّ الْمُنَافِقِينَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٦٧﴾

"Erkeğiyle kadınıyla Münafıklar birbirine benzer; kötülüğü özendirip iyiliği engellerler, hayır için harcamaya elleri varmaz. Onlar Allah'ı umursamadılar, O da onları kendi hâllerine bıraktı. Gerçek şu ki Münafıklar günaha batmış kimselerdir."

(Tevbe 9/67)

Münafıkların inançlarındaki samimiyetsizlikleri hayatlarına da yansıyordu. Namazlarını insanlara gösteriş olsun diye kılıyorlardı.[40] Zekât ve sadakalarını da aynı niyetle veriyorlardı.[41] Mescide üşenerek geliyor, namazdan hemen sonra kaçarcasına camiyi terk ediyorlardı. Sabah ve yatsı namazlarına gelmemek onların bir alışkanlığı idi.[42] Âyetler onların bu durumlarını şöyle bildirmektedir: *"Münafıklar Allah'a oyun etmeye kalkışıyorlar. Hâlbuki Allah onların oyunlarını kendi başlarına çevirmektedir. Onlar namaza kalktıklarında üşenerek kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar, Allah'ı da pek az hatıra getirirler. Arada bocalayıp duruyorlar; ne onlara ne bunlara! Allah'ın şaşırttığı kimseye asla bir yol bulamazsın.";*[43] *"Yaptıkları harcamaların kabul edilmesine engel olan esas sebep de şudur: Onlar Allah'ı ve peygamberini tanımadılar; namaza da ancak üşene üşene gelirler ve harcamalarını gönülsüz olarak yaparlar."*[44] Allah Resûlü (sas) de onları şu dört özellikle tanıtmaktadır: Emanete hıyanet eder, konuştuğunda yalan söyler, söz verdiğinde cayar, düşmanlık ettiğinde aşırıya gider.[45] Müminler, Münafıkları bu gibi özelliklerinden tanırlardı. Erkeğiyle kadınıyla Münafıklar birbirine benzemekteydiler. Onlar hayır yapmayı düşünmedikleri gibi,

---

40 Nisâ 4/142.
41 Bakara 2/263: Taberî, IV, 658-659.
42 Nisâ 4/142-143: İbn Kesîr, IV, 318; Buhârî "Ezân", 34, Müslim "Mesâcid", 252.
43 Nisâ 4/142-143.
44 Tevbe 9/54.
45 Tevbe 9/75-78: İbn Atıyye, IV, 369; Buhârî, "Îmân", 24; Müslim, "Îmân", 106.

kötülüğü yaymaya ve iyilikleri de engellemeye çalışırlardı. Münafıklar, bu tür özelliklerini en çok cihad emri geldiğinde gösterirlerdi.[46]

Allah Resûlü (sas) konuşurken Münafıklar *"duvara dizilmiş odunlar"*[47] gibi bilinçsiz, anlamsızca bakakalır ve öylece dinlerlerdi.[48] Bu hâlleriyle Müminler arasında konuşulan sözleri ve duydukları her şeyi aleyhlerine sanırlardı. Dışardan bir ses gelse sanki kendilerine bir saldırı yapılmış gibi ürkek ve evhamlı davranırlardı. Çünkü akılları fikirleri ihanetlerini ortaya çıkaracak, maskelerini düşürecek bir açıklama yapılması veya kendilerine dışarıdan ani bir saldırı gelmesi ihtimaline takılıydı. Yüksek bir ses duysalar, hemen tedirgin olurlar ve telâşlanırlardı. Nitekim *"Her gürültüyü kendilerine yönelik sanırlar."* ifadesi, haince düşünce ve eylemlerinin kendilerini hepten evhamlı hâle getirdiğini belirtmektedir.[49]

Müminler arasında ayrılık çıkarmaya yönelik işlerini daha ileri götürmek isteyen Münafıklar, bunun için mescidi bile kullanmaya cesaret etmişlerdi. Bu, dini istismar etmekten başka bir şey değildi. Kur'ân-ı Kerîm'in *Dırâr* (Zararlı) Mescidi olarak adlandırdığı, Hz. Peygamber'in mescidinden ayrı bir bina yaptılar. Söz konusu mescid, Câhiliye döneminde Hıristiyanlığı seçen Ebu Âmir'in Bizans Kayseri'nden yardım getirip Müslümanlara karşı savaşacakları bir karargâh vazifesi görecekti. Bununla birlikte Münafıklar, *"Amacımız sadece iyi bir şey yapmaktı."*[50] diyerek iyi insan ve masum görüntüsü vermeye çalışıyorlardı. Binayı bitirdiklerinde Hz. Peygamber'i davet ederek bir de bu yaptıklarına meşruiyet kazandırmayı planladılar. Ancak Peygamberimiz buraya gitmeden önce âyet-i kerîme indi ve onu uyardı: *"Orada asla namaza durma!"*[51] Çünkü gerçek mescidler Allah'ın eviydi ve Müminlerin bir araya geldiği yerdi; fitne karargâhları değildi. Ayrıca, *"Allah'ın mescidlerini ancak Allah'a ve âhiret gününe inanan, namazını kılan, zekâtını veren ve yalnız Allah'tan korkup çekinen kimseler imar edebilir."*[52] Hz. Peygamber (sas) daha sonra bu yerin yıkılmasını ve Kubâ bölgesinin çöplüğü hâline getirilmesini emretmiştir.[53]

Münafıklar, Müminleri cihad meydanlarında hep yalnız bırakmışlardı. Savaş sırasında zarar gören Müminleri görünce, *"Allah yüzüme baktı da onlarla beraber bulunmadım."* derlerdi. Aksi bir durumda ise *"Keşke onlarla beraber olup ben de*

46 Tevbe 9/64-67: İbn Kesîr, VII, 226-229.
47 Münâfikûn 63/4.
48 Münâfıkûn 63/4: Râzî, XXX, 546.
49 Münâfikûn 63/4: Taberî, XXVIII, 107-108; Zemahşerî, IV, 101.
50 Tevbe 9/107.
51 Tevbe 9/108.
52 Tevbe 9/18.
53 Tevbe 9/108-110: Râzî, XVI, 200.

büyük bir kazanç elde etseydim." diyerek hep çıkarlarını dile getirirdiler.[54] Bu söylemler Münafıkların âhireti unutup dünyaya ne denli bağlı olduklarını gösteren genel karakterleri hâline gelmişti. Onlar, herhangi bir savaşta şayet ganimet elde etme durumu varsa Müminlerle birlikte sefere çıkarlardı. Müminleri zayıf görüp mağlup olacaklarını düşündükleri savaşlara ise can korkusu sebebiyle katılmak istemezlerdi. Başta Abdullah b. Übey olmak üzere Münafıklar, hem kendileri sefere çıkmazlar hem de çıkanları engellemek isterlerdi.[55] Müminler savaşta galip gelince ise, *"Biz sizinle beraber değil miydik?"* diyerek ganimet paylaşımında ise hemen ortaya çıkarlardı. Kâfirlerden menfaat geleceğini sezince de *"Biz size kol kanat gerip sizi korumadık mı?"*[56] diyerek onlardan menfaat devşirmeye çalışırlardı.[57]

Esed ve Gatafân gibi bedevîlerin ikiyüzlülükleri şehirli Münafıklardan daha da ileri idi: *"Bedevîler inkârcılık ve ikiyüzlülükte daha ileridedirler; Allah'ın Resûlü'ne indirdiklerinin sınırlarını tanımamaya daha yatkındırlar. Allah her şeyi bilmekte ve hikmetle yönetmektedir. Bedevîlerden öyleleri vardır ki, hayır yolunda yaptığı harcamayı angarya sayar ve başınıza kötü hâllerin gelmesini bekler durur. O kötü hâller kendi başlarına gelsin! Allah her şeyi çok iyi işitir ve bilir."*[58] Onlar Yüce Allah'ın emir ve yasaklarına itaatte zayıflık gösteriyorlardı.

Bedevîlerin Münafıklıkta daha ileri gitmeleri, onların yapılarında var olan kaba ve cahil bir çıkarcılığa bağlanmıştır.[59] Peygamber Efendimiz de böyle kişilerin ikiyüzlü tavırlarına mâruz kalmıştır.[60] Allah (cc), bu ikiyüzlüleri daha ağır cezalandıracağını bildirmektedir: *"Çevrenizdeki bedevîler içinde Münafıklar var. Medine ahalisi içinde de ikiyüzlülüğü huy edinmiş olanlar var. Sen onları bilmezsin; onları biz biliriz. Onları iki defa cezalandıracağız, ayrıca çok büyük bir azaba itilecekler."*[61] Müzeyne, Cüheyne, Eslem, Gıfâr ve Eşca' gibi kabileler Müslüman olduktan sonra hâlâ içlerinde bazı Münafıkların olduğundan bahseden bu âyet-i kerîme, onların ikiyüzlülükleri karşılığında iki kat ya da iki kez cezaya uğratılacaklarını ifade etmektedir. Tefsirler bu cezaları, dünyadaki ölüm, korku, esir edilme, açlık vs. ile ölüm sonrası kabir azabı ve cehennem ateşi olarak ifade etmektedirler. [62]

---

54 Nisâ 4/72-73.
55 Nisâ 4/72-73: İbn Kesîr, IV, 158.
56 Nisâ 4/141.
57 Nisâ 4/141: İbnü'l-Cevzî, I, 488.
58 Tevbe 9/97-98: İbnü'l-Cevzî, II, 290.
59 İzzet Derveze, *et-Tefsîrü'l-Hadîs*, IX, 519.
60 İzzet Derveze, *Sîretü'r-Resûl*, II, 91.
61 Tevbe 9/97-101.
62 Tevbe 9/101: Taberî, XI, 643-649; İbnü'l-Cevzî, II, 292.

Münafıklar, çıkarcı tutumlarını Tebük Seferi'ne çağrıldıklarında bir kez daha gösterdiler. Kolay elde edilecek bir ganimet ve kısa bir yolculuk olsaydı mutlaka Müminlerle birlikte savaşa katılacaklardı. Fakat Tebük'e yapılacak yolculuk zorlu ve uzundu. Bir de kalkıp, *"Gücümüz olsaydı inanın ki sizinle beraber sefere çıkardık."*[63] diye, Allah adını anarak yeminler ettiler. Böylece sefere çıkılacağı gün sudan bahaneler ileri sürüp kaçtılar.

Münafıklar, Tebük Seferi günlerine gelindiğinde artık Medine'deki eski güç ve etkilerini kaybetmişlerdi. Bu durum onları kahrediyordu. Öte yandan kendi menfaatlerine olacağı için çok kıskandıkları Müslümanlara da yakın olmak istiyorlardı: *"Sizden olduklarına dair Allah'a yemin de ederler, hâlbuki onlar sizden değildir, fakat onlar korkak bir topluluktur. Eğer sığınacak bir yer, barınacak mağaralar veya girilecek bir kovuk bulsalardı, hemen koşup oraya sokulurlardı."*[64] Sefere hazırlık esnasında toplanan yardımlara katkı sunmayı da istemeden ve sadece savaştan korunmak için yapıyorlardı.[65] Yoksa onun bir hayır olduğunu düşünerek ve Cenâb-ı Allah'ın rızasını bekleyerek yapmıyorlardı.

Sefer emri gelince bunlar sıcağı,[66] meyve hasadını hatta kadınlara karşı zaafiyetlerini[67] bahane ettiler. Bahane bulamayıp gitmek zorunda kalanları da olmuştu. Bu kez dönüş yolunda Allah'ın Elçisi'ni öldürmeye kalkmışlardı.[68] Huzeyfe b. el-Yemânî bu suikastı boşa çıkarmış ve hainleri tanımıştı. Ancak Hz. Peygamber (sas) yine de onları ifşa etmemişti. Seferden dönülünce sefere katılmayan ve sayıları seksen civarında olan bu Münafıklar özür dilemiş ve yemin etmişlerdi.[69] Cenâb-ı Hak Müminlerden geçerli nedenlerle katılamayan üç kişinin tövbesini kabul etse de Münafıkların özrünü kabul etmedi. Tebük Savaşı'ndan sonra hiçbir münafığın artık Hz. Peygamber'le sefere çıkmasına izin verilmedi: *"Şayet Allah seni onlardan bir toplulukla tekrar karşılaştırır da başka bir sefere çıkmak için senden izin isterlerse, de ki: 'Bundan böyle benimle asla sefere çıkmayacak ve benim yanımda düşmana karşı asla savaşmayacaksınız. Mademki ilk defasında oturup kalmayı yeğlediniz, şimdi de geride kalanlarla birlikte oturmaya devam edin.'"*[70] Münafıkların lideri Abdullah b. Übey, Tebük Seferi'nden çok kısa bir süre sonra öldü.

---

63 Tevbe 9/42.
64 Tevbe 9/56-57: *Kur'an Yolu*, III, 21.
65 Tevbe 9/97-98: Taberî, XI, 632-634.
66 Tevbe 9/81.
67 Tevbe 9/49: Taberî, XIV, 287.
68 Tevbe 9/74.
69 Tevbe 9/95: İbn Kesîr, VII, 267-268; Vâkıdî, III, 995.
70 Tevbe 9/83.

MÜNAFIKLAR DÜNYAYI DA ÂHİRETİ DE KAYBETTİLER

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَعْبُدُ اللّٰهَ عَلٰى حَرْفٍۚ فَاِنْ اَصَابَهُ خَيْرٌ اطْمَاَنَّ بِهٖۚ وَاِنْ اَصَابَتْهُ فِتْنَةٌ
انْقَلَبَ عَلٰى وَجْهِهٖۜ خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةَۜ ذٰلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ ﴿١١﴾

"Yine insanlar içinde kimileri vardır ki, Allah'a şartlı olarak kulluk eder; öyle ki kendisine bir iyilik denk gelirse bundan pek memnun olur, ama başına bir imtihan sıkıntısı gelse hemen yüz çevirir. Böyleleri dünyasını da âhiretini de yitirmiştir ve apaçık hüsran işte budur."

(Hac 22/11)

Peygamberimiz ve ashâb-ı kirâm, Münafıklara birer mümin gibi davranmıştı. Nitekim Uhud Savaşı'nda şehid düşen Müminler hakkında, *"Onlar yanımızda olsalardı ölmezlerdi ve öldürülmezlerdi."*[71] diyen Münafıklar hakkında Hz. Ömer, Allah Resûlü'nden hepsini kılıcıyla öldürmek için izin isteyince, o (sas), *"Allah'tan başka ilâh olmadığını ve benim Allah'ın Elçisi olduğumu söylemiyorlar mı?"* diye sormuştur. Hz. Ömer, "Evet söylüyorlar." demiş ve ardından da bunu korkularından dolayı söylediklerini eklemiştir. Ancak Hz. Peygamber, Allah'a iman eden ve kendisinin de O'nun elçisi olduğunu söyleyen hiç kimseyi öldürmeyeceğini bildirmiştir.[72] Böylece Resûl-i Ekrem (sas) fitne ateşini söndürmeye çalışmış ve bu insanların daha fazla zarar vermesinin önüne geçmek istemiştir. Onları cezalandırmak ve gerçek iman edenlerden ayırmak yerine, samimi bir şekilde iman etmeleri ve Müslümanca yaşamaları için onlara fırsat tanımıştır. Hz. Peygamber onlara, gönüllerini kazanacağı ayrıcalıklar uygulamış, meselâ ganimet mallarının taksiminde daha fazla pay vermiştir. Bu kişilerin iman etme ihtimalleri her zaman vardır. Ancak ölüm gelip de bu ihtimal de ortadan kalkınca Yüce Allah, onlardan hiçbirisinin cenaze namazını kılmamasını ve onlar için bağışlama dilememesini emretti.[73] Resûlullah (sas), Cenâb-ı Allah'ın bildirdiği kadarıyla Münafıkların bir kısmını ismen tanımıştır. Allah (cc) hükümlerin zâhire göre verilmesini istediği için hepsini de bildirmemiştir. Bununla birlikte Resûlullah, Münafıkları genel olarak fitne çıkaran davranış ve söylemlerinden de

---

71 Âl-i İmrân 3/156: Taberî, VI, 175-180; İbn Kesîr, III, 230.

72 Vâkıdî, I, 317-318.

73 Tevbe 9/84.

tanıyabilmiştir. Münafıkları ele veren ve onların diğer Müminler tarafından farkedilmesini sağlayan asıl etken de onların bu tür söylemleri olmuştur.[74]

Bu dünyada iman etmekten mahrum kalan Münafıkların âhiretteki durumları inkârcılarla aynıdır; yani akıbetleri cehennemdir. Onlar ne bu dünyada ne de âhirette kazandılar. Her ikisini de kaybettiler. Örneğin, âyet-i kerîmelerde İfk hadisesinde atmış oldukları ağır iftiranın, her iki dünyada da bir karşılığı olacağı ifade edilmiştir: *"İmanlı, saf ve namuslu kadınlara iftira atanlar dünyada ve âhirette lânetlenmişlerdir, onlara büyük bir ceza vardır. O ceza gününde dilleri, elleri ve ayakları, yapıp ettikleri hususlarda aleyhlerine tanıklık edecektir. O gün Allah onlara hak ettikleri cezayı tastamam verecektir ve onlar Allah'ın apaçık gerçek olduğunu anlayacaklardır."*[75]

Münafıklar bu dünyada oldukları gibi görünemediler, korktular, kimliklerini kişiliklerini sakladılar. Ne tam olarak iman edebiliyor ne de küfürlerini açıkça haykırabiliyorlardı. Ezik, korkak, menfaatlerinin peşinde koşan kişiliksiz insanlar olmuşlardı: *"Yine insanlar içinde kimileri vardır ki, Allah'a şartlı olarak kulluk eder; öyle ki kendisine bir iyilik denk gelirse bundan pek memnun olur, ama başına bir imtihan sıkıntısı gelse hemen yüz çevirir. Böyleleri dünyasını da âhiretini de yitirmiştir ve apaçık hüsran işte budur."*[76] Yine onlar ne peşinde koştukları çıkarlarına ulaşabildiler ne de yakmaya çalıştıkları fitne ve fesad ateşinde başarılı olabildiler. Bu dünyada başaramadılar, ebedî hayatlarında da kaybettiler. Cenâb-ı Hak onlar için ebedî kalacakları bir cehennem vaat etmektedir: *"Ey Peygamber! Kâfir ve Münafıklarla mücadele et, onlara karşı sert davran."*,[77] *"Muhakkak ki Allah Münafıkları da Kâfirleri de cehennemde bir araya getirecektir."*[78] ve *"Allah gerek münafık erkeklere gerek münafık kadınlara gerekse de bütün Kâfirlere ebedî kalmak üzere cehennem ateşini vaat etmiştir."*[79]

Münafıklık Kur'ân-ı Kerîm'de hastalıklı bir kişilik olarak ele alınır. Buna göre Münafıklar korkak, şüpheci, düzenbaz, fırsatçı, çıkarcı, kibirli, alaycı, güvenilmez, yolda bırakan, fitneci, iftiracı, menfaat ve çıkar peşinde koşan, zaaflarına yenik, kendine güveni olmayan, aidiyet bilincinden yoksun bir kişilik bozukluğuna sahip bireylerdir. Bu tip insanların Müminlerle bir arada bulunması hâliyle tehlike arz etmektedir. Bu tehlike Medine'de kendini her daim göstermiş ve Müminlere ciddi

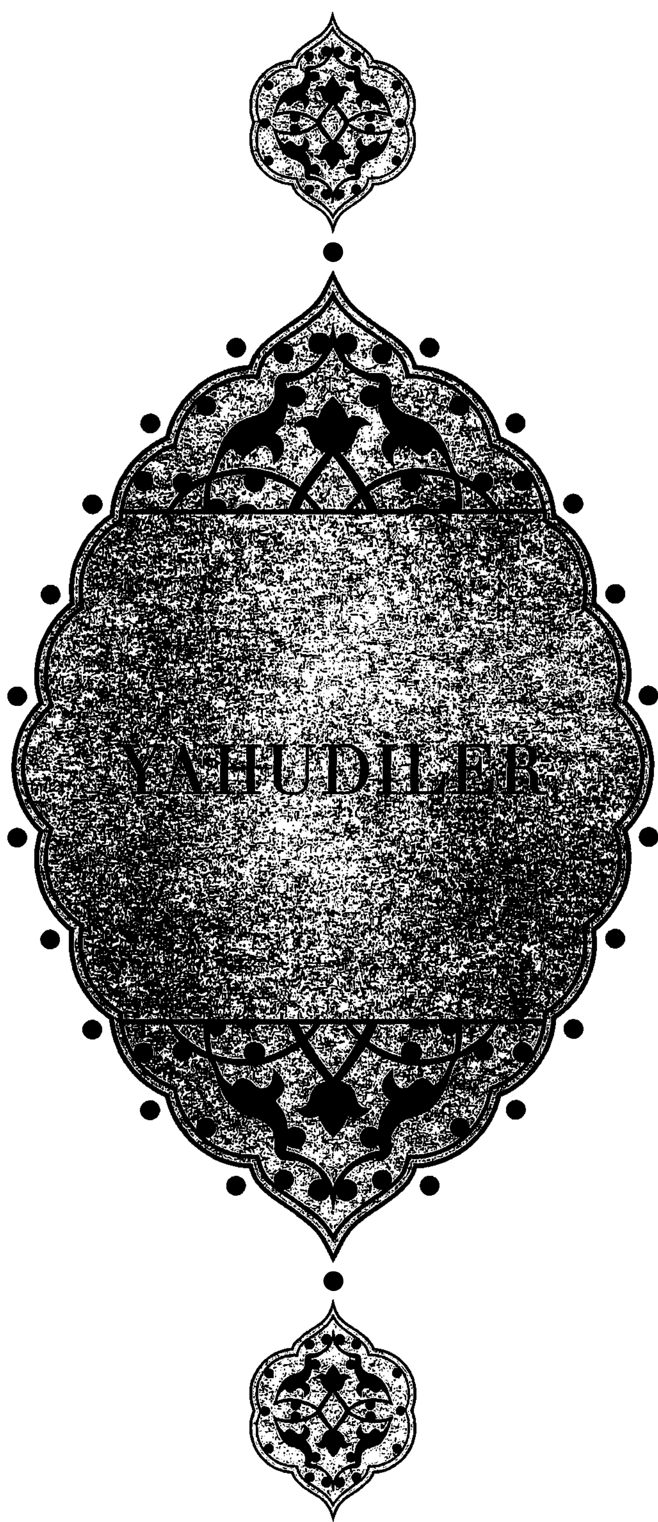
74 Muhammed 47/30: İbn Kesîr, XIII, 79-80.
75 Nûr 24/23-25: Taberî, XVII, 226-232; Râzî, 23, 193-194.
76 Hac 22/11.
77 Tevbe 9/73; Tahrîm 66/9.
78 Nisâ 4/140.
79 Tevbe 9/68.

boyutlarda zarar vermişlerdir. Bu durumda Müminler, Münafıklara karşı çok dikkatli olmaları konusunda uyarılmıştır. Attıkları yalan, iftira ve fitnelere karşı da başta Sevgili Peygamberimiz ve ailesi olmak üzere tüm Müminler korunmuştur.

Münafıklar iman etmiş gibi davranarak toplumdaki varlıklarını devam ettirip, toplumu birbirine düşürmek için fırsat kollamışlardır. Bunun için hiçbir imkanı kullanmaktan geri durmayan Münafıklar, yeri geldiğinde savaş meydanından ayrılarak Müminleri yalnız bırakmış; yeri geldiğinde seferden dönen Müminler arasında sudan bahaneler üreterek kavga çıkarmışlardır. Yeri geldiğinde de masum insanlara iftira atarak kendilerini ve yakınlarını üzüntü ve kedere sevk etmişlerdir. Müminler bu fitnelerden kurtulmayı her seferinde Yüce Allah'ın yardımıyla başarmışlar, Münafıklar ise kaybetmişlerdir. Ancak Kur'ân-ı Kerîm'in Münafıklara yönelik, durumlarını düzeltip kendilerine çeki düzen verme yolundaki telkinleri aralıksız devam etmiştir. Onların iç dünyalarını bu kadar ortaya dökmesinin, kalplerinden geçen en sinsi düşüncelerini bile dile getirmesinin, tutum ve davranışlarındaki tutarsızlıkları ve olumsuzlukları detaylandırarak anlatmasının bir sebebi de elbette bu tür hastalıkları iyileştirmeyi hedeflemesidir. Bunun içindir ki Münafıklardan bahsettiği her yerde Kur'ân'ın mutlaka onları gerçek imana ve içten bir kulluğa yönlendirdiği görülür. Bunun en güzel örneği, onların -bu özellikleri taşıyarak öldükleri takdirde- cehennemin en alt tabakasında olacaklarını bildiren âyetin peşinden gelen şu müjdeleyici çağrıdır: *"Ancak tövbe edip hâllerini düzeltenler, Allah'a sımsıkı bağlanıp dinlerini yalnızca O'na özgü kılanlar başkadır. İşte bunlar Müminlerle beraberdirler ve Allah Müminlere ileride büyük bir mükâfat verecektir. Eğer siz iman eder ve şükrederseniz Allah size niçin azap etsin? Allah şükre karşılık veren ve her şeyi bilendir."*[80] Yine Kur'ân-ı Kerîm'in Münafıklardan bahsederken hiç isim zikretmeyip özellikler üzerinde durması, onun bu yöndeki hitaplarının, nüzûl sürecinde muhatap aldığı Münafıklarla sınırlı olmadığı; hangi zaman ve zeminde olursa olsun Allah'a ve Elçisi'ne itaat ve teslimiyet bakımından söz konusu nifak özelliklerini taşıyanlara, bunlardan kurtulmaları gerektiği mesajını vermektedir.

80 Nisâ 4/146-147.

YAHUDİLER

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَقَطَّعْنَاهُمْ فِي الْاَرْضِ اُمَمًاۚ مِنْهُمُ الصَّالِحُونَ وَمِنْهُمْ دُونَ ذٰلِكَۘ وَبَلَوْنَاهُمْ
بِالْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّـَٔاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿١٦٨﴾

“Onları grup grup yeryüzüne dağıttık. İçlerinden bazıları iyi kimselerdir, bazıları da böyle değildir. Bu sonuncuları, belki dönüş yaparlar diye, iyi durumlarla da kötü durumlarla da imtihan ettik.”

(A'râf 7/168)

يَا بَن۪ٓي اِسْرَٓائ۪يلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّت۪ٓي اَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَاَوْفُوا بِعَهْد۪ٓي
اُوفِ بِعَهْدِكُمْ وَاِيَّايَ فَارْهَبُونِ ﴿٤٠﴾ وَاٰمِنُوا بِمَٓا اَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ
وَلَا تَكُونُٓوا اَوَّلَ كَافِرٍ بِه۪ۖ وَلَا تَشْتَرُوا بِاٰيَات۪ي ثَمَنًا قَل۪يلًاۘ وَاِيَّايَ فَاتَّقُونِ ﴿٤١﴾

"Ey İsrâiloğulları! Size verdiğim nimetlerimi hatırlayın, bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki, ben de size vaat ettiklerimi vereyim. Yalnızca benden korkun. Elinizdekini (Tevrat) tasdik edici olarak indirdiğime (Kur'ân) iman edin; sakın onu inkâr edenlerin ilki olmayın! Âyetlerimi az bir karşılığa satmayın. Yalnız benden korkun."

(Bakara 2/40-41)

فَوَيْلٌ لِلَّذ۪ينَ يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ بِاَيْد۪يهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هٰذَا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ
لِيَشْتَرُوا بِه۪ ثَمَنًا قَل۪يلًاۜ فَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ اَيْد۪يهِمْ وَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا
يَكْسِبُونَ ﴿٧٩﴾ وَقَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ اِلَّٓا اَيَّامًا مَعْدُودَةًۜ قُلْ اَتَّخَذْتُمْ عِنْدَ
اللّٰهِ عَهْدًا فَلَنْ يُخْلِفَ اللّٰهُ عَهْدَهُٓ اَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨٠﴾

"Elleriyle kitap yazıp sonra onu az bir bedel karşılığında satmak için, 'Bu Allah'ın katındandır.' diyenlere yazıklar olsun! Elleriyle yazdıkları yüzünden vay hâline onların! Ve yapıp ettikleri yüzünden vay hâline onların! 'Sayılı birkaç gün dışında bize ateş dokunmayacak.' dediler. De ki: '(Bu hususta) Allah katında söz mü aldınız; -böyleyse Allah sözünden dönmeyecektir- yoksa Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?'"

(Bakara 2/79-80)

وَلَتَجِدَنَّهُمْ اَحْرَصَ النَّاسِ عَلٰى حَيٰوةٍۚ وَمِنَ الَّذ۪ينَ اَشْرَكُوا يَوَدُّ اَحَدُهُمْ لَوْ
يُعَمَّرُ اَلْفَ سَنَةٍۚ وَمَا هُوَ بِمُزَحْزِحِه۪ مِنَ الْعَذَابِ اَنْ يُعَمَّرَۜ
وَاللّٰهُ بَص۪يرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ۟ ﴿٩٦﴾

"Yemin olsun ki, sen onları (Yahudileri) dünya hayatına karşı insanların en hırslı ve düşkünü olarak bulursun; Müşriklerden de çok; her biri ister ki bin sene yaşasın. Oysa çok yaşatılması onu azaptan kurtaramaz. Allah onların yapmakta olduklarını eksiksiz görür."

(Bakara 2/96)

وَلَمَّا جَٓاءَهُمْ كِتَابٌ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْۙ وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ
يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذ۪ينَ كَفَرُواۚ فَلَمَّا جَٓاءَهُمْ مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِه۪ۘ فَلَعْنَةُ اللّٰهِ
عَلَى الْكَافِر۪ينَ ﴿٨٩﴾ بِئْسَمَا اشْتَرَوْا بِه۪ٓ اَنْفُسَهُمْ اَنْ يَكْفُرُوا بِمَٓا اَنْزَلَ
اللّٰهُ بَغْياً اَنْ يُنَزِّلَ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِه۪ عَلٰى مَنْ يَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِه۪ۚ فَبَٓاؤُ۫ بِغَضَبٍ عَلٰى
غَضَبٍۜ وَلِلْكَافِر۪ينَ عَذَابٌ مُه۪ينٌ ﴿٩٠﴾

"Onlara Allah katından ellerindekini (Tevrat) doğrulayan bir kitap gelince, daha önce Kâfirlere karşı zafer isterlerken işte şimdi bilip tanıdıkları (Kur'ân) kendilerine gelince onu inkâr ettiler. Allah'ın lâneti böyle inkârcılaradır. Allah'ın, kullarından dilediğine peygamberlik ihsan etmesini kıskandıkları için Allah'ın indirdiğini inkâr ederek kendilerini harcamaları ne kötü! Böylece onlar gazap üstüne gazaba uğradılar. Kâfirler için alçaltıcı bir azap vardır."

(Bakara 2/89-90)

سَلْ بَنٖٓى اِسْرَٓائٖيلَ كَمْ اٰتَيْنَاهُمْ مِنْ اٰيَةٍ بَيِّنَةٍۜ وَمَنْ يُبَدِّلْ نِعْمَةَ اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَٓاءَتْهُ فَاِنَّ اللّٰهَ شَدٖيدُ الْعِقَابِ ﴿٢١١﴾

"İsrâiloğullarına sor: Onlara nice apaçık âyet verdik! Kim Allah'ın nimetini kendisine geldikten sonra değiştirirse bilsin ki Allah cezalandırmada çok şiddetlidir."

(Bakara 2/211)

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوٓا اِنَّ كَثٖيراً مِنَ الْاَحْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لَيَأْكُلُونَ اَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبٖيلِ اللّٰهِۜ وَالَّذٖينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فٖى سَبٖيلِ اللّٰهِۙ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَلٖيمٍۙ ﴿٣٤﴾

"Ey iman edenler! Hahamlardan ve rahiplerden birçoğu, insanların mallarını haksız yollarla yiyorlar ve Allah'ın yolundan alıkoyuyorlar. Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele."

(Tevbe 9/34)

وَعَلَى الَّذٖينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذٖى ظُفُرٍۚ وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَٓا اِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَٓا اَوِ الْحَوَايَٓا اَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍۜ ذٰلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِبَغْيِهِمْۘ وَاِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿١٤٦﴾

"Yahudilere mahsus olmak üzere bütün tırnaklı hayvanları haram kıldık. Sırtlarında yahut bağırsaklarında taşıdıkları ya da kemiğe karışan yağlar hariç olmak üzere, sığır ve koyunun ise iç yağlarını onlara haram kıldık. Taşkınlıkları yüzünden onları böyle cezalandırdık. Biz elbette doğru sözlüyüz."

(En'âm 6/146)

وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصَارٰى عَلٰى شَيْءٍۖ وَقَالَتِ النَّصَارٰى لَيْسَتِ الْيَهُودُ
عَلٰى شَيْءٍۙ وَهُمْ يَتْلُونَ الْكِتَابَۜ كَذٰلِكَ قَالَ الَّذ۪ينَ لَا يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْۚ
فَاللّٰهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ف۪يمَا كَانُوا ف۪يهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١١٣﴾

"Hepsi de kitabı okumakta oldukları hâlde Yahudiler, 'Hıristiyanlar hiçbir gerçeğe dayanmıyor.' dediler; Hıristiyanlar da 'Yahudiler hiçbir gerçeğe dayanmıyor.' dediler. Öte yandan (Kitap'ı) bilmeyen (Müşrikler) de onların dediklerine benzer şeyler söylüyorlardı. Allah, ayrılığa düştükleri konularda kıyamet günü aralarında hükmünü verecektir."

(Bakara 2/113)

يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَٓاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَث۪يرًا مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ
مِنَ الْكِتَابِ وَيَعْفُوا عَنْ كَث۪يرٍۜ قَدْ جَٓاءَكُمْ مِنَ اللّٰهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُب۪ينٌۙ ﴿١٥﴾

"Ey Ehl-i kitap! Resûlümüz kitapta bulunup da gizlemekte olduğunuz birçok şeyi size açıklamak üzere geldi; birçoğunu da açığa vurmuyor. Şüphe yok ki size Allah'tan bir ışık, apaçık bir kitap geldi."

(Mâide 5/15)

لَتَجِدَنَّ اَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِلَّذ۪ينَ اٰمَنُوا الْيَهُودَ وَالَّذ۪ينَ اَشْرَكُواۚ ...

"Kuşku yok ki iman edenlerin, insanlar içinde en amansız düşmanlarının Yahudiler ve şirk koşanlar olduğunu göreceksin..."

(Mâide 5/82)

اَوَكُلَّمَا عَاهَدُوا عَهْدًا نَبَذَهُ فَر۪يقٌ مِنْهُمْۜ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠٠﴾
وَلَمَّا جَٓاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَر۪يقٌ مِنَ الَّذ۪ينَ
اُو۫تُوا الْكِتَابَۙ كِتَابَ اللّٰهِ وَرَٓاءَ ظُهُورِهِمْ كَاَنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٠١﴾

"Ne zaman onlar bir söz verdilerse yine kendilerinden bir grup onu bozup bir kenara atmadı mı? Zaten onların çoğu iman etmezler. Allah tarafından kendilerine, yanlarında bulunanı (Tevrat) tasdik edici bir elçi gelince Ehl-i kitap'ın bir kısmı, Allah'ın Kitabı'nı sanki bilmiyorlarmış gibi arkalarına atıp terk ettiler."

(Bakara 2/100-101)

اَلَّذ۪ينَ عَاهَدْتَ مِنْهُمْ ثُمَّ يَنْقُضُونَ عَهْدَهُمْ ف۪ي كُلِّ مَرَّةٍ وَهُمْ لَا يَتَّقُونَ ﴿٥٦﴾

"Onlar, kendileriyle antlaşma yapıldığı hâlde, her defasında Allah'tan korkmadan yaptıkları antlaşmayı bozanlardır."

(Enfâl 8/56)

وَاَنْزَلَ الَّذ۪ينَ ظَاهَرُوهُمْ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ صَيَاص۪يهِمْ وَقَذَفَ ف۪ي
قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ فَر۪يقًا تَقْتُلُونَ وَتَأْسِرُونَ فَر۪يقًاۚ ﴿٢٦﴾ وَاَوْرَثَكُمْ اَرْضَهُمْ
وَدِيَارَهُمْ وَاَمْوَالَهُمْ وَاَرْضًا لَمْ تَطَؤُ۫هَاۜ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرًا ﴿٢٧﴾

"Ehl-i kitap'tan onlara destek verenleri kalelerinden indirdi, kalplerine korku saldı; artık onların bir kısmını öldürüyorsunuz, bir kısmını da esir alıyorsunuz. Onların topraklarını, evlerini, mallarını, o zamana kadar ayak basmadığınız bir toprağı size miras bıraktı. Allah her şeye kâdirdir."

(Ahzâb 33/26-27)

Konunun Kavramsal Bağlamı

Yahudiler, Hz. Ya'kūb'un soyundan gelen ve Hz. Mûsâ'ya indirilen şeriata tâbi olan dinî topluluktur ve Kur'ân-ı Kerîm'de kendilerinden sıkça bahsedilir. Burada konu edineceğimiz Yahudiler, Kur'ân'ın indiği dönemde Hicaz'da, özellikle Medine, Hayber, Fedek ve Teyma bölgelerinde yoğun ve yerleşik olarak bulunmaktaydılar. Bu sebeple Kur'ân, hem Mekke'de hem de Medine'de inen âyetlerde Yahudilerden bahseder.

Mekke'de inen sûrelerde genellikle Yahudilerin atası İbrâhim, İshak, Yûsuf ve Mûsâ peygamberlerin kıssalarına yer verilir. İsrâiloğullarının Mısır'a yerleşmesi, Firavun'un zulmü altında kalışı ve Mısır'dan kaçıp kurtularak Kenan topraklarına göçleri anlatılır. Firavun karşısında Hz. Mûsâ ve kardeşi Hârûn'un mücadelesi A'râf, Yûnus, Tâhâ, Şuarâ, Kasas, Mü'min, Zuhruf ve Duhân sûrelerinde anlatılır. Bu amansız mücadele sonunda Allah İsrâiloğullarını zulümden kurtarmıştır. Onların yaşadığına benzer zorlukları Müşrikler karşısında yaşayan Müminler, bu kıssalarla teselli edilmiş ve desteklenmiştir.

Medenî sûrelerde bölgede yaşayan Yahudiler doğrudan muhatap alınmıştır. Zira Müslümanlar Medine'ye hicret ettikten sonra Yahudilerle bir arada yaşamaya başladılar. Hicretin ilk aylarında Yahudilerle ilişkiler nispeten sıcaktı. Yahudilerin Ehl-i kitap (kitap gönderilenler) olması ve Müşriklerle karşılaştırıldığında Müslümanlarla ortak dinî değerlere sahip olmaları bunda etkiliydi. Ancak hicrî birinci yıldan sonra Medine'de Müslümanlarla Yahudiler arasındaki ilişkiler giderek bozuldu ve Yahudiler, Müslümanlara karşı düşmanca tavırlar sergilemeye başladılar. Buna karşılık Kur'ân'ın da onlara karşı üslubu sertleşti. Bu dönemde Yahudilerin Allah'ın emirlerine karşı inkârcı tutumları,[1] kitaplarını tahrif etmeleri, kendi peygamberlerini yalanlamaları ve öldürmeleri[2] âyetlerde sıklıkla dile getirilmiştir. Bakara sûresinde geçmişte İsrâiloğullarının başından geçen olaylar hatırlatılmaktadır. Âl-i İmrân ve Mâide sûreleri de ağırlıklı

1 Bakara 2/40-44.
2 Nisâ 4/157.

olarak Medine Yahudilerinden bahsetmektedir. Haşr sûresinde Uhud Savaşı sırasında ihanet eden Yahudi kabilesi Benî Nadîr'in Medine'den sürülmesi anlatılmıştır. Ahzâb sûresinde, anlaşmalarını bozan Benî Kaykukā'nın kalelerinden indirilip cezalandırılmalarına temas edilmiştir. Feth sûresinde bahsi geçen "kesin zafer" (*fethan mübînâ*) Hudeybiye Antlaşması sonrası Hayber başta olmak üzere Yahudi topraklarının fethedilmesini de kapsamaktadır.

Kur'ân'da *yehûd, hûd* kelimelerinin kullanılması çoğu müfessiri kelimenin Arapça kökenli olduğu kanaatine ulaştırmıştır. Buna göre, kelime, *he-ve-de* kökünden türemiştir. Taberî'ye (ö. 310/923) göre bu kelime "tövbe etmek, hakka dönmek" mânasınadır.[3] *Hûd* kelimesi *hâid* kelimesinin çoğuludur ve "tövbe edenler" demektir.[4] Kur'ân-ı Kerîm'de nüzûl sırasına göre ilk kez, buzağıya tapmaktan pişman olup tövbe edenlerin "*innâ hudnâ ileyk*" (Sana döndük/yöneldik) demeleri bağlamında kullanılmaktadır.[5] Aslında Tûr dağında iken bu sözü söylemeleri, İsrâiloğullarının tarihinde bir dönüm noktası olmuş, onlara "tövbe edenler" anlamında *Yehûd* (Yahudiler) ismi verilmesine sebep olmuştur.[6] Kur'ân'da bu isim yedi âyette ve sadece Medenî sûrelerde geçmektedir.[7] Yine Yahudiler anlamında *Hûd* kelimesi ise üç âyette kullanılmaktadır.[8] "Yahudi oldular" mânasında *hâdû* fiili ise geçmiş zaman formunda on yerde geçmektedir.[9]

Kur'ân-ı Kerîm'de çoğunlukla Mekkî âyetlerde olmak üzere Medenî âyetlerde de o dönemde Medine ve çevresinde yaşayan Yahudilerin ataları için İsrâiloğulları (*Benî İsrâîl*) adı kullanılır.[10] Medine döneminde

---

3 Bakara 2/111: Taberî, II, 428.
4 İbn Manzûr, III, 439.
5 A'râf 7/156.
6 Bakara 2/62: Taberî, II, 32.
7 Bakara 2/113, 120; Mâide 5/18, 51, 64, 82; Tevbe 9/30.
8 Bakara 2/111, 135, 140.
9 Bakara 2/62; Nisâ 4/46, 160; Mâide 5/41, 44, 69; En'âm 6/14; Nahl 16/118; Hac 22/17; Cum'a 62/6.
10 Bakara 2/40, 48, 83, 122; İsrâ 17/4, 101; Tâhâ, 20/80, 94; Şuarâ 26/17, 22, 59, 197, Neml 27/76; Mü'min 40/53; Câsiye 45/16; Ahkāf 46/10; Saf 61/6, 14.

bu kelimenin "Yahudiler" mânasında geçtiğini görüyoruz. *İsrâil* kelimesi iki yerde Hz. Ya'kūb'un ismi olarak geçer.[11] Özellikle Mısır'da, daha sonra çölde ve Kenan'da Hz. Ya'kūb'un on iki çocuğundan oluşan on iki kabilenin tamamı İsrâiloğulları adıyla anılır. Ancak Mekkî âyetlerde "Ey İsrâiloğulları!" şeklinde bir hitap yoktur. Müslümanların Yahudilerle karşılaşması ve birlikte yaşaması ise Medine'de gerçekleşecektir. Bu nedenle bu hitaba Medine'de inen âyetlerde rastlamaktayız.[12] Kur'ân-ı Kerîm'de, Medine'de yaşayan Yahudi toplumunu tanımlamak üzere "Kitap verilenler" (*ellezîne ûtü'l-kitâb*),[13] "Kitap verdiklerimiz" (*ellezîne âteynâhumü'l-kitâbe*),[14] "Kitaptan ilim verilenler" (*ellezîne ûtü nesîben mine'l- kitab*)[15] "Kitabı okuyanlar" (*ellezîne yakra'ûne'l-kitâb*)[16] gibi ifadeler de sıkça kullanılmaktadır. Bununla onlara daha önce ilâhî bir kitap verildiği belirtilmektedir. Nitekim *"De ki: Ey Ehl-i kitap Tevrat'ı, İncil'i ve Rabbinizden size indirileni uygulamadıkça bir esas üzerinde değilsiniz."*[17] âyeti, Yahudilerin elindeki kitabın Tevrat olduğunu ifade etmektedir. İslâm'ın ilk yıllarında inen bazı sûrelerde Yahudilerden "zikir ehli" ve "kitap ehli" olarak bahsedilmektedir. Yeni Müslüman olanların, bazı konulardaki şüphelerini gidermek için bu "zikir ehli"ne danışabilecekleri söylenmektedir.[18] Çünkü onlara daha önce peygamber gönderilmiş ve kitap indirilmişti.[19] Yahudiler, Allah'ın kitabını korumakla (*istihfâz*) görevli ve onun hak olduğuna şahit (şehîd/şühedâ) idiler.[20] Nitekim onu öğretip (*talîm*) inceliyorlardı (*ders*).[21] Çünkü açıklamakla (*tebyîn*) görevli

---

11 Âl-i İmrân 3/93; Meryem 19/58.

12 Bakara 2/40, 47, 122.

13 Bakara 2/101, 144, 145; Âl-i İmrân 3/20, 100, 186, 187; Nisâ 4/47, 131; Mâide 5/5, 57; Tevbe 9/29; Hadîd 57/16; Müddessir 74/31; Beyyine 98/4.

14 Bakara 2/121.

15 Nisâ 4/51.

16 Yûnus 10/94.

17 Mâide 5/68; ayrıca bk. Mâide 5/65-66; Âl-i İmrân 3/65; Nisâ 4/153, 171.

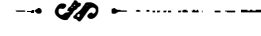
18 Nahl 16/43; Enbiyâ 21/7.

19 En'âm 6/84-85.

20 Mâide 5/44.

21 Âl-i İmrân 3/79.

idiler.[22] Ancak onlar diğer taraftan Allah'ın kitabını bozuyor (*tahrîf*),[23] onu çarpıtıyor (*levyu/leyyu*),[24] hakkı bâtılla karıştırıyor (*lebs*)[25] ve âyetleri gizliyorlardı (*ketm*).[26]

22 Âl-i İmrân 3/187.
23 Bakara 2/75.
24 Âl-i İmrân 3/78.
25 Âl-i İmrân 3/71.
26 Bakara 2/159.

HZ. YA'KŪB'UN ÇOCUKLARI HİCAZ'DA

وَقَطَّعْنَاهُمْ فِي الْاَرْضِ اُمَماًۚ مِنْهُمُ الصَّالِحُونَ وَمِنْهُمْ دُونَ ذٰلِكَۘ وَبَلَوْنَاهُمْ بِالْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّـَٔاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿١٦٨﴾

"Onları grup grup yeryüzüne dağıttık. İçlerinden bazıları iyi kimselerdir, bazıları da böyle değildir. Bu sonuncuları, belki dönüş yaparlar diye, iyi durumlarla da kötü durumlarla da imtihan ettik."

(A'râf 7/168)

"Senin Rabbin kim?" diye bir ses duyuldu. Soruyu soran adam "Onu bize anlat." diye ekliyor ve ısrarla Allah'ın Elçisi'ne bakıyordu. Hz. Peygamber (sas) durdu, karşısında bir grup insan vardı. Mekkeli değillerdi. Bunlar Medine'den gelmiş Yahudilerdi. Soruyu soran bütün cüretiyle ardından şu soruyu da sordu: "Peki onu kim yarattı?" Kendisini eleştirenlere bile tebessümle bakan Sevgili Peygamberimiz bu soruya yüzünün rengi değişecek kadar sinirlenmişti. Bunun üzerine Cebrâil geldi ve Allah'ın Elçisi'ni yatıştırdı. Sonra Allah'tan aldığı vahyi Hz. Peygamber'in kalbine indirdi: *"De ki; o Allah'tır, tektir. Allah'ın hiçbir şeye ihtiyacı yoktur, aksine tüm yaratılmışların ona ihtiyacı vardır. O'nun çocuğu da yoktur babası da, O'na denk hiçbir şey yoktur."*[1]

İhlâs sûresinin iniş sebebini anlatan başka bir rivayet, bir Yahudi âlimi olan Husayn b. Selâm ile Peygamberimiz arasında geçen bir konuşmayı aktarır. Hz.

1 İhlâs 112/1-4: Taberî, XXIV, 728-729.

Peygamber (sas) sordu: "Sen Medine âlimi İbn Selâm değil misin?" Adam hiç tereddüt etmeden: "Evet!" deyince Resûlullah ona, kendisinin Tevrat'ta anlatılan özelliklerini sordu. Bunun üzerine bu Yahudi âlimi ona şu istekle karşılık verdi: "Haydi sen Rabbinin özelliklerini bana anlat!?" Peygamberimiz bir süre bekledikten sonra vahiy meleği Cebrâil'in getirdiği İhlâs sûresini okudu. Bunun üzerine bu Yahudi âlimi hemen Resûlullah'ın doğruluğunu kabul etti ve Allah'ın Elçisi tarafından o artık Abdullah b. Selâm olarak adlandırıldı. Aslında bu Yahudi âliminin duyduğu âyetler, gerçekten de Yahudilerin ibadetlerinde sürekli tekrarladıkları Allah'ın birliğini ifade eden Tevrat âyetlerinin Arapçasıydı.[2] Allah yeniden bir peygamber göndermiş, ona tevhid esaslarını yeniden vahyetmişti.

Hz. Ya'kūb'un çocukları tarih içinde yeryüzünün birçok yerine dağılmışlardı. Bir kısmı da Medine'de yaşıyordu. Müfessirlerimizden Zemahşerî (ö. 538/1144) *"Onları grup grup yeryüzüne dağıttık. İçlerinden bazıları iyi kimselerdir, bazıları da böyle değildir…"* âyetine işaret eder. Devamında da Medine'de yaşayan Yahudilerin, işte yeryüzüne dağılmış olan bu topluluklardan biri olduğunu belirtir.[3]

Medine'de yaşayan Yahudiler, kendilerini İsrâiloğulları soyundan gelen ve Hz. Mûsâ'nın şeriatı olan Tevrat'ın hükümlerine göre yaşayan topluluklar olarak tanımlamaktaydılar. Bunlara evlilik ve din değiştirme yoluyla Arap asıllılardan da katılanlar vardı. Gerçekten de içlerinde Tevrat'ı okuyan ve ona göre hükmeden din âlimleri ve inançları sağlam kişiler bulunmaktaydı. Aralarında kitaba sımsıkı sarılan ve namazı kılanlar vardı.[4] Nitekim onlar arasında samimi olarak Allah'ın gönderdiği son vahye ve elçiye inananlar da çıkacaktır: *"Onlar arasından ilimde derinleşmiş olanlarla Müminler -ki bunlar sana indirilene ve senden önce indirilmiş olana iman ederler- namazı kılanlar, zekâtı verenler, Allah'a ve âhiret gününe inananlar başkadır. İşte onlara pek yakında büyük mükâfat vereceğiz."*[5] Ancak Kur'ân'ın anlatımlarında Hz. Ya'kūb'un çocukları Yahudiler, Medine'de artık çoğunlukla dinin gerçek anlamını unutmuş, ahlâken bozulmuş bir topluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim şu âyet-i kerîme onların bu durumundan bahseder: *"Derken onların ardından yerlerine kitaba vâris olan bir nesil geldi. Şu geçici dünyanın değersiz malını alır ve 'Biz bağışlanacağız.' derlerdi. Kendilerine benzeri bir mal gelse yine onu da alırlar. Allah hakkında hakikat dışında bir şey söylemeyeceklerine dair onlardan kitapta söz alınmamış mıydı? Ayrıca onlar bu Kitap'ı okumadılar mı?"*[6] Buna göre Medine'de yaşayan

2 Eski Ahid, Tesniye: 6/4-5.
3 A'râf 7/168: Zemahşerî, II, 527.
4 A'râf 7/170.
5 Nisâ 4/162.
6 A'râf 7/169.

Yahudilerin içinde, ataları Ya'kūb'un yolundan gitmeyen ve dünya malına tapınırcasına bağlananlar bulunmaktadır. Zemahşerî *"dünyanın değersiz malını alırlar"* ifadesinden kastın "rüşvet" olduğunu söyler.[7] Taberî de rüşvetin Yahudiler arasında çok yaygın olduğunu aktarır.[8] Yahudiler yasak olduğunu bildikleri hâlde bu günahı işlemekte ısrar ediyorlardı. Ayrıca kendilerini hâlâ seçkin bir toplum, hatta Allah'ın sevgili kulları[9] olarak gördükleri için de Allah'ın onları nasıl olsa bağışlayacağını düşünmekteydiler.[10] Oysa Kur'ân birçok yerde onlardan yasakları çiğnemeyeceklerine dair söz alındığını bildirmektedir.[11]

Medine'de yaşayan Yahudilerin *rabbânî*[12] ve *ahbâr*[13] adında iki çeşit din adamları vardı. *Rabbânî* diye adlandırılanlar Hz. Hârûn'un soyundan geliyordu. Âl-i İmrân sûresi 79. âyette geçen *"rabbânîler olunuz"* ifadesinden hareketle Taberî, Yahudiler tarafından rabbânîliğin "insanların din ve dünya işlerinde en üstünü olan âlimler ve bilge insanlar mertebesi" olarak görüldüğünü açıklar. *Ahbâr* da Tevrat âlimleri demektir. Bu durumda *rabbâniler, ahbâr*dan daha üst seviyede bulunmaktaydı.[14]

Medine'de yaşayan Yahudilerin elinde Tevrat vardı. Yahudiler onu İbrânîcesinden yazar ve okur, Araplara yorumlarlardı. Sözlerinin de Allah'tan gelen bilgi olduğunu söylerlerdi[15] Kur'ân'dan öğrendiğimize göre onun içinde Yüce Allah'ın hükümleri bulunmaktaydı. Meselâ Cenâb-ı Hak Yahudilere kısas hükmünü hatırlatmak için Kur'ân'da, *"Tevrat'ta İsrâiloğullarına, 'Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş... ve yaralamalara da birbirine kısas vardır. Kim kısası bağışlarsa bu kendisi için bir kefâret olur. Ve her kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar zalimlerin ta kendileridir.' diye yazdık."*[16] buyurur. Daha önce Yahudilere de emredilen hükümlerin kimisinde Kur'ân Müminlere kolaylıklar getirmiştir. Kısas hükmü bunlardan biridir. İsrâiloğullarında öldürme ve yaralama olaylarında, kısasın dışında ne diyet ne de affetme vardı. Allah Kur'ân vahyi ile diyet ve af hükmünü kısasta bir kolaylaştırma olarak indirdi.[17] Kur'ân bazen de yiyecekler konusunda tartışmaya giren Yahudilere meydan okuyarak, *"Tevrat'ın indirilmesinden önce, İsrâil'in*

7 A'râf 7/169: Zemahşerî, II, 527.
8 A'râf 7/169: Taberî, X, 536.
9 Mâide 5/18.
10 Âl-i İmrân 3/24.
11 Bakara 2/40.
12 Âl-i İmrân 3/79.
13 Mâide 5/44, 63; Tevbe 9/31, 34.
14 Mâide 5/44: Taberî, VIII, 453 vd.
15 Âl-i İmrân 3/79: Taberî, V, 530-531; bk. Buhârî, "Tefsîr", 2/11; "İ'tisâm", 25; "Tevhîd", 51.
16 Mâide 5/45.
17 Mâide 5/45: Taberî, VIII, 471-472.

(Ya'kūb) kendisine haram kıldıkları dışında, yiyeceğin her türlüsü İsrâiloğullarına helâl idi. De ki: 'Eğer doğru sözlü iseniz, Tevrat'ı getirip onu okuyun.'"[18] demektedir. Elbette Medine'deki Yahudilerin tamamı Tevrat okuyup anlayacak seviyede değillerdi. Kur'ân-ı Hakîm, bu Yahudilerden bahsederken Allah'ın Kitabı hakkında bilgisi olmayan Araplar için de kullandığı *ümmî* nitelemesini kullanır.[19]

MEDİNE'DE YAHUDİLERLE MÜSLÜMANLAR BİR ARADA YAŞADILAR

يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ
وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ ﴿٤٠﴾ وَآمِنُوا بِمَا أَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ وَلَا تَكُونُوا أَوَّلَ كَافِرٍ بِهِ وَلَا
تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا وَإِيَّايَ فَاتَّقُونِ ﴿٤١﴾

"Ey İsrâiloğulları! Size verdiğim nimetlerimi hatırlayın, bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki, ben de size vaat ettiklerimi vereyim. Yalnızca benden korkun. Elinizdekini (Tevrat) tasdik edici olarak indirdiğime (Kur'ân) iman edin; sakın onu inkâr edenlerin ilki olmayın! Âyetlerimi az bir karşılığa satmayın. Yalnız benden korkun."

(Bakara 2/40-41)

Müslümanlar için Mekke dönemi, zorlu ve sıkıntılı yıllar demekti. Müşriklerin on üç yıl süren baskısından iyice bunalan Müminler, sonunda Medine'ye gelmiş, yeni bir yurt bulmuşlardı. Müminlerin bu durumunu, Yahudilerin atası Hz. Ya'kūb'un oğlu Hz. Yûsuf'un durumuna benzetmek mümkündür: O, kardeşleri tarafından çölde bir kuyuya atılmış, daha sonra Mısır'a sağ salim ulaşarak orada yeniden hayat bulmuştu.[20] Müslümanlar da Mekke'de akrabaları tarafından âdeta çölde mahrumiyet kuyusuna atılmışlar, orada her türlü zorluğu ve hüznü yaşamışlardı. Şimdi onlar için de yeni bir yurt bulunmuştu. Ayrıca Allah Hz. Mûsâ'yı ve ona

18 Âl-i İmrân 3/93.
19 Bakara 2/78: Taberî, II, 153.
20 Yûsuf 12/4-103.

inanan kavmini Firavun'un elinden kurtardığı gibi,[21] onları da Müşriklerin elinden kurtarmış ve Medine'ye sağ salim ulaştırmıştı.

Hz. Peygamber (sas) Medine'ye geldiğinde orada yaşayan topluluklar arasında bir sözleşme yaptı. Bu sözleşme şehirde birlikte huzur ve barış içinde yaşamayı hedefliyordu. Ayrıca şehri dışarıdan gelecek saldırılara karşı birlikte savunmanın ilkelerini içeriyordu. Sözleşmeye göre bütün Medine halkı birlikte yaşayacaklar ve şehirlerini koruyacaklardı. O dönemde Medine halkı, Mekkeli muhacir Müslümanlar, Evs ve Hazrec'den Medineli ensar Müslümanlar ve nüfusun çoğunluğunu oluşturan Yahudi kabilelerinden oluşuyordu. Yahudi kabilelerinin en büyükleri Kurayzaoğulları, Nadîroğulları ve Kaynukā'oğulları idi.

Allah Resûlü (sas) Medine'ye geldiğinde hemen bir mescid inşa etti ve kıblesini Mescid-i Aksâ'ya doğru çevirdi. O böylece Yahudilere, tek olan Allah'a ibadette birlik mesajı vermek istemişti. Allah'ın Elçisi Medine'de yaşayan Yahudileri, Hz. Ya'kūb'un çocukları ve kendi atası İsmâil'in akrabaları olarak tanıyordu. Yüce Allah daha önce onlara da peygamberler göndermiş, kitap indirmişti.[22] Yahudiler ve Müslümanlar aynı kıbleye yöneliyor, Allah katında tek din olan İslâm'da birleşmiş oluyorlardı. Ayrıca Yahudiler de Müslümanlar gibi yurtlarından çıkarılmış ve Medine'ye sığınmışlardı. Onların vatan olarak gördükleri Kudüs ve Mescid-i Aksâ özlemi başka ortak bir noktayı oluşturuyordu. Ayrıca içlerindeki *ahbâr* ve *rabbânîler* ellerindeki kitap sebebiyle Hz. Muhammed'i kendi çocukları kadar iyi tanıyorlardı. Onun bir peygamber olduğunu kesin olarak bilmekteydiler.[23] Medine'de uzun yıllar boyunca, Son Elçi'nin bu şehirden çıkmasını ve onunla birlikte düşmanları Müşriklere karşı zafer kazanmayı çok beklemişlerdi.[24] İşte Son Elçi gelmişti. O, Yahudileri kendi ümmeti ile bir tutuyor ve barış içinde birlikte yaşayacakları şehirde bunun toplumsal ve idarî temellerini atıyordu. Hz. Muhammed (sas) onları İslâm'a davet etti. Bazıları hemen Müslüman olup onun yanında yer aldı. Yüce Allah onlar için iki kat mükâfat olduğunu müjdeledi.[25] Çoğunluğu ise kendi dinlerinde kalmayı tercih etti.[26] Allah'ın Elçisi kendi dinlerinde kalanların haklarının korunacağını bildirdi. Yapılan sözleşme metninde bu güvence de bulunuyordu. Müslümanların hicreti sonrasında Medine sokaklarında ve çarşılarında artık Mekke'den gelen muhacirler de vardı. Ticareti bilen muhacirlerin bir kısmı Yahudilere ait Benî Kaynukā' pazarında

21 Şuarâ 26/16-17; Duhân 44/17-18.

22 Mâide 5/70; Câsiye 45/16.

23 Bakara 2/146.

24 Bakara 2/89.

25 Kasas 28/52-54; Hadîd 57/28: Taberî, XVIII, 279; XXII, 434-435; İbn Hanbel, *el-Müsned*, XXXII, 484.

26 Ahkāf 46/10.

hemen işe koyuldular. Yahudilerle birçok toplumsal ilişkiyi de serbestçe devam ettirebiliyorlardı. Onların evlerinde bulunup yemeklerini yiyebiliyor ve kızları ile evlenebiliyorlardı. Onlara helâl kılınan yiyecekler Müslümanlar için de helâl oldu.[27] Oysa bunların Müşrikler ile yapılması yasaklanmıştı. Çünkü Allah Yahudilere daha önce helâl ve haramın ne olduğunu bildirmişti.[28]

Hz. Peygamber'in Medine'ye geldiği ilk günlerde Yahudiler aşûre orucu tutmaktaydılar. Aşûre Allah'ın Hz. Mûsâ'yı ve kavmini Firavun'un elinden kurtardığı ve Firavun'u da suda boğarak cezalandırdığı günlerin anıldığı aşûre günleriydi. Yahudiler Allah'a şükretmek için o gün oruç tutarlardı. Peygamberimiz de Medine'ye geldiğinde ramazan orucu farz olana kadar aşûre orucunu ve her ay üç gün oruç tutmaya başladı.[29] Zira Hz. Peygamber (sas) bir konuda hüküm gelmediyse bazen Ehl-i kitap'ın uygulamalarına uymayı hoş görürdü.[30] Medine'de bir defasında Yahudiler bir meselenin çözümü için Peygamberimize başvurduklarında o, Tevrat'ın hükümlerine göre karar vermiştir.[31] Hatta Tevrat'ta açık hükmü bulunan konularda Hz. Peygamber'den farklı bir hüküm alma ümidiyle onu hakem tayin etmek isteyen Yahudiler, samimiyetsizlikleri nedeniyle Kur'ân'da kınanmıştır. Hükmü açık olan konularda Yahudilerden kendi kitaplarına göre davranmaları ve belirtilen hükmü uygulamaları istenmiştir.[32]

Kur'ân, Yahudilerin elindeki kitabı özü itibarıyla tasdik ettiğini birçok kez ifade etmiştir.[33] Yine Kur'ân ihtilaf ettikleri konuların bir kısmını onlara açıklamış ve aralarındaki tartışmayı çözmüştür.[34] Bu husus, Kur'ân'ın önceki tüm kitapların aslını tasdik etmesi ve onlarda tahrif edilen ve edilmeyen kısımları denetlemesi (*müheymin*) sebebiyledir.[35] Başka bir ifadeyle önceki ilâhî kitaplar içinde kıyamete kadar yaşamasını istediği ilâhî hükümleri kendi içine alarak onların korunmasını sağlamıştır. O kitaplarda Allah'ın doğru sözleri olarak yer alan ama sonraları tahrif edilen ilkeleri de düzeltmiştir. Ancak Yahudiler, bu kitap yerine Allah'ın indirdiklerine ters düşen kendi yazdıklarını, O'ndan gelmiş gibi kabul ediyorlardı. Üstelik bir de bunlar üzerinden gelir devşiriyorlardı. Konu âyette şu şekilde ifade edilmektedir: *"Elleriyle kitap yazıp sonra onu az bir bedel karşılığında satmak için 'Bu Allah'ın katındandır.'*

27 Mâide 5/5.
28 Âl-i İmrân 3/93; Nisâ 4/160; En'âm 6/146; Nahl 16/118.
29 Bakara 2/184: Taberî, III, 159; Buhârî, "Ṣavm", 69; Müslim, "Ṣıyâm", 128.
30 Mâide 5/44: Taberî, III, 450; Buhârî, "Menâḳıb", 23.
31 Mâide 5/43: Taberî, III, 448 vd.; Müslim, "Ḥudûd", 26.
32 Mâide 5/42-43: Taberî, VIII, 436.
33 Bakara 2/91; Âl-i İmrân 3/3; Mâide 5/48; En'âm 6/92.
34 Neml 27/76.
35 Mâide 5/48.

diyenlere yazıklar olsun! Elleriyle yazdıkları yüzünden vay hâline onların! Ve yapıp ettikleri yüzünden vay hâline onların!"[36] Böylece Kur'ân-ı Kerîm bunların tümünü reddetti. Yerine Allah'tan indirilmiş olan Tevrat'ın uygulanmasını[37] ya da Allah Resû-lü'ne indirilene uymalarını[38] emretti.

Kur'ân-ı Kerîm, Müşrikler gibi Medine ve çevresinde yaşayan Yahudileri de yanlışlarından arındırmayı hedefledi. Allah'ın gönderdiği peygamberi kabul etmeyip ona düşmanlık beslemeleri Yahudilerin başlıca yanlışlarıydı. Ancak hataları bununla da kalmıyordu. İsrâiloğulları, kendilerini Allah'ın dininden uzaklaştıran birçok inanç ve işin içine girmişlerdi. Bazıları Müşriklere o kadar benzemişlerdi ki, tıpkı onlar gibi Allah'a şirk koşuyorlardı. Allah'a iman ettiklerini söylüyorlardı ama Üzeyir'i Allah'ın oğlu kabul edenleri bile vardı.[39] Allah'ın koyduğu kanun ve kuralları önemsemiyorlar, aksine bu konuda din adamı kisvesinde olan *ahbâr*a tanrı yetkisi veriyorlardı. Çünkü onların helâl dediklerini helâl; haram dediklerini haram kabul ediyorlardı. [40] Sözünden çıkmadıkları bu din adamları ise mal peşinde koşan, rüşvet alan, haksız kazanç sağlayan insanlar olmuştu. Allah yolunda harcamayı unutmuş,[41] ahlâkî değerleri hiçe sayıyor, maddî ve dünyevî çıkarları esas alıyorlardı.[42] Sırtında ciltler dolusu kitap taşıyan eşekler gibi Tevrat taşıyıp duruyorlar, ama hükümlerini yerine getirmiyorlardı.[43] Kitabın anlamını bozarak onu tahrif ediyor, hakikati gizliyorlardı.[44]

Resûl-i Ekrem (sas) Allah'ın son peygamberi olarak Yahudileri İslâm'a davet ediyor, haktan ayrılmamaları ve bâtıla düşmemeleri için çabalıyordu. Zira uzun bir süre Yahudileri uyaracak ve yanlışa sapmaktan alıkoyacak bir peygamber gönderilmemişti.[45] Belki de bu yüzden rüşvet, haksızlık, adam kayırma, aldatma gibi kötü huylar edinmişlerdi. Kalplerini öyle bir kibir bürümüştü ki, işledikleri günahlardan dolayı Allah'ın onları cezalandıracağını biliyorlar, ama kısa süren bir ceza alacaklarını düşünüyorlardı. Bu ise kendilerini aldatmak ve oyalamaktan başka bir şey değildi.[46] Allah'ın kendilerine oğullarıymış gibi davranıp ayrımcılık yapacağına inanıyorlardı.[47] Hatta ümmî Araplara karşı hiçbir kötü davranışın hesabının kendilerinden

36 Bakara 2/79: Taberî, II, 165.
37 Mâide 5/44-45.
38 Mâide 5/65-66.
39 Tevbe 9/30.
40 Tevbe 9/31: Taberî, XI, 417.
41 Tevbe 9/34.
42 Bakara 2/44, 96; A'râf 7/169.
43 Cum'a 62/5.
44 Bakara 2/42, 59, 75; Âl-i İmrân 3/71; Nisâ 4/46; Mâide 5/13, 41; A'râf 7/162.
45 Mâide 5/19: Taberî, VIII, 273; Râzî, XI, 199.
46 Bakara 2/80; Âl-i İmrân 3/24.
47 Mâide 5/18.

sorulmayacağını iddia ediyorlardı.[48] Ne de olsa Allah'ın en sevdiği kullarıydı onlar! Fakat Rabbimiz bu kez Hz. Muhammed (sas) aracılığıyla uyaracaktı onları: *"Ey Ehl-i kitap! 'Bize ne bir müjdeleyici ne de bir uyarıcı geldi.' demeyesiniz diye peygamberlerin arası kesildiği bir dönemde size gerçekleri açıklamak üzere Elçimiz gelmişti. İşte size müjdeleyici de uyarıcı da geldi. Allah her şeye kâdirdir."*[49] Artık onlar da diğer insanlar gibi Son Elçi'ye ve ona indirilene tâbi olmalıydılar. Onlara *"Ey Ehl-i kitap!... sizdekini doğrulamak üzere indirdiğimiz Kitap'a iman edin!"*[50] denildi. Eğer iman ederlerse bu dünyada çok büyük nimetlere, âhirette de cennet mükâfatına kavuşacakları müjdelendi.[51]

YAHUDİLER HAYAL KIRIKLIĞI İLE KISKANÇLIK GÖSTERDİLER

وَلَمَّا جَٓاءَهُمْ كِتَابٌ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْۙ وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذٖينَ كَفَرُواۚ فَلَمَّا جَٓاءَهُمْ مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهٖۘ فَلَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الْكَافِرٖينَ ﴿٨٩﴾ بِئْسَمَا اشْتَرَوْا بِهٖٓ اَنْفُسَهُمْ اَنْ يَكْفُرُوا بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ بَغْياً اَنْ يُنَزِّلَ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ عَلٰى مَنْ يَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِهٖۚ فَبَٓاؤُ۫ بِغَضَبٍ عَلٰى غَضَبٍۜ وَلِلْكَافِرٖينَ عَذَابٌ مُهٖينٌ ﴿٩٠﴾

"Onlara Allah katından ellerindekini (Tevrat) doğrulayan bir kitap gelince, daha önce Kâfirlere karşı zafer isterlerken işte şimdi bilip tanıdıkları (Kur'ân) kendilerine gelince onu inkâr ettiler. Allah'ın lâneti böyle inkârcılaradır. Allah'ın, kullarından dilediğine peygamberlik ihsan etmesini kıskandıkları için Allah'ın indirdiğini inkâr ederek kendilerini harcamaları ne kötü! Böylece onlar gazap üstüne gazaba uğradılar. Kâfirler için alçaltıcı bir azap vardır."

(Bakara 2/89-90)

48 Âl-i İmrân 3/75.
49 Mâide 5/19.
50 Nisâ 4/47.
51 Mâide 5/65-66.

Medine'de toplumlararası ilişkiler beklendiği gibi gitmiyordu. Ensar ve muhacir Müslümanlar, Müşrikler karşısında Yahudi toplumuyla birlikte hareket etme beklentisi içindeydi. Ne var ki, daha önce Müslümanları bir kurtarıcı gibi bekleyen Yahudi toplumu şimdi onları rakip olarak görüyordu. Yahudiler içten içe farklı bir siyaset peşindeydi. Diğer taraftan son peygamberin kendi soylarından olmaması, Yahudilerin Müslümanlara karşı kıskançlık duymalarına yol açtı. Ayrıca artık Medine'de güçlü çoğunluğu oluşturmuyorlardı. Şehri Müslümanların lideri konumunda bulunan Resûlullah'ın idaresine kaptırmışlardı. Bunu hiç kabullenemediler. Kıskançlıklarını her fırsatta, açıktan veya gizlice göstermeye başladılar. Her yerde Müslümanların karşısına geçip onları davalarından vazgeçirmek ve yıldırmak istediler. Allah'ın Elçisi'ne tuzaklar kurup onu bertaraf etmek istediler. Bu türlü faaliyetlerini Mekke'deki Müşriklerle ittifak kurmaya kadar götürdüler. Hicretten sonra inen Bakara sûresinin ilk bölümleri Benî İsrâil'in tarihi üzerinden bu tutumu sert eleştirilerle ortaya koymuştur. Bakara kıssası, tam da bu dönemde onların Allah'ın emirlerine karşı samimiyetsizliklerini ve güvenilmezliklerini anlatır.[52] İsrâiloğulları, daha önce de verdikleri sözden dönmüşlerdi.[53] Tıpkı şimdi Medine'deki Peygamber'e yaptıkları gibi kendilerine gelen peygamberleri yalanlamışlar hatta onları öldürmüşlerdi.[54] Kendilerine söylenen sözleri değiştirmişler, tam tersi iddialarda bulunmuşlardı.[55]

Sonunda ilk belirgin ayrılık kendisini gösterdi. Yahudiler her fırsatta Müminlerle alay edip Mescid-i Aksâ'ya yönelerek namaz kılmalarından dolayı onları minnet altında bırakmaya çalışıyorlardı. Yahudilerin tavrı giderek düşmanlığa dönüşüyordu. Taberî'ye göre, Resûlullah (sas) bu düşmanlığın ve artık atası İbrâhim'in kıblesine dönme isteğinin etkisiyle Allah'a dua etmeye başlamıştı. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurdu: *"Biz senin yüzünü göğe doğru çevirdiğini elbette görüyoruz. İşte şimdi kesin olarak seni memnun olacağın kıbleye döndürüyoruz..."*[56] Nihayet hicretten bir buçuk yıl sonra beklenen emir geldi. Yüce Allah, Resûlüne razı olacağı bir kıbleye yönelteceği müjdesini verdi.[57] Süleyman Mabedi yapılmadan önce, İsrâiloğulları henüz Firavun'un kölesi iken evlerinde ibadet ediyorlardı. Bir yoruma göre de Kâbe'ye yönelerek namaz kılıyorlardı.[58] Kur'ân, açıkça Kâbe'nin Allah'a ibadet

52 Bakara 2/67-73.
53 Bakara 2/83.
54 Bakara 2/87.
55 Bakara 2/59: Taberî, I, 723.
56 Bakara 2/144: Taberî, II, 143-144.
57 Bakara 2/144.
58 Yûnus 10/87: Taberî, XII, 257-258.

için yapılışını İsrâiloğullarının büyük atası Hz. İbrâhim ile oğlu Hz. İsmâil'e dayandırıyordu. Böylece hem Kâbe'nin Hz. İbrâhim'le bağlantısını hem de Hz. Süleyman'dan ve onun yaptırdığı mabedden önce yapıldığını ortaya koyuyordu.[59] Yahudiler şaşkına dönmüştü. Kıblenin değişmesiyle Medine'de terk edilmiş, bir kenara itilmiş, itibarları olmayan bir topluluk hâline geleceklerdi.

Cenâb-ı Hak nasıl Mekke'de Müşriklere karşı Peygamberini yalnız bırakmadı ise Medine'de de Yahudilere ve Münafıklara karşı onun yanındaydı. Ancak bu sefer Elçisi'nin karşısında sadece Müşrikler yoktu. Kitap nedir, iman nedir bilen, içlerinde bilginler olan bir topluluk vardı. Bunlar Allah Resûlü'nü zor durumda bırakmak ve halkın gözünde itibarını sarsmak için her türlü yolu denediler. Karşıtlıklarını ona vahiy getiren Cebrâil'e düşman olmaya kadar götürdüler. "Çünkü o bizim düşmanımızdır. O bize hep felâket getirmiştir, o azap meleğidir." diye kızıyorlardı.[60] Oysa Allah peygamberliği dilediğine verir. Bu gerçeği bildikleri hâlde kıskançlıklarından çılgına dönmüşlerdi: *"Onlar, Allah'ın dilediği kuluna lütufta bulunarak peygamberlik vermesini kıskandılar da Kur'ân'ı inkâr ederek kendilerine ne kadar da kötülük ettiler! Böylece onlar gazap üstüne gazaba uğradılar. Zaten Kâfirler için alçaltıcı bir azap vardır."*[61] Büyük kıskançlıkları nedeniyle Müminleri dinlerinden döndürmek için her türlü yola başvuruyorlardı: *"Ehl-i kitap'tan çoğu, hakikat kendilerine apaçık belli olduktan sonra, sırf içlerindeki haset duygusundan ötürü, sizi imanınızdan vazgeçirip küfre döndürmek istediler..."*[62] *"Ehl-i kitap'tan bir grup şöyle dedi: 'Gün başlarken Müminlere indirilmiş olana, iman edip günün sonunda inkâr edin. Belki onlar da dinlerinden dönerler. Ve kendi dininize uyanlardan başka hiç kimseye inanmayın...'"*[63]

Yahudiler Müminlerin elindeki kitabın Allah kelâmı olduğunu, onun Allah'ın dinini getirdiğini çok iyi biliyorlardı.[64] Mekke'de iken Müminler için Yahudilerin ataları olan İsrâiloğulları ve peygamberleri birer sabır örneği ve teselli kaynağı idi.[65] Şimdi ise karşılarında Allah Resûlü'ne karşı çıkan ve her türlü düşmanlığı gösteren torunları duruyordu. Peygamberimiz ve Müminler onlara uymadıkça da razı gelmeyeceklerdi.[66] Allah Resûlü'nü açık açık inkâr ettikleri[67] yetmemiş gibi bir de Allah'ın hiç resûl göndermediğini söyleyebilecek kadar hadlerini aşmışlardı: *"Onlar Allah'ı*

59 Bakara 2/122-129.
60 Bakara 2/97: Taberî, II, 284-288; İbn Kesîr, I, 499-503.
61 Bakara 2/90.
62 Bakara 2/109.
63 Âl-i İmrân 3/72-73.
64 En'âm 6/20.
65 Secde 32/23-24.
66 Bakara 2/120.
67 Ra'd 13/43.

gereği gibi takdir edip tanımadılar. Nitekim 'Allah hiçbir insana hiçbir şey indirmedi.' dediler. De ki: 'Öyleyse Mûsâ'nın insanlara bir nur ve hidayet olarak getirdiği kitabı kim indirdi?' Siz onu kâğıtlara yazıp (istediğinizi) açıklıyor, çoğunu da gizliyorsunuz. Sizin de atalarınızın da bilemediğiniz şeyler (Kur'ân'da) size öğretilmiştir. (Resûlüm!) Sen 'Allah' de, sonra onları bırak, daldıkları bataklıkta oyalanadursunlar!"[68] Bu sözleri ile Yahudiler, Hz. Muhammed'in (sas) peygamberliğini inkâr ettiklerini açıkça ilân etmiş oldular. Bu noktada Kur'ân onların kendi içlerinden gelen peygamberlere neler yaptıklarını hatırlatır. Onların ataları da aynı bahanelerle kendi peygamberlerini inkâr etmiş hatta onları öldürmüşlerdi: *"Kendilerine, 'Allah'ın indirdiğine iman edin.' denilince, 'Biz sadece bize indirilene inanırız.' derler ve ondan başkasını inkâr ederler. Hâlbuki o Kur'ân, kendi ellerinde bulunan Tevrat'ı doğrulayıcı olarak gelmiş hak kitaptır. (Resûlüm!) Onlara de ki: 'Şayet siz gerçekten inanıyor idiyseniz daha önce Allah'ın peygamberlerini neden öldürüyordunuz?'"*[69]

Kur'ân, vahiy kökenli bir topluluk olduğu için, Yahudilere son dine iman etmeleri çağrısını tekrarladı. Ortak özellikler nedeniyle öncelikle onların Hz. Muhammed Mustafa'yı (sas) ve getirdiği vahyi kabul etmeleri gerektiğini belirtti. Ellerindeki kitabı, Tevrat'ı doğru okumalarını ve gerçeği gizlememelerini istedi. Yine Resûl-i Ekrem'in bildirdiği ilkelerin, ortak ataları olan Hz. İbrâhim ve onun soyundan gelen bütün peygamberlerin getirdikleri ile aynı olduğunu yineledi. Kısaca onlara baştan itibaren ve özellikle Medine döneminde, yanlışları ve sapmaları bir tarafa koyarak ortaklaşa paylaşılan sahih gelenekte buluşma teklifi yapıldı. Bu çağrı, tevhid ve sadece Allah'a kulluk etmek konusunda şu âyette daha açık bir şekilde ortaya kondu: *"De ki: 'Ey Ehl-i kitap! Sizinle bizim aramızda müşterek olan bir söze gelin: Yalnız Allah'a tapalım, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım ve Allah'ı bırakıp da içimizden bazıları diğer bazılarını rab edinmesin.' Eğer yine yüz çevirirlerse, 'Şahit olun ki biz Müslümanlarız.' deyin."*[70]

Yahudilerin bütün bu tutumlarına rağmen Allah Teâlâ, Peygamberimize onların Müslümanlara savaş açmayanlarıyla güzel bir şekilde mücadele etmesini tavsiye etti: *"İçlerinden zulmedenler hariç, Kitap ehli ile en güzel yolla mücadele edin ve onlara: 'Biz bize indirilene de size indirilene de iman ettik. Bizim ilâhımız ve sizin ilâhınız birdir. Biz sadece ona teslim olanlarız.' deyin."*[71] Hatta Taberî'nin aktardığı rivayetlere göre, Kur'ân onlara içeriden bir hitapla şöyle bir çağrıda bulunmuştur:

68 En'âm 6/91.
69 Bakara 2/91.
70 Âl-i İmrân 3/64.
71 Ankebût 29/46.

"Ey iman edenler! Tamamen İslâm'a girin. Sakın şeytanın peşinden gitmeyin; çünkü o, apaçık düşmanınızdır. Size açık seçik kanıtlar geldikten sonra yine de yalpalarsanız bilin ki Allah güç ve hikmet sahibidir."[72] Nitekim Taberî bu âyetin tefsirinde "Ey iman edenler!" hitabının Ehl-i kitap'ı kapsadığını ve âyetin inmesine neden olan kişilerin Yahudilerden olduğunu belirten rivayetleri aktarmaktadır. Âyet, Peygamber Efendimiz ve önceki peygamberlerin getirdiklerini kabul edip onlardaki emirleri yerine getirmeye çağırmaktadır.[73] Bu birleştirici tutuma rağmen Yahudiler bir topluluk olarak kibirlerinden vazgeçmedi. Üstelik kibirleri sadece Müminlere karşı değildi. Hıristiyanların da doğru bir yol üzere olmadığını söylüyorlardı. Aslında Hıristiyanlar da Yahudiler için farklı düşünmüyorlardı.[74] Yahudiler de Hıristiyanlar da birbirlerini dışlayarak Allah'ın rahmetinin ve affının sadece kendilerine ait olduğunu iddia ediyorlardı. *"Yahudi veya Hıristiyan olanlar hariç, hiç kimse cennete giremeyecek."*[75] diyerek Allah'a iftira atıyorlardı.

YAHUDİLER MUHALEFETTEN İHANETE SÜRÜKLENDİLER

أَوَكُلَّمَا عَاهَدُوا عَهْدًا نَبَذَهُ فَرِيقٌ مِنْهُمْ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠٠﴾ وَلَمَّا جَاءَهُمْ
رَسُولٌ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِيقٌ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ كِتَابَ اللّٰهِ
وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ كَأَنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٠١﴾

"Ne zaman onlar bir söz verdilerse yine kendilerinden bir grup onu bozup bir kenara atmadı mı? Zaten onların çoğu iman etmezler. Allah tarafından kendilerine, yanlarında bulunanı (Tevrat) tasdik edici bir elçi gelince Ehl-i kitap'ın bir kısmı, Allah'ın Kitabı'nı sanki bilmiyorlarmış gibi arkalarına atıp terk ettiler."

(Bakara 2/100-101)

72 Bakara 2/208-209; ayrıca bk. Mâide 5/13.
73 Bakara 2/208: Taberî, III, 599-601.
74 Bakara 2/113.
75 Bakara 2/111.

Yahudiler Müslümanlara karşı tutum ve davranışlarıyla Mekke'deki Müşriklerden farklı değillerdi artık. Allah'ın Son Peygamberine güzel ve hayırlı bir şey göndermesini bir türlü hazmedemiyorlardı: *"Ne Kitap ehlinden inkâr edenler ne de Müşrikler, Rabbinizden size bir iyilik gelmesini isterler. Oysa Allah rahmetiyle dilediğini özel bir makama getirir. Allah büyük lütuf sahibidir."*[76]

Müslümanlar Medine'de Sevgili Peygamberimizin önderliğinde giderek daha etkin hâle geliyor ve toplumsal hayat onlar tarafından belirleniyordu. Buna karşın Yahudilerin kıskançlıkları ve düşmanlıkları da giderek artıyordu. Hicretten sonra kıblenin değişmesi onlara bir cevap ve uyarıydı. İlişkilerdeki bu kopuşun yaşandığı sıralarda Müşriklerle Bedir Savaşı yapılmıştı. Müslümanlar bu savaştan kesin bir galibiyetle dönmüşlerdi. Bedir zaferinden sonra da Yahudiler Müslümanlara sataşmaya ve onları küçümsemeye devam ettiler. Kendilerini savaşçı bir millet gibi göstermeye ve Müslümanları ürkütmeye çalışıyorlardı. "Ey Muhammed! Sen harp bilgisi olmayan Kureyş ile savaştın. Onları mağlup etmen seni gururlandırmasın. Şayet bizimle savaşırsan, bizim nasıl savaşçılar olduğumuzu anlarsın." diyorlardı. Âyet onları şöyle uyardı: *"(Resûlüm!) İnkâr edenlere de ki: Yakında mağlûp olacaksınız ve cehenneme sürükleneceksiniz. Orası ne kötü bir kalma yeri!"*[77]

Bedir zaferi sonrasındaki gerginlik, daha tehlikeli olayların patlak vermesine yol açmak üzereydi. Bu gidişatı gören Resûlullah (sas), bir gün Kaynukā' Yahudilerini kendi pazar yerlerinde topladı. Onlara Müslümanlara karşı bu taşkınlıklara son vermelerini isteyen bir konuşma yaptı. Buna rağmen tutumlarını değiştirmediler. Hicretin ikinci yılında ipler iyice gerilmiş, Benî Kaynukā' ahalisi haddi aşan davranışlarla Müslümanları alenen rahatsız etmeye başlamıştı.[78] Bunun üzerine Peygamberimiz Benî Kaynukā' mahallesini kuşattı. On beş gün süren kuşatmanın ardından Benî Kaynukā' Yahudileri teslim oldular ve şehri terk etmek zorunda kaldılar. Kur'ân'da bu olanlarla ilgili olarak şu âyetin indiğini görüyoruz: *"Onlar kendileriyle antlaşma yapıldığı hâlde, her defasında Allah'tan korkmadan yaptıkları antlaşmayı bozanlardır. Savaş esnasında eline düşerlerse onlara yaptığınla geridekileri korkut ki, belki akıllarını başlarına devşirirler. Eğer bir topluluğun antlaşmayı bozacağından endişe edersen antlaşmayı derhâl sona erdirdiğini onlara açıkça bildir. Allah ahdini bozanları asla sevmez."*[79]

---

76 Bakara 2/105.

77 Âl-i İmrân 3/12: Taberî, V, 239.

78 İbn Hişâm, II, 47-48.

79 Enfâl 8/56-58.

Bu olaydan sonra Müslümanlarla Yahudiler arasındaki ilişkiler hiç düzelmeyecek ve Yahudi toplulukların düşmanlıkları artarak devam edecekti. Hicretin dördüncü yılıydı. Müşriklerle yapılan ikinci büyük savaş olan Uhud Gazvesi sırasında Benî Nadîr Yahudileri, Müşrikleri gizlice kışkırttılar. Savaş sonrasında da Yahudiler Müslümanların yaşadığı sıkıntıdan duydukları sevinci belli etmekten çekinmediler. Hz. Peygamber (sas) Medine toplumlarının kabul ettiği sözleşme gereği bir diyet ödemesine katkı sağlamaları için Benî Nadîr'e bir ziyarette bulundu. Medine'nin dış semtlerinde ikamet eden bu Yahudi kabilesi ziraat ile uğraşmaktaydı. Çok değerli hurma bahçeleri vardı. Tamamıyla hukukî ve ahlâkî bir çerçeveye dayanan bu ziyaret sırasında Nadîroğulları Peygamberimize suikast düzenlemek istediler. Yahudiler düşmanlıklarını bir kez daha kendilerine misafir olan Allah Resûlü'nü (sas) öldürme girişimiyle gösteriyorlardı. Vahiy meleği Cebrâil'in, durumu Allah'ın Elçisi'ne haber vermesi üzerine suikast planları bozuldu.[80] Hz. Peygamber bu ihanetleri karşısında hemen Benî Nadîr'in kalelerini kuşattı ve teslim olmalarını istedi. Resûlullah (sas) yapılan sözleşmeyi bozmanın karşılığında tamamen hukukî bir tutum alıyordu. Muhasara uzun sürünce savaş taktiği olarak meyve vermeyen bazı hurma ağaçları Yahudilerin gözleri önünde kesildi. Mallarının zarar görmesine dayanamayan Benî Nadîr kabilesi teslim oldu. Verdikleri sözü çiğnemeleri ve ihanet etmeleri nedeniyle, çocuklar dahil tüm aile fertleri ile birlikte Medine'yi terk ederek Hayber'e gitmek zorunda kaldılar.[81] Geriye kalan tüm malları ve hurmalıkları Müslümanlara ganimet olarak dağıtıldı. Kur'ân-ı Kerîm'de bu olay şöyle anlatılır: *"Ehl-i kitap'tan inkâr edenleri ilk sürgünde yurtlarından çıkaran O'dur. Siz onların çıkacaklarına ihtimal vermemiştiniz. Onlar da kalelerinin kendilerini Allah'a karşı koruyacağını sanmışlardı. Ama Allah'ın azabı hiç beklemedikleri bir yerden geliverdi; Allah yüreklerine korku düşürdü; öyle ki evlerini hem kendi elleriyle hem de Müminlerin elleriyle yıkıyorlardı. O hâlde ibret alın, ey akıl sahipleri! … Herhangi bir hurma ağacını kesmeniz de kökleri üzerinde ayakta bırakmanız da Allah'ın izniyledir ve bu, yoldan çıkmışların burunlarını sürtmesi içindir. Allah'ın onlardan alıp Resûlü'ne fey' olarak verdikleri için siz at veya deve koşturmuş değilsiniz. Ama Allah, elçilerini dilediği kimselere üstün kılar. Allah her şeye kâdirdir. Allah'ın (başka) beldeler halkından alıp Resûlü'ne fey' olarak verdikleri, Allah'a, peygambere, yakınlara, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir; (servet) içinizden sadece zenginler arasında dönüp dolaşan bir şey olmasın diye böyle hükmedilmiştir. Peygamber size ne vermişse onu*

80 Mâide 5/11: Taberî, VIII, 229.
81 İbn Hişâm, II, 191.

alın ve size neyi yasaklamışsa ondan kaçının. Allah'a karşı saygısızlık etmekten sakının. Kuşkusuz Allah cezalandırmada çok çetindir."[82]

Arka arkaya iki Yahudi kabilesinin Medine'yi terk etmesi ve Hayber'e göçleri, onların Müslümanlara karşı düşmanlıklarını daha da arttırmıştı. Bu göçler ayrıca Hayber'i bir Yahudi muhalefet merkezi hâline getirmişti. Yahudiler, bu sırada Müşrikleri ve çevredeki diğer Arapları da Müslümanlara karşı kışkırtmaya başladılar. Büyük bir ordunun kurulmasına ve Medine'ye saldırı düzenlemesine ön ayak oldular.[83] Müslümanlara karşı tuzaklar kurmaya devam ettiler. Müşrikleri kendilerine daha yakın bulur hâle gelmişlerdi: *"Kendilerine kitaptan nasip verilenleri görmedin mi? Putlara ve bâtıla iman ediyorlar, sonra da Kâfirler için 'Bunlar, Allah'a iman edenlerden daha doğru yoldadır.' diyorlar."*[84] Sonunda toplanan ordu Medine'ye doğru yola çıkınca Müslümanlar savunma savaşı için şehrin etrafına hendekler kazdılar. Bu, bölgede çok bilinmeyen bir savunma tekniğiydi. Mekke'den gelen müşrik ordusu hendekleri aşamayınca beklemek zorunda kaldı ve nihayetinde geri çekildi. Hicretin beşinci yılındaki bu savaş Hendek Savaşı olarak bilinir. Bu savaş sırasında Medine'de kalan tek Yahudi kabilesi Benî Kurayza da diğerleri gibi sözleşmeyi çiğnemişti. Şehri dışarıdan gelen saldırıya karşı savunmak yerine ihanet ederek düşmanla işbirliği yapmıştı. Müslümanları arkadan vurmak istemişti. Hendeğin arkasındaki saldırgan Müşriklerin ordusu dağılır dağılmaz, Hz. Peygamber (sas) ordusuna Benî Kurayza mahallesini hedef gösterdi. Vakit geçirmeden orayı kuşatma altına aldırdı. Kısa sürede teslim olan Yahudiler verilecek cezaya razı oldular. Tevrat'taki hükme uygun verilen cezaya göre çocuklar ve kadınlar esir edildi. Savaşçı erkekleri de ya ölümle cezalandırıldı ya da esir edildi.[85] Böylece Medine şehri anlaşmaya uymayan ve ihanet eden Yahudilerden tamamen arındırılmıştı. Zira her fırsatta Müslümanların kuyusunu kazan bu topluluk, en başta kabul ettiği sözleşmeye uymamıştı.[86] Medine dışındaki Yahudiler bundan sonra da Gatafan kabilesi ile ittifak kurarak Müslümanlara karşı düşmanlıklarını sürdürdüler. Nihayet hicretin altıncı yılında Medine civarında Hayber, Fedek, Vâdilkurâ, Teymâ gibi Yahudi yerleşim yerleri Feth sûresinde anlatılan *"yakın bir fetih"*[87] ile İslâm topraklarına katıldı. Bu fetihlerle Yahudilerin Müslümanlara karşı saldırgan ve işbirlikçi tutumları bertaraf edilmiş oldu.

---

82 Haşr 59/2, 5-7. Tefsiri için bk. Taberî, XXII, 512; İbn Kesîr, XIII, 482.
83 İbn Hişâm, II, 214.
84 Nisâ 4/51.
85 Ahzâb 33/26-27.
86 Enfâl 8/55.
87 Feth 48/18.

Tüm bu ihanetlere rağmen Müslümanlar Hicaz'daki diğer Yahudilerle ilişkilerini hukuk temelinde sürdürdü ve yeni anlaşmalarla bu ilişkileri geliştirdi.[88] Cizye vermeleri karşılığında onlara İslâm topraklarında yaşama hakkı tanıdı.[89]

Kur'ân-ı Kerîm'de söz konusu edilen Yahudiler, Hicaz bölgesinde yaşayan İsrâiloğullarıdır. İlgili âyetlerde Yahudilerin hem tarihlerinde yer alan peygamber kıssaları hem de Medine'de yaşayan toplulukları hakkında bilgiler bulunmaktadır. Kur'ân'da Yahudilerin, atalarının hayat tarzından ve dinî yaşamından uzaklaştığı, toplumsal yozlaşmaya uğradığı ve kitaplarına uymadıkları anlatılır. Kur'ân onları İslâm'a davet etmiş, ancak Yahudiler kibirleri ve inatçılıkları sebebiyle bu daveti kabul etmemişlerdir. Daha da ileri giderek Müslümanlara ve İslâm'ın Peygamberine ihanet etmiş, ona açıkça savaş açmışlardır. Bu kalkışmalarına karşı Hicaz bölgesindeki tüm varlıklarını kaybetmiş ve yeniden sürgün hayatına dönmüşlerdir. Medine'de ilk günden itibaren Yahudilerle Müslümanlar arasındaki ilişkinin seyri ve karşılıklı tutumlar, sonraki zamanlarda Müslümanların gayr-i müslimlerle yürütecekleri ilişkilerin sosyal, ahlâkî ve siyasî temellerini oluşturması bakımından önemlidir.

İsrâiloğulları soyundan gelen Yahudiler, vaktiyle maddî ve manevî büyük lütuflara erişmiş bir millettir. Mısır'da iken Hz. Mûsâ'nın rehberliğinde Firavun'un zulmünden kurtarılmış, ilâhî buyruklara itaat ettikleri sürece de hayırlı ve seçkin bir topluluk olma onuruna ermişlerdir. Kur'ân, vahye muhatap olmuş bir topluluk olarak onların ilâhî buyruklara teslimiyet ve yücelişlerini, yine nankörlük ve çöküşlerini bizlere uzun uzun anlatır. Bu bağlamda onların, âhireti umursamayıp dünyaya bağlanmaları, Allah'ın emirleri konusundaki ikiyüzlülükleri ve vahyi kendi menfaatlerine uyacak şekilde bozmalarına dikkat çekilir. Yine âyetlerde onların, ilâhî hakikatleri gizlemeleri, din adamlarına körü körüne bağlanıp onları tanrılaştırmaları, haramlara dalmaları ve kendi aralarındaki düşmanlık ve çatışmaları bizlere anlatılır. Fakat bütün bu sapma ve günahlara rağmen, onlar kendilerini Allah'ın seçkin ve sevgili kulları olarak görmekten vazgeçmiyorlardı. Hatta dünyada kendilerini O'nun gerçek temsilcileri görüyorlar, âhirette ise azaptan korunacaklarına ve cennetin sadece kendilerine ait olduğuna inanıyorlardı. Böylece onlar büyük bir aldanış içinde idiler. İşte bütün bu yönleriyle onların tarihsel serüveni, vahiyle şereflenmiş ahir zaman ümmetinin aynı sapma ve isyanlara düşmemeleri için önemli dersler içerir. Nitekim şu âyet, bu çağrıyı bütün Müminlere açıkça yapmaktadır:

88 Mümtehine 60/8-9.

89 Tevbe 9/29.

"İman edenlerin, Allah'ı anmak ve vahyedilen gerçeği düşünmekten dolayı kalplerinin heyecanla ürperme zamanı gelmedi mi? Onlar daha önce kendilerine kitap verilmiş ve üzerlerinden uzun zaman geçip kalpleri katılaşmış kimseler gibi olmasınlar. Nitekim onlardan birçoğu yoldan çıkmışlardı."[90]

90 Hadîd 57/16.

HIRISTIYANLAR

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ وَقَالَ الْمَسِيحُ يَا بَنِي
اِسْرَائِيلَ اعْبُدُوا اللّٰهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ اِنَّهُ مَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللّٰهُ عَلَيْهِ
الْجَنَّةَ وَمَأْوٰيهُ النَّارُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ اَنْصَارٍ ﴿٧٢﴾

"'Allah, Meryem oğlu Mesîh'in kendisidir.' diyenler, hiç şüphesiz hakikati inkâr etmişlerdir. Oysa Mesîh, 'Ey İsrâiloğulları! Benim de Rabbim sizin de Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin.' demişti. Bilinmeli ki her kim Allah'a ortak koşarsa Allah ona cennet yüzü göstermeyecek ve onun varacağı yer cehennem olacaktır. Zalimlerin yardımcıları da olmayacaktır."

(Mâide 5/72)

لَقَدْ كَفَرَ الَّذ۪ينَ قَالُٓوا اِنَّ اللّٰهَ ثَالِثُ ثَلٰثَةٍۢ وَمَا مِنْ اِلٰهٍ اِلَّٓا اِلٰهٌ وَاحِدٌۜ وَاِنْ لَمْ يَنْتَهُوا عَمَّا يَقُولُونَ لَيَمَسَّنَّ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ اَل۪يمٌ ﴿٧٣﴾

"Andolsun ki 'Allah üç unsurdan biridir.' diyenler de kâfir olmuşlardır. Hâlbuki bir tek ilâhın dışında hiçbir ilâh yoktur. Şayet bu dediklerinden vazgeçmezlerse, böylece kâfir olanları elem verici bir azaba çarptırılacaklardır."

(Mâide 5/73)

ثُمَّ قَفَّيْنَا عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ بِرُسُلِنَا وَقَفَّيْنَا بِع۪يسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَاٰتَيْنَاهُ الْاِنْج۪يلَ وَجَعَلْنَا ف۪ي قُلُوبِ الَّذ۪ينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةًۜ وَرَهْبَانِيَّةًۨ ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ اِلَّا ابْتِغَٓاءَ رِضْوَانِ اللّٰهِ فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَاۚ فَاٰتَيْنَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا مِنْهُمْ اَجْرَهُمْۚ وَكَث۪يرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٢٧﴾

"Sonra onların izinden peygamberlerimizi peş peşe gönderdik. Arkalarından Meryem oğlu Îsâ'yı da gönderdik, ona İncil'i verdik, ona uyanların kalplerine şefkat ve merhamet yerleştirdik. Kendilerinin icat ettikleri ruhbanlığa gelince, biz onlara bunu emretmemiştik; sırf Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için yapmışlardı, ama buna hakkıyla riayet etmediler. Biz de içlerinden iman edenlere mükâfatlarını verdik, ama çokları doğru yoldan çıkmıştır."

(Hadîd 57/27)

اِنَّ الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَالَّذٖينَ هَادُوا وَالنَّصَارٰى وَالصَّابِـٖٔينَ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ
الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْۚ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ
يَحْزَنُونَ ﴿٦٢﴾

"Şüphesiz, iman edenlerden, yine Yahudiler, Hıristiyanlar ve Sâbiîlerden (vaktiyle kendi dininde) Allah'a ve âhiret gününe inanıp sâlih amel işleyenler için Rableri katında mükâfatlar vardır. Onlar için herhangi bir korku yoktur; onlar üzüntü de çekmeyecekler."

(Bakara 2/62)

وَلَنْ تَرْضٰى عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارٰى حَتّٰى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْۜ قُلْ اِنَّ هُدَى اللّٰهِ هُوَ
الْهُدٰىۜ وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ اَهْوَٓاءَهُمْ بَعْدَ الَّذٖى جَٓاءَكَ مِنَ الْعِلْمِۙ مَا لَكَ مِنَ اللّٰهِ مِنْ
وَلِيٍّ وَلَا نَصٖيرٍ ﴿١٢٠﴾

"Sen dinlerine uymadıkça Yahudiler de Hıristiyanlar da senden asla memnun kalmayacaklardır. De ki: 'Asıl doğru yol ancak Allah'ın yoludur.' Eğer sana gelen ilimden sonra onların arzularına uyarsan, bilesin ki artık Allah sana ne dost ne de yardımcı olacaktır."

(Bakara 2/120)

وَقَالُوا كُونُوا هُودًا اَوْ نَصَارٰى تَهْتَدُواۜ قُلْ بَلْ مِلَّةَ اِبْرٰهٖيمَ حَنٖيفًاۜ
وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكٖينَ ﴿١٣٥﴾

"Onlar, 'Yahudi veya Hıristiyan olun ki doğru yolu bulasınız.' dediler. Sen de şöyle de: 'Hayır! Biz, Hanîf olan (hakka yönelen) İbrâhim'in dinine uyarız. O, Müşriklerden değildi.'"

(Bakara 2/135)

إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللّٰهِ الْإِسْلَامُ وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَ اِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَٓاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْياً بَيْنَهُمْ وَمَنْ يَكْفُرْ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ فَاِنَّ اللّٰهَ سَر۪يعُ الْحِسَابِ ﴿١٩﴾

"Allah katında din kesinlikle İslâm'dır. Kitap verilenler, ancak kendilerine ilim geldikten sonradır ki, aralarındaki hak tanımazlık yüzünden ayrılığa düştüler. Allah'ın âyetlerini inkâr edenler bilmelidirler ki Allah'ın hesabı çok çabuktur."

(Âl-i İmrân 3/19)

يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا ف۪ي د۪ينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا عَلَى اللّٰهِ اِلَّا الْحَقَّ اِنَّمَا الْمَس۪يحُ ع۪يسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللّٰهِ وَكَلِمَتُهُ اَلْقٰيهَٓا اِلٰى مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِنْهُ فَاٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِه۪ وَلَا تَقُولُوا ثَلٰثَةٌ اِنْتَهُوا خَيْراً لَكُمْ اِنَّمَا اللّٰهُ اِلٰهٌ وَاحِدٌ سُبْحَانَهُٓ اَنْ يَكُونَ لَهُ وَلَدٌ لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَك۪يلاً ﴿١٧١﴾

"Ey Ehl-i kitap! Dininizde sınırları aşmayın ve Allah hakkında, gerçek olandan başkasını söylemeyin. Meryem oğlu Îsâ Mesîh ancak Allah'ın elçisidir, Allah'ın Meryem'e ulaştırdığı kelimesi ('ol' emriyle) ve ruhundan (üflemesiyle yaratılmıştır). Şu hâlde Allah'a ve peygamberlerine iman edin, 'Tanrı üçtür.' demeyin, bundan vazgeçin; hakkınızda hayırlı olan budur. Şüphesiz ki Allah ancak bir tek ilâhtır. O, çocuk sahibi olmaktan uzaktır, göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. Güvenmek ve dayanmak için Allah yeter."

(Nisâ 4/171)

مَا كَانَ لِبَشَرٍ اَنْ يُؤْتِيَهُ اللّٰهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ
كُونُوا عِبَادًا لِي مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلٰكِنْ كُونُوا رَبَّانِيِّينَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ
الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ ﴿٧٩﴾ وَلَا يَأْمُرَكُمْ اَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلٰٓئِكَةَ
وَالنَّبِيِّينَ اَرْبَابًا اَيَأْمُرُكُمْ بِالْكُفْرِ بَعْدَ اِذْ اَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿٨٠﴾

"Allah'ın kendisine kitap, hüküm ve peygamberlik vermesinden sonra, hiçbir insanın kalkıp insanlara 'Allah'ı bırakıp bana kul olun.' demesi düşünülemez. Aksine 'Okuyup öğretmekte olduğunuz kitap gereğince Rabbin samimi kulları olun!' der. Ve o peygamberin size melekleri ve peygamberleri rab edinmenizi emretmesi de (düşünülemez). (Allah) Müslüman olmanızdan sonra size inkârcılığı emreder mi hiç?"

(Âl-i İmrân 3/79-80)

وَمِنَ الَّذِينَ قَالُوا اِنَّا نَصَارٰٓى اَخَذْنَا مِيثَاقَهُمْ فَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ
فَاَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَٓاءَ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ اللّٰهُ بِمَا
كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿١٤﴾

"'Biz Hıristiyanız.' diyenlerden sağlam söz almıştık, ama onlar da kendilerine (İncil'de) yapılan uyarılardan önemli bir kısmını (umursamayıp) unuttular. Bu sebeple aralarına kıyamet gününe kadar sürüp gidecek olan kini ve düşmanlığı soktuk. Allah onlara yapıp ettiklerini ileride haber verecektir."

(Mâide 5/14)

قُلْ يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ لَسْتُمْ عَلٰى شَيْءٍ حَتّٰى تُقٖيمُوا التَّوْرٰيةَ وَالْاِنْجٖيلَ وَمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْۜ وَلَيَزٖيدَنَّ كَثٖيرًا مِنْهُمْ مَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًاۚ فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرٖينَ ﴿٦٨﴾

"De ki: 'Ey Ehl-i kitap! Siz Tevrat'ı, İncil'i ve Rabbinizden size indirileni (Kur'ân'ı) doğru dürüst uygulamadıkça tuttuğunuz yol yol değildir.' Rabbinden sana indirilen, onlardan birçoğunun azgınlığını ve inkârcılığını kuşkusuz arttıracaktır. Sakın Kâfirler topluluğuna üzülme."

(Mâide 5/68)

اِتَّخَذُٓوا اَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ اَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَالْمَسٖيحَ ابْنَ مَرْيَمَۚ وَمَٓا اُمِرُٓوا اِلَّا لِيَعْبُدُٓوا اِلٰهًا وَاحِدًاۚ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۜ سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٣١﴾ يُرٖيدُونَ اَنْ يُطْفِؤُا نُورَ اللّٰهِ بِاَفْوَاهِهِمْ وَيَأْبَى اللّٰهُ اِلَّٓا اَنْ يُتِمَّ نُورَهُ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ﴿٣٢﴾ هُوَ الَّذٖٓي اَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدٰى وَدٖينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدّٖينِ كُلِّهٖۙ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ ﴿٣٣﴾

"(Yahudiler) Allah'ı bırakıp din adamları hahamlarını, (Hıristiyanlar da) rahiplerini, özellikle Meryem oğlu Mesîh'i rab edindiler. Oysa tek bir ilâha kulluk etmek onlara emredilmişti. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur; O yüceler yücesidir, onların yakıştırdıkları eş ve ortaklardan bütünüyle uzaktır. İsterler ki Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürüversinler; ama inkârcılar hoşlanmasalar da Allah nurunu muhakkak tamamlamayı istiyor. Dinini bütün dinlere üstün kılmak için Resûlü'nü, doğru yol rehberi ve hak din ile gönderen O'dur; Müşrikler hoşlanmasalar da!"

(Tevbe 9/31-33)

قُلْ اٰمِنُوا بِه۪ٓ اَوْ لَا تُؤْمِنُواۜ اِنَّ الَّذ۪ينَ اُو۫تُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِه۪ٓ اِذَا يُتْلٰى عَلَيْهِمْ
يَخِرُّونَ لِلْاَذْقَانِ سُجَّدًاۙ ﴿١٠٧﴾ وَيَقُولُونَ سُبْحَانَ رَبِّنَٓا اِنْ كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا
لَمَفْعُولًا ﴿١٠٨﴾ وَيَخِرُّونَ لِلْاَذْقَانِ يَبْكُونَ وَيَز۪يدُهُمْ خُشُوعًا ﴿١٠٩﴾

"De ki: 'Siz o Kur'ân'a inanın veya inanmayın, şu bir gerçektir ki, bundan önce kendilerine ilim verilen kimselere (Hakk'ın âyetleri) okununca derhâl yüzüstü secdeye kapanırlar. Ve Rabbimizi tesbih ederiz, O yüceler yücesidir, Rabbimizin vaadi mutlaka yerine getirilir.' derler. Ağlayarak yüzüstü yere kapanırlar; Kur'ân onların saygısını arttırır."

(İsrâ 17/107-109)

لَيْسُوا سَوَٓاءًۜ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ اُمَّةٌ قَٓائِمَةٌ يَتْلُونَ اٰيَاتِ اللّٰهِ
اٰنَٓاءَ الَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ ﴿١١٣﴾

"(Kitap ehlinin) hepsi bir değildir: Onlardan geceleri secdeye kapanarak Allah'ın âyetlerini okuyup duran bir topluluk vardır."

(Âl-i İmrân 3/113)

Konunun Kavramsal Bağlamı

Hıristiyanlar, kendilerini Hz. Îsâ'ya nisbet eden ve onun öğretilerini izlediklerini iddia eden dinî topluluktur. Kur'ân'ın indiği ortamda Araplar, Yahudilerle birlikte Hıristiyanları tanımaktaydı. İslâm'ın ortaya çıktığı dönemde Hıristiyanlar daha çok Arap yarımadasının kuzeyinde, kıyı bölgelerinde, Güney Arabistan ve Habeşistan'da yaşamaktaydı. Buralarda yaşayan Hıristiyanlar farklı mezhep ve gruplar hâlinde bulunuyordu.[1] Diğer yandan Mekke ve Medine'de de köleler ve tüccarlar arasında Hıristiyanlar bulunmaktaydı. Bu sebeple Hıristiyanlarla ilgili konular Kur'ân'da hem Mekkî hem de Medenî sûrelerde yer almaktadır. Ancak Medenî sûrelerde Hıristiyanlardan daha fazla bahsedilir. Bunun sebebi, Medine döneminin sonlarına doğru Güney Arabistan'da bulunan Necran'dan önemli bir Hıristiyan grubun Medine'ye gelmiş olmasıdır. Âl-i İmrân sûresinde onlarla yapılan tartışmanın konularını ele alan âyetler bulunmaktadır. Medenî sûreler içinde Bakara, Nisâ, Mâide ve Hadîd sûrelerinde de Hıristiyanlardan bahsedildiği görülür. Ayrıca yine Medenî olan Tevbe sûresinde Tebük Seferi'yle bağlantılı olarak dolaylı bir şekilde Hıristiyanlar söz konusu edilmektedir.

Kur'ân'da Hıristiyanlar anlamına gelen *nasârâ* kelimesine on dört kez yer verilir.[2] Bu kelimenin tekil hâli olan *nasrânî*[3] bir kez yer alır.[4] Âlimlerin çoğunluğu, *nasârâ* kelimesinin Arapça kökenli olduğu ve "yardım etti" mânasındaki *na-sa-ra* kökünden türediği görüşündedirler. Buna göre ilk Hıristiyanlar hem birbirlerine yardım edip destek olanlar; hem de Hz. Îsâ'ya yardım ederek Allah'ın dinine destek olanlardır.[5] Onların Allah'ın dininin destekçileri olduğu hususu şu âyette de ifade edilmektedir: *"Îsâ onlardaki inkârcılığı sezince, 'Allah'a giden yolda bana yardımcı olacaklar kimlerdir?' diye sordu. Havâriler cevap verdiler: 'Biz Allah için yardımcılarız*

1 Cevâd Ali, *el-Mufaṣṣal fî Târîḫi'l-ʿArab*, VI, 582-637.
2 Bakara 2/62, 111, 113, 120, 135, 140; Mâide 5/14, 18, 51, 69, 82; Tevbe 9/30; Hac 22/17.
3 Bakara 2/62: Taberî, II, 32; Kurtubî, II, 159.
4 Âl-i İmrân 3/67.
5 Bakara 2/62: Zemahşerî, I, 276-277; Râzî, III, 112.

(ensârullâh); Allah'a inandık, şahit ol ki bizler Müslümanlarız.'"[6] Âlimlerin bir kısmı ise, Hıristiyanlara *nasârâ* isminin verilmesinin Hz. Îsâ'nın büyüyüp yetiştiği yer olan Nâsıra şehrine nisbetle olduğu görüşündedir. Buna göre kelime, "Nâsıralılar" anlamına gelmektedir.[7]

Kur'ân-ı Kerîm'de otuzdan fazla yerde geçen "Ehl-i kitap"[8] tabiri, hem Hıristiyanları hem de Yahudileri içine alan bir tamlamadır. Bununla birlikte daha çok Medenî sûrelerde geçen "kendilerine kitap verilenler",[9] "kendilerine kitap verdiklerimiz",[10] ve "senden önce kitabı okuyan kimseler"[11] gibi ifadelerin Yahudilerin yanında, bağlama göre Hıristiyanları da kapsadığı görülmektedir. "Ehl-i kitap" ve "doğru yoldan sapmışlar" gibi ifadelerle zaman zaman Hıristiyanlar kastedilmiştir. Özellikle Hz. Peygamber'in Fâtiha sûresindeki "doğru yoldan sapmışlar" ifadesiyle Hıristiyanların kastedildiğini belirttiği nakledilmiştir.[12] Bunun yanında Mekke döneminde inen A'râf sûresinde İncil'e doğrudan atıfla Hıristiyanlar, Yahudilerden ayrı bir dinî grup olarak anılmaktadır.[13] Medenî sûrelerde ise yukarıda sayılanla birlikte, özel olarak Hıristiyanlar için *nasârâ* ve bunun yanı sıra "Ehlü'l-İncîl"[14] ifadeleri de kullanılır.

Mekke döneminde inen âyetlerde, İslâm'dan önce Allah'ın dinine içtenlikle bağlı Hıristiyanlardan bahsedilir. Örneğin Kehf sûresinde bahsi geçen Ashâb-ı Kehf, putperest ve zalim hükümdardan kaçarak saklanan samimi Hıristiyan gençlerin kıssasıdır.[15] Yine Mekke'de zulme

---

6 Âl-i İmrân 3/52: Elmalılı, II, 1108; ayrıca bk. Saf 61/14.

7 Bakara 2/62: Taberî, II, 32-34; Râzî, III, 112; Kurtubî, II, 160.

8 Bk. Bakara 2/105, 109; Âl-i İmrân 3/69, 72, 75; Nisâ 4/123, 153, 159; Mâide 5/65; Ankebût 29/46; Ahzâb 33/26; Hadîd 57/29 vd.

9 Bakara 2/10, 144, 145; Âl-i İmrân 3/20, 100, 186, 187; Nisâ 4/47, 131; Mâide 5/5; Tevbe 9/29; Hadîd 57/16; Müddessir 74/31; Beyyine 98/4.

10 Bakara 2/121, 146; En'âm 6/20, 89, 114; Ra'd 13/36; Kasas 28/52; Ankebût 29/47.

11 Yûnus 10/94.

12 Fâtiha 1/7: Taberî, I, 194; Tirmizî, "Tefsîrü'l-Kur'ân", 2; Nisâ 4/171.

13 A'râf 7/157.

14 Mâide 5/47.

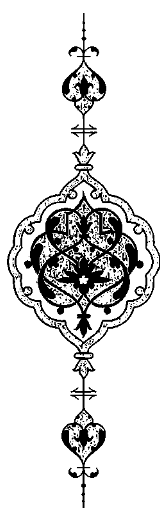
15 Kehf 18/10: Taberî, XV, 162-166.

mâruz kalan Müminlere, İslâm öncesi dönemde Güney Arabistan'da Ashâb-ı Uhdûd olarak isimlendirilen samimi Hıristiyanların gördüğü şiddetli zulüm hatırlatılır.[16] Bu kıssa ile Müminler teselli edilir ve onlar gibi imanlarını muhafaza etmeleri istenir. Yâsîn sûresinde örnek verilen *Ashâbü'l-karye*'ye gönderilen üç elçinin Hz. Îsâ'nın havârileri olduğu, orada insanları elçilere uymaya çağıran Habîb-i Neccâr'ın da yine Hz. Îsâ'ya inanmış bir kimse olduğu nakledilir.[17] Yine Mekkî sûrelerde Bizans ve Sâsânîler arasındaki çatışmalar da gündeme getirilir.[18] Bu âyetlerde putperest Sâsânîler karşısında Ehl-i kitap olan Hıristiyanların tarafının tutulduğu görülmektedir.

Medine döneminde inen âyetlerde Hıristiyanların da tıpkı Yahudiler gibi sadece kendilerinin doğru yolda olduğu ve yalnız onların kurtulacağı iddiaları gündeme gelir.[19] Ayrıca her iki toplumun birbirleri hakkında sürdürdükleri asılsız iddialarından bahsedilir ve onların Allah'ın mesajını doğru anlamadıkları vurgulanır.[20] Hıristiyanların Hz. Îsâ ve annesi Hz. Meryem hakkındaki değerlendirme ve inançlarının yanlışlığından bahsedilir.[21] Tebük Seferi döneminde Medine'ye bir heyet gönderen Necran Hıristiyanları ile Müslümanlar arasında yaşanan tartışmalar ve "karşılıklı lânetleşme" (*mübâhele*) de Medine döneminde inen âyetlerde söz konusu edilir.[22]

16 Bk. Burûc 85/4-5: İbn Kesîr, XIV, 308-310.
17 Yâsîn 36/13-29.
18 Rûm 30/2-5: Elmalılı, VI, 3795-3797.
19 Bakara 2/111.
20 Bakara 2/112-113.
21 Nisâ 4/171; Mâide 5/17, 72, 73, 75, 116, 117.
22 Âl-i İmrân 3/59-63: İbn Âşûr, III, 264.

HIRİSTİYANLAR, DİNDE AŞIRI GİTMİŞ ve KUTSAL KİTABI BOZMUŞTUR

يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا ف۪ي د۪ينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا عَلَى اللّٰهِ اِلَّا الْحَقَّۜ اِنَّمَا الْمَس۪يحُ ع۪يسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللّٰهِ وَكَلِمَتُهُۚ اَلْقٰيهَٓا اِلٰى مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِنْهُۘ فَاٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِه۪ۚ وَلَا تَقُولُوا ثَلٰثَةٌۜ اِنْتَهُوا خَيْراً لَكُمْۜ اِنَّمَا اللّٰهُ اِلٰهٌ وَاحِدٌۜ سُبْحَانَهُٓ اَنْ يَكُونَ لَهُ وَلَدٌۢ لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِۜ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَك۪يلاً ﴿١٧١﴾

"Ey Ehl-i kitap! Dininizde sınırları aşmayın ve Allah hakkında, gerçek olandan başkasını söylemeyin. Meryem oğlu Îsâ Mesîh ancak Allah'ın elçisidir, Allah'ın Meryem'e ulaştırdığı kelimesi ('ol' emriyle) ve ruhundan (üflemesiyle yaratılmıştır). Şu hâlde Allah'a ve peygamberlerine iman edin, 'Tanrı üçtür.' demeyin, bundan vazgeçin; hakkınızda hayırlı olan budur. Şüphesiz ki Allah ancak bir tek ilâhtır. O, çocuk sahibi olmaktan uzaktır, göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. Güvenmek ve dayanmak için Allah yeter."

(Nisâ 4/171)

Hicret'in üzerinden dokuz yıl kadar geçmişti. Bir gün Medine'ye doğru kalabalık bir heyetin yaklaştığı görüldü. Bu Hıristiyan bir heyetti ve güneydeki Necran'dan geliyordu. Altmış kişilik grubun içerisinde piskopos düzeyinde din

adamları da bulunmaktaydı. Resûlullah'ın (sas) dört bucağa yayılan ismini duymuşlar yeni bir ilâhî kitap getirdiğinden haberdar olmuşlardı. Ondan İslâm'a çağıran bir mektup da almışlardı. Onu ve çağrısını daha yakından tanımak istemişlerdi. Bilgin kişileri de yanlarında getirmişlerdi. Böylece çıkacak bir tartışmada Hz. Peygamber'i alt etmeyi ve hatta onu çağrısından vazgeçirmeyi hedefliyorlardı. Medine'de güzelce ağırlandılar. İbadet etmek istediklerinde Resûlullah (sas) onlara mescidini açtı. Konuşmalar yapıldı, konular tartışıldı. Onlar Hz. Îsâ'nın Allah'ın oğlu ve üç ilâhtan üçüncüsü olduğunu iddia ediyorlardı. Resûlullah (sas) ise onlara Hz. Îsâ da dahil Allah'ın bütün peygamberlere gönderdiği İslâm'ın ilkelerini tek tek anlatıyordu. Hz. Îsâ'nın sadece Allah'ın elçisi olduğunu ve onun asla bir ilâh olamayacağını, annesi Hz. Meryem'in ise tertemiz bir kadın olduğunu belirtiyordu. Ardından onlara yalnız bir olan Allah'a teslim olup Müslüman olmaları çağrısında bulundu. Onlarsa kibirlerine yenik düşerek bu çağrıyı reddettiler. Ama Hz. Îsâ hakkında sorular sormaya devam ediyorlardı. Bu sorular karşısında Resûlullah (sas) susuyor, sadece Allah indirdiği âyetlerle heyete gerekli cevapları veriyordu. Sonunda heyetin sorularıyla ortaya koymaya çalıştığı ısrarlı doğruluk iddiası görülmemiş bir meydan okumayla karşılaştı. Her iki taraftakiler bir araya gelecek ve iddialarında yanlış olan tarafın Allah'ın lânetine çarptırılması (*mülâane*) için birlikte Allah'a dua edecekti: *"Sana gelen bu bilgiden sonra her kim bu konuda seninle tartışmaya kalkışırsa, de ki: 'Gelin, çocuklarımızı ve çocuklarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, kendimizi ve kendinizi çağıralım, sonra da Allah'ın lâneti yalancıların üzerine olsun diye dua edelim.'"*[1] Hıristiyan heyet içten içe Peygamberimizin doğruyu söylediğini anlamıştı. Heyettekiler görünürde iddialarından vazgeçemediler ama lânetleşmeye de cesaret edemediler. Sonunda başarısızlık ve yenilmişlik duygusuyla yurtlarına dönmek üzere yola çıktılar.[2]

Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Îsâ'nın insanları yalnızca Allah'a teslimiyet anlamına gelen İslâm'a çağırdığını anlatır. O, Allah'ın İsrâiloğullarına gönderdiği elçisidir. Allah Teâlâ, Hz. Îsâ'ya kitap vermiş ve onu mübarek kılmıştır. Hz. Îsâ da toplumunu dinde aşırı gitmemeye ve bir olan Allah'a kulluğa çağırmıştır. Tevrat'ı tasdik etmiş, bazı konularda onun hükümlerini kaldırmış, toplumuna namaz, zekât ve anne-babaya saygı konusunda örnek olmuştur.[3] Kısa süren tebliğ hayatında, ona ilk inanan "havâriler" Allah yolunda Hz. Îsâ'ya ve bildirdiklerine destek vermiştir.[4] Yahudiler

1 Âl-i İmrân 3/61.
2 Âl-i İmrân 3/61: İbn Kesîr, III, 73-756; İbn Hişâm, I, 583-584.
3 Meryem 19/30-31; Âl-i İmrân 3/49-50; Nisâ 4/171; Mâide 5/46, 75, 117; Meryem 19/30-32.
4 Saf 61/14.

ise Hz. Îsâ'nın, kendi dinlerini eleştiren söylemlerini hoş karşılamamışlardır. Ona tuzak kurup onu öldürmeye çalışmışlardır. Ancak Yahudiler onu çarmıha gerip öldürdüklerini düşünseler de, Kur'ân bunun doğru olmadığını ve Hz. Îsâ'nın Allah'ın katına yükseltildiğini belirtir.[5]

Kur'ân üç ilâh anlayışının Hz. Îsâ'ya atılmış bir iftira olduğunu söyler. Dolayısıyla Hz. Îsâ'nın Allah'ın oğlu olduğuna inanmak hem ona hem Allah'a atılmış büyük bir iftiradır. Kur'ân bu konuda Hıristiyanları ağır bir şekilde uyarmaktadır.[6] Çünkü Allah'ın çocuk edinmeye asla ihtiyacı yoktur. Göklerde ve yerde var olanın hepsi zaten O'nundur. Ne Hz. Îsâ ve annesi ne de melekler Allah'a kulluktan asla geri durmazlar. Meryem oğlu Mesîh de insanları kendisine değil sadece Allah'a kulluğa çağırmıştır.[7] Hıristiyanların nasıl bir yanlışa düştüğü, hesap gününde Hz. Îsâ'nın ağzından şöyle dile getirilir: *"Allah 'Ey Meryem oğlu Îsâ! İnsanlara sen mi 'Allah'ın dışında beni ve annemi birer tanrı kabul edin.' dedin?' buyurduğu zaman o şu cevabı verir: 'Hâşâ! Seni bütün eksikliklerden uzak tutarım. Hakkım olmayan şeyi söylemek kesinlikle bana yakışmaz. Hem ben böyle bir şey söyleseydim şüphesiz sen onu bilirdin. Sen benim içimdekini bilirsin, ama ben senin zâtında olanı bilmem. Benim bilgim dışında kalan şeyleri tam olarak bilen yalnız sensin.' Ben onlara ancak senin bana emrettiklerini söyledim; 'Benim de Rabbim sizin de Rabbiniz olan Allah'a sadece kulluk edin.' dedim. İçlerinde bulunduğum sürece onların yaptıklarına tanık idim. Fakat sen benim canımı aldıktan sonra onların hâlini bilip gören sadece sensin. Sen her şeye şahitsin."*[8] Bu âyetlerin devamında Hz. Îsâ, kendisine inandığını iddia edenlerin bağışlanması için dua eder.[9] Çünkü onlar, Hz. Îsâ'dan sonra onun bildirmediği şeylere inanmaya başlamışlardır. Onların yaptıkları bu yanlış, Hz. Îsâ ile bir diyalog ve sorgulama üslubuyla ortaya konmuş ve ondan sonra yanlış yola giren Hıristiyanlar uyarılmıştır. Necran heyeti de bu uyarının ve tehdidin muhatabı olmuştur.[10]

Bir olan Allah'a kulluğa çağıran bir peygamberin ilâhlık iddiasında bulunması zaten mümkün değildir. Bir peygamber olarak o, insanlara sadece "başkasına değil yalnız bir olan Allah'a kulluk edin." der. Kendisini ilâh olarak ilân etmeyeceği gibi, melekler gibi yaratılmış başka varlıklara da ilâhlık sıfatı yüklemez.[11] Dolayısıyla

5 Âl-i İmrân 3/54; Nisâ 4/157-158.
6 Nisâ 4/171-172: İbn Âşûr, VI, 58.
7 Nisâ 4/172; Mâide 5/72-73.
8 Mâide 5/116-117.
9 Mâide 5/118.
10 Mâide 5/116: Tabersî, III, 375.
11 Âl-i İmrân 3/79-80.

Hz. Îsâ, tıpkı kendinden önceki peygamberler ve kendisinden sonra gelen Hz. Muhammed (sas) gibi bir ve tek olan Allah'a çağırmıştır. Başlangıçta ona iman edenler de buna inanırdı. Ama zamanla bunu unuttular,[12] Hz. Îsâ ve annesinin ilâh olduğuna inandılar. Oysa Hz. Îsâ ve annesi de Allah'ın yarattığı kullarıdır. Zaten Yüce Allah onları hep birden helâk etmek istese buna karşı koyacak güçleri de yoktur. Yine Hz. Îsâ ve Hz. Meryem ne kendilerine ne de doğru yoldan sapan Hıristiyanların başına gelecek azabı savuşturabilirler.[13] Bütün kudret, tek ilâh olan Yüce Allah'ın elindedir. Hz. Îsâ ve annesini ilâh kabul edip "Allah üç unsurdan biridir." diyenler ve bu fikirde ısrar edenler âhirette çok kötü sonuçlarla karşı karşıya kalacaklardır.[14]

Hıristiyanların bir yanlışı da Yahudiler gibi, kendilerinin Allah'ın "oğulları" ve sevgili kulları olduğu inancına kapılmalarıdır. Onlar bunu söylemekle Allah'a çok yakın olduklarını iddia etmekteydiler. Nitekim onların bu hâlleri Kur'ân'da keskin bir şekilde şöyle eleştirilir: *"Yahudiler ve Hıristiyanlar, 'Biz Allah'ın oğulları ve sevgili kullarıyız.' dediler. De ki: 'Öyleyse Allah günahlarınızdan dolayı sizi niçin cezalandırıyor? Doğrusu siz de O'nun yarattığı sıradan insanlarsınız.' O, dilediğini bağışlar, dilediğini de cezalandırır. Göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin mülkiyeti Allah'a aittir. Dönüş de yalnız O'nadır."*[15] Âyetin, Hıristiyanların sadece Allah'a kulluk etmeye ve azabından sakınmaya daveti reddetmeleri üzerine indiği belirtilir. Hıristiyanlar, iddia ettikleri bu yakınlık sebebiyle azaba uğramayacakları yanılgısı içinde idiler.[16] Onların bu iddiaları sözde kalmamış, kitaplarına da bu bâtıl inancı kaydederek asırlar boyu sürdürmüşlerdir.[17] Oysa Hıristiyanların bu iddiaları temelden yoksun ve geçersizdir. Yarattıklarını cezalandırmak ve bağışlamak Allah'ın elindedir. Hıristiyanlar da yaptıklarının karşılığını âhirette göreceklerdir.

Mekkî sûrelerde, Hıristiyanların birbirlerini çekememezliklerinden ötürü aralarında ayrılıklar yaşadığı ve sonunda Allah'ın dinini parça parça ettikleri belirtilir.[18] Hıristiyanlar Allah'a verdikleri sözleri unutmuşlardı. Böylece aralarında düşmanlıklar oluştu. Tevhid inancından ayrıldılar ve inkâra düştüler.[19] Hz. Îsâ sadece Yüce Allah'a kulluğu ve teslimiyeti kendilerine açık delillerle anlattığı hâlde, Hıristiyanlar

12 Mâide 5/14.
13 Mâide 5/17: Mâtürîdî, IV, 188.
14 Mâide 5/17, 73.
15 Mâide 5/18.
16 Mâide 5/18: Taberî, VIII, 269.
17 Mâide 5/18: İbn Kesîr, V, 137.
18 Fâtiha 1/7; Meryem 19/37; Şûrâ 42/14; Zuhruf 43/63-65; Câsiye 45/16-17.
19 Mâide 5/14, 68.

kişisel ihtirasları sebebiyle çıkar çatışmalarına girmişlerdi. Kur'ân onlara, bu yaptıklarının feci sonuçlarıyla karşılaşacaklarını bildirmiştir.[20]

Kur'ân Hıristiyanları kendi icat ettikleri ruhbanlık anlayışı konusunda da eleştirmiştir: *"… Kendilerinin icat ettikleri ruhbanlığa gelince, biz onlara bunu emretmemiştik; sırf Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için bunu yapmışlardı, ama bunun gereğini de tam olarak yapmadılar. Biz de içlerinden iman edenlere mükâfatlarını verdik, ama çokları yoldan çıkmışlardır."*[21] Esasında Hz. Îsâ'nın tebliğinde bir ruhbanlık anlayışı yoktu. Fakat ondan hemen sonraki zamanlarda samimi Hıristiyan Müminler ağır baskılarla karşılaştılar. Bu durum karşısında onlardan bazıları bu ortamda dinlerini koruyabilmek için insanlardan uzak yerlere çekilip kendilerini ibadete verdiler. Amaçları samimi olmasına rağmen zamanla bu anlayış dinin tahrifine sebep oldu. Âyet, bizlere, Hıristiyanların yanlış davranışlarını göz önüne sermekle birlikte, esasında Yüce Allah'ın böyle bir yaşam biçimini onaylamadığını da göstermektedir.[22]

HIRİSTİYANLAR, PEYGAMBERİMİZE KARŞI BAĞNAZLIK İÇİNDE OLMUŞLARDI

وَلَنْ تَرْضٰى عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارٰى حَتّٰى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْۜ قُلْ اِنَّ هُدَى اللّٰهِ هُوَ الْهُدٰىۜ وَلَئِنِ
اتَّبَعْتَ اَهْوَٓاءَهُمْ بَعْدَ الَّذ۪ي جَٓاءَكَ مِنَ الْعِلْمِۙ مَا لَكَ مِنَ اللّٰهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَص۪يرٍ ﴿١٢٠﴾

"Sen dinlerine uymadıkça Yahudiler de Hıristiyanlar da senden asla memnun kalmayacaklardır. De ki: 'Asıl doğru yol ancak Allah'ın yoludur.' Eğer sana gelen ilimden sonra onların arzularına uyarsan, bilesin ki artık Allah sana ne dost ne de yardımcı olacaktır."

(Bakara 2/120)

20 Âl-i İmrân 3/19: Taberî, V, 282-283; Zemahşerî, I, 539.
21 Hadîd 57/27.
22 Hadîd 57/27: Taberî, XXII, 432; Elmalılı, VII, 4766.

Kur'ân'ın indiği dönemde Hıristiyanlar Allah'ın dinine karşı tutucu ve bağnazca bir tavır sergilemişlerdir. Onların Müminlerden hoşlanmadığı Kur'ân'da şu şekilde anlatılmaktadır: *"De ki: 'Ey Ehl-i kitap! Biz yalnız Allah'a, bize indirilene ve daha önce indirilene iman ettiğimiz için mi bizden hoşlanmıyorsunuz? Oysa çoğunuz yoldan çıkmış kimselersiniz.'"*[23] Hıristiyanlar, tıpkı Yahudiler gibi, hakikate erişmek için sadece Hıristiyan olmak gerektiğini iddia ediyor, kendilerinden başkasının cennete giremeyeceğini ileri sürüyorlardı. Hıristiyanlar bu sözleriyle yalnız kendilerinin doğru yolda olduğunu söylemekteydiler. Âhirette de kurtuluşa ereceklerini iddia ettiler. Kur'ân ise bu iddiaların boş ve delilden yoksun olduğunu şöyle dile getirmektedir: *"Onlar, 'Yahudi veya Hıristiyan olanlar hariç, hiç kimse cennete giremeyecek.' dediler. Bu onların kuruntusudur. De ki: 'Eğer sözünüzde doğru iseniz kesin kanıtınızı getirin!'"*[24]

Onlar yine dindeki tutucu tavırları nedeniyle İsrâiloğullarının büyük peygamberlerinin de Hıristiyan olduğunu ileri sürdüler. Oysa onlar insanları Hıristiyanlığa veya Yahudiliğe değil, Allah'ın dinine çağırmışlardı. Onların bu iddiaları ise açık dayanaktan yoksundu: *"'Yoksa siz İbrâhim, İsmâil, İshak, Ya'kūb ve torunların Yahudi yahut Hıristiyan olduklarını mı söylüyorsunuz?' De ki: 'Siz mi daha iyi bilirsiniz, yoksa Allah mı?' Allah katından gelmiş olup kendinde bulunan bir tanıklığı (bilgiyi insanlardan) gizleyenden daha zalim kim vardır? Allah, yaptıklarınızdan habersiz değildir."*[25] Âyetin sonunda Hıristiyanların İsrâiloğullarına gönderilen bu peygamberlerin Hıristiyan olmadıklarını bildikleri, bile bile bu gerçeği gizledikleri ifade edilir.[26] Kur'ân'a göre ise doğruya erişmek için Allah'ın dosdoğru dinini takip etmek yeterlidir. Hz. İbrâhim ve diğer peygamberler de böyle yapmıştır. Hz. İbrâhim, Hak Teâlâ'ya gerektiği şekilde iman eden (*hanîf*) ve bunu tebliğ eden bir peygamberdir. Müminler de onu izlemektedirler. Bu gerçek Kur'ân'da şöyle dile getirilir: *"Onlar, 'Yahudi veya Hıristiyan olun ki doğru yolu bulasınız.' dediler. Sen de şöyle de: 'Hayır! Biz, Hanîf olan (hakka yönelen) İbrâhim'in dinine uyarız. O, Müşriklerden değildi.'"*[27] Ayrıca bu âyette Hz. İbrâhim'in müşrik olmadığına değinilerek Hıristiyanlık'taki teslis anlayışının şirk olduğu yeniden hatırlatılır. Bir sonraki âyette de İslâm gerçeğinin bütünlüğü ve sürekliliği hakkında Müslümanlara şöyle demeleri emredilir: *"Biz Allah'a ve bize indirilene; aynı şekilde İbrâhim, İsmâil, İshak ve Ya'kūb ve*

23 Mâide 5/59.
24 Bakara 2/111: Taberî, II, 429.
25 Bakara 2/140.
26 Bakara 2/140: Râzî, IV, 99.
27 Bakara 2/135.

torunlarına indirilenlere; yine Mûsâ ve Îsâ'ya verilenlere ve bütün peygamberlere Rableri tarafından gönderilenlere inandık. Onlar arasında ayırım yapmayız; biz O'na teslim olmuşuz deyin."[28] Bu âyette bütün peygamberlerin getirdiği Allah'ın dininin özlü bir tanımı yapılmakta hem Yahudiler hem de Hıristiyanlar bu dine bir kez daha çağrılmaktadır.[29]

Hıristiyanların tevhid çağrılarına olumlu karşılık vermemelerinin bir başka sebebi de din adamlarıydı. Çünkü onlar, çıkarlarını ve bozuk inançlarını halkı sömürmek için bir araç olarak kullanmaktan çekinmiyorlardı. Kur'ân-ı Kerîm onların bu istismarını şöyle haber verir: *"Ey iman edenler! Bilin ki hahamların ve rahiplerin birçoğu halkın mallarını haksızlıkla yerler ve Allah yolundan alıkoyarlar. Altın gümüş biriktirip Allah yolunda harcamayanları elem veren bir azapla müjdele!"*[30] Onlar insanlardan dini güçlendirmek adına aldıkları bağışlarla önemli çıkarlar elde ediyorlardı.[31] Nitekim tefsirlerde Hıristiyan din adamlarının, Hz. Peygamber'in İslâm'a çağrısını sosyal konumlarını kaybetmemek için kabul etmedikleri belirtilir.[32]

Müslümanların, dinlerini alay ve eğlence konusu edinen Yahudi ve Hıristiyanlarla yakın dostluk ve sırdaşlık ilişkisi kurmaları yasaklanmıştır: Nitekim âyette konu şu şekilde ifade edilir: *"Ey iman edenler! Yahudileri ve Hıristiyanları veli edinmeyin. Onlar birbirlerinin velileridir. Sizden kim onları dost edinirse şüphesiz o da onlardandır. Allah zalimler topluluğunu hidayete erdirmez."*[33] Zira onları yakın dost edinen Müslümanların onların bâtıl inanç ve uygulamalarından etkilenecekleri ihtimali vardır.[34] Bu sebeple Hz. Peygamber (sas), Müslümanların diğer din mensuplarıyla olan ilişkilerinde mesafeli olmaları ve onlara benzememeleri gerektiği konusunda uyarılarda bulunmuştur.[35]

---

28 Bakara 2/136.
29 Bk. Bakara 2/136: Elmalılı, I, 513-514.
30 Tevbe 9/34.
31 Tevbe 9/34: Râzî, XVI, 44.
32 Âl-i İmrân 3/61: İbn Âşûr, III, 265.
33 Mâide 5/51; ayrıca bk. Mâide 5/57.
34 Mâide 5/51: Elmalılı, III, 1712.
35 Bakara 2/105: İbn Kesîr, II, 205; Buhârî, "Libâs", 64; Ebû Dâvûd, "Ṣalât", 88; "Libâs", 4.

HIRİSTİYANLARDAN DOĞRUYU GÖRENLER ÖVÜLMÜŞTÜR

قُلْ اٰمِنُوا بِهٖٓ اَوْ لَا تُؤْمِنُواۜ اِنَّ الَّذ۪ينَ اُو۫تُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهٖٓ اِذَا يُتْلٰى عَلَيْهِمْ يَخِرُّونَ لِلْاَذْقَانِ
سُجَّدًاۙ ﴿١٠٧﴾ قُلْ اٰمِنُوا بِهٖٓ اَوْ لَا تُؤْمِنُواۜ اِنَّ الَّذ۪ينَ اُو۫تُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهٖٓ اِذَا يُتْلٰى عَلَيْهِمْ
يَخِرُّونَ لِلْاَذْقَانِ سُجَّدًاۙ ﴿١٠٧﴾ وَيَخِرُّونَ لِلْاَذْقَانِ يَبْكُونَ وَيَز۪يدُهُمْ خُشُوعًا ﴿١٠٩﴾

"De ki: 'Siz o Kur'ân'a inanın veya inanmayın, şu bir gerçektir ki, bundan önce kendilerine ilim verilen kimselere (Hakk'ın âyetleri) okununca derhâl yüzüstü secdeye kapanırlar. Ve Rabbimizi tesbih ederiz, O yüceler yücesidir, Rabbimizin vaadi mutlaka yerine getirilir.' derler. Ağlayarak yüzüstü yere kapanırlar; Kur'ân onların saygısını arttırır."

(İsrâ 17/107-109)

Hıristiyanlardan İslâm'a karşı bağnaz ve tutucu olanlar bulunduğu gibi, hakikati benimseyen ve Müslümanlara yakın duranlar da olmuştur. Bunların bazıları İslâm'ın mesajı ve Kur'ân ile karşılaşınca imanı tercih etmişlerdir. Onlara daha önce iman eden ilim sahibi Yahudi ve Hıristiyanlar örnek gösterilerek hakikati kabul etmeleri istenmiştir.[36]

Yahudilerle karşılaştırıldığında Hıristiyanların Müslümanlara daha yakın davrandıkları bilinmektedir. Kur'ân'a göre, içlerinde insaflı ve kibre kapılmayan din adamlarının ve rahiplerin bulunması Müslümanlara kötü davranmalarını engellemiştir: Konu âyette şöyle anlatılır: *"Kuşku yok ki iman edenlerin, insanlar içinde en amansız düşmanlarının Yahudiler ve Müşrikler olduğunu göreceksin. Yine, onlar arasında iman edenlere sevgi bakımından en yakın olanların da, 'Biz Hıristiyanız.' diyenler olduğunu göreceksin. Çünkü bunların içinde (insaflı) keşişler ve rahipler vardır ve onlar büyüklük taslamazlar."*[37] Nitekim Mekke'de Müşriklerin baskı ve zulmünden bunalan Müslümanlar Habeşistan'a hicret etmek zorunda kalmışlardı. Mekke'de Müşriklerin eziyetlerinden kaçan Müslümanlar orada merhameti ile tanınan

---

36 Bk. İsrâ 17/107-109: Tabersî, VI, 230; Elmalılı, V, 3213-3214.

37 Mâide 5/82.

ve kendisi de İncil'i bilen Habeşistan'ın yöneticisi Necâşî'ye sığınmıştı. Necâşî, Müslümanları himaye edip ağırladı. Tefsirlerimizde Ca'fer b. Ebî Tâlib'in Necâşî'ye Hz. Îsâ ve Meryem hakkındaki Meryem sûresinin 27-34. âyetlerini okuduğu, onun bu âyetlerde anlatılanlardan çok etkilenip ağladığı anlatılır.[38] İnsaf ve merhamet sahibi Necâşî ve yanındaki Hıristiyan din adamları Son Peygamber'in geleceğini bildiklerinden, kendilerine sığınan Müslümanlara sırtlarını dönmemişler, aksine onları koruyup kollamışlardı.[39]

Necâşî ve yanındaki âlimlerin karakterine sahip bazı Hıristiyanlar İslâm'ı duyduklarında onu benimsemişlerdi. Kur'ân-ı Kerîm'in tasvirine göre bunlar, en başta Allah'a verdikleri söze sadık kimselerdir. Onlar İncil'e inandıkları gibi zamanı gelince Kur'ân'a da inanmaktan geri durmamışlardır.[40] Bunun sebebi, kalplerinde Allah'a teslim olmaya karşı bir tutuculuğun ve katılığın bulunmamasıdır. Bu kimseler Allah korkusu taşıyan, dindar kimselerdir. Zira Hz. Îsâ'ya uyanlar, onun örnek kişiliğini ve İncil'deki hoşgörü vb. ahlâkî erdemleri özümseyenler, bu sayede kalpleri şefkat ve merhamet dolu insanlar oldular.[41] Dolayısıyla Kur'ân'ın dile getirdiği hakikatlere kayıtsız kalamadılar. İçlerinde zaten taşıdıkları iman Kur'ân'la birlikte zirveye çıktı. Âyetleri dinlediklerinde gözleri yaşla dolan bu samimi kimseler, âhiret gününe iman eden ve güzel ameller işleyen insanlardı... Hakikate erişen ve ona bağlanan bu kişilerin sözleri şu olmuştur: *"Bütün emelimiz Rabbimizin bizi erdemliler topluluğuna dahil etmesi olduğuna göre, Allah'a ve ondan bize gelen gerçeğe niçin iman etmeyelim?"* İşte böyle davrananları Yüce Allah ödüllendirecektir. Ödülleri ise içinde ebedî kalacakları eşsiz mutluluk yurdu cennetlerdir.[42]

Tefsir kaynaklarında âyetlerde bahsi geçen bu kişilerin kimler olduğu hakkında çeşitli rivayetler nakledilmektedir. Bir yoruma göre bunlar, Habeşistan'dan Medine'ye gelen bir heyet idi. Onları Necâşî göndermişti.[43] Başka bir görüşe göre bunlar, Habeşistan'a göç eden Müslümanların okuduğu âyetleri dinleyen Necâşî ve etrafındaki Hıristiyanlardı.[44] İlk görüşü benimseyenlere göre heyetteki Hıristiyanlar, daha önce ülkelerine sığınan Müslüman muhacirlerden öğrendikleri şeyler üzerine Medine'ye Peygamberimizle görüşmeye gelmişlerdi. Hudeybiye Barış Antlaşmasının sağladığı güven ortamı üzerine Medine'ye dönen muhacirlerle birlikte

38 Bk. Zemahşerî, II, 281; Râzî, VIII, 58.
39 Bk. Mâide 5/82: Taberî, VIII, 594-600; Makrîzî, I, 37-38.
40 Âl-i İmrân 3/199: Taberî, VI, 329.
41 Hadîd 57/27: Taberî, XXII, 427; Kurtubî, X, 271.
42 Mâide 5/83-85.
43 Mâide 5/83: Taberî, X, 507-508; VIII, 601.
44 Mâide 5/83: Râzî, XII, 72.

gelmiş olmaları kuvvetle muhtemeldir. Başka açıklamalara göre bu kişiler civarda bulunan ve tahrif edilmemiş Hıristiyanlığa inananlar olabilir. Bu kimselerin Hıristiyanlığın egemen olduğu Bizans topraklarından tebliğ için Arap yarımadasına gelen ve hâli hazırda orada yaşayan Hıristiyanlar olabileceği de belirtilmiştir.[45] Esasında bu insanların kim oldukları çok da önemli değildir. Hıristiyan oldukları kesin olan bu kimselerin, kibirlenerek hakikati inkâra şartlanmadıkları, bir tutuculuk içinde olmadıkları anlaşılmaktadır. Böyle olduğu için kendilerine okunan âyetleri dinlemişler ve onlardan etkilenmişlerdir. Etkilenmekle kalmayıp imanı seçmişlerdir. Belli ki Hz. Îsâ'yı gerçek kimliğiyle tanımaları, Hz. Peygamber'i de tanımalarını kolaylaştırmıştır. Gerek Yahudilerden gerekse Hıristiyanlardan olup bu şekilde İslâm'ı benimseyenler bize şunu hatırlatmaktadır: Allah'ın peygamberler vasıtasıyla gönderdiği hakikat aynı dili konuşmaktadır. Büyüklenmeksizin bu dilin mahiyetini kavrayan insanlar hakikat paydasında buluşabilmektedirler.

Kur'ân'ın indiği dönemde Mekke'de bazı Hıristiyan köleler, ayrıca ticaret ve tebliğ için gelen Hıristiyanlar bulunmaktaydı. Yine Mekke döneminde Müslümanların bir kısmının hicret etmek zorunda kaldığı Habeşistan Hıristiyanların yoğun olarak bulunduğu bir yerdi. Buranın hükümdarı da bir Hıristiyan idi. İyi kalpli bu Hıristiyan hükümdar Müslüman muhacirlere çok iyi davranmış ve onları iyi bir şekilde ağırlamıştı. Medine'de ise yine tüccar Hıristiyanlara rastlanmaktaydı. Bununla birlikte Medine döneminde çevredeki Hıristiyan ülke ve topluluklardan gruplar hâlinde heyetler geliyordu. Bu heyetler Allah Resûlü (sas) ile çeşitli konuları görüşüyor, İslâm dini hakkında bilgi ediniyorlardı. Âyetlerden anlaşıldığı üzere, Hıristiyanların bir kısmı Hz. Peygamber'e tıpkı Yahudiler gibi davranmışlardı. Onlar gibi kibre kapılmış ve kendilerini hakikatin tek temsilcisi olarak görmüşlerdi. Müslümanların inanç ve değerlerine saygı göstermemiş, cennete bile sadece kendilerinin gireceğini iddia etmişlerdi. Bunlar aynı zamanda ahlâktan da yoksun kimselerdi. İnsanların mallarını haksız yere yemekten çekinmiyorlardı. Kur'ân bu kimseleri ciddi bir şekilde eleştirmiş ve hak ettikleri cezayla karşılaşacaklarını haber vermiştir. Hıristiyanların bir kısmı ise Müslümanlarla iyi geçinmiş, hatta İslâm'ı benimseyip onların tarafına geçmişlerdi. Bu kimseler kalplerinde diğer insanlara karşı sevgi besleyen ve kibirden uzak Hıristiyanlardı. Bu Hıristiyanlar diğerleri gibi, üç tanrı inancını benimseyen ve Hz. Îsâ'yı Allah'ın oğlu kabul eden sapkın Hıristiyanlığa mensup kimseler değildi.

45 Bk. Mâide 5/83: Mâtürîdî, IV, 289; İbn Âşûr, VII, 7.

Teslis inancını benimseyen Hıristiyan inancı Kur'ân tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Kur'ân'a göre üç tanrı inancı (*teslis*) tam anlamıyla küfürdür. Çünkü gerçek ilâh tek (*yegâne*) ve mutlak kudret sahibi olmalıdır. Aslında bütün ilâhî dinlerin temelindeki ilâh anlayışı da böyledir. Fakat zamanla tıpkı Hıristiyanlık'ta olduğu gibi bu anlayış terk edilmiştir. Onların tevhid inancını bırakıp üç tanrılı inanca geçmeleri, sağlam inançlarına karşı sadakatsiz olmalarının bir sonucudur. Hz. Îsâ'nın getirdiği öğretilere sahip çıkacaklarına söz vermiş (*misâk*) olmalarına rağmen, çıkar çatışmaları sonunda aralarında kıskançlık ve kavgalar baş göstermiştir. Bunun neticesinde çok farklı gruplara ayrılan Hıristiyanlar, gerçeklikten uzak bir inanç geliştirmişlerdir. Üçleme (*teslis*) adı verilen bu inanç samimi bir kul ve peygamber olan Hz. Îsâ'yı Allah'ın oğlu olarak kabul eder. Böyle bir yanlış inanç içinde bulunanlara Kur'ân'ın çağları aşan şu daveti geçerlidir: *"'Allah, Meryem oğlu Mesîh'in kendisidir.' diyenler, hiç şüphesiz hakikati inkâr etmişlerdir. Oysa Mesîh, 'Ey İsrâiloğulları! Benim de Rabbim sizin de Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin.' demişti. Bilinmeli ki her kim Allah'a ortak koşarsa Allah ona cennet yüzü göstermeyecek ve onun varacağı yer cehennem olacaktır. Zalimlerin yardımcıları da olmayacaktır. Andolsun ki 'Allah üç unsurdan biridir.' diyenler de kâfir olmuşlardır. Hâlbuki bir tek ilâhın dışında hiçbir ilâh yoktur. Şayet bu dediklerinden vazgeçmezlerse, böylece kâfir olanları elem verici bir azaba çarptırılacaklardır. Hâlâ Allah'a tövbe edip O'nun bağışlamasını dilemeyecekler mi? Allah çok bağışlamakta, çok esirgemektedir."*[46]

46 Mâide 5/72-74.

SÂBİÎLER

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحٖيمِ

إِنَّ الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَالَّذٖينَ هَادُوا وَالنَّصَارٰى وَالصَّابِئٖينَ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ
وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْۚ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ
وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٢﴾

"Şüphesiz ki; iman edenlerden, Yahudilerden, Hıristiyanlardan ve Sâbiîlerden Allah'a ve âhiret gününe inanıp sâlih amel işleyenler için Rableri katında mükâfat vardır. Onlar için herhangi bir korku yoktur; onlar üzüntü de çekmeyecekler."

(Bakara 2/62)

إِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِؤُنَ وَالنَّصَارٰى مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ
الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٩﴾

"Şüphesiz ki; iman edenlerden, Yahudilerden, Sâbiîlerden ve Hıristiyanlardan Allah'a ve âhiret gününe inanıp sâlih amel işleyenler için korku olmayacak ve onlar üzülmeyeceklerdir."

(Mâide 5/69)

إِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئِينَ وَالنَّصَارٰى وَالْمَجُوسَ وَالَّذِينَ
اَشْرَكُوا إِنَّ اللّٰهَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ إِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿١٧﴾

"Şüphesiz ki; iman edenler, Yahudiler, Sâbiîler, Hıristiyanlar, Mecûsîler ve şirke sapanlar var ya; her biri hakkındaki hükmünü Allah kıyamet günü kesinlikle verecektir. Şüphesiz Allah her şeye tanıktır."

(Hac 22/17)

Konunun Kavramsal Bağlamı

Sâbiîler, Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilen dinî gruplardandır. Onlarla doğrudan alâkalı üç âyet bulunmaktadır. Bu âyetlerden biri Mekke döneminin sonlarında,[1] diğer ikisi ise Medine'de[2] inmiştir. Sadece dinî bir grup olarak adlarıyla anılmış olan Sâbiîlerin inanç esaslarına ve kimliklerine dair Kur'ân'da bilgi yer almaz.

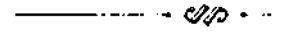
Sâbiîler Câhiliye döneminde Araplar tarafından biliniyordu. Çünkü Irak ve Şam'daki Sâbiî beldeleri bazı Arap kabilelerinin konak yerlerine komşu idi. Bazı tarihçiler Sâbiîlerden bir grup insanın Mekke'de yaşadığı ihtimalinden bahsederler. Bunlar ya tüccar olarak Irak'tan Mekke'ye gelmiş ya da Mekkeli tüccarlar onları köle pazarından satın alıp Mekke'ye getirmişlerdir.[3]

Sâbiî kelimesinin kökeninin Arapça, İbrânîce, Ârâmîce veya Mandence olduğu öne sürülmüştür. Kelimenin Arapça olduğunu düşünenlere göre *Sâbiî*, "bir dinden çıkıp başka bir dine girdi, diş çıktı, yıldız doğdu" anlamlarına gelen *sa-be-'e* fiilinden türemiştir. Ya da "eğilim gösterdi" anlamındaki *sa-be-ve* fiilinden türemiştir. Dinini bırakıp başka bir dine dönen anlamında da kullanılmıştır. Nitekim Hz. Peygamber (sas) risâletle görevlendirildiğinde önce Müşrikler onu Sâbiî diye nitelendirdiler. Çünkü Arapların dininden dönmüştü.[4] Sâbiîlere de kitap ehlinden ayrıldıklarından bu isim verilmişti.[5] Nitekim kelime, bir âyette "*esbü ileyhinne*: onlara meylederim"[6] şeklinde eğilim göstermek anlamında kullanılmıştır. Ebû Hayyân'a (ö. 745/1344) göre de daha güçlü görüş, bu kelimenin eğilim göstermek anlamında olduğudur.[7] Diğer dinlerden kendi dinlerine veya hak dinden bâtıla eğilimli olduklarından onlara Sâbiî

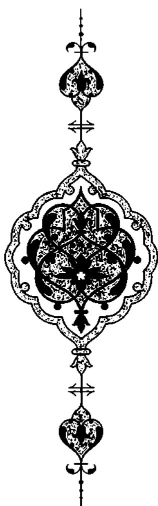
1 Hac 22/17: İbn Âşûr, XVII, 180-181.
2 Bakara 2/62; Mâide 5/69.
3 Cevâd Ali, *el-Mufaṣṣal fî Târîḫi'l-'Arab*, VI, 702.
4 Bakara 2/62: Râzî, III, 112; Kurtubî, II, 161.
5 Bakara 2/62: Kurtubî, II, 161; İbn Fâris, III, 332.
6 Yûsuf 12/33.
7 Bakara 2/62: Ebû Hayyân, I, 404.

denmiştir.[8] İbn Âşûr'a (ö. 1973) göre ise kelime, İbrânîce "suya dalmak, yıkanmak" anlamındaki *sa-be-'a* kökünden türemiştir.[9] İbnü'n-Nedîm (ö. 385/995) de, *el-Fihrist* adlı eserinde Sâbiîleri "muğtasıla" (yıkananlar) başlığıyla anlatmaktadır.[10]

Müfessirler, Sâbiîlerin yerleşim yerleri olarak şunları zikretmektedirler: Cezîretül-Musul,[11] Irak tarafında Kûse,[12] Bekûş,[13] Kesker, Batâih (bataklıklar), Irak'ın ekime elverişli arazileri olan Sevâd-ı Irak[14] ve Şam civarı.[15] Sâbiîler çoğunlukla su kenarlarına yerleşmişlerdir. Çünkü dinî âdetleri ve toplumsal gelenekleri yaz olsun kış olsun suya girmelerini zorunlu kılıyordu.[16]

8 Bakara 2/62: Beyzâvî, I, 107.
9 Bakara 2/62: İbn Âşûr, I, 533-534.
10 İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 403.
11 Bakara 2/62: Taberî, II, 36.
12 Bakara 2/62: İbn Kesîr, I, 433.
13 Bakara 2/62: İbn Ebî Hâtim, I, 128.
14 Bakara 2/62: Taberî, II, 36.
15 Bakara 2/62: Begavî, I, 88.
16 Abdürrazzâk el-Hasenî, *es-Sâbiîun*, s. 126.

ALLAH, İNANANLARA HAK ETTİKLERİ MÜKÂFATI VERİR

إِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارٰى وَالصَّابِئِينَ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ
صَالِحًا فَلَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٢﴾

"Şüphesiz ki; iman edenlerden, Yahudilerden, Hıristiyanlardan ve Sâbiîlerden Allah'a ve âhiret gününe inanıp sâlih amel işleyenler için Rableri katında mükâfat vardır. Onlar için herhangi bir korku yoktur; onlar üzüntü de çekmeyecekler."

(Bakara 2/62)

Selmân-ı Fârisî (ö. 36/656) gerçek dini araştırmak için yollara düşmüştü. Nihayet aradığını Medine'de buldu ve Peygamberimize iman etti. Bir gün, Hz. Peygamber'le konuşurken Hıristiyan olan arkadaşlarını hatırladı. Peygamberimize arkadaşlarının gayretinden bahsetti. Onların durumunun ne olduğunu sordu. Hz. Peygamber (sas) şöyle buyurdu: *"Onlar öldüklerinde Müslüman değillerdi."* Selmân (ra) diyor ki, "Benim için sanki yeryüzü kararmıştı!" Bunun üzerine *"Şüphesiz ki; iman edenlerden, Yahudilerden, Hıristiyanlardan ve Sâbiîlerden Allah'a ve âhiret gününe inanıp sâlih amel işleyenler için Rableri katında mükâfat vardır. Onlar için herhangi bir korku yoktur; onlar üzüntü de çekmeyecekler."*[1] âyeti indirildi.

1 Bakara 2/62.

Hz. Peygamber Selmân'ı çağırdı ve ona, *"Bu âyet arkadaşların hakkında indirildi."* dedi. Sonra da şöyle buyurdu: *"Benim peygamberliğimi işitmeden önce Îsâ'nın dinindeyken ölen İslâm dinindeyken ölmüştür. O kişi hayırlı bir kişidir. Ancak bugün beni işittiği hâlde bana iman etmeyen ise helâk olmuştur."*[2]

Âyette ismi anılan Sâbiîlerin kim ve nasıl bir din üzere olduklarına dair çok çeşitli bilgiler ve rivayetler vardır. Âyetleri tefsir eden müfessirlerin Sâbiîlerle ilgili bazı görüşleri şöyledir: Sâbiîlik, Yahudilikle Mecûsîlik karışımı bir dindir.[3] Başka bir ifadeye göre de Sâbiîler, Yahudilik ve Hıristiyanlıktan sapmış kimselerdir.[4] Onlar *"Lâ ilâhe illallah"* dedikleri hâlde herhangi bir dine ve kitaba inanmıyorlar ve Resûlullah'a da iman etmiyorlardı.[5] Başka bir görüş de Sâbiîlerin, Ehl-i kitap'tan bir grup olduğu, Zebûr okudukları, meleklere taptıkları ve kıbleye doğru namaz kıldıklarını ileri sürer.[6] Sâbiîlerin dinleri Hıristiyanların dinine benzer; ancak onlardan farklı olarak, gündüzün ortasında güney rüzgârının estiği tarafı kıble kabul ederek oraya yönelirler ve bir de Hz. Nûh'un dini üzere olduklarını iddia ederler.[7] Sâbiîler Yüce Allah'ı bir olarak kabul ederler; ancak amel ettikleri şeriatları yoktur. Bunlar, Zebûr'u okurlar ve geri kalan konularda Ehl-i kitap'a muhalefet ederler.[8] Bu kişiler, Allah'ı birlemekle beraber yıldızların tesirine inanırlar.[9] Bu yüzden yıldızlara taptıkları da düşünülmüştür. Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210) de bu konuda iki ayrı görüş belirtir. Bunlardan ilkine göre evreni Yüce Allah yaratmıştır, ancak O, bu yıldızların yüceltilmesini ve onlara ibadet ve dua edilmesini istemiştir. Bunun için de onlar kıble kabul edilmişlerdir. Diğer görüşe göre ise Allah felekleri ve yıldızları yaratmıştır. Bunların evrendeki iyilik, kötülük, sağlık ve hastalık gibi zıtlıkları yönetme ve düzenleme görevi vardır. Evreni yöneten bu ilâhların yüceltilmesi gerekir. Aslında onlar da Allah'a ibadet ederler.[10] Başka bir tasvir ise Sâbiîleri, kendilerine bir peygamberin daveti ulaşmayan, fıtratları üzere kalan, uyguladıkları bir dinleri olmayan topluluk olarak tanıtır.[11] Müfessirlerden Cessâs'ın (ö. 370/981) değerlendirmesine göre Kesker ve Batâih bölgesindeki Sâbiîler, Hıristiyanlardan bir grup olmakla birlikte pek çok hususta Hıristiyanlara muhaliftirler. Nitekim Hıristiyanlar onlara *Yuhannisiye* adını

2 Bakara 2/62: Taberî, II, 45.
3 Bakara 2/62: Taberî, II, 36; Râzî, III, 112; Kurtubî, II, 161.
4 Bakara 2/62: Zemahşerî, I, 277.
5 Bakara 2/62: Taberî, II, 35 vd.
6 Bakara 2/62: Taberî, II, 37.
7 Bakara 2/62: Mâverdî, I, 133.
8 Bakara 2/62: Ebû Hayyân, I, 402.
9 Bakara 2/62: Âlûsî, I, 279.
10 Bakara 2/62: Râzî, III, 113.
11 Bakara 2/62: İbn Kesîr, I, 434.

vermektedirler. Ebû Hanîfe'nin (ö. 150/767) Ehl-i kitap'tan saydığı Sâbiîler bunlardır. Ebû Hanîfe, bunların kestiklerinin yenilmesini ve kadınlarıyla evlenilmesini helâl sayar. Öyle görünmektedir ki, farklı yerlerde Sâbiî diye adlandırılan toplulukların farklı özellikleri vardı. Meselâ Harran bölgesinde yaşayan ve Sâbiî denen başka bir topluluk da Ehl-i kitap'tan görülmemişlerdir. Bunlar putlara taparlar, kendilerini herhangi bir peygambere bağlı saymazlar ve Allah'ın kitaplarından hiçbir şeyi de kabul etmezler. Bunların kestiklerinin yenmeyeceği ve kadınlarıyla evlenilmeyeceği hususunda ihtilâf yoktur.[12]

Rivayetlerden hareketle, onlardan bahseden âyetlerin Ehl-i kitap'a daha yakın olan ve Sâbiî olarak adlandırılan bir topluluğu kastettiğini söyleyebiliriz. Sâbiîlerle ilgili âyetler incelendiğinde Bakara ve Mâide sûrelerinde dört grup zikredilmektedir. Bunlar iman edenler, Yahudiler, Hıristiyanlar ve Sâbiîlerdir. Bu gruplar Allah'a ve âhiret gününe inanmaları ve sâlih amel işlemeleri durumunda bunlara Rableri katında mükâfatın olacağı ve âhirette de herhangi bir korku ve üzüntü yaşamayacakları haber verilmektedir. Ayrıca Sâbiîler, Hac ve Mâide sûrelerinde Hıristiyanlardan önce, Bakara sûresinde ise Hıristiyanlardan sonra zikredilmişlerdir. Bunun sebebi Sâbiîlerde Ehl-i kitap'a benzer inanç ve davranışların bulunması olabilir. Nitekim Zemahşerî'ye (ö. 538/1144) göre bu durum, Sâbiîlerin, Hıristiyanlardan bir çeşit olması[13] yahut da Hıristiyanlarda bir çeşit Sâbiîlik özelliğinin bulunmasındandır.[14]

Sâbiîlerin çeşitli ibadetlerinden bahsedilmektedir. Meselâ; onların beş vakit namaz kıldıkları belirtilir.[15] Yine Sâbiîlerle ilgili olarak, peygamberlere inandıkları ve her sene otuz gün oruç tuttukları bildirilir.[16] Ayrıca, cünüplük ve hayızlı hâllerden sonra guslettiklerinden, ölülerini yıkayıp defnettiklerinden bahsedilir. Onlara göre başka inançlara mensup olanlarla evlilik, dinden çıkmanın ve tövbenin kabul edilmemesinin sebebi sayıldığından yalnızca kendi dindaşlarıyla evlenirler.[17] Öte yandan bazı müfessirler, Hac sûresinin kırkıncı âyetinde geçen *sevâmi'*[18] ve *salavât*[19] kelimelerini Sâbiîlerin tapınakları şeklinde açıklamışlardır.

Sâbiîler hakkında yapılan bütün bu değerlendirmeler bir yana, Kur'ân-ı Kerîm'de onların Allah'a ve âhiret gününe inanmaları ve sâlih amel işlemeleri

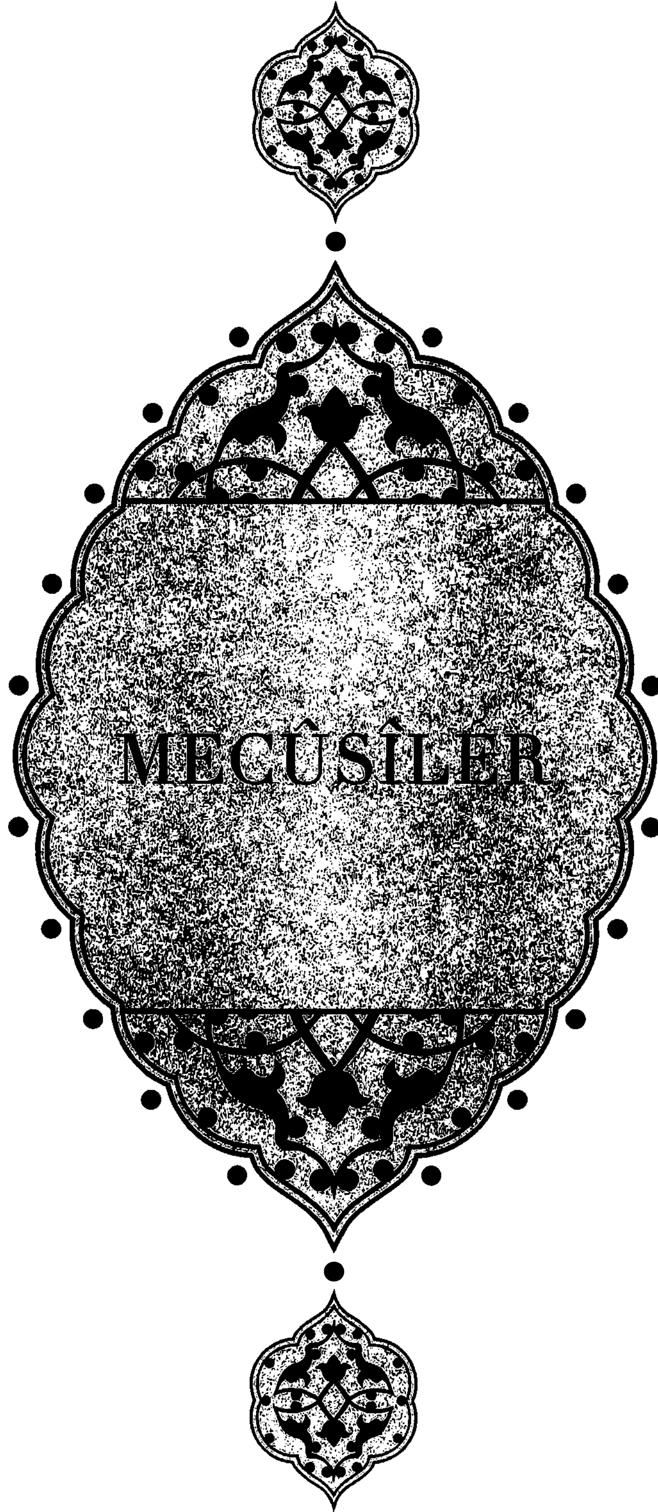
12 Tevbe 9/29: Cessâs, IV, 283; Bakara 2/62: Taberî, II, 36; Râzî, III, 112; Kurtubî, II, 161.
13 Hac 22/17: Zemahşerî, IV, 181.
14 Mâide 5/69: Elmalılı, III, 1743.
15 Bakara 2/62: Taberî, II, 36 vd.; Kurtubî, II, 161.
16 Bakara 2/62: İbn Ebî Hâtim, I, 128; İbn Kesîr, I, 433.
17 Bakara 2/62: İbn Âşûr, I, 535.
18 Hac 22/17: İbn Kuteybe, *Ġarîbü'l-Ḳur'ân*, s. 293.
19 Hac 22/40: İbn Atıyye, VI, 255.

durumunda kurtuluşa ereceklerinden bahsedilir: *"Şüphesiz ki; iman edenlerden, Yahudilerden, Hıristiyanlardan ve Sâbiîlerden Allah'a ve âhiret gününe inanıp sâlih amel işleyenler için Rableri katında mükâfat vardır. Onlar için herhangi bir korku yoktur; onlar üzüntü de çekmeyecekler."*[20] Allah'a iman etmek demek, bütün peygamberlere ve bütün ilâhî kitaplara iman etmek demektir. Nitekim bir âyet-i kerîmede şöyle buyrulmaktadır: *"Allah'ı ve peygamberlerini inkâr edenler, Allah ile peygamberlerini birbirinden ayırmak isteyenler, 'Bir kısmına inanırız ama bir kısmına inanmayız.' diyenler ve bunlar arasında bir yol tutmak isteyenler yok mu, işte gerçek Kâfirler bunlardır ve biz Kâfirlere alçaltıcı bir azap hazırlamışızdır."*[21] Aynı şekilde, hidayete ermek için Allah Resûlü'ne tâbi olmak da emredilmektedir.[22] Buna göre Yahudi, Hıristiyan ve Sâbiîlerin iman etmeleri demek, Hz. Muhammed'e (sas) ve onun Allah katından getirdiklerine iman etmeleri demektir.[23] Kur'ân-ı Kerîm, Ehl-i kitap'ın tıpkı Müminler gibi inanmalarını istemektedir: *"Eğer onlar da sizin inandığınız gibi inanırlarsa kesinlikle doğru yolu bulmuşlardır; fakat eğer yüz çevirirlerse, bu takdirde kesinlikle derin bir ayrılığa düşmüş olurlar. Onlara karşı Allah sana yeter; O, her şeyi işitendir, bilendir."*[24] Kısacası, Sâbiîlerin Allah'a ve âhiret gününe iman edip sâlih amel işlemeleri durumunda kurtuluşa erecek olmaları, imanın tevhid esaslı olması şartına bağlıdır.

Sâbiîlerin kimler olduğu hakkında birçok yorum ve değerlendirme yapılmış olmakla birlikte, kendileri hakkında kesin olarak bildiğimiz tek şey, onların da Yahudiler ve Hıristiyanlar gibi dinî bir topluluk olduklarıdır. Zira Kur'ân onları Müminler ve Ehl-i kitap ile birlikte iman bağlamında ve Mecûsîlerle birlikte de inkâr bağlamında anar. Ancak onların inançlarına ve kimliklerine dair bilgi vermez. Sâbiîlerin zikredildiği âyetlerden şunu da anlıyoruz ki, kurtuluşun yolu sadece kimlik olarak bir dine mensubiyet değildir. Kurtuluşun tek yolu, gerçek mânada Allah'a ve âhiret gününe inanmak, imanın gerektirdiği hususları kabul etmek ve de Allah'ın razı olduğu sâlih amelleri işlemektir.

20 Bakara 2/62.
21 Nisâ 4/150-151.
22 A'râf 7/158.
23 Bakara 2/62: Taberî, II, 39.
24 Bakara 2/137.

MECÛSÎLER

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذ۪ي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ
ثُمَّ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ ﴿١﴾

"Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve ışığı var eden Allah'a mahsustur. Ama yine de kâfir olanlar (putları) Rablerine eş tutuyorlar."

(En'âm 6/1)

وَقَالَ اللّٰهُ لَا تَتَّخِذُٓوا اِلٰهَيْنِ اثْنَيْنِۚ اِنَّمَا هُوَ اِلٰهٌ وَاحِدٌۚ فَاِيَّايَ فَارْهَبُونِ ﴿٥١﴾

"Allah 'İki ilâh edinmeyin, ilâh bir tektir. Yalnız benden korkun.' buyurdu."

(Nahl 16/51)

إِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِـِٔينَ وَالنَّصَارٰى وَالْمَجُوسَ وَالَّذِينَ
اَشْرَكُواۗ اِنَّ اللّٰهَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِۜ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿١٧﴾

"Gerçek şu ki, iman edenler, Yahudiliği benimseyenler, Sâbiîler, Hıristiyanlar, Mecûsîler ve şirke sapanların her biri hakkındaki hükmünü Allah kıyamet günü verecektir. Şüphesiz Allah her şeye tanıktır."

(Hac 22/17)

وَجَعَلُوا لِلّٰهِ شُرَكَٓاءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ وَخَرَقُوا لَهُ بَن۪ينَ وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍۜ
سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى عَمَّا يَصِفُونَ۟ ﴿١٠٠﴾

"Cinleri Allah'a ortak koştular. Oysa onları da Allah yaratmıştır. Bilgisizce O'na oğullar ve kızlar yakıştırdılar. Allah, onların ileri sürdüğü vasıflardan uzak ve yücedir."

(En'âm 6/100)

اَلَّذ۪ي لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَلَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَر۪يكٌ
فِي الْمُلْكِ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَّرَهُ تَقْد۪يرًا ﴿٢﴾

"O, göklerin ve yerin egemenliği kendisine ait olan, çocuk edinmeyen, egemenliğinde ortağı bulunmayan, her şeyi yaratan, yarattığına belli bir ölçüye göre düzen veren Allah'tır."

(Furkān 25/2)

Konunun Kavramsal Bağlamı

Mecûsîler, Kur'ân'ın nüzûl döneminde var olan dinî bir gruptur. Kur'ân'da onlardan açıkça sadece Hac sûresinin 17. âyetinde *el-Mecûs* adıyla söz edilmektedir. Ancak nüzûl sebeplerine bakıldığında Mâide 5/1; En'âm 6/1, 100, 121; Nahl 16/51; Furkān 25/2 gibi âyetlerin de Mecûsîlerin bâtıl inançlarına işaret ettiği anlaşılmaktadır.

Mecûs, İslâm'dan önce Câhiliye şiirinde de görülen, Farsça asıllı olduğu kabul edilen bir kelimedir.[1] Mecûsîlik (*Mecûsîyye*) bir dindir ve Mecûsî de bu dinden olan kişidir.[2] *Mecûs, Mecûsî* kelimesinin çoğuludur.[3]

Kur'ân-ı Hakîm, Mecûsîlerden, kelimenin kullanıldığı tek âyetten de anlaşılacağı üzere "iman edenler" (*ellezîne âmenû*), "Yahudiliği benimseyenler" (*ellezîne hâdû*), "Sâbiîler" (*es-Sâbiûn*), "Hıristiyanlar" (*en-Nesârâ*) ve "şirke sapanlar" (*ellezîne eşrekû*) gibi nüzûl dönemi dinî grupları içinde bahsetmektedir.

1 İbn Fâris, V, 5, 298.
2 Cevherî, III, 977.
3 Zebîdî, XVI, 495.

Mecûsîlerin tarihleri ve inançları konusunda kaynaklarımızda yer alan bilgilere göre, Mecûsîler, İslâm'ın doğuşu sırasında Arap yarımadasına komşu İran'da ve onun etki alanında bulunan Arap bölgelerinde var olan dinî gruplardan biridir. Nitekim, İran krallarına bağlı olan Temîm ve Bekr kabilelerinin yanı sıra Bahreyn'de Mecûsî kabileler vardı.[1] Mecûsîler, ateşe taparlar ve onu yüceltirler.[2] İbn Abbas (ö. 68/687-88), Mecûsîlerin *Zenâdıka* (zındıklar) olarak adlandırıldıklarını söyler. Bu kimseler, Tanrı ile "Ehrimen" adını verdikleri İblîs'in iki kardeş olduklarına inanırlar. Onlara göre Tanrı, insanı, hayvanları ve iyilikleri yaratırken, İblis yırtıcı canavarları, yılanları, akrepleri ve kötülükleri yaratmıştır. Evrendeki bütün iyilikler Yezdân'ın (Ahuramazda) işidir. Bütün kötülükler de Ehrimen'e aittir. Mecûsîlere zındık adının verilmesi Zerdüşt'ün kendisine Allah'tan geldiğini iddia ettiği kitabın adı *Zend*'den gelmektedir. Çünkü bu kitaba inananlara *Zendî* denmiş ve sonra kelime Arapçaya girerken *zındık* şekline dönüşmüştür.[3]

Hac sûresinin, Mecûsîlerden bahseden 17. âyeti Mekke'de inmiştir.[4] Hac sûresindeki söz konusu âyet dışındaki bazı âyetlerin tefsirlerinde de Câhiliye döneminde Mecûsîlerle Kureyşli Müşrikler arasında bir iletişimin, hatta bir yakınlığın varlığına dair bilgiler bulunmaktadır.[5] Hz. Peygamber'in (sas) hayatına baktığımızda da Mecûsîlerin ülkesi İran ile bölgenin ilişkisinin bulunduğu görülmektedir. Nitekim Peygamberimiz, Hayber Seferi'nin yapıldığı sene (6/628), İran Kisrâsı'na mektup göndermişti. Mektubun sonunda *"İslâm'ı kabul etmezsen Mecûsîlerin günahı senin üzerinedir."* yazıyordu. Aktarıldığına göre Kisrâ bu mektubu yırtıp parçaladı

1 Tevbe 9/29: İbn Âşûr, X,164.
2 Hac 22/17: Taberî, XVI, 485; İbn Ebî Hatim, VIII, 2478.
3 En'âm 6/100: Râzî, XIII, 118-119.
4 Hac 22/1: Zemahşerî, IV, 173.
5 En'âm 6/121: Râzî, XIII, 179.

ve Resûlullah'ın çağrısını dikkate almadı.[6] Rûm sûresinin başındaki âyetlerde hem Rumların hem de Müslümanların kazanacakları zafer müjdelenmiştir.[7] Nitekim Rumların İranlıları yenmesi Bedir Savaşı'yla aynı yılda (2/624) gerçekleşmiştir. Doğu Roma'nın zaferleri bundan sonra da peş peşe devam etmiş, sonunda Hudeybiye gününde de Kisrâ'nın ölüm haberi Resûlullah'a ulaşmıştı. İslâmiyet'in hızla yayılmasına zemin hazırlayan büyük bir zafer olan böyle bir günde Müslümanlar Allah'ın vaadinin gerçekleşmesiyle sevinmişlerdi.[8]

615 yılında Doğu Roma'nın İran'a yenilmesi, Mekke'de Müşriklerin İran'daki Mecûsîlerle yakınlıklarını ortaya koyan olaylardan biri olmuştu. O zaman Sâsânî Kisrâsı Hüsrev, Rum Kayseri ise Heraklius idi.[9] Rumların yenilgi haberi Mekke'de bulunan Peygamber Efendimize ve ashâbına ulaştı. Müşrik Mecûsîlerin Ehl-i kitap olan Rumları yenmesi onları üzmüştü. Müşrikler ise Mecûsîlerin üstün gelmesinden ötürü sevinip eğlendiler ve Hz. Peygamber'in ashâbıyla karşılaştıklarında şöyle dediler: "Siz Ehl-i kitap'sınız, Hıristiyanlar da Ehl-i kitap. Bizim gibi müşrik olan İranlı kardeşlerimiz sizin gibi Kitap ehli olan Rumları yendi. Eğer siz de bizimle savaşırsanız elbet biz size üstün geliriz." Bunun üzerine Allah Teâlâ şu âyetleri indirdi: *"Elif-lâm-mîm. Rûmlar yakın bir yerde yenilgiye uğradılar. Fakat onlar bu yenilgilerinden sonra birkaç yıl içinde galip gelecekler. Önce olduğu gibi sonra da Allah'ın dediği olur. O gün Müminler sevinecekler."*[10] Hz. Ebû Bekir Müşriklere giderek şunları söyledi: "Kardeşlerinizin kardeşlerimize galip gelmesine mi sevindiniz? Hiç sevinmeyin! Vallahi Rumlar İranlılara galip gelecekler. Bunu bize Peygamberimiz (sas) haber verdi." Bunun üzerine Übey b. Halef, Hz. Ebû Bekir'e doğru yöneldi ve "Yalan söylüyorsun ey Ebâ Fudeyl!" dedi. Hz. Ebû Bekir ise "Asıl sen yalan söylüyorsun ey Allah'ın düşmanı!" dedi ve sonra şöyle devam etti. "On deve benden on deve senden. Eğer üç seneye kadar Rumlar İranlılara galip gelirse ben alacağım. Yok, İranlılar galip gelirse sen alacaksın." Aralarında bu şekilde anlaştılar. Hz. Ebû Bekir, Resûlullah'a gelerek olup biteni anlattı. Resûl-i Ekrem (sas) de şöyle buyurdu: "Rûm sûresi 4. âyette geçen *bid'* kelimesi üçten dokuza kadar olan sayıları içerir. Sen bedeli arttır; süreyi de uzat." Hz. Ebû Bekir çıktı ve Übey'le karşılaştı. Übey ona "Herhâlde pişman oldun." dedi. Hz. Ebû Bekir ise "Hayır, bedeli arttırmaya ve süreyi uzatmaya var mısın? Dokuz seneye kadar, onu yüz deve yap." dedi. Übey de "Yaptım." diye karşılık

6 Taberî, *Târîḫ*, II, 654.
7 Rûm 30/2: Taberî, XVIII, 449.
8 Rûm 30/1-4: Taberî, XVIII, 454.
9 Rûm 30/1-4: İbn Âşûr, XXI, 43.
10 Rûm 30/1-4.

verdi.[11] Sonunda belirledikleri süre dolmadan Doğu Roma, İran'ı yenilgiye uğrattı. Bu sırada kumar da yasaklanmıştı. Söz konusu iddia kumar kapsamına girdiğinden Hz. Ebû Bekir Übey'in vârislerinden aldığı develeri Resûlullah'ın tavsiyesiyle sadaka olarak dağıttı.[12]

MECÛSÎLER HAKKINDA NİHAÎ HÜKÜM ALLAH TARAFINDAN VERİLECEKTİR

إِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئِينَ وَالنَّصَارٰى وَالْمَجُوسَ وَالَّذِينَ اَشْرَكُوا اِنَّ اللّٰهَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿١٧﴾

"Gerçek şu ki, iman edenler, Yahudiliği benimseyenler, Sâbiîler, Hıristiyanlar, Mecûsîler ve şirke sapanların her biri hakkındaki hükmünü Allah kıyamet günü verecektir. Şüphesiz Allah her şeye tanıktır."

(Hac 22/17)

Kur'ân-ı Kerîm, indiği yerde ve çevresinde bulunan bütün dinlerden söz eder. Yüce Allah Yahudi, Sâbiî, Hıristiyan, Mecûsî ve şirk inançlarına mensup kimselerle Müminler arasında kıyamet gününde kararını verecek ve hangisinin cennete gireceğini belirleyecektir. O'nun vereceği hüküm, Müminleri cennete, küfür ve şirkte diretenleri ise cehenneme koyacaktır.[13]

Tefsir kaynaklarımız, Mecûsîlerin âlemin biri iyi biri de kötü olmak üzere iki yaratıcısı olduğuna inandıklarını belirtir. Bu yüzden Allah'ın birliğini vurgulayan âyetlerin aynı zamanda bu inanca sahip Mecûsîlere bir reddiye olduğu yorumunu yapanlar olmuştur. Zira Mecûsîler, karanlık ve aydınlığın âlemi düzene koyan iki unsur olduğunu ileri sürmektedirler. Bunlardan biri kadim ilâhtır. Diğeri ise

11 Rûm 30/1-4: Taberî, XVIII, 450 vd.
12 Rûm 30/1-4: İbn Kesîr, XI, 7.
13 Hac 22/17: Taberî, XVI, 485.

kötülükleri yapan ve sonradan yaratılmış olan şeytandır.[14] *"Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah'a mahsustur. Böyle iken inkâr edenler başka şeyleri Rablerine denk tutuyorlar."*[15] mealindeki âyette, Mecûsî inancına karşı bir reddiye bulunmaktadır.[16] Yine, *"O, göklerin ve yeryüzünün mülkü (hükümranlığı) kendisine ait olandır. Çocuk edinmemiştir. Mülkünde hiçbir ortağı da yoktur. O her şeyi yaratmış ve yarattığı o şeyleri bir ölçüye göre takdir etmiştir."*[17] âyetinde, şeytanın veya karanlığın bazı şeyleri yarattığına inanan Mecûsîlere itirazda bulunulmaktadır. Bilakis *"Allah her şeyi yaratmıştır."* [18]*"Bir de cinleri Allah'a birtakım ortaklar yaptılar. Oysa onları o yarattı. Bilgisizce Allah'a oğullar ve kızlar da uydurdular. O, onların niteledikleri şeylerden uzaktır, yücedir."*[19] İbn Abbas'a göre bu âyet *Zenâdika* yani Mecûsîler hakkında inmiştir.[20]

Mekke'deki Müşriklerle Mecûsîler arasındaki ilişkilerin yakınlığına dair bilgiler de ölü hayvanın etini yemeyi yasaklayan âyetin iniş nedenini belirten rivayetlerde görülür. Ayrıca bu rivayetler, Sâsânîlerin o dönemde Mekke'de olanları ne kadar yakından izlediğini de göstermektedir. Aktarılanlara göre, Mecûsîler kendiliğinden ölen hayvanları yerlerdi. Ölü hayvan eti (leş) yemeyi haram kılan âyet[21] indiğinde, İranlı Mecûsîler ile dostları olan Müşrikler arasında bir yazışma gerçekleşti. Mecûsîler, Müşriklere şunu yazdılar: "Muhammed ve ashâbı Allah'ın emrine tâbi olduklarını iddia ediyorlar. Sonra da kendi kestiklerinin helâl, Allah'ın altın bıçağıyla kestiğinin (ölü hayvan) ise haram olduğunu öne sürüyorlar. Bu sözlerden bazı Müslümanların içine şüphe düştü. Bunun üzerine Allah şu âyeti indirdi: *"Üzerine Allah'ın adı anılmadan kesilen hayvanlardan yemeyin. Kuşkusuz bu büyük günahtır. Gerçekten şeytanlar dostlarına, sizinle mücadele etmeleri için telkinde bulunurlar. Eğer onlara uyarsanız şüphesiz siz de Allah'a ortak koşmuş olursunuz."*[22] Âyette geçen "şeytanlar" kelimesi, o devirde İranlı Mecûsîleri kastetmektedir. "Dostları" kelimesi ile de onlara akıl danışan Kureyş Müşrikleri kastedilir. Bunlar kendiliğinden ölen hayvanın etinin yenilmesinde ısrar ederek Hz. Peygamber'e ve ashâbına karşı bir duruş sergilemişlerdir.[23]

---

14 En'âm 6/100: Kurtubî, XVIII, 480.
15 En'âm 6/1.
16 En'âm 6/1: Süyûtî, VI, 13; Nahl 16/51, İbn Âşûr, XIV, 171.
17 Furkān 25/2.
18 Furkān 25/2: Kurtubî, XV, 366.
19 En'âm 6/100.
20 En'âm 6/100: Râzî, XIII, 119.
21 En'âm 6/145.
22 En'âm 6/121: Vâhidî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, s. 226.
23 En'âm 6/121: Taberî, IV, 520.

Mecûsîler hayvanların kesimini ve sonra da yenmesini haram saymışlardı. Onlara göre hayvanı kesmek acı vermektir. Acı vermek ise çirkindir. Özellikle kendisine yapılan eziyeti kendinden uzaklaştırmaktan âciz olana bunu yapmak hikmet sahibi Rabbin razı olmayacağı bir şeydir. Fakat *"Ey iman edenler! Sözleşmeleri yerine getirin. İhramda bulunduğunuz sırada avlanmayı helâl saymamanız şartıyla, size bildirilecek olanlar dışındaki 'en'âm' denen hayvanlar sizin için helâl kılınmıştır. Şüphesiz Allah dilediği gibi hükmeder."*[24] âyeti Mecûsîlerin bu anlayışını reddetmektedir.[25]

Cizye konusunda Mecûsîlere Ehl-i kitap muamelesi yapılsa da onların kestikleri yenmez ve kadınlarıyla evlenilmez.[26] Nitekim Hz. Ömer (ra) Mecûsîlerden cizye almıyordu. Fakat Abdurrahman b. Avf, Peygamberimizin Hecer Mecûsîlerinden cizye aldığını ve *"Mecûsîlere Ehl-i kitap muamelesi yapın!"*[27] dediğini belirtti. Bunun üzerine Hz. Ömer de Mecûsîlerden cizye aldı.[28]

Kur'ân'da Yahudiler, Hıristiyanlar ve Müşrikler hakkında geniş bilgi verilirken Sâbiîler ve Mecûsîler hakkında isim zikredilerek daha kısa bir açıklama yapılmaktadır. Ancak isim zikredilmeksizin bu gibi inanç gruplarına da âyetlerde farklı bağlantılarla çokça atıfta bulunulduğu görülmektedir. Tefsir ve özellikle sebeb-i nüzûl kaynaklarımız bu konuda bizlere yardımcı olmaktadır. Mecûsîler ikili tanrı inancına sahip oldukları için şirk içindedirler. Kur'ân'ın indiği dönemde Müşrikler ile Mecûsîlerin inanç ve siyasî bakımlardan bir yakınlık içinde oldukları anlaşılmaktadır. Mecûsîlerden cizye alınmakla birlikte, onlara gerçek Ehl-i kitap muamelesi de yapılmamıştır. Diğer din mensupları hakkında olduğu gibi Mecûsîlerin âhiretteki durumu hakkında da son hükmü Allah verecektir.

24 Mâide 5/1.
25 Mâide 5/1: Âlûsî, VI, 50.
26 Mâide 5/5: Zemahşerî, II, 200; Râzî, XI, 151; İbn Kesîr, V, 80.
27 Tevbe 9/29: İbn Kesîr, VII, 176; Mâlik b. Enes, *el-Muvaṭṭa'*, "Zekât", 42.
28 Tevbe 9/29: Beyzâvî, II, 48.

BEDİR
GAZVESİ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظُلِمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ ﴿٣٩﴾ الَّذِينَ
أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ
بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَهُدِّمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدُ يُذْكَرُ فِيهَا
اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا وَلَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿٤٠﴾

"Saldırıya uğrayanlara zulme mâruz kaldıkları için savaş izni verildi. Allah onları muzaffer kılmaya elbette kâdirdir. Onlar sırf 'Rabbimiz Allah'tır.' dediklerinden dolayı haksız yere yurtlarından çıkarılmış kimselerdir. Eğer Allah'ın, insanların bir kısmıyla diğer kısmını engellemesi olmasaydı, manastırlar, kiliseler, havralar ve mescidler -ki oralarda Allah'ın adı çokça anılır- yıkılır giderdi. Allah kendi dinine yardım edenlere muhakkak yardım edecektir. Kuşkusuz Allah güçlüdür, mutlak galiptir."

(Hac 22/39-40)

وَقَاتِلُوا فٖي سَبٖيلِ اللّٰهِ الَّذٖينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُواۜ
اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدٖينَ ﴿١٩٠﴾

"Sizinle savaşanlarla siz de Allah yolunda savaşın, fakat aşırı gitmeyin; Allah aşırı gidenleri sevmez."

(Bakara 2/190)

وَقَاتِلُوهُمْ حَتّٰى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدّٖينُ كُلُّهُ لِلّٰهِۚ فَاِنِ انْتَهَوْا
فَاِنَّ اللّٰهَ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصٖيرٌ ﴿٣٩﴾

"Fitne ortadan kalkıncaya ve hayat tamamıyla Allah'ın iradesine uygun hâle gelinceye kadar onlarla savaşın. Vazgeçerlerse şüphesiz Allah yaptıklarını görmektedir."

(Enfâl 8/39)

وَاِذْ يَعِدُكُمُ اللّٰهُ اِحْدَى الطَّٓائِفَتَيْنِ اَنَّهَا لَكُمْ وَتَوَدُّونَ اَنَّ غَيْرَ ذَاتِ
الشَّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ وَيُرٖيدُ اللّٰهُ اَنْ يُحِقَّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهٖ وَيَقْطَعَ دَابِرَ
الْكَافِرٖينَۙ ﴿٧﴾ لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ الْبَاطِلَ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَۚ ﴿٨﴾

"Hatırlayın, Allah 'iki düşman topluluktan biri elinize düşecek' diye size söz veriyordu, siz güçsüz olanın sizin olmasını istiyordunuz, Allah ise iradesi ve sözleriyle hakkı hâkim kılmayı ve inkâr edenlerin kökünü kesmeyi murat ediyordu ki, böylece günah yolunu tutanların hoşlarına gitmese de hakkı hâkim, bâtılı geçersiz kılsın!"

(Enfâl 8/7-8)

قَدْ كَانَ لَكُمْ اٰيَةٌ فٖي فِئَتَيْنِ الْتَقَتَاۜ فِئَةٌ تُقَاتِلُ فٖي سَبٖيلِ اللّٰهِ وَاُخْرٰى
كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُمْ مِثْلَيْهِمْ رَأْيَ الْعَيْنِۜ وَاللّٰهُ يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهٖ مَنْ يَشَٓاءُۜ اِنَّ فٖي ذٰلِكَ
لَعِبْرَةً لِاُو۬لِي الْاَبْصَارِ ﴿١٣﴾

(Bedir'de) karşı karşıya gelen şu iki grupta sizin için büyük bir ibret vardır: Biri Allah yolunda çarpışan (Mümin) grup, diğeri ise gözleriyle bunları kendilerinin iki misli imiş gibi gören kâfir grup. Allah dilediğini yardımıyla destekler. Elbette bunda basiret sahipleri için büyük bir ibret vardır.

(Âl-i İmrân 3/13)

اِذْ اَنْتُمْ بِالْعُدْوَةِ الدُّنْيَا وَهُمْ بِالْعُدْوَةِ الْقُصْوٰى وَالرَّكْبُ اَسْفَلَ مِنْكُمْۜ وَلَوْ
تَوَاعَدْتُمْ لَاخْتَلَفْتُمْ فِي الْمٖيعَادِۙ وَلٰكِنْ لِيَقْضِيَ اللّٰهُ اَمْراً كَانَ مَفْعُولاًۙ لِيَهْلِكَ
مَنْ هَلَكَ عَنْ بَيِّنَةٍ وَيَحْيٰى مَنْ حَيَّ عَنْ بَيِّنَةٍۜ وَاِنَّ اللّٰهَ لَسَمٖيعٌ عَلٖيمٌۙ ﴿٤٢﴾

"İki birlik karşılaştığı sırada siz vadinin (Medine'ye) daha yakın yamacında idiniz, onlar ise daha uzak olan yamaçta idiler, kervan da sizden daha aşağıda bulunuyordu. Eğer siz karşılaşma yeri ve zamanı hususunda onlarla anlaşma yapmaya çalışsaydınız aranızda ihtilâf çıkardı. Fakat Allah, olmasını murat ettiği şeyi gerçekleştirmek için böyle yaptı; ta ki ölenin niçin öldüğü, yaşayanın niçin yaşadığı da apaçık ortaya çıksın. Kuşkusuz Allah her şeyi işitir, her şeyi bilir."

(Enfâl 8/42)

إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ اَلَنْ يَكْفِيَكُمْ اَنْ يُمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلٰثَةِ اٰلَافٍ مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ مُنْزَلِينَۜ ﴿١٢٤﴾ بَلٰٓى اِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُمْ مِنْ فَوْرِهِمْ هٰذَا يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ اٰلَافٍ مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ مُسَوِّمِينَ ﴿١٢٥﴾

"İnananlara, 'Rabbinizin gönderilmiş üç bin melekle size yardım etmesi sizin için yeterli değil mi?' diyordun. Evet, eğer sabreder, Allah'tan hakkıyla korkarsanız, böyle bir durumda o Müşrikler hemen üzerinize gelirlerse Rabbiniz size, nişanlı beş bin melek ile yardım edecektir."

(Âl-i İmrân 3/124-125)

وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللّٰهُ بِبَدْرٍ وَاَنْتُمْ اَذِلَّةٌۚ فَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢٣﴾

"Andolsun ki, siz güçsüz bir hâlde iken Allah size Bedir'de yardım etmişti. Allah'a isyandan sakının ki, şükretmiş olasınız."

(Âl-i İmrân 3/123)

فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ قَتَلَهُمْۖ وَمَا رَمَيْتَ اِذْ رَمَيْتَ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ رَمٰىۚ وَلِيُبْلِيَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَٓاءً حَسَنًاۜ اِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٧﴾

"Savaşta onları siz öldürmediniz, onları Allah öldürdü; (oku) attığında da sen atmadın, Allah attı; Allah bunları Müminleri güzel bir sınavdan geçirmek için yaptı. Allah her şeyi işitmekte, her şeyi bilmektedir."

(Enfâl 8/17)

مَا كَانَ لِنَبِيٍّ اَنْ يَكُونَ لَهُٓ اَسْرٰى حَتّٰى يُثْخِنَ فِي الْاَرْضِۜ تُرٖيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَاۗ وَاللّٰهُ يُرٖيدُ الْاٰخِرَةَۜ وَاللّٰهُ عَزٖيزٌ حَكٖيمٌ ﴿٦٧﴾

"O yerde düşmanı tamamen sindirip hâkimiyetini kuruncaya kadar bir peygamberin esirlerinin olması uygun değildir. Siz geçici dünya varlığını istiyorsunuz, oysa Allah âhireti istiyor; Allah izzet ve hikmet sahibidir."

(Enfâl 8/67)

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْاَنْفَالِۜ قُلِ الْاَنْفَالُ لِلّٰهِ وَالرَّسُولِۚ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْۖ وَاَطٖيعُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُٓ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنٖينَ ﴿١﴾

"Sana ganimetleri soruyorlar. Ganimetlerin Allah'a ve Resûlüne ait olduğunu söyle! O hâlde siz gerçek Müminler iseniz Allah'a karşı saygısızlıktan sakının, aranızı düzeltin, Allah ve Resûlüne itaat edin."

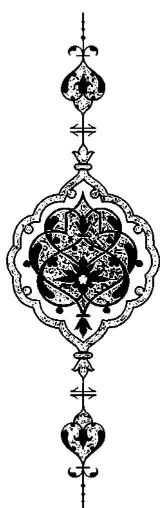
(Enfâl 8/1)

Konunun Kavramsal Bağlamı

Müslümanlar Mekkeli Müşriklerle ilk kez hicretin ikinci yılında Bedir'de savaştılar. Bu savaş, Kur'ân-ı Kerîm'de ağırlıklı olarak Hac, Enfâl ve Âl-i İmrân sûrelerinde anlatılır. Hac sûresinde ilk olarak, zulme uğramaları ve haksız yere yurtlarından çıkarılmaları sebebiyle Müslümanlara savaş izninin verildiğinden bahsedilir.[1] Enfâl sûresi âdeta Bedir Gazvesi hakkında inmiştir. Savaşta alınan esirlerin durumu ve ganimetlerin bölüşülmesi gibi konular bu sûrede yer alır. Âl-i İmrân sûresinde ise Bedir'den dersler çıkarılması istenir. Her iki sûrede güçsüz bir hâlde olan Müslümanlara yapılan ilâhî yardımdan bahsedilir. Bu suretle galibiyeti kendilerinden bilmemeleri ve Allah'ın yardımı olmadan hiçbir zaferin gerçekleşmeyeceği tembih edilir.[2] Bakara sûresinde ise savaş hukuku ile ilgili açıklamalar bulunur.[3] Ayrıca Mekke'de indirilen Rûm, Secde, Sâd, Duhân, Tûr ve Kamer sûrelerinde geçen bazı âyetlerin Bedir Gazvesi'ne işaret ettiği söylenmiştir.[4]

1 Hac 22/39-40.
2 Enfâl 8/9-12, 26, 43-44; Âl-i İmrân 3/123-128, 160.
3 Bakara 2/190-194, 217-218.
4 Rûm 30/4-6; Secde 32/28-29; Sâd 38/11; Duhân 44/16; Tûr 52/45-47; Kamer 54/44-46.

Bedir, Medine'nin 160 km güneybatısında, Kızıldeniz sahiline 30 km uzaklıkta bir yerleşim alanıdır. Mekke'ye uzaklığı 321 km'dir. Mekke-Medine yolunun Suriye kervan yoluyla birleştiği yerde stratejik öneme sahip bir noktadadır. İsmini de oradaki bir kuyudan veya o kuyuyu kazan şahıstan almıştır. İslâmiyet'ten önce panayırların kurulduğu ve çeşitli Câhiliye âdetlerinin icra edildiği tarihî bir merkezdir. Etrafı kum tepeleriyle sarılmış engebeli bir yer olan Bedir'in güneybatısı hurmalıktır.

Müslümanlarla Müşrikleri bir savaş ortamında karşı karşıya getiren süreç, Müşriklerin Hz. Muhammed'e (sas) ve ona indirilen vahye sert tepkileri ile başlar. Günden güne artarak hayatî risk oluşturmaya başlayan baskı ve şiddet, Müslümanları Medine'ye hicrete zorlamıştır. Ancak Müşriklerin Müslümanlar üzerindeki baskısı hicretten sonra da devam eder. Müslümanların Mekke'deki mallarını yağmalamaları yetmezmiş gibi, Medine'de de onları rahat bırakmazlar. Bunun üzerine Medine'de Müşriklere savaşarak karşılık vermeye izin verilir: *"Saldırıya uğrayanlara zulme mâruz kaldıkları için savaş izni verildi. Allah onları muzaffer kılmaya elbette kâdirdir. Onlar sırf 'Rabbimiz Allah'tır.' dediklerinden dolayı haksız yere yurtlarından çıkarılmış kimselerdir. Eğer Allah'ın, insanların bir kısmıyla diğer kısmını engellemesi olmasaydı, manastırlar, kiliseler, havralar ve mescidler -ki oralarda Allah'ın adı çokça anılır- yıkılır giderdi. Allah kendi dinine yardım edenlere muhakkak yardım edecektir. Kuşkusuz Allah güçlüdür, mutlak galiptir."*[1] *"Sizinle savaşanlarla siz de Allah yolunda savaşın, fakat aşırı gitmeyin; Allah aşırı gidenleri sevmez."*[2]

İslâm'ın ilk vahyinden o güne kadar savaş durumu söz konusu olmamıştı. Ancak Müslümanlar, Mekkelilerin baskılarına karşı çareyi onların ticaret kervanlarının

1 Hac 22/39-40.
2 Bakara 2/190.

önünü kesmekte bulmuşlardı. Bunun için bir iki girişimleri de olmuştu. Bu defa Medine'ye Ebû Süfyân b. Harb'in idaresinde büyük bir kervanın Suriye'den geldiği haberi ulaşmıştı. Bunun üzerine kervanı ele geçirmek için Hz. Peygamber'in (sas) liderliğinde üç yüz kişilik Müslüman grup 12 Ramazan günü Medine'den ayrılmıştı. Ne var ki bunu haber alan ve Şam'dan gelmekte olan kervan, sahil yolunu kullanarak kurtulmuştu. Bu arada Şam'dan gelen ticaret kervanına Müslümanların yapacağı saldırının haberi Mekke'ye de ulaşmıştı. Mekkeli Müşrikler hiç vakit kaybetmeden yaklaşık bin kişilik donanımlı bir orduyla harekete geçti. Müslümanlar Bedir mevkisine geldiklerinde karşılarında kervan yerine güçlü müşrik ordusunu buldular. Peygamberimiz orduyu konuşlandırmıştı. Bu sırada, Sa'd b. Ubâde ve Sa'd b. Muâz gibi ashâbdan ileri gelenler, ordunun konumu hakkındaki düşüncelerini Hz. Peygamber'e ilettiler. Müslümanlar, savaş karargâhının Allah'ın emriyle mi, yoksa bir savaş taktiği olarak mı seçildiğini sorduklarında, Hz. Peygamber'den bunun Allah'ın emriyle olmadığı cevabını aldılar. Bunun üzerine ashâb-ı kirâm su kuyularının başının tutulması gerektiği önerisinde bulundu. Peygamberimiz de onlara uymuş ve karargâhı su kuyularına hâkim bir noktaya naklettirmişti.[3]

17 Ramazan Cuma günü sabahleyin Kureyş ordusunun komutanı Ebû Cehil, Bedir'e gelişlerinin sebebini şöyle bir duada dile getirmişti: "Allah'ım! O, akrabalarımızı bizden kopardı. Bilinmeyen yeni bir din getirdi. Onu akşama çıkarma!" Bu cümleler, Câhiliye devrinde savaş öncesi âdet olarak yapılan konuşmanın gereğince sarf edilmişti. O gün erkenden başlayan savaş, gerçekten de akşam olmadan bitmişti ancak müşrik ordusu büyük bir yenilgi almıştı.[4]

BEDİR SAVAŞI HAK ve BÂTILIN AYRILDIĞI GÜNDÜR

وَاِذْ يَعِدُكُمُ اللّٰهُ اِحْدَى الطَّٓائِفَتَيْنِ اَنَّهَا لَكُمْ وَتَوَدُّونَ اَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشَّوْكَةِ تَكُونُ
لَكُمْ وَيُر۪يدُ اللّٰهُ اَنْ يُحِقَّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِه۪ وَيَقْطَعَ دَابِرَ الْكَافِر۪ينَۙ ﴿٧﴾ لِيُحِقَّ الْحَقَّ
وَيُبْطِلَ الْبَاطِلَ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَۚ ﴿٨﴾

3 Enfâl 8/11: İbn Kesîr, VII, 31; İbn Hişâm, I, 620; İbn Sa'd, II, 23.
4 İbn Hişâm, I, 628; İbn Sa'd, II, 18-19; Taberî, *Târîḫ*, II, 449.

"Hatırlayın, Allah 'iki düşman topluluktan biri elinize düşecek' diye size söz veriyordu, siz güçsüz olanın sizin olmasını istiyordunuz, Allah ise iradesi ve sözleriyle hakkı hâkim kılmayı ve inkâr edenlerin kökünü kesmeyi murat ediyordu ki, böylece günah yolunu tutanların hoşlarına gitmese de hakkı hâkim, bâtılı geçersiz kılsın!"

(Enfâl 8/7-8)

Müslümanlar Bedir'e bir kervanı ele geçirmek için gelmişlerdi. Fakat bir anda kendilerini savaşla karşı karşıya bulmuşlardı. Bu nedenle Müslümanlardan bazıları, tam teşkilatlı müşrik ordusu ile hemen karşılaşmak istememişti. Çünkü onlar öncelikle savaşmak değil, güvenlik açısından zayıf olan kervanı vurarak ganimet elde etmek niyetindeydiler.[5] Yüce Allah bu durumu şöyle açıklamıştır: *"Hatırlayın, Allah 'iki düşman topluluktan biri elinize düşecek' diye size söz veriyordu, siz güçsüz olanın sizin olmasını istiyordunuz, Allah ise iradesi ve sözleriyle hakkı hâkim kılmayı ve inkâr edenlerin kökünü kesmeyi murat ediyordu ki, böylece günah yolunu tutanların hoşlarına gitmese de hakkı hâkim, bâtılı geçersiz kılsın!"*[6] Mekke'nin liderlerinden Ebû Süfyân idaresindeki ticaret kervanında yetmiş Kureyşli tüccar ve 30-40 civarında yaya vardı.[7] Yine Enfâl sûresinin 7. âyetine göre, Müslümanların karşılaşmak istemedikleri topluluk ise Mekke'den Bedir'e gelen Kureyş ordusuydu.[8] Ne var ki, bundan da kaçış ihtimali kalmamıştı. Kur'ân-ı Kerîm, savaş istemeyen Müminlerin gönüllerinden geçeni şöyle ifade ediyordu: *"Nitekim Rabbin seni hak uğrunda evinden savaş için çıkarmıştı, oysa onlardan bir kısmı bundan hoşlanmamıştı. Doğru olan apaçık ortaya çıktıktan sonra, sanki gözleri göre göre ölüme sürükleniyorlarmış gibi bu konuda seninle tartışıyorlardı."*[9] Gerçekten de istedikleri ganimet yüklü kervanın ellerinden kaçması ve savaşa hazırlıksız yakalanmaları mücahidlere zor gelmişti.[10] Yüce Allah ise *"Ey Müminler! İnkâr edenlerle savaşta karşı karşıya gelince onlara arkanızı dönüp kaçmayın."*[11] buyruğu ile Müminlere sebat etmeleri uyarısı yapmıştı. *"Tekrar savaşmak için bir tarafa çekilmek veya bir başka topluluğa katılmak maksadı dışında"* düşmanla karşılaşıldığında direnç gösterilmesini, sabredilmesini ve onlara

5 Ebüssuûd Efendi, II, 465; Süyûtî, *Lübâbü'n-Nuķūl*, s. 122; Elmalılı, 2370; Taberî, *Târîḫ*, II, 421.
6 Enfâl 8/7-8: İbn Kesîr, VII, 20-21; Ebüssuûd Efendi, II, 466-467; Vâkıdî, I, 13; İbn Hişâm, I, 662.
7 Taberî, *Târîḫ*, II, 423-427.
8 Enfâl 8/7: Taberî, XI, 40; Kurtubî, IX, 455; Taberî, *Târîḫ*, II, 421.
9 Enfâl 8/5, 6.
10 Enfâl 8/5: Taberî, XI, 33-38; Kurtubî, IX, 454.
11 Enfâl 8/15.

sırt çevrilmemesini istemişti.[12] Aksi bir tutum tabii olarak büyük günahlardan biri sayılmıştı.[13]

Peygamberimiz (sas) savaştan vazgeçmeleri için Hz. Ömer'i Kureyş'e elçi olarak göndermiş ancak bu teklif olumlu karşılık bulmamıştı. Bu defa Müşrikler, Medine'den gelenlere, görülmemiş bir ders verme hevesine kapılmışlardı. Ellerinde olan tüm imkânları bu uğurda seferber etmişlerdi. Ama harcadıkları bu servetin büyük bir yürek acısına neden olacağını bilmiyorlardı. Mağlup edilip öldürülerek cehenneme atılacaklarının farkında değillerdi.[14] Perde arkasında saklı bu gerçeğin de cahili olan Ebû Cehil "Yemin olsun ki Allah bize öç alma fırsatı vermiş iken, onlardan intikamımızı almadıkça geri dönmeyeceğiz." diyordu. Müslümanların, "Kervanınız elimizden kurtuldu. Haydi! Mekke'ye geri dönün." sözüne ise şu karşılığı vermişti: "Hayır! Allah'a yemin ederim ki, Bedir suyunu Müslümanlardan geri almadıkça, develeri kesip şarapları içmedikçe, şarkıcı kadınlar zafer ve neşe şarkıları söylemedikçe Mekke'ye dönmeyeceğiz."[15]

Müşrikler, Hz. Peygamber'in davetine karşı çıkmışlar, "Allah'ım! Eğer bu kitap senin katından gelmiş bir hakikat ise gökten üzerimize taş yağdır veya bize acı veren bir azap gönder!" diyecek kadar cüretkâr davranmışlardı. Oysa Cenâb-ı Hak, Peygamberimiz aralarında olduğu sürece, onun hürmetine Mekkelilere azap etmeyeceğini bildirmişti.[16] Ama Hz. Peygamber (sas) hicret edip Mekke'den ayrılınca Müşrikler bir belâya uğramayı çoktan hak etmişlerdi. Bununla ilgili olarak: *"Onlar, hizmet ve yönetimine ehil olmadıkları hâlde Mescid-i Harâm'a Müminleri sokmazken Allah onlara niye azap etmesin?"*[17] buyrulmuştu.

Peygamberimiz Medine'de yerine Abdullah b. Ümmü Mektûm'u bırakmıştı.[18] Muhacir Müslümanların sancaktarı Hz. Ali ve Mus'ab b. Umeyr'di. Ensarın sancaktarı ise Sa'd b. Muâz ve Sa'd b. Ubâde idi. Savaşta Müslümanların parolası, Yüce Allah'ın birliğini ifade eden Ehad sözcüğüydü. Müslümanların, birbirini tanımaları için bu kelimeyi tekrar etmeleri kararlaştırılmıştı. Bedir Savaşı'na katılan Müslümanların sayısı genellikle 313 olarak kabul edilir. Kurtubî (ö. 671/1273), bu sayının 317 olduğuna dair Müslim'in rivayetini nakleder.[19] Bunların 76 ila 83'ü Mekkeli mu-

12 Enfâl 8/16, 45-46: İbn Kesîr, VII, 39.
13 Enfâl 8/15-16: *Kur'an Yolu*, II, 673.
14 Enfâl 8/36: Vâhidî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, s. 240.
15 Taberî, XI, 216-217; İbn Kesîr, VII, 100-104; Ebüssuûd Efendi, II, 465.
16 Enfâl 8/32-33.
17 Enfâl 8/34.
18 İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳāt*, II, 24.
19 Kurtubî, IX, 356.

hacirlerdir. Geri kalanı ise Evs ve Hazrec kabilelerinden Medineli Müslümanlardır.[20] Allah Resûlü (sas), o dönemde geçerli savaş âdetine uyarak bazı kabilelerden olanların ve bazı şahısların öldürülmemelerini ister. Çünkü bunlar Müşrikler tarafından savaşa zorla getirilmişlerdir. Hâşimoğulları ve Resûlullah'ın (sas) amcası Abbas bunlardandır.[21] Kendilerine dokunulmaması istenilen diğer bazıları da Mekke'de Hz. Peygamber'e ve Müslümanlara eziyette bulunmayan kimselerdir.[22]

Bedir Savaşı'ndan önce mücahidler savaşma konusunda korku duyarken Yüce Allah'ın yardımları birer birer geliyordu. Rabbimiz, Ramazan'ın 16'sını 17'ye bağlayan gece yağmur indirerek onların imdadına yetişmişti.[23] Böylece Müminler namaz için abdest ve gusül almışlar, endişeleri kaybolmuş, şeytanın vesvesesinden ve akıllarına kötü şeylerin gelmesinden kurtulmuşlardı. Sonuçta düşmanla mücadele konusunda kalplerindeki tereddütler ortadan kalkmıştı.[24] İşte bu durum âyette açıkça dile getirilmiştir: *"Allah kendi katından bir güven işareti olarak sizi hafif bir uykuya daldırmıştı. Sizi temizlemek, sizden şeytan vesvesesini gidermek, kalplerinizi pekiştirmek ve direncinizi artırmak için gökten size yağmur indirmişti."*[25] Yine Yüce Allah'ın Elçisi'ne uyku hâlinde iken gönderdiği destek, âyette şöyle anlatılmıştır: *"Allah onları uykunda sana az gösteriyordu. Çok göstermiş olsaydı, yılacak ve bu hususta çekişmeye başlayacaktınız. Fakat Allah sizi kurtardı; çünkü O, kalplerde olanı bilir."*[26] Allah Teâlâ, savaş sırasında da Müminlerin ordusuna moral desteği vermiştir: *"Allah, olacak bir işi yerine getirmek için (savaş alanında) karşılaştığınız zaman onları sizin gözlerinizde az gösteriyor, sizi de onların gözlerinde azaltıyordu. Bütün işler Allah'a döner."*[27] Böylelikle Allah Teâlâ her iki grubu birbirine az göstererek onların savaş meydanında karşılaşmalarını, hak ile bâtılın apaçık mücadele etmesini sağlamıştır.

Bedir meydanı bir varoluş mücadelesine sahne olmaktaydı. O gün Peygamberimiz bütün içtenliği ile Rabbinden yardım istedi: *"Allah'ım! Bana olan sözünü yerine getir. Allah'ım! Bana vaat ettiğini ver. Şayet bu küçücük topluluk yok olursa artık yeryüzünde sana kulluk edecek kimse kalmaz."*[28] Hz. Peygamber (sas) çadırında

---

20 İbn İshak, II, 476; İbn Hişâm, I, 685, 691; İbn Sa'd, II, 18; Taberî, *Târîḫ*, II, 446.

21 İbn Hişâm, I, 629, 634; Taberî, *Târîḫ*, II, 423, 431-432, 437.

22 Enfâl 8/70: *Kur'an Yolu*, II, 710; İbn Hişâm, I, 629, 634; Taberî, *Târîḫ*, II, 450.

23 Kurtubî, IX, 460.

24 Enfâl 8/11: Râzî, XV, 138; İbn Kesîr, VII, 32; Ebüssuûd Efendi, II, 471; Âlûsî, I, 178.

25 Enfâl 8/11.

26 Enfâl 8/43: *Kur'an Yolu*, II, 670.

27 Enfâl 8/44: Ebüssuûd Efendi, II, 492.

28 Enfâl 8/7: Râzî, XV, 134, 155; İbn Kesîr, VII, 24-25, 32; Süyûtî, *Lübâbü'n-Nuḳūl*, s. 122; Elmalılı, II, 1373; Müslim, "Cihâd", 58; İbn Hişâm, I, 627; Taberî, *Târîḫ*, II, 447.

Rabbine yakarırken âdeta kendinden geçmişti. Hatta üzerindeki cübbe omuzlarından düşmüştü. Bunu gören en yakın dostu Hz. Ebû Bekir cübbesini tekrar omzuna koyup elinden tutarak ona şöyle demişti: "Rabbine bu kadar yakarman yeter. Çünkü O, sana söz verdiğini gerçekleştirecektir."[29] Bu yakarış karşılıksız kalmamış, Yüce Allah'ın yardımı, inayeti ve nusreti savaş boyunca Müminlerle beraber olmuştu. Savaşın henüz daha başında iken Müminlere verilen ilâhî destek Kur'ân'da şöyle anlatılır: *"İki birlik karşılaştığı sırada siz vadinin (Medine'ye) daha yakın yamacında idiniz, onlar ise daha uzak olan yamaçta idiler, kervan da sizden daha aşağıda bulunuyordu. Eğer siz karşılaşma yeri ve zamanı hususunda onlarla anlaşma yapmaya çalışsaydınız aranızda ihtilâf çıkardı. Fakat Allah, olmasını murat ettiği şeyi gerçekleştirmek için böyle yaptı; ta ki ölenin niçin öldüğü, yaşayanın niçin yaşadığı da apaçık ortaya çıksın. Kuşkusuz Allah her şeyi işitir, her şeyi bilir."*[30]

Sayıca üstün olan Müşrikler, Müslümanları hafife almış, savaş başlamadan önce düelloya davet etmişlerdi. Ordular karşılıklı saf tuttuğunda Müşriklerin azılı lideri Utbe b. Rebîa, düşman saflarından çıkarak harp meydanına doğru ilerledi. Oğlu ile erkek kardeşi de onun arkasından yürüdüler. Utbe, "Kim çarpışacak?" diye haykırdı. Ensardan bazı gençler, "Biz savaşacağız!" diye ona cevap verdiler. Utbe, "Siz kimsiniz?" dedi. Onlar da kendilerini tanıttılar. Ama Utbe kibir dolu bir sesle, "Bizim sizinle dövüşmeye ihtiyacımız yok. Biz sadece amca oğullarımızı istiyoruz!" dedi. Bunun üzerine Peygamberimiz (sas), *"Ey Hamza kalk, ey Ali kalk, ey Ubeyde b. el-Hâris sen de kalk."* buyurdu. Allah Resûlü'nün bu can alıcı risk hattına ilk gönderdiği insanlar, en yakın akrabalarıydı. Hz. Hamza Utbe'yi, Hz. Ali de Şeybe'yi bir çırpıda yere sermişti. Ubeyde (ra) ise Velîd'le vuruşmaya başladı. İkisi de yaralanınca Hz. Hamza ile Hz. Ali, Ubeyde'ye yardım için Velîd'in üzerine gittiler ve onu öldürdüler. Yaralı hâldeki Ubeyde'yi yüklenerek meydandan çıkardılar. Bu ilk vuruşma müşrik saflarına panik ve korku yaymış, Müslümanlara büyük moral kaynağı olmuştu.[31]

İlâhî yardım, savaşın son anına kadar devam etmiştir. Öyle ki, Bedir, meleklerin Müslümanların yardımına koştuğu bir savaş olarak tarihe geçmiştir. Yüce Allah, savaşın en şiddetli anında peş peşe gönderdiği melekler ile Müminleri desteklemeye devam etmiştir:[32] *"Rabbinizden yardım dilediğiniz anı hatırlayın. Rabbiniz*

29 Enfâl 8/9: Ebüssuûd Efendi, II, 469.

30 Enfâl 8/42.

31 Ebû Dâvûd, "Cihâd", 109.

32 Enfâl 8/43-44: Zemahşerî, II, 587; İbn Kesîr, VII, 95.

yakarışınıza 'Peş peşe gelen bin melekle size yardım edeceğim.' diye hemen cevap verdi."[33] Bu âyette kısaca değinilen meleklerin yardımı Âl-i İmrân sûresinde daha detaylı açıklanır ve ihtiyaca göre gönderilen meleklerin sayısının arttırılacağı anlatılır. Buna göre, Müslümanların imdadına önce üç bin meleğin gönderileceği, arkasından da bunların iki bin melekle destekleneceği ve sayının beş bine çıkarılacağı müjdelenir.[34] İlâhî lütuftan akıp gelen manevî destek, düşmanın yüreğine korku salmak suretiyle de gerçekleşir: *"O sırada Rabbin meleklere 'Şüphesiz ki ben sizinle beraberim. İman edenlerin sebatlarını pekiştirin. Ben inkâr edenlerin kalplerine korku salacağım. Artık boyunlarının üzerinden vurun. Onların bütün parmaklarına vurun (etkisiz hâle getirin)' diye vahyediyordu."*[35]

Aslında savaşta Müminlerin büyük bir zafere ulaşmasında melekler birer araçtır. Hakikatte her alanda ve her anlamda başarıyı sağlayan Yüce Allah'tır.[36] Eşsiz güç ve kudret sahibi Rabbimiz, melekleri sırf Müminlere müjde olsun ve kalpleri yatışsın diye göndermiştir. Çünkü *"Yardım ve zafer, ancak her şeye gücü yeten, hüküm ve hikmet sahibi Allah katından gelir."*[37] Dolayısıyla Müminlerin hiçbir gücü ve galibiyeti kendilerinden bilmemeleri gerekir. Nitekim Allah Teâlâ, Son Elçisi'ne şu hitapta bulunmuştur: *"(Ey Muhammed!) Savaşta onları siz öldürmediniz, onları Allah öldürdü; (oku) attığında da sen atmadın, Allah attı."*[38] Bu, "Onları siz kendi gücünüzle ve kendi imkânlarınızla öldürmediniz. Sayı ve güç bakımından onlardan zayıf olmanıza rağmen, sizi Allah muzaffer kıldı." anlamına gelir.[39] Yüce Allah'ın Müminlere verdiği söz işte böyle gerçekleşir. Yardıma gelen melekler ashâb tarafından da görülmüştür. Nitekim Allah Resûlü (sas), ashâbına bizzat Cebrâil'in savaş silahını kuşanmış bir şekilde atının başını tuttuğunu haber vermiştir.[40]

Mekke'den gelen ordu, Kur'ân'ın tabiri ile *"İnsanları Allah yolundan engellemek üzere taşkınlık ve gösteriş yaparak yurtlarından çıkıp gelen"*[41] kimselerden oluşuyordu. Bedir günü savaş öncesinde Müşrikler cephesinde yine gurur, kibir ve inat hâkimdi. Hâlbuki *"Allah onların yaptıklarını kuşatmıştı."* ama onlar bundan habersizdi. Yüce Allah, Hz. Peygamber'e ve ashâbına "Onlar gibi olmayın." uyarısında

33 Enfâl 8/9: İbn Kesîr, VII, 26; Taberî, *Târîḫ*, II, 447.
34 Âl-i İmrân 3/124-125: Ebüssuûd Efendi, II, 466.
35 Enfâl 8/12: Zemahşerî, II, 562; Elmalılı, IV, 2376.
36 Enfâl 8/9: Âlûsî, IX, 174.
37 Âl-i İmrân 3/126.
38 Enfâl 8/17.
39 Vâkıdî, I, 33; Enfâl 8/17-18: İbn Kesîr, VII, 40; Elmalılı, IV, 2378, 2381; *Kur'an Yolu*, II, 670.
40 Buhârî, "Megāzî", 11.
41 Enfâl 8/47.

bulunmuştu.[42] Müşrikler, şeytanın da desteğiyle, karşılarındaki Müminler ordusunu küçük görmüşlerdi: *"O vakit şeytan onlara yaptıklarını güzel göstermiş ve 'Bugün insanlar arasında sizi yenecek kimse yoktur, ben de sizin yanınızdayım.' demişti. Ardından iki güç birbirini görünce (şeytan) hemen dönüş yaptı ve 'Şüphesiz benim sizin sorumluluğunuzla ilgim yok, sizin görmediğinizi görüyorum ve elbette Allah'tan korkuyorum, Allah'ın cezası çetindir.' dedi."*[43] Gerçekten de ceza ağır olmuştu. Müslümanların aldandığını zannediyorlardı, ancak esas aldananların kendileri olduğunu sonunda öğrenmişlerdi. Cenâb-ı Hak, savaşın sonucunu şöyle ilân etmiştir: *"Ey Müşrikler! Hani siz zafer istiyordunuz ya, alın işte size zafer geldi! Eğer Müslümanlarla savaşmaktan vazgeçerseniz elbette bu sizin için iyi olur. Yok eğer yeniden (savaşa) dönerseniz, biz de döneriz (Bedir'deki gibi sizi mağlubiyete sürükleriz!) Askerleriniz ne kadar çok olursa olsun, asla size hiçbir fayda vermez! Zira Allah Müslümanlarla beraberdir."*[44] Bu âyet, müşrik ordusunun komutanı Ebû Cehil'in "Allah'ım! Bu iki gruptan güçlü ve şerefli olana yardım et." demesi üzerine inmiştir. Sonuçta bu iki gruptan hangisinin daha güçlü ve şerefli olduğu ortaya çıkmış oldu.[45] Allah, Medineli Münafıkların ve Yahudilerin de bu yenilgiye ortak olduklarını bildirmiştir: *"O sırada Münafıklar ve kalpleri hastalıklı olanlar, 'Bunları (Müslümanları) dinleri aldattı.' diyorlardı. Oysa her kim Allah'a güvenir ve dayanırsa bilir ki Allah mutlak güç, hüküm ve hikmet sahibidir."*[46] Çünkü Kâfirlere ve Münafıklara göre Müslümanlar, dinlerine bağlılıkları sayesinde Allah tarafından korunacaklarına ve yardım göreceklerine inandıkları için aldanmışlardı.[47] Müfessirlerden Taberî (ö. 310/923), Bedir'de Müslümanların sayısını az görünce "Bunları dinleri aldattı." diyenlerin, Mekkeli Müşriklerden bazıları olduğunu bildiren rivayetlere yer verir.[48] İşte Allah, kendisine ve gönderdiği Elçisi'ne karşı gelenlerin sonunu böyle getirmiştir.[49] Onlar, geçmişte Firavun ve benzerlerinin yaptıkları gibi inkâra saplandıkları için *"Allah da onları günahları yüzünden yakalayıp cezalandırdı. Allah güçlüdür, azabı çetindir."*[50] Dahası vardı, çünkü onları âhirette çok büyük bir azap, sonsuz cehennem azabı bekliyordu.[51]

---

42 Enfâl 8/47: Taberî, XI, 216-217.
43 Enfâl 8/48: Zemahşerî, II, 589.
44 Enfâl 8/19: Râzî, XV, 145-147; İbn Hişâm, I, 669.
45 Vâhidî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, s. 238; Enfâl 8/19: Mâtüridî, VI, 190; Zemahşerî, II, 567; Ebüssuûd Efendi, II, 478; Süyûtî, *Lübâbü'n-Nuḳūl*, s. 124; Elmalılı, IV, 2381.
46 Enfâl 8/49.
47 Enfâl 8/49: Zemahşerî, II, 590.
48 Taberî, XI, 226-228.
49 Enfâl 8/13: Taberî, XIV, 73.
50 Enfâl 8/52: Taberî, XIV, 233-234.
51 Enfâl 8/36.

Savaş sona ermişti. Müşrikler toz duman içinde kaçarken Allah Resûlü (sas), *"Yakında o topluluk da yenilecek ve arkalarını dönüp kaçacaklar."*[52] âyetini okuyordu. Önce peygamber, sonra komutan olarak yanı başında yer aldığı Allah Resûlü'nü izleyen Hz. Ömer, yıllar önce Mekke'de inmiş olan bu âyetin Bedir'e işaret ettiğini şimdi anlamıştı. Çünkü o zaman Müslümanlar son derece zayıf, Müşrikler ise güçlü ve şımarıktı: *"Biz yenilmez bir topluluğuz."* diyorlardı.[53] Aslında Yüce Allah, *"Onlar, çeşitli bölüklerden oluşmuş, bu durumda şimdiden yenilmeye mahkûm bir kalabalıktır."*[54] âyetini indirdiğinde onların kesin hezimete uğrayacağına o zamanlar işaret etmişti.[55] Zamanı gelince de bunu herkes görecekti. Mekke'de inmekle birlikte gelecekle ilgili olaylara işaret ettiği kabul edilen âyetlerden birisi de Duhân sûresi 16. âyettir. Buradaki *batşetü'l-kübrâ* (büyük darbe) ifadesi bazı müfessirlere göre Kureyşlilerin Allah tarafından gelecekte Bedir'de cezalandırılacağına işaret sayılmıştır.[56]

Bedir'de Müslümanlar asker ve teçhizat bakımından zayıf durumdaydılar. Mekkeliler her yönüyle güçlü ve savaş meydanındaki konumları itibarıyla da avantajlıydılar.[57] Buna rağmen Müslümanlar Yüce Allah'ın izniyle ve meleklerinin yardımıyla zafere ulaştılar. Çoğu ensardan olmak üzere, Müslümanların Bedir'deki şehit sayısı on dört ya da on beşti.[58] Müşriklerin kaybı ise elli ila yetmiş kişi arasındaydı. Mekkelileri, Müslümanlara karşı daima kışkırtan, onlara hiçbir zaman huzur vermeyen Ebû Cehil ve Ümeyye b. Halef gibi müşrik önderler de bu savaşta öldürülmüştü. Müşriklerden yaklaşık yetmiş kişi esir alınmıştı.[59] *"Bu, onların Allah'a ve peygamberine karşı koymalarındandır. Kim Allah'a ve peygamberine karşı koyarsa, bilsin ki, Allah'ın cezası şiddetlidir."*[60] Bedir Savaşı'nın yankısı Mekke'de son derece büyük olmuştu. Ebû Süfyân, Mekkelilere "Ölülerinize ağlamayın ki, Muhammed ve ashâbına olan kininiz sönmesin." çağrısında bulundu. Müslümanlarla tekrar savaşıp yeninceye kadar normal günlük yaşamı devam ettirmemek, bunun için de koku sürünmeyi ve kadınlara yaklaşmayı terk etmek de onun fikriydi.[61]

Bedir zaferi Medine'de büyük bir coşku ve sevinç halesi oluşturmuştu. Müminler bu büyük zafer için şükrediyorlardı. Savaşa katılan Müslümanlar ise gayet

52 Kamer 54/45.
53 Kamer 54/44-45: Taberî, XXII, 157.
54 Sâd 38/11.
55 Sâd 38/10-11: Taberî, XX, 28-29.
56 Duhân 44/16: Taberî, XXI, 25-27.
57 Enfâl 8/42: Elmalılı, IV, 2407.
58 İbn İshak, II, 476; Vâkıdî, I, 45; İbn Sa'd, II, 16; Taberî, *Târîh*, II, 478.
59 Enfâl 8/9-10: İbn Kesîr, VII; 24-25; İbn Hişâm, I, 631, 634, 646, 714; Vâkıdî, I, 46, II, 144.
60 Enfâl 8/13.
61 Vâkıdî, II, 119; İbn Hişâm, I, 662.

mütevazı ve vakur bir şekilde Medine'ye dönmüş, yeni güne vazifelerini tamamlamakla uyanmışlardı. Halletmeleri gereken öncelikli iki mesele, savaş esirleri ve ganimetlerin dağıtılmasıydı. Müslümanlar esirlere iyi davranmışlar, onların İslâm'ı kabul etmesini sağlamaya çalışmışlardı. Rabbimiz bu konuyla ilgili şöyle buyurmuştur: *"Ey Peygamber! Elinizdeki esirlere şöyle de: 'Eğer Allah sizin kalplerinizde bir düzelme görürse sizden alınandan daha iyisini size verir ve sizi bağışlar. Allah engin rahmet ve merhamet sahibidir.'"*[62] Peygamberimiz de *"Esirlerinize iyi davranın."* ve *"Esirlere hayrı tavsiye edin."* buyurmuştu.[63] O, esirlere ne yapacaklarını da ashâbına danışmıştır. Neticede fidye veya okuma-yazma bilenlerin bir Müslüman'a bunu öğretmesi karşılığında serbest bırakılmalarını karara bağlamıştır.[64]

İkinci konu ganimetlerdi, yani savaş meydanında kalan ya da savaşmadan elde edilen, köle, cariye, at, zırh, silah gibi eşyalardı.[65] Sahâbe onların nasıl paylaşılacağını ve helâl olup olmadığını Peygamberimize danıştılar. Öte yandan ganimetlerin dağılım oranı hakkında da bazı kararsızlıklar meydana gelmişti. Çünkü henüz ganimetlerin bölüştürülmesiyle ilgili hükümler gelmemişti.[66] Konuyla ilgili hüküm gelmeden önce mücahidlerin takvâ, Allah'a ve Resûl-i Ekrem'e itaat gibi erdemli vasıflarını korumalarına dikkat çekilmiştir. *"... Onlara ganimetlerin Allah ve Resûlüne ait olduğunu söyle. Siz gerçek Müminler iseniz Allah'a karşı saygısızlıktan sakının, aranızı düzeltin, Allah ve Resûlüne itaat edin."*[67] Daha sonraki âyetlerde ise Yüce Allah, bölüştürmenin nasıl yapılacağına dair net bir hüküm koymuştur: *"Allah'a ve hak ile bâtılın birbirinden ayrıldığı yani iki ordunun (Bedir'de) karşı karşıya geldiği gün kulumuza indirdiğimiz (yardım ve zafere) iman etmişseniz biliniz ki ganimet olarak ele geçirdiğiniz her şeyin beşte biri Allah'a, Peygamber'e, yakınlara, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir. Allah her şeye gerçekten gücü yetendir."*[68] Dolayısıyla ganimetin helâl olduğuna hükmedilmiş,[69] ganimetler mücahidlerce paylaşılmış, ashâb-ı kirâm Resûlullah'ın taksimine razı olmuştur.

Müminlerle Müşriklerin savaş meydanında ilk kez karşılaştığı böylesine büyük bir günü Allah Teâlâ, Enfâl sûresi 41. âyette *"furkān günü"* yani hak ile bâtılın

---

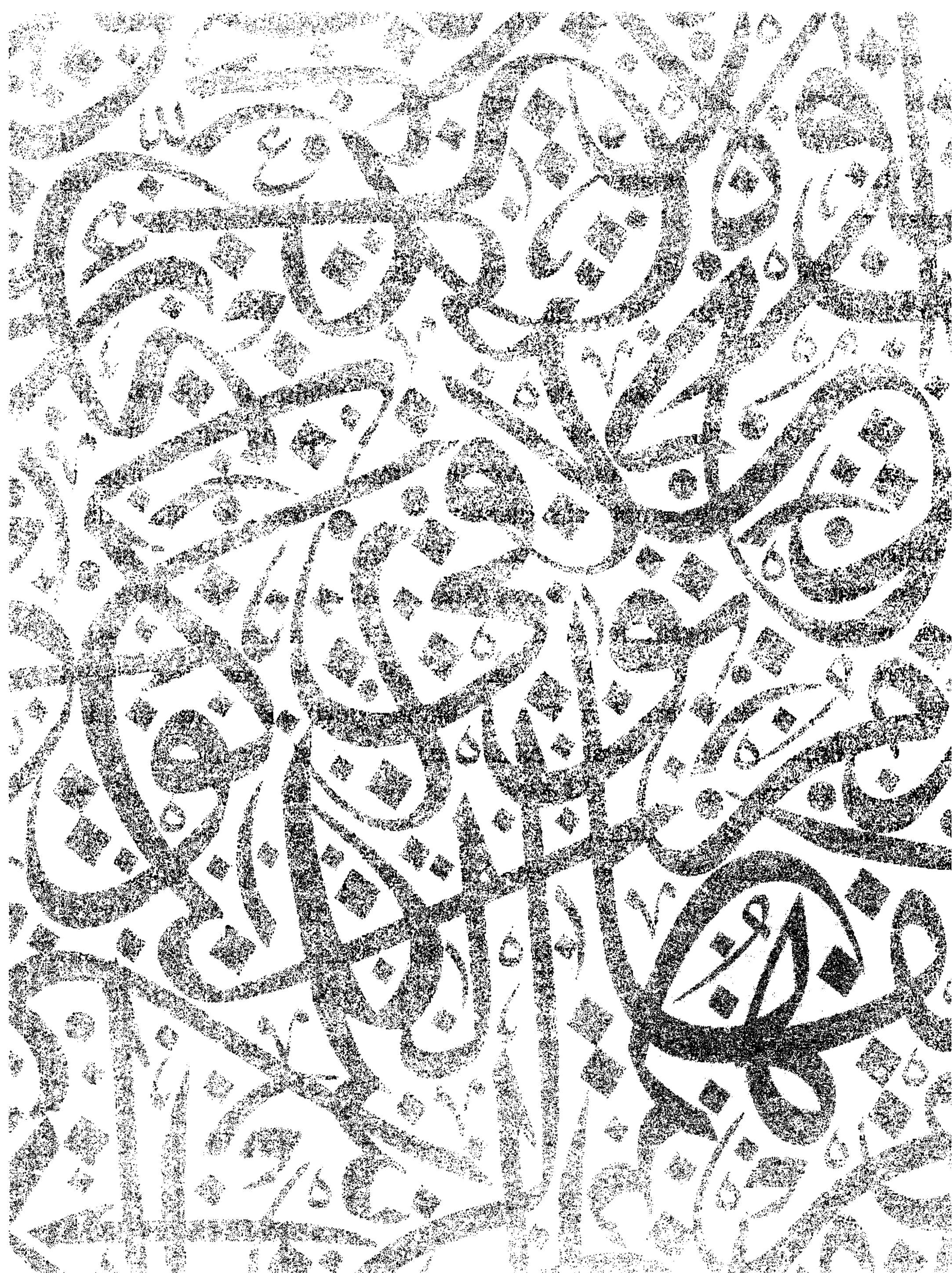
62 Enfâl 8/70.
63 İbn Hişâm, I, 465.
64 İbn Hişâm, III, 212.
65 Enfâl 8/1: Taberî, XI, 5-11; Matürîdî, VI, 165-166; İbn Kesîr, VII, 5-8; Süyûtî, *Lübâbü'n-Nuķūl*, s. 120-121; Râgıb el-İsfahânî, s. 820.
66 Enfâl 8/1: Râzî, XV; 119; İbn Kesîr, VII, 5-8, 18; Elmalılı, IV, 2364; *Kur'an Yolu*, II, 658.
67 Enfâl 8/1: Vâkıdî, I, 131; Taberî, *Târîḫ*, II, 458.
68 Enfâl 8/41.
69 Enfâl 8/69.

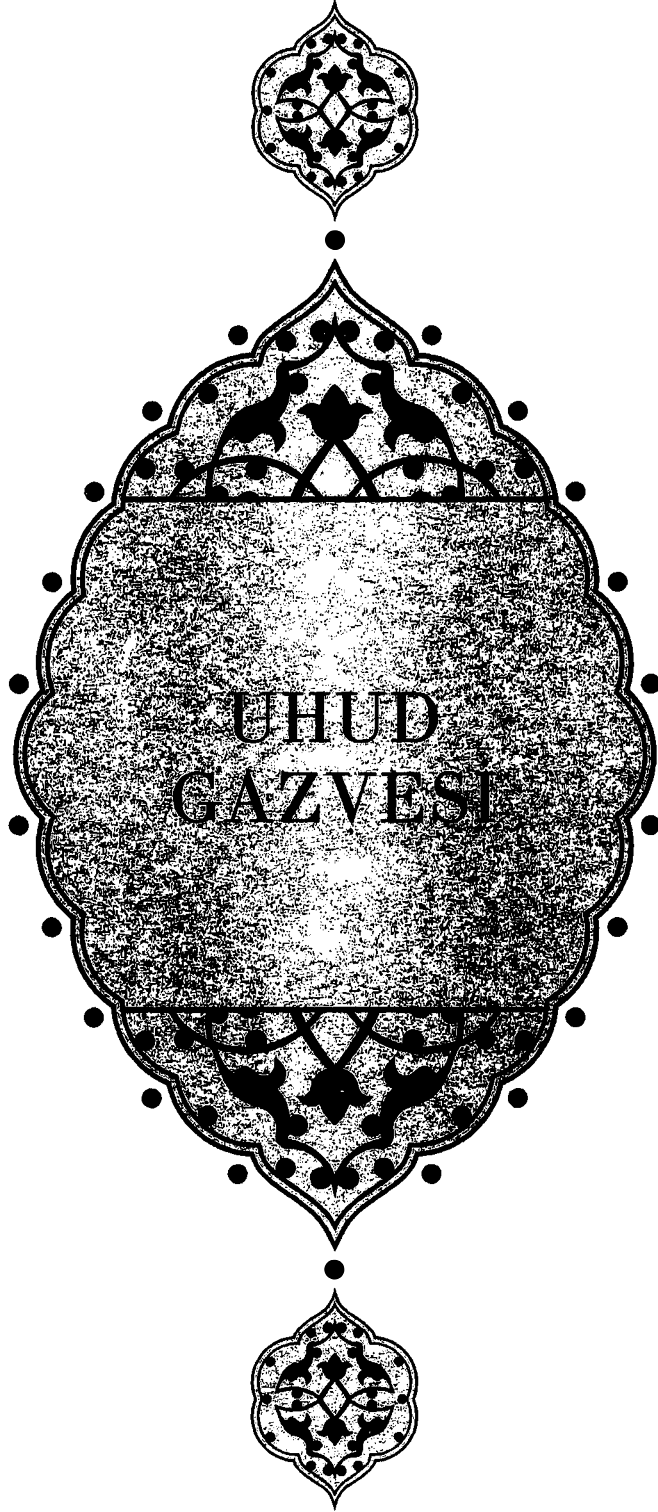
birbirinden ayrıldığı gün olarak ilân etmiştir. Hz. Peygamber'in askerî dehasını, strateji ve taktik kabiliyetini gösteren Bedir Gazvesi, İslâm'ın bütün Arap yarımadasında büyük bir itibar kazanmasını sağlamıştır. Yine bu zafer, Müslümanların önündeki birtakım engelleri kaldırmış, İslâm'ı tebliğ için büyük kapılar açmıştır. Tefsirlerde ve hadis kaynaklarında sahih rivayetlerle bildirildiğine göre, bu savaşa katılan mücahidler (Ehl-i Bedir) ise günahlarının Allah tarafından bağışlandığı müjdesiyle sevinmişlerdir.[70]

Bedir'de aslında başka bir niyetle yola çıkılan savaş, Yüce Allah'ın yardımıyla büyük bir zafere dönüşmüştür. Bir yandan melekler ile İslâm ordusuna sekinet ve yardım inerken, öbür yandan Cenâb-ı Hak tarafından Müminlere cesaret lütfedilmiş, Müşriklerin ise yüreğine korku salınmıştır. Bütün bu ilâhî yardımlar Müslümanlar için önemli bir dönüm noktasını oluşturan sürecin başlangıcını teşkil eder. Bu sayede onların Allah'a olan iman ve güvenleri artmış, Medine'de tutunmaları ve birbirlerine daha sıkı kenetlenmeleri sağlanmış, aynı zamanda Medine'nin dışına açılma fırsatı doğmuştur. Elbette bu süreçte Müminler, Müşrikler ve Münafıklar kendi paylarına düşen dersi almıştır. Bu savaş Müslümanlara niyetlerinin hakkı üstün tutmak ve bâtılı ortadan kaldırmak olduğu takdirde Allah'ın kendilerine kesinlikle yardım edeceğini, zayıf ve azınlık da olsalar büyük orduları yenebileceklerini göstermiştir. Bedir, küçücük bir ordunun, zulme batmış, gurura kapılmış güçlü bir ordu karşısında muazzam bir zafere ulaşabileceğini tescillemiştir.

70 Enfâl 8/69: İbn Kesîr, VII, 122; Buhârî, "Meğâzî", 9, 46; Müslim, "Fezâ'ilü'ṣ-Ṣaḥâbe", 161.

UHUD
GAZVESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَاِذْ غَدَوْتَ مِنْ اَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِن۪ينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِۜ وَاللّٰهُ سَم۪يعٌ عَل۪يمٌۙ ﴿١٢١﴾

"Hani sen sabah erkenden savaşmak için (Uhud'da) Müminleri mevzilere yerleştirmek üzere ailenden ayrılmıştın. Allah her şeyi hakkıyla işitendir, bilendir."

(Âl-i İmrân 3/121)

اِذْ هَمَّتْ طَٓائِفَتَانِ مِنْكُمْ اَنْ تَفْشَلَاۙ وَاللّٰهُ وَلِيُّهُمَاۜ
وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٢٢﴾

"O zaman sizden iki bölük, Allah onların velîsi olduğu hâlde bozulup çekilmeye yüz tutmuştu; Müminler yalnız Allah'a güvensinler."

(Âl-i İmrân 3/122)

وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللّٰهُ وَعْدَهُٓ اِذْ تَحُسُّونَهُمْ بِاِذْنِهٖۚ حَتّٰٓى اِذَا فَشِلْتُمْ وَتَنَازَعْتُمْ
فِي الْاَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَٓا اَرٰيكُمْ مَا تُحِبُّونَۜ مِنْكُمْ مَنْ يُر۪يدُ الدُّنْيَا
وَمِنْكُمْ مَنْ يُر۪يدُ الْاٰخِرَةَۚ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْۚ وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْۜ
وَاللّٰهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِن۪ينَ ﴿١٥٢﴾

"Andolsun ki Allah size verdiği sözü (Uhud'da) yerine getirdi. Hatırlayın ki O'nun izniyle Kâfirleri öldürüyordunuz ama Allah size istediğiniz zaferi gösterdikten sonra gevşediniz, emre itaat hususunda birbirinizle tartıştınız ve emre aykırı hareket ettiniz; içinizden kimi dünyayı istiyordu, kiminiz de âhireti istiyordu; derken Allah denemek için onların karşısında sizi bozguna uğrattı. Sonunda yine de sizi bağışladı. Allah Müminlere karşı lütufkârdır."

(Âl-i İmrân 3/152)

إِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلْوُنَ عَلٰٓى اَحَدٍ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فٖٓى اُخْرٰيكُمْ
فَاَثَابَكُمْ غَمًّا بِغَمٍّ لِكَيْلَا تَحْزَنُوا عَلٰى مَا فَاتَكُمْ وَلَا مَٓا اَصَابَكُمْ
وَاللّٰهُ خَبٖيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٥٣﴾

"O zaman siz (Uhud'da bozguna uğrayınca) dönüp hiç kimseye bakmadan yukarı (dağa) doğru çekiliyordunuz; Peygamber ise arkanızdan sizi (savaşmak için kendi yanına) çağırıyordu. Allah size üzüntü üstüne üzüntü verdi. Ne kaybettiğiniz (zafer ve ganimetlere) ve ne de başınıza gelen (musibetlere) üzülecek hâliniz kaldı. Allah yaptıklarınızdan haberdardır."

(Âl-i İmrân 3/153)

اَلَّذٖينَ اسْتَجَابُوا لِلّٰهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَٓا اَصَابَهُمُ الْقَرْحُ لِلَّذٖينَ اَحْسَنُوا
مِنْهُمْ وَاتَّقَوْا اَجْرٌ عَظٖيمٌ ﴿١٧٢﴾ اَلَّذٖينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ اِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا
لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ اٖيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكٖيلُ ﴿١٧٣﴾

"Bunca yara aldıktan sonra yine Allah'ın ve Peygamber'in çağrısına koşanlar var ya işte onlardan bu güzel davranışta bulunanlar ve Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için büyük mükâfat vardır. Birtakım insanlar onlara, 'İnsanlar size karşı asker toplamışlar, onlardan korkun.' dediler de bu, onların imanlarını arttırdı ve 'Allah bize yeter, O ne güzel vekildir!' diye cevap verdiler."

(Âl-i İmrân 3/172-173)

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللّٰهِ لِنْتَ لَهُمْۚ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَۖ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْاَمْرِۚ فَاِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِۜ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ ﴿١٥٩﴾

"Sen (Uhud'da yenilgiye sebep olduklarında) onlara sırf Allah'ın lütfu sayesinde merhametli ve yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı kalpli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi. Onları affet, onların bağışlanmasını dile, işler hakkında onlara danış, karar verince de Allah'a güven, doğrusu Allah kendisine güvenenleri sever."

(Âl-i İmrân 3/159)

وَكَاَيِّنْ مِنْ نَبِيٍّ قَاتَلَۙ مَعَهُ رِبِّيُّونَ كَثِيرٌۚ فَمَا وَهَنُوا لِمَٓا اَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُواۜ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ ﴿١٤٦﴾ وَمَا كَانَ قَوْلَهُمْ اِلَّٓا اَنْ قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَاِسْرَافَنَا فٖٓي اَمْرِنَا وَثَبِّتْ اَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿١٤٧﴾ فَاٰتٰيهُمُ اللّٰهُ ثَوَابَ الدُّنْيَا وَحُسْنَ ثَوَابِ الْاٰخِرَةِۜ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٤٨﴾

"Nice peygamber vardır ki onunla birlikte birçok Allah erleri savaştılar. Allah yolunda başlarına gelenlerden ötürü gevşemediler, yılmadılar, boyun eğmediler. Allah, sabredenleri sever. Onların sözü şunu demekten ibaretti: 'Rabbimiz! Günahlarımızdan ve işimizdeki aşırılıklardan ötürü bizi bağışla, sebatımızı arttır, kâfir topluluğa karşı bize yardım et!' Bu yüzden Allah onlara dünya nimetini ve âhiret nimetinin de güzelini verdi. Allah işini güzel yapanları sever."

(Âl-i İmrân 3/146-148)

إِنْ يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِثْلُهُۜ وَتِلْكَ الْاَيَّامُ نُدَاوِلُهَا
بَيْنَ النَّاسِۚ وَلِيَعْلَمَ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَٓاءَۜ
وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَۙ ﴿١٤٠﴾

"Eğer siz (Uhud'da) bir yara aldıysanız bilin ki o topluluk da (Bedir'de) benzeri bir yara almıştı. Allah gerçek Müminleri ortaya çıkarsın ve uğrunda sizden şehitleri olsun diye (iyi ve kötü) günleri biz insanlar arasında böyle döndürüp duruyoruz. Allah, zalimleri sevmez."

(Âl-i İmrân 3/140)

وَمَٓا اَصَابَكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ فَبِاِذْنِ اللّٰهِ وَلِيَعْلَمَ الْمُؤْمِنِينَۙ ﴿١٦٦﴾ وَلِيَعْلَمَ
الَّذِينَ نَافَقُواۚ وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ اَوِ ادْفَعُواۜ قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ
قِتَالًا لَاتَّبَعْنَاكُمْۜ هُمْ لِلْكُفْرِ يَوْمَئِذٍ اَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْاِيمَانِۚ يَقُولُونَ بِاَفْوَاهِهِمْ
مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْۜ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَۚ ﴿١٦٧﴾

"İki ordunun (Uhud'da) karşılaştığı günde başınıza gelenler, Allah'ın izniyle ve (gerçek) Müminleri ortaya çıkarması içindi. Bir de Münafıkları ortaya çıkarması için... Onlara, 'Gelin, Allah yolunda savaşın veya hiç olmazsa savunmada bulunun.' denildi. Onlar, 'Savaş olacağını bilsek elbette size katılırız.' dediler. O gün onlar imandan çok küfre yakındılar. Kalplerinde olmayanı ağızlarıyla söylüyorlardı. Gizlediklerini Allah onlardan daha iyi bilir."

(Âl-i İmrân 3/166-167)

مَا كَانَ اللّٰهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلٰى مَٓا اَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتّٰى يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِۜ
وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَجْتَبٖي مِنْ رُسُلِهٖ مَنْ يَشَٓاءُ
فَاٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖۚ وَاِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا فَلَكُمْ اَجْرٌ عَظٖيمٌ ﴿١٧٩﴾

"Allah Müminleri, pis olanı temizden ayırmadan bulunduğunuz hâl üzere bırakacak değildir. Allah size gaybı da bildirecek değildir; fakat Allah (gaybı bildirmek için) peygamberlerinden dilediğini seçer. Artık Allah'a ve peygamberlerine iman edin; inanır ve sakınırsanız sizin için büyük bir ecir vardır."

(Âl-i İmrân 3/179)

وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَاَنْتُمُ الْاَعْلَوْنَ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنٖينَ ﴿١٣٩﴾

"Gevşeklik göstermeyin, üzülmeyin; eğer inanmışsanız şüphesiz en üstün olan sizsiniz."

(Âl-i İmrân 3/139)

اِنْ يَنْصُرْكُمُ اللّٰهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْۚ وَاِنْ يَخْذُلْكُمْ فَمَنْ ذَا الَّذٖي يَنْصُرُكُمْ
مِنْ بَعْدِهٖۜ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٦٠﴾

"Allah size yardım ederse artık sizi yenecek hiçbir kimse yoktur; eğer sizi yardımsız bırakırsa O'ndan başka size kim yardım edebilir ki? Müminler yalnız Allah'a dayanıp güvensinler."

(Âl-i İmrân 3/160)

اَوَلَمَّا اَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَدْ اَصَبْتُمْ مِثْلَيْهَاۙ قُلْتُمْ اَنّٰى هٰذَاۜ قُلْ هُوَ مِنْ عِنْدِ
اَنْفُسِكُمْۜ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ ﴿١٦٥﴾

"Düşmanınıza iki mislini verdirdiğiniz kayıp (Uhud'da) kendi başınıza gelince, 'Bu nereden başımıza geldi?' dediniz, öyle mi? De ki: 'O, kendinizdendir.' Doğrusu Allah her şeye gücü yetendir."

(Âl-i İmrân 3/165)

وَمَا مُحَمَّدٌ اِلَّا رَسُولٌۚ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُۜ اَفَا۬ئِنْ مَاتَ اَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ
عَلٰٓى اَعْقَابِكُمْۜ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلٰى عَقِبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللّٰهَ شَيْـٔاًۜ
وَسَيَجْزِي اللّٰهُ الشَّاكِر۪ينَ ﴿١٤٤﴾

"Muhammed yalnızca bir elçidir. Ondan önce de elçiler gelip geçti. Şimdi o ölür veya öldürülürse gerisin geriye (eski dininize) mi döneceksiniz? Kim geri dönerse bilsin ki Allah'a asla bir zarar vermiş olmayacaktır. Allah şükredenleri ödüllendirecektir."

(Âl-i İmrân 3/144)

مِنَ الْمُؤْمِن۪ينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللّٰهَ عَلَيْهِۚ فَمِنْهُمْ مَنْ قَضٰى نَحْبَهُ
وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْتَظِرُۘ وَمَا بَدَّلُوا تَبْد۪يلاًۙ ﴿٢٣﴾

"Müminlerden öyle yiğitler vardır ki, Allah'a verdikleri söze sâdık kaldılar. İçlerinden bir kısmı verdikleri sözü yerine getirmiştir (şehit olmuştur). Bir kısmı da (şehit olmayı) beklemektedir."

(Ahzâb 33/23)

Konunun Kavramsal Bağlamı

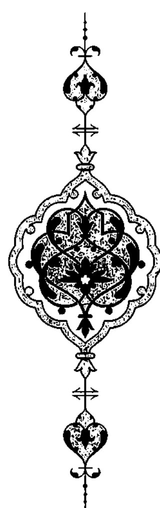
Uhud Gazvesi, Kur'ân-ı Kerîm'de Âl-i İmrân sûresinin 121. âyetinden başlayarak ayrıntılı biçimde anlatılır. Ayrıca müfessirler rivayetlere dayanarak farklı sûrelerdeki yaklaşık on âyeti Uhud Gazvesi ile irtibatlandırırlar. Kur'ân'da Uhud Gazvesi üzerinden Müslümanlara verilen öğütler savaşın kendisinden daha fazla öne çıkmaktadır.[1]

Hicretin üçüncü yılında (m. 625) Mekkeli Müşrikler, Bedir Gazvesi'nde (m. 624) aldıkları mağlubiyetin hırsıyla Müminlere savaş açmıştır. Müslümanlar, kazanmak üzereyken yaptıkları hatalar yüzünden yenilgiye uğramış, bir süre geri çekilmiştir. Ancak Hz. Peygamber'in çağrısı üzerine toparlanan ordu, düşmanı Hamrâülesed adlı bölgeye kadar takip ederek onların Medine'ye yönelik muhtemel saldırılarının önüne geçmiştir.[2]

1 Âl-i İmrân 3/138: İbn Arafe, I, 415.

2 Vâkıdî, I, 199-340; İbn Hişâm, II, 60-169; II, 101-105.

MÜMİNLERDEN BAZILARI DÜNYALIK İSTERKEN KAYBETMİŞTİ

وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللّٰهُ وَعْدَهُٓ اِذْ تَحُسُّونَهُمْ بِاِذْنِهٖۚ حَتّٰٓى اِذَا فَشِلْتُمْ وَتَنَازَعْتُمْ فِي الْاَمْرِ
وَعَصَيْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَٓا اَرٰيكُمْ مَا تُحِبُّونَۜ مِنْكُمْ مَنْ يُر۪يدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَنْ يُر۪يدُ الْاٰخِرَةَۚ ثُمَّ
صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْۚ وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْۜ وَاللّٰهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِن۪ينَ ﴿١٥٢﴾

"Andolsun ki Allah size verdiği sözü (Uhud'da) yerine getirdi. Hatırlayın ki O'nun izniyle Kâfirleri öldürüyordunuz ama Allah size istediğiniz zaferi gösterdikten sonra gevşediniz, emre itaat hususunda birbirinizle tartıştınız ve emre aykırı hareket ettiniz; içinizden kimi dünyayı istiyordu, kiminiz de âhireti istiyordu; derken Allah denemek için onların karşısında sizi bozguna uğrattı. Sonunda yine de sizi bağışladı. Allah Müminlere karşı lütufkârdır."

(Âl-i İmrân 3/152)

Mekkeli Müşrikler servetlerini, insanları Allah'ın yolundan alıkoymak için Bedir'de harcamışlardı. Ancak aldıkları yenilgi sonrası harcadıkları mallar yüreklerinde bir acıya dönüşmüştü. Hummalı bir çalışma sonucu 2000'i ücretli 1000'i gönüllü 3000 kişilik bir ordu topladılar. Amaçları bu sefer Müslümanları mağlup ederek intikam almaktı. Mekke'den gelen müşrik ordusu Medine'nin kuzeyindeki Zegâbe mevkisinde konakladı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sas), hicretin 3. yılı Şevval ayının

6'sında (m. 22 Mart 625) Cuma günü ashâbıyla düşmanı Medine'de mi yoksa şehrin dışında mı karşılamanın uygun olacağı konusunda istişarede bulundu. Peygamberimiz, yenilgiye uğramalarından endişe duyduğunu bildirmesine rağmen çoğunluğun görüşüne uydu ve şehirden çıkmaya karar verdi. Hz. Peygamber, cuma namazının ardından bir konuşma yaparak sabırlı oldukları takdirde zafer elde edeceklerini ashâbına müjdelemişti. Ancak meydan savaşı için ısrar edenler, ikindi vakti Resûlullah'a pişman olduklarını söyleyerek savaşın nerede yapılacağı konusunda kendisinin karar vermesini istediler. Resûl-i Ekrem (sas) onlara şöyle cevap verdi: *"Bir peygamber zırhını giydikten sonra Allah onunla düşmanları arasında hüküm verinceye kadar çıkarmaz. Eğer sabreder ve görevinizi yaparsanız Allah zaferi size ihsan edecektir."*[1]

Peygamberimiz 1000 kişilik bir kuvvetle Medine'den ayrılarak Uhud'a doğru ilerledi. Savaşa gidilirken, Münafıkların başını çeken Abdullah b. Übey ve taraftarlarından oluşan 300 kişilik bir grup orduyu terk etti. Bahanelerini de şöyle ifade etmişlerdi: *"Biz savaşmasını (veya savaş olacağını)*[2] *bilseydik arkanızdan gelirdik."*[3] Bu yaptıkları, Müminler arasında bazı ayrılıkların ortaya çıkmasına neden olmuştu.[4] Hatta Hâriseoğulları ile Selemeoğulları[5] da neredeyse Münafıkların etkisinde kalıp ordudan ayrılacaklardı.[6] Bu sorunlara rağmen ordu sonunda Uhud'a varmıştı. Cumartesi sabahı Uhud dağına varan sahâbîleri Hz. Peygamber (sas) savaşacakları mevkilere yerleştirdi.[7]

Yüce Allah, sabretmeleri ve kendisine karşı gelmekten sakınmaları durumunda Müslümanların zafere ulaşacaklarını vaat etmişti.[8] Savaş başlamış ve Cenâb-ı Hak bu sözünü kısa sürede gerçekleştirmişti.[9] Savaşın girişinde yapılan teke tek düellolardan başlamak üzere, Müslümanlar Müşrikleri kırıp geçiriyorlardı. Hatta Müşrikler savaş alanından kaçmaya başlamışlardı. Ancak tam bu sırada Hz. Peygamber'in Ayneyn tepesine yerleştirdiği okçular mevzilerini terk etmeyi tartışıyorlardı.[10] Sonunda *"Bizi kuşların kaptığını görseniz bile ben size haber gönderinceye kadar sakın şu yerinizden ayrılmayın! Bizim onları hezimete uğrattığımızı görseniz bile ben size haber gönderinceye kadar asla buradan ayrılmayın!"* buyuran Hz. Peygamber'in

---

1 Âl-i İmrân 3/159, 154: Taberî, VI, 166-7; Kurtubî, V, 370.
2 Âl-i İmrân 3/167: Taberî, VI, 221-224.
3 Âl-i İmrân 3/167.
4 Nisâ 4/88: Kurtubî, VI, 503.
5 Âl-i İmrân 3/122: Mücâhid b. Cebr, s. 258.
6 Âl-i İmrân 3/122.
7 Âl-i İmrân 3/121.
8 Âl-i İmrân 3/120, 123, 125; Âl-i İmrân 3/152: Bikāî (t.y.), V, 92.
9 Âl-i İmrân 3/152: Kurtubî, V, 364.
10 Âl-i İmrân 3/152: İbn Ebî Hâtim, III, 786-788.

emrine karşı gelip bulundukları stratejik noktadan ayrıldılar.[11] İşte o zaman Allah Teâlâ Müslümanları denemek için, düşmanlarını yenmelerine mâni oldu.[12] Hatta sonuçta bozguna uğradılar.[13] Boş kalan geçidin arkasından dolaşan müşrik askerler saldırmış, daha önceden savaşı kaybettiklerini düşünerek kaçışan Müşriklerin de geri dönmesiyle Müslümanlar iki ateş arasında kalmıştı.

Âyetlerde geçtiği gibi, Allah Resûlü (sas), sahâbîleri arkalarından çağırırken onlar savaşı bırakıp Uhud dağına doğru kaçıyorlardı. Bundan dolayı Yüce Allah, onlara keder üstüne keder verdi. Arka arkaya gelen bu üzücü olaylar, diğer pek çok sıkıntı ve acıyı unutturuyordu. Öyle ki ellerinden kaçırdıkları ganimete ve arkadaşlarının şehit edilmesine bile üzülemediler.[14] Bu arada, Kâfir ve Münafıklar tarafından Allah Resûlü'nün öldürüldüğü yalanı etrafa yayılmıştı.[15] Bu dehşet ve mihnetin ardından, Yüce Allah Müminlerden bazılarına bir güven ve uyku hâli vermişti. Bu sırada bazıları da kendi canlarının derdine düşmüştü.[16]

Yenilgi sonrasında Hz. Peygamber (sas), Uhud şehitlerini defnederek sahâbîlerle birlikte Medine'ye döndü. Akşam namazını şehirde kıldı. Hemen ertesi gün Hamrâülesed Gazvesi'ne çıkıldı. Bu seferin iki stratejik sebebi vardı. Bunlardan birincisi, Kureyş Müşriklerine Müslümanların onlardan korkmadığını göstermekti.[17] İkincisi ise Mekke'ye doğru yola çıkan Kureyş ordusunun geri dönüp Medine'ye saldıracağına dair haberlerin çıkmasıydı.[18] Hz. Peygamber sefer çağrısı yaptığında ashâbı yaralı ve bitkin bir hâldeydi. Müşrik ordusunun arkasından giderken "İnsanlar size karşı ordu toplamışlar, onlardan korkun." haberini duymuşlardı ancak bu tehdit onları korkutacağına, imanlarını arttırmıştı. Bu zorlu sınavda Allah'a güvenen Müminler, düşmanı takipte kararlılık gösterdiler.[19] Onlar tüm olumsuzluklar karşısında *"Allah bize yeter, O ne güzel vekildir!"* diyerek Allah'ın ve Peygamberi'nin davetine uydular.[20] Beş gün Hamrâülesed'de bekleyen bu kahramanlar Rabbimizin yardımı, lütfu ve keremiyle hiçbir zorlukla karşılaşmadan ve Allah'ın rızasını kazanmış olarak Medine'ye geri döndüler.[21]

11 Enfâl 8/46: Mücâhid b. Cebr, s. 386; Kurtubî, X, 41; Buhârî, "Cihâd", 164.
12 Âl-i İmrân 3/152: Bikāî, V, 94.
13 Âl-i İmrân 3/152.
14 Âl-i İmrân 3/153: Taberî, VI, 53.
15 Âl-i İmrân 3/153: Bikāî, V, 96.
16 Âl-i İmrân 3/154.
17 İbn Hişâm, II, 63.
18 Vâkıdî, I, 334.
19 Nisâ 4/104: Mukātil b. Süleyman, I, 404.
20 Âl-i İmrân 3/172-173.
21 Âl-i İmrân 3/174.

ZAFER, ÜSTÜN BİR AHLÂKLA KAZANILIR

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللّٰهِ لِنْتَ لَهُمْۚ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَۖ
فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْاَمْرِۚ فَاِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِۜ
اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ ﴿١٥٩﴾

"Sen (Uhud'da yenilgiye sebep olduklarında) onlara sırf Allah'ın lütfu sayesinde merhametli ve yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı kalpli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi. Onları affet, onların bağışlanmasını dile, işler hakkında onlara danış, karar verince de Allah'a güven, doğrusu Allah kendisine güvenenleri sever."

(Âl-i İmrân 3/159)

Kur'ân-ı Kerîm'de Uhud Gazvesi'nin anlatıldığı âyetlerde birçok ahlâkî erdeme yer verilmiştir. Bu erdemlerin Müminleri zafere ulaştıracağı[22] bunlardan yoksunluğun ise istenmeyen sonuçlar getireceği[23] vurgulanmıştır. Ayrıca kişiyi başarılı kılacak sabır ve takvâ gibi üstün meziyetlere sahip olmanın önemine de yer verilmiştir.[24] Önceki peygamberler ve onların yanında saf tutup savaşan yiğit mücahitler örnek verilerek Allah yolunda başlarına gelenlerden ötürü gevşememeleri, yılmamaları, boyun eğmemeleri ve sabretmeleri öğütlenmiştir. Çünkü Allah, sabredenleri sevmektedir. Yine Allah'ın yardımıyla zafere erişebilmek için: *"Rabbimiz! Günahlarımızdan ve işimizdeki aşırılıklardan ötürü bizi bağışla, sebatımızı arttır, kâfir topluluğa karşı bize yardım et!"* duasına devam etmeleri istenmiştir.[25]

Uhud'da başta Hz. Hamza olmak üzere sahâbeden 70 kişi şehit edilmiştir. Hz. Peygamber'in dişi kırılmış, miğferi yüzüne batarak yaralanmasına sebep olmuş ve savaş boyunca kanaması kesilmemiştir. Tüm bu yaşananlara rağmen Yüce Allah, Hz. Muhammed'e (sas) yüksek azim sahibi peygamberlerin sabrettiği gibi sabretmesini[26]

22 Âl-i İmrân 3/125.
23 Âl-i İmrân 3/159.
24 Âl-i İmrân 3/134-136 vd.
25 Âl-i İmrân 3/146-148.
26 Âl-i İmrân 3/128: Kurtubî, V, 306.

ve Kâfirlere beddua etmemesini emretmiştir.[27] Hz. Peygamber de kendisinden Kâfirlere beddua etmesini isteyen ashâbına, *"Ben beddua etmek için gönderilmedim. Ben ancak rahmet olarak gönderildim."*[28] karşılığını vermiştir. Onlara *"Peygamberlerinin başını yaran, dişini kıran bir kavim nasıl felâh bulur! Hâlbuki bu peygamber onları Allah'a davet ediyor."* diyerek sitem ederken bir yandan da *"Allah'ım! Kavmimi bağışla! Çünkü onlar doğruyu bilmiyorlar."* şeklinde dua etmiştir.[29] Sevgili Peygamberimiz Uhud'da sahâbîlerin düştüğü bazı hatalardan ötürü çok incinmiştir. Buna rağmen Allah'ın verdiği merhamet duygusuyla onlara karşı yumuşak davranmıştır.[30]

Uhud Gazvesi'nin anlatıldığı âyetlerde insanları bağışlamanın, istişare etmenin ve alınan doğru bir karar sonrasında kararlı olmanın işlendiği görülür. Gazveden önce Hz. Peygamber rüyasında bazı işaretler görmüş ve bu rüyayı savunma savaşı yapılması şeklinde yorumlamıştı.[31] Ayrıca tecrübeli sahâbîler hatta Münafıkların önde gelenleri de savunma savaşı kararını desteklemekteydi. Uhud Savaşı'na dair ilk âyetlere bakıldığında, istişareler sonucunda bilhassa gençlerin arzusuyla varılan kararın, Medine'den ayrılarak düşmanı dışarıda karşılamaya işaret ettiği görülmektedir.[32] Bunun yanı sıra *"Müminleri savaş mevzilerine yerleştirmek"* ifadesinin de bunu desteklediği anlaşılmaktadır.[33] Yenilgi sonrasında bazıları bu kararın yanlış olduğunu ve bu yüzden birçok insanın öldüğünü düşünmüşlerdi.[34] Münafıklar sözleri dinlenmediği için bu sonucun ortaya çıktığını bile ileri sürmüşlerdi. Âyette bu iddianın gerçekle bağdaşmadığı, ancak Kâfirlerin[35] ve Münafıkların[36] böyle bir düşünceye sahip olabilecekleri belirtilmiştir. Ayrıca Allah Teâlâ, savaşın ilk anlarında zafer vaadini gerçekleştirerek bu düşüncenin yanlış olduğunu bildirmiştir. Âyette savaşta yenilginin asıl nedenleri de ayrıntılı olarak sıralanmıştır.[37] Böylelikle istişare ile alınan kararın yenilgiye etkisi olabileceğine dair şüpheler, ashâbın zihninden tamamıyla silinmiştir. Hatta savaş sonrasında yenilgi yaşanmasına rağmen istişare yapılması yeniden emredilmiştir.[38] Tüm bu âyetler Müslüman-

---

27 Ahkāf 46/35: Mukātil b. Süleyman, IV, 31.

28 Âl-i İmrân 3/128: Kurtubî, V, 306; Müslim, "Birr", 87.

29 Âl-i İmrân 3/128: Kurtubî, V, 306; Buhârî, "Enbiyâ'", 54, "İstitâbetü'l-Mürteddîn", 5; Müslim, "Cihâd ve Siyer", 104-105.

30 Âl-i İmrân 3/159.

31 İbn Hişâm, II, 62, 63.

32 Âl-i İmrân 3/121.

33 Âl-i İmrân 3/121: Taberî, VI, 9.

34 Âl-i İmrân 3/154.

35 Âl-i İmrân 3/156.

36 Âl-i İmrân 3/154: Taberî, VI, 164-166; Kurtubî, V, 370.

37 Âl-i İmrân 3/152.

38 Âl-i İmrân 3/159.

lara bu tür zor durumlarda bile ilkelerden asla vazgeçilmemesi gerektiğini en etkili şekilde anlatmaktadır.

Uhud Gazvesi'yle ilgili âyetlerde en fazla değinilen konulardan birisi de ölümdür. Kur'ân'ın ölüm hakkındaki ilk uyarısı, Bedir'e katılmayan ve ondaki başarıya imrenen çoğunluğu gençlerden oluşan bir grubadır. Onlar savaşın[39] ve ölümün ciddiyetini göz ardı ediyor, savaşmayı çok istiyorlardı.[40] Bunlar, düşmanla şehir dışında savaşılmasında da ısrar ediyorlardı. Hz. Peygamber (sas), bu kişilerin görüşüne uyarak meydan savaşı için zırhını giydi.[41] Uhud Savaşı'nda, Bedir'de ulaşılan sevabı umarak savaşı isteyenler gerçekten savaş ve ölümle karşılaştıklarında şaşırmışlardı.[42] Savaş öncesinde yapamayacakları şeyleri söylemişlerdi.[43] Nitekim onlar istişarede "Ey Allah'ın Elçisi! Bizi düşmanlarımızın karşısına çıkart. Bizim onlardan korktuğumuzu ve zayıf olduğumuzu zannetmesinler." diyorlardı.[44]

Uhud Savaşı vesilesiyle Kur'ân, ölüm gerçeği hakkında daha birçok hususa değinmektedir. Bunlar, yaşatanın ve öldürenin ancak Yüce Allah olduğu,[45] O'nun izni olmadan hiçbir kimsenin ölmeyeceği ve ölümün belirli bir süreye (*ecel*) göre yazılmış[46] olduğudur. Bu gerçek bilindiğinde, Kâfir ve Münafıkların öne sürdüğü gibi, Uhud'da yanlış istişare neticesinde ölümlere sebep olunduğu iddialarının Câhiliye zihniyeti olduğu görülür. Onlar ölümün kendilerinin elinde olduğunu sanıyorlardı.[47] Oysa ölüm Yüce Allah'ın belirlemesine bağlı olarak gerçekleşmekteydi. Meselâ Münafıklar, savaş konusunda kendi tavsiyeleri dinlenmediği için Müslümanların öldüklerini iddia ediyorlardı.[48] Oysa onlar evlerinde otursalar da ecelleri geldiğinde öleceklerdi.[49]

Müslümanlara şehitlerle ilgili ilk bilgi ve uyarı, Bedir şehitleri hakkında verilmişti. Allah yolunda öldürülenlerin ölü olmadıkları, aksine onların bizim bilemeyeceğimiz bir şekilde diri oldukları haber verilmişti.[50] Sonra Allah yolunda canı feda etmenin büyük bir erdem olduğu hakkında *"Allah yolunda öldürülür veya ölürseniz*

39 Âl-i İmrân 3/143: Mâtürîdî, II, 439.
40 Âl-i İmrân 3/143.
41 İbn Hişâm, II, 63.
42 Âl-i İmrân 3/143: Mukātil b. Süleyman, I, 304.
43 Saf 61/2: Kurtubî, XX, 433.
44 İbn Hişâm, II, 63.
45 Âl-i İmrân 3/156.
46 Âl-i İmrân 3/145.
47 Âl-i İmrân 3/154: Taberî, VI, 167; Kurtubî, V, 370.
48 Âl-i İmrân 3/168.
49 Âl-i İmrân 3/168.
50 Bakara 2/154: Mukātil b. Süleyman, I, 150.

biliniz ki Allah'tan gelecek bir bağışlama ve bir rahmet, onların biriktirdiklerinden daha hayırlıdır."[51] buyurulmuştu. Bu defa da Uhud şehitleri sebebiyle ashâb-ı kirâm aynı uyarıyla karşılaştı: *"Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanma! Bilakis onlar diridirler, Allah'ın lütfundan kendilerine verdiği nimetlerin sevincini yaşayarak Rableri katında rızıklandırılmaktadırlar. Arkalarından kendilerine ulaşamayan (henüz şehit olmamış) kimselere de hiçbir korku ve keder bulunmadığı müjdesinin sevincini duymaktadırlar. Allah'ın nimetine, lütfuna ve Allah'ın, Müminlerin ödülünü zayi etmeyeceğine sevinirler."*[52] Bu âyetlerde şehitlerin, kavuştukları nimetler ve Allah katından gelen müjdeler sayesinde mutlu oldukları belirtilmiştir. Bu sebeple, hayatta kalan Müminlerin de üzülmek bir yana onlar adına sevinmeleri hatta bir an önce şehit olmak için can atmaları beklenir. Çünkü Yüce Allah, Müminlerin gayretlerini ve güzel amellerini boşa çıkarmayacaktır. Nasıl olsa *"Her canlı ölümü tadacaktır. Ancak kıyamet günü yaptıklarınızın karşılığı size tastamam verilecektir. Kim cehennemden uzaklaştırılıp cennete konursa, gerçekten kurtuluşa ermiştir. Dünya hayatı, aldatıcı metadan başka bir şey değildir."*[53]

UHUD, MÜMİNLE MÜNAFIĞI AYIRAN BÜYÜK BİR SINAVDI

إِنْ يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِثْلُهُ وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللّٰهُ
الَّذِينَ اٰمَنُوا وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَاءَ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ﴿١٤٠﴾

"Eğer siz (Uhud'da) bir yara aldıysanız bilin ki o topluluk da (Bedir'de) benzeri bir yara almıştı. Allah gerçek Müminleri ortaya çıkarsın ve uğrunda sizden şehitleri olsun diye (iyi ve kötü) günleri biz insanlar arasında böyle döndürüp duruyoruz. Allah, zalimleri sevmez."

(Âl-i İmrân 3/140)

51 Âl-i İmrân 3/157.
52 Âl-i İmrân 3/169-171; krş. Muhammed 47/4-6.
53 Âl-i İmrân 3/185.

Her insan için dünya hayatı başlı başına bir imtihandır.[54] İnsanlar, denenip sınavdan geçirilmeden, sadece *"İman ettik."* demekle bırakılmayacaklar, sınanacaklar, kulluk davasında doğru ve samimi olanlarla olmayanlar mutlaka ortaya çıkacaktır.[55] Bunun sonucunda Allah'ın rızasına uyan kimse ile Allah'ın gazabına uğrayan ve varacağı yer cehennem olan kimsenin denk olmadığı açıktır.[56] *"Onlar (insanlar) Allah'ın katında derece derecedirler."*[57] Dolayısıyla bu farklılığın ortaya çıkması için imanın sınanması gereklidir. Nitekim Müslümanlar için öncesi, sonrası ve sonuçlarıyla Uhud Gazvesi zor ve yoğun bir sınav süreci olmuştur.

Münafıklar Medine İslâm toplumu için büyük bir tehlike oluşturmaktaydı. Ancak Yüce Allah, isimlerini açıklayarak kimlerin münafık olduğunu ilan edecek değildi. Diğer taraftan iyiyle kötüyü, temizle pis olanı birbirinden ayırıncaya kadar Müminleri de içinde bulundukları belirsiz bir durumda bırakacak değildi.[58] Bu sebeple iki ordunun karşılaştığı Uhud Gazvesi, samimi Müminler ile Münafıkların birbirinden ayrıldığı bir sınav alanı olmuştu.[59] Nitekim Münafıklara şöyle hitap edildi: *"… Allah içinizde olanı sınamak ve kalplerinizde olanı açığa çıkarmak için böyle yaptı. Allah kalplerdeki her şeyi çok iyi bilir."*[60] Böylelikle de onların içlerindeki şüpheleri, kalplerindeki Allah ve Resûlüne olan kuşkuları ve Müminlere düşman mı dost mu olduklarını açığa çıkarmış oldu.[61]

Uhud'da İslâm ordusunun başına gelenler sadece Münafıkların ifşa edilmesi için değildi. Allah, dünya menfaatini isteyene dünyayı, âhiret ödülünü isteyene de âhiret nimetlerini vermeyi dilemekteydi.[62] Aynı zamanda Yüce Allah, Müslümanların gönlündeki ihlâs ve samimiyeti ortaya çıkarmak ve kalplerindeki şüphe ve hastalıkları arındırmak için onları sınamaktaydı.[63] *"Yoksa siz; Allah, içinizden cihad edenleri (sınayıp) ayırt etmeden ve yine sabredenleri (sınayıp) ayırt etmeden cennete gireceğinizi mi sandınız?"*[64] Öyleyse âhiret ödülü olan cennete girmek sadece onu istemeye değil, bu uğurda Allah'ın hoşnutluğunu kazanacak birçok fedakârlıkta bulunmaya da bağlıydı.

---

54 Mülk 67/2; Kehf 18/7-8.
55 Ankebût 29/2-3.
56 Âl-i İmrân 3/162.
57 Âl-i İmrân 3/163.
58 Âl-i İmrân 3/179.
59 Âl-i İmrân 3/166-167.
60 Âl-i İmrân 3/154.
61 Âl-i İmrân 3/154: Taberî, IV, 169, 170.
62 Âl-i İmrân 3/145.
63 Âl-i İmrân 3/154: Taberî, IV, 169, 170.
64 Âl-i İmrân 3/142; Bakara 2/214: Kurtubî, III, 410; Ankebût 29/1-2.

ALLAH YARDIM EDERSE SİZİ KİMSE YENEMEZ

إِنْ يَنْصُرْكُمُ اللّٰهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْۚ وَإِنْ يَخْذُلْكُمْ فَمَنْ ذَا الَّذ۪ي يَنْصُرُكُمْ مِنْ بَعْدِه۪ۜ
وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٦٠﴾

"Allah size yardım ederse artık sizi yenecek hiçbir kimse yoktur; eğer sizi yardımsız bırakırsa O'ndan başka size kim yardım edebilir ki? Müminler yalnız Allah'a dayanıp güvensinler."
(Âl-i İmrân 3/160)

Savaş öncesi Münafıkların ordudan ayrılması Müslüman saflarında sarsıntıya sebep olmuştu.[65] Uhud vesilesiyle samimi bir imana sahip oldukları ortaya çıkan Müminlere *"Gevşeklik göstermeyin, üzülmeyin; eğer inanmışsanız şüphesiz en üstün olan sizsiniz."*[66] denilerek savaşta yenildikleri hâlde esas kazananın kendileri olduğu belirtilmiştir. Çünkü gerçek kazanç, *"Rabbinizin bağışlamasına, genişliği göklerle yer arası kadar olan ve Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için hazırlanmış bulunan cennete koşun."*[67] âyetiyle belirtildiği üzere Allah'ın mağfireti ve cennettir. Allah yolunda öldürülmek veya ölmek, Allah'tan gelecek bir bağışlama ve merhamet, insanların biriktirdikleri bütün dünya malından daha hayırlıdır.[68]

Allah Teâlâ, Uhud'da Müminlere içinde birçok hikmet barındıran bir yenilgi yaşatmıştır. Müminlerin yegâne yardımcısı, yardımcıların en hayırlısı olan O'dur.[69] Allah'ın yardım ettiklerini yenecek yoktur.[70] Bundan dolayı Müslümanlara; Münafıklar, Yahudiler veya herhangi bir topluluk değil, sadece Yüce Allah zafer ya da hezimet yaşatabilir. Nitekim bu hakikat *"Allah size yardım ederse artık sizi yenecek hiçbir kimse yoktur; eğer sizi yardımsız bırakırsa O'ndan sonra size kim yardım edebilir? Müminler yalnız Allah'a güvensinler."*[71] âyetiyle teyit edilmiştir.

65 Âl-i İmrân 3/122.
66 Âl-i İmrân 3/139.
67 Âl-i İmrân 3/133.
68 Âl-i İmrân 3/157.
69 Âl-i İmrân 3/150.
70 Âl-i İmrân 3/160.
71 Âl-i İmrân 3/160.

Uhud hakkındaki âyetler, tüm insanlar için bir açıklama ve Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için bir hidayet ve öğüttür.[72] Bu öğütlerin başta gelenlerinden biri de zaferle güzel sonucun, yenilgi ile kötü sonucun ayrı ayrı şeyler olduğudur.[73] Müminler başlarına kötü bir şey gelse sabrederler. Onlar iyi bir şeyle karşılaştıklarında ise şükrederler. İmandan ayrılmadıkları sürece onlar için her sonuç iyidir.[74] Savaşta kazanan Müşriklerin lideri Ebû Süfyân'ın, "Savaş sırayladır; bugün, Bedir Savaşı'na bedeldir." sözlerine mukabil Hz. Ömer, "Evet ama eşit değiliz. Zira bizim ölülerimiz cennette, sizin ölüleriniz cehennemdedir." karşılığını vermiştir.[75] Zira Müminler kaybederken bile şehit olup cenneti kazanmıştır. Yaptıkları fedakârlıklar asla boşa gitmemiştir.[76] Kâfirler ise kazanırken, kimileri ecellerinin yaklaştığını fark etmeden[77] gaflet içerisinde Allah'a karşı savaşırken öldürülüp cehenneme gitmiştir. Hayatta kalanlar da kâfir olarak yaşamaya devam ederek yine kaybetmişlerdir. Çünkü Kâfirlerin elde ettikleri zafer, ancak feci âkıbet olan cehenneme atılmayı geciktirmekten ibarettir.[78] Onların geçici bir süre yeryüzünde rahatlıkla gezmelerine Müminlerin aldanmaması uyarısında bulunulmuştur.[79] Çünkü kendilerine verilen süre, aslında hayırlı değildir. Aksine Allah, onlara günahları artsın diye bu süreyi vermiştir. Bu sürenin sonunda ise onlar için alçaltıcı bir azap vardır.[80]

Uhud Gazvesi sonunda ortaya çıkan duruma göre, Müşrikler galip gözüküyordu. Bu sebeple sevinçliydiler. Münafıklar ise daha da azgınlaşmaya başlamışlardı. Kur'ân-ı Kerîm Hz. Peygamber'i bu konuda teselli etmiştir.[81] Çünkü onlar ne Müminleri yenerek ne de dinden dönerek Allah'a ve dinine zarar verebilirler. Âhirette ise onlara iyi ve güzel hiçbir karşılık verilmeyecektir.[82]

72 Âl-i İmrân 3/138: İbn Arafe, I, 415.
73 Âl-i İmrân 3/137; İbn Âşûr, IV, 98.
74 Müslim, "Zühd", 64.
75 Vâkıdî, I, 297.
76 Muhammed 47/4: Taberî, XXI, 190, 191.
77 A'râf 7/185: Kurtubî, IX, 404.
78 Âl-i İmrân 3/12: Kurtubî, V, 37.
79 Âl-i İmrân 3/195, 196.
80 Âl-i İmrân 3/178.
81 Âl-i İmrân 3/176-177.
82 Âl-i İmrân 3/177: Zemahşerî, I, 663.

HATALAR DERS ALMAK İÇİNDİR

اَوَلَمَّا اَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَدْ اَصَبْتُمْ مِثْلَيْهَاۙ قُلْتُمْ اَنّٰى هٰذَاۜ قُلْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اَنْفُسِكُمْۜ
اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٦٥﴾

"Düşmanınıza iki mislini verdirdiğiniz kayıp (Uhud'da) kendi başınıza gelince, 'Bu nereden başımıza geldi?' dediniz, öyle mi? De ki: 'O, kendinizdendir.' Doğrusu Allah her şeye gücü yetendir."

(Âl-i İmrân 3/165)

Uhud Gazvesi anlatılırken Kur'ân'ın en başta vurguladığı nokta, Hz. Peygamber'in Müminleri savaş mevzilerine yerleştirmesidir.[83] Peygamberimizin Müminleri yerleştirdiği mevzilerin en önemlilerinden biri de Uhud'un Medine tarafında yer alan Ayneyn tepesiydi. Burada Abdullah b. Cübeyr komutasında 50 kişilik bir birlik bulunmaktaydı. Hz. Peygamber, onlara şöyle demişti: *"Bizim onları mağlup ettiğimizi görseniz bile sakın yerlerinizden ayrılmayın, bizim galibiyetimiz sürdüğü müddetçe orada kalın!"*[84] Ancak, Hz. Peygamber'in kesin talimatına rağmen, artık savaşın kazanıldığını düşünen ve ganimet almakta acele eden bir grup sahâbî bu stratejik tepeyi terk etti.[85] Kur'ân, tepenin terk edilmesinin bir diğer sebebini daha zikreder. Bu da Allah Resûlü'nün (sas) ganimetleri dağıtmayacağı konusundaki şüpheleridir.[86] Kur'ân'da mevzilerini terk eden kişilerin hareketi isyanla ifade edilmektedir.[87] Böylelikle bazı Müslümanlar isyan gibi büyük bir hatayı yüklenmiştir. Bu grubun gösterdiği zaafı değerlendiren müşrik süvariler, Uhud dağını arkadan dolaşarak İslâm ordusuna saldırmışlardır. Bu saldırı sonucunda, Mekkeli Müşrikler mutlak zafer kazandığını sanan Müslümanları hezimete uğratmıştır. Yapılan bu yanlış, 70 sahâbînin şehit düşmesine sebep olmuş ve bu da Müslümanları büyük bir üzüntüye boğmuştur.

Bozgun sırasında Kâfirler, Hz. Peygamber'in öldürüldüğüne dair asılsız bir haber yaymış, Münafıklar da bu durumu fırsat bilerek zayıf inançlı Müslümanları

83 Âl-i İmrân 3/121.
84 Âl-i İmrân 3/152: Taberî, VI, 128; Buhârî, "Cihâd", 164; Vâkıdî, I, 224.
85 Âl-i İmrân 3/145, 152: Mukātil b. Süleyman, I, 307.
86 Âl-i İmrân 3/161.
87 Âl-i İmrân 3/152.

şirke dönmeye çağırmıştır.[88] Bunun üzerine Cenâb-ı Hak, kendi canlarının kaygısına düşen bu gruba Münafıkların sözlerini dikkate almamaları yönünde uyarıda bulunmuştur.[89] Uhud Savaşı'nda ordudan ayrılıp kaçanları, ganimet peşine düşmeleri sebebiyle şeytan doğru yoldan çıkarmak istemişti.[90] Onlar, ganimetleri âdil bir biçimde dağıtma konusunda Peygamber Efendimize güvenmemiş,[91] dünya malı için hırslanarak cihadda kararlılık göstermemişlerdi. Yine de Rabbimiz onları affetti. Kuşkusuz Allah çok bağışlayandır, halîmdir; hemen cezalandırmaz ve zaman tanır.[92]

Allah Resûlü'nün öldürüldüğüne dair yayılan asılsız haber üzerine birçok mümin bocalamış, kaygı ve korkuya kapılmıştır. Dinin ve davanın ancak onun (sas) hayatta kalmasıyla devam edeceğine dair yanlış bir algıya sahip olanlar, ne yapacaklarını şaşırmıştır. Hatta bazıları, "Resûlullah ölmemiş olsaydı yenilmezdik." şeklinde konuşmaya başlamışlardır. Hz. Peygamber'in öldürülmüş olmasını, cepheyi terk etmeye mazeret olarak görenler de vardır.[93] Kur'ân, bütün bu düşünce ve davranışların yanlış olduğunu şu âyetle belirtmiştir: *"Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür veya öldürülürse gerisin geriye (eski dininize) mi döneceksiniz? Kim gerisin geriye dönerse, Allah'a hiçbir zarar veremez. Allah, şükredenleri mükâfatlandıracaktır."*[94]

Uhud Gazvesi'ne katılan Müslümanlar Allah yolunda savaşanların ilki değildi. Tarih, tevhid ehlinin kahramanlıklarına birçok kez sahne olmuştu. Bu bağlamda Kur'ân, Müminlerin örnek almaları için daha önceki ümmetlerin davalarında gösterdikleri sebat ve gayrete şöyle değinmişti: *"Nice peygamber var ki onunla birlikte birçok Allah erleri savaştılar da, bunlar, Allah yolunda başlarına gelenlerden dolayı gevşeklik ve zaaf göstermediler, boyun eğmediler. Allah, sabredenleri sever. Onların sözleri, sadece şöyle demekten ibaretti: 'Ey Rabbimiz! Günahlarımızı ve işimizdeki taşkınlığımızı bağışla, ayaklarımızı (yolunda) sabit kıl, Kâfirler topluluğuna karşı bizi muzaffer eyle.'"*[95] Uhud Savaşı'nda da Müslümanlardan böyle cesaret ve şecaat sergileyenler, tevhid mücadelesinde canlarını seve seve verenler oldu. Nitekim bir âyette konu şöyle anlatılır: *"Müminlerden bir kısmı Allah'a verdikleri sözü yerine getirdiler, kimileri onun yolunda can verdiler, kimileri de ecellerini bekliyorlar; verdikle-*

88. Âl-i İmrân 3/144: Taberî, VI, 103.
89. Âl-i İmrân 3/149: Râzî, IX, 31.
90. Âl-i İmrân 3/154.
91. Âl-i İmrân 3/161.
92. Âl-i İmrân 3/155: Râzî, IX, 53.
93. Âl-i İmrân 3/144: Taberî, VI, 103.
94. Âl-i İmrân 3/144.
95. Âl-i İmrân 3/146, 147.

ri sözü asla değiştirmediler."[96] Bu âyette bahsedilen "Allah'a verdikleri sözü tutarak can veren" kimselerle genel olarak Bedir, Uhud ve diğer gazvelerde şehit düşenlerin kastedildiği belirtilir.[97] Bununla birlikte müfessirlerin çoğu bu kahramanların özellikle Uhud şehitleri olduğunu ifade etmektedirler.[98] Bu mücahitler, savaşın en zor anlarında kararlılık göstererek Peygamber Efendimizi yalnız bırakmayan 14 sahâbîdir.[99] Hatta bu sahâbîlerden sekizi, Hz. Peygamber'in önünde ölmek üzere biat etmişlerdir.[100] Nitekim Resûlullah'ın öldürüldüğü söylentisi Müslüman saflarında yayıldığı hâlde, Enes b. Nadr, karşılaştığı arkadaşlarını savaşmaya çağırmıştı. Talha b. Ubeydullah (ra) ve Hz. Ömer'i bir kayanın üzerine oturmuş ağlarken görünce onlara niye savaşmadıklarını sormuştu. Hz. Ömer "Allah Resûlü ölmüş, bilmiyor musun?" diye karşılık verince, Enes b. Mâlik'in amcası olan Enes b. Nadr (ra) tarihe geçecek şu sözleri söylemişti: "O (sas) öldükten sonra yaşamanın ne anlamı var? Haydi! Onun uğruna şehit olduğu dava yolunda biz de savaşalım, haydi, biz de şehit olalım!"[101] Müminleri toparlanmaya teşvik eden bu cesur sahâbî, "Arkadaşlar! Muhammed öldürüldüyse onun Rabbi de öldürülmedi ya! Muhammed niçin savaştıysa siz de onun için savaşın!" diye haykırıyordu. Bu arada Sa'd b. Muâz ile karşılaşmış ve ona, "Nereye gidiyorsun Sa'd! Ben, Uhud dağının eteklerinden cennet kokusu alıyorum." diyerek yürümeye devam etmişti. Sonra Allah Teâlâ'ya yönelerek, "Ey Allah'ım, Müminlerin hâlinden ve dağınıklığından ötürü senden af diliyorum. Şu Müşriklerin yaptıklarından da sana sığınıyorum."[102] diye yalvarmıştı. Arkasından da yalın kılıç Müşriklerin üzerine atılıp şehit oluncaya kadar savaştı.[103] Öyle ki vücudu tanınmaz bir hâle gelmişti. Onu, kız kardeşi Rubeyyi' ancak vücudundaki benden ve parmak uçlarından tanıyabilmişti. Rivayetlerde vücudunda seksenden fazla ok, mızrak ve kılıç yarası olduğu anlatılır.[104]

Mus'ab b. Umeyr de Uhud'un benzersiz kahramanlarından birisidir. Müslümanların sancaktarı olan Mus'ab (ra), sancağı taşıyan eli kılıç darbesi ile kesilince onu diğer eline almıştı. O eli de darbe alınca sancağı kollarıyla göğsüne bastırarak dik tutmaya çalışmıştı. Allah uğrunda canından vazgeçen[105] Mus'ab (ra) bir mızrak

96 Ahzâb 33/23.
97 Ahzâb 33/23: Taberî, XIX, 61.
98 Ahzâb 33/23: Mukātil b. Süleyman, III, 484; İbn Ebî Hâtim, IX, 3123, 3124; Taberî, XIX, 64-67.
99 Vâkıdî, I, 294.
100 Âl-i İmrân 2/155: Râzî, IX, 52-53.
101 Âl-i İmrân 2/144: Taberî, VI, 99; İbn İshâk, s. 330; Vâkıdî, I, 280.
102 Âl-i İmrân, 2/152: İbn Kesîr, III, 214, 215; Buhârî, "Cihâd", 12; Müslim, "İmâre", 148.
103 Âl-i İmrân 3/143: Mukātil b. Süleyman, I, 304-5; Âl-i İmrân 3/144: Taberî, VI, 101.
104 Ahzâb 33/23: Kurtubî, XVII, 112; Buhârî, "Cihâd", 12.
105 Nâziât 79/40: Kurtubî, XXII, 64.

yarasıyla şehit düştü. Hz. Peygamber (sas) Uhud'dan dönerken onun baş ucunda durdu ve ona dua etti. Mekkeli zengin bir ailenin çocuğu olan ve ilk Müslümanlar arasında yer alan Hz. Mus'ab, herkesten önce hicret ederek Medinelilerin ilk öğretmeni olmuştu. Rahmet Peygamberi (sas) yoksul bir kıyafet içindeki Mus'ab'ı yanındakilere göstererek onun bir zamanlar en güzel elbiseleri giydiğini, en güzel yemekleri yediğini, fakat Allah ve Resûlünün sevgisini her şeye tercih ettiğini söyledi. Ardından *"Müminlerden öyle erler vardır ki, Allah'a verdikleri söze sâdık kaldılar…"* âyetini sonuna kadar okudu ve şöyle buyurdu: *"Şehâdet ederim ki, bunlar Allah nezdinde kıyamet gününde şehitlerdir. Onların yanına gidiniz, onları ziyaret ediniz. Her şeyimi borçlu olduğum Allah'a yemin olsun ki, kıyamet gününe kadar bir kimse onlara selâm verecek olursa, mutlaka onun selâmını alırlar."*[106] Hz. Âişe (ra) hakkında bu âyetin indiği kişileri sayarken, "Bunlardan biri de Talha b. Ubeydullah'tır. O, Resûlullah (sas) ile beraber kararlılık gösterdi. Hatta ona doğru gelen bir oka elini siper etti. Resûlullah da *'Talha'nın cennete girmesi kesinleşti.'* buyurarak onu müjdeledi." demiştir.[107]

Savaş sonrası Medine, Uhud'un mağluplarını karşılamaktaydı. İslâm ordusunun bu yenilgisi üzerine Ehl-i kitap ve Münafıkların Müslümanlar üzerindeki baskıları artacaktı. Müslümanlar İslâm'dan önce kendilerine kitap verilenlerden (Ehl-i kitap) ve Allah'a ortak koşan Müşriklerden üzücü birçok söz işittiler.[108] Böylelikle süregelen imtihan daha zor bir hâl aldı. Hatta Yahudi Nadîroğulları, Uhud Gazvesi'nin Müslümanlar aleyhine sonuçlanması üzerine Müminlerle yaptıkları ittifakı bozdular. Reisleri Kâ'b b. Eşref gizlice Mekke'ye giderek, Müşriklerin reisi Ebû Süfyân ile bir ittifak antlaşması yaptı. Bunun üzerinde Hz. Peygamber (sas) de hiç vakit kaybetmeksizin Nadîroğulları üzerine yürüdü.[109] Öte yandan Uhud'un acısını fırsat bilen Yahudilerden birçoğu, Müminleri inançlarından döndürmek için propagandaya bile cüret etmişlerdi.[110]

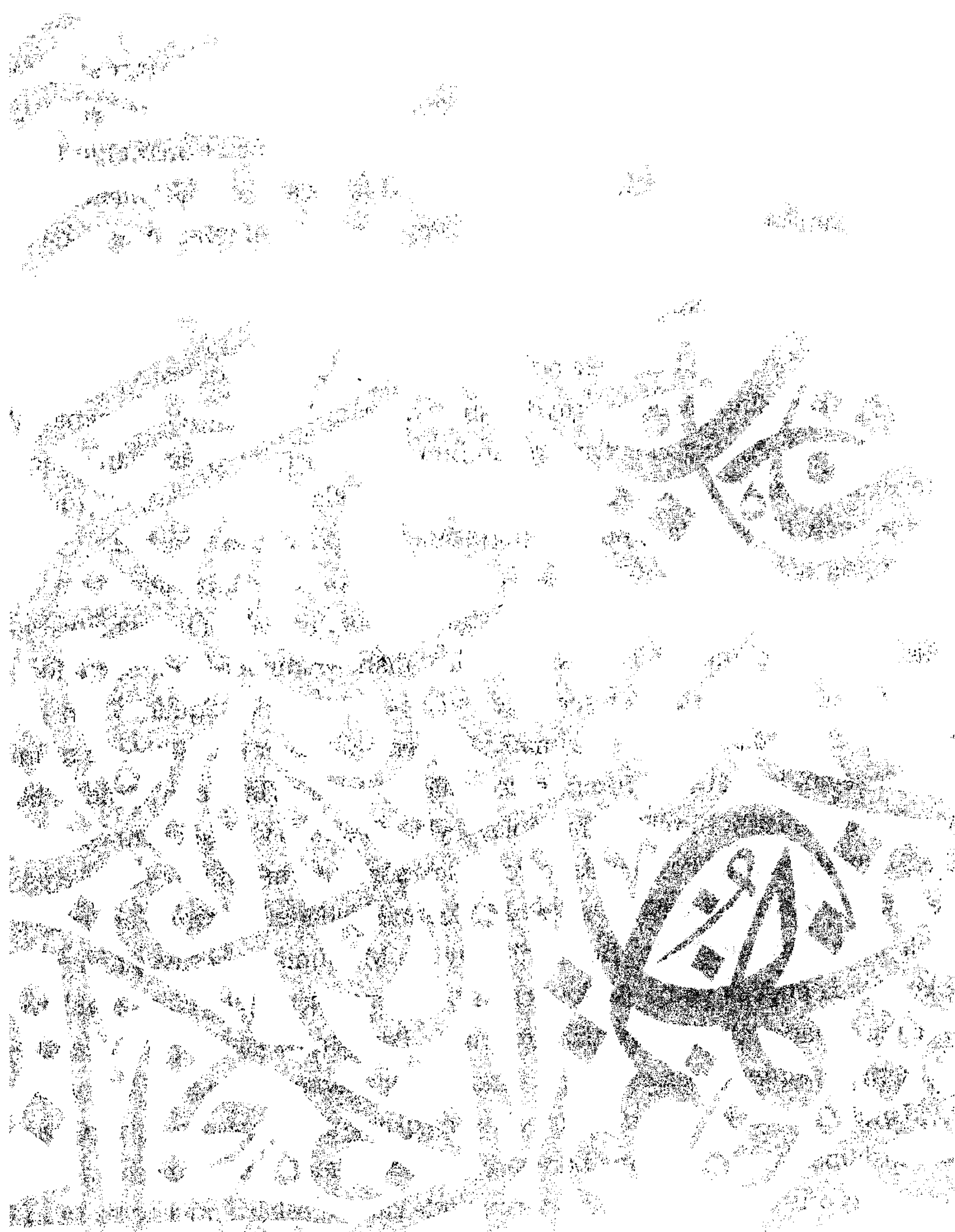
Uhud Savaşı'nda Müşrikler tarafından şehit bedenlerine zarar verilerek ve çeşitli organları kesilerek yapılan saygısızlıklara (*müsle*) rağmen, Allah Teâlâ Müslümanlara zafer nasip ettiğinde aşırıya gitmemelerini emretmiştir. Sabırla karşılık vermeleri durumunda bunun onlar için daha hayırlı olacağını buyurmuştur.[111] Ni-

106 Ahzâb 33/23: Kurtubî, XXII, 113; Vâkıdî, I, 234, 313.
107 Ahzâb 33/23: Kurtubî, XXII, 112-113.
108 Âl-i İmrân 3/186.
109 Haşr 59/2: Zemahşerî, VI, 73; Kurtubî, XX, 337, 340.
110 Bakara 2/109: Mukātil b. Süleyman, I, 130.
111 Nahl 16/126: Mukātil b. Süleyman, II, 494.

tekim savaşın en acı sahnelerinden birisi hiç kuşkusuz Peygamberimizin amcası Hz. Hamza'nın Vahşî b. Harb isimli bir köle tarafından şehit edilmesidir. Bedir Savaşı'nda Müşriklerin ileri gelenleriyle teke tek mücadele eden ve Ebû Süfyân'ın karısı Hind'in babası olan Utbe b. Rebîa da dâhil olmak üzere birçoğunu öldüren Hz. Hamza'nın cesareti dillere destandır. Öldürülenlerin intikamını alırsa özgürlüğüne kavuşacağı ve mücevherlerle ödüllendirileceği kendisine vaat edilen Vahşî, savaş boyunca Hz. Hamza'nın boş bir anını gözetlemiş ve nihayet fırsat bulduğunda bir mızrak darbesiyle onu şehit etmiştir. Sonra da "Allah'ın aslanı" olarak anılan büyük sahâbînin ciğerini çıkarıp Hind'e götürmüştür. Peygamber Efendimiz savaş sona erdiğinde çok sevdiği amcasının hâlini görünce büyük bir öfke ve üzüntü ile ağlamış, onun arkasından dualar etmiş ve cenaze namazını kıldırmıştır.

Kur'ân-ı Kerîm, Uhud Gazvesi'nde yaşanan varoluş mücadelesini ve olağanüstü zorluklar karşısında Müminlerin duygu ve davranışlarını işleyerek, inananlara dersler vermiştir. Âyetler, meydana gelen bu tarihî olayın detaylarından ziyade, Müminlerin savaş meydanında iç dünyalarında yaşadıkları çalkantıları, düştükleri çelişkileri ve sınav karşısında yapmaları gerekenleri ön plana çıkarmaktadır. Uhud, İslâm'ın önünün açılıp gönüllere ulaşması gibi yüce bir gaye ile cihad edenlerin, disiplinden ayrıldıkları ve dünyalık peşine düştükleri zaman nasıl acı bir sonla karşılaşacaklarını ortaya koymuştur. Bu vesileyle Yüce Allah, Müminlere sabırdan affediciliğe, istişareden itaate, cesaretten şehitliğe kadar pek çok alanda öğütler vermiştir. Yine bu savaş, münafıklarla ve henüz imanı sindirememiş yarım gönüllülerle İslâm uğrunda her şeyini feda etmeye hazır gerçek mücahidlerin birbirinden ayrıldığı bir ayraç vazifesi görmüştür. Kimileri nifak dolayısıyla yan çizmiş ve ihanet etmiş, kimileri aceleci davranarak Hz. Peygamber'e verdikleri sözde duramamıştır. Kimileriyse her şeye rağmen Allah'a verdikleri söze bağlı kalarak şehâdete ulaşmış, sonsuz ve eşsiz ödüle lâyık görülmüşlerdir. Bu tecrübe ayrıca Müslümanlara savaşın ve ölümün kolaylıkla istenecek ve bu istek uğruna Müslümanların geleceğini tehlikeye atacak bir şey olmadığını göstermiştir. Nitekim Hz. Peygamber (sas) *"Düşmanla karşılaşmayı temenni etmeyin; ancak onlarla karşılaştığınız zaman da sabredin."* buyurmuştur.[112] Uhud Gazvesi kıyamete kadar hak ve hakikat yolunda yaşayanlara göstermiştir ki Müslüman'a düşen, daima barıştan, uzlaşıdan, adaletten ve merhametten yana olmak ama düşmanla karşılaşmak durumunda kalınca Allah'a güvenerek sabrı, kararlılığı ve mücadeleyi elden bırakmamaktır.

112 Müslim, "Cihâd ve Siyer", 19.

HENDEK
GAZVESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ جَٓاءَتْكُمْ جُنُودٌ فَاَرْسَلْنَا
عَلَيْهِمْ ر۪يحاً وَجُنُوداً لَمْ تَرَوْهَاۜ وَكَانَ اللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَص۪يراًۚ ﴿٩﴾

"Ey iman edenler! Allah'ın size şu lütfunu hatırlayın: Üzerinize düşman ordusu gelmişti de onların üzerine şiddetli bir fırtına ve göremediğiniz bir ordu göndermiştik. Allah bütün yaptıklarınızı görmekte idi."

(Ahzâb 33/9)

إِذْ جَٓاؤُ۫كُمْ مِنْ فَوْقِكُمْ وَمِنْ اَسْفَلَ مِنْكُمْ وَاِذْ زَاغَتِ الْاَبْصَارُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ
الْحَنَاجِرَ وَتَظُنُّونَ بِاللّٰهِ الظُّنُونَا ﴿١٠﴾ هُنَالِكَ ابْتُلِيَ الْمُؤْمِنُونَ وَزُلْزِلُوا
زِلْزَالًا شَدِيدًا ﴿١١﴾

"Yukarınızdan ve sizden aşağıda bulunan bölgeden üzerinize gelmişlerdi; korkudan gözler kaymış, yürekler ağızlara gelmişti; bu esnada Allah hakkında olmadık düşüncelere kapılmakta idiniz. İşte o zaman Müminler büyük bir imtihan geçirdiler ve adamakıllı sarsıldılar."

(Ahzâb 33/10-11)

وَاِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ مَا وَعَدَنَا اللّٰهُ وَرَسُولُهُٓ اِلَّا
غُرُورًا ﴿١٢﴾ وَاِذْ قَالَتْ طَٓائِفَةٌ مِنْهُمْ يَٓا اَهْلَ يَثْرِبَ لَا مُقَامَ لَكُمْ فَارْجِعُواۚ
وَيَسْتَأْذِنُ فَرِيقٌ مِنْهُمُ النَّبِيَّ يَقُولُونَ اِنَّ بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ وَمَا هِيَ بِعَوْرَةٍۚ اِنْ
يُرِيدُونَ اِلَّا فِرَارًا ﴿١٣﴾

"Yine o zaman Münafıklar ve kalplerinde bozukluk bulunanlar, 'Allah ve Resûlünün vaadleri bizleri aldatmaktan ibaretmiş!' demişlerdi. Onlardan bir grup, 'Ey Medineliler! Sizin işiniz burada durmak değildir, hemen dönün.' diyorlardı. Onlardan bir bölük de aslında açıkta olmadığı hâlde, 'Evlerimiz açıkta ve korumasız.' diyerek Peygamber'den izin istiyorlardı; bunların istediği kaçmaktan başka bir şey değildi."

(Ahzâb 33/12-13)

قَدْ يَعْلَمُ اللّٰهُ الْمُعَوِّق۪ينَ مِنْكُمْ وَالْقَٓائِل۪ينَ لِاِخْوَانِهِمْ هَلُمَّ اِلَيْنَاۚ وَلَا يَأْتُونَ الْبَأْسَ
اِلَّا قَل۪يلًاۙ ﴿١٨﴾ اَشِحَّةً عَلَيْكُمْۚ فَاِذَا جَٓاءَ الْخَوْفُ رَاَيْتَهُمْ يَنْظُرُونَ اِلَيْكَ
تَدُورُ اَعْيُنُهُمْ كَالَّذ۪ي يُغْشٰى عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِۚ فَاِذَا ذَهَبَ الْخَوْفُ سَلَقُوكُمْ
بِاَلْسِنَةٍ حِدَادٍ اَشِحَّةً عَلَى الْخَيْرِۜ اُو۬لٰٓئِكَ لَمْ يُؤْمِنُوا فَاَحْبَطَ اللّٰهُ اَعْمَالَهُمْۜ
وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَس۪يرًا ﴿١٩﴾

"İçinizden (sizi savaştan) alıkoyanları ve (Allah'ın size olan yardımını) kıskanarak arkadaşlarına, 'Bize katılın.' diyenleri Allah çok iyi bilmektedir. Zaten bunların pek azı savaşa gelir. Tehlike yaklaştığında ölümden dolayı kendinden geçip gözü kaymış kimse gibi sana baktıklarını görürsün, tehlike geçince de hayra karşı cimrilik ederek size sivri dillerini uzatırlar. Bunlar gerçekte iman etmemişlerdir, Allah da onların yaptıklarını geçersiz saymıştır. Bunu yapmak Allah için çok kolaydır."

(Ahzâb 33/18-19)

يَحْسَبُونَ الْاَحْزَابَ لَمْ يَذْهَبُواۚ وَاِنْ يَأْتِ الْاَحْزَابُ يَوَدُّوا لَوْ اَنَّهُمْ بَادُونَ فِي
الْاَعْرَابِ يَسْـَٔلُونَ عَنْ اَنْبَٓائِكُمْۜ وَلَوْ كَانُوا ف۪يكُمْ مَا قَاتَلُٓوا اِلَّا قَل۪يلًا ﴿٢٠﴾

"(Münafıklar) Düşman birliklerinin hâlâ çekip gitmediklerini zannederler. Düşman bir daha geldiğinde ise size ait haberleri (başınıza gelecek olayları) uzaktan almak üzere çöllerde dağınık yaşayan bedevîlerin arasında bulunmayı arzularlar. Zaten aranızda da bulunsalardı savaşa çok az katılırlardı."

(Ahzâb 33/20)

وَلَمَّا رَاَ الْمُؤْمِنُونَ الْاَحْزَابَۙ قَالُوا هٰذَا مَا وَعَدَنَا اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَصَدَقَ اللّٰهُ وَرَسُولُهُۘ وَمَا زَادَهُمْ اِلَّٓا اِيمَانًا وَتَسْل۪يمًاۜ ﴿٢٢﴾

"Müminler düşman kuvvetlerini karşılarında görünce, 'Bu, Allah'ın ve Resûlünün bize vaat ettiği (zafer)dir. Allah ve Resûlü hep doğru söyler.' dediler; bu onların ancak imanlarını ve teslimiyet duygularını arttırdı."

(Ahzâb 33/22)

وَرَدَّ اللّٰهُ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا بِغَيْظِهِمْ لَمْ يَنَالُوا خَيْرًاۜ وَكَفَى اللّٰهُ الْمُؤْمِن۪ينَ الْقِتَالَۜ وَكَانَ اللّٰهُ قَوِيًّا عَز۪يزًاۚ ﴿٢٥﴾

"Allah, inkârcıları hiçbir şey elde edemeden, kin ve öfkeleri ile geri çevirdi. Allah'ın yardımı Müminlere savaş için yetip arttı. Allah eşsiz güçlü ve mutlak galiptir.

(Ahzâb 33/25)

وَاَنْزَلَ الَّذ۪ينَ ظَاهَرُوهُمْ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ صَيَاص۪يهِمْ وَقَذَفَ ف۪ي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ فَر۪يقًا تَقْتُلُونَ وَتَأْسِرُونَ فَر۪يقًاۚ ﴿٢٦﴾ وَاَوْرَثَكُمْ اَرْضَهُمْ وَدِيَارَهُمْ وَاَمْوَالَهُمْ وَاَرْضًا لَمْ تَطَؤُ۫هَاۜ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرًاۚ ﴿٢٧﴾

"Allah, Ehl-i kitap'tan onlara destek verenleri kalelerinden indirdi, kalplerine korku saldı; artık onların bir kısmını öldürüyorsunuz, bir kısmını da esir alıyorsunuz. Onların topraklarını, evlerini, mallarını, o zamana kadar ayak basmadığınız bir toprağı size miras bıraktı. Allah her şeye gücü yetendir."

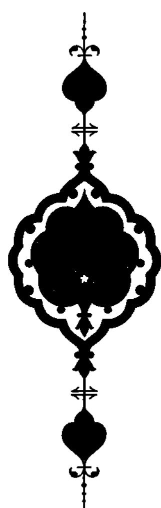
(Ahzâb 33/26-27)

Konunun Kavramsal Bağlamı

Hendek Gazvesi, 627 (hicrî 5) yılında gerçekleşmiştir. Müminler, müşrik ordusuna karşı Medine'yi hendek kazarak savundukları için gazveye bu isim verilmiştir.[1] Âyetlerde Müslümanlarla savaşmak amacıyla ittifak yapan düşman birliklerinden *el-ahzâb*[2] ve *cünûd*[3] diye söz edildiği için bu olaya Ahzâb Gazvesi de denilmektedir.[4] Kur'ân'da Hendek Gazvesi'nden Ahzâb sûresinin 9-27. âyetlerinde bahsedilmektedir. Sûre adını 20. ve 22. âyette geçen *ahzâb* kelimesinden almaktadır. Sûrede Yüce Allah'ın Müslümanlara bu savaş sırasındaki yardımı hatırlatılmakta, Münafıkların ikiyüzlü davranışlarından ve düşman birliklerine destek veren Benî Kurayza Yahudilerinden bahsedilmektedir. Allah Teâlâ, gazve sırasında zor durumda kalan Müslümanlara rüzgâr göndererek ve görünmez ordularla yardım etmiştir. Yine burada Müminlerin birliğini bozarak onları paniğe düşürmek isteyen kalbi hastalıklı kişilerin (*fî kulûbihim marad*) yani Münafıkların karakter, davranış ve tutumları resmedilmiştir. Müminlerin savaş esnasında gösterdikleri ilkeli ve özverili tutumlarından ise övgüyle bahsedilmiştir.

1 İbn Hişâm, III, 214-216.
2 Ahzâb 33/20, 22.
3 Ahzâb 33/9.
4 Ahzâb 33/9: Taberî, XIX, 25.

Medine'nin üç tarafı sık ağaçlı bahçelerle ve dar yollarla çevriliydi. Doğu tarafında Benî Kurayza ve diğer Yahudiler ikamet ediyorlardı. Hurmalıklar sebebiyle güney kısmından düşmanın geçebilme ihtimali çok zayıftı. Şehrin kuzeyi yani ön kısmı ise saldırıya açıktı. Uhud Savaşı'nın üzerinden iki yıl geçtikten sonra Müslümanlar toparlanmış, Mekkeli Müşrikler ise Suriye'ye giden kervanlarının güvenliğini sağlamak için Medine çevresini ele geçirme planları yapmaya başlamıştı. Çevre kabilelerden de destek alan Mekkelilerin büyük bir ordu ile saldıracağı haberi Medine'ye ulaşınca şehrin etrafına uzunluğu yaklaşık 5,5 km genişliği 9 m ve derinliği 4,5 m olan bir hendek kazıldı. Savaş, işte bu hendeğin çevresinde savunma savaşı olarak gerçekleşti.[1] Uhud'daki acı tecrübenin ardından bir meydan savaşını doğru bulmayan Hz. Peygamber (sas), ordunun arkası dağa, ön tarafı da hendeğe bakacak şekilde Sel' dağının eteklerine karargâhını kurdurdu. Kadın ve çocukların kale ve hisarlara yerleştirilmesini emretti. Müşrik ordusu ise karargâhını Medine'nin kuzeyinde Uhud Savaşı'nın yapıldığı alanda kurdu.[2]

Yahudi kabilesi Benî Nadîr, Uhud Gazvesi'nden sonra Müslümanlarla yaptığı antlaşmayı bozduğu, düşmanlarla işbirliği yaptığı ve Hz. Peygamber'i öldürmeye kalkıştığı için hicretin 4. yılında Hayber'e sürgün edilmişti. Düşmanlığı dinmeyen Benî Nadîr, başta Mekkeliler olmak üzere çevredeki kabileleri Medine'ye saldırmaya ve Müslümanları ortadan kaldırmaya teşvik ediyordu.[3] Müşrikler, ittifak yaptıkları kabilelerin de katılmasıyla yaklaşık 10.000 (veya 12.000) kişilik bir ordu kurdular. Müslüman askerlerin sayısı ise 3.000 kadardı.[4] Onların hazırlıklarını haber alan Hz.

---

1 Vâkıdî, II, 448.
2 Ahzâb 33/10: Taberî, XIX, 32-33; İbn Hişâm, III, 220; Vâkıdî, II, 444-480.
3 Ahzâb 33/9: Kurtubî, XVII, 71; İbn Hişâm, III, 214.
4 Muhammed Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I, 241.

Peygamber (sas) ve Müslümanlar, yaptıkları görüşmeler sonunda Medine'de kalıp savunma savaşı yapmaya karar verdiler. Selmân-ı Fârisî'nin teklifiyle şehrin stratejik tarafına hendek kazılmasına başlandı. Resûl-i Ekrem (sas) hem kazı çalışmalarını denetledi hem de *"Allah'ım! Asıl yaşam yeridir âhiret; sen ensar ve muhacirlere mağfiret et!"* şeklinde dualar ederek kazıya bizzat katıldı.[5] Müşrikler, Yahudiler ve düşman tarafında ittifak yapan kabilelerle Müslümanlar arasında gerçekleşen Hendek Savaşı hicretin 5. yılı şevval ayının 7'sinde (1 Mart 627) başlayıp zilkadenin 1. günü (24 Mart 627) sona erdi. Müslümanlara karşı ittifak yapanlar Kureyş, Gatafân, Fezâre, Süleym, Esed, Kinâne ve Sakîf kabileleri ile Medine'den çıkarılan Benî Nadîr ve Medine'deki Benî Kurayza Yahudileriydi.[6] Bu birliklerin genel kumandanlığını Ebû Süfyân b. Harb yapıyordu.[7] Medine önlerine gelen ittifak birliği, o zamana kadar Arabistan'da hiç görülmedik bir savunma yöntemiyle karşılaşınca şaşırıp kalmıştı. Hendeği geçemedikleri için bulundukları yerde konuşlandılar. Taraflar birbirlerine ok ve taş yağdırıyordu. Müslümanlar sadece hendek yönünden değil, üstten (doğudan) ve alttan (batıdan) büyük bir güç tarafından kuşatılmışlardı.[8] Yaklaşık bir ay süren kuşatma sırasında hendeğin dar kısmından geçenlerle bazı küçük çatışmalar olduysa da düşman güçleri bir sonuç alamadı.[9] Bu sırada Müminlerden altı kişi şehit oldu. Karşı taraftan sekiz kişi öldürüldü. Sonuçta Allah'ın şiddetli rüzgâr ve görünmez ordularla yardımı[10] karşısında düşman birlikleri geri çekildi. Zafer Müslümanlarındı.[11] Müşriklerin Hz. Peygamber'i ve Müslümanları ortadan kaldırmaya yönelik bu girişimleri de başarısızlıkla sonuçlanmış oldu.

Hendek Gazvesi, diğer savaşlardan stratejisi yanında başka birçok yönüyle de farklıdır. Müslümanlara karşı tek başına başarılı olamayacaklarını anlayan Yahudiler ve Kureyş, diğer Arap kabileleriyle bir araya gelmiştir. Bölgenin bütün güçlerini toplayan düşman ordusu sayıca çok, karşısındaki Müslümanlar ise az olmasına rağmen, iman, azim ve gayretle bu gazveyi kazanmışlardır.[12]

5 Ahzâb 33/10: Taberî, XIX, 34; Kurtubî, XVII, 74; İbn Hişâm, III, 216-219; Vâkıdî, II, 445, 448-449; Taberî, *Târîḫ*, II, 573-574; Buhârî, "Rikâk", 1.

6 Vâkıdî, II, 440-450.

7 İbn Hişâm, III, 214-216, 220; Vâkıdî, II, 444-480.

8 İbn Hişâm, III, 223-224; Taberî, *Târîḫ*, II, 573-574.

9 İbn Hişâm, III, 223-224; Ahzâb 33/10: Taberî, XIX, 34.

10 Ahzâb 33/9: Taberî, XIX, 25.

11 Ahzâb 33/9: Râzî, XXV, 199.

12 Vâkıdî, II, 440-480.

DÜŞMANIN İTTİFAK ve İHANETİ MÜMİNLERİN KARARLILIĞINI YENEMEDİ

وَلَمَّا رَاَ الْمُؤْمِنُونَ الْاَحْزَابَۙ قَالُوا هٰذَا مَا وَعَدَنَا اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَصَدَقَ اللّٰهُ وَرَسُولُهُۘ وَمَا زَادَهُمْ اِلَّٓا اِيمَانًا وَتَسْلِيمًاۜ ﴿٢٢﴾

"Müminler düşman kuvvetlerini karşılarında görünce, 'Bu, Allah'ın ve Resûlünün bize vaat ettiği (zafer)dir. Allah ve Resûlü hep doğru söyler.' dediler; bu onların ancak imanlarını ve teslimiyet duygularını arttırdı."

(Ahzâb 33/22)

Hendek Savaşı öncesinde Resûlullah (sas), kazılacak hendeği belirlemiş, Medine halkından her on kişiye kırk arşınlık yer göstermişti. Aralarında Selmân-ı Fârisî'nin de bulunduğu grup, kendilerine düşen yeri kazarlarken hendeğin orta yerinde büyük bir kaya çıktı. Kayayı kırmaya uğraştılar, fakat başaramadılar. Durumu Allah Resûlü'ne arz ettiler. Peygamber Efendimiz gelip hendeğe indi, Selmân'ın elinden balyozu aldı, taşa vurmasıyla taş çatladı ve ondan öyle bir kıvılcım çıktı ki, karanlık bir odadaki kandil gibi etrafı aydınlattı. Resûlullah (sas) devamında bir fetih tekbiri aldı, oradakiler de tekbir getirdiler. Taşa ikinci bir darbe daha indirdi, yine benzer bir şimşek çaktı ve yine hep birlikte tekbir getirdiler. Üçüncü bir darbe daha vurdu, taş parçalanarak bir şimşek daha çaktı. Aynı şekilde bir tekbir daha getirdiler. Sonra Peygamber Efendimiz birinci çakan ışıkta kendisine Hîre'nin ve Kisrâ'nın şehirlerindeki köşklerin, ikinci ışıkta Rûm diyarının kırmızı köşklerinin, üçüncü ışıkta ise San'a'nın köşklerinin göründüğünü haber verdi. Cebrâil (as) de Müminlerin kısa zaman sonra buraları ele geçireceklerini müjdeledi. Müminler buna çok sevindiler. Münafıklar ise, "Ne tuhaf insanlarsınız! Muhammed sizi boş ümitlerle oyalıyor, asılsız vaadlerde bulunuyor, Medine'den Hîre ve Rûm kralının şehirlerindeki köşkleri gördüğünü ve sizin bunları fethedeceğinizi söylüyor. Oysa sizlerin savaşa çıkmaya bile gücünüz yetmiyor da korkunuzdan hendek kazıyorsunuz." dediler. Bunun üzerine *"De ki: 'Ey mülkün gerçek sahibi olan Allah'ım! Mülkü dilediğine verirsin, dilediğinden çekip alırsın. Dilediğini yüceltirsin, dilediğini de alçaltırsın. Her türlü iyilik senin elindedir. Hiç kuşku yok sen her şeye kâdirsin."* âyeti indi.[13]

13 Âl-i İmrân 3/26: Zemahşerî, I, 542-543; Râzî, VIII, 4.

Kur'ân-ı Kerîm'de Hendek Gazvesi hakkında inen âyetlerde de Bedir ve Uhud Gazveleri ile ilgili âyetlerde olduğu gibi Müminlere hatırlatma üslubu hâkimdir, yani âyetler geçmişte kalan olayı hikâye eden bir dile sahiptir. İlk hatırlatma, Ahzâb sûresinin 9-11. âyetlerinde Müminlerin savaş sırasındaki hâlinin tasviridir: *"Ey iman edenler! Allah'ın size şu lütfunu hatırlayın: Üzerinize düşman ordusu gelmişti de onların üzerine şiddetli bir fırtına ve göremediğiniz bir ordu göndermiştik. Allah bütün yaptıklarınızı görmekte idi..."*[14] Âyetlerin iniş sebebi hakkındaki bilgi şöyledir: Ahzâb Savaşı'nın sonuna doğru, Huzeyfe (ra), Resûlullah'ın verdiği görevi yerine getirmek için düşman ordusunun arasına sızmıştı. Huzeyfe, onların perişan hâlde dağıldıkları haberini getirmişti. Peygamberimiz ve ashâbı bu haberi değerlendirdiler. O sırada bu âyetler indi. Buna göre Ahzâb sûresi, Hendek Gazvesi'nin bitiminde inmiştir. İlk âyet savaşın Müminler lehine sonuçlanmasına Yüce Allah'ın yardım ettiğini belirtmektedir. 10. âyette ise *"Yukarınızdan ve sizden aşağıda bulunan bölgeden üzerinize gelmişlerdi."* denilerek şehre saldıran birliklerin Medine'ye yaklaşması ve hangi yönlerden saldırıya hazırlandıkları anlatılmaktır. Bu âyetteki "üstünüzden" Medine'nin doğu tarafını, "altınızdan" ise batı tarafını kastetmektedir.[15] Medine'yi üst tarafından vuracak olan düşman Benî Kurayza Yahudileri, alt tarafından vuracak olanlar da Ebû Süfyân'ın yönettiği ordudur.[16]

Hendek Gazvesi Müminler için oldukça çetin bir sınavdı. Onlar ilk defa bu kadar büyük bir ordu ile karşı karşıya geliyorlardı. Düşman ordusunun sayısal çokluğu, kuşatmanın uzun sürmesi, Benî Kurayza'nın düşmanı desteklemesi, Münafıkların ikili oynaması gibi sebeplerle Müminler çok sıkıntılı anlar yaşamıştı. Bu dev ordu karşısında bazı Müminler endişeye kapılmış, korkmuş, hatta içlerinden Allah'a karşı yanlış birtakım düşünceler geçmişti. Bu durumu âyetler şöyle tasvir etmektedir: *"... korkudan gözler kaymış, yürekler ağızlara gelmişti; bu esnada Allah hakkında olmadık düşüncelere kapılmakta idiniz. İşte o zaman Müminler büyük bir imtihan geçirdiler ve adamakıllı sarsıldılar."*[17] Burada bahsedildiği gibi, ölüm korkusu, üç taraftan yapılan kuşatmanın günlerce sürmesi, yiyecek sıkıntısının ve açlığın baş göstermesi gibi sebeplerle sinirler gerilmiş, ordunun dayanma gücü iyice zayıflamıştı. Öyle ki Müminlerin gözleri düşmandan başka bir yere bakamaz olmuş, yürekleri yerinden çıkacak hâle gelmişti.[18] Kur'ân'da deprem gibi sarsıntılar[19] için kullanılan

---

14 Ahzâb 33/9-11: Süyûtî, *Lübâbü'n-Nukûl*, s. 206.

15 Ahzâb 33/10: Râzî, XXV, 199.

16 Ahzâb 33/10: Taberî, XIX, 34; Kurtubî, XVII, 71; İbn Hişâm, III, 214-216; Vâkıdî, II, 444-480.

17 Ahzâb 33/10-11.

18 Ahzâb 33/10: Taberî, XIX, 36; Zemahşerî, V, 54.

19 Hac 22/1; Zilzâl 99/1.

zilzâl kelimesi bu âyette Müminlerin derin korku ve kaygılarını anlatmak için kullanılmıştır.[20] Aslında Medine'de yiyecek ve içecek bakımından hazırlık yapılmış, kadınlar ve çocuklar güvenli yerlere yerleştirilmişlerdi. Erzak tükenmesin diye asgari gıdayla yetiniliyordu. Fakat kuşatma bir ay kadar devam etmişti. İki taraf arasında birkaç çatışma meydana gelmiş, bunlarda da daha çok taş ve ok kullanılmıştı. Hiçbir olayda namaz vaktini geçirmeyen Peygamberimizin kuşatma sırasında öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını geceleyin hep birden eda etmek zorunda kalması, onun ve ashâbının hangi şartlar altında mücadele verdiklerini gösterir. Bu sıkıntılı şartlar altında Müminler, Allah'a olan güvenlerini ve ümitlerini hiç kaybetmemişlerdir. Sabır ve metanetle; açlık, susuzluk, uykusuzluk ve şiddetli soğuğa aldırış etmeden canla başla mücadeleye devam etmişlerdir.[21]

Müslümanların arasında bulunan Münafıklarsa, ikiyüzlü karakterlerini sergileyerek savaşın ortasında, kimseye görünmeden ortalıktan kayboluyor ve olmadık mazeretler ileri sürüyorlardı.[22] Nûr sûresinde anlatıldığına göre, Münafıklar, Resûlullah'tan izin almadan gizlice onun yanından ayrılıyor ve aralarında toplanıyorlardı. Müminler ise Resûlullah'ın haberi ve izni olmadan onun yanından ayrılmazlardı. Müminlerin ve Münafıkların bu özelliklerini belirten âyetlerin Müşriklerin Medine önlerine geldikleri sırada ve hendeğin kazılması esnasında indiği rivayet edilmiştir.[23] Münafıklar kuşatma sırasında Allah'a ve Resûlüne karşı gizledikleri kötü düşüncelerini ve inkârlarını sergilemekten geri durmadılar. Bazıları da evlerinin saldırıya açık olduğu ve içindeki eşyaların çalınabileceği bahanesiyle Hz. Peygamber'den izin istemişlerdi. Allah ise evlerinin gayet güvende bulunduğunu ilân etmiş, yalanlarını ortaya çıkarmıştı.[24] Müslümanları arkadan vuran Benî Kurayza Yahudilerinin ihanetinden de cesaret alan bu Münafıklar, bir yandan da mücahidleri, savaşı bırakıp evlerine dönmeye çağırıyorlardı. Bütün bu hâl ve hareketleriyle Müslümanların gayretlerini baltalamaya, aralarına ayrılık sokmaya, Resûlullah'a karşı güvenlerini zayıflatmaya, dahası yaydıkları yalanlarla Müminleri savaş meydanından kaçırmaya çalışıyorlardı. *"Allah ve Resûlü bize sadece boş vaadlerde bulundu."*[25] diyecek kadar saygısızlıkta ileri gitmişlerdi. Çünkü Müslümanların zayıf, müttefik düşman birliklerinin güçlü olduğunu görüyor, buna aldanarak düşmanın üstün geleceğine

20 Zemahşerî, V, 54.
21 Ahzâb 33/10: Taberî, XIX, 34; *Kur'an Yolu*, IV, 375-376; İbn Hişâm, III, 230, 231.
22 İbn Hişâm, III, 216.
23 Nûr 24/62-63: Kurtubî, XV, 358-359; İbn Hişâm, III, 222.
24 İbn Hişâm, III, 222-223; Vâkıdî, II, 440-441.
25 Ahzâb 33/12.

inanıyorlardı.[26] Hâlbuki Hz. Peygamber'e meydandan kaçmayacaklarına ve savaştan geri durmayacaklarına dair söz vermişlerdi.[27] Münafıkların savaştan kaçmak istemelerinin asıl sebebi öldürülme korkusuydu.[28] Kısacası onlar canlarının derdine düşmüşler, kendilerini kurtarmak için her türlü çareye başvurmuşlardı. Kur'ân-ı Hakîm, onların iç dünyalarındaki bütün fesadı ve bozguncu niyetlerini ortaya koydu. Şayet düşman Medine'ye girmiş olsaydı ve onlardan fitne çıkarmaları yani Müslümanları dilleriyle, silahlarıyla vurmaları istenseydi çok fazla beklemeden bütün bunları yaparlardı.[29]

Her şeyi görüp gözeten, en büyük kudret sahibi Allah, kuşatmanın son günlerinde düşman karargâhını altüst eden büyük bir fırtına çıkardı, melekleri yardıma gönderdi. Müttefik düşman birliklerinin kalplerine korku düşürdü. Şehri kuşatan birliklerin yiyecek ve içecekleri büyük zarar gördü, hayvanları dağıldı. Bu olay, Müminlere ciddi anlamda cesaret verdi. Düşmanın savaşma azmi ise iyice kırılmıştı, yiyecekleri tükenmek üzereydi ve savaşmaktan kaçındıkları haram aylar da yaklaşıyordu. Oysa onlar gelirken kazanacaklarına kesin inanmışlardı.[30] Sonunda Müşrikler, kuşatmayı kaldırma ve çekilme kararı aldı, hiçbir şey elde edemeden dönüp gittiler.[31] Bu husus Kur'ân'da şöyle anlatılmaktadır: *"Allah inkârcıları, hiçbir şey elde edemeden, kin ve öfkeleri ile geri çevirdi. Allah'ın yardımı Müminlere savaş için yetip arttı. Allah eşsiz güçlü ve mutlak galiptir."*[32]

Ahzâb sûresinin 21-27. âyetleri, Hendek olayının sonuçlarına değinmektedir. Bu âyetlerde Allah'ın Elçisi Hz. Muhammed (sas) her hususta olduğu gibi savaş sürecindeki bütün tutum, davranış ve başarıları ile de örnek bir insan olarak takdim edilmektedir: *"İçinizden Allah'ın lütfuna ve âhiret gününe umut bağlayanlar ve Allah'ı çokça ananlar için Resûlullah'ta güzel bir örneklik vardır."*[33] Onun (sas), Hendek Gazvesi boyunca Allah yolunda canla başla gayret göstermesi güzel bir örnekliktir. En sıkıntılı hâllerde bile onun sabırlı, ecrini Allah'tan bekleyen, Allah'a şükreden ve hâline razı olan bir kul olarak davrandığını gören ashâbı, en ufak bir olumsuz hâline şahit olmamıştır. Sahâbeden Ebû Talha'nın anlattığına göre, Hendek Gazvesi'nde yiyecek sıkıntısı çeken ve neredeyse üç gün boyunca boğazlarından bir lokma yiyecek

26 Ahzâb 33/10-11: Zehmahşerî, V, 54.
27 Ahzâb 33/15: Kurtubî, XVII, 100.
28 Ahzâb 33/16-17.
29 Ahzâb 33/14, 19: Mâtürîdî, XI, 321; *Kur'an Yolu*, IV, 377.
30 Ahzâb 33/25: Taberî, XIX, 69.
31 İbn Hişâm, III, 230, 231; Ahzâb 33/25: Taberî, XIX, 69.
32 Ahzâb 33/25.
33 Ahzâb 33/21.

geçmeyen ashâb-ı kirâm ne kadar aç olduklarını Peygamberimize söylediklerinde onun çok daha aç olduğunu fark etmişlerdi.[34] O hâlde Müminler hem normal zamanlarda hem de savaş anlarında ona uymakla sorumluydular.[35]

Hendek Savaşı'nın kazananları Müminler olmuştur. Âyetlerde Müminlerin savaşın başından itibaren düşman karşısındaki kararlı duruşları anlatılmaktadır. Onlar, Müşriklerin İslâm'a karşı birleşik bir cephe oluşturduklarını ve Allah'ın gönderdiği nuru söndürmek istediklerini görünce şöyle demişlerdi: *"Bu, Allah'ın ve Resûlünün bize vaat ettiği (zafer)dir. Allah ve Resûlü hep doğru söyler."*[36] Zira Allah ve Resûlü onlara zafer sözü vermişti ve işte o gün gelmişti. Savaşın getirdiği zor şartlar, Müminlerin imanlarını ve teslimiyet duygularını daha da arttırmıştı.[37] Düşman birliklerinin ittifakı, Medine'de yaşayan ve Müslümanlarla yaptığı anlaşmaya uymayarak onları arkadan vuran Benî Kurayza'nın ihaneti ve nihayet Münafıkların fitnesi Müminlerin kararlılığını yenememişti. Hâlbuki Münafıklar düşman ordusunu görünce hem kendileri kaçmış hem de diğerlerini caydırmaya çalışmışlardı. Onlar da bu savaştaki tutumları sebebiyle Yüce Allah'ın gazabını hak etmişler,[38] böylece hem bu dünyayı hem öte dünyayı kaybetmişlerdi.

Hendek Savaşı'nın mağlupları, Müşriklerin başını çektiği ittifak güçleridir. Âyet bu sonucu kesin ifadelerle ilân etmiştir: *"Allah inkârcıları, hiçbir şey elde edemeden, kin ve öfkeleri ile geri çevirdi. Allah'ın yardımı Müminlere savaş için yetip arttı. Allah eşsiz güçlü, mutlak galiptir."*[39] Savaşın bir diğer kaybedeni de Benî Kurayza Yahudileriydi. Onların hâli daha kötüydü, çünkü destekledikleri ordu çekip gidince, ihanetleri ile ortada kalmışlardı. Taarruz sırası Müslümanlara gelmişti. Bu nedenle Müslümanlar Hendek Gazvesi'nin hemen ardından ilk iş olarak hainlik eden Benî Kurayza Yahudilerinin üzerine yürümüşlerdir. Bir süre kuşatmaya direnen Yahudiler, sonunda teslim olmuştur. Onların bu ibretlik hâli Kur'ân'da şöyle özetlenmiştir: *"Ehl-i kitap'tan onlara destek verenleri kalelerinden indirdi, kalplerine korku saldı; artık onların bir kısmını öldürüyorsunuz, bir kısmını da esir alıyorsunuz. Onların topraklarını, evlerini, mallarını, o zamana kadar ayak basmadığınız bir toprağı size miras bıraktı. Allah her şeye gücü yetendir."*[40]

---

34 Ahzâb 33/21: Kurtubî, XVII, 107-108; Tirmizî, "Zühd", 39.
35 Ahzâb 33/21: Mâtüridî, XI, 323; *Kur'an Yolu*, IV, 377.
36 Ahzâb 33/22.
37 Ahzâb 33/22.
38 Ahzâb 33/24.
39 Ahzâb 33/25.
40 Ahzâb 33/26-27: Taberî, XIX, 71; Râzî, XXV, 205-206; İbn Hişâm, III, 233, 235.

Hendek Gazvesi, Arap yarımadasında bulunan birleşik düşman gruplarına (ahzâba) karşı yapılan savunma savaşıdır. Bu gazve, Allah'a ve Peygamberine bağlı kaldıkça, iman gücünü koruyup ümitsizliğe düşmedikçe her zorluğun üstesinden geleceklerini Müminlere bir kez daha öğretmiştir. Allah Resûlü'nün (sas) yaşadığı ve öğrettiği gibi hareket etmenin Müminler için vazgeçilmez bir gereklilik olduğu Kur'ân'ın diliyle bir defa daha açıkça vurgulanmıştır. Nitekim onlar önderleriyle yaptıkları istişarede savaş stratejisini belirlemiş ve başarıya giden yola girmişlerdir. Öte yandan bu savaş vesilesiyle, ikiyüzlülüğün sadece Allah'a karşı değil insanlar arasındaki sosyal ilişkilerde de ne kadar kötü sonuçlar doğuracağı bir kez daha tecrübe edilmiştir. Güçlüden yana olmak bir erdem değildir. Aksine haklının yanında olmanın, anlaşmalara bağlı kalmanın, verilen sözü tutmanın Yüce Allah katında değerli ve erdemli davranışlar olduğu unutulmamalıdır. Nihayet hak dava uğrunda her türlü zorluğa göğüs geren samimi Müminleri, Allah Teâlâ bu dünyada destekleyecek, âhirette ise hayal edilemeyecek nimetlere kavuşturacaktır: *"Şüphesiz ki, biz peygamberlerimize ve iman edenlere hem dünya hayatında ve hem de şahitlerin tanıklık edecekleri hesap gününde mutlaka yardım edeceğiz."*[41]

41 Mü'min 40/51.

HUDEYBİYE ANTLAŞMASI

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا ﴿١﴾ لِيَغْفِرَ لَكَ اللّٰهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ
وَمَا تَأَخَّرَ وَيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَيَهْدِيَكَ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا ﴿٢﴾
وَيَنْصُرَكَ اللّٰهُ نَصْرًا عَزِيزًا ﴿٣﴾

"Senin geçmiş gelecek bütün günahlarını Allah'ın bağışlaması, sana nimetini eksiksiz vermesi, seni dosdoğru yolda yürütmesi ve Allah'ın sana güçlü bir şekilde yardım etmesi için sana apaçık bir fetih nasip ettik."

(Feth 48/1-3)

هُوَ الَّذٖٓى اَنْزَلَ السَّكٖينَةَ فٖى قُلُوبِ الْمُؤْمِنٖينَ لِيَزْدَادُٓوا اٖيمَانًا مَعَ اٖيمَانِهِمْۜ وَلِلّٰهِ جُنُودُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٖيمًا حَكٖيمًاۙ ﴿٤﴾

"İmanlarına iman katsınlar diye Müminlerin kalplerine huzur ve güven aşılayan da O'dur. Göklerin ve yerin askerleri yalnız Allah'a aittir. Allah her şeyi bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."

(Feth 48/4)

اِنَّ الَّذٖينَ يُبَايِعُونَكَ اِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللّٰهَۜ يَدُ اللّٰهِ فَوْقَ اَيْدٖيهِمْۚ فَمَنْ نَكَثَ فَاِنَّمَا يَنْكُثُ عَلٰى نَفْسِهٖۚ وَمَنْ اَوْفٰى بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهُ اللّٰهَ فَسَيُؤْتٖيهِ اَجْرًا عَظٖيمًا۟ ﴿١٠﴾

"Sana yeminle bağlılık sözü verenler gerçekte bu sözü Allah'a vermiş oluyorlar, Allah'ın eli onların elleri üzerindedir. Bu sebeple kim Allah'a verdiği ahdi bozarsa ancak kendi aleyhine bozmuş olur, Allah'a verdiği sözün gereğini yerine getirene ise Allah yakında büyük ödül verecektir."

(Feth 48/10)

سَيَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ مِنَ الْاَعْرَابِ شَغَلَتْنَٓا اَمْوَالُنَا وَاَهْلُونَا فَاسْتَغْفِرْ لَنَاۚ يَقُولُونَ بِاَلْسِنَتِهِمْ مَا لَيْسَ فٖى قُلُوبِهِمْۜ قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ لَكُمْ مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا اِنْ اَرَادَ بِكُمْ ضَرًّا اَوْ اَرَادَ بِكُمْ نَفْعًاۜ بَلْ كَانَ اللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبٖيرًا ﴿١١﴾

"Arap kabilelerinden savaşa katılmayanlar sana, gönüllerinde olmayanı dillerinin ucuyla söyleyerek, 'Bizi mallarımız ve ailelerimiz alıkoydu, bu yüzden Allah'ın bizi bağışlamasını iste.' diyecekler. Onlara şöyle de: 'Size bir zarar gelmesini isterse veya size iyilik etmeyi murat ederse, sizin için Allah'a karşı herhangi bir şey yapmaya kimin gücü yeter? Hayır! Allah bütün yaptıklarınızı bilmektedir.'"

(Feth 48/11)

لَقَدْ رَضِيَ اللّٰهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ اِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَاَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَاَثَابَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًاۙ ﴿١٨﴾ وَمَغَانِمَ كَثِيرَةً يَأْخُذُونَهَاۜ وَكَانَ اللّٰهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٩﴾

"O ağacın altında sana bağlılık sözü verdikleri sırada o Müminlerden Allah razı olmuştur; gönüllerinde olanı bilmiş, onlara huzur ve güven vermiş, pek yakın bir fetihle ve elde edecekleri birçok ganimetle kendilerini ödüllendirmiştir. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir."

(Feth 48/18-19)

وَهُوَ الَّذِي كَفَّ اَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَاَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ اَنْ اَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْۜ وَكَانَ اللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا ﴿٢٤﴾

"Mekke'nin ortasında size onları yenmeyi nasip ettikten sonra onların ellerini sizin üzerinizden, sizin ellerinizi de onların üzerinden çeken (aranızda barışı sağlayan) Allah'tır. Allah, bütün yaptıklarınızı görmektedir."

(Feth 48/24)

لَقَدْ صَدَقَ اللّٰهُ رَسُولَهُ الرُّءْيَا بِالْحَقِّۚ لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ اِنْ شَاءَ اللّٰهُ اٰمِنِينَۙ مُحَلِّقِينَ رُؤُسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَۙ لَا تَخَافُونَۜ فَعَلِمَ مَا لَمْ تَعْلَمُوا فَجَعَلَ مِنْ دُونِ ذٰلِكَ فَتْحًا قَرِيبًا ﴿٢٧﴾

"Allah, Resûlünün rüyasını elbette doğru çıkaracaktır. Allah izin verirse hiçbir şeyden korkmaksızın, (umrenizi yaptıktan sonra) ya saçlarınızı kazıtarak veya kısmen kestirerek, güven duygusu içinde Mescid-i Harâm'a muhakkak gireceksiniz. Allah sizin bilmediğinizi bilmektedir ve bundan başka hemen gerçekleşecek bir fethi de takdir buyurmuştur."

(Feth 48/27)

هُمُ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا وَصَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَالْهَدْيَ مَعْكُوفاً اَنْ
يَبْلُغَ مَحِلَّهُۜ وَلَوْلَا رِجَالٌ مُؤْمِنُونَ وَنِسَٓاءٌ مُؤْمِنَاتٌ لَمْ تَعْلَمُوهُمْ اَنْ تَطَؤُ۫هُمْ
فَتُص۪يبَكُمْ مِنْهُمْ مَعَرَّةٌ بِغَيْرِ عِلْمٍۚ لِيُدْخِلَ اللّٰهُ ف۪ي رَحْمَتِه۪ مَنْ يَشَٓاءُۚ لَوْ تَزَيَّلُوا
لَعَذَّبْنَا الَّذ۪ينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَاباً اَل۪يماً ﴿٢٥﴾

“Onlar, inkâra sapan, sizi Mescid-i Harâm’a sokmayan ve (ibadet amacıyla) bekletilen kurbanlıkları oraya ulaşmaktan alıkoyanlardır. Eğer Mekke’de kendilerini henüz tanımadığınız mümin erkekler ve mümin kadınlar olmasaydı, bunları bilmeden ezmeniz ve bu yüzden üzüntü ve zarara uğramanız ihtimali bulunmasaydı (Allah Mekke’ye girmenize izin verirdi). Dilediklerini rahmetine koymak için Allah böyle yapmıştır. Eğer inananlarla inkârcılar birbirinden ayrılsalardı, inkâra sapmış olanları acı bir şekilde azaba uğratırdık.”

(Feth 48/25)

اِذْ جَعَلَ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا ف۪ي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ حَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ فَاَنْزَلَ اللّٰهُ
سَك۪ينَتَهُ عَلٰى رَسُولِه۪ وَعَلَى الْمُؤْمِن۪ينَ وَاَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوٰى وَكَانُٓوا اَحَقَّ
بِهَا وَاَهْلَهَاۜ وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَل۪يماً ﴿٢٦﴾

“İnkâra sapmış olanlar o zaman kalplerini o gurura, Câhiliye dönemine ait büyüklenme duygusuna kaptırmışlardı, Allah da Resûlü’nün ve Müminlerin gönüllerine huzur ve güven duygusu verdi, onları takvâ sözüne bağlı kıldı. Zaten onlar bu sözü hak etmişlerdi, onlar buna lâyıktı. Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir.”

(Feth 48/26)

Konunun Kavramsal Bağlamı

Hudeybiye kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de geçmemektedir. Ancak Hudeybiye Antlaşması sonrasında Medine'ye dönüş yolunda inen Feth sûresinde, Hudeybiye sürecinde meydana gelen olaylara yer verilmiştir. Yine Mümtehine sûresinde antlaşma kapsamına dâhil olmayan muhacir kadınların durumuna açıklık getirilmiştir. Tefsirlerde, Bakara, Tevbe, Muhammed ve Nasr sûrelerindeki bazı âyetlerin de Hudeybiye Antlaşması ile ilişkili olduğuna temas edilmektedir.

Hicrî altıncı yılda Müslümanlarla Müşrikler arasında iki tarafın müttefiklerinin de katılımıyla imzalanan antlaşmaya "Hudeybiye Antlaşması" denilmiştir. Antlaşmanın yapıldığı yer olan Hudeybiye, Mekke yakınlarında küçük bir köydür. İsmini burada bulunan bir kuyudan ya da adına *semüre* de denilen eğik ve gölgelikli bir ağaç olan *hadbâ*dan aldığı belirtilmektedir.[1]

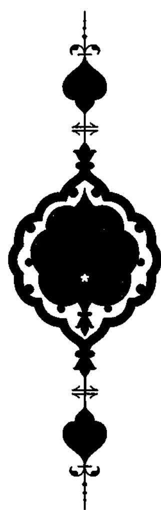
Abdullah b. Mes'ûd'un da içinde bulunduğu sahâbeden bazı müfessirler şunu belirtmişlerdir: Feth sûresine adını veren ve "açık bir fetih" olarak nitelenen olay, hicretin altıncı yılında (milâdî 628 yılında) yapılan Hudeybiye Barış Antlaşması'dır. Müşriklerle yapılan bu antlaşma, İslâm'ın hızla yayılmasını sağlaması ve Müslümanların önündeki birçok engelin ortadan kalkmasına imkân vermesi nedeniyle *fetih* olarak nitelenmiştir.[2] Hudeybiye Antlaşması'nın anlatıldığı âyetlerde bazı kavramlar zikredilmektedir. Bunlardan ilki *nasr*dır. Yardım anlamına gelen bu kelime[3] Kur'ân'da her türlü destek için kullanılmaktadır.[4] *Fetih* kelimesiyle birlikte zikredildiği iki yerde ise Yüce Allah'ın özel yardımını ifade etmektedir.[5] Hudeybiye Barış Antlaşması'yla ilgili kavramlardan bir diğeri ise *bey'at*tır. Sözlükte "anlaşma ve itaat" anlamına gelen bu kelime,[6]

1 Fîrûzâbâdî, s. 73.
2 İbn Kesîr, XIII, 85.
3 Fîrûzâbâdî, s. 482.
4 Bakara 2/214; Âl-i İmrân 3/126; Enfâl 8/10, 72; Enbiyâ 21/43 vd.
5 Cum'a 62/13; Nasr 110/1.
6 Halîl b. Ahmed, I, 176.

ashâbın Hudeybiye yakınlarındaki bir ağacın altında Allah'a ve Hz. Peygamber'e şeksiz şüphesiz bağlılıklarına dair ettikleri sadakat yeminine karşılık gelmektedir.[7] Hudeybiye ile birlikte zikredilen bir diğer kelime ise *rıdvân*dır. Bu kelime, Allah'ın inanan kullarından hoşnutluğunu ifade etmek için kullanılmaktadır.[8] Özelde ise Hudeybiye yakınlarındaki ağacın altında Hz. Peygamber'e sadakat yemini eden sahâbeye yönelik olarak Allah'ın razı oluşu anlamında geçer. [9] *Rıdvân*, Müminler için cennetten daha büyük bir ödülü ifade etmektedir.[10] Allah'ın *rıdvân biat*ında bulunan Müminlerin kalplerine indirdiğini belirttiği *sekînet*,[11] huzur ve güven anlamına gelmektedir.[12] Konuya ilişkin bir diğer kavram da *umre*dir. Umre, Kâbe'yi tavaf ve Safâ ile Merve arasında sa'ydan oluşan ibadet maksatlı ziyaret olarak tanımlanmaktadır.[13] Hz. Peygamber (sas), gördüğü bir rüya üzerine umre yapmak amacıyla ashâbıyla Medine'den yola çıkmış fakat Müşrikler tarafından alıkonulmuştur.[14] Müşriklerle yapılan Hudeybiye Antlaşması gereği, Hz. Peygamber ve ashâbı, bu umreyi ancak ertesi yıl yapabilmiştir.[15]

7 Feth 48/10, 18.
8 Bk. Âl-i İmrân 3/15, 162, 174; Mâide 5/2, 16; Tevbe 9/21, 109; Muhammed 47/28; Hadîd 57/20.
9 Feth 48/18, 29; ayrıca bk. Tevbe 9/27: İbn Kesîr, VII, 167.
10 Tevbe 9/72.
11 Feth 48/4, 18.
12 Fîrûzâbâdî, s. 1206; ayrıca bk. Feth 48/4: Zemahşerî, V, 536.
13 Bk. Bakara 2/158: Elmalılı, I, 554.
14 Feth 48/25.
15 Vâkıdî, II, 611-612.

HUDEYBİYE BARIŞI AÇIK BİR FETİHTİ

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا ﴿١﴾ لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ وَيُتِمَّ نِعْمَتَهُ
عَلَيْكَ وَيَهْدِيَكَ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا ﴿٢﴾ وَيَنْصُرَكَ اللَّهُ نَصْرًا عَزِيزًا ﴿٣﴾

"Senin geçmiş gelecek bütün günahlarını Allah'ın bağışlaması, sana nimetini eksiksiz vermesi, seni dosdoğru yolda yürütmesi ve Allah'ın sana güçlü bir şekilde yardım etmesi için apaçık bir fetih nasip ettik."

(Feth 48/1-3)

Hz. Peygamber (sas) hicretin 6. yılında bir rüya gördü. Allah Resûlü, rüyasında Müminler ile birlikte Mekke'ye girmiş ve Kâbe'nin anahtarlarını eline almıştı. Ayrıca hac kurallarına uyarak başını tıraş etmiş ve Arafat'ta vakfeye durmuştu. Bu rüya üzerine, ashâbını umre yapmaya davet etti.[1] Müjdeli haber, sahâbenin gönlünde büyük bir mutluluk ve heyecan meydana getirmişti. Çünkü Medine'ye yerleşen muhacirler doğup büyüdükleri Mekke'yi çok özlemişlerdi. Şimdi Müşriklerin baskıları sebebiyle istemeden terk ettikleri yurtlarına kavuşup hasret gidereceklerdi. İslâm, şirk inanç ve uygulamalarını açıkça reddetse de Müslümanların Mekke ve Kâbe ile olan bağlarını koparmamıştı. Aksine Kur'ân, Kâbe'yi inşa eden Hz. İbrâhim'i anlatıyor ve onun hatıralarına sahip çıkıyordu.[2] Yine Kâbe'nin kıble oluşu ile arada çok

1 Vâkıdî, I, 572.

2 Bakara 2/127-132; Âl-i İmrân 3/95-97.

güçlü manevî bağlar kurulmuştu.[3] Bütün Müslümanların yön ve istikâmeti, günde beş vakit kılınan namazlarla Kâbe'yi gösteriyordu. İşte bu şartlar altında sahâbe, derhâl yol hazırlıklarına başladı. Zilkade ayının başında pazartesi günü yaklaşık bin beş yüz kişi ile Medine'den ayrıldılar.[4]

Allah Resûlü (sas) bu sefere sadece ibadet amacıyla çıkmıştı ve asla savaşmak niyetinde değildi. Henüz Zülhuleyfe'de iken ihrama girmesi ve kurbanlıklarını da beraberinde getirmesi[5] bunun çok açık göstergesiydi. Hz. Peygamber ve sahâbe-i kirâm, Zülhuleyfe'de ihrama girdiler. Resûl-i Ekrem, kurbanlık olarak getirilen yetmiş adet deveden birini dua edip işaretledi. Bunun üzerine sahâbe de diğer kurbanlıkları işaretleyip gerdanlıklarını taktılar. Müslümanlar yanlarına yalnızca gündelik ihtiyaçlarını görecek hafif silahlarını almışlardı. Öyle ki Peygamberimiz, Hz. Ömer ve Sa'd b. Ubade'nin tedbiren silahlı yola çıkma önerisini de kabul etmemişti.[6] Belli ki o, Beytullah'ı ziyaret için gerçekleşecek bu kutlu yolculuğun, Mescid-i Harâm'ın lâyık olduğu hürmet ve saygınlıkla bütünleşmesini istiyordu. Ancak tüm bu samimi niyetlere karşılık Kureyş, gerilimi tırmandırmaktan geri kalmadı. Müşrikler, savaş vaziyeti almışlar ve yol güzergâhına Hâlid b. Velîd komutasında bir süvari birliği bile çıkarmışlardı. Bunu haber alan Allah Resûlü (sas) sırf kan dökülmemesi için yolunu değiştirmiş,[7] sarp yollardan geçmiş ve nihayet Hudeybiye'de konaklanmıştı. Bu arada, Mekkeliler tarafından Müslümanları taciz için gönderilen kırk kadar kişi de yakalanmış ve affedilerek salıverilmişti.[8]

Mekke'ye çok yaklaşan umre grubu, şehre onları almak istemeyen Müşriklerin itirazı ile karşılaşmıştı. Çocuk ve kadınlara varıncaya kadar toplanan Kureyş, Müslümanları Mekke'ye sokmamak üzere yeminler ediyordu. Hâlid b. Velîd komutasındaki bir süvari birliğini de önden göndermişlerdi.[9] İki taraf arasında heyetler gidip geliyor, bu süre zarfında gerginlik de artıyordu. Nihayet elçi olarak gönderilen Hz. Osman'a Kureyş'in kötü muamelesi ve hatta bir ara onun şehit edildiği haberinin ortaya atılması, tarafları savaşın eşiğine getirecekti. O anda inen şu âyetler, Müslümanlara savaşı göze almalarını emretmekle birlikte barışın devamlılığı konusunda ellerinden gelen gayreti göstermelerini de öğütlüyordu: *"Onları yakaladığınız yerde öldürün; sizi çıkardıkları yerden (Mekke'den) siz de onları çıkarın. Zulüm ve baskı*

3 Bakara 2/144-145.
4 Vâkıdî, I, 572-574.
5 Vâkıdî, II, 573; İbn Hişâm, II, 308.
6 Vâkıdî, I, 573.
7 İbn Hişâm, II, 309.
8 İbn Hişâm, II, 314.
9 İbn Hişâm, II, 309.

adam öldürmekten daha kötüdür. Mescid-i Harâm civarında onlar sizinle savaşmadıkça siz de orada onlarla savaşmayın. Şayet sizinle savaşmaya kalkışırlarsa o zaman onları öldürün. İşte Kâfirlerin cezası böyledir! Eğer onlar vazgeçerlerse, artık Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir."[10]

Nihayet Hz. Peygamber'in görüşmeler sırasındaki sağduyulu ve kararlı tavrı, yine sahâbenin ona Rıdvan biatıyla sergilediği bağlılığı ve cesaretli duruşu sayesinde bir antlaşmaya varılmıştı. Rıdvan biatı, Peygamberimizin çağrısı üzerine bir ağacın altında toplanan ashâbın, onun elini tutarak "asla savaştan kaçmayacakları ve gerekirse son nefeslerine kadar çarpışıp ona bağlı kalacakları" yönünde ettikleri yemin olup Kur'ân'da şöyle zikredilmişti: *"O ağacın altında sana bağlılık sözü verdikleri sırada o Müminlerden Allah razı olmuştur; gönüllerinde olanı bilmiş, onlara huzur ve güven vermiş, pek yakın bir fetihle ve elde edecekleri birçok ganimetle kendilerini ödüllendirmiştir. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir."* [11]

Müslümanların canları pahasına Peygamberlerinin etrafında kenetlenmeleri Kureyşlileri korkutmuştu. Bunun üzerine, Süheyl b. Amr'ı Müslümanlarla antlaşma yapmak üzere Hudeybiye'ye gönderdiler. Müşriklerin şartlarını ısrarla dayattığı ve Müslümanların çok da hoşuna gitmeyen maddelerin bulunduğu antlaşma, iki taraf arasındaki müzakereler sonucunda imzalandı. Buna göre, Müşriklerden kim Allah Resûlü'ne gelirse iade edilecek, buna karşın Müslümanlardan karşı tarafa gidenler iade edilmeyecekti. Yine Müslümanlar gelecek yıl umre yapabilecek ve Mekke'de üç gün süreyle silahlarını kınlarından çıkarmadan konaklayabileceklerdi.[12] Her iki tarafın dışında isteyen kabileler, Müslümanların ya da Kureyş'in müttefiki olmayı seçerek antlaşmaya katılabilecekti. İmzalanan antlaşmaya göre çatışmasızlık hâli on yıl sürecekti.[13]

Kimi sahâbeye göre, antlaşmanın maddeleri Müşriklerin lehineydi ve bu durum onlara taviz vermek anlamına geliyordu. Bu nedenle onlar bu anlaşmadan rahatsızlık duymuş ve Hz. Peygamber'e bunu açıkça ifade etmişlerdi. Aslında yolculuk Allah Resûlü'nün gördüğü rüya ile başlamıştı. Bu açıdan sahâbe, yolculuğun başarıyla amacına ulaşması konusunda herhangi bir kuşku duymamıştı.[14] Üzerlerinde ihram elbiseleri ve beraberlerinde getirdikleri kurbanlıklarıyla yapacakları umre ziyaretinin heyecanını tüm benliklerinde hissediyorlardı. Üstelik Mekke'ye

10 Bakara 2/191, 192.
11 Feth 48/18-19.
12 Vâkıdî, II, 611-612.
13 İbn Hişâm, II, 317-318.
14 Vâkıdî, I, 572.

bir konaklık mesafe kadar yakındılar. Sanki yapılan antlaşmayla onları Kâbe'den zorla uzaklaştıran Müşriklere taviz veriliyordu. Daha antlaşma yazılırken Hz. Ali ve ashâbdan bazıları, Süheyl b. Amr'ın önerdiği şartlara itiraz etmişti. Özellikle Mekke'den kendilerine sığınacak bir Müslüman'ın iade şartını oldukça ağır bulmuşlardı. Henüz antlaşmanın mürekkebi bile kurumadan, Kureyşliler adına imza atan Süheyl b. Amr'ın oğlu Ebû Cendel, sırf Müslüman olduğu için ailesinden gördüğü işkencelere dayanamayarak gelip Peygamberimize sığındı. Antlaşmaya göre Ebû Cendel'in Mekkelilere iadesi, sahâbenin üzüntüsüne üzüntü katmıştı. Böyle zor bir anda bile sözüne sadık kalarak onu geri gönderen Peygamberimiz ise şöyle demişti: *"Ebû Cendel! Sabret ve sevabını Allah'tan dile. Muhakkak ki Allah, sen ve senin gibi ezilmişlere en yakın zamanda bir fırsat ve çıkış yolu verecektir. Biz bu kavimle bir antlaşma yaptık. Biz onlara, onlar da bize bu antlaşmaya sadık kalma üzerine söz verdi. Hıyanet edemeyiz."*[15]

Hudeybiye Antlaşması sonrası Hz. Ömer'in "Sen Allah'ın nebîsi değil misin? Biz hak, düşmanımız bâtıl yolda değil mi? Bizim ölülerimiz cennette, onların ölüleri cehennemde olacak değil mi? Niçin dinimizi küçük düşürüyoruz?" diyerek dile getirdiği tepki, o sırada sahâbenin hissettiği duyguları gayet iyi özetlemektedir. Bu durum onları derinden sarsmış olmalıdır ki, Allah Resûlü'nün üç defa, "Kalkın, kurbanlarınızı kesin ve tıraş olun." emri karşısında yerinden kalkan olmamıştı. Ortalığa bir sessizlik çökmüştü. Sevgili Peygamberimiz de son derece üzgündü. Umre için yanında gelen eşi Ümmü Seleme'nin çadırına giderek olanları ona anlattı. Ümmü Seleme (ra), Allah Resûlü'ne şu fikri verdi: "Yâ Resûlallah! Sen bunu çok arzuluyorsan çık ve hiçbirine bir şey söylemeden kurbanını kes, tıraş ol." Eşinin tavsiyesini uygulayan Peygamberimiz, kurbanını kesince onlar da kurbanlarını kesip tıraş oldular ve ihramdan çıktılar.[16] Ancak Hz. Ebû Bekir'in de söylediği gibi o Hak Peygamber'di ve Allah onu yardımsız bırakmayacaktı.[17] Allah bu barışı, inananların kurtuluşuna vesile kılacak ve apaçık bir fethe açılan umut kapısı yapacaktı.[18]

Ashâb, Hudeybiye Antlaşması'nın aleyhlerine olduğunu düşünerek hüzün içinde Medine'ye dönerken[19] âyetler birer rahmet damlası gibi inmeye başlamıştı bile. Feth sûresinin ilk âyetleri ile daralan gönüller ferahlatılmış ve sahâbe-i kirâm teselli edilmişti: *"Senin geçmiş gelecek bütün günahlarını Allah'ın bağışlaması, sana*

---

15 İbn Hanbel, IV, 324.
16 Bakara 2/196: Taberî, III, 362-363; Buhârî, "Şurût", 15.
17 Feth 48/25: İbn Kesîr, XIII, 123; Buhârî, "Şurût", 15.
18 Feth 48/26: Elmalılı, VI, 4432.
19 Feth 48/1: Taberî, XXI, 239-240; Müslim, "Cihâd", 34.

nimetini eksiksiz vermesi, seni dosdoğru yola iletmesi ve Allah'ın sana güçlü bir şekilde yardım etmesi için sana apaçık bir fetih ihsan ettik."[20] Daha sonra bu riskli ve zorlu seferde Peygamber Efendimize yoldaş olanlar övülmüş, kendilerine dünyada ve âhirette ödül vaat edilmiştir. Ayrıca Münafıklar ve Müşrikler Allah hakkında kötü zan beslemeleri sebebiyle yerilmiştir.[21] Sûrenin başındaki, *"Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih ihsan ettik."*[22] ifadesiyle, sûrenin indiği ortam ve zaman dilimi dikkate alınarak öncelikle Hudeybiye'nin kastedildiği belirtilir. Nitekim sahâbeden Abdullah b. Mes'ûd, Abdullah b. Abbas, Enes b. Mâlik, Câbir b. Abdullah, Berâ b. Âzib gibi âlim isimler, âyette geçen *feth*i Hudeybiye ile ilişkilendirmişlerdir.[23] Allah Resûlü'nün de dönüş yolunda, *"Bana bu gece öyle bir sûre indirildi ki üzerine güneşin doğduğu dünyadan daha değerlidir."*[24] diyerek Feth sûresinin ilk âyetlerini okuduğu aktarılmaktadır. Kaynaklarda bu "fethi", ileride gerçekleşecek olan Mekke'nin fethi ile ilişkilendirenler[25] ve "İslâm'la hidayet bulma" olarak yorumlayanlar[26] da olmuştur.

Hudeybiye'nin "fetih" olarak nitelenmesi, değişik açılardan üzerinde durulmaya değer bir husustur. Zira Hudeybiye seferi ilk bakışta başarısız görünmektedir. Resûlullah (sas) ve beraberindeki Müminler, Mekkelilerin taleplerini kabul etmiş, yegâne hedefleri olan Beytullah'ı ziyaret edemeden geri dönmüştür. Nitekim rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber sûreyi yanındakilere tebliğ ettiğinde sahâbeden biri "Böyle bir antlaşma mı bir fetih?" diye Resûlullah'a sormuş, Allah Resûlü (sas) bu soruya, *"Evet! Muhammed'in her yönden borçlu olduğu Allah'a yemin olsun,* şüphesiz *bu bir fetih!"* şeklinde cevap vermiştir. Sahâbe başlangıçta Müminlerin aleyhine maddeleri olan bu antlaşmadan oldukça rahatsız olsa da sonuçta Allah Resûlü'nün kararına saygı gösterip ona itaat etmişlerdir. Allah Teâlâ indirdiği âyetlerde, sahâbenin bu teslimiyetine işaret etmekte ve Müminlerin kalplerine huzur ve ferahlık bahşettiğini bildirmektedir.[27]

Gerçekten de antlaşmanın bir başarı olduğu çok geçmeden anlaşılacaktı. Çünkü tesis edilen barış ortamının ardından birçok güzel gelişme yaşandı. O güne kadar Müşriklerle olan ilişkiler gerilim ve çatışma ekseninde sürdürülüyordu. Mekke'deki baskı ve şiddet ortamı Müslümanları hicret etmeye zorlamıştı. Ayrıca her iki taraf

---

20 Feth 48/1-3.

21 Feth 48/4-6.

22 Feth 48/1.

23 Feth 48/1: Taberî, XXI, 239-243; İbn Kesîr, XIII; 84-85; Elmalılı, VI, 4405.

24 Feth 48/1: İbn Kesîr, XIII, 85; Buhârî, "Fezâ'ilü'l-Ḳur'ân", 12.

25 Feth 48/1: Zemahşerî, V, 534; Râzî, XVIII, 77; Beyzâvî, III, 294.

26 Feth 48/1: Elmalılı, VI, 4406.

27 Feth 48/4-18.

arasında yaşanan mücadele ve savaşlar sağlıklı iletişime fırsat vermemişti. Bu barış ve sükûnet ortamında insanlar gerçeği görme imkânı buldu. Kalplerin ve zihinlerin önündeki engeller kalktı. Allah'ın sözlerini duydular ve öğrendiler. İki sene içinde bundan önceki döneme göre çok daha fazla insan İslâm'a girdi.[28]

İslâm'da Hudeybiye Sulhu'ndan daha büyük bir fetih olmadığı ve savaş bitince insanların birbirlerine karşı güven ortamı oluştuğu belirtilmiştir. Hudeybiye Antlaşması, Mekke ve Medine arası diplomasi açısından da bir fetih ve zafer niteliği taşımaktadır. O güne kadar Müslümanların varlığını kabul etmeyen Mekke Müşrikleri, bu antlaşmayla Müslümanları resmen tanıdılar. Ayrıca en önemli tehdit unsuru ortadan kalkınca Müslümanlar diğer sorunlara odaklanma imkânı buldular. Böylece başta Hayber olmak üzere diğer yerlerin fetihlerinin de önü açılmış oldu. Allah Teâlâ, Resûlünün eliyle İslâm'ın önündeki pek çok engeli kaldırmış ve ona üstünlükler nasip etmiştir.[29] Hudeybiye'de sayısı bin beş yüz civarında olan Müslümanlar, sadece iki yıl sonra on bin kişi ile Mekke'yi fethettiler.[30] Tüm bu sonuçlar düşünüldüğünde, Hudeybiye'nin âyette bildirildiği üzere açık bir şekilde fetih olduğu daha iyi anlaşılmaktadır.

BÜYÜK FETİH ZORLU SINAMALARLA KAZANILMIŞTI

سَيَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ مِنَ الْاَعْرَابِ شَغَلَتْنَٓا اَمْوَالُنَا وَاَهْلُونَا فَاسْتَغْفِرْ لَنَاۚ يَقُولُونَ
بِاَلْسِنَتِهِمْ مَا لَيْسَ ف۪ي قُلُوبِهِمْۜ قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ لَكُمْ مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا اِنْ اَرَادَ بِكُمْ ضَرًّا اَوْ
اَرَادَ بِكُمْ نَفْعًاۜ بَلْ كَانَ اللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَب۪يرًا ﴿١١﴾

"Arap kabilelerinden savaşa katılmayanlar sana, gönüllerinde olmayanı dillerinin ucuyla söyleyerek, 'Bizi mallarımız ve ailelerimiz alıkoydu, bu yüzden Allah'ın bizi bağışlamasını iste.' diyecekler. Onlara şöyle de: 'Size bir zarar gelmesini isterse veya size iyilik etmeyi murat

28 Feth 48/1: Kurtubî, IXX, 297.
29 Feth 48/2: Beyzâvî, III, 293; Ebüssuûd Efendi, V, 154-155.
30 İbn Hişâm, II, 421.

ederse, sizin için Allah'a karşı herhangi bir şey yapmaya kimin gücü yeter? Hayır! Allah bütün yaptıklarınızı bilmektedir.'"

(Feth 48/11)

Hudeybiye Seferi esnasında yaşananlar, samimi Müminlerle değişik mazeretlere sığınıp Allah Resûlü'nü yalnız bırakanları birbirinden ayıran bir sınav olmuştur. Zira Mekke, hâlâ Kureyş'in hâkimiyetindeydi. Art arda yapılan savaşlarda alınan yenilgiler Kureyş'in kin ve intikam duygularını iyice arttırmıştı. Böyle bir ortamda bir de savaş hazırlığı olmaksızın Mekke'ye doğru yola çıkılıyordu. Müslümanlar savaş niyetinde olmadıklarını göstermişlerdi, ancak Kureyş'in tavrının ne olacağı belli değildi. Bu yüzden Hudeybiye Seferi Müslümanlar açısından ciddi riskler taşıyordu. Buna karşın Allah'ın Elçisi'ne içten bağlı olan sahâbe, bu zor süreçte her ihtimali göze alarak sonuna kadar onun yanında yer almaya kararlıydı. Allah da âyet-i kerîmede onların Resûlullah'a gösterdikleri vakarlı ve itaatkâr duruşu (*sekîne*) övmekteydi.[31]

Allah Resûlü (sas) bu çetin sefere çıkarken bazı önlemler almıştı. Bunlardan biri, farklı kabileleri yanına alarak seferde katılımı geniş tutmaktı. Bu, Kureyş'in muhtemel saldırısına karşı caydırıcı olacaktı.[32] Bu amaçla Hz. Peygamber, Benî Bekir, Gıfâr, Eslem, Eşca', Müzeyne ve Cüheyneliler gibi önde gelen Arap kabilelerine haber göndererek kendilerine katılmalarını istemişti.[33] Bu kabilelerden bir kısmı Hz. Peygamber'in bu talebine olumlu cevap verirken bir kısmı da asılsız mazeretler beyan ederek sefere katılmadı. Kur'ân'da asılsız bahanelere sığınarak Hudeybiye Seferi'ne çıkmayanların *"Bizi mallarımız ve ailelerimiz alıkoydu, bu yüzden Allah'ın bizi bağışlamasını iste."* diyecekleri Peygamberimize bildirilerek onlara şöyle demesi istenmişti: *"Size bir zarar gelmesini isterse veya size iyilik etmeyi murat ederse, sizin için Allah'a karşı herhangi bir şey yapmaya kimin gücü yeter?"*[34] Onlar Allah Resûlü'nün ve beraberindeki sadık Müminlerin bu seferden sağ salim döneceklerini düşünmüyorlardı. Hatta savaş düzeni almadan yola çıktıkları için Kureyş'e hazır lokma olacaklarını iddia ediyorlardı.[35] Bu nedenle Müminlerin yanında olmak istemediler. Nitekim Kur'ân, onların akıllarından geçenleri şöylece ortaya koymaktaydı: *"Aslında siz Peygamber'in ve Müminlerin ailelerine bir daha dönmeyeceklerini sanmıştınız. Bu*

31 Feth 48/18.
32 Feth 48/11: Taberî, XXI, 257.
33 Vâkıdî, II, 799.
34 Feth 48/11: İbn Kesîr, XIII, 101; Ebüssuûd Efendi, V, 158.
35 Feth 48/11: Zemahşerî, V, 537-538; Vâkıdî, I, 575.

sizin gönüllerinize güzel göründü de kötü zanda bulundunuz ve helâkı hak etmiş bir topluluk oldunuz."[36] İşte bu yanlış zanları sebebiyle bazı Arap kabileleri Hz. Peygamber'in sefere katılma çağrısını ciddiye almamış ve şeytanın da bu düşünceyi onlara güzel göstermesi sebebiyle seferden geri kalarak kaybeden tarafta yer almışlardı.[37]

Müslümanlar Hudeybiye'de Kureyş tarafından resmen tanınarak ve diplomatik bir başarı elde ederek, sağ salim Medine'ye dönmüşlerdi. Şüphesiz Resûlullah'ı ve Müminleri yalnız bırakanlar, Hudeybiye seferine dönük bu sınavın kaybedeni olarak, şiddetli bir şekilde uyarıldılar: *"Kim Allah'a ve Resûlüne iman etmezse bilsin ki biz, Kâfirler için kavurucu bir ateş hazırladık."*[38] Âyette Allah'ın ve Resûlünün emirlerinden şüphe duyulmasının küfür sayılacağı ve bunun âhiretteki cezasının cehennem olacağı belirtilmiştir. Zira onların sefere katılmamaları, Resûl-i Ekrem'in emirlerinin gerçekleşeceğine ilişkin duydukları şüpheden kaynaklanmaktaydı.[39] Onlar ayrıca, bu dünyada da kaybetmişlerdi. Kur'ân, zor zamanda kaçan bu kimselerin, ucunda dünyalık gördükleri başka seferlere katılmak için can atacaklarını da haber vermektedir. Nitekim onların, antlaşma devam ederken düzenlenen Hayber seferine katılmalarına müsaade edilmemiş ve ele geçen ganimetlerden de kendilerine pay verilmemiştir.[40] Bu durum Kur'ân'da şöyle anlatılmaktadır: *"Seninle sefere katılmayan bu bedevîler, ganimet elde edeceğiniz başka bir sefere (Hayber'e) gideceğiniz zaman, 'Bırakın, biz de size katılalım.' diyeceklerdir. Onlar, Allah'ın sözünü değiştirmek isterler. De ki, 'Siz asla bizim peşimize düşmeyeceksiniz! Allah daha önce sizin için böyle buyurmuştur.' Onlar size, 'Hayır, bizi kıskanıyorsunuz.' diyeceklerdir. Bilakis onlar, pek az anlayan kimselerdir."*[41] Âyette belirtildiği gibi, bu insanlar anlayışsız ve şuursuz hâlleri yüzünden Hudeybiye seferinin önemini ve bu uğurda elde edecekleri maddî ve manevî kazancı kavrayamamışlardır. Hayber Seferi'ne katılmamaları yönünde verilen cezanın hikmetini de anlayamamış, hatalarını telâfi etmek yerine başkalarını suçlamayı tercih etmişlerdir. Bununla beraber Cenâb-ı Hak, onlara tevbe kapılarını tamamen kapamamış ve yanlışlarını telâfi etme fırsatı sunmuştur: *"Arkada kalan bu Arap kabilelerine de ki, 'Yakında çetin güç sahibi bir topluluğa karşı çağrılacaksınız; ya kendileriyle savaşacaksınız yahut Müslüman olacaklar. Bu çağrıya uyarsanız Allah size güzel bir karşılık verecek, daha önce olduğu gibi geri durursanız sizi*

36 Feth 48/12.
37 Feth 48/12: Kurtubî, XIX, 308.
38 Feth 48/13.
39 Feth 48/13: İbn Âşûr, XXVIII, 165.
40 Feth 48/15: Râzî, XXVIII, 90; Kurtubî, XIX, 309.
41 Feth 48/15.

acı bir şekilde cezalandıracak.""[42] Dolayısıyla bu kimselerin Allah yolunda mücadele etme konusundaki ümitlerinin canlı tutulması amaçlanmıştır.[43]

Hudeybiye Antlaşması'nın şartlarının müzakere edildiği süreçte de Müslümanlar çeşitli sınamalarla karşılaştılar. Süheyl b. Amr'ın temsil ettiği Kureyş tarafının antlaşmaya ilişkin bazı konularda sert muhalefet ve itirazları oldu. Önce antlaşma metninin, "Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla" ifadesiyle başlamasına karşı çıktılar. Ardından, Hz. Muhammed'i (sas) peygamber olarak tanımadıkları için, metne "Allah Resûlü" ifadesi yerine "Abdullah oğlu Muhammed" yazılmasını talep ettiler.[44] Ayrıca hazırlığı yapılan umre ziyaretinin gelecek seneye ertelenmesini istediler. Müşriklerin bu itirazları, komşu Arap kabileleri nezdindeki itibarlarını yitirme endişesinden kaynaklanmaktaydı. Kureyş, Müminlerin isteklerine boyun eğdikleri şeklinde bir algının oluşmasını istemiyordu. Kur'ân-ı Kerîm, onların bu endişelerinin ardında gurur ve kibrin yattığını belirtmekte ve onların bu durumunu "Câhiliye kibir ve tutuculuğu (*hamiyyet*)" olarak şöylece nitelemektedir: *"İnkâra sapmış olanlar o zaman kalplerini o gurura, Câhiliye dönemine ait büyüklenme duygusuna kaptırmışlardı, Allah da Resûlünün ve Müminlerin gönüllerine huzur ve güven duygusu verdi, onları takvâ sözüne bağlı kıldı. Zaten onlar bu sözü hak etmişlerdi, onlar buna lâyıktı. Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir."*[45] Kureyş, haddi aşarak Müslümanların elçilerinden Hırâş b. Ümeyye'yi öldürmeye teşebbüs etmişti. Yine onların Resûlullah'a ait olan bineği kesmeleri, elçi olarak kendilerine gelen Hz. Osman'ı alıkoymaları ve Müslümanların ibadet özgürlüğünü kısıtlamaları[46] yaptıkları cahilce işlerdendi.

Hudeybiye Seferi sonrası, umre için yola çıkmalarına sebep olan nebevî rüyanın aynıyla bir gün gerçekleşeceği Müslümanlara vaat edilmiş, her türlü tehditten uzak ve güvenli bir ortamda umre ibadetini yerine getirecekleri de şu şekilde müjdelenmiştir: *"Allah, Resûlü'nün rüyasını elbette doğru çıkaracaktır. Allah izin verirse hiçbir şeyden korkmaksızın, (umrenizi yaptıktan sonra) ya saçlarınızı kazıtarak veya kısmen kestirerek, güven duygusu içinde Mescid-i Harâm'a muhakkak gireceksiniz. Allah sizin bilmediğinizi bilmektedir ve bundan başka hemen gerçekleşecek bir fethi de takdir buyurmuştur."*[47] O yıl umre yapılamamıştır ama antlaşma ile elde edilecek kazanımlar çok daha büyüktür. Allah ve Elçisi tarafından Hudeybiye'de barışın

---

42 Feth 48/16.
43 Feth 48/16: İbn Âşûr, XXVI, 170.
44 İbn Hişâm, II, 317; ayrıca bk. Feth 48/26: Elmalılı, VI, 4431-4432.
45 Feth 48/26.
46 İbn Hişâm, II, 314-315.
47 Feth 48/27.

önü açılmakla öncelikle, Mekke içinde çıkması muhtemel bir çatışmanın önüne geçilmiştir: *"Allah, sizi onlara karşı muzaffer kıldıktan sonra, Mekke'nin ortasında onların ellerini sizden, sizin ellerinizi de onlardan çekendir (Aranızda barışı sağlayandır). Allah, bütün yaptıklarınızı görendir."*[48] Müşriklerin, Müslümanları öldürmek için gönderdikleri suikast timi yakalanarak esir edilmiş, ardından Hz. Peygamber (sas) tarafından salıverilmiştir.[49] Hz. Peygamber'in bu soğukkanlı tutumu ile iki taraf arasında meydana gelecek çatışma daha başlamadan engellenmiştir. Antlaşmanın yapıldığı sırada Mekke'de iman ettiği hâlde henüz Müslümanlarca tanınmayan kadın ve erkekler vardı. Onlar Müşriklerin baskı ve şiddetinden korunmak için imanlarını gizliyordu. Mekke içinde yapılacak bir savaşla henüz tanınmayan bu Müminlerin de zarar görmeleri ihtimali vardı.[50] Bu nedenle Hudeybiye Antlaşması ile onların can ve mal güvenliği de teminat altına alınmıştır. Kur'ân'da bu durum şöyle anlatılmaktadır: *"Onlar, inkâra sapan, sizi Mescid-i Harâm'a sokmayan ve (ibadet amacıyla) bekletilen kurbanlıkları oraya ulaşmaktan alıkoyanlardır. Eğer Mekke'de kendilerini henüz tanımadığınız mümin erkekler ve mümin kadınlar olmasaydı, bunları bilmeden ezmeniz ve bu yüzden üzüntü ve zarara uğramanız ihtimali bulunmasaydı (Allah Mekke'ye girmenize izin verirdi). Dilediklerini rahmetine koymak için Allah böyle yapmıştır. Eğer inananlarla inkârcılar birbirinden ayrılsalardı, inkâra sapmış olanları acı bir şekilde azaba uğratırdık."*[51]

Hudeybiye Antlaşması'nın maddelerinden birisi de Müslümanlara sığınanların Müşriklere iade edilmesini şart koşuyordu. Ebû Cendel ve Ebû Basîr gibi yeni iman etmiş kişiler, antlaşma henüz tamamlanmışken bir yolla kaçıp Müminlere sığınmışlardı. Allah Resûlü (sas), bu iki genci antlaşmaya uyarak Müşriklere iade etmişti.[52] Ancak antlaşma yürürlüğe girdikten bir süre sonra, Mekke'den kaçan ve Hudeybiye Antlaşması'nın geri iade maddesi gereğince Medine'ye gidemeyen yetmiş civarındaki Mümin, Mekke yolu üzerindeki el-Îs denilen mevkide kamp kurdu. Bu kampın kendilerine bir tehdit oluşturduğunu gören Mekkeliler bu defa, Müslümanlardan antlaşmadaki iade maddesinin iptal edilmesini talep etti.[53]

Bir süre sonra Medine'ye kadınlardan da sığınanlar oldu. Ümmü Gülsüm bint Ukbe ve Sübey'a bu hanımlardandır. Bu hanımların müşrik yakınları,

48 Feth 48 /24.
49 Feth 48/24: Tabersî, IX, 157.
50 Feth 48/25: Kurtubî, XIX, 329-330.
51 Feth 48 /25.
52 Vâkıdî, II, 608; İbn Hişâm, II, 323; ayrıca bk. Mümtehine 60/10: Cassâs, V, 327.
53 İbn Hişâm, II, 324.

Hz. Peygamber'e başvurarak onların iadesini talep etti. Bu yeni durumla ilgili olarak Yüce Allah, bir âyet indirdi.[54] Buna göre, dinî gaye ile sığınma talep eden kadınlar Müşriklere iade edilmeyecekti: *"Ey iman edenler! Mümin kadınlar göç ederek size geldiklerinde -onların imanlarını Allah daha iyi bilmekle beraber- siz onları sınayın. Eğer mümin olduklarını anlarsanız, onları Kâfirlere iade etmeyin. Çünkü Müslüman hanımlar Kâfirlere helâl değillerdir. Kâfirler de Müslüman hanımlara helâl olmazlar. Onlara (kocalarına) harcadıklarını (mehirleri) geri verin. Mehirlerini ödediğiniz takdirde bu kadınlarla evlenmenizde sakınca yoktur. Kâfir kadınları nikâhınız altında tutmayın. Siz harcadığınızı (verdiğiniz mehri) isteyin, onlar da harcadıklarını istesinler. Allah'ın hükmü işte budur. Aranızda hükmünü böyle veriyor. Allah hakkıyla bilmektedir, hüküm ve hikmet sahibidir."*[55]

Antlaşma metninde kadınlara yer verilip verilmediğine dair farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazı âlimler, âyette, antlaşma metninde yer verilmeyen kadınların iadesi konusunda Müslümanlara yol gösterildiği düşüncesindedir.[56] Ayağına vurulmuş prangaları sürüye sürüye gelen Ebû Cendel'in acıklı hâli düşünüldüğünde, antlaşma metnindeki hukukî bir boşluğun mümin kadınların lehine değerlendirildiği fikri güç kazanmaktadır. Nitekim bu konuda Müşriklerden antlaşmaya aykırı davranıldığına dair bir itiraz gelmemiştir. Ayrıca antlaşmanın ruhuna uygun olarak kadınlar için mütekabiliyet esası gözetilmiştir. Bu durum, Hudeybiye Barış Antlaşması'ndaki sığınmacılara ilişkin geri iade maddesinde kadınların da göz önünde bulundurulduğunu göstermektedir.

Müslümanlar antlaşmada belirtildiği üzere bir sonraki yıl yine zilkade ayında kazâ umresini yerine getirdiler. *"Haram ayın karşılığı haram aydır; saldırmazlık kurallarına riayet karşılıklıdır…"*[57] âyetinin bu kazâ umresi sırasında indiği belirtilmektedir.[58] Bu kez Müslümanlar, silahlarıyla gelmişlerdi. Ancak silahlarını Mekke'ye sokmadılar. Üç gün Mekke'de kaldılar ve bu süre zarfında Müşrikler Mescid-i Harâm'ı Müslümanlara bıraktılar.[59] Bir önceki yıl Peygamberimizi ve ashâbını şehre sokmadıkları için gurur duyan Müşrikler, küçümsedikleri Müslümanların Mekke'ye serbestçe girmesinden gayet rahatsız olmuşlardı. Hudeybiye, aslında "yakın fetih"[60]

54 Mümtehine 60/10; Vâhidî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, s. 444-445; İbnü'l-Arabî, IV, 229; Kurtubî, XX, 410.
55 Mümtehine 60/10.
56 Mümtehine 60/10: Kurtubî, XX, 411.
57 Bakara 2/194.
58 Bakara 2/194: Mukātil b. Süleyman, I, 168-169; Taberî, III, 305.
59 Bakara 2/194: Mukātil b. Süleyman, I, 169.
60 Feth 48/18.

olarak müjdelenen Mekke'nin fethinin de bir habercisiydi. Böylece kazâ umresi ile Hz. Peygamber'in rüyası gerçekleşmiş oluyordu.[61]

Bu dönemde ciddi bir tehdit unsuru olan ve Medine'den Hayber'e sürülen Nadîr ve Kaynukā' Yahudileri, Müslümanlara yönelik bir saldırı planlıyorlardı. Müşriklerle yapılan antlaşmayla sağlanan barış ortamında Hayber'in fethi gerçekleşmiş, dolayısıyla Medine büyük bir tehditten kurtarılmıştı.[62] Bu dönem ayrıca Medine'deki idarenin ve İslâm'ın kendisini dış dünyaya tanıtmasına da fırsat verdi. Peygamberimiz de Habeşistan, Bizans, Mısır, Umman, Bahreyn, Şam, Yemen ve İran'a elçiler göndererek Medine'deki siyasî otoriteyi ve İslâm dinini onlara tanıttı.[63]

Müslümanlarla Kureyş arasında imzalanan Hudeybiye Antlaşması'nda Huzâa kabilesi Müslümanların, Benî Bekir kabilesi de Kureyş'in müttefiki sıfatıyla taraf olmuşlardı. Benî Bekir kabilesinin bir kolu olan Benî Dîl, Müslümanların müttefiki Huzâa kabilesine saldırı düzenledi. Kureyş de bu saldırıda onlara adam ve silah desteği sağlamıştı. Can korkusundan Kâbe'nin gölgesine sığınan Huzâalılar acımasızca katledilmişti. Böylece süresi on yıl olarak belirlenen antlaşma, henüz ikinci yılında Kureyş ve bir grup müttefiki tarafından ihlâl edilmiş oldu. Her ne kadar Ebû Süfyân antlaşmayı yenilemek için Medine'ye kadar gelecek olsa da talebi kabul görmeyecekti. Hicretin sekizinci yılı ramazan ayında Mekke, Son Peygamber (sas) tarafından fethedildi.[64] Bu durumda antlaşma, ihlâl eden taraflar yönünden geçersiz hâle geldi. Ancak Tevbe sûresindeki şu âyete göre, Hudeybiye Antlaşması, ona sadık kalan diğer Kureyş müttefikleri için geçerli olmaya devam etmiştir: *"Müşriklerin Allah'ın yanında, Peygamberinin yanında geçerli ahdi nasıl olabilir? Ancak Mescid-i Harâm yanında kendileriyle antlaşma yaptıklarınız bundan hariçtir. Onlar size verdikleri söze sadık kaldıkları sürece, siz de onlara verdiğiniz sözde durun. Şüphesiz ki Allah takvâ sahiplerini sever."*[65]

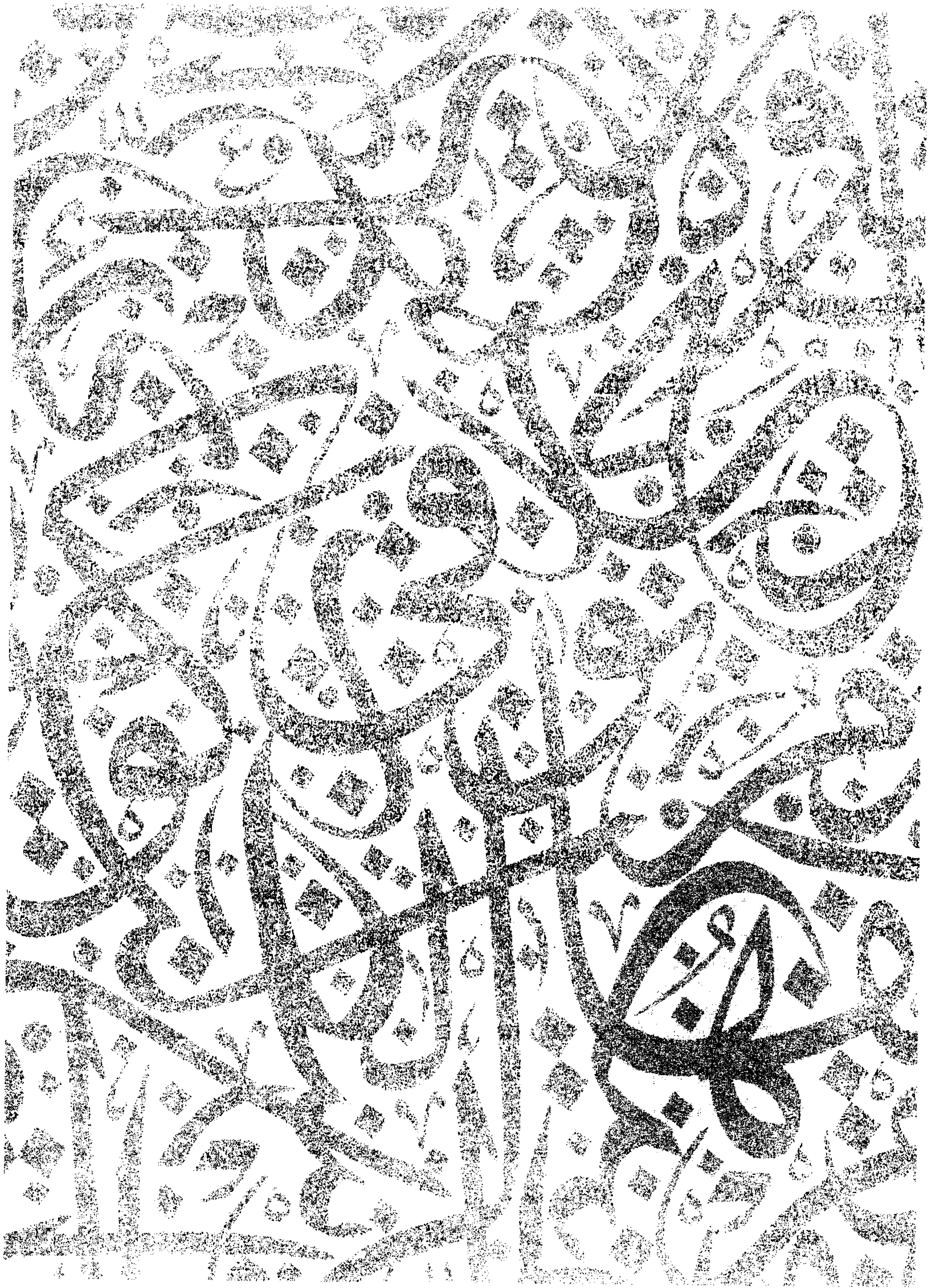
Gördüğü bir rüyanın müjdesi üzerine umre için yola çıkan Hz. Peygamber ve ashâbı, Müşrikler tarafından engellenmiş ve görünüşte maddeleri Müminlerin aleyhine olan Hudeybiye Antlaşması yapılmıştır. Bu süreçte Müminler, gelebilecek her türlü tehdit ve tehlike karşısında Hz. Peygamber'e sadakatle bağlı kalacakları konusunda biat etmiş, Allah da onların bu tutumundan razı olduğunu belirtmiştir. Kureyş Müşrikleri, umre niyetiyle ihram elbiseleri içinde ve kurbanlıklarıyla gelen

61 Feth 48/27: İbn Atıyye, VII, 686; Elmalılı, VI, 4439.
62 Vâkıdî, II, 633-693; İbn Hişâm, II, 328-337.
63 Bk. İbn Hişâm, II, 607.
64 İbn Hişâm, II, 389- 406; Nasr 110/1-3: Râzî, XXXII, 153-154.
65 Tevbe 9/7: Taberî, XI, 353; Elmalılı, IV, 2463.

Müslümanların önüne süvari birlikleri çıkarmış, Hudeybiye'de konaklayan Müslümanları taciz etmiştir. Bütün bunlar, Kâbe'yi ziyarete gelenlerle ilgili örf ve âdetleri hiçe sayan bir tutum içinde olduklarının göstergesidir. Fakat Müminler, Kureyş'in savaş hazırlığı içinde olduğu haberine rağmen herhangi bir korku ve zafiyete kapılmamış, Hz. Peygamber (sas) ile çıktıkları yolda hiç yılmadan yürümeye devam etmiştir. Hudeybiye Seferi ve sonunda yapılan antlaşma Müminlerin lehine olacak şekilde tarihe iz bırakmıştır. Bu sefer, bedevîlerin korkak ve sahici olmayan yaklaşımlarını, yine Kureyş'in savaş yanlısı, gurur ve itibar düşkünü tavırlarını ortaya çıkarmıştır. Buna karşılık Müminlerin vefa, sabır, sadakat, cesaret, vakar ve barış taraftarı olmaları gibi faziletlerini yansıtan bir imtihan olmuştur. Kur'ân'da "açık bir fetih" (*fethan mübînen*) olarak nitelendirilen bu antlaşma, İslâm tarihinin dönüm noktalarından biri olmuş, İslâm'ı cihana açan Mekke'nin fethine de kapı aralamıştır. İnananlara sabrı ve sadakati öğreten bir imtihan olan Hudeybiye, aynı zamanda onlara Allah'ın her zaman kendileriyle beraber olduğunu ve şer görünenin ardında bir hayrın bulunabileceğini de bir kere daha öğretmiştir.[66]

66 Bakara 2/216.

HAYBER'İN
FETHİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

سَيَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ اِذَا انْطَلَقْتُمْ اِلٰى مَغَانِمَ لِتَأْخُذُوهَا ذَرُونَا نَتَّبِعْكُمْۚ يُر۪يدُونَ
اَنْ يُبَدِّلُوا كَلَامَ اللّٰهِۜ قُلْ لَنْ تَتَّبِعُونَا كَذٰلِكُمْ قَالَ اللّٰهُ مِنْ قَبْلُۚ فَسَيَقُولُونَ بَلْ
تَحْسُدُونَنَاۜ بَلْ كَانُوا لَا يَفْقَهُونَ اِلَّا قَل۪يلاً ﴿١٥﴾

"Ele geçirmek üzere ganimetlere doğru (Hayber'e) hareket ettiğinizde, (daha önce umre seferinden) geri duranlar, 'Bırakın bizi, size katılalım.' diyecekler. Onlar, Allah'ın hükmünü değiştirmek istiyorlar. De ki: 'Asla bizim peşimize takılamayacaksınız, Allah sizin için daha önce böyle buyurdu.' 'Hayır, bizi kıskanıyorsunuz.' diyecekler. Oysa onlar (işin hakikatini) kavramakta güçlük çekiyorlar."

(Feth 48/15)

لَقَدْ رَضِيَ اللّٰهُ عَنِ الْمُؤْمِن۪ينَ اِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا ف۪ي قُلُوبِهِمْ
فَاَنْزَلَ السَّك۪ينَةَ عَلَيْهِمْ وَاَثَابَهُمْ فَتْحاً قَر۪يباًۙ ﴿١٨﴾ وَمَغَانِمَ كَث۪يرَةً يَأْخُذُونَهَاۜ
وَكَانَ اللّٰهُ عَز۪يزاً حَك۪يماً ﴿١٩﴾ وَعَدَكُمُ اللّٰهُ مَغَانِمَ كَث۪يرَةً تَأْخُذُونَهَا فَعَجَّلَ
لَكُمْ هٰذِه۪ وَكَفَّ اَيْدِيَ النَّاسِ عَنْكُمْۚ وَلِتَكُونَ اٰيَةً لِلْمُؤْمِن۪ينَ وَيَهْدِيَكُمْ
صِرَاطاً مُسْتَق۪يماًۙ ﴿٢٠﴾

"O ağacın altında sana bağlılık sözü verdikleri sırada o Müminlerden Allah razı olmuştur; gönüllerinde olanı bilmiş, onlara huzur ve güven vermiş, pek yakın bir fetihle ve elde edecekleri birçok ganimetle de kendilerini ödüllendirmiştir. Allah, eşsiz güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. Allah elde edeceğiniz birçok ganimeti size vaat etmiş ve şunları şimdi vermiş, insanların ellerini de üzerinizden çekmiştir ki, bunlar aynı zamanda iman edenlere bir kanıt olsun ve Allah sizi dosdoğru yola iletsin."

(Feth 48/18-20)

لَقَدْ صَدَقَ اللّٰهُ رَسُولَهُ الرُّءْيَا بِالْحَقِّۚ لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ اِنْ شَٓاءَ اللّٰهُ
اٰمِن۪ينَۙ مُحَلِّق۪ينَ رُؤُ۫سَكُمْ وَمُقَصِّر۪ينَۙ لَا تَخَافُونَۜ فَعَلِمَ مَا لَمْ تَعْلَمُوا فَجَعَلَ مِنْ
دُونِ ذٰلِكَ فَتْحاً قَر۪يباً ﴿٢٧﴾

"Allah, Resûlünün rüyasını elbette doğru çıkaracaktır. Allah izin verirse hiçbir şeyden korkmaksızın, (umrenizi yaptıktan sonra) ya saçlarınızı kazıtarak veya kısmen kestirerek, güven duygusu içinde Mescid-i Harâm'a muhakkak gireceksiniz. Allah sizin bilmediğinizi bilmektedir ve bundan başka hemen gerçekleşecek bir fethi de takdir buyurmuştur."

(Feth 48/27)

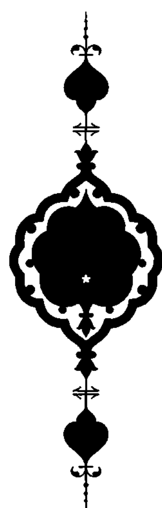
Konunun Kavramsal Bağlamı

Hayber'in fethi konusu, Kur'ân-ı Kerîm'de açıkça ifade edilmez. Ancak Feth sûresinde iki kez tekrarlanan "pek yakın bir fetih" (*fethan karîben*)[1] ifadesi bazı müfessirler tarafından Hayber'in fethi olarak anlaşılmıştır. Bunun sebebi, Hayber'in fethinin bu âyetlerin inmesinin hemen ardından gerçekleşmesidir.[2] Öte yandan Mâtürîdî (ö. 333/944), Ahzâb sûresindeki *"... o zamana kadar ayak basmadığınız bir toprağı size miras bıraktı."*[3] ifadesi ile Hayber topraklarının kastedildiği görüşünü tercih eder.[4] Taberî (ö. 310/923) ise bu ifadeyi Pers, Roma veya Yemen gibi herhangi bir bölge ile sınırlandırmamak gerektiğini söyleyerek âyetin, bu ülkelerin her birini kastetmiş olabileceği görüşünü dile getirir.[5] Ayrıca Nasr sûresindeki "fetih"[6] ile Hayber'in fethinin kastedildiği yönünde görüşler de bulunmaktadır.[7]

Hicretin yedinci yılı muharrem veya safer ayı içerisinde Müslümanlar Hayber Gazvesi'ne çıkmışlardı. Bu gazveye sadece Hudeybiye'de bulunanların katılmasına, orada bulunmayanların ise ganimetten pay almamak şartıyla gelmelerine izin verilmişti.[8] Bu durum Feth sûresi 18-19. âyetlerdeki *"pek yakın bir fetih ve elde edecekleri birçok ganimet"* ifadesiyle Hayber'in fethi arasında kuvvetli bir ilişki kurulduğunu göstermektedir. Nitekim Hudeybiye'de ümitsizliğe düşüp hayal kırıklığı yaşayan Müminler, Feth sûresinin nüzûlüyle teselli bulmuşlardı. Hayber'in fethi ve elde edilen ganimetlerle âyetteki ilâhî sözün yerine geldiğini görmüş ve sevinmişlerdi.

1 Feth 48/18, 27.
2 Feth 48/18, 27: Taberî, XXI, 278, 319.
3 Ahzâb 33/27.
4 Ahzâb 33/27: Mâtürîdî, XI, 230.
5 Ahzâb 33/27: Taberî, XIX, 83.
6 Nasr 110/1.
7 Nasr 110/1: Râzî, XXXII, 155.
8 Feth 48/15: Taberî, XXI, 261, 262.

Hayber, Arabistan yarımadasının kuzeybatısında yer almaktadır. Bölge, sulak arazilere sahip olması yönüyle tarım, kervanların geçiş güzergâhında bulunması yönüyle de ticaret merkezi konumundadır.[1] Hz. Peygamber'in, Medine'de mescidin yapımı esnasında taş taşırken söylediği *"Bu yük Hayber yükü değildir; fakat Rabbime yemin olsun ki, ondan çok daha iyi ve temizdir."* anlamındaki tekerleme[2] Hayber mallarının Medine'de kalitesiyle tanındığını göstermektedir. Öte yandan Hayber, korunaklı ve sağlam kalelere sahiptir.[3]

Hendek Savaşı'ndaki ihanetleri sebebiyle Medine'den sürgün edilen Benî Nadîr Yahudileri, Hayber'e yerleşerek burada güç toplamışlardı. Öyle ki, Müslümanların ticarî hayatı açısından önemli bir tehdit hâline gelmişlerdi.[4] Öte yandan Hayberliler ile Mekkeliler arasında var olan bir anlaşmaya göre, Müminlerin bunlardan birisine saldırması durumunda diğeri, boşta kalan Medine'ye saldıracaktı. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in (sas) iki düşman arasında kalan Medine'yi güvence altına alabilmesi için taraflardan birisi ile anlaşması gerekiyordu.[5]

---

1 Feth 48/20: Bursevî, IX, 38; Muhammed Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I, 590-591; Muhammed Hamîdullah, "Hayber", *DİA*, XVII, 20.

2 Tevbe 9/40: Süyûtî, IV, 206.

3 Feth 48/20: Bursevî, IX, 38; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I, 590.

4 Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I, 592.

5 Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I, 251-253.

demek olduğunu, bunun da bol ganimet anlamına geldiğini herkes biliyordu. Nitekim bu durum menfaat beklentisinde olanların dikkatini çekmiş, umre seferinde birtakım bahanelerle Hz. Peygamber'in beraberinde yola çıkmaktan kaçınan Münafıkların[14] ganimet ihtimali belirdiğinde iştahları kabarıvermişti. "Bizi engellemeyin de size katılalım." demeye başlamışlardı. Bu sözün arkasında Allah yolunda sefere çıkmak gibi bir içtenlik değil, çıkar elde etme arzusu bulunuyordu. Bu sebeple Hz. Peygamber (sas), "Asla bizim peşimize takılamayacaksınız." diyerek bu talepleri geri çevirdi. Çünkü Allah'ın onlar hakkındaki buyruğu bu yöndeydi.[15]

Münafıklar, Hayber Seferi'nden ve ganimetlerden mahrum bırakılmalarını kendi samimiyetsizliklerine bağlamıyorlardı. Aksine Müslümanların kendi paylarına düşecek ganimetlere göz diktiğini iddia ediyorlardı. Bu yaklaşımları, Allah'ın onları niçin mahrum bıraktığı konusunda hâlâ ibret almadıklarını gösterir.[16] Ancak Allah Teâlâ, Feth sûresi 16. âyetinde işaret ettiği üzere, ileride onlara içten davrandıklarını gösterebilmeleri için başka fırsatlar sunacağını bildirmiştir. Buna karşılık Allah'a ve Resûlullah'a bağlılık konusunda son derece samimi olan Müminlerle ilgili şöyle buyurmuştur: *"O ağacın altında sana bağlılık sözü verdikleri sırada o Müminlerden Allah razı olmuştur; gönüllerinde olanı bilmiş, onlara huzur ve güven vermiş, pek yakın bir fetihle ve elde edecekleri birçok ganimetle de kendilerini ödüllendirmiştir. Allah, eşsiz güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir."*[17] Demek ki, en zor şartlarda bile tereddüt etmeden Hz. Peygamber'e bağlılık yemini edip samimiyet ortaya koymak, Allah'ın rızasını kazanmanın yollarından biridir. Müslüman için en büyük ödül de Allah'ın rızasına erişmektir.[18] İşte Medine'den yola çıkan sahâbe-i kirâm, Mekke'ye girerek Kâbe'yi ziyaret edip umre yapmak istedikleri hâlde Müşrikler tarafından Hudeybiye'de günlerce bekletilip engellenince, bir ağacın altında oturan Hz. Peygamber'e, Allah yolunda ölümüne savaşmaktan kaçmamak üzere söz vermekle[19] bu hoşnutluğu kazanmışlardır. Bununla birlikte Allah Teâlâ Müslümanlara kısa süre sonra elde edecekleri iki ödül daha vaat etmiştir: Yakında gerçekleşecek bir fetih ve çok sayıda ganimet. İlk anda ashâb tarafından bir geri adım ve yenilgi zannedilen Hudeybiye Antlaşması'nın ardından Müslümanlar lehine çok güzel fırsatlar ortaya çıkmıştır. Bu fırsatların başında Hayber'in fethi gelmektedir.

---

14 Feth 48/11.
15 Tevbe 9/83: Taberî, XXI, 263.
16 Feth 48/15: Taberî, XXI, 265.
17 Feth 48/18-19.
18 Tevbe 9/72.
19 Feth 48/18: Taberî, XXI, 273.

Medine, Hayber'le Mekke arasında kalıyordu ve Mekke'deki Müşriklerle ittifak hâlindeki Hayber, Medine için her zaman bir tehdit oluşturuyordu.[20] Peygamberimiz önce elçi olarak Abdullah b. Revâha'yı Yahudilerle barış için Hayber'e gönderdi. Ancak bu çağrı Hayber'de kabul görmedi.[21] Savaş kaçınılmaz olmuştu. Yahudiler, bir sabah tarlalarına ve bahçelerine gitmek üzere kalelerinden çıktıklarında Müslüman ordusunu karşılarında gördüler ve hemen kalelerine geri döndüler. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem (sas): *"Allâhü ekber, Allâhü ekber! Hayber yıkıldı gitti! Biz, bir halkın yurduna iniverince, o uyarılmışların sabahı kötü oluverdi!"* dedi.[22] Düşman, sağlamlığı ile meşhur olan kalelerinde direniyordu. Kuşatmada yedi gün geçmişti. Nihayet Peygamberimiz, ordunun sancağını Hz. Ali'ye verdi. Düşmanla, Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Hz. Muhammed'in Allah'ın Resûlü olduğunu kabul edene kadar savaşmasını emretti.[23]

Kale düştükten sonra Hayber'de Müslümanlar pek çok ganimet elde ettiler. Elde edilen bu ganimetler sadece Hudeybiye'de Hz. Peygamber'e bağlılık sözü veren ve sayıları 1500 civarında olduğu rivayet edilen[24] Müslümanlara dağıtılmıştır. Allah Teâlâ zor şartlar altında, imkânsızlıklar içerisinde Müşriklerle savaşı göze alan Müminlere ikramda bulunarak onlara hem dünyada hem de âhirette ödüller vermiştir.[25]

Yüce Allah vereceği ödülleri de şöyle hatırlatmaktadır: *"Allah elde edeceğiniz birçok ganimeti size vaat etmiş ve şunları şimdi vermiş, insanların ellerini de üzerinizden çekmiştir ki, bunlar aynı zamanda iman edenlere bir kanıt olsun ve Allah sizi dosdoğru yola iletsin. Henüz elde edemediğiniz başkaları da var. Kuşkusuz bunlar Allah'ın bilgisi ve gücü dâhilindedir; şüphesiz Allah her bir şeye tam mânasıyla gücü yetendir."*[26] Âyetteki *"elde edeceğiniz birçok ganimet"* ifadesi, Müslümanların ileride daha çok ganimet elde edeceklerini göstermektedir. Taberî, bu ifade ile Müslümanların Hayber ve sonrasında Hevâzinliler, Gatafânlılar, Persler ve Romalılar gibi topluluklardan elde edecekleri ganimetlerin kastedildiği yorumuna yer verir.[27] Allah Teâlâ *"... şunları şimdi vermiş, insanların ellerini de üzerinizden çekmiştir."*

20 İbn Hişâm, III, 379; Vâkıdî, II, 642.
21 Feth 48/20: Bursevî, IX, 36; İbn Sa'd, II, 92, 106.
22 Feth 48/20: Bursevî, IX, 37; Buhârî, "Megāzî", 38; İbn Hişâm, III, 380.
23 Feth 48/20: Bursevî, IX, 37; Buhârî, "Ashâbü'n-Nebî", 9; Müslim, "Fezâilü'ṣ-ṣaḥâbe", 32-34; Heysemî, VI, 151.
24 Feth 48/20: Taberî, XXI, 275-277; İbn Hişâm, II, 350.
25 Feth 48/19: Taberî, XXI, 279.
26 Feth 48/20-21.
27 Feth 48/20-21: Taberî, XXI, 279-280.

buyurarak Hayber ganimetlerinin elde edilmesinin yakın olduğunu, çünkü barış antlaşması ile birlikte Müşriklerin Müslümanlara el uzatma ihtimalinin ortadan kalktığını bildirmiştir. Hatta Allah'ın gücü ve bilgisi dâhilinde olan ve *"henüz elde edemediğiniz başkaları da var."* buyrularak fetihlerin Hayber ile sınırlı kalmayacağı da müjdelenmiştir.[28]

Feth sûresi, Hudeybiye Antlaşması'nın ardından bir dizi fethin başlayacağına dair muştudur. Nitekim bu sûre indikten sonra Hayber'in fethiyle başlayıp Mekke'nin fethine doğru giden fetihler zinciri gerçekleşmiştir. Hayber'in fethi ve bu yolla elde edilen yüklü ganimet, Hudeybiye Antlaşması'nın sebep olduğu en yakın kazançlardan biridir. Bu gibi olaylar, aynı zamanda Yüce Allah'ın verdiği sözlerin mutlaka yerine geleceğinin ispatıdır. Hayber'in fethi açıkça göstermiştir ki, ümitsizlik ve hayal kırıklığı anında bile Müslümanların Allah'a olan güvenleri kesinlikle sarsılmamalıdır. Çünkü kimi zaman daha büyük ve önemli hedeflere ulaşmak için kayıp veya taviz gibi görünen durumlar ortaya çıkabilir. Böyle durumlarda Müslümanlar kararlılıklarından vazgeçmeyip hak bildikleri yolda yürümeye devam ettikleri sürece sonunda zafere erişeceklerdir. Rabbimiz, kendi rızasını amaç edinenlere hem dünya hem de âhiret iyilikleri verir, ama sırf dünyayı isteyenler âhiret nimetlerini kaybeder. Allah yolunda fedakârlık, imanda samimiyetin göstergesidir. Diğer bir ifadeyle, zorluk ve sıkıntılara katlanmak, insanların iman konusundaki gerçek kimliklerini ortaya koyar. Bu uğurda bedel ödemeye sıra geldiğinde, asılsız mazeretlerle bundan kaçanlar, başarı elde edince ortaya çıkıp menfaat devşirmeye çalışanlar ise bu sınavı kaybetmişlerdir.

28 Feth 48/20-21: Taberî, XXI, 286.

MEKKE'NİN
FETHİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

إِنَّ الَّذ۪ي فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ لَرَٓادُّكَ اِلٰى مَعَادٍۜ قُلْ رَبّ۪ٓي اَعْلَمُ مَنْ جَٓاءَ بِالْهُدٰى
وَمَنْ هُوَ ف۪ي ضَلَالٍ مُب۪ينٍ ﴿٨٥﴾

"(Resûlüm!) Kur'ân'ı sana indiren Allah, şüphesiz seni dönülecek yere gönderecektir. De ki: 'Kimin doğru yolda yürüdüğünü, kimin de apaçık bir sapkınlık içinde olduğunu en iyi bilen Rabbimdir.'"

(Kasas 28/85)

اِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحاً مُب۪يناًۙ ﴿١﴾

"Şüphesiz ki Biz sana apaçık bir fetih ihsan ettik."

(Feth 48/1)

وَمَا لَكُمْ اَلَّا تُنْفِقُوا فٖى سَبٖيلِ اللّٰهِ وَلِلّٰهِ مٖيرَاثُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ لَا يَسْتَوٖى مِنْكُمْ مَنْ اَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَاتَلَۜ اُو۬لٰٓئِكَ اَعْظَمُ دَرَجَةً مِنَ الَّذٖينَ اَنْفَقُوا مِنْ بَعْدُ وَقَاتَلُواۜ وَكُلًّا وَعَدَ اللّٰهُ الْحُسْنٰىۜ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبٖيرٌ ﴿١٠﴾

"Göklerin ve yerin tamamı zaten Allah'a ait olduğu hâlde ne diye hâlâ Allah yolunda harcama yapmıyorsunuz? İçinizden fetihten önce harcayan ve savaşanlar ötekilerle bir değildir. Onların derecesi, daha sonra harcayan ve savaşanlardan üstündür. Bununla birlikte Allah her birine en güzel olanı vaat etmiştir. Allah, yaptıklarınızdan tamamen haberdardır."

(Hadîd 57/10)

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا هَلْ اَدُلُّكُمْ عَلٰى تِجَارَةٍ تُنْجٖيكُمْ مِنْ عَذَابٍ اَلٖيمٍ ﴿١٠﴾ تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَرَسُولِهٖ وَتُجَاهِدُونَ فٖى سَبٖيلِ اللّٰهِ بِاَمْوَالِكُمْ وَاَنْفُسِكُمْۜ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَۙ ﴿١١﴾ يَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَيُدْخِلْكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرٖى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فٖى جَنَّاتِ عَدْنٍۜ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظٖيمُۙ ﴿١٢﴾ وَاُخْرٰى تُحِبُّونَهَاۜ نَصْرٌ مِنَ اللّٰهِ وَفَتْحٌ قَرٖيبٌۜ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنٖينَ ﴿١٣﴾

"Ey iman edenler! Size, elem verici azaptan kurtaracak bir ticareti göstereyim mi? Allah'a ve Resûlü'ne iman edersiniz, Allah yolunda mallarınızla ve canlarınızla cihad edersiniz. Bilirseniz bu sizin için çok hayırlıdır. O sizin günahlarınızı bağışlar, sizi altından ırmaklar akan cennetlere, adn cennetleri içindeki güzel köşklere koyar. İşte büyük kurtuluş budur. Hoşunuza gidecek bir şey daha var: Allah'ın yardımı ve yakın bir fetih! Haydi Müminleri müjdele."

(Saf 61/10-13)

وَهُوَ الَّذٖى كَفَّ اَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَاَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ اَنْ اَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْۜ وَكَانَ اللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصٖيراً ﴿٢٤﴾

"Mekke'nin merkezinde size onları yenmeyi nasip ettikten sonra onların ellerini sizin üzerinizden, sizin ellerinizi de onların üzerinden çeken de O'dur. Allah bütün yaptıklarınızı görmektedir."

(Feth 48/24)

لَقَدْ صَدَقَ اللّٰهُ رَسُولَهُ الرُّءْيَا بِالْحَقِّۚ لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ اِنْ شَٓاءَ اللّٰهُ اٰمِنٖينَۙ مُحَلِّقٖينَ رُؤُ۫سَكُمْ وَمُقَصِّرٖينَۙ لَا تَخَافُونَۜ فَعَلِمَ مَا لَمْ تَعْلَمُوا فَجَعَلَ مِنْ دُونِ ذٰلِكَ فَتْحاً قَرٖيباً ﴿٢٧﴾

"Andolsun Allah, Peygamberi'nin rüyasını doğru çıkardı. Allah izin verirse hiçbir şeyden korkmaksızın, (umrenizi yaptıktan sonra) ya saçlarınızı kazıtarak veya kısmen kestirerek, güven duygusu içinde Mescid-i Harâm'a muhakkak gireceksiniz. Allah sizin bilmediğinizi bilmektedir ve bundan başka hemen gerçekleşecek bir fethi de takdir buyurmuştur."

(Feth 48/27)

اِذَا جَٓاءَ نَصْرُ اللّٰهِ وَالْفَتْحُۙ ﴿١﴾ وَرَاَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فٖى دٖينِ اللّٰهِ اَفْوَاجاًۙ ﴿٢﴾ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُۜ اِنَّهُ كَانَ تَوَّاباً ﴿٣﴾

"Allah'ın yardımı gelip fetih gerçekleştiğinde ve insanların akın akın Allah'ın dinine girdiğini gördüğünde; Rabbine hamdederek şanının yüceliğini dile getir ve O'ndan af dile; şüphesiz O, tövbeleri çok kabul edendir."

(Nasr 110/1-3)

Konunun Kavramsal Bağlamı

Kur'ân-ı Kerîm'de Mekke'nin fethi konusuna Kasas, Hadîd, Saf, Feth, Muhammed ve Nasr sûrelerinde işaret edilmektedir. Konuya ilk olarak Kasas sûresi 85. âyette değinilir. Bu âyette, bir açıklamaya göre, Allah Resûlü'nün (sas) Mekke'ye döndürüleceği müjdelenmektedir. Hadîd sûresi 10. âyetinde Mekke'nin fethinden önce Allah yolunda harcayan ve savaşanların, fetihten sonra aynı fiilleri yapanlardan daha üstün olduğu belirtilmiştir. Saf sûresinin 10-13. âyetlerinde ise zalimlere karşı girişilen mücadelede Allah'ın yolunda canları ve mallarıyla savaşan Müminlerin cennetle ödüllendirilmesinin yanı sıra mutlaka giriştikleri mücadelede destekleneceği ve yakın zamanda fetihle müjdeleneceği bildirilmektedir. Feth sûresinde Hudeybiye Antlaşması'yla başlayan ve Mekke'nin fethi dahil birçok fethin gerçekleşeceği müjdesini veren âyetler yer almaktadır. Nasr sûresinde ise Mekke'nin fethi ile birlikte ilâhî yardımın da geleceğine ve fetihlerin bölgesel zaferlerle sınırlı kalmayacağına işaret edilmektedir. Bu zaferler, daha büyük fetih olarak nitelendirilebilecek şekilde gönüllerin İslâm'a açılmasına zemin hazırlamıştır. Böylece konu ile ilgili âyetler, bir yandan fethe hazırlık sürecine işaret ederken, diğer yandan da olayın dinî ve sosyal yönüne dikkat çeker.

Konunun temel kelimeleri *feth* ve *nasr*dır. *Feth* kelimesi, Kur'ân'da türevleriyle birlikte 38 âyette geçmektedir. *Fe-te-ha* kökünden türeyen *feth* sözlükte "açmak, zafere kavuşmak, yardım etmek ve hüküm vermek" gibi anlamlara gelir.[1] *el-Fettâh*, Allah'ın ismi olarak Sebe' sûresi 26. âyette kullanılmaktadır. Yüce Allah, iman ederek kendisine karşı gelmekten sakınanlara, yeryüzü ve gökyüzü kapılarını bereketle açacağı müjdesini verirken bu güzel ismini kullanır.[2] Ancak Kur'ân'da bu kelime gökten inecek azap için de zikredilir.[3] *"Hiç şüphesiz sana apaçık bir fetih*

---

1 Halîl b. Ahmed, I, 299.
2 A'râf 7/96; ayrıca bk. Zümer 39/73; Nasr 110/1.
3 Mü'minûn 23/77.

lütfettik."[4] âyetinde *feth* kelimesi, elde edilen büyük bir başarı anlamında yorumlanmıştır.[5] *"Ey Rabbimiz! Bizimle kavmimiz arasında gerçekle hükmet. Çünkü sen hükmedenlerin en hayırlısısın (Hayru'l-fâtihîn)."*[6] âyetinde ise "hükmet" diye anlam verilen kelime,[7] *feth* kelimesidir. *Feth* kelimesinin, bazen zafer bazen de hükmetme anlamında kullanımıyla ilgili olarak tefsirlerimizde şu olaya yer verilmektedir: Mekke Müşrikleri, Bedir Savaşı için Mekke'den yola çıktıkları zaman, Kâbe'nin örtüsüne yapışarak "Ey Yüce Allah! İki ordunun en yücesine, iki tarafın en doğrusuna, iki grubun en değerlisine yardım et!" diye dua etmişlerdi. Onlar bu şekilde Allah'tan zafer ve fetih istemişlerdi. İlginçtir ki, duaları kendi aleyhlerine, Müminlerin ise lehine kabul olunmuştu. Bunun üzerine Yüce Rabbimiz onlara kinayeli olarak şu âyetle cevap vermişti: *"(Ey inkârcılar!) Eğer fetih istiyorsanız, alın işte size fetih geldi. Siz (Allah'ın dinine, peygamberine ve Müminlere) saldırmaktan vazgeçerseniz bu, sizin için daha iyi olur; yok döner yine savaşa başlarsanız, Biz de başlarız! Askeriniz çok da olsa size bir fayda vermez, çünkü Allah daima Müminlerle beraberdir."*[8]

Nasr kelimesi ise sözlükte "yardım etmek, desteklemek, zafer vermek" gibi mânalara gelmektedir.[9] *Nasîr* kelimesi, Allah'a nisbet edildiğinde kullarına yönelik olarak bu mânaların hepsini kapsar. Bir âyette *"yardım edenlerin en hayırlısının (Hayru'n-nâsırîn) Allah olduğu"*[10] bildirilmektedir. Hz. Peygamber (sas) dua ve niyazlarında *en-Nasîr* ismiyle Yüce Allah'tan yardım istemiştir.[11] Kur'ân'da *nasr*ın yani yardım ve zaferin ancak Allah katından olduğu bildirilmektedir.[12] Müminler, inkârcılara

---

4 Feth 48/1; ayrıca bk. Nisâ 4/141; Saf 61/13.
5 Mâverdî, V, 309.
6 A'râf 7/89; ayrıca bk. Secde 32/28-29.
7 A'râf 7/89: Zemahşerî, II, 475.
8 Enfâl 8/19: Zemahşerî, II, 567-568.
9 İbn Fâris, V, 435-436.
10 Âl-i İmrân 3/150.
11 Ebû Dâvûd, "Cihâd", 90; Tirmizî, "Da'avât", 121.
12 Âl-i İmrân 3/126; Enfâl 8/10.

karşı yalnızca Allah'tan yardım istemekle ve zaferi O'ndan beklemekle emrolunmuşlardır.[13] *Nasr* kökünden türeyen *intisâr* kelimesi ise intikam almak anlamındadır.[14]

13 Bakara 2/250, 286; Âl-i İmrân 3/147.

14 Şûrâ 42/41; Muhammed 47/4.

MEKKE'NİN FETHİNE GİDEN YOL

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًاۙ ﴿١﴾

"Şüphesiz ki Biz sana apaçık bir fetih ihsan ettik."

(Feth 48/1)

Mekke'de bulunan Müslümanlar ağır sıkıntı ve işkenceler altında idiler ve en sonunda hicret etmek zorunda kalmışlardı. Onlar, yurtları Mekke'den haksız yere çıkarılmışlardı. Aslında bu durum, sadece Hz. Muhammed (sas) ve arkadaşlarının mâruz kaldığı bir muamele değildi. Ondan önceki peygamberler de benzer tavırlarla karşılaşmışlardı. İlâhî çağrının hızla yayıldığını gören ve kendi düzenlerinin yıkılacağı endişesine kapılanlar, peygamberlerine şu tehditte bulunmuşlardı: "Artık sabrımızı taşırmaya başladınız! Ya bizim hayat tarzımıza tamamen uyup dinimize dönersiniz ya da sizi yurdumuzdan sürüp çıkarırız!" Bunun üzerine Allah, elçilerine, zalimleri kesinlikle helâk edeceğini ve onların yurtlarına iman edenlerin yerleştirileceğini bildirmişti. Ancak bunun gerçekleşme şartı, Allah'a itaatti. Çünkü bu, öteden beri uygulanan ilâhî bir yasa idi.[1] Kur'ân, bu yasanın mutlaka gerçekleşeceğini Peygamberimize ve arkadaşlarına da haber vermiştir: *"(Resûlüm) Kur'ân'ı sana farz kılan Allah, şüphesiz seni dönülecek yere (ayrıldığın Mekke'ye) döndürecektir…"*[2] Bu âyet, Resûlullah (sas), Mekke'den Medine'ye hicret ettiği esnada nâzil olmuştur. Âyetteki "dönülecek yer"in Mekke, âhiret, kıyamet, cennet ve ölüm olduğuna dair

1 İbrâhîm 14/13-14.
2 Kasas 28/85.

değerlendirmeler yapılmıştır.[3] Müfessirlerden Taberî (ö. 310/923) bu yorumlar arasında en uygun olanın Mekke olduğunu belirtir.[4] Dolayısıyla Son Peygamber Hz. Muhammed'in (sas) hicretten sonra bir gün Mekke'ye döneceği anlaşılmaktadır. Tarihî açıdan da Allah'ın bu taahhüdü aynen gerçekleşmiş ve hicretin sekizinci yılında Resûlullah (sas) Mekke'yi fethetmiştir. Böylece onun Hak Peygamber olduğu bir kez daha anlaşılmıştır. Bu âyetin yer aldığı Kasas sûresi indiğinde, Müslümanlar zor ve çileli bir hayat içindeydiler. Resûl-i Ekrem'e Kur'ân'ı insanlara tebliğ etme görevini hiç şüphesiz Allah vermişti. Bu âyet aracılığıyla Hz. Peygamber, zor durumda olan Müslümanların vatanlarına geri dönecekleri ve ilâhî lütuflara mazhar olacakları müjdesini vermiştir.

Kureyş'in Müslümanlara karşı saldırgan tutumu hicretten sonra Medine'de de sürdü. Nihayet hicretten altı yıl sonra (m. 628) büyük fetih olan ve yeni zaferlere kapı açan Hudeybiye Antlaşması Mekke'deki Müşriklerle Müslümanlar arasında yapıldı.[5] Hicaz'da barış ve güvenlik sağlanmıştı, ancak bazı Müslümanlar, Hudeybiye Antlaşması'nı kendileri için bir yenilgi olarak değerlendiriyordu. Umre için yola çıktıkları hâlde Mekke'ye girmelerine izin verilmemiş, Kâbe'ye ulaşamamış, hayal kırıklığı ve üzüntüyle Hudeybiye'den çıkıp Medine'nin yoluna koyulmuşlardı. İşte bu esnada bu antlaşmanın, gerçekte bir zafer olduğunu müjdeleyen Feth sûresi indi.[6] Gerçekten de gelişen olaylar, Hudeybiye Antlaşması'nın hem bir zafer ve hem de yeni zaferlere kapı açan muhteşem bir fırsat olduğunu göstermiştir. Feth sûresinin değeri hakkında Hz. Peygamber (sas) şu açıklamayı yapmıştır: *"Bu gece bana, üzerine güneşin doğduğu her şeyden daha değerli bir sûre indirildi."*[7] Peygamberimiz Hudeybiye'ye gelmeden önce aklında Mekke ile ilgili çeşitli düşünceler vardı. Zaten önceden rüyasında da ashâbıyla birlikte Mekke'ye girdiklerini görmüştü. O yıl olmasa da bir yıl sonra yapılan Kazâ Umresi (*Umretü'l-kazâ*) ile bu rüya gerçekleşmiş, ama bunun öncesinde de yakın fetih (*fethan karîben*) olarak Hudeybiye Antlaşması ve Hayber'in fethi müjdelenmişti.[8]

İslâm'ı dünyanın dört bir yanına duyurmanın zamanı artık gelmişti. Resûlullah (sas) Hudeybiye'den dönünce bu konuyu ashâbıyla görüştü. Arap yarımadasındaki bazı kabile reisleri ile büyük devletlerin hükümdarlarına mektup ve elçi

---

3 Kasas 28/85: Taberî, XVIII, 346-351.
4 Taberî, XVIII, 351.
5 Feth 48/1.
6 Feth 48/1: Mukātil b. Süleyman, IV, 65.
7 Feth 48/1: İbn Kesîr, XIII, 85; Buhârî, "Tefsîr", 48, 1.
8 Feth 48/27: Taberî, XXI, 318-319.

gönderilmesi kararlaştırıldı. Bu arada müşrik Arap kabilelerine karşı, küçük askerî harekâtlar (*seriyye*) düzenlendi.[9] Bir yıl sonra da Müşriklerin engellemesiyle gerçekleştirilemeyen umre yapıldı. Hicretin sekizinci yılına gelindiğinde İslâm, Arap yarımadası ve civarında yayılmaya devam ediyordu. Hayber çevresindeki Yahudiler kontrol altına alınmıştı. Öte taraftan Bizans İmparatorluğu'na, Mûte Harbi'yle gözdağı verilmişti. Ancak Müşrikler, saldırganlıklarını sürdürdüler ve Hudeybiye Antlaşması'nı da ihlâl ettiler. Kureyş tarafındaki Bekir kabilesi, Medine tarafındaki Huzâa'ya saldırmıştı. Bu durum karşısında Hz. Peygamber (sas) Mekke'yi fethe karar verdi ve hazırlıklara başladı. Önce seferin nereye yapılacağını hiç kimseye söylemedi. Çevredeki kabilelere haber göndererek Ramazan ayının başlarında Medine'de toplanmalarını istedi. Amacı Mekke'yi kan dökmeden fethedebilmekti. Bu amaçla hazırlıklarını gizlice yürüttü.[10] Tevhid inancının merkezi olan Kâbe'yi putlardan temizlemek, Peygamberimizin başlıca hedeflerinden biriydi. Allah'ın evini şirkten arındırmak için bir çıkış yolu aramış, fakat imkânlar ve şartlar o zamana kadar buna elvermemişti.

Yüce Rabbimiz, Mekke'nin fethinden önce Müminleri, bu büyük zafere hazırlamak amacıyla birçok âyet indirdi. O, bu âyetlerle, iman edenlerin dinlerinde sabit kalmalarını, cennetin yüce nimetlerine ulaşmalarını, O'nun dininin yardımcıları olmalarını teşvik ediyordu. Müminler, Allah'ın Kitabı'na uygun davranıp yalnızca O'na güvendikleri takdirde, Kâfirler karşısında yenilmeyeceklerdi. Allah Teâlâ, onları düşmanlarına karşı destekleyecek ve sonunda, hak uğrunda mücadele edenler, inkârcılara üstün gelerek dünyada ilâhî yardım ve fetihlere, âhirette de sonsuz lütuflara kavuşacaklardı.[11]

Allah'a bağlılığın en önemli göstergelerinden biri de hiç şüphesiz O'nun yolunda malını ve canını feda ederek savaşmak ve böylece imanını gerçek anlamda ortaya koymaktır. Yüce Rabbimiz, Müminleri, fethe hazırlamak maksadıyla her şeyden önce onları Allah yolunda infak etmeye ve savaşmaya davet etmiştir.[12] Bunu emrederken, Müminlerin, infak ve cihad konusunda isteksiz davranmamalarını istemektedir. Çünkü gerçek anlamda yerin ve göklerin bütün varlığı, yalnızca Allah'a aittir. Bu bakımdan Hudeybiye Antlaşması veya Mekke'nin fethinden önceki[13] zor ve sıkıntılı dönemde Allah yolunda mallarını harcayıp savaşanlarla, sonradan bu

---

9 Taberî, *Târîḫ*, II, 640-644.

10 Vâkıdî, II, 780-796.

11 Saf 61/9-14.

12 Hadîd 57/10.

13 Hadîd 57/10: Taberî, XXII, 393.

işe girişen Müminlerin derecesinin aynı olmayacağı haber verilmiştir. Canlarını ve mallarını ilk andan itibaren Hak yoluna adayarak öncü olan Müminler,[14] İslâm'ı sonradan kabul edenlerden elbette üstündür. Onların hepsi cennette olmakla birlikte, oradaki yerleri derecelerine göre olacaktır. Çünkü Cenâb-ı Hak, herkesin niyet ve fedakârlıklarından haberdardır.[15]

Hz. Peygamber (sas), Mekke'nin fethi için maddî anlamda hazırlık yapıyor ve bunun yanında Allah'ın yardımını diliyordu. Çünkü o, zafere ulaşmanın sadece maddî güçle değil, Allah'a güven, teslimiyet ve samimiyetle olacağının bilincindeydi. Bu dualardan birinde kendisine şöyle söylemesi emrediliyordu: *"De ki: 'Rabbim! (Gireceğim yere) doğruluk ve esenlik içinde girmemi sağla. (Çıkacağım yerden de) beni doğruluk ve esenlik içinde çıkar. Katından bana yardımcı bir kuvvet ver.'"*[16] Âyetteki "gireceğim yer" ifadesi ile Resûlullah'ın hicret sırasında Medine'ye girişinin, "çıkacağım yer" ifadesi ile de Mekke'den çıkışının kastedildiği belirtilmektedir.[17] Bu âyetin, Peygamberimizin fetih için Medine'den çıkmasına ve Mekke'ye girmesine işaret edildiği de öne sürülmüştür.[18]

Bütün hazırlıklar tamamlanmıştı. Resûlullah (sas) ani bir seferle Mekke'yi fethetmek istiyordu. Ancak sahâbeden Hâtıb b. Ebî Beltea, kendisine verilen sırrı Müşriklere bildirmek için Mekke'ye bir mektup göndermeye teşebbüs etti. Bu arada Cebrâil (as), onun bu yaptığını Peygamberimize bildirmişti. Hz. Peygamber (sas), yerine ulaşmadan mektubu ele geçirdi ve aslında iyi bir Müslüman olan Hâtıb'a bu mektubu niçin gönderdiğini sordu. Hâtıb, "Ey Allah'ın Elçisi! Ben küfre sevgi duyduğumdan değil, ailem Mekke'de, onları koruyacak akrabalarım da yok. Bu davranışımı göz önünde bulundurarak Kureyşliler aileme sıkıntı vermesinler ümidiyle yaptım." dedi. Hz. Ömer, ihaneti sebebiyle Hâtıb'ı öldürmek için izin istese de âlemlere rahmet olarak gönderilen Sevgili Peygamberimiz, *"Ama o Bedir'e katıldı."* buyurarak buna razı olmadı. Hz. Peygamber (sas), Hâtıb'ın doğru söylediğini belirtti ve gerekli uyarıları yaptıktan sonra onu affetti.[19] Bedir gibi çok önemli bir savaşa katılanlardan birini ihanetle suçlamaktansa affetmeyi tercih etmişti.[20] İşte bu olay üzerine, başta Hâtıb olmak üzere bütün Müminleri, İslâm düşmanlarına yardımcı

14 Nisâ 4/95-96; Tevbe 9/100.
15 Hadîd 57/10: Taberî, XXII, 395.
16 İsrâ 17/80.
17 İsrâ 17/80: Taberî, XV, 54-55.
18 İsrâ 17/80: Mâtürîdî, VII, 99.
19 Mümtehine 60/1: İbn Kesîr, XIII, 507; Buhârî, "Cihâd", 141; Müslim, "Fezâilü'ṣ-ṣaḥâbe", 161.
20 Vâkıdî, II, 797.

olmamaları konusunda şiddetle uyaran şu âyetler nâzil oldu:[21] *"Ey iman edenler! Eğer benim yolumda savaşmak ve hoşnutluğumu kazanmak üzere yola çıkmışsanız, benim de düşmanım sizin de düşmanınız olan kimseleri kendilerine sevgi göstererek dost edinmeyin. Onlar size gelen gerçeği inkâr etmektedirler; üstelik Rabbiniz Allah'a iman ettiniz diye Peygamber'i ve sizi yurdunuzdan çıkarıyorlar. Ben sizin gizlediklerinizi de açıkladıklarınızı da bildiğim hâlde onlara gizliden gizliye sevgi besliyorsunuz. İçinizden kim bunu yaparsa bilsin ki doğru yoldan sapmış demektir. Onlar sizi bir yakalasalar size yine düşmanca davranırlar, elleriyle ve dilleriyle size kötülük etmeye çalışırlar ve isterler ki sizler de hakkı inkâr edesiniz. Kıyamet gününde ne yakınlarınızın ne de çocuklarınızın size yararı olabilir; Allah aranızda hükmünü verir. Yapıp ettiklerinizi Allah tamamıyla görmektedir."* Bu âyetler, Müslümanların, her zaman inkârcıların zulmüne uğrama ihtimalini de ifade etmektedir. Burada, Allah'a (cc), Peygamberine (sas) ve onun dava arkadaşlarına kasıtlı olarak düşmanlık edenlere, Müminlerin sevgi beslemesi ve onları sırdaş edinmesi açıkça yasaklanmıştır: *"Onlarla dost olanlar kendilerine yazık etmişlerdir."*[22]

İMAN, KARARLILIK, MERHAMET ve BARIŞLA GELEN FETİH

إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ ﴿١﴾ وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا ﴿٢﴾ فَسَبِّحْ
بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا ﴿٣﴾

"Allah'ın yardımı gelip fetih gerçekleştiğinde ve insanların akın akın Allah'ın dinine girdiğini gördüğünde; Rabbine hamdederek şanının yüceliğini dile getir ve O'ndan af dile; şüphesiz O, tövbeleri çok kabul edendir."

(Nasr 110/1-3)

21 Mümtehine 60/1-3: Mukātil b. Süleyman, IV, 298.

22 Mümtehine 60/9; ayrıca bk. Bakara 2/120; Âl-i İmrân 3/28, 118; Nisâ 4/89, 144; Mâide 5/51, 57; Mümtehine 60/13.

Ensar ve muhacir askerlerinden oluşan on iki bin kişilik ordu[23] yatsı vakti Mekke yakınlarında konaklamıştı. Hz. Peygamber (sas) burada İslâm ordusunun gücünü göstermek ve Kureyş'i barışa zorlayarak Mekke'ye kan dökmeden girmek istiyordu. Mekkelilerin kalplerine korku salmak için asker sayısınca ateş yaktırdı.[24] Bunu gören Mekke Müşrikleri, telâşa kapıldılar. Üstelik gelenlerin kim olduklarını da bilmiyorlardı. Ebû Süfyân'ı iki arkadaşıyla birlikte durumu öğrenmek için gönderdiler. Şayet Muhammed'le karşılaşırsa güvence almasını söylediler. Ancak Ebû Süfyân ve arkadaşları, İslâm ordusunun gözcü birlikleri tarafından yakalanarak Hz. Peygamber'in huzuruna getirildi. Kureyş'in liderlerinden biri olan Ebû Süfyân ve iki arkadaşı, uzun tereddütlerden sonra Müslüman oldu.[25] Allah Resûlü (sas), Ebû Süfyân'ın imanının pekişmesini ve Müslümanların askerî gücünü bizzat gözleriyle görmesini istiyordu. Amcası Abbâs'a *"Ebû Süfyân'ı al, ordunun geçit yerine götür! İslâm ordusunun ihtişamını seyrettir!"* dedi. Mücahitler sırayla alay alay Ebû Süfyân'ın önünden geçtikçe onun yüreği burkuluyordu. Geçen her kafilenin hangi kabile olduğunu soruyordu. Abbâs (ra) geçen kabilelerin isimlerini sıraladıkça Ebû Süfyân hayretini ifade ediyordu. Bir ara, "Abbas! Kardeşinin oğlunun saltanatı ne kadar da büyümüş." dedi. O zaman Peygamberimizin amcası Hz. Abbâs son derece manidar bir cevap verdi: "Hayır, bu saltanat değil, peygamberliktir."[26] Nihayet Ebû Süfyân'ın daha önce benzerini görmediği bir birlik geçti. Bunlar, başlarında Sa'd b. Ubâde'nin sancağı taşıdığı ensar topluluğuydu. Son gelen ve sayıca hepsinden az olan birlikte ise Resûlullah (sas) ile en yakın arkadaşları vardı. Resûlullah'ın sancağını Zübeyr b. Avvâm (ra) taşıyordu. Ebû Süfyân hayretler içerisinde "Sübhânallah! Kim bunlar?" diye sordu. Abbas (ra), "İşte Resûlullah; muhacirler ve ensar arasında bulunmaktadır." dedi. Ordunun o muhteşem ve heybetli geçişine şahit olan Ebû Süfyân, "Bu güce kimsenin karşı durma ihtimali yok!" demekten kendini alamadı.[27] Ensar alayından Sa'd b. Ubâde ve arkadaşları, "Bugün Kâbe'de savaşın helâl olacağı gündür, bugün kan dökmenin helâl kılındığı gündür, bugün Allah'ın Kureyş'i zillete düşürdüğü gündür." şeklinde sözler sarf etmekteydi. Bu sözleri duyan Ebû Süfyân şunları söyledi: "Ey Allah'ın Resûlü! Sana kavmini öldürmek mi emredildi? Sa'd ve beraberindekiler bizi öldürmeyi düşünüyor ve bu konuda Allah'tan yardım istiyorlar. Oysa sen insanların en iyisi, en merhametlisi ve akrabalık bağlarına en çok önem verenisin." Peygamberimiz, Sa'd'ın kan dökmesinden endişelendiği için

23 Nasr 110/1: Elmalılı, IX, 6237.
24 Feth 48/24: Bursevî, IX, 45; Buhârî, "Megāzî", 49.
25 Feth 48/24: Bursevî, IX, 46; Vâkıdî, II, 814-815.
26 Nasr 110/1: Râzî, XXXII, 154; Vâkıdî, II, 821-822.
27 Nasr 110/1: Râzî, XXXII, 154; Vâkıdî, II, 821-822; Buhârî, "Megāzî", 49.

hemen Medinelilerin sancağını onun elinden alarak oğlu Kays b. Sa'd'a verdi. Sa'd, babasının o sözlerine karşılık "Bugün merhamet günüdür." diyerek sancağı taşımaya başladı.[28]

Sabah olduğunda İslâm ordusu dört koldan Mekke'ye giriyordu. Peygamberimiz, mecbur kalınmadıkça kan dökülmemesini emretti. Güneyden şehre giren Hâlid b. Velîd'in komuta ettiği birlik haricinde, Müslümanlar önemli bir sıkıntı ve dirençle karşılaşmadı. Hz. Peygamber (sas), Mekke'de evlerinin kapısını kapatanların, silah bırakanların, Mescid-i Harâm'a ve Ebû Süfyân'ın evine girenlerin emniyette olduğunu ilân etti.[29] Fetih öncesi İslâm'ı kabul ettiği için Ebû Süfyân'ı böyle taltif etmişti. Nitekim Mekke'ye dönen Ebû Süfyân da Kâbe'de halka, "Ey Kureyşliler! İşte Muhammed! Karşı koyamayacağınız bir güçle geldi." diye seslenerek kendilerine tanınan güvenceleri aynen bildirmişti.[30] Rahmet Peygamberi, zafer kazanmış mağrur bir komutan değil de mütevazı bir kul olarak çıktı Mekkelilerin karşısına.[31] Ne gönlünde kin ve ihtirastan bir eser ne de gözlerinde intikam ateşi vardı. Af ve müsamaha ile Mekkelileri kucaklıyordu. Devesinin üzerinde Mekke'ye girerken sesli bir şekilde Feth sûresini okuyordu.[32] Hâliyle, önünde eğilecek tek varlığın Cenâb-ı Hak olduğunu ilân ediyordu. Ashâbına da muvaffakiyeti verenin Yüce Allah olduğunu bir kere daha öğretiyordu.[33]

Resûl-i Ekrem (sas) yıllar önce acı ve hüzün içinde terk etmek zorunda kaldığı Mekke'ye Müminlerin güçlü tekbir sedalarıyla girdi.[34] Kâbe'nin üstünde, içinde, çevresinde ve Müşriklerin evlerinde bulunan bütün putları kırdı ya da kırdırdı.[35] Kâbe'deki putlar kırılırken şu âyeti okuyordu: *"Hak geldi, bâtıl yıkılıp gitti. Şüphesiz ki bâtıl yok olmaya mahkûmdur."*[36] Mutlak ve değişmez gerçeklik ve doğruluk olan hak geldikten sonra yalan, kötülük ve inkârcılık temeline dayanan bâtılın yok oluş süreci başlamıştı. Yeryüzünün en mukaddes mekânı olan Kâbe, etrafını saran bütün putlardan arınarak yeniden tevhidin merkezi hâline geliyordu.[37] Sonuçta Allah'a

28 Feth 48/24: Bursevî, IX, 46; İbn Seyyidünnâs, II, 232.
29 Nasr 110/1: Râzî, XXXII, 154; Ebû Dâvûd, "İmâre", 24, 25.
30 Nasr 110/1: Râzî, XXXII, 154; Vâkıdî, II, 826.
31 Nasr 110/1: Râzî, XXXII, 154; Dârimî, "Menâsik", 43.
32 Nasr 110/1: Râzî, XXXII, 154; Buhârî, "Megāzî", 49.
33 Âl-i İmrân 3/126; Enfâl 8/10.
34 Vâkıdî, II, 831.
35 Feth 48/24: Bursevî, IX, 47; Buhârî, "Meẓâlim", 32; Müslim, "Cihâd ve Siyer", 87.
36 İsrâ 17/81; Feth 48/24: Bursevî, IX, 47.
37 İsrâ 17/81: Mâtürîdî, VIII, 342.

karşı sorumluluk bilinciyle davrananların, inkârcıların topraklarına yerleştirileceği hükmü de gerçekleşti.[38]

Müminler fetih gününün gecesini sabaha kadar *"Allâhü ekber"*, *"Lâ ilâhe illâllah"* nidaları eşliğinde ve Kâbe'yi tavafla geçirdiler. Mekke'nin fethi ile Hz. İbrâhim'in, *"Rabbim! Bu şehri (Mekke'yi) emniyetli kıl! Beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut!"* duası gerçekleşmiş oldu.[39] Bu fetihle Mekke, Hz. İbrâhim'in duasında yer verdiği "emin belde" vasfını tekrar kazanmıştı. Peygamber Efendimiz, Kâbe'nin bakımını yürüten Osman b. Talha'ya haber gönderdi. Kâbe'nin anahtarını ondan alarak içeri girdi ve iki rekât namaz kıldı. Öğle vakti olmuştu. Peygamberimiz ilk Müslümanlardan olan ve bir zamanlar Müşriklerin işkenceleri altında bu şehirde inleyen Hz. Bilâl'den Kâbe'nin damında ezan okumasını istedi. Bu ne büyük bir şerefti! Resûlullah'ın yıllar önce hicret ederken, *"Allah'a yemin ederim ki sen, yeryüzündeki en hayırlı ve Allah katındaki en sevimli yersin. Eğer (kavmim tarafından) çıkarılmamış olsaydım, senden asla ayrılmazdım."*[40] diyerek terk etmek zorunda kaldığı Mekke'de artık tevhidi ilân eden ezan sesleri yankılanmaya başlamıştı.[41]

Hz. Peygamber'e her türlü düşmanlığı yapan Mekkeli Müşrikler, onun etrafında toplanmışlardı. Bir yandan pişmanlık, bir yandan da korku ve endişe ile haklarında verilecek hükmü beklemekteydiler. Resûlullah (sas), sadece orada hazır bulunanlara değil, bütün insanlığa hitap edercesine şu evrensel konuşmayı yaptı: *"(Mekke'nin fethine dair) vaadini yerine getiren, kulu Muhammed'e yardım eden ve düşman topluluklarını tek başına yenilgiye uğratan Allah'tan başka ilâh yoktur. Haberiniz olsun! Mal veya kan olsun, Câhiliye devrinde öne çıkarılan tüm övünç vesileleri ve faiz, ayaklarımın altındadır. Sadece hacılara su dağıtma işi ve Kâbe'ye ait hizmetler bunun dışındadır."* Peygamberimiz tevhid mesajını haykırdıktan ve bazı yanlış davranışlar konusunda orada bulunanları uyardıktan sonra Müslümanların eşit ve kardeş olduğunu ilân etti. O, bütün insanların Hz. Âdem'in nesli olduğunu ve onun da topraktan yaratıldığını söyledikten sonra, *"Allah katında en değerliniz, en fazla takvâ sahibi olanınızdır."*[42] âyetini okudu.

Büyük bir kalabalığın kendisini dinlemekte olduğu o gün, Peygamber Efendimiz Mekke'nin, Allah tarafından dokunulmaz bölge yapıldığını, Müminlerin de kardeş olduğunu bildirdi. Allah'ın Son Elçisi, beşerin en büyük mürşidi, tarihin en

---

38 İbrâhîm 14/14.

39 İbrâhîm 14/35.

40 Âl-i İmrân 3/97: İbn Kesîr, III, 119; Tirmizî, "Menâkıb", 68.

41 Nasr 110/1: Râzî, XXXII, 154; Vâkıdî, II, 846.

42 Hucurât 49/13.

büyük siması sıfatıyla, dün canına kasteden düşmanlarına şöyle seslendi: *"Ne dersiniz? Şimdi size ne yapacağımızı umuyorsunuz?"* Onlar, "İyilik umuyoruz, çünkü sen asil bir kardeş ve asil bir kardeşin oğlusun." cevabını verdiler. Bunun üzerine Peygamberimiz şöyle buyurdu: *"Ben size kardeşim Yûsuf Peygamber'in dediğini diyorum: 'Bugün sizi kınamak ve ayıplamak yok. Allah sizi affetsin. Şüphesiz O, merhametlilerin en merhametlisidir.'"*[43] Bu sözleriyle Allah Resûlü (sas), Müşrikleri affederek serbest bırakmış, genel af ilân etmişti. Burada önemli ve üzerinde durulacak nokta şudur: Acaba böyle bir durumda başka krallar olsa ne yapardı? Mağrur ve muzaffer komutanlar, girdikleri şehirlerde yüzyıllar boyunca ne yapmıştı? Aradaki fark, âlemlere rahmet olarak gönderilen Sevgili Peygamberimizin emsalsiz ahlâkını ortaya koymaya yeterlidir. Peygamberimiz bu konuşmalarından sonra Kâbe'nin anahtarını tekrar henüz Müslüman olmamış Osman b. Talha'ya emanet etti. Hacılara su dağıtma görevini de geçmişte bu işi yapan amcası Hz. Abbas'a verdi.[44] Yani o, görev dağılımında sadece din ya da fikir birliğini değil, ehliyeti esas almış ve emanetleri ehil olanlara bırakmıştı.

Kendisine zulmün, işkencenin ve hakaretin her türlüsünü yapan, onu ve arkadaşlarını yok etmek isteyen insanları affetmek, büyük bir erdemdir. Affın en makbulü, güçlüyken sergilenen, iyiliklerin en güzeli ise kötülüklere rağmen yapılandır. Merhametlerin en üstünü elbette Allah'ın dini hedef alınmadığı ve insan hakları ihlâl edilmediği sürece şefkati ve hoşgörüyü elden bırakmamaktır. Allah Resûlü (sas) işte bunları yapıyordu. O, Rabbinin, *"Sen af yolunu tut ve daima iyiliği emret. Cahillere aldırış etme!"*[45] emrini uyguluyordu. O isteseydi, bir zamanlar kendisi de dâhil olmak üzere Müslümanlara her türlü eza ve cefayı reva gören bu insanların hepsini kılıçtan geçirebilir, köleleştirebilir, mallarına el koyup, yurtlarından sürgün edebilirdi. Ama kendisini tanıtırken, *"Ben Muhammed'im, Ahmed'im, (peygamberlerin ardından gelen) Mukaffî'yim, (kıyamette insanların arkasında toplandığı) Hâşir'im. Ben tevbe peygamberiyim, rahmet peygamberiyim."* buyuran Allah Resûlü,[46] bu davranışların hiçbirini yapmadı. Dünya tarihinde acaba, en amansız düşmanlarına karşı böylesine affedici, bağışlayıcı ve merhametli davranan başka bir insana rastlamak mümkün müdür?

Hz. Peygamber'in engin gönlü ve barıştan yana duruşu ile Mekkelilere gösterdiği bu rahmet sayesindedir ki şehir halkı, Müslüman olduklarını bildirmek için akın

43 Yûsuf 12/9: Kurtubî, XII, 445; Vâkıdî, II, 835-836.
44 Nisâ 4/58: İbn Kesîr, IV, 126-127; Vâkıdî, II, 844-845.
45 A'râf 7/199.
46 Müslim, "Fezâil", 126.

akın onun huzuruna gelmeye başladı. Allah'ın zaferi ve yardımı geldiğinde sonuç işte böyle olur. Çünkü Allah, kendisinin ve peygamberlerinin mutlaka galip geleceğini, bu durumun O'nun değişmez takdiri olduğunu bildirmekteydi.[47] Her anlamda başarı ve her boyutta zafer ancak Allah'tandır. Kur'ân-ı Kerîm, fetih günlerinde yaşananları şöyle ifade eder: *"Allah'ın yardımı gelip fetih gerçekleştiğinde ve insanların akın akın Allah'ın dinine girdiğini gördüğünde; Rabbine hamdederek şanının yüceliğini dile getir ve O'ndan af dile; şüphesiz O, tövbeleri çok kabul edendir."*[48]

Resûlullah (sas), fetihten sonra on beş gün Mekke'de kaldı. Ensar, onun anavatanında kalacağına ve bir daha Medine'ye dönmeyeceğine dair endişe duymaya başlamıştı. Safâ tepesinde dua etmekte olan Allah Resûlü, ensarın bu endişelerini hissetti. Mekke'yi fethettiğinde emanetleri ehil olanlarda bırakarak onlara vefalı davranan Resûlullah'ın, kendisine ve muhacir Müslümanlara en sıkıntılı zamanlarında kucak açan ensara vefasızlık etmesi düşünülebilir miydi? Onları, şu sözleriyle teselli etti: *"Ey ensar! Öyle bir şey yapmaktan Allah'a sığınırım. Ben sizin memleketinize hicret ettim. Hayatım da ölümüm de sizin aranızda olacaktır."*[49] Şehrin idaresini Attab b. Esid isimli bir Mekkeliye bırakan Peygamberimiz[50] önce savaş için Huneyn'e yöneldi,[51] ardından Tâif muhasarasını[52] gerçekleştirdikten sonra Medine'ye döndü. Kısa bir müddet sonra ise Tebük Seferi'ni yaptı.[53] Özlenen fetih sağlansa da Allah yolunda mücadeleden, gayret ve cihaddan vazgeçilmeyeceğini Müminlere gösterdi.

Allah'ın Şerefli Elçisi (sas), Mekke'nin fethini, diğer fetihleri ve Allah'ın yardımını hatırlatan Nasr sûresi indikten sonra ibadet hayatına daha da ağırlık vermiştir. Bu konuda Hz. Âişe'nin aktardığına göre, Resûlullah (sas) vefatından önce, *"Allah'ı hamd ile tesbih eder, Allah'tan mağfiret diler ve O'na tevbe ederim."* sözlerini çokça söylemeye başlamıştı. Hz. Âişe bunun nedenini sorduğunda, Peygamberimiz Mekke'nin fethini kastederek: *"Rabbim bana ümmetimde bir alâmet göreceğimi bildirmişti. Bunu gördüğümde bu sözü çokça söylememi buyurdu. İşte ben de öyle yapıyorum."* demiş ve Nasr sûresini okumuştu.[54] Fetihten sonra Peygamberimizden ve onun şahsında bütün Müminlerden beklenen, şımarmak ya da kibirlenmek değil,

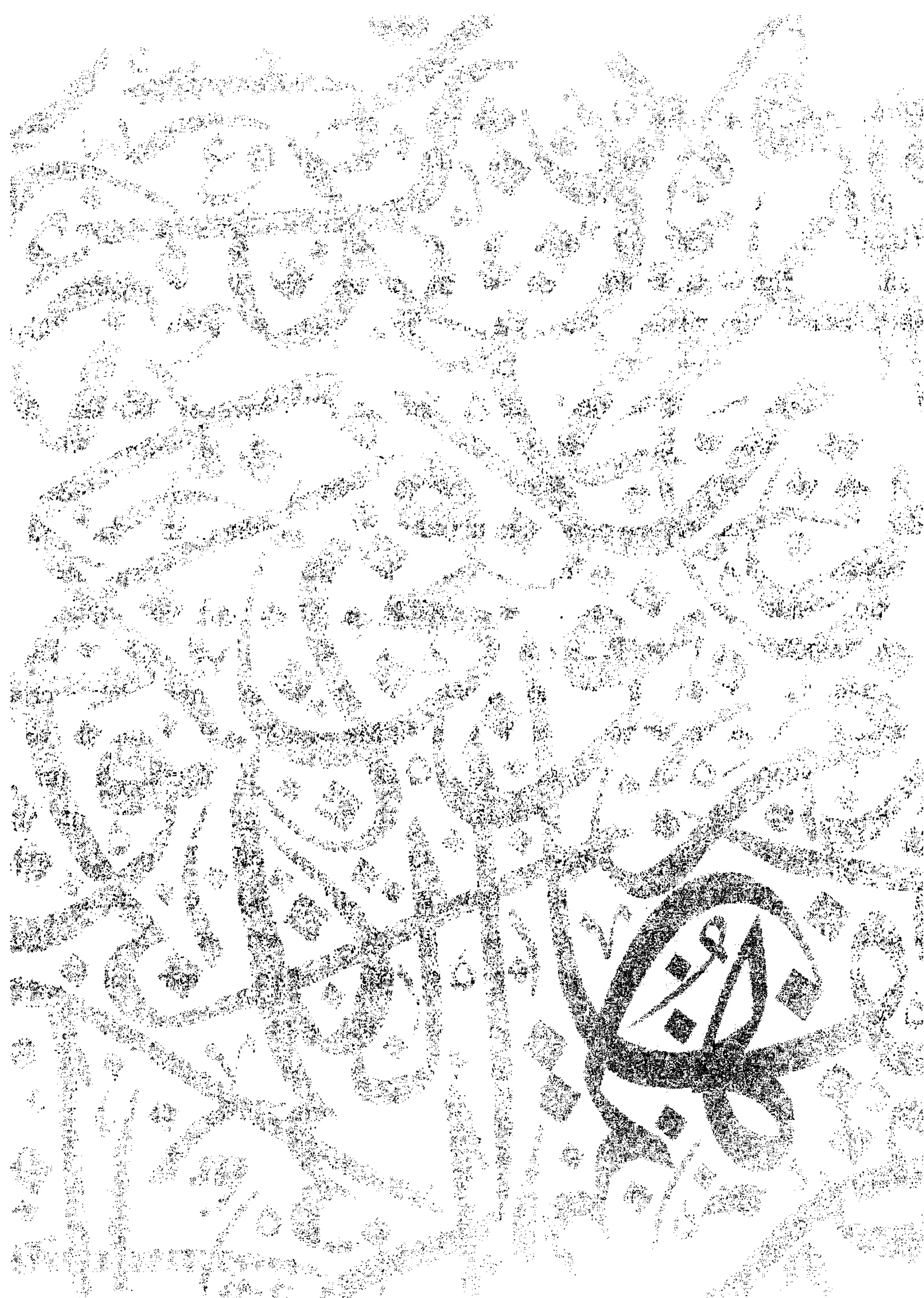
47 Mücâdele 58/21.
48 Nasr 110/1-3.
49 Müslim, "Cihâd ve Siyer", 86.
50 Tevbe 9/67: Bikāî (t.y.), VIII, 465; Vâkıdî, III, 959.
51 Tevbe 9/9: Bikāî, VIII, 388; Vâkıdî, III, 922.
52 Ahkâf 46/29: Bikāî, XVIII, 177; Vâkıdî, III, 923.
53 Tevbe 9/1: Ebû Hayyân, V, 8; Vâkıdî, III, 979.
54 Nasr 110/1-3: Taberî, XXIV, 706; Buhârî, "Tefsîr", 110; Müslim, "Ṣalât", 217.

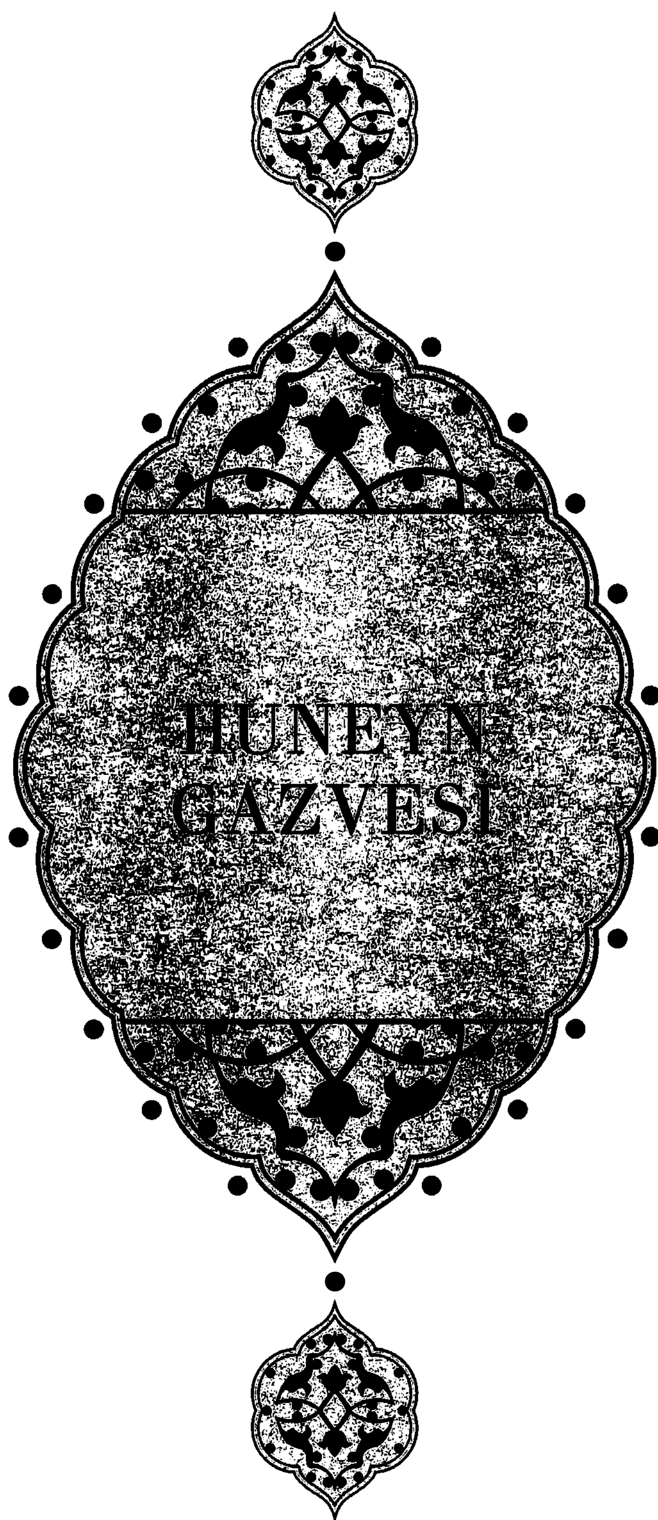
kulluğa yaraşır biçimde Allah'ı daha fazla anarak O'dan af dilemekti. Allah Resûlü (sas) bir müddet sonra da daha önce ifade buyurduğu gibi Medine'de vefat etmişti.[55]

Mekke'nin fethi, yirmi yıl gibi uzun ve çileli bir sabredişin muhteşem bir zaferi oldu. Bu fetihle küfrün beli bir daha doğrulamayacak şekilde kırıldı; şirkin bileği bir daha güçlenemeyecek şekilde büküldü. Bu fetihle Allah'a şirk koşmak ve putları tanrı bilmek başta olmak üzere Câhiliye'nin temelsiz bütün inanç ve uygulamaları tevhid dini tarafından ortadan kaldırıldı. Tevhidin merkezi ve sembolü olan Kâbe'yi asırlardır işgal eden putlar kırıldı. Kâbe aslî kimliğine kavuştu; imanın kıyamete kadar bâki kalacak yıkılmaz kalesi oldu. Hz. Peygamber'in tebliğe başlaması ile birlikte ateşlenen saldırganlık, şiddet ve zulüm, İslâm'ın en temel simgeleri olan iman, merhamet ve adalet gibi evrensel değerler tarafından fethedildi. Mekke'deki işkenceler, Medine'ye göç sonrası bitmek tükenmek bilmeyen saldırılar, ihanetler önce Hudeybiye'de barışa yenildi. Onun sağladığı güven ve adalet ortamı, Câhiliye'yi zayıflatan, onu dizleri üzerine çöktüren en önemli adım oldu. İşte bu ortam, İslâm'ın gelişmesi için son derece verimli bir zemin oluşturdu. Müşrikler, Hudeybiye anlaşmasını yeni bir ihanetle bozduklarında, zulümden beslenen Câhiliye'ye son darbenin vurulması Mekke'nin fethi ile gerçekleşti. Fetih günü, büyük bir disiplin ve düzen içindeki kalabalık İslâm ordusu, tam da İslâm'ın çağrısına uygun bir şekilde genel af ilân ederek şehre girdi. O gün şehre girenler aslında yıllarca Mekkeli Müşriklerin baskı, ambargo, işkence ve ihanetini yaşamış, haklarını alacakları zamanı beklerken bilenmiş, savaşmak için hazır olan kimselerdi. Ancak buna rağmen onlar Mekke'ye, intikam yerine iman, kan ve gözyaşı yerine adalet ve merhamet getirdiler. Peygamberimiz, bağrında büyüdüğü bu mübarek şehrin halkını şiddetli bir şekilde cezalandırmak yerine, gücünü ve otoritesini iyilikten yana kullandı. Şehirlerin anası Mekke, tüm dünyaya kıyamete kadar örnek olacak bir sabır, sekînet, af ve merhamet ikliminde fethedildi.

55 İbn Hişâm, II, 655.

HUNEYN
GAZVESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللّٰهُ ف۪ي مَوَاطِنَ كَث۪يرَةٍۙ وَيَوْمَ حُنَيْنٍۙ اِذْ اَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ
عَنْكُمْ شَيْـٔاً وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْاَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُمْ مُدْبِر۪ينَۚ ﴿٢٥﴾

"Allah birçok yerde, bu arada Huneyn günü gerçekten size yardım etmiştir. O gün sayıca çokluğunuza güvenmiştiniz, fakat bunun size hiçbir yararı olmamıştı; o yer geniş olmasına rağmen size dar gelmiş, nihayet geriye çekilmeye başlamıştınız."

(Tevbe 9/25)

ثُمَّ اَنْزَلَ اللّٰهُ سَكِينَتَهُ عَلٰى رَسُولِه۪ وَعَلَى الْمُؤْمِن۪ينَ وَاَنْزَلَ جُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا وَعَذَّبَ الَّذ۪ينَ كَفَرُواۜ وَذٰلِكَ جَزَٓاءُ الْكَافِر۪ينَ ﴿٢٦﴾

"Bunun üzerine Allah, Peygamberinin ve Müminlerin üzerine kendi katından bir güven duygusu indirdi, bir de göremediğiniz ordular gönderdi ve böylece inkâr edenlerin cezasını verdi. İşte bu, inkârcıların hak ettiği karşılıktır."

(Tevbe 9/26)

ثُمَّ يَتُوبُ اللّٰهُ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ عَلٰى مَنْ يَشَٓاءُۜ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَح۪يمٌ ﴿٢٧﴾

"Artık bunun ardından Allah, dilediğinin tövbesini kabul eder. Çünkü Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."

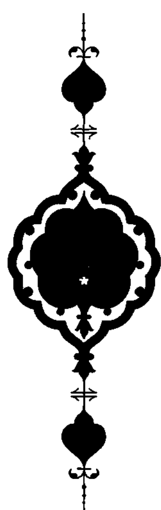
(Tevbe 9/27)

Konunun Kavramsal Bağlamı

Huneyn Gazvesi, Kur'ân-ı Kerîm'de ismi geçen iki savaştan biridir. Tevbe sûresinin 25, 26 ve 27. âyetlerinde bu savaştan bahsedilir. Âyetlerin verdiği temel mesaj şudur: Başarı ve zafer Yüce Allah'ın takdirine ve dilemesine bağlıdır. Dolayısıyla Müminlerden, içtenlik ve gayretle bu uğurda çalışmaları istenmiştir. Çünkü Allah'a dayanıp güvenmek, ihlâsın ve tevhidin bir gereğidir. Şu hâlde Müminler, bunu unutup sadece güçlerine güvenmemeli ve gurura kapılmamalıdır.

Huneyn, Mekke ile Tâif arasında bulunan geniş bir vadidir. İslâm'ın ilk dönemlerinde Huneyn vadisi civarında Hevâzin kabilesinin boyları dağınık bir şekilde yaşamaktaydı. Müslümanların Hevâzinlilerle yaptığı bu savaşa Hevâzin Gazvesi denildiği gibi, vadinin adından dolayı Huneyn Gazvesi adı da verilir. Hz. Peygamber'in de bizzat katıldığı bu savaş, Mekke'nin fethinden yaklaşık yirmi gün sonra, yani 11 Şevval 8 (1 Şubat 630) tarihinde yapılmıştır.[1]

Hz. Peygamber (sas), Mekke'yi fethetmiş ve Uzzâ putunu da yıkmıştı. Müşrik olan Hevâzinliler, sıranın kendilerine ve büyük putları olan Lât'a geldiğini anladılar. Ancak savaşçı bir kabile oldukları için Müslümanları durdurabileceklerine inanıyorlardı. Bu sebeple, muhtemel hedefin kendileri olabileceğini hesaba katarak hazırlıklarını yaptılar.[2] Etraftaki diğer kabileleri de yanlarına alarak güçlü bir birlik oluşturdular. Bu orduya Tâif'teki Sakîfliler de katıldı. Böylece dört bin kişilik güçlü bir ordu kurdular. Ordunun komutanı olan Hevâzin lideri Mâlik b. Avf, askerler savaş alanından kaçmasın diye bütün kadınları, çocukları, develeri ve koyunları yanında getirmişti.[3] Mekke fethinin üzerinden henüz on beş veya on altı gün geçmişti. Peygamberimiz Mekke'de iken bu durumu haber aldı. Hemen hazırlıkları tamamlayarak Hevâzinlilere doğru yola çıktı. Mekke'nin fethini gerçekleştiren on bin kişilik orduya yeni Müslüman olmuş Mekkelilerden iki bin kişi daha katılmıştı. Müslümanlar, İslâm'ın başlangıcından beri ilk kez bu kadar kalabalık bir ordu oluşturmuşlardı. Hatta bazıları bundan dolayı gurura kapılarak "Bugün hiçbir güç, bizi yenemez." şeklinde sözler sarf ettiler.[4] Gücün verdiği özgüvenle düzensiz ve dağınık bir şekilde

1 Tevbe 9/25: Mukātil b. Süleyman, II, 42; İbn Kesîr VII, 166 Vâkıdî, III, 943; III, 892; İbn Sa'd, II, 139.
2 Tevbe 9/25: Bursevî, III, 405; İbn Hişâm, II, 437; Vâkıdî, II, 873-885; Taberî, *Târîh*, III, 51, 65, 70.
3 Tevbe 9/25: İbn Kesîr VII, 166; Râzî, XVI, 22; Vâkıdî, III, 885-887, 897; İbn Hişâm, II, 436-437; İbn Sa'd, II, 138-139.
4 Tevbe 9/25: Taberî, XI, 386; İbn Kesîr, VII, 167; Râzî, XVI, 22; Vâkıdî, III, 889; İbn Hişâm, II, 437-444.

ilerliyorlardı. Oysa o zamana kadar yapılan savaşlarda düşman karşısında sayıları azdı ve yalnız Allah'a güvenmişlerdi. İşte bu gururun sonuçları ağır oldu. Çünkü müşrik ordusu kendileri için en uygun savaş yeri olan Huneyn vadisine çoktan gelmiş ve pusuya yatmıştı. Tedbirsiz şekilde vadiye giren ön saflardaki Müslüman askerlerini aniden ok yağmuruna tuttular. Ardından hızlı ve etkili şekilde saldırıya geçtiler. Bazı rivayetlere göre savaş, İslâm ordusu yerleşme hazırlıkları yaparken Müşriklerin ani saldırısı ile başlamıştı. Bir diğer bilgiye göre, iki ordu karşı karşıya gelmiş fakat Müşriklerin etkili hücumu sebebiyle öndeki askerler geri kaçmıştı. Sonuç olarak, ani saldırı karşısında korku ve panik hâlinde geriye doğru kaçan öndeki askerler, İslâm ordusunun düzenini bozmuştu. Develerin ve atların ürkmesiyle panik ve kargaşa durumu daha da büyümüştü. İslâm ordusuna Mekke'den katılan iki bin kişiden bazıları, bu manzara karşısında henüz imanları kalplerine yerleşmediğinden içlerindekini açığa vurmuş, "Büyü bozuldu! Bunları denize dökecekler!" demeye başlamışlardı.[5]

Müslümanlar o güne kadarki bütün kazanımlarını kaybetmek durumuyla karşı karşıya kalmıştı. Ancak o anda Hz. Peygamber (sas) büyük bir cesaret ve liderlik örneği gösterdi. Atını düşmanın üzerine sürdü ve geriye doğru kaçan askerlere şöyle bağırdı: *"Ey ensar! Ey muhacirler! Ey Allah'ın kulları! Buraya gelin! Ben Allah'ın kulu ve peygamberiyim!"* Amcası Abbas da gür sesiyle "Ey Akabe'de biat edenler! Ey Rıdvan ağacı altında söz verenler! Allah'ın Resûlü burada!" diye seslenerek askerleri onun yanına çağırıyordu. Nihayet Allah'ın yardımı ile panik havası dağılmış ve ordu Hz. Peygamber'in etrafında tekrar toplanmıştı.[6] Bu arada Peygamberimizin atı neredeyse karnı yere değecek kadar alçaldı. Sonra Allah Resûlü (sas) yerden bir avuç toprak aldı, onu Müşriklere doğru attı ve *"Yüzleri çirkinleşsin!"* buyurdu. Müşriklerden gözleri toprakla dolmayan kimse kalmadı. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz, *"Kâbe'nin Rabbi adına yemin olsun ki bozguna uğradılar."* buyurdu.[7] Resûlullah'ın kararlı duruşu, sabrı ve cesareti Müslümanları çok etkilemişti. Toparlanan ordu, bu defa karşı saldırıya geçti. Düşman sancaktarının öldürülmesi moralleri daha da yükseltti. Yamaçlardan vadiye inmiş olan Müşrikler, bu taarruza fazla dayanamadılar. Çocuklarını, eşlerini ve hayvanlarını geride bırakarak kaçtılar.[8] Böylece neredeyse kaybedilmekte olan bir savaş, Allah'ın yardımı sayesinde çok büyük ganimetler elde edilerek kazanılmış oldu. Hz. Peygamber (sas) savaş meydanında

5 Tevbe 9/25: İbn Kesîr VII, 167; Vâkıdî, III, 895-910; İbn Hişâm, II, 442-444.

6 Tevbe 9/25: Mukâtil b. Süleyman, II, 42; Râzî, XVI, 22; İbn Kesîr, VII, 167 vd.; Vâkıdî, III, 898-899; İbn Hişâm, II, 444-445.

7 Tevbe 9/25: Taberî, XI, 390-391; Râzî, XVI, 22-23.

8 Tevbe 9/25: Bursevî, III, 408; Vâkıdî, III, 902-903; İbn Hişâm, II, 443-446.

öldürülmüş bir kadın görünce çok üzülmüş ve Hâlid b. Velîd'e, kadınların, çocukların ve hizmetçilerin kesinlikle öldürülmemesi emrini vermişti.[9] Alınan çok sayıda esir arasında Peygamberimizin süt kardeşi Şeyma da vardı. Şeyma Müslüman askerler tarafından Resûl-i Ekrem'in huzuruna getirildiğinde onun sütkardeşi olduğunu ispatlamak için omzundaki çocukluktan kalma diş izlerini göstermiş ve Peygamberimize onu oynarken ısırdığını hatırlatmıştı. Çok duygulanan Allah Resûlü (sas), ona ikramda bulunmuş, yaşlı kadın da İslâm'ı kabul ederek oradan ayrılmıştı.

SAVAŞ ÇOKLUKLA DEĞİL, ALLAH'IN YARDIMIYLA KAZANILIR

لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللّٰهُ ف۪ي مَوَاطِنَ كَث۪يرَةٍۙ وَيَوْمَ حُنَيْنٍۙ اِذْ اَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْـٔاً
وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْاَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُمْ مُدْبِر۪ينَۚ ﴿٢٥﴾

"Allah birçok yerde, bu arada Huneyn günü gerçekten size yardım etmiştir. O gün sayıca çokluğunuza güvenmiştiniz, fakat bunun size hiçbir yararı olmamıştı; o yer geniş olmasına rağmen size dar gelmiş, nihayet geriye çekilmeye başlamıştınız."

(Tevbe 9/25)

Allah Teâlâ, Huneyn'den önce birçok yerde yani Bedir'de, Uhud'da, Hendek'te, Hayber'de, küçük büyük birçok savaşta düşmanlara karşı Müslümanlara yardım etmişti (*nusret*).[10] Bu savaşlar arasında, önce hezimetin sonra zaferin yaşandığı Huneyn'in özel bir yeri vardı. Çünkü o gün, sayılarının çokluğuna güvenen Müminler, büyük bir zafer elde edeceklerini sanmışlar ve gevşemişlerdi. Fakat gurur duyulacak kadar büyük bir orduya sahip olmak, onları bozgun tehlikesinden kurtaramamıştı. Zira hiçbir şeye ihtiyacı olmayan sadece Allah Teâlâ'dır. İnsanlar ise daima O'na muhtaçtır. Dolayısıyla insanın, mutlak kudret sahibi olan Rabbini unutup maddî gücü gözünde büyütmesi, varlığına ve imkânlarına güvenmesi doğru

9 Vâkıdî, II, 912-913; İbn Hişâm, II, 458.

10 Tevbe 9/25: Zemahşerî, III, 28; Râzî, XVI, 21-22; Elmalılı, IV, 2492.

değildir. Râzî'nin (ö. 606/1210) ifade ettiği gibi, dünyalığa odaklanan kişi, hem dinini hem de dünyasını kaybeder. Fakat kişi, kulluğun gereğini yapıp dinî değerleri dünyevî olana tercih ederse, Allah ona her ikisini de verir.[11] Zira her şey ve tabii ki zafer sadece Allah Teâlâ'nın dilemesi ve yardımı sayesinde gerçekleşir.[12] Nitekim şu âyetler bu gerçeği ortaya koymaktadır: *"Allah size yardım ederse, artık sizi yenecek hiçbir kimse yoktur. Eğer sizi yardımsız bırakırsa, O'nun dışında size kim yardım edebilir? Müminler, yalnız Allah'a güvensinler."*[13] *"Zafer, yalnız güçlü ve hikmet sahibi Allah katından gelir."*[14] Ancak *"Ey iman edenler! Allah'a yardım ederseniz O da size yardım eder ve ayaklarınızı sağlam bastırır."*[15] âyeti, Allah'ın yardımının, din uğrunda Müminlerin çalışmasına bağlı olduğunu haber vermiştir. Şu âyet, sayı çokluğunun daha önce Mekkeli Müşriklere de faydası olmadığını ifade etmektedir: *"(Ey putperestler!) … Topluluğunuz çok da olsa amacınıza ulaşmanıza yetmeyecektir. Zira Allah Müminlerle beraberdir."*[16] Nitekim inançlı, kararlı ve emir-komuta silsilesi içinde birbirlerine sımsıkı bağlı olan az sayıdaki savaşçı, Allah'ın yardımıyla çok güçlü orduları yenebilmiştir.[17]

Âyetler savaşın gidişatı hakkında bilgi verdiği gibi, Müslüman askerlerin bozguna uğramaları yüzünden yaşadıkları ruh durumunu da bize anlatmaktadır. Bu bağlamda Huneyn Savaşı'nda, "bütün genişliğine rağmen yeryüzünün Müslümanlara dar geldiği" belirtilir. Bu ifadeler, bozgun sırasında Müminlerdeki korku ve paniğin ne kadar şiddetli olduğunu gösterir.[18] Hiç beklenmedik bu durum karşısında Müslüman askerlerin içi daralmış, kalpleri âdeta yerlerinden fırlayacak gibi olmuştu. Nitekim bu duruma fazla dayanamamışlar, bir süre sonra düşmana arkalarını dönüp kaçmaya başlamışlardı. Bu da onların çoklukları sebebiyle gurura kapılmalarından sonra ikinci hatalarıydı. Çünkü savaş meydanından kaçmak Müslümanlara yasaktı. Nitekim âyette şöyle buyrulur: *"Ey Müminler! İnkâr edenlerle savaşta karşı karşıya gelince onlara arkanızı dönüp kaçmayın…"*[19] Aksine *"kararlı olun ve sebat edin."*[20] Üstelik savaş devam ediyordu ve Peygamberimiz meydanı terk etmemişti.

11 Tevbe 9/25: Râzî, XVI, 21.
12 Feth 48/27.
13 Âl-i İmrân 3/16.
14 Âl-i İmrân 3/126.
15 Muhammed 47/7.
16 Enfâl 8/19.
17 Bakara 2/249.
18 Tevbe 9/25: Zemahşerî, III, 29.
19 Enfâl 8/15.
20 Enfâl 8/45.

Bir gaflet eseri olarak, "çokluklarıyla böbürlenmek" ve bu duygunun doğurduğu gevşekliğe karşın Yüce Allah, Huneyn'de Peygamberini ve Müminleri desteklemiştir: *"Bunun üzerine Allah, Peygamberinin ve Müminlerin üzerine kendi katından bir güven duygusu indirdi, bir de göremediğiniz askerler gönderdi ve böylece inkâr edenlerin cezasını verdi. İşte bu, inkârcıların hak ettiği karşılıktır."*[21] Âyet, panik ve korku ile geriye kaçanların üzerine iç huzuru (*sekîne*) indirildiğini haber vermektedir. *Sekîne*, güven duygusu, kalplere huzur veren ilâhî rahmet demektir.[22] Yüce Allah, Hudeybiye'de de Resûlü'ne ve Müminlere böyle yardım etmişti.[23] "Resûlün sekîneti", ordu dağılırken, onun kararlı ve cesur bir duruş göstermesidir. Askerleri kaçarken onun cesaretle düşmanın üzerine atılmasıdır. "Müminlerin sekîneti" ise korku duygusunun gidip savaş için yeniden toparlanmalarıdır. Bunlar Allah'ın yardımı ile gerçekleşmiştir. Ayrıca Yüce Allah, görünmeyen ordular yani melekler[24] göndererek de onlara yardım etmiştir. Bunların mahiyetlerini ve özelliklerini Cenâb-ı Hak'tan başka kimse bilemez.[25] Müminler bu tür bir yardıma, daha önce Hendek Savaşı'nda da nail olmuştu.[26] Bu melekler, Müminlerin kalplerine cesaret aşılamış, Kâfirlere ise korku salmıştır.[27] Âyette bahsedildiği üzere, "inkâr edenlerin gördüğü ceza", onların savaşta öldürülmeleri, hezimete uğramaları, korkuya kapılmaları, kadınlarını, çocuklarını ve mallarını kaybetmeleridir.[28]

Hz. Peygamber (sas) Huneyn'de on üç gece kaldıktan sonra umre için ihrama girmiş ve daha sonra Huneyn Savaşı'nda alınan ganimetleri dağıtmıştır. Huneyn'de altı bin esir, yirmi dört bin deve, kırk binden fazla koyun ve çok miktarda gümüş ganimet olarak alınmıştı. Peygamberimiz, kalplerini İslâm'a ısındırmak için yeni Müslüman olan bazı kişilere kişi başına 150 deve verdi. Geriye kalan ganimet dağıtılınca kişi başına 4 deve ve kırk koyun düşüyordu. Bunu daha önce yanlış yolda olduklarını fark etmeleri ve İslâm uğruna düşmanla savaştıklarında her anlamda kazançlı çıkacaklarını anlamaları için yapmıştı. Onlar da cömertlikle gelen bu uyarı karşısında, savaş esnasında ümitsizliğe düşmekle yaptıkları yanlışı anladılar. Allah ve Elçisi'nin yanında olduklarını bir kez daha ifade ettiler. Resûl-i Ekrem de bunun üzerine onları affettiğini belirtti.[29]

21 Tevbe 9/26: Taberî, XI, 395.
22 Tevbe 9/26: Taberî, XI, 395; Mâtürîdî, VI, 323.
23 Feth 48/26.
24 Tevbe 9/26: Taberî, XI, 395; Mâtüridî, VI, 323.
25 Müddessir 74/31.
26 Ahzâb 33/9.
27 Tevbe 9/26: Elmalılı, IV, 2495; Enfâl 8/12.
28 Tevbe 9/26: Taberî, XI, 396; Zemahşerî, III, 29.
29 Tevbe 9/26: Taberî, XI, 388-389; Begavî, IV, 29; Buhârî, "Farżu'l-Ḫumus", 19; Müslim, "Zekât", 132.

Savaştan sonra Hevâzinlilerden bazıları da Müslüman olmuş ve tevbeleri kabul edilmiştir. Allah Teâlâ, komutan Mâlik b. Avf ve onunla beraber hidayeti tercih edip İslâm'a girenlerin önceki günahlarını bağışlamıştır.[30] Nitekim konu Tevbe sûresi 27. âyetinde şöyle anlatılmaktadır: *"Sonra Allah, bunun ardından yine dilediği kimsenin tövbesini kabul eder. Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."* Elbette âyet, bu bağışlamanın sadece onları değil, samimiyetle tövbe edip Allah'a yönelen herkesi kapsayacağına da işaret eder.[31]

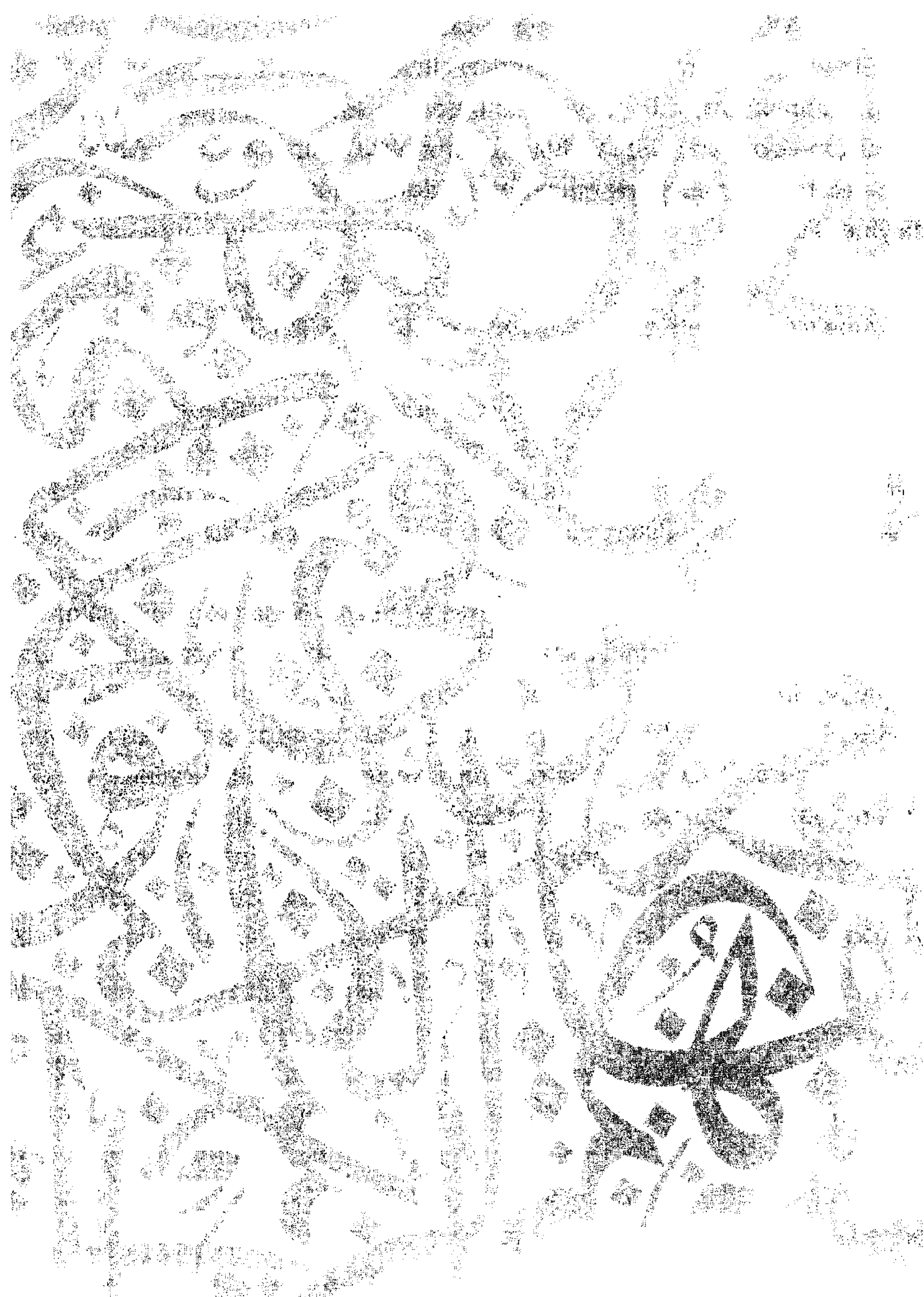
Bedir ve Huneyn, Kur'ân-ı Kerîm'de adı açıkça anılan savaşlardır. Her iki savaşa dair âyetler arasında dikkat çekici benzerlikler vardır. Bedir Savaşı'ndan söz eden âyetler de Huneyn'den bahseden âyetlere benzer şekilde *"Allah size Bedir'de yardım etmişti."* ifadeleriyle başlar.[32] Bedir'de de Müminlere güven duygusu, iç huzuru ve melekler ile destek verilmiştir.[33] Bedir, Medine döneminin başlarında yapılan ilk önemli savaştır. Müslümanlar, sayıları az olmasına rağmen Allah'ın vaadi ve yardımıyla parlak bir zafer kazanmışlardır. Huneyn ise Müslümanların en güçlü olduğu dönemde yapılmıştır. Aradan geçen sürede Müslümanların sayısı ve sahip oldukları imkânlar oldukça artmıştır. İşte Huneyn'de onlara, maddî güce sahip olunca rehavete kapılmamaları, Cenâb-ı Hakk'ın hükümranlığını ve niçin savaştıklarını unutmamaları gerektiğinin dersi verilmiştir. Bunun yanında düşmanı küçümsemenin yanlışlığı da gösterilmiştir. Âyette "Huneyn günü"nün açıkça zikredilmesi de sanki "O gün olanları hatırınızdan çıkarmayın." demektir. Âdeta "Buraya kadar Allah'ın yardım ve desteği ile geldiniz. Düşmanlarınız sayı ve silah gibi maddî unsurlar bakımından üstün iken siz onları mağlup ettiniz. Şimdi bu süreci unutup da böbürlenmeyin. Tedbiri elden bırakmayın. Başarılı olabilmek için kendi gayretinizle birlikte Allah'ın irade, kudret ve yardımına dayanmayı unutmayın." denilmektedir.

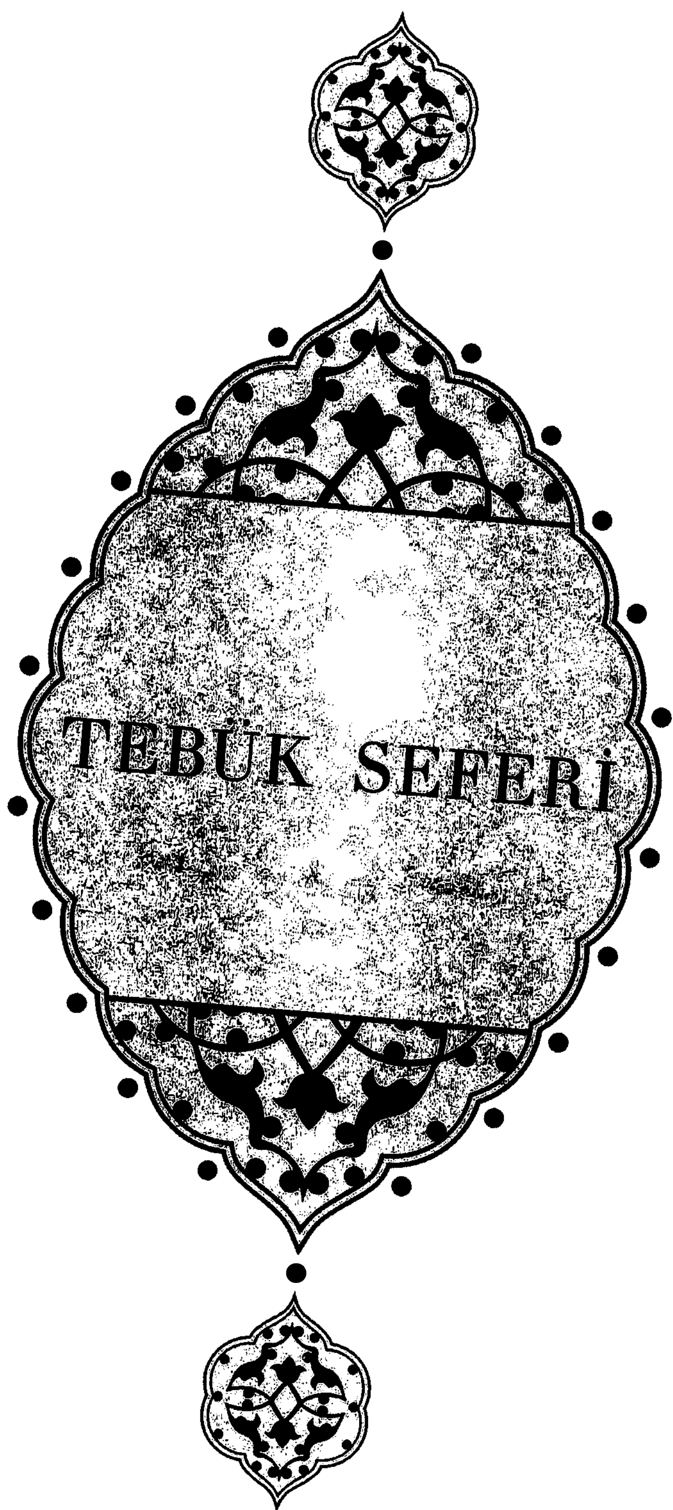
Yüce Allah, Huneyn Savaşı'nda Müslümanları sınamıştır. Ordunun kalabalık oluşu veya savaş araç-gereçlerinin çokluğu gibi maddî unsurlara dayanıp Allah'a tevekkül etmeyi unutmanın yanlışlığını onlara göstermiştir. Başka bir ifadeyle, maddiyata ve güce güvenip gururlanmanın, başarının sadece Allah Teâlâ'nın yardımıyla olacağını unutmanın acı bir bedelinin olacağını onlara hatırlatmıştır. Çünkü zafer, sadece askerin sayısal çokluğu ve mükemmel donanımı ile değil, aynı zamanda imanda kararlılık, Allah'a dayanıp güvenme, samimiyet, birlik ve beraberlik, sabır ve fedakârlıkla elde edilir. Şurası bir gerçektir ki tarih boyunca imanlı ve kararlı nice

30 Tevbe 9/27: Zemahşerî, III, 29; Elmalılı, IV, 2496.
31 Tevbe 9/27: İbn Âşûr, X, 159.
32 Âl-i İmrân 3/123.
33 Enfâl 7/9-12; Âl-i İmrân 3/124-125.

az sayıdaki birlik, Allah'ın yardımıyla büyük ordulara üstün gelmişlerdir. İslâm tarihi, savaşlarda Müslümanların sayıca az olmalarına rağmen kazandıkları zaferlerle doludur. Elbette zafer için lüzumlu tedbirleri almak, sebeplere sarılmak ve her türlü fedakârlığı yapmak şarttır. Fakat yine de başarı ve sonuç Allah'tan beklenmelidir. Çünkü mülkün ve gücün sahibi O'dur, hükümranlık O'nun elindedir. O'nun izni olmadan hiçbir başarıya erişmek mümkün değildir. Hakkımızda son kararı verecek olan da yine O'dur.

TEBÜK SEFERİ

بسم الله الرحمن الرحيم

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا مَا لَكُمْ اِذَا ق۪يلَ لَكُمُ انْفِرُوا ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِ
اثَّاقَلْتُمْ اِلَى الْاَرْضِۜ اَرَض۪يتُمْ بِالْحَيٰوةِ الدُّنْيَا مِنَ الْاٰخِرَةِۚ فَمَا مَتَاعُ الْحَيٰوةِ
الدُّنْيَا فِي الْاٰخِرَةِ اِلَّا قَل۪يلٌ ﴿٣٨﴾

"Ey iman edenler! Size ne oldu ki, 'Allah yolunda savaşa çıkın!' denildiği zaman yere çakılıp kalıyorsunuz? Dünya hayatını âhirete tercih mi ediyorsunuz? Hâlbuki dünya hayatının faydası âhiretin yanında pek azdır."

(Tevbe 9/38)

فَرِحَ الْمُخَلَّفُونَ بِمَقْعَدِهِمْ خِلَافَ رَسُولِ اللّٰهِ وَكَرِهُوا اَنْ يُجَاهِدُوا بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَقَالُوا لَا تَنْفِرُوا فِي الْحَرِّ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ اَشَدُّ حَرًّا لَوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ ﴿٨١﴾

"Allah'ın Resûlü'nün çağrısına uymayarak seferden geri kalanlar, yerlerinden ayrılmamış olmaktan dolayı sevinç duydular. Canlarıyla, mallarıyla Allah yolunda savaşmak istemediler. Üstelik 'Bu sıcakta sefere çıkmayın.' dediler. De ki; 'Cehennem ateşi çok daha sıcaktır.' Keşke anlayabilselerdi!"

(Tevbe 9/81)

اِنْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِاَمْوَالِكُمْ وَاَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾

"Kolay da olsa zor da olsa sefere çıkın ve mallarınızla, canlarınızla Allah yolunda cihad edin. Bilirseniz, bu sizin kendi iyiliğinizedir."

(Tevbe 9/41)

اِلَّا تَنْفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا اَلِيمًا وَيَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّوهُ شَيْـًٔا وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٣٩﴾

"Eğer (gerektiğinde savaşa) çıkmazsanız, (Allah) sizi pek elem verici bir azap ile cezalandırır ve yerinize sizden başka bir kavim getirir; siz (savaşa çıkmamakla) O'na hiçbir zarar veremezsiniz. Allah her şeye gücü yetendir."

(Tevbe 9/39)

عَفَا اللّٰهُ عَنْكَۚ لِمَ اَذِنْتَ لَهُمْ حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكَ الَّذ۪ينَ صَدَقُوا
وَتَعْلَمَ الْكَاذِب۪ينَ ﴿٤٣﴾

"Allah seni affetsin! Doğru söyleyenler sana iyice belli olup, sen yalancıları bilinceye kadar onlara niçin izin verdin?"

(Tevbe 9/43)

لَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذ۪ينَ يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ اَنْ يُجَاهِدُوا بِاَمْوَالِهِمْ
وَاَنْفُسِهِمْۜ وَاللّٰهُ عَل۪يمٌ بِالْمُتَّق۪ينَ ﴿٤٤﴾

"Allah'a ve âhiret gününe iman edenler, kendilerini mallarıyla ve canlarıyla cihad etmekten muaf tutman için senden izin istemezler. Allah, buyruğuna karşı gelmekten sakınanları çok iyi bilir."

(Tevbe 9/44)

اِنَّمَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذ۪ينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَارْتَابَتْ قُلُوبُهُمْ فَهُمْ
ف۪ي رَيْبِهِمْ يَتَرَدَّدُونَ ﴿٤٥﴾

"Senden izin isteyenler sadece, Allah'a ve âhiret gününe iman etmeyenler ve şüpheye kapılmış olanlardır; onlar şüpheleri içinde bocalayıp dururlar."

(Tevbe 9/45)

لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَٓاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضٰى وَلَا عَلَى الَّذٖينَ لَا يَجِدُونَ مَا يُنْفِقُونَ
حَرَجٌ اِذَا نَصَحُوا لِلّٰهِ وَرَسُولِهٖۜ مَا عَلَى الْمُحْسِنٖينَ مِنْ سَبٖيلٍۜ
وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحٖيمٌۙ ﴿٩١﴾

"Güçsüzler, hastalar ve harcama yapma imkânı olmayanlar için -Allah'a ve Peygamberi'ne sadık kaldıkları sürece- sorumluluk yoktur. İyi niyet sahiplerini sorumlu tutmak olmaz. Allah bağışlayıcıdır, esirgeyicidir."

(Tevbe 9/91)

اِنَّمَا السَّبٖيلُ عَلَى الَّذٖينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ وَهُمْ اَغْنِيَٓاءُۚ رَضُوا بِاَنْ يَكُونُوا مَعَ
الْخَوَالِفِۙ وَطَبَعَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٩٣﴾

"Sorumluluk sadece imkânları müsait olduğu hâlde senden izin isteyenler için vardır. Onlar geride kalanlarla beraber olmayı yeğlediler; Allah da onların kalplerini mühürledi; artık doğruyu bilemezler."

(Tevbe 9/93)

لَقَدْ تَابَ اللّٰهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرٖينَ وَالْاَنْصَارِ الَّذٖينَ اتَّبَعُوهُ فٖي سَاعَةِ
الْعُسْرَةِ مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزٖيغُ قُلُوبُ فَرٖيقٍ مِنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْۜ اِنَّهُ بِهِمْ
رَؤُ۫فٌ رَحٖيمٌۙ ﴿١١٧﴾

"Şu bir gerçek ki Allah, Peygamber'e ve o sıkıntılı zamanda, içlerinden bir grubun moralleri bozulmaya yüz tuttuktan sonra bile ona bağlılıklarını koruyan muhacirlere ve ensara lütfuyla muamele etti ve sonra da tövbelerini kabul etti. Allah onlara karşı çok şefkatli ve merhametlidir."

(Tevbe 9/117)

وَعَلَى الثَّلٰثَةِ الَّذ۪ينَ خُلِّفُواۜ حَتّٰٓى اِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْاَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ
وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ اَنْفُسُهُمْ وَظَنُّٓوا اَنْ لَا مَلْجَاَ مِنَ اللّٰهِ اِلَّٓا اِلَيْهِۜ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ
لِيَتُوبُواۜ اِنَّ اللّٰهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّح۪يمُ ﴿١١٨﴾

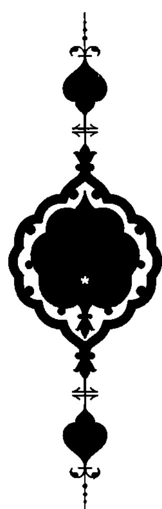
"Allah (seferden) geri kalan üç kişinin de (tövbelerini kabul etti). Yeryüzü, genişliğine rağmen onlara dar gelmiş, vicdanları kendilerini sıktıkça sıkmıştı. Nihayet Allah'(ın azabın)dan yine Allah'a sığınmaktan başka çare olmadığını anlamışlardı. Sonra (eski hâllerine) dönmeleri için Allah onların tövbesini kabul etti. Çünkü Allah tövbeyi çok kabul eden ve pek merhamet edendir."

(Tevbe 9/118)

اِنَّ اللّٰهَ اشْتَرٰى مِنَ الْمُؤْمِن۪ينَ اَنْفُسَهُمْ وَاَمْوَالَهُمْ بِاَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَۜ يُقَاتِلُونَ
ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرٰيةِ وَالْاِنْج۪يلِ
وَالْقُرْاٰنِۜ وَمَنْ اَوْفٰى بِعَهْدِه۪ مِنَ اللّٰهِ فَاسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمُ الَّذ۪ي بَايَعْتُمْ بِه۪ۜ
وَذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظ۪يمُ ﴿١١١﴾

"Allah, Müminlerden, mallarını ve canlarını, kendilerine (verilecek) cennet karşılığında satın almıştır. Çünkü onlar Allah yolunda savaşırlar, öldürürler, ölürler. Allah, bunu Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'ân'da kesin olarak vaat etmiştir. Allah'tan daha çok sözünü yerine getiren kim vardır! O hâlde O'nunla yapmış olduğunuz bu alışverişinizden dolayı sevinin. İşte bu, gerçekten büyük kazançtır."

(Tevbe 9/111)

Konunun Kavramsal Bağlamı

Kur'ân-ı Kerîm'de Tebük Gazvesi Tevbe sûresinin 38-129. âyetlerinde anlatılmakta ancak gazvenin ismi geçmemektedir. İlgili âyetlerin bir kısmı sefere hazırlık aşamasından, bir kısmı sefer esnasında yaşananlardan, bir kısmı da sefer sonrası meydana gelen olaylardan bahsetmektedir. Âyetlerde hiçbir kuşkuya fırsat vermeden gönülden iman eden ve Hz. Peygamber'in emriyle zor zamanda onun yanında duran Müminler övülmektedir. Dünya işlerine dalarak Hz. Peygamber'e yardım etmeyen ve bu sefere katılmayan Müslümanlar ise eleştirilmekte ve Münafıkların öne sürdükleri bahaneler geçersiz sayılmaktadır.[1] Tebük Seferi'nin anlatıldığı âyetlerde, hangi şartlarda olursa olsun Allah yolunda cihaddan kaçılmaması, cihad etmenin fedakârlık gerektirdiği ve karşılaşılan zorluklar vesilesiyle Müminlerin imtihan edildiği vurgulanmaktadır. Bu sefer, çok zor şartlar altında gerçekleştirildiği için Kur'ân'da *sâatü'l-usre* (zorluk zamanı),[2] bu sefere katılan ordu da Hz. Peygamber tarafından *ceyşü'l-usre* (zorluğa göğüs geren ordu, zor zamanların ordusu) diye adlandırılmıştır.[3]

Tebük Seferi dolayısıyla, âyetlerde değinilen konu ve kavramlar arasında *Allah yolunda çekilen zorluklar* ve bu zorluklarla *sınanma* başta gelmektedir. Bu sefere çıkmakla imanını ve Resûlullah'a olan bağlılığını sergilemenin değeri yüceltilmekte, buna karşın mümin olmakla birlikte sefere çıkmada kararsızlık ve âcizlik göstermenin Allah tarafından hoş karşılanmadığı çok güçlü bir şekilde vurgulanmaktadır. Allah yolunda başa gelecek *susuzluğun, yorgunluğun, açlığın,* Kâfirleri öfkelendirecek bir yere *ayak basmanın,* o yolda bir *mesafe katetmenin,* düşmana karşı elde edilecek bir başarının küçük ya da büyük hayır yolunda yapılan bir *harcamanın* asla karşılıksız kalmayacağı belirtilmiştir. Dünya işlerini önceleyerek Hz. Peygamber'in yanında yer almakta ve sefere çıkmakta çekimser davranan Müminler ise bu âyetlerde eleştirilmiştir. Bu zorlu sınav aslında Müslümanların arasında kendilerini gizleyen *Münafıkların*

---

1 Tevbe 9/81, 102.
2 Tevbe 9/117.
3 Tevbe 9/117: İbn Atıyye, IV, 427; Buhârî, "Fezâ'ilü'ṣ-Ṣaḥâbe", 7.

iç yüzünü de ortaya çıkaran bir olay olmuştur. Bunun sonucunda Allah, Elçisi'nden bunları dışlamasını istemiştir. Tebük Seferi'ni konu alan âyetlerde hatalardan dönme anlamında *tevbe* konusu yoğun bir şekilde işlenmiştir. Ayrıca umumi seferberlik durumu da dâhil, hiçbir sebebin Müslümanların dini tam anlamıyla öğrenip (*tefakkuh*) başkalarına öğretmelerine (*inzâr*) engel olmaması gerektiği vurgulanmıştır.

Tebük, Arap yarımadasında Hicaz bölgesinin kuzeyinde yer almaktadır. Günümüzde Suudi Arabistan'ın kuzeybatısında bir yerleşim yeri olup, Arap yarımadası ile Şam ticaret yolunun üzerinde stratejik öneme sahiptir. Medine'ye yaklaşık uzaklığı 650 km, Mekke'ye ise 1100 km'dir.

Bizans İmparatoru Herakleios (İslâmî kaynaklardaki adıyla Herakl), 628 yılında Sâsânîleri yenip Kudüs'e gelmiş, Hz. Peygamber (sas) de ona İslâm'a davet mektubu göndermişti. Herakl, Peygamberimizin elçisi Dıhye'ye iyi muamelede bulundu. Ancak aynı amaçla Bizans'a bağlı Busrâ Valisine gönderilen elçi Hâris b. Umeyr el-Ezdî, Hıristiyan olan Gassân Emiri Şurahbîl b. Amr tarafından öldürüldü. Bu olay, Allah Resûlü (sas) tarafından savaş sebebi sayıldı ve ilk defa Mûte'de Müslümanlar Herakl'in ordusu ile karşı karşıya geldiler. Bu savaştan bir yıl sonra, Herakl'in Müslümanlara karşı bir ordu hazırladığı haberi üzerine Hz. Peygamber otuz bin kişilik bir ordu hazırladı. Herakl liderliğindeki Bizans'a karşı düzenlenen Tebük Seferi, hicrî 9. yılın receb ayında (Ekim 630) başladı.[1] Sefere katılanlar yaklaşık üç ay sonra ramazan ayında Medine'ye döndüler.[2]

---

1 Tevbe 9/38: Bursevî, III, 428; Vâkıdî, I, 7.

2 Tevbe 9/38-39: İbn Kesîr, VII, 203 206-208; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VII, 204.

TEBÜK SEFERİ ZORLU BİR İMAN SINAVIYDI

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا مَا لَكُمْ اِذَا ق۪يلَ لَكُمُ انْفِرُوا ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِ اثَّاقَلْتُمْ اِلَى الْاَرْضِۜ
اَرَض۪يتُمْ بِالْحَيٰوةِ الدُّنْيَا مِنَ الْاٰخِرَةِۚ فَمَا مَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا فِي الْاٰخِرَةِ اِلَّا قَل۪يلٌ ﴿٣٨﴾

"Ey iman edenler! Size ne oldu ki, 'Allah yolunda savaşa çıkın!' denildiği zaman yere çakılıp kalıyorsunuz? Dünya hayatını âhirete tercih mi ediyorsunuz? Hâlbuki dünya hayatının faydası âhiretin yanında pek azdır."

(Tevbe 9/38)

Aylardan ekimdi. Hava oldukça sıcaktı ve hurma hasadının vakti gelmişti. Kârlı alışverişler yapılacak, sıcak mevsimde gölgenin tadı çıkarılacaktı. Huneyn ve Tâif seferlerinden döneli henüz altı ay geçmişti ve bu seferlerden bol ganimet elde edilmişti. Ancak Müslümanların güvenliğini tehdit eden birtakım gelişmeler yaşanıyor ve Peygamberimiz de bütün Müminleri cihada çağırıyordu. Diğer seferlerden farklı olarak bu kez hedefteki yeri söylemişti: Herakl'in yurdu Tebük. Gelen haberlere göre Herakl, kırk bin kişilik bir ordu hazırlamıştı, hedefinde ise Allah'ın Resûlü Hz. Muhammed (sas) ve Müslümanlar vardı. Bu ordu şimdiye kadar savaşılan kabile ordularına benzemiyordu. Bundan dolayı Müslümanlar tedirgindi.[3]

Sefere katılma sürecinde samimi Müminler, bütün gayretleriyle hazırlık yapıyordu. Onlar sefere katılmakta hiç tereddüt etmediler. Yüce Allah onları şöyle övmekteydi: *"Allah'a ve âhiret gününe iman edenler, kendilerini mallarıyla ve canlarıyla cihad etmekten muaf tutman için senden izin istemezler. Allah, buyruğuna karşı gelmekten sakınanları çok iyi bilir."*[4] Onlar canlarını ve mallarını feda ederek Allah yolunda savaşmayı göze almışlardı. Çünkü onlar Yüce Allah'ın, kendileri için eşsiz güzellikte ödüller hazırladığının bilincinde idiler.[5] Bundan dolayı hiç vakit kaybetmeden hazırlıklarını tamamlayıp mücahitlerin öncüsü olmuşlardı.[6] Onların bu samimiyetlerini ve kararlılıklarını övgüyle ilân eden diğer bir âyet ise şöyleydi: *"Allah,*

3 Tevbe 9/38: Bursevî, III, 428; Vâkıdî, I, 990.
4 Tevbe 9/44.
5 Tevbe 9/88-89.
6 Tevbe 9/100.

kendi yolunda çarpışırlarken öldüren ve öldürülen Müminlerin canlarını ve mallarını, karşılığında cennet vermek üzere satın almıştır."[7]

Esasen Resûl-i Ekrem'in (sas) çağrısına uymak Müminlerin görevi olarak belirlenmiş ve savaştan geri kalmaları uygun görülmemişti. Kur'ân-ı Kerîm bunu şöyle ifade etmiştir: *"Medine ahalisi ve çevresinde bulunan bedevîler Allah'ın Elçisi'ne katılmaktan kaçınmaz ve onların kendi canlarını Peygamber'in canından üstün tutmaları söz konusu değildir."*[8] Tam da âyetin istediği gibi, ihlâslı Müminler Hz. Peygamber'le birlikte cihad etmenin kendilerine ne derece büyük bir ödül kazandıracağının bilincindeydiler: *"Çünkü onlar, Allah yolunda ne zaman bir susuzluk, yorgunluk ve açlığa maruz kalsalar, Kâfirleri öfkelendirecek biçimde bir yere ayak bassalar veya düşmana karşı bir başarı elde etseler, bunların her biri mutlaka onlar için iyi birer amel olarak yazılır. Yine onlar, küçük olsun büyük olsun, hayır yolunda bir harcama yaptıklarında, bir yol katettiklerinde, bu -Allah'ın onlara, yapmış olduklarından daha güzeliyle karşılık vermesi için- muhakkak onların lehine yazılır."*[9]

Ashâb-ı kirâm sefere hazırlık için böyle büyük bir gayret sergilerken diğer tarafta bu çağrıyı duyan Münafıklar harekete geçtiler ve cihada gidecek Müminleri engelleme çabasına giriştiler. Kimisi havanın sıcaklığını, kimisi ailesine bakacak kimse bulunmadığını bahane ediyordu. Ancak Peygamberimiz bu seferi düzenleme konusunda son derece kararlıydı ve *"Kim zor şartların ordusunu donatırsa ona cennet vardır."*[10] buyurarak inananları teşvik ediyordu. Hz. Ebû Bekir 4.000 dirhem getirmişti. Resûlullah *"Ailene ne bıraktın?"* diye sorunca "Allah ve Resûl sevgisini." diye karşılık verdi. Hz. Peygamber (sas) bunun üzerine, *"Ebû Bekir'in malından faydalandığım kadar kimsenin malından faydalanmadım."* diyerek memnuniyetini belirtti. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir ağlamaya başladı ve "Biz ve malımız senin için değil miyiz?" diye karşılık verdi. Hz. Ömer ise malının yarısını getirdi.[11] Diğer bir fedakâr sahâbî de Hz. Osman idi. 300 deveyi donatarak Hz. Peygamber'in ordusuna kattı ve ayrıca 1000 dinar bağış yaptı.

Tebük Seferi'ne çok istemesine rağmen şartları el vermediği için katılamayanlar da vardı. Allah Teâlâ bu kimselerin herhangi bir sorumlulukları olmadığını şu ifadelerle belirtmiştir: *"Güçsüzler, hastalar ve harcama yapma imkânı olmayanlar için*

---

7 Tevbe 9/111.

8 Tevbe 9/120.

9 Tevbe 9/120-121.

10 Tevbe 9/117: İbn Atıyye, IV, 427; Buhârî, "Fezâ'ilü'ṣ-Ṣaḥâbe", 7.

11 Tevbe 9/79: Bursevî, III, 479; İbn Mâce, "İftitâḥ", 11; Tirmizî, "Menâḳıb", 15; Vâkıdî, I, 991.

-Allah ve peygamberine bağlı kaldıkları sürece- sorumluluk yoktur."[12] Sefere katılmak için gelen ancak Hz. Peygamber'in imkânsızlıklar nedeniyle orduya dâhil edemediği kimseler de bunlar arasındadır: *"Kendilerine binek sağlaman için sana gelip de 'Sizi bindirecek bir şey bulamıyorum.' diye cevap verdiğin zaman, harcayacak bir şey bulamamanın üzüntüsünden gözyaşları dökerek geri dönenlere de günah yoktur."*[13] Allah'ın Elçisi, çok isteyip de Tebük Seferi'ne katılamayanlar hakkında şu içli cümleyi söylemiştir: *"Medine'de öyle topluluklar var ki sizin yürüdüğünüz her mesafede ve aştığınız her vadide onlar da sizinle beraberdir."* Orada bulunan sahâbîler, "Ey Allah'ın Elçisi! Onlar şimdi Medine'de mi?" diye sorunca o, *"Evet onlar Medine'de, onları özürleri orada hapsetti."* buyurmuştur.[14]

Tebük Seferi'ne özrü bulunmamasına rağmen katılmayan bazı Müminler ise birtakım bahanelerle işi ağırdan aldılar. Sefere katılmayıp geride kaldılar. Cenâb-ı Hak böyle davrananlara neden savaşa gitmediklerini, dünyayı âhirete tercih mi ettiklerini sorduktan sonra onları şöyle uyarmıştır: *"Eğer toplanıp seferber olmazsanız Allah sizi elem veren bir azapla cezalandırır, yerinize başka bir topluluk getirir ve siz ise O'na zerre miktarı zarar veremezsiniz. Allah'ın her şeye gücü yeter."*[15] Çünkü sefere katılma konusunda bir ayrım gözetilmemiştir: *"Kolay da olsa zor da olsa sefere çıkın ve mallarınızla canlarınızla Allah yolunda cihad edin. Bilirseniz, bu sizin kendi iyiliğinizedir."*[16] Buna göre engelliler hariç, şartlar ne olursa olsun, yani az-çok, zor-kolay, silahlı-silahsız, süvari-yaya, genç-ihtiyar demeden onlara, sefere çıkmaları emredilmiştir.[17] Zira Müslümanlar için büyük bir tehdit unsuru vardır ve onunla mücadele edilmesi herkes için bir zorunluluk hâline gelmiştir.[18]

Müminler zor bir imtihanla karşılaştıklarında sadece Allah'a güvenirler. Çünkü Yüce Allah'ın kendilerini yardımsız bırakmayacağına gönülden inanmışlardır. Onların aynı zamanda Resûlullah'ın çağrısına seve seve katılmaları gerekir. Bunu yapmazlarsa dünya ve âhirette zarar kendilerine dönebilir. Nitekim Allah Teâlâ bu durumu Peygamber Efendimizin Hz. Ebû Bekir ile olan hicret yolculuğunu örnek vererek şöyle açıklamıştır: *"Siz Peygamber'e yardımcı olmasanız da Allah ona mutlaka yardım edecektir. Nitekim inkârcılar iki kişiden biri olarak onu yurdundan çıkardıklarında Allah ona yardım etmişti: Hani onlar mağaradaydılar; (Peygamber) arkadaşına*

12 Tevbe 9/91.
13 Tevbe 9/92.
14 Nisâ 4/95: İbn Kesîr, IV, 224; Buhârî, "Cihâd ve Siyer", 35; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 20.
15 Tevbe 9/38-39.
16 Tevbe 9/41.
17 Tevbe 9/41: Taberî, XI, 474.
18 Tevbe 9/123.

'Tasalanma, Allah bizimle beraberdir.' diyordu."[19] Bu âyet her durumda Allah'ın, Elçisi'ni koruyacağını ve ona yardım edeceğini ilân etmiştir. Diğer yandan da Müminler sadece Allah'a dayanıp güvenmeye ve kendileri için O'nun dilediği her şeye razı olmaya teşvik edilmişlerdir. Nitekim Müminlerin başına bir sıkıntı geldiğinde, Münafıklar *"Biz tedbirimizi önceden almıştık."*[20] diyerek alaycı bir tutum sergiliyorlardı. Buna karşılık Müminler *"Allah bize ne yazmışsa başımıza ancak o gelir, O bizim mevlâmızdır."*[21] diyorlardı. Çünkü mümin bir kimse, Allah yolunda cihada çıktığı zaman ya şehit olmak ya da zafer elde etmek üzere iki güzellikten birine kavuşma ümidi taşımaktadır.[22]

Sahâbe arasında sefere geç kalıp sonradan orduya yetişenler de vardı. Bunlardan biri de Ebû Hayseme idi. Ebû Hayseme, kısa bir süre önce Tâif Seferi'nden dönmüştü ve ailesinin işleri ile meşguldü. Bu arada Hz. Peygamber'in ordusu çoktan yola çıkmıştı. Bir gün eve döndüğünde hanımının kendisine bir gölgelik ve yemek ile soğuk su hazırladığını gördü. Hemen aklına Resûlullah (sas) geldi ve dudaklarından, "Peygamber toz toprak ve rüzgâr içerisinde, Ebû Hayseme gölgede yemek sofrasında ve hanımların yanında. Bu âdil değil!" cümleleri döküldü. Vakit kaybetmeden yola çıktı ve orduya yetişti. Uzaktan bir atlının geldiğini gören Hz. Peygamber, *"Keşke bu Ebû Hayseme olaydı!"* dedi. Yanına gelip Ebû Hayseme'yi görünce, *"Sana da bu yakışır."* dedi ve onun için dua etti.[23]

Yüce Allah tarafından şartlar ne olursa olsun sefere çıkılması emredilmesine rağmen Münafıklar orduya katılmadılar. Onlar izin meselesini o kadar ileri götürdüler ki, bazıları gidecekleri yörelerde Rum kızlarını görerek fitneye düşebileceklerі bahanesini bile ileri sürdü.[24] Aslında onların bu tavrı, dünya hayatını her şeyin önünde görmelerinden kaynaklanmıştı. Çünkü mesafe oldukça uzak, hava son derece sıcak ve düşman gayet kuvvetli idi. Dolayısıyla savaş neticesinde bol ganimet elde edileceğine dair şüpheleri vardı. Cenâb-ı Hak bu kimselerin gerçek niyetini şöylece ortaya koymuştu: *"Kolay elde edilecek bir kazanç ve kısa bir yolculuk olsaydı mutlaka peşinden gelirlerdi; fakat o meşakkatli yol onlara uzun geldi."*[25] Bu samimiyetsizlikleri

---

19 Tevbe 9/40.
20 Tevbe 9/50.
21 Tevbe 9/51.
22 Tevbe 9/52: Mâverdî, II, 371.
23 Tevbe 9/81: İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VII, 156-157.
24 Tevbe 9/49: İbn Kesîr, VII, 213.
25 Tevbe 9/42.

onları anlamsız bahaneler ileri sürmeye ve sefere katılacak güçleri olmadığına dair gereksiz yeminler etmeye götürmüştü.[26]

Hz. Peygamber (sas), cihada katılmamakta ısrar eden bu kişilerin mazeretlerini kabul ederek Medine'de kalmalarına izin vermişti. Ancak bu izni Cenâb-ı Hak isabetli bulmamış ve Elçisi'ni sert bir şekilde uyarmıştı: *"Allah seni affetsin! Doğru söyleyenler sana iyice belli olmadan ve kimlerin yalancı olduğunu bilmeden niçin onlara izin verdin?"*[27] Gerçek dışı bahanelerle cihada katılmama izni istemeleri, bu kimselerin imanlarında şüphe içerisinde olduklarını göstermektedir: *"Senden izin isteyenler sadece, Allah'a ve âhiret gününe iman etmeyenler ve kendilerini şüpheye kaptıranlardır; onlar şüpheleri içinde bocalayıp dururlar."*[28]

Allah Teâlâ, savaşa katılmamak için izin isteyenlerin ileri sürdükleri gerekçelerin gerçeği yansıtmadığını haber vermişti. *"Eğer onlar savaşa çıkmak isteselerdi elbette bunun için bir hazırlık yaparlardı."*[29] âyeti, münafıkların sefere dair herhangi bir hazırlıklarının olmamasını, onların samimiyetsiz tutumlarının bir ispatı olarak göstermiştir. Ayrıca bu insanlar cihada çıkmadıkları için şımarık bir tavır içerisine girmişler ve Hz. Peygamber'in ashâbını bu seferden uzak tutmak için çaba sarf etmişlerdi: *"Allah'ın Resûlü'nün çağrısına uymayarak seferden geri kalanlar yerlerinden ayrılmamış olmaktan dolayı sevinç duydular; canlarıyla mallarıyla Allah yolunda savaşmak istemediler. Üstelik 'Bu sıcakta sefere çıkmayın.' dediler. De ki; 'Cehennem ateşi çok daha sıcaktır.' Keşke anlayabilselerdi!"*[30] Dolayısıyla sefere katılamamış olmaları onları üzmemiş aksine hâllerinden memnun olmuşlardır.[31]

Münafıkların sefere katılmamaları görünüşte olumsuz ise de sonuç itibarıyla Müslümanlar için hayırlı olmuştur. Nitekim ilâhî haber ve uyarı bunu şöyle ifade etmiştir: *"Şayet onlar sizinle beraber çıkmış olsalardı, size bozgunculuktan başka katkıları olmayacak ve sizi fitneye düşürmek için aranıza sokulacaklardı; içinizde onlara kulak asacak olanlar da vardı. Allah zalimleri çok iyi bilir."*[32] Bu sayede onlardan gelecek muhtemel zararlara karşı Peygamberimiz ve ashâbı korunmuştur. Münafıkların fitneye yol açacak davranışları ilk değildi ki! Daha önce de bu tür davranışlar sergilemişler ancak başarılı olamamışlardı. Cenâb-ı Hak onların bu sefer esnasında da

26 Tevbe 9/42.
27 Tevbe 9/43.
28 Tevbe 9/45.
29 Tevbe 9/46.
30 Tevbe 9/81.
31 Tevbe 9/86, 87, 90.
32 Tevbe 9/47.

başarılı olamayacaklarını hatırlatmıştır: *"Aslında onlar daha önce de fitne çıkarmak istemişler ve senin işlerini altüst etmeye çalışmışlardı. Nihayet onlar istemeseler de hak yerini buldu ve Allah'ın iradesi galip geldi."*[33]

Münafıklar Tebük Seferi'nin her aşamasında Kur'ân'a ve Hz. Peygamber'e karşı samimiyetsizliklerini sergilemişlerdir. Örneğin Kur'ân'dan herhangi bir sûre veya âyet duyduklarında *"Bu hanginizin imanını artırdı ki!"*[34] şeklindeki alaycı ifadeleri bunlardan birisidir. Onların bu tavırları, içlerindeki inkârın bir göstergesidir.[35] Böylece onlar, kendisine inananlara son derece düşkün ve şefkatli olan[36]bir peygamberin rehberliğinden nasiplenememişlerdir.

Münafıkların iki yüzlü ve çıkarcı tavırları, Allah'a ve Elçisi'ne gerçekten iman etmemeleri, namaza tembel tembel gelmeleri, sadakayı istemeyerek vermeleri, gönüllü gönülsüz yaptıkları hayırların boşa gitmesine sebep olmuş, infaklarının kabul edilmesini engellemiştir.[37] Yüce Allah onların iyiliklerinin hiçbir kıymetinin olmadığını şöyle açıklar: *"De ki, 'İster gönüllü harcayın ister gönülsüz, sizden asla kabul edilmeyecek! Çünkü siz günaha gömülmüş kimseler oldunuz."*[38] Yine onların sırtlarını dayayıp çokluğuyla övündükleri mal ve evlâtlarının da onların dünyevî ve uhrevî azaplarını artırmaktan başka bir işe yaramayacağı, dolayısıyla bunun imrenmeye değer olmadığı Tebük Seferi'ni anlatan âyetler manzumesinde bildirilmiştir. [39]

Münafıklar her ne kadar iman etmeseler de Müminlerle birlikteymiş gibi bir görüntü verme gayretinde olmuşlardır. Hatta yeminler ederek insanları buna ikna etmeye çalışmışlardır.[40] Bir imtihanla karşılaştıklarında ise Müminleri yalnız bırakmaktan çekinmemişlerdir. İşte şu âyet onların ulaştığı korkaklık ve samimiyetsizliği gözler önüne sermiştir: *"Eğer sığınacak bir yer, barınacak mağaralar veya girilecek bir kovuk bulsalardı, hemen koşup oraya sokulurlardı."*[41]

Resûlullah (sas) Tebük Seferi'ne çıkmak üzere devesine binmiş yürürken Münafıklar da kendi aralarında, "Bu adam, Şam'ın (Rumların) köşklerini ve kalelerini fethedeceğini mi zannediyor? Ne kadar da uzak ihtimal!" diye konuşmuşlardır. Allah Teâlâ da bu konuşmaları Elçisi'ne bildirmiştir. Onlar Hz. Peygamber'in yanına

33 Tevbe 9/48.
34 Tevbe 9/124.
35 Tevbe 9/125.
36 Tevbe 9/128.
37 Tevbe 9/54.
38 Tevbe 9/53.
39 Tevbe 9/55.
40 Tevbe 9/56.
41 Tevbe 9/57.

gelince "Biz, aramızda lafa dalmış şakalaşıyorduk." diye yemin etmişlerdir. Bunun üzerine Yüce Allah da Elçisi'ne onlara şöyle demesini emretmiştir: *"Siz Allah ile O'nun âyetleriyle ve peygamberiyle mi eğleniyordunuz?"*[42] Münafıklar bu alaycı tavırlarından dolayı özür dilemişler, ancak mazeretleri kabul görmemiştir. Çünkü onlar küfrü asla terk etmemişlerdir.[43]

Rabbimiz, Tebük Seferi'ne katılmayanları şartlarına göre ayrı ayrı değerlendirmiştir. Geçerli bir mazereti olmaksızın sefere katılmayanlar hakkındaki beyanı da bunlardan birisidir: *"Sorumluluk, sadece varlıklı oldukları hâlde senden izin isteyenlere vardır. Onlar geride kalanlarla beraber olmayı yeğlediler; Allah da onların kalplerini mühürledi; artık doğruyu bilemezler."*[44] Bu kimseler var güçleriyle özür dileyip Hz. Peygamber'e ve ashâbına sevimli görünmeye çalışmışlardır. Ancak Yüce Allah Müminleri hiçbir şekilde bunlara inanmamaları konusunda uyarmıştır.[45] Hatta Allah Teâlâ sadece Tebük Seferi değil, olabilecek diğer seferlerde de Münafıklara güvenilmemesi konusunda Elçisi'ne şu uyarılarda bulunmuştur: *"Şayet Allah seni onlardan bir toplulukla tekrar karşılaştırır da başka bir sefere çıkmak için senden izin isterlerse, 'Bundan böyle kesinlikle benimle sefere çıkmayacak ve asla beraberimde düşmana karşı savaşmayacaksınız. Mademki ilk başta oturup (savaştan geri) kalmayı yeğlediniz, şimdi de geride kalanlarla birlikte oturmaya devam ediniz.' de."*[46]

Tebük Seferi'ni konu edinen âyetlerde dikkat çeken bir diğer ayrıntı da sefere katılmadığı için samimi olarak özür dileyen ve günahlarının bedelini ödemeye razı olan mümin kimseler hakkındadır. Tevbe sûresinin 102. âyeti onlardan bahsetmektedir: *"Bir başka grup var ki onlar iyi işe diğer kötü işi karıştırdıktan sonra günahlarını itiraf etmişlerdir. Umulur ki Allah onların tövbesini kabul eder. Şüphesiz Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir."*[47] Rivayetlere göre, Ebû Lübâbe, Tebük Gazvesi'ne katılmamış, bu yüzden de müthiş bir pişmanlık duygusuna kapılmıştır. Öyle ki kendisini mescitte bir direğe bağlamış, ölünceye veya Allah tövbesini kabul edinceye kadar kendisini direkten çözmeyeceğine, yiyip içmeyeceğine yemin etmiştir.[48] Seferden dönen Resûlullah (sas), Ebû Lübâbe ve iki arkadaşını mescitte ziyaret ettiğinde onlar kendilerini cihaddan alıkoyan mallarını Allah yoluna sadaka olarak vermek istediklerini söylemişlerdir. Peygamberimiz, Allah tarafından herhangi bir

42 Tevbe 9/65: Taberî, XI, 544.
43 Tevbe 9/66.
44 Tevbe 9/93.
45 Tevbe 9/94.
46 Tevbe 9/83.
47 Tevbe 9/102.
48 Tevbe 9/102: Taberî, XI, 652; İbn Ebî Hâtim, VI, 1872.

emir gelmedikçe onların mallarını almayacağını söylemiştir. Bunun üzerine, *"Onları arındırmak ve temize çıkarmak üzere mallarından sadaka al. Bir de onlar için dua et; çünkü senin duan onlara huzur verir. Allah her şeyi çok iyi işitmekte ve bilmektedir."*[49] âyeti inmiştir.[50] Böylece savaştan geri kalan ama pişman olan bu Müminler sadaka karşılığı bağışlanmışlar, ancak bundan böyle de hayırlı amellerde koşmaya ve büyük hesap günü için hazırlık yapmaya teşvik edilmişlerdir: *"De ki: 'Durmadan bir şeyler yapın; yaptıklarınızı Allah da Peygamberi de Müminler de görecektir. Sonunda, gizliyi de açığı da bilenin huzuruna çıkarılacaksınız ve O size yapmış olduklarınızı haber verecek.'"*[51]

Nefsine yenik düşerek Tebük Seferi'ne katılmayanlardan biri de Kâ'b b. Mâlik'tir. Aslında Peygamber sevdalısı bir mümin olan Kâ'b, Akabe Biatı'na katılmış ve bunu kendisinin en büyük kazanımı olarak ifade etmiş bir sahâbîdir. "Akabe'de bulunmayı Bedir'de bulunmaya değişmem."[52] diyen Kâ'b b. Mâlik, Tebük için Hz. Peygamber'in çağrısına kulak vermede yavaş davranmıştı. İslâm ordusu Medine'den ayrıldıktan sonra çarşı pazarda kadınlar, Münafıklar ve engellilerden başka kimse kalmamış, bunu gören Kâ'b'ın üzüntü, pişmanlık ve utanç içinde kıvrandığı günler başlamıştı.[53]

Hz. Peygamber nihayet Medine'ye dönmüştü ve sefere katılamayanların özürlerini kabul ediyordu. Kâ'b b. Mâlik önce kabul edilebilecek bahanelerle özrünü sunmayı düşündü. Bu Hz. Peygamber'i belki ikna edebilirdi ama Cenâb-ı Hak hakikati bilmiyor muydu? Sonunda ne pahasına olursa olsun gerçeği söylemeye karar verdi. Hz. Peygamber (sas) gelince ona hiçbir özrü olmadığı hâlde seferden geri kaldığını itiraf etti. Kâ'b b. Mâlik yalnız değildi. Hilâl b. Ümeyye ve Mürâre b. Rebî' de geçerli sebepleri olmadığı hâlde sefere katılmadıklarını beyan etmişlerdi.

Rahmet Elçisi (sas), Müslümanlara bu üç kişi ile konuşmayı yasakladı. Artık Medine'de hiçbir Müslüman onlarla konuşmuyor, onlara selâm bile vermiyordu. Üç mümin ağır bir imtihandan geçiyordu. Yaşadıkları, yiyip içtikleri, gezip tozdukları yerler onlara dar gelmeye başlamıştı. Durumdan haberdar olan Gassân Emiri Şurahbîl, Kâ'b b. Mâlik'e bir mektup göndererek onu kendi safına çağırdı. Kâ'b bunun da bir imtihan olduğunun farkındaydı. Şurahbîl'in teklifini reddederek sabırla tövbesinin kabul edilmesini bekledi. Nihayet elli günün sonunda tövbelerinin kabul

49 Tevbe 9/103.

50 Tevbe 9/103: Mukātil b. Süleyman, II, 194; Taberî, XI, 659.

51 Tevbe 9/105.

52 Tevbe 9/118: İbn Kesîr, VII, 306; Buhârî, "Fezâilü's-sahâbe", 75; Müslim, "Tevbe", 9.

53 Tevbe 9/118: İbn Kesîr, VII, 308; Buhârî, "Fezâilü's-sahâbe", 75.

edildiğini müjdeleyen şu âyet indi: *"Allah, savaştan geriye kalan üç kişinin de tövbesini kabul etti. Sonunda, bütün genişliğine rağmen yeryüzü onlara dar gelmeye başlamış, vicdanları kendilerini sıkıştırmış ve Allah'tan başka sığınılacak kimse olmadığını anlamışlardı."*[54] Bu müjdeyi evinin damında namaz kılarken alan Kâ'b secdeye kapandı ve bütün içtenliğiyle Rabbine sığınıp şükretti.[55] Yüce Allah da *"Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve doğrularla beraber olun."*[56] buyurarak onları, bu tövbesinde samimi Müslümanlarla tekrar kardeşlik bağlarını kuvvetlendirmeye davet etti.

Müminler Tebük Seferi'ne çağrıldığı zaman, Hz. Peygamber'in bedevî köylerine irşat ve tebliğ için gönderdiği sahâbîler de Medine'ye dönmeye başlamışlardı. Bunun üzerine bu tedbiri yerinde gören ve uyarı içeren şu âyet inmişti: *"Bununla beraber Müminlerin hepsinin toptan savaşa çıkmaları doğru değildir. Onların her kesiminden bir grup dinde yeterli bilgi sahibi olmaya çalışmak ve seferden dönen topluluğu uyarmak üzere geride kalmalıdır."*[57] Böylece dini tebliğ eden ve insanlara ilim öğreten kimselerin gönderildikleri bölgede kalmaları daha uygun görülmüştür. Bu şekilde seferden dönen kimselerin dinî rehberliğe olan ihtiyaçları karşılanmış ve görevli oldukları bölgedeki ilim ve tebliğ faaliyeti aksamamıştır.

Tebük Seferi sonrası Peygamberimiz ve ashâbı bölgede önemli bir güç hâline gelmiştir. Bu olgunun en dikkat çekici yanı Müşriklere karşı yeni bir stratejinin başlamasıdır. Buna göre Müşrikler artık Harem bölgesinde oturmaya devam edemeyeceklerdir. Seferin düzenlendiği yılın hac mevsiminde Müşriklere yeni dönemin şartları duyurulmuştur: *"Allah ve Resûlü'nden, antlaşma yapmış olduğunuz Müşriklere karşı anlaşmadan çekilme bildirimidir! Yeryüzünde dört ay daha serbestçe dolaşın; fakat bilin ki asla Allah'ı âciz bırakamazsınız ve Allah inkârcıları er geç perişan edecektir. Yine Allah ve Resûlü'nden bu büyük hac günü insanlara duyurudur: Allah ve Resûlü'nün Müşriklerle hiçbir bağı yoktur..."*[58]

Tebük Seferi'nde Müslümanlar ağır bir imtihandan geçmişti. Havanın sıcak, düşmanın çetin, yolun uzun ve zorlu olması, hasat mevsiminin yaklaşması gibi şartlar imtihanın birer parçasıydı. Bu koşullar Medine'de Allah'ın Elçisi'ne gerçekten uyan Müminlerle, özellikle Münafıkların ayrışması için çetin bir sınav olmuştu. Tebük Gazvesi ayrıca, Müslüman toplumun kendi içinde olgunlaşması ve birliğini

54 Tevbe 9/118.
55 Tevbe 9/118: İbn Kesîr, VII, 308-312; Buhârî, "Fezâilü'ṣ-ṣaḥâbe", 75.
56 Tevbe 9/119.
57 Tevbe 9/122: Taberî, XII, 76.
58 Tevbe 9/1-3.

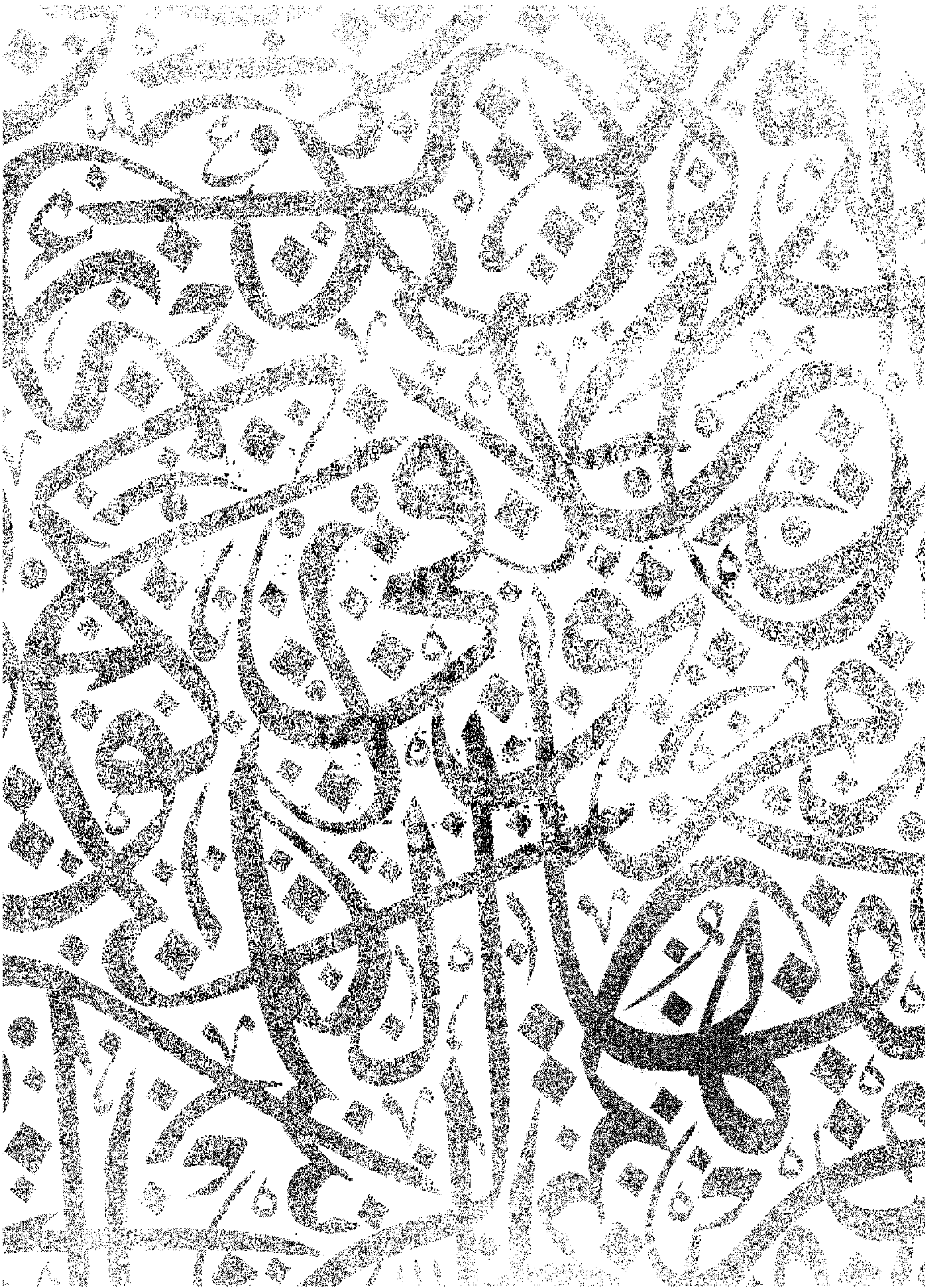
perçinlemesi bakımından önemli bir aşamadır. Hz. Peygamber'in çağrısı ile kısa sürede toplanan otuz bin kişilik ordunun uzun bir mesafeye sefere çıkması, Müslümanların bölgede gerçek bir kuvvet hâline geldiğini net olarak ortaya koymuştur. Bunun yanında Müminlerin bir tehdit unsuru görüldüğünde neler yapabileceğine dair güçlü bir mesaj da verilmiştir. Şartların zorluğu sebebiyle Münafıklar bu seferin başarısız olacağına inanmışlar, Müslümanları engellemeye ve dirençlerini kırmaya çalışmışlardır. Ancak katlanılan sıkıntılar hayra dönüşmüş, gerçek ve samimi Müminlerin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Bu sefer esnasında herhangi bir çatışma olmamıştır. Sadece Eyle (günümüzdeki ismiyle Akabe), Ezruh, Maan ve Dûmetülcendel'e birlikler gönderilip cizye anlaşmaları yapılmıştır. Müslümanlar, bu sefer sayesinde etki alanlarını genişletmişlerdir. Aynı zamanda fiziksel olduğu kadar, psikolojik üstünlüğü de elde etmişlerdir. Sefer sonrasında Müşriklerin Müslümanlarla ilişkilerinde yeni bir aşamaya geçilmesinde bu olgunun payı oldukça fazladır. Nitekim durumu gören Arap kabileleri, heyetler göndererek Müslüman olduklarını bildirmişlerdir. Bu sebeple hicrî 9. yıl "Heyetler Yılı" adıyla tarihe geçmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DÜNYA HAYATI ve İNSANIN İMTİHANI

DUNYA HAYATI

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

فَلِلّٰهِ الْاٰخِرَةُ وَالْاُو۫لٰى ﴿٢٥﴾

"Âhiret de Allah'ındır, dünya da."

(Necm 53/25)

نَحْنُ اَوْلِيَٓاؤُكُمْ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِي الْاٰخِرَةِۚ ... ﴿٣١﴾

"(Melekler Müminlere) biz, dünya hayatında da
âhirette de sizin dostunuzuz, derler."

(Fussılet 41/31)

اَلَّذ۪ي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيٰوةَ لِيَبْلُوَكُمْ اَيُّكُمْ اَحْسَنُ عَمَلاًۜ
وَهُوَ الْعَز۪يزُ الْغَفُورُۙ ﴿٢﴾

"Hanginizin davranışça daha iyi olduğunu deneyerek göstermek için
ölümü ve hayatı yaratan O'dur.
O, mutlak güç sahibidir ve çok bağışlayıcıdır."

(Mülk 67/2)

فَمَٓا اُو۫ت۪يتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَمَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۚ وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ وَاَبْقٰى لِلَّذ۪ينَ
اٰمَنُوا وَعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَۚ ﴿٣٦﴾

"Size verilen her şey dünya hayatının geçici zevklerinden ibarettir. Allah katında olanlar ise daha iyi ve daha kalıcıdır. Bunlar, iman eden ve Rablerine dayanıp güvenenler içindir."

(Şûrâ 42/36)

اِعْلَمُوا اَنَّمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَزِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي
الْاَمْوَالِ وَالْاَوْلَادِۜ كَمَثَلِ غَيْثٍ اَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَاتُهُ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرٰيهُ
مُصْفَرًّا ثُمَّ يَكُونُ حُطَامًاۜ وَفِي الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌۙ وَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللّٰهِ وَرِضْوَانٌۜ
وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا اِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ ﴿٢٠﴾

"Ey insanlar! Bilin ki dünya hayatı bir oyun, bir eğlence, bir gösteriş, aranızda bir övünme, çok mal ve evlât sahibi olma yarışından ibarettir. Tıpkı bir yağmur gibi ki bitirdikleri çiftçileri imrendirir, sonra kurumaya yüz tutar, bir de bakarsın ki sararmıştır, ardından da çer çöp hâline gelmiştir. Âhirette ise ya çetin bir azap yahut Allah'ın bağışlaması ve hoşnutluğu vardır. Dünya hayatı aldatıcı bir yararlanmadan başka bir şey değildir."

(Hadîd 57/20)

اِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْاَرْضِ زِينَةً لَهَا لِنَبْلُوَهُمْ اَيُّهُمْ اَحْسَنُ عَمَلًا ﴿٧﴾

"Biz, kimlerin daha güzel amel edeceğini deneyelim diye yeryüzündeki her şeyi oranın süsü yaptık."

(Kehf 18/7)

وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ اَنْ تَمُوتَ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ كِتَابًا مُؤَجَّلًاۜ وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الدُّنْيَا
نُؤْتِهِ مِنْهَاۚ وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الْاٰخِرَةِ نُؤْتِهِ مِنْهَاۜ وَسَنَجْزِي الشَّاكِرِينَ ﴿١٤٥﴾

"Hiçbir kimse Allah'ın izni olmadan ölmez. Ölüm belirli bir süreye göre yazılmıştır. Kim dünya menfaatini isterse kendisine ondan veririz. Kim de âhiret mükâfatını isterse ona da ondan veririz. Biz şükredenleri mükâfatlandıracağız."

(Âl-i İmrân 3/145)

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوَفِّ اِلَيْهِمْ اَعْمَالَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ ﴿١٥﴾ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ اِلَّا النَّارُ وَحَبِطَ مَا صَنَعُوا فِيهَا وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾

"Kim dünya hayatı ve onun ziynetini istiyorsa, orada onlara işlerinin karşılığını eksiksiz veririz, orada onlar hiçbir zarara uğratılmazlar. Onlar, âhirette paylarına ateşten başka bir şey düşmeyen kimselerdir. Dünyada ürettikleri boşa gitmiştir, yapıp ettikleri de geçersizdir."

(Hûd 11/15-16)

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَّلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَٓاءُ لِمَنْ نُرِيدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَۚ يَصْلٰيهَا مَذْمُوماً مَدْحُوراً ﴿١٨﴾ وَمَنْ اَرَادَ الْاٰخِرَةَ وَسَعٰى لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَاُولٰٓئِكَ كَانَ سَعْيُهُمْ مَشْكُوراً ﴿١٩﴾

"Kim bu geçici dünyayı isterse burada istediğimiz kimseye dilediğimiz şeyleri veririz, sonra da onu cehenneme göndeririz. Oraya kınanmış ve kovulmuş olarak girer. Kim de âhireti ister ve bir mümin olarak âhiret için ona yaraşır bir çabayla çalışırsa işte böylelerinin çabaları karşılık görecektir."

(İsrâ 17/18-19)

فَاٰتٰيهُمُ اللّٰهُ ثَوَابَ الدُّنْيَا وَحُسْنَ ثَوَابِ الْاٰخِرَةِۜ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٤٨﴾

"Allah da onlara hem dünya nimetini hem de âhiretin güzel mükâfatını verdi. Allah iyilik yapanları ve güzel davrananları sever."

(Âl-i İmrân 3/148)

إِنَّمَا مَثَلُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا كَمَٓاءٍ اَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَٓاءِ فَاخْتَلَطَ بِه۪ نَبَاتُ الْاَرْضِ
مِمَّا يَأْكُلُ النَّاسُ وَالْاَنْعَامُۜ حَتّٰٓى اِذَٓا اَخَذَتِ الْاَرْضُ زُخْرُفَهَا وَازَّيَّنَتْ
وَظَنَّ اَهْلُهَٓا اَنَّهُمْ قَادِرُونَ عَلَيْهَٓاۙ اَتٰيهَٓا اَمْرُنَا لَيْلاً اَوْ نَهَاراً فَجَعَلْنَاهَا حَص۪يداً
كَاَنْ لَمْ تَغْنَ بِالْاَمْسِۜ كَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٢٤﴾

"Dünya hayatı, gökten indirdiğimiz bir su misalidir ki insanların ve hayvanların yediği yer bitkileri o su sayesinde gürleşip birbirine girer. Yeryüzü bu güzelliğe kavuşup süslendiğinde ve sahipleri bu güzelliklerin artık kendi ellerinde olduğunu düşündükleri sırada oraya, bir gece vakti yahut güpegündüz emrimiz ulaşır da onu -sanki dün yokmuş gibi- kökünden biçilmiş hâle getiririz. Düşünenler için âyetlerimizi işte böyle açıklıyoruz."

(Yûnus 10/24)

زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَٓاءِ وَالْبَن۪ينَ وَالْقَنَاط۪يرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ
الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْاَنْعَامِ وَالْحَرْثِۜ ذٰلِكَ مَتَاعُ الْحَيٰوةِ
الدُّنْيَاۚ وَاللّٰهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَاٰبِ ﴿١٤﴾

"Kadınlara, evlâtlara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, soylu atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere düşkünlük insanlara çok sevimli ve çekici gelmiştir. İşte bunlar dünya hayatının geçici menfaatleridir. Hâlbuki varılacak asıl güzel yer, ancak Allah'ın katındadır."

(Âl-i İmrân 3/14)

...فَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَٓا اٰتِنَا فِي الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي الْاٰخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ ﴿٢٠٠﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَٓا اٰتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿٢٠١﴾

"... İnsanlardan öyleleri vardır ki, 'Ey Rabbimiz! Bize sadece bu dünyada ver.' diye dua ederler. Böyle bir kimsenin âhiretten hiç nasibi yoktur. İnsanlardan öyleleri de vardır ki, 'Ey Rabbimiz! Bize bu dünyada da iyilik ver, öteki dünyada da iyilik ver, bizi cehennem azabından koru!' derler."

(Bakara 2/200-201)

وَمَنْ كَانَ فِي هٰذِهِٓ اَعْمٰى فَهُوَ فِي الْاٰخِرَةِ اَعْمٰى وَاَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٧٢﴾

"Bu dünyada kör olan âhirette de kördür, yolunu daha da şaşırmıştır."

(İsrâ 17/72)

يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَاۜ وَلَا يَغُرَّنَّكُمْ بِاللّٰهِ الْغَرُورُ ﴿٥﴾

"Ey insanlar! Allah'ın verdiği söz gerçektir. Dünya hayatı sakın sizi aldatmasın, o aldatma ustası da Allah hakkında sizi kandırmasın."

(Fâtır 35/5)

Konunun Kavramsal Bağlamı

Kur'ân-ı Kerîm'de dünya hayatı, *el-hayâtü'd-dünyâ* şeklinde bir tamlama içerisinde ifade edilmiştir. Bu bağlamda dünya hayatı daima âhiret hayatının zıddıdır. Bu nedenle âyetlerdeki dünya hayatına ilişkin açıklamalar ancak onun âhiret karşısındaki konumu bağlamında anlaşılabilir. Kur'ân, dünya hayatının, insan için geçici bir imtihan yeri ve zamanı olarak var edildiğini bildirir: *"Hayatı ve ölümü, kimin daha iyi davranacağını sınamak için var etmiştir."*[1] Ebedî hayat olan âhiret hayatının kazanılması ya da kaybedilmesi bu dünyada gerçekleşir. Allah Teâlâ, insanın buradaki sınavını kazanmasını istediğinden, peygamberler göndermiş, böylece bu zorlu imtihanı nasıl kazanacağının yolunu ona göstermiştir. Âyetlerdeki dünya hayatının geçiciliğine ilişkin vurgular, insanın yaratılış itibarıyla dünyadaki nimetlere eğilimli olmasıyla ilgilidir. Söz konusu âyetler değerlendirilirken, Kur'ân'ın ilk muhataplarının dünyadan başka bir hayata ve hesaba inanmamış olmaları ve bazen Müslümanların da dünyaya eğilim göstermeleri dikkate alınmalıdır.

Ölümün (*mevt*) karşıtı olan *hayat* kelimesi, *ha-ye-ye* kökünden gelmektedir. "Hayat" kökünden sıfat olan *hayy* kelimesi, "diri, canlı ve zinde" anlamlarında kullanılmaktadır. Ayrıca *Hay*, Allah'ın isimlerinden biridir ve "hayat sahibi" demektir.[2]

Dünya kelimesi iki farklı kökene dayandırılmıştır. İlkine göre dünya, *dünüvv* kökünden türeyen *ednâ* kelimesinin dişili olup "en yakın, daha yakın" anlamlarına gelmektedir. Buna göre bu hayata *dünya* denmesi, dünyanın âhirete göre daha yakın olmasındandır.[3] Diğerine göre ise dünya sözcüğü, *denâet* kökünden türemiştir. Buna göre de *dünya*, "en alçak, çok düşük, basit, iğreti, âdî" anlamlarına gelen bir sıfattır. Bu durumda *el-hayâtü'd-dünyâ* tamlaması, *el-hayâtü'l-âhirah* tamlamasının

---

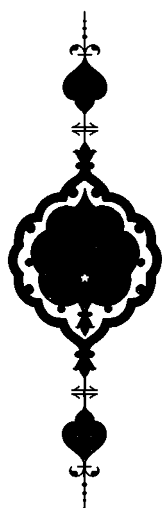
1 Mülk 67/2.
2 Cevherî, VI, 2323; Râgıb el-İsfahânî, s. 139; Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâğa*, I, 227.
3 Cevherî, VI, 2341; Râgıb el-İsfahânî, s. 172; İbn Fâris, II, 303.

karşıtıdır. Bu da dünya hayatının âhirete nisbetle "değersiz bir hayat" olduğu anlamına gelmektedir.[4]

Kur'ân'da dünya, *ed-dünyâ*dan başka *el-arz* (yer),[5] *el-âcile* (geçici dünya),[6] *el-ûlâ* (ilk hayat)[7] ve *ed-dâr* (yurt)[8] kelimeleriyle de ifade edilmektedir. Yine *dünya* kelimesi, dünyadaki nimetleri ve insana çekici gelen şeyleri kapsayacak şekilde şu kelime ve tamlamalar bağlamında da kullanılmaktadır: *Tekâsür* (çokluk yarışı), *tefâhur* (övünme), *zîne* (gösteriş), *lehv* (eğlence), *la'ib* (oyun)[9] ve *hubbu'ş-şehevât* (nefsânî arzular).[10]

4 Halîl b. Ahmed, II, 50-51; Cevherî, I, 50.
5 Bakara 2/33, 107, 116, 117, 164, 255.
6 İsrâ 17/18; Kıyâme 75/20; İnsân 76/27.
7 Kasas 28/70; Necm 53/25; Nâziât 79/25; Leyl 92/13; Duhâ 93/4.
8 En'âm 6/135; Kasas 28/37.
9 Hadîd 57/20.
10 Âl-i İmrân 3/14.

DÜNYA HAYATI BİR SINAVDIR

اَلَّذ۪ي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيٰوةَ لِيَبْلُوَكُمْ اَيُّكُمْ اَحْسَنُ عَمَلاًۜ وَهُوَ الْعَز۪يزُ الْغَفُورُۙ ﴿٢﴾

"Hanginizin davranışça daha iyi olduğunu deneyerek göstermek için ölümü ve hayatı yaratan O'dur. O, mutlak güç sahibidir ve çok bağışlayıcıdır."

(Mülk 67/2)

Mekkeliler için hayatın anlamı, mal ve mülk edinme, evlât gibi dünya güzelliklerine sahip olup onlarla gurur duymaktı. Kendi aralarında yarışır, varlıklarıyla övünürlerdi. Onları mutlu eden dünya nimetlerinden sınırsızca tatmak isterlerdi. Ticaret için dizdikleri kervanları, yaz gelince yeşererek güzelleşen sonra da meyve veren bahçeleri, verimli hurmalıkları, sabah otlağa gidip akşam salınarak dönen hayvanları onlar için vazgeçilmezdi. Hele ki erkek evlât sahibi olmaları, eşleri, altınları, gümüşleri, atları, kılıçları ve mızrakları onlara bir başka güven duygusu aşılıyordu. İnsanlar akın akın Mekke'ye gelip tavaf için Kâbe'yi doldurduklarında Kureyş daha da güçleniyor, itibar kazanıyor ve kibirleniyordu. Çünkü Kâbe onlarındı, Allah'ın komşuları ve evinin hizmetçileri onlardı. Onlar Kâbe halkı, Allah'ın milleti idiler; bu nedenle diğer bütün kabileler büyüklüklerini kabul ederek onlara saygı gösteriyordu.[1] Bir de şeffatçi gördükleri putları vardı. Yeryüzünde şerefli bir mevkide, Allah katında üstün bir mertebede idiler. Bu sayede onlar hem kendilerini hem de bütün

---

1 Cevâd Ali, *el-Mufaṣṣal fî Târîḫi'l-ʿArab*, VI, 359-370; Ezrakī, I, 154-170.

varlıklarını güven altına aldıklarını düşünüyorlardı.[2] Oynadıkları hayat oyunu onlara sonraki hayatı, yeniden dirilmeyi, hesabı, eşsiz ödülü ve cezayı unutturmuştu.[3]

Her şey yolunda giderken birden içlerinden birisi onları eleştirmeye başlamıştı. Bu olacak iş değildi! Allah'tan gelen bir elçi olduğunu söylüyordu. Aslında böyle biri, kendi önderlerinden olmalıydı. Kutlu atalarından miras alarak yaşattıkları düzenlerini güçlendirmeliydi. Onun Allah'tan getirdiği âyetler, kazanmak için bütün hayatlarını harcadıkları dünya nimetlerinin aslında bir oyun, eğlence ve imtihandan ibaret olduğunu söylüyordu. Yine o âyetler, dünya hayatını yağmurla yeşeren ve çiftçileri imrendiren güzellikteki bitkilere benzetiyordu. Bu güzel ekinlerin, bir süre sonra kurumaya yüz tutacağını ve sonra sararacağını söylüyordu.[4] Onun bu çağrısını kabul etmeleri mümkün değildi. Onlar *"Bir de şöyle demekteydiler: 'Bu dünya hayatımızdan başka bir hayat yoktur. Ölürüz, yaşarız. Bizi öldüren ise zamandan başkası değildir.' Hâlbuki onların bu konuda bir bilgileri yoktur, zannetmekten başka bir şey yaptıkları yok."*[5] Onlar oynadıkları oyuna öyle dalmışlardı ki bunları düşünmeyi hiç akıl edemiyorlardı: *"Yeryüzü bu güzelliğe kavuşup süslendiğinde ve sahipleri bu güzelliklerin artık kendi ellerinde olduğunu düşündükleri sırada oraya, bir gece vakti yahut güpegündüz emrimiz ulaşır da onu -sanki dün yokmuş gibi- kökünden biçilmiş hâle getiririz."*[6]

Mekke'nin gözü dünyadan başkasını görmeyen insanlarının katı tutumlar sergiledikleri bir ortamda Hz. Muhammed'e (sas) inen Kur'ân-ı Kerîm, insanın iki hayat için yaratıldığını ilk günden itibaren ilân etmişti: Geçici dünya hayatı ve ebedî kalınacak olan âhiret hayatı. Sonsuz âhiret hayatını kazanma veya kaybetme dünya hayatında gerçekleşir. Yüce Allah, iman edip sâlih amel işleyenlere dünya nimeti yanında âhiret nimetinin en güzelini vereceğini söylemiştir.[7] Öte yandan Kur'ân'da dünya hayatı bir oyun, bir eğlence, bir debdebe ve şatafat âlemi; insanların karşılıklı övünmesinden, çok mal ve evlât sahibi olma yarışından ibaret bir zaman dilimi olarak tanımlanmıştır.[8] Yine dünya hayatı, gökten indirilen suya ve bu suyla yeryüzünde yeşererek birbirine karışan bitkilere, arkasından bu bitkilerin kurumasıyla rüzgârın savurduğu çer çöpe benzetilir.[9]

2 Câsiye 45/21: *Tenvîrü'l-Mikbâs*, s. 530; Mukātil b. Süleyman, III, 839; Meâric 70/36-38: *Tenvîrü'l-Mikbâs*, s. 616; En'âm 6/135: Mukātil b. Süleyman, I, 590-591; A'râf 7/48-49: *Tenvîrü'l-Mikbâs*, s. 168-169.
3 A'râf 7/51.
4 Hadîd 57/20.
5 Câsiye 45/24.
6 Yûnus 10/24.
7 Âl-i İmrân 3/148.
8 Hadîd 57/20.
9 Kehf 18/45.

Kur'ân'a göre, insanlardan kimin daha iyi davranışlar sergileyeceğine dair imtihan, nimetlerle donatılmış olan bu dünyada gerçekleşmektedir. İnsanın yararlanacağı sayısız nimetler yaratılmış, göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'tan bir lütuf olarak bu dünya hayatında bizlerin istifadesine sunulmuştur.[10] Meselâ, Allah (cc), içinde dinlensin diye geceyi, işlerini görsün diye gündüzü insana bir nimet olarak vermiştir.[11] Sınavın gerçekleştiği dünya ortamı, Allah'ın eşsiz yüceliğine işaret eden varlıklarla doludur. Dünyada insanoğlu için var edilmiş her nimet, dünyanın ziynetleri olarak bir taraftan insanı kendine çağırırken, diğer taraftan da insana Allah'ı hatırlatır.[12] Gökleri ve yeri yaratan, gökten su indirip onunla insana rızık olarak her türden ürünü çıkaran şüphesiz ki Allah'tır. Denizde yüzüp gitmeleri için gemileri insanın kullanımına veren, nehirleri onun için faydalı şekilde yaratan da O'dur.[13] Bu, O'nun lütuf ve cömertliğiyle verdiklerinden almamız ve şükretmemiz içindir.[14] Güneş ve ay da bu nimetlerdendir.[15] Dünya, hem yeryüzünün güzellikleriyle hem de gökyüzündeki yıldızların güzelliğiyle bezenmiştir.[16] İşte dünya, Cenâb-ı Hakk'ın insana olan sevgisinin ve merhametinin bir göstergesi olup aynı zamanda insanın sınav verdiği yerdir.

Yüce Allah, peygamberler göndererek bu dünyadaki yaşayışlarıyla âhirette sonsuz mutluluğa ulaşmaları için kullarına yardım etmiştir. Bu destek sayesinde insanlardan bazıları, Rablerinden dünya ve âhiret iyiliği isteyerek buradaki hayatı, özü iyilik olan işler yaparak yaşarlar.[17] Yüce Allah, yaptıkları sebebiyle bir felâket yaşamamaları için kullarından Kur'ân'ı rehber edinmelerini ister.[18]

Allah Teâlâ'nın, dünyada kulları için yarattığı güzellikleri, temiz ve iyi rızıkları hiç kimsenin haram kılma hakkı yoktur. Aksine bunlar, dünya hayatında Müminlere yaraşır, kıyamet gününde ise yalnız onlara mahsus olacaktır.[19] Kur'ân'da *"Allah'ın sana verdiğinden âhiret yurdunu kazanmaya bak ve dünyadan nasibini unutma! Allah'ın sana iyilik yaptığı gibi sen de insanlara iyilikte bulun."* buyrulur.

---

10 Câsiye 45/13.
11 Yûnus 10/67.
12 Âl-i İmrân 3/14; Yûsuf 12/105-106; Kehf 18/7; Nûh 71/10-20; Mülk 67/15-24, 30; Tegābün 64/14-18; Tûr 52/26-28.
13 İbrâhîm 14/32.
14 Câsiye 45/12.
15 İbrâhîm 14/33; Nûh 71/15-16.
16 Sâffât 37/6.
17 Bakara 2/201.
18 En'âm 6/70.
19 A'râf 7/32.

Bu da dünyadaki nimetlerden yararlanmanın meşru olduğunu gösterir.[20] Ne var ki insan, bitmez tükenmez arzularından ve şeytandan sakındırılmasına rağmen dünyadaki güzelliklerin peşine takılır, âhireti ve hesabı unutur. Şeytan da yakıcı ateşin mahkûmlarından olsunlar diye, kendisine uyup yalnız dünya güzelliklerinin peşine düşenlere çağrılar yapar.[21] Şeytanın yaldızlı kandırmacalarına uyup bu dünya hayatının aldattığı kimseler hep var olmuştur. Nitekim Mekke'deki Müşrikler dünya hayatına aldanmış, hesap vereceklerini hepten unutmuşlardı.[22]

Dünya hayatında sınanmak için yaratılmış olan insan, hem iyiliğe hem de kötülüğe eğilimlidir. Bu yüzden insan bu dünyada ya Rabbine boyun eğerek takvâ bilinciyle ya da sorumluluklarını unutarak cahilce yaşar. Sonuçta kişinin hayatındaki tutumu ve tercihleri onun âhiret hayatını belirler. Kim dünya hayatında Allah'ın buyruklarını unutur, şirke ve günahlara dalarsa ebedî olarak kalmak üzere cehennem azabı ile cezalandırılacaktır.[23] Her kim de dünya hayatını Yüce Allah'a samimi bir iman ile iyi ve yararlı işlerle donatırsa, onlar da ebediyen kalmak üzere cennetle ödüllendirileceklerdir.[24]

Allah Teâlâ, insana gören göz ve işiten kulaklar vermiştir, doğru ile yanlışın ne olduğu da ona bildirilmiştir. Böylece insan gördüklerinden ve işittiklerinden ibret alıp almamakla, yine şükreden biri olup olmamakla sınanmaktadır.[25] İnsan, dünyanın aldatıcı güzellikleriyle de imtihan edilmektedir.[26] Ayrıca insanlar malları ve canları konusunda denenmekte, zorluklara göğüs gerip sabır göstermekle ve Cenâb-ı Hakk'ın emirlerini yerine getirmekle sınanmışlardır.[27] Dolayısıyla insan, sadece "İman ettim." demekle bırakılacağını ve sınavdan geçirilmeyeceğini sanmamalıdır.[28] Mümine yaraşan, sabırla hareket etmek ve her koşulda Allah'ı anmak ve O'na yakın olmaktır.[29] Kimi zaman korku ve açlıkla kimi zaman da mal, can ve ürünlerde yaşanan kayıpla sınandığında başarılı olması için böyle davranması şarttır.[30] Nitekim Peygamberimizin ashâbı, bu tür ağır imtihanlarla hicretten önce de sonra da karşı karşıya kaldılar.[31] Yüce Allah Müminleri denemiş ve içlerinden cihad edenleri, zor-

20 Kasas 28/77: Kurtubî, XVI, 319.
21 Fâtır 35/6.
22 A'râf 7/51.
23 Bakara 2/81: Mâverdî, I, 153.
24 Bakara 2/82.
25 İnsân 76/2-3.
26 Kehf 18/7.
27 Bakara 2/155; Âl-i İmrân 3/142; Muhammed 47/31; Enbiyâ 21/35.
28 Ankebût 29/2.
29 Âl-i İmrân 3/186.
30 Bakara 2/155.
31 Bakara 2/155: Râzî, IV, 165.

luklara göğüs gerenleri ortaya çıkarmıştır.[32] Böylece onların samimiyeti ve sadakati, Allah yolunda cihad ile sınanıp ortaya çıkarılmıştır.[33] Yine onlar, malları ve çocuklarıyla da sınanmışlardı.[34] Bütün bunlara karşılık onlar, başlarına bir musibet geldiğinde, *"Doğrusu biz Allah'a aidiz ve kuşkusuz O'na döneceğiz."* dediler.[35] Her daim O'nun lütfuna ve rahmetine sığındılar.[36] Allah Teâlâ da hem dünya hayatında hem de meleklerin ve peygamberlerin şahitlik edeceği[37] hesap gününde onlara mutlaka yardım edeceğine söz verdi.[38]

Dünyadaki bu zorlu imtihanda kazananlar olduğu gibi ne yazık ki kaybedenler de vardır. Kur'ân'da bunlardan birisi, konuştuğunda dünya hayatı konusundaki sözleri dinleyenlerin hoşuna giden, fakat aslında, azılı bir düşman olan Ahnes b. Şerîk örneğiyle anlatılmıştır. Bu adam Medine'de Allah'ın Elçisi'ne gelmiş ve Allah'a iman ettiğini bildirmişti. Üstelik çekinmeden doğru söylediğine Allah'ı tanık göstermişti. Oysa inen âyet onun azılı bir düşman olduğunu haber vedi. Tek amaçları dünya hayatında çıkar elde etmek olan bu gibi ikiyüzlüler, dünyada hâkimiyeti ele alacak olsalar, ülkede bozgunculuk çıkarıp ürünleri ve nesilleri yok etmeye çalışırlar. Allah'tan korkmaları için uyarıldıklarında gururları onları günaha sürükler. Bunlar bu dünyada kaybedenler olarak[39] öbür dünyada ateşin başına getirilir. Onlara, *"Size ait iyi ve güzel şeyleri dünya hayatınızda tükettiniz ve onlardan yararlandınız, şimdi ise yeryüzünde haksızca büyüklük taslamanıza ve yoldan çıkmanıza karşılık olarak aşağılayıcı cezayı çekeceksiniz."* denilir.[40] İşte inkârcılar, dünya hayatında az bir geçimlik ve menfaat elde etmişlerdir. Hakkın ve hakikatin yoluna uymaktan kaçınmaları, isyan etmeleri ve kötülük işlemelerine karşılık ise onları âhirette sıkıntılı bir hayat beklemektedir.[41]

Yüce Allah'ı unutarak hayatı sadece bu dünyadan ibaret sanan insanlara Kur'ân'da Mekkeli Müşrikler örnek gösterilmiştir. Onlar gerçek olanın sadece buradaki hayat olduğunu ve ölümden sonra yeniden diriltilmeyeceklerini söylüyorlardı.[42] Diğer taraftan öyle insanlar da vardır ki, Hz. Peygamber ve ona tâbi olan

---

32 Muhammed 47/31.
33 Muhammed 47/31: Râzî, XXVIII, 70-71.
34 Enfâl 8/28; Tegābün 64/14.
35 Bakara 2/156.
36 Feth 48/29.
37 Mü'min 40/51: Mâverdî, V, 160.
38 Mü'min 40/51.
39 Bakara 2/204-206: Taberî, III, 571-588.
40 Ahkāf 46/20.
41 Ahkāf 46/20: İbn Kesîr, XIII, 22.
42 Mü'minûn 23/37; Câsiye 45/24.

Müminlerle örneklenmişlerdir. Onlar kendilerini bu dünyada Allah'ın hoşnutluğunu kazanmaya adamışlardır.[43] Her canın mutlaka ölümü tadacağına, iyi ve kötü durumlarla imtihan edildiklerine ve sonunda Allah'a varacaklarına iman etmektedirler.[44] Bunlar *"Rabbimiz Allah'tır."* deyip dünya hayatını ilâhî buyruklar doğrultusunda yaşayanlardır. Üzerlerine meleklerin, *"Korkmayın, kederlenmeyin, size vaat olunan cennetle sevinin!"* müjdesiyle ineceklerini bilirler.[45] Çünkü Allah'ın âhiret hayatında olduğu gibi dünya hayatında da inananların koruyucusu ve dostu olduğuna inanırlar.[46] Onlar, Allah'ın varlığına ve birliğine inanan, iyi ve yararlı işler yapan, O'nun emirlerine teslimiyetini ortaya koyan ve bu davete çağıran insanlardır.[47] Tabiidir ki bu sıfatlara öncelikle Hz. Peygamber sahiptir. Onun yolundan giden ve aynı sıfatlara sahip olan her bir Müslüman da bu kapsama dâhildir.[48]

Cenâb-ı Hak, dünya ve âhiret hayatı arasında doğru dengeyi kurarak yaşayan kişilerin tutumundan hoşnut olmakta ve onları överek örnek göstermektedir.[49] Bunlar, kendilerini Allah Teâlâ'nın hoşnutluğunu kazanmaya adayan kimselerdir.[50] Yüce Allah'ın bahşettiği nimetlerden yerler içerler, ancak israf edenleri Allah'ın sevmediğini bildiklerinden savurganlığa ve israfa kaçmazlar.[51]

Allah Teâlâ, nimet olarak yarattığı dünyanın elbise gibi ziynetlerini, helâl rızık gibi temiz ve faydalı şeylerini yasak kılmamıştır. Aksine açık ve gizli kötülükleri, günahları, ilâhî sınırları aşmayı, Allah'a ortak koşmayı ve O'nun hakkında bilmediği şeyleri söylemeyi haram kılmıştır.[52] Müminler öyle insanlardır ki, Rablerinden bu dünyada da öteki dünyada da iyilik ve cehennem azabından korunmayı dilerler.[53] Çünkü onlar, mal-mülk ve çoluk-çocuk gibi dünya nimetlerinin geçici olduğunu bilirler. Kalıcı olan iyi ve yararlı işlerin, Rablerinin katında karşılık bulacağı bilinciyle yaşarlar.[54] Diğer taraftan da dünya ile ilişkilerinde, varlığın gerçek sahibinin Allah (cc) olduğuna samimiyetle inanırlar. O'nun mülkü dilediğine verdiğini, dilediğinden

43 Bakara 2/207.
44 Enbiyâ 21/35.
45 Fussılet 41/30; Taberî, XX, 422-428; XX, 426-427.
46 Fussılet 41/31.
47 Fussılet 41/33.
48 Fussılet 41/33: İbn Kesîr, XII, 240.
49 Bakara 2/201.
50 Bakara 2/207.
51 A'râf 7/31.
52 A'râf 7/33: Râzî, XIV, 69.
53 Bakara 2/201.
54 Kehf 18/46.

aldığını, dilediğini yüceltTiğini, dilediğini de alçalttığını unutmazlar. Çünkü her türlü hayır ve iyilik O'nun elindedir ve O'nun kudreti her şeyi kapsar.[55]

Allah Teâlâ, dünya hayatındaki imtihanın bazen çok çetin olduğunu Müminlere çeşitli şekillerde göstermiştir. Bu çetin sınavlardan biri Uhud Savaşı'nda yaşanmıştı. Bu sınav, sahâbeye içlerinden cihad edenler ve sabredenler ayırt edilmeden cennete giremeyeceklerini hatırlatmıştı.[56] Zaten onlara, öncekilerin çektikleriyle karşılaşmadan cennete gireceklerini sanmamaları gerektiği de söylenmişti.[57] Nitekim Uhud Savaşı'nda Müminler, sınavın gereklerine uyulmadığında sınavı nasıl kaybedip dünyada bir bozgunla, âhirette de cezayla karşılaşacaklarını gördüler.[58]

Bu imtihan dünyasında temel ilke şudur: Erkek olsun kadın olsun, konumu ve makamı ne olursa olsun, kim mümin olarak iyi ve yararlı işler yaparak hayatını yaşarsa Allah da ona güzel bir hayat yaşatacak ve sevabını, amellerinin karşılığından daha güzeliyle verecektir.[59] Şüphesiz ki öte dünyada iyilik bulacak olanlar, bu dünya hayatında iman edip iyi ve güzel ameller yapanlardır.[60]

DÜNYA HAYATININ NİMETLERİ GEÇİCİDİR

فَمَٓا اُو۫تٖيتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَمَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۚ وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ وَاَبْقٰى
لِلَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَۚ ﴿٣٦﴾

"Size verilen her şey, dünya hayatının geçici zevklerinden ibarettir. Allah katında olanlar ise daha iyi ve daha kalıcıdır. Bunlar, iman eden ve Rablerine dayanıp güvenenler içindir."

(Şûrâ 42/36)

55 Âl-i İmrân 3/26.
56 Âl-i İmrân 3/142.
57 Bakara 2/214.
58 Âl-i İmrân 3/144: İbn Kesîr, III, 201; İbn Hişâm, II, 60 vd.; Muhammed Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I, 253.
59 Nahl 16/97.
60 Zümer 39/10.

Rabbimiz, bu dünyayı ve içindeki her şeyi insanoğlu için yaratmıştır, ancak bu hayat geçici, sonu olan bir hayattır. Nihayetinde hiç kimse burada kalıcı değildir. Her can ölümü tadarak bu dünyadan göçecek sonra da amellerin karşılığının eksiksiz olarak verileceği kıyamet gününde hesaba çekilecektir. Dünya hayatının aldatıcılığına kapılmayarak yaratılış gayesini unutmadan yaşayan herkes, cehennemden uzaklaştırılır, kurtulmuş olarak cennete konulur.[61] Çünkü ölüm gerçeği gelip çattığında fâni şeyler geride kalır. Kalıcı ve faydalı şeyler sadece kişinin sâlih amelleridir.[62] Bu bakımdan Kur'ân'da dünya hayatı, hakikatte oyun ve eğlenceden ibaret olarak tasvir edilirken asıl hayatın âhiret hayatı olduğu vurgulanır.[63]

Kur'ân-ı Kerîm'de inkâr edenlerin yaşadığı dünya hayatı değişik benzetmelerle anlatılır: Gökten bir yağmur yağar. Bununla toprak dirilir ve oradan bitkiler fışkırır, büyür ve birbirine karışır. Sonra da bu bitkiler mevsimi gelince kurur ve rüzgârın savurduğu çer çöpe döner.[64] Başka bir misal de şöyledir: Gökten yağmur yağınca, insanların ve hayvanların yediği bitkiler o yağmurla gürleşip birbirine girer. Böylece yeryüzü renk renk güzelliğine kavuşup süslenince, tarla ve bağ-bahçe sahipleri, Allah'ı unutarak bu güzellikler üzerinde her türlü tasarrufa sahip olduklarını düşünmeye başlarlar. Ama bu sırada bir gece vakti yahut güpegündüz Allah'ın gönderdiği afet oraya ulaşır ve onu sanki hiç yokmuş gibi kökünden biçilmiş hâle getirir.[65] İşte dünya hayatı ve buradaki nimetler de böyledir. Mümin, bütün dünyanın gerçek sahibinin ve nimetleri ona verenin Yüce Allah olduğunu unutmamalıdır. Çünkü bu nimetlerin güzelliği aldatıcı, sahipliği ise geçicidir.

Dünya hayatını anlamlı hâle getirecek olan, Kur'ân'da sıkça vurgulandığı gibi, iyi ve yararlı fiiller işlemektir. Sâlih ameller terk edilerek kıyamet, âhiret, hesap, cennet ve cehennem unutulduğunda dünya hayatı sadece aldatıcı bir yararlanmadan,[66] oyun ve eğlenceden[67] başka bir şey olmayacaktır. Çünkü dünya hayatında insanoğluna verilen her şey, geçici bir yaşantı ve zevkten ibarettir.[68] Bu nedenle dünya hayatı, doğru ve yararlı işlerle insanlığa faydalı çabalarla yaşanmalıdır. Mümin olarak dünya ve âhiret için sâlih ameller işleyen cennete girecek ve kendisine hesapsız nimetler verilecektir.[69]

61 Âl-i İmrân 3/185.
62 Kehf 18/46.
63 Ankebût 29/64.
64 Kehf 18/45.
65 Yûnus 10/24.
66 Hadîd 57/20.
67 Muhammed 47/36.
68 Şûrâ 42/36.
69 Mü'min 40/40.

Kur'ân-ı Kerîm, dünya hayatının geçici olduğunu bahçe sahibi iki adamın örneğiyle de açıklamaktadır. Allah Teâlâ bunlardan birine iki üzüm bağı vermiş, bağların etrafını hurmalarla donatmış, aralarında da ekin bitirmişti. Bağlar, eksiksiz bütün ürünlerini vermişti. İki bağın arasından bir de ırmak akmaktaydı. Dünyada kendisine verilen nimetlerin şükrünü edâ etmek yerine şımararak yoldan çıkan bu bağın sahibi, gittikçe Allah'tan uzaklaşarak haddini aşmaya başlar. Kendinde bir güç olduğunu sanarak, bu nimetlerin kuruyup yok olacağına hiç ihtimal vermez.[70] Kıyametin kopmayacağını, aksi olsa bile kesinlikle öte dünyada Allah katında derecesinin daha iyi olacağını söyler. Allah tarafından kendisine bir üstünlüğün bahşedildiğini düşünerek kibirlenir ve sahip olduğu malın mülkün kendi eseri olduğuna inanır.[71] Hâlbuki bu, onun Allah'ı inkâr ettiği mânasına gelmektedir.[72] Bu örneğin bir benzeri Kalem sûresindeki "bahçe sahipleri" kıssasıyla da canlı bir tablo olarak anlatılır.[73] Bu dünyadaki nimetlerin fâni olduğu gerçeğini kabul eden kimse, âhiret yurdunun daha hayırlı ve sonsuz olduğunu anlayacaktır.[74] Bu yüzden âhiret hayatı Kur'ân'da *dârü'l-karâr*[75] yani artık ölümün olmadığı "ebedî hayat" olarak tanımlanmıştır.[76]

Kur'ân'a göre dünyanın ve dünyada kurulu bu düzenin kendisi de gelip geçicidir. Günü gelince kıyamet kopacak, dünyadaki düzen bozulacak ve yeryüzü yok olup gidecektir. Kur'ân, bu gerçeği insanın zihnine yerleştirmek için pek çok âyette o anı anlatır. O gün dağlar yürütülecek, yeryüzü dümdüz görünecektir.[77] Güneş dürülecek, yıldızlar da bulanıp sönecek, dağlar yürütülecek, gebe develer salıverilecek, yaban hayatı yaşayan canlılar toplanacak, denizler kaynatılacak ve her şey yok olacaktır. Bütün bunların ardından Allah, hiç kimseyi geride bırakmaksızın âhirette tekrar toplayacaktır.[78]

Kur'ân, fâni dünya hayatını âhirete tercih edenlerin doğru yoldan çıkanlar olduğunu söyler.[79] Esasen insanoğlunun Yüce Allah'ın verdiği nimetlerden yararlanması, yeryüzünü imar edip bayındır bir hâle getirmesi, mal-mülk, iktidar ve güç sahibi olması kınanan bir durum değildir. Ancak bu faaliyetlerini yalnız Yüce Allah'ın buyrukları çerçevesinde yerine getirmesi gerekir. Nitekim Allah'ın peygamberleri,

70 Kehf 18/32-35.
71 Kehf 18/36; Kasas 28/78.
72 Kehf 18/37-41.
73 Kalem 68/17-33.
74 En'âm 6/32.
75 Mü'min 40/39.
76 Mü'min 40/39: Taberî, XX, 329-330.
77 Kehf 18/47.
78 Tekvîr 81/1-6; Kehf 18/47.
79 Nâziât 79/37-39.

bir taraftan hak ve hakikatin sınırları olan helâl ve haramları açıklamışlardır. Diğer taraftan da insanların hak yoldan sapmamaları, sapanların da hakka dönmeleri için çalışmışlardır. Kur'ân, Allah'ın huzurunda vereceği hesabı unutup bütün işlerini dünyada üstünlük elde etmek için yapanları şöyle uyarmaktadır: *"Kim bu geçici dünyayı isterse burada istediğimiz kimseye dilediğimiz şeyleri veririz, sonra da onu cehenneme göndeririz, oraya kınanmış ve kovulmuş olarak girer."*[80] Çünkü bu insanlar, Allah'ın buyruklarını ve bunların taşıdığı değeri unutmuşlardır. Bu âyetler Mekke'nin putperestleri gibi davranan Münafıkları tasvir etmektedir.[81] Zira Mekke'nin ileri gelenleri, âhiret hakkında tamamen gaflet içerisindeydiler.[82] Yine onlar, sadece dünyanın imkânlarını ve gücünü elde etmek için yaşayan ve yaptıklarının hesabını vermeyi akıllarına getirmeyen kimselerdi. Bundan dolayı da insanları Allah yolundan alıkoymaktaydılar. Adaletten, doğruluktan ve merhametten uzak duran sapkın bir tutum içindeydiler.[83] Birçok âyette Kur'ân-ı Kerîm, âhireti unutup dünyaya bağlanmayı Müşriklerin bir özelliği olarak sayar. Böylesi inkârcılar, *"Doğrusu siz çabucak gelip geçen dünyayı seviyor, âhireti ise bir yana bırakıyorsunuz."* âyetiyle uyarılmışlardır.[84] Bunlar, ileride kendilerini bekleyen o zor günü bir yana bırakarak geçici olan dünyada yasak ve kötü olan işleri yapmayı sevenlerdir.[85] Müşrik, münafık ya da mümin olsun dünyayı âhirete tercih edenlerin dünyada yaptıkları boşa gidecek, amelleri de geçersiz olacaktır.[86] Nitekim Tevbe sûresindeki bir âyet,[87] dünya hayatını âhirete tercih etmenin ilginç bir örneğini vermektedir. Burada Tebük Savaşı esnasında *"Allah yolunda seferber olun."* denildiğinde yerine çakılıp kalan Müminler şöyle uyarılmışlardır: *"Yoksa âhiretten vazgeçip dünya hayatıyla yetinmeye razı mı oldunuz?"*

Müminler, dünya ve âhireti insanoğlu için takdir edilen hayatın iki ayrı aşaması olarak görürler. Bundan dolayı Allah'a yalvararak O'ndan dünyada ve âhirette kendilerine iyilik yazmasını ve ateşin azabından kendilerini korumasını dilerler.[88] Yeri geldiğinde Allah yolunda her türlü fedakârlıkta bulunur, bu yolda başlarına gelenlere sabrederek Allah'ın yardımını umarlar. Bu yüzden Allah onlara, iyi ve yararlı davranışlarına karşılık hem dünya nimetini, zafer ve ganimeti hem de âhiretin güzel

80 İsrâ 17/18: Kurtubî, XIII, 49.
81 İsrâ 17/18: Kurtubî, XIII, 48-49.
82 Rûm 30/7: Kurtubî, XVI, 400.
83 İbrâhîm 14/3.
84 Kıyâme 75/20-21.
85 İnsân 76/27.
86 Hûd 11/16: Kurtubî, XI, 86-87.
87 Tevbe 9/38: Taberî, XI, 460.
88 Bakara 2/201.

mükâfat ve nimetlerini verir. Çünkü Allah, iyilik yapanları sever.[89] Yakarışlarına karşılık Yüce Allah, kendisine karşı gelme korkusu taşıyanlara, zekâtı verenlere ve âyetlerine inananlara rahmetini yazacağını müjdelemiştir.[90] Âhiret kazancını isteyenlerin kazançlarını arttıracağını, dünya kazancını tercih edenlere de dünyalık vereceğini, ama onların âhirette bir payı olmayacağını bildirmiştir.[91] Bunun sebebi de *"onların âhireti inkâr edip dünya hayatını âhirete tercih etmeleri"*dir.[92]

Allah Teâlâ, insanoğluna dünya hayatı hakkında şu uyarıyı yapmıştır: *"Ey insanlar! Allah'ın verdiği söz gerçektir. Dünya hayatı sakın sizi aldatmasın, o aldatma ustası olan şeytan da Allah hakkında sizi kandırmasın."*[93] O (cc) insana, aklını başına getirecek şu soruyu da sorar: *"Kendisine güzel bir şey vaat ettiğimiz ve ona kavuşacak olan kimse, dünya hayatının geçici zevkini yaşattığımız sonra kıyamet gününde yargılanmak için huzura getirilecek biri gibi olur mu?"*[94] Bu uyarılara rağmen Allah'ı unutarak O'nun karşısına çıkacağına inanmayan, dünya hayatıyla yetinip onunla mutlu hisseden ve Allah'ın âyetlerini görmemekte ısrar edenler vardır. [95] Hem bunlar hem de *"Hayat ancak bu dünyada yaşadığımızdan ibarettir, biz bir daha diriltilecek değiliz."*[96] diyenlerin yeri, hak ettikleri için ateştir.[97] İşte bu, onların ne pahasına olursa olsun, her değeri çiğneyip geçici dünya hayatını sonsuz âhiret hayatına tercih etmelerindendir.[98] Kur'ân'da bunun en çarpıcı örneği, gücüne dayanarak haksızlık eden Kārûn'un kıssası ile verilir.[99] Allah Teâlâ, Hz. Mûsâ'nın kavminden olan Kārûn'a sadece anahtarlarını, ancak güçlü kuvvetli bir ekibin taşıyabildiği hazineler vermişti. Buna karşılık o, dünya ziynetlerinin geçiciliğini unutarak şımarmış, Allah'a karşı sorumluluğunu unutmuş, nasihat de dinlemeyerek Allah'ın yeryüzünde yarattığı düzeni bozacak işler yapar, adaleti çiğner olmuştu. Sahip olduğu serveti de kendisinde bulunan üstün özellikler sayesinde kazandığını düşünmekteydi. Öyle ki kulluk bilincine sahip insanların uyarılarına rağmen bazı kimseler ona özenmekteydiler.[100] Sonra gün gelmiş, Yüce Allah onu evi barkıyla birlikte yerin dibine geçirmişti. Allah'a karşı ona yardım edecek hiçbir adamı olmadığı gibi, o kendi kendini

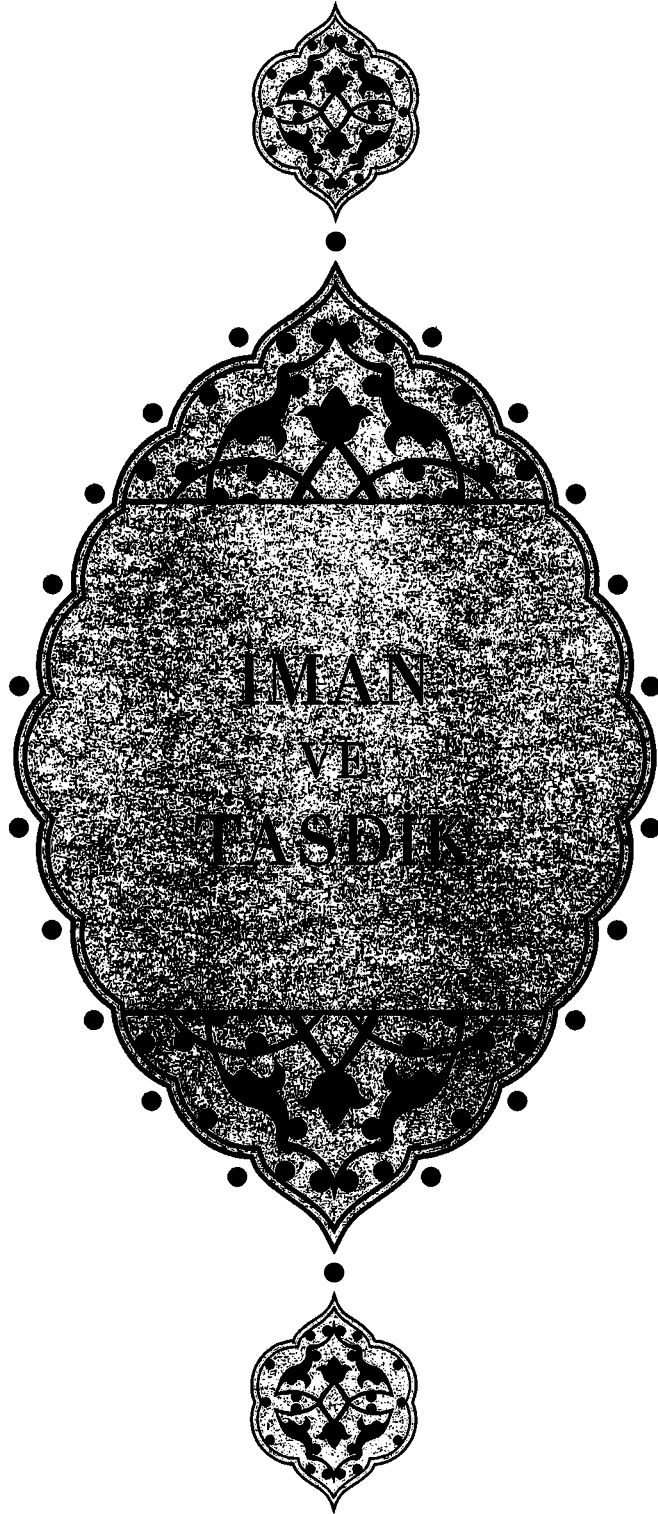
89 Âl-i İmrân 3/148.
90 A'râf 7/156.
91 Şûrâ 42/20; ayrıca bk. İsrâ 17/18.
92 Nahl 16/107: İbn Atıyye, V, 414-415.
93 Fâtır 35/5: Zemahşerî, V, 140.
94 Kasas 28/61.
95 Yûnus 10/7-8.
96 En'âm 6/29.
97 Yûnus 10/8.
98 Nahl 16/107.
99 İbrâhîm 14/3.
100 Kasas 28/76-80.

de kurtaramamıştı.[101] Daha dün onun yerinde olmayı isteyenler bu defa kendi kendilerini ayıplayarak düştükleri gafletten pişmanlıklarını şöyle dile getirmişlerdi: *"Yazıklar olsun bize! Demek ki Allah rızkı kullarından dilediğine bol, dilediğine de ölçülü veriyormuş. Allah bize lütufta bulunmuş olmasaydı, bizi de mutlaka yerin dibine geçirmişti. Vah ki vah! Demek inkârcılar iflâh olmazmış!"*[102] Bu kıssa dünya-âhiret dengesine ilişkin şu hakikati göstermektedir: Kārûn'dan dünya nimetlerinden uzak durması değil; Allah'ı ve âhireti unutmadan, haksızlık etmeden, büyüklenmeden, fakir fukarayı gözeterek yaşaması istenmişti.[103]

Sonuç olarak dünya, Allah'ın insanoğlu için yarattığı bir nimettir, ebedî yurt olan âhiret için bir sınama yeridir. İnsan bu dünyada var edilen güzellikler ve yaşaması için gerekli olanlarla bu dünyaya bağlı bir varlık olarak yaratılmıştır. Yeme içme gibi ihtiyaçları yanında sahip olma, diğer insanlarla bağ kurma, sevgi ve geleceğe yönelik emel ve tasarımlarıyla yaşama ihtiyacını da dünyada karşılamaktadır. Dolayısıyla bu dünya, ona yaşama sevinci veren doğal evidir. Ancak Kur'ân'da dünyanın âhiret karşısında geçici ve ona göre değersiz olduğu çokça vurgulanır. Çünkü buradaki nimetler bir süreliğine bu hayatta kalmak ve yaşamak içindir. Ancak bahsedilen bu durum, müminin dünyayı terk etmesi gerektiği anlamına da gelmez. Aksine âhireti kazanabilmek için her Müslüman'ın yerine getirmesi gereken toplumsal sorumlulukları vardır. Hz. Peygamber bu konuda Müminlerin rehberidir. Diğer taraftan vahyin ilk muhataplarına asıl yaşanmaya değer olanın âhiret hayatı olduğu konusu sıklıkla ifade edilmiştir. Çünkü onlar âhireti unutarak ve her türlü yanlış yolu da kullanarak bütün hayatlarını dünyadaki başarıya odaklanarak geçirmekte, âhireti yani yaptıklarının karşılığının verileceği bir yer olduğunu inkâr etmekteydiler. Bu yüzden onlar Kur'ân'da kınanmışlar, uyarılmışlar ve tuttukları bu yanlış yoldan dönmeye çağrılmışlardır. Onlardan bu kısa dünya hayatını, ebedî cennet nimetlerini kazanma aracı kılmaları istenmiştir. Çünkü her türlü nimeti ve güzellikleriyle dünya hayatı, Allah'ın koyduğu sınırlar çerçevesinde yaşandığında hem bu dünyada hem de öte dünyada Allah'ın hoşnutluğunu ve sevgisini kazanmanın yegâne fırsatıdır.

101 Kasas 28/81.
102 Kasas 28/82.
103 Kasas 28/77: Zemahşerî, IV, 523.

İMAN
VE
TASDİK

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

الٓمٓۚ ﴿١﴾ ذٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَۚ ف۪يهِۚ هُدًى لِلْمُتَّق۪ينَۙ ﴿٢﴾ اَلَّذ۪ينَ يُؤْمِنُونَ
بِالْغَيْبِ وَيُق۪يمُونَ الصَّلٰوةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَۙ ﴿٣﴾ وَالَّذ۪ينَ يُؤْمِنُونَ
بِمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمَٓا اُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَۚ وَبِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَۜ ﴿٤﴾ اُو۬لٰٓئِكَ عَلٰى
هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ وَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٥﴾

"Elif-lâm-mîm. İşte kitap. Onda asla şüphe yoktur. O, günahtan sakınanlar için bir rehberdir. Onlar ki, gayba iman ederler, namazı kılarlar, kendilerine verdiklerimizden hayra harcarlar. Sana indirilene ve senden önce indirilene iman ederler ve onlar âhirete kesin olarak inanırlar. Rableri tarafından gösterilen doğru yol üzerinde olanlar ancak onlardır ve kurtuluşa erenler de yalnızca onlardır."

(Bakara 2/1-5)

آمَنَ الرَّسُولُ بِمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْهِ مِنْ رَبِّه۪ وَالْمُؤْمِنُونَۜ كُلٌّ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِه۪
وَكُتُبِه۪ وَرُسُلِه۪ۜ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْ رُسُلِه۪ۗ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا غُفْرَانَكَ
رَبَّنَا وَاِلَيْكَ الْمَص۪يرُ ﴿٢٨٥﴾

"Allah'ın Elçisi Rabbinden kendisine indirilene iman etti. Müminler de (iman ettiler.) Her biri Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandılar ve şöyle dediler: 'O'nun elçileri arasında ayırım yapmayız.' ve 'İşittik, itaat ettik, bağışlamanı dileriz Rabbimiz; sonunda dönüş yalnız sanadır.'"

(Bakara 2/285)

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِه۪ وَالْكِتَابِ الَّذ۪ي نَزَّلَ عَلٰى رَسُولِه۪
وَالْكِتَابِ الَّذ۪ٓي اَنْزَلَ مِنْ قَبْلُۜ وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِه۪ وَكُتُبِه۪ وَرُسُلِه۪
وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالاً بَع۪يداً ﴿١٣٦﴾

"Ey iman edenler! Allah'a, Peygamberi'ne, Peygamberi'ne indirdiği Kitap'a ve daha önce indirdiği kitaba iman edin. Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve âhiret gününü inkâr eden kimse iyice sapıtmıştır."

(Nisâ 4/136)

اَحَسِبَ النَّاسُ اَنْ يُتْرَكُوا اَنْ يَقُولُوا اٰمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ ﴿٢﴾ وَلَقَدْ فَتَنَّا
الَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ اللّٰهُ الَّذ۪ينَ صَدَقُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْكَاذِب۪ينَ ﴿٣﴾

"İnsanlar, denenip sınavdan geçirilmeden, sadece 'İman ettik.' demekle bırakılacaklarını mı sanıyorlar? Andolsun ki biz, onlardan öncekileri de sınamıştık. Allah, elbette doğru olanları ortaya çıkaracaktır; yine O, yalancıları da mutlaka ortaya çıkaracaktır."

(Ankebût 29/2-3)

قَالَتِ الْاَعْرَابُ اٰمَنَّاۜ قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلٰكِنْ قُولُوا اَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ
الْا۪يمَانُ ف۪ي قُلُوبِكُمْۜ وَاِنْ تُطِيعُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ لَا يَلِتْكُمْ مِنْ اَعْمَالِكُمْ شَيْـًٔاۜ
اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَح۪يمٌ ﴿١٤﴾

"Bedevîler, 'İman ettik.' dediler. Onlara şunu söyle: Siz iman etmediniz. Fakat 'Boyun eğdik.' deyin. Henüz iman gönüllerinize yerleşmedi. Bununla beraber eğer Allah'a ve Resûlü'ne itaat ederseniz yaptığınız hiçbir şeyi boşa çıkarmaz. Allah çok bağışlayıcı, çok merhametlidir."

(Hucurât 49/14)

فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتّٰى يُحَكِّمُوكَ ف۪يمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا
ف۪ٓي اَنْفُسِهِمْ حَرَجاً مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْل۪يماً ﴿٦٥﴾

"Hayır, (Ey Peygamber!) Rabbine andolsun ki, aralarında çıkan anlaşmazlık hususunda seni hakem kılıp sonra da verdiğin hükümden içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın onu kabullenmedikçe ve boyun eğip teslim olmadıkça iman etmiş olmazlar."

(Nisâ 4/65)

وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَٓا اُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيَةٌ مِنْ رَبِّهٖۜ قُلْ اِنَّ اللّٰهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَٓاءُ
وَيَهْد۪ٓي اِلَيْهِ مَنْ اَنَابَۚ ﴿٢٧﴾ اَلَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللّٰهِۜ اَلَا
بِذِكْرِ اللّٰهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُۜ ﴿٢٨﴾

"İnkârcılar, 'Ona Rabbinden bir mucize indirilseydi ya!' diyorlar. De ki: 'Allah dilediğini saptırır, kendisine yöneleni de gerçeğe ulaştırır. Bunlar, iman edenler ve Allah'ı zikrederek gönülleri huzura kavuşanlardır. Bilesiniz ki gönüller ancak Allah'ı zikrederek huzura kavuşur.'"

(Ra'd 13/27-28)

وَالْعَصْرِۙ ﴿١﴾ اِنَّ الْاِنْسَانَ لَف۪ي خُسْرٍۙ ﴿٢﴾ اِلَّا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ ﴿٣﴾

"Zamana yemin ederim ki, insan gerçekten ziyandadır. Ancak iman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlar, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler başkadır."

(Asr 103/1-3)

وَالَّذ۪ينَ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِه۪ٓ اُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الصِّدّ۪يقُونَۗ وَالشُّهَدَٓاءُ عِنْدَ رَبِّهِمْۜ
لَهُمْ اَجْرُهُمْ وَنُورُهُمْۜ وَالَّذ۪ينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَٓا
اُو۬لٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْجَح۪يمِ ﴿١٩﴾

"Allah'a ve peygamberlerine iman edenler var ya, işte onlar Rableri katında özü sözü doğru kimseler ve şehitler mertebesindedirler. Mükâfatları ve nurları (âhirette) onları beklemektedir. İnkâr edip âyetlerimizi yalan sayanlar ise cehennemliktirler."

(Hadîd 57/19)

وَاعْلَمُوا اَنَّ فٖيكُمْ رَسُولَ اللّٰهِ لَوْ يُطٖيعُكُمْ فٖي كَثٖيرٍ مِنَ الْاَمْرِ لَعَنِتُّمْ
وَلٰكِنَّ اللّٰهَ حَبَّبَ اِلَيْكُمُ الْاٖيمَانَ وَزَيَّنَهُ فٖي قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ اِلَيْكُمُ الْكُفْرَ
وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ اُولٰٓئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ ﴿٧﴾ فَضْلًا مِنَ اللّٰهِ وَنِعْمَةً
وَاللّٰهُ عَلٖيمٌ حَكٖيمٌ ﴿٨﴾

"Bilin ki Allah'ın Elçisi aranızdadır. Birçok durumda o sizin dediklerinizi yapsaydı işiniz kötüye giderdi, fakat Allah size imanı sevdirdi ve onu gönlünüze sindirdi; inkârcılığı, yoldan çıkmayı ve emre aykırı davranmayı da size çirkin gösterdi. Allah tarafından bahşedilmiş bir lütuf, bir nimet olarak doğru yolu bulmuş olanlar işte bunlardır. Allah her şeyi bilmektedir, hüküm ve hikmet sahibidir."

(Hucurât 49/7-8)

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهُ حَيٰوةً طَيِّبَةً
وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ اَجْرَهُمْ بِاَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٧﴾

"Erkek olsun kadın olsun, kim inanmış bir insan olarak dünya ve âhirete yararlı işler yaparsa kesinlikle ona güzel bir hayat yaşatacağız ve böylelerinin ecirlerini de muhakkak surette yapmış olduklarının daha güzeliyle vereceğiz."

(Nahl 16/97)

Konunun Kavramsal Bağlamı

Allah Teâlâ insanı yarattıktan sonra onu yalnız, çaresiz, rehbersiz bırakmamıştır. Ona doğruyu gösteren hakikatleri sunmuştur. Kur'ân samimi bir imanın insanı sonsuz kurtuluşa ulaştıracağını anlatır. Elbette imanı destekleyen ve onunla birlikte olması gereken sâlih amelin de önemi büyüktür. Kur'ân gerçek Müminlerden örnekler verdiği gibi münafık ve inkârcılardan da örnekler verir, imanda samimiyetin değerini ortaya koyar. Konuyla ilgili âyetlere yakından bakıldığında, dinin inanç haritasının çizildiği anlaşılır. Nitekim âyetlerde "samimi bir imanın değeri, son nefese kadar onu özenle koruyup kuvvetlendirmenin gereği, sâlih amelin önemi, iman edilecek ilkeler, iman edenlerin özellikleri, kuşkular içindeki Münafıkların durumu, Müşriklerin âkıbeti, Ehl-i kitap'ın imana davet edilmesi" gibi konulara yer verilmesi bu durumu gözler önüne sermektedir.

İman kelimesi sözlükte korku anlamındaki *havf*in zıddıdır.[1] *E-mi-ne* kökünden gelen *iman*; "güvenme, boyun eğme, şeriatın kabul edilmesi" anlamındadır.[2] Aynı zamanda *iman* tasdik anlamına da gelir.[3] Kur'ân'da Mümin, tasdik eden anlamındadır.[4] *İman* kelimesinin terim anlamı ise kalben inanmak, dil ile bu imanı ifade etmek, ikrar etmektir. Kişi, dili ve yaptıklarıyla iman iddiasında bulunsa da kalben buna inanmazsa münafıktır. İmanı reddeden ise kâfirdir.[5] İman kelimesinin onaylayıp kabul etme, korkup sakınma ve amel yönüne özellikle dikkat çekilir. Buna göre iman; Yüce Allah'a, O'nun varlığına ve birliğine, kitaplarına, peygamberlerine, meleklerine ve âhirete inanmayı dil ile söylemek ve bunu davranışlarla onaylamak anlamını taşır. İnanç, söz ve eylem birbirini tamamlar ve bunlardan biri dışarıda bırakılamaz.[6]

1 Halîl b. Ahmed, I, 90; Cevherî, V, 2071; Fîrûzâbâdî, s. 1176.
2 Fîrûzâbâdî, s. 1176.
3 Cevherî, V, 2071; Fîrûzâbâdî, s. 1176.
4 Yûsuf 12/17; Halîl b. Ahmed, I, 90; İbn Fâris, I, 135.
5 Cürcânî, s. 41.
6 Bakara 2/3: Taberî, I, 240-241.

Tasdik kelimesi ise yalanın karşıtı olan[7] *sa-de-ka* kökünden gelir. Kur'ân'da *tasdik* "inanma ve doğrulama" anlamında kullanılır.[8] *Sıddîk*, yaptıklarıyla sözünü doğrulayan, her zaman yaptıklarıyla söyledikleri uyumlu olan kimse için kullanılır.[9] Âyetlerde imanın *yakîn* özelliğinden bahsedilir.[10] *Yakîn*, şüphenin ortadan kaldırılmış olmasını ve kesin bir inancın varlığını ifade eder.[11] Aynı zamanda konuyla ilgili bilginin doğru olduğunu gösterir.[12]

Kur'ân'da iman konusu bağlamında kullanılan kelimelerden biri de *itmi'nân*dır.[13] İman ile aynı kökten gelen *itmi'nân* kelimesi sözlükte "sükûn ve huzur bulma" anlamındadır.[14] Bu kelimenin geçtiği *"Ey imanın huzuruna kavuşmuş insan!"*[15] âyetinde imanla huzur bulmuş insandan söz edilir. *"Bilesiniz ki gönüller ancak Allah'ı zikrederek huzura kavuşur."*[16] âyetinde de zikrullah ile tam bir huzur ve sükûnete kavuşmuş kalp dile getirilir. Hz. İbrâhim'in *"… Hayır inanıyorum, fakat kalbim itmi'nân bulsun diye…"*[17] şeklindeki cevabında ise *yetmeinne* fiili tam anlamıyla imanı, sükûneti anlatır.[18] Âyetlerde tam bir iman hâlini ifade eden kullanımlardan biri de *zann* kelimesidir. Rableriyle buluşacaklarına kesin olarak iman edenlerden bahseden âyetlerde *zan* kelimesi bu anlamdadır.[19]

Kur'ân-ı Kerîm, öncelikle Allah'ın varlığına iman etmeyi emreder.[20] Bu imanı, sağlam bir kulpa yapışmaya benzetir.[21] Bilindiği gibi gerçek

---

7 Halîl b. Ahmed, II, 384; Ezherî, VIII, 355.
8 Zümer 39/33.
9 Cevherî, IV, 1506.
10 Bakara 2/4, 118; Mâide 5/50; Neml 27/3; Lokmân 31/4; Câsiye 45/4, 20.
11 Halîl b. Ahmed, IV, 413.
12 Cevherî, VI, 2219.
13 Bakara 2/260; Nisâ 4/103; Yûnus 10/7; Ra'd 13/28; Nahl 16/106; Hac 22/11; Fecr 89/27.
14 Halîl b. Ahmed, III, 61; Ezherî, XIII, 377.
15 Fecr 89/27.
16 Ra'd 13/28.
17 Bakara 2/260.
18 Ezherî, XIII, 377.
19 Bakara 2/46, 249; Hâkka 69/20.
20 Bakara 2/177, 285; Nisâ 4/136; Hadîd 57/7-9.
21 Bakara 2/256.

kurtuluş için şirkten uzak bir iman gerekir.[22] Ancak imanın sâlih amelle birlikte bulunması önemlidir.[23] İman edip sâlih amel işleyenler için en güzel karşılık[24] olan cennet vardır.[25] Diğer yandan indirilen âyetler Müminlerin imanına iman katarken Münafıkların inkârlarını arttırır.[26] Ehl-i kitap, Kur'ân'a ve Hz. Peygamber'e imana çağrılır.[27] İman imtihanla birlikte yer alır. İman edenlerin imtihana çekileceği[28] beyan edilir. Birçok Medenî âyette de iman cihadla birlikte zikredilir, iman edenlere Allah yolunda cihad etmeleri emredilir.[29]

Kur'ân'da şu kavramlar iman ile olumlu anlam ilişkisi içerisindedir: *Şükr, tevbe* ve *inâbe* (yönelme, sığınma), *tevekkül* (güvenme), *recâ* (ümit), *havf* (korku), *haşyet* (korkma), *rızâ* (razı olma), *sabır, ihlâs* (samimiyet), *takvâ, velâyet* (dostluk), *birr* (iyilik), *hidayet* (doğru yolu bulma), *hudû'* (boyun eğme), *huşû'* (saygıyla boyun eğme), *istikamet* (doğruluk), *hayır, hasene* (iyilik), *ihsan* (bir işi en güzel şekilde yapmak, Allah'a samimiyetle kulluk etmek), *adl* (adalet), *ihbât* (boşa çıkarma), *salâh* (doğruluk), *tezekkî* (arınma), *zekât, amel, amel-i sâlih, rüşd* (olgunluk), *hay* (hayat), *ma'rûf* (iyilik). İman ile karşıt anlam ifade eden kavramlar ise şunlardır: *Küfr* (inkâr etme), *cahd* (bilerek inkâr etme), *inkâr, irtidad* (dinden dönme), *şirk* (Allah'a ortak koşma), *ilhâd* (dinden çıkma). Kur'ân'da şu kavramlar da iman ile olumsuz anlam ilişkisi içerisinde kullanılır: *Kibr* (büyüklenme), *fücûr* (günah), *dalâlet* (sapkınlık), *nifak* (ikiyüzlülük), *istiğnâ* (kendini yeterli görme, beğenme), *gurur* (aldanma), *zan* (şüphe), *zulüm* (haksızlık), *bağy* (itaat sınırını aşma), *i'tidâ* (saldırma), *şek* (şüphe), *lebs* (şüphe).

---

22 En'âm 6/82.

23 Bakara 2/25, 82, 277; Âl-i İmrân 3/57; Nisâ 4/57, 122, 124, 173; Mâide 5/9, 93; Yûnus 10/4, 9; Hûd 11/23; İbrâhîm 14/23; Kehf 18/30, 88, 107; Meryem 19/60, 96; Tâhâ 20/112; Tegābün 64/9; Talâk 65/11.

24 Kehf 18/88.

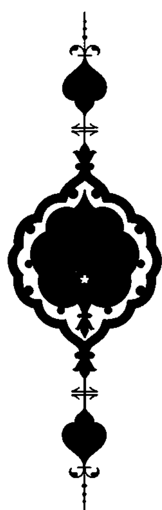
25 Meryem 19/60.

26 Enfâl 8/2; Tevbe 9/125.

27 Bakara 2/41; Nisâ 4/47.

28 Ankebût 29/2, 3.

29 Bakara 2/218; Âl-i İmrân 3/200; Nisâ 4/71, 76; Tevbe 9/20.

Firavun hiddetli bir şekilde *"Ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim, sonra da hepinizi asacağım."*[1] demişti. Nasıl olurdu? Kendisinden izin almadan nasıl olurdu da adamları Mûsâ'ya inanırdı? Oysa o, sihirbazları memleketin dört bir yanından özel olarak getirtmişti. Amacı, tek olan Allah'a iman etmeye çağıran Mûsâ'yı alt etmekti. Mûsâ, çok ileri gitmiş, gösterdiği mucizelerle Firavun'a meydan okumuştu. Asâsını yere atınca asâ bir yılan gibi kıvrılıyor, elini koynuna sokunca bembeyaz çıkıyordu. Bütün bunlar ancak bir sihir olabilirdi. Eğer konu sihirse emri altında çok güçlü sihirbazlar vardı. Onları çağırıp bu işe bir son verebilirdi. Halkın önünde bir sihir yarışması düzenlemek, hem kendi gücüne güç katar, hem de Mûsâ'nın halkın gözünde küçük düşmesini sağlardı. Böylece yarışma düzenlendi. Firavun'un güvenip değer verdiği sihirbazlar, bütün hünerlerini gösterdi. Yere attıkları sopalar ve ipler bir anda kıvrılarak akmaya başladı. Bu büyük bir sihirdi. Gösteriyi izleyen halk büyülenmiş gibiydi. Mûsâ tedirgin olmuştu. İlâhî uyarıyla irkildi: *"Asânı yere at!"*[2] İşte şimdi sihir sona ermiş, hakikat konuşmaya başlamıştı. Yere atar atmaz Mûsâ'nın asâsı koskoca bir ejderha oldu, sihirbazların bütün düzmece nesnelerini yutarak onların tüm oyunlarını bozdu. Bu hakikat karşısında sihirbazlar daha fazla dayanamadı. Mûsâ'yı üstün kabul etmekten, ona saygı göstermekten geri duramazlardı. Sonuçta dudaklarından şu ilâhî hakikat dökülüverdi: *"Âlemlerin Rabbine, Mûsâ ve Hârûn'un Rabbine iman ettik."*[3] Firavun kurduğu tuzağın aleyhine döndüğünü görünce tehditler savurmaya başladı. Emrine isyan eden sihirbazları ellerinden ve ayaklarından çaprazlama kesecek, onları asacaktı. O, bu tehditlerini savururken sihirbazlar, imanlarına sadık olduklarını haykırdılar. Olaya

---

1 A'râf 7/124.
2 A'râf 7/117.
3 A'râf 7/121-122.

şahitlik eden ve kendilerinden sonra gelen herkese örnek bir tavırla şöyle karşılık verdiler: *"Bize gelen bunca apaçık kanıtlara ve bizi yaratana karşı asla seni tercih edemeyiz. Artık sen neye hükmedeceksen et; ama sen ancak bu dünya hayatında hükmünü geçirebilirsin. Biz, hatalarımızdan ve bize zorla yaptırdığın sihirden ötürü bizi bağışlaması için Rabbimize kesin olarak iman ettik. Hayırlı ve sürekli olan Allah'tır."*[4] İşte bu, imanlarını samimiyetle tasdik edenlerin onurlu duruşuydu.

İMAN, İNSANI HUZURA KAVUŞTURAN BİR SEÇİMDİR

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهُ حَيٰوةً طَيِّبَةًۚ وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ
اَجْرَهُمْ بِاَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٧﴾

"Erkek olsun kadın olsun, kim inanmış bir insan olarak dünya ve âhirete yararlı işler yaparsa kesinlikle ona güzel bir hayat yaşatacağız ve böylelerinin ecirlerini de muhakkak surette yapmış olduklarının daha güzeliyle vereceğiz."

(Nahl 16/97)

Rabbimiz, insanın hakikati görebilmesi için müjdeleyici ve uyarıcı olarak peygamberler göndermiştir.[5] Peygamberler kendilerine vahyedilen ilâhî buyruklar sayesinde hakikati öğrenir[6] ve kesin bir imana ulaşır.[7] İnsanların kimi iman eder, kimisi inkâr eder. Yüce Allah'ın yaratıcı ve yoktan var edici olduğuna inanan ve bunu tasdik edenler kadar bu gerçeği ve doğruyu inkâr edenler de vardır.[8] İnsan, iman ve küfür arasında seçim hürriyetine sahiptir. Bununla birlikte Yüce Allah insana bu seçiminde yol gösterir. Doğru olanın bir ve tek olan Yüce Allah'a kulluk olduğu ona hatırlatılır. Yüce Allah'ın yaratıcı olduğu ve bütün kâinatın O'na boyun eğdiği

4 Tâhâ 20/72, 73.
5 En'âm 6/48.
6 Şûrâ 42/52.
7 En'âm 6/75.
8 Tegâbün 64/2: Mukātil b. Süleyman, VI, 351; Taberî, XXIII, 5.

bildirilir.[9] Yine Kur'ân'da göklerde ve yerde bulunanların Allah Teâlâ'yı anıp yücelttiği (*tesbih*), hükümranlığın ve övgünün (*hamd*) sadece O'na ait olduğu ilân edilir.[10] Yalnız insanlar değil yaratılmışlar arasında melekler de Yüce Allah'a iman eder. Müşriklerin meleklerle ilgili çarpık anlayışlarına karşın[11] Kur'ân, meleklerin iman ettikleri hakikatini şöyle hatırlatır: *"Arşı yüklenenler ile onun çevresinde bulunanlar Rablerini hamd ile tesbih ederler, O'na inanırlar ve Müminlerin bağışlanmasını dilerler..."*[12] Demek ki melekler Yüce Allah'tan başka ilâh olmadığını kabul eder.[13] Aynı zamanda Yüce Allah'a kulluk konusunda büyüklük taslamaktan da uzak dururlar.[14]

İmanın kulun seçimine bağlı olduğu Kur'ân'da birçok kez hatırlatılır: *"Eğer Rabbin dileseydi, yeryüzünde bulunanların hepsi topluca iman ederdi. Hâl böyleyken, mümin olsunlar diye sen insanları zorlayacak mısın? Allah'ın izni olmadıkça hiç kimsenin inanması mümkün değildir. O, akıllarını kullanmayanları inkâr bataklığında bırakır."*[15] Buna karşılık Yüce Allah insanları inanmak ve inanmamak arasında serbest bırakır. Bu âyetlerde akıl nimetini gerektiği gibi kullanmayanların kötü bir durumla karşılaşacağı belirtilir. İnkârcıların sorumluluğunun akıl nimetini hakkıyla kullanamamalarından kaynaklandığı ifade edilir. Ayrıca Hz. Peygamber'den "İnsanlar iman etmiyorlar, inkârcılıkta direniyorlar." diye hayıflanmaması istenir ve ona teselli verilir.[16] İman konusunun Yüce Allah'ın dilemesi ve iradesiyle ilgili olduğu,[17] herhangi bir beşerî müdahalenin alanı olmadığı ortaya konur.[18] Zira doğru yola eriştirmek, gözetip korumak beşer olan peygamberlere değil Yüce Allah'a aittir. Cenâb-ı Hak evrendeki düzenin tek sahibidir. O'nun izni olmadan hiç kimse iman edemez. Bundan dolayı zaman zaman Kur'ân'da Mekkeli Müşriklerin İslâm'ı din olarak seçmemelerinden dolayı, Hz. Peygamber'in üzülmemesi gerektiğine dikkat çekilir. O'na asıl görevinin tebliğ olduğu uyarısı yapılır.[19]

Muhatabın iman etmesi için yapılan bütün çabalar sonuçsuz kalabilir.[20] Küfürle kuşatılan, inat ve ısrarla hakikate karşı ilgisiz ve bazen saldırgan tutum

9 Âl-i İmrân 3/83; En'âm 6/95.
10 Tegābün 64/1.
11 İsrâ 17/40; Enbiyâ 21/26; Zuhruf 43/19.
12 Mü'min 40/7.
13 Mü'min 40/7: Mukātil b. Süleyman, III, 706.
14 Mü'min 40/7: Taberî, XX, 283.
15 Yûnus 10/99, 100.
16 Yûnus 10/99-100: Taberî, XII, 298-300; Râzî, XVII, 173; İbn Kesîr, VII, 404-405.
17 Mâide 5/48; Yûsuf 12/103; Nahl 16/93; Kehf 18/29; Şûrâ 42/8.
18 Şûrâ 42/48; Bakara 2/256; Âl-i İmrân 3/20; Yûnus 10/99; Nahl 16/82; Kasas 28/56; Gâşiye 88/21, 22.
19 Şûrâ 42/48: Taberî, XX, 536; İbn Kesîr, XII, 292-293; İbn Âşûr, XXV, 132.
20 Bakara 2/6, 7.

sergileyenlerin imanı seçme ihtimali zayıftır.[21] Doğru yol gösterildikten sonra inkâr yolunu seçenlere yönelik olumsuz bir karşılığın olduğu bildirilir.[22] Her iki hâlde de kişi Rabbine karşı sorumludur ve seçimlerinin karşılığını da yine Yüce Allah kusursuz adaletiyle belirleyecektir. Öyleyse peygamber de dâhil olmak üzere insanları hidayete davet edenin yapabileceği tek şey bildirmektir.[23] Buna karşılık insan kendi seçiminin sonucunu kesinlikle göreceğini, Yüce Allah'ın yaptıklarının karşılığını vereceğini de unutmamalıdır.[24]

Samimi bir imanla güzel ameller ortaya koyan kimseler için Allah Teâlâ, güzel ödüller müjdeler.[25] Bunun için en güzel çağrıyı doğrulamak ve kalbi kötü inanç ve düşüncelerden temizlemek gerekir.[26] Dolayısıyla amellerin Allah katında makbul olabilmesi sahih bir imana bağlıdır.[27] İman edenlere dünya hayatında nimetler verildiği gibi inkâr edenlere de nimetler verilir.[28] Ancak asıl ve kalıcı nimet olan cennete, ancak iman edip sâlih amel işleyenler girebilir: *"Erkek olsun, kadın olsun her kim iman etmiş olarak dünya ve âhiret için yararlı iyi işler yaparsa işte onlar da cennete girerler ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar."*[29] Öyleyse âhiret hayatında azaptan emin olmak için iman ve sâlih amel gerekir.[30]

"Allah kimi doğru yola iletmek isterse onun kalbini İslâm'a açar, kimi de saptırmak isterse göğe çıkıyormuş gibi kalbine darlık ve sıkıntı verir. Allah, inanmayanları işte böyle cezalandırır."[31] Peygamber Efendimize Allah Teâlâ'nın bir müminin göğsünü İslâm'a nasıl açtığı sorulunca *"Kişinin kalbine bir nur bırakır, kalbi İslâm ile sevinir, ferahlık duyar."* buyurmuştur. Ardından bunun nasıl anlaşılacağı kendisine sorulunca *"Bunun belirtisi sonsuzluk yurduna yönelmek, aldanma yurdundan uzak durmak, ölmeden önce ölüme hazırlanmaktır."* cevabını vermiştir.[32] Kuşkusuz iman, insanın kalbine huzur verir[33] ve iman insanların kendi iyiliğinedir.[34] İnanan ve Yüce

21 Bakara 2/88; Nisâ 4/155; Yûnus 10/33; Neml 27/81; Rûm 30/52-53; Yâsîn 36/7, 10.
22 Kehf 18/29: Taberî, XV, 244-245; İbn Kesîr, IX, 130.
23 Nahl 16/82; Ra'd 13/40.
24 Tegābün 64/2: İbn Kesîr, XIV, 17.
25 Nahl 16/97.
26 Tâhâ 20/75; Şuarâ 26/88, 89.
27 Tevbe 9/19; Yûnus 10/9; Enbiyâ 21/94; Mü'min 40/40.
28 Bakara 2/126.
29 Nisâ 4/124.
30 Nisâ 4/124, 147; Tâhâ 20/112; Tegābün 64/9; Talâk 65/11; Cin 72/13.
31 En'âm 6/125.
32 En'âm 6/125: Taberî, IX, 542-543; İbn Ebî Hâtim, IV, 1384.
33 Ra'd 13/28.
34 Nisâ 4/170.

Allah'a karşı gelmekten sakınanlar Yüce Allah'ın dostlarıdır.[35] Allah Teâlâ, iman eden kullarına aydınlığında yürüyecekleri bir nur bahşeder,[36] onları karanlıktan aydınlığa çıkarır.[37] Bu yönüyle iman ve Allah'a dayanmanın (tevekkül), şeytanın vesvese ve ayartmalarına karşı kalkan olduğu bilinmelidir.[38]

İman, huşû içinde boyun eğmeyi ifade eder. Bu nedenle Kur'ân gururu ve kibri nedeniyle imandan uzak kalanları kınar.[39] İmanı reddeden kibirli insanların iman edenleri küçümseyen yaklaşımlarını eleştirir. İmanın mal ve makam işi olmadığını hatırlatır.[40] Aslında hakikat karşısında imana yaklaşmayan, inkârı seçen kimseler kendileri için bâtıl bir yol çizer ve bâtıla,[41] cinlere,[42] putlara (*cibt*) ve sahte ilâhlara (*tâgūt*)[43] inanırlar. Şeytana ve şeytanın dostlarına, putlara kanıp onların yolundan giderler. Yüce Allah'ın verdiği nimetlere nankörlük ederek bu nimetleri Allah Teâlâ'dan başkasına nisbet ederler. Bilindiği gibi Mekkeli Müşrikler Allah'ın helâl kıldığı bazı hayvanları kendilerine haram kılmaktaydılar. Buna karşılık Allah'ın haram kıldığı leş, kan, domuz eti ve putlar adına kesilen hayvanları kendilerine helâl kılıyorlardı. Kısaca, onlar kendilerine göre bâtıl hükümler ileri sürüyorlardı. Oysa Yüce Allah hem nimet verme konusunda hem de diğer bütün konularda bir başkasının kendisine ortak koşulmasını reddeder.[44] İmanda sorumluluğun şahsiliği esastır.[45] Kişisel sorumluluk, peygamberlerin en yakınları için de geçerlidir. Hz. Nûh ve Hz. Lût Peygamberlerin hanımları Kâfirlerdendi.[46] Onlar hanımlarının azaptan kurtulması için hiçbir şey yapamadılar. Diğer yandan Allah Teâlâ'ya isyan eden, zalim Firavun'un eşi Âsiye ise iman edenlerden olmuştu.[47]

Son nefeste ve azap anındaki imanın kişiye bir faydası yoktur.[48] Kur'ân'da denizin dalgalarıyla boğuşup artık ölümü yakınında hissettiği vakitte Firavun'un hakikati dile getirdiği şöyle aktarılır:[49] *"İnandım ki, İsrâiloğullarının iman ettiğinden başka*

35 Yûnus 10/62-64.
36 Hadîd 57/28.
37 Bakara 2/257; Hadîd 57/9.
38 Nahl 16/99.
39 Neml 27/14.
40 Ahkāf 46/11.
41 Nahl 16/72; Ankebût 29/52.
42 Sebe' 34/41.
43 Nisâ 4/51.
44 Nahl 16/72: Taberî, XIV, 304; Mâtürîdî, VIII, 153; Râzî, XX, 84; İbn Kesîr, VIII, 333.
45 Sebe' 34/31, 32.
46 Tahrîm 66/10.
47 Tahrîm 66/11.
48 En'âm 6/158; Yûnus 10/51, 98; Secde 32/29; Mü'min 40/84, 85.
49 Yûnus 10/90: Mukātil b. Süleyman, II, 247; Taberî, XII, 274.

tanrı yokmuş! Ben de artık kendini O'na teslim edenlerden biriyim."[50] demiştir. Buna karşılık ona şöyle cevap verilir: *"Şimdi, öyle mi? Hâlbuki daha önce hep başkaldırmış ve bozguncular arasında yer almıştın."*[51] Aslında onun bu ifadesi, Allah'ın (cc) mutlak kudreti karşısında güçsüz kalışını itiraf anlamındadır. Başka hiçbir seçeneği kalmadığı böyle bir anda Firavun'un iman etmesinin bir anlamı kalmamıştır. Çünkü o, bütün hayatı boyunca Yüce Allah'a isyan etmeyi seçmiş ve yeryüzünde fesat çıkarmıştı. Dolayısıyla âyette daha önceden tövbe kapısı kendisine açıkken ve özgür seçimi için zaman varken hakikati kabul etmemesi eleştirilmiştir.[52] Netice itibarıyla bu imanı kendisine fayda sağlamamıştır.[53] Esasında gerçek imanın var olup olmadığını en iyi bilen Allah Teâlâ'dır. İnsanlar gerçek inançlarını gizleseler de açığa vursalar da kalplerinde gizli olanı Cenâb-ı Hak bilir.[54]

KUR'ÂN, İMAN İLKELERİNİ AÇIKLAR

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُٓوا اٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهٖ وَالْكِتَابِ الَّذٖى نَزَّلَ عَلٰى رَسُولِهٖ وَالْكِتَابِ الَّذٖٓى اَنْزَلَ مِنْ قَبْلُۜ وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِهٖ وَكُتُبِهٖ وَرُسُلِهٖ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعٖيدًا ﴿١٣٦﴾

"Ey iman edenler! Allah'a, Peygamberi'ne, Peygamberi'ne indirdiği Kitap'a ve daha önce indirdiği kitaba iman edin. Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve âhiret gününü inkâr eden kimse iyice sapıtmıştır."

(Nisâ 4/136)

Kur'ân'da iman edilmesi gereken konular *"Allah'a, âhiret gününe, meleklere, kitaplara ve peygamberlere iman"*[55] şeklinde beyan edilir. İman ilkelerinin ilki,

50 Yûnus 10/90.
51 Yûnus 10/91.
52 Yûnus 10/91: Taberî, XII, 279.
53 Yûnus 10/90: İbn Kesîr, VII, 396.
54 Âl-i İmrân 3/29; Nisâ 4/25; Hûd 11/5; Ankebût 29/10; Fâtır 35/38.
55 Bakara 2/177, 285; Nisâ 4/136.

Allah'a imandır.[56] Âyetler, Allah Teâlâ'nın yaratıcı olarak mutlak kudretine ve kâinattaki düzene dikkat çeker. Kâinattaki muhteşem düzen ve sistemli işleyiş, bütün bunları belli bir ölçüye göre yaratan Yüce Allah'ın varlığına ve birliğine işaret eder.[57]

Kitaba ve indirilen ilâhî emirlere iman etmek, iman ilkeleri içerisinde yer alır.[58] Gerek Hz. Peygamber'e indirilen Kur'ân gerekse diğer peygamberlere indirilen kitapların tamamına iman etmek gerekir.[59] Kur'ân'da, indirilen âyetlere iman edilmesi emredilir.[60] Daha önce gönderilen kitaplara iman eden Ehl-i kitap, Kur'ân'a da inanmaya çağrılır.[61] Kur'ân'a iman çağrısı karşısında Ehl-i kitap içerisinden olumlu yanıt verenler olduğu[62] gibi olumsuz yanıt verenler de olabilir.[63] Olumlu yanıt verenler âyetlerde övülür, onlar için ödüller olduğu haber verilir.[64] Kitaba iman, indirilen kitabın getirdiği ilkelere uygun yaşamayı gerektirir. Kur'ân'a iman etmeye çağrılan Yahudilerin sadece Tevrat'a inanacaklarını söylemeleri, fakat Tevrat'a aykırı hareket etmeleri eleştirilir. Çünkü Yahudiler Tevrat'ın birçok hükmüyle amel etmedikleri gibi çoğu zaman da ona aykırı fiil işliyorlardı. Örneğin Tevrat'a karşı gelip peygamberlerini öldürüyorlardı. Kur'ân'ın İsrâiloğullarından olmayan bir peygambere indirilmesine karşı çıkarak onu da inkâr ediyorlardı.[65]

Allah Teâlâ'ya ve gönderdiği kitaplara iman etmek, peygamberlere imanı zorunlu kılar. Birçok âyette Allah'a iman etme emri, peygambere iman emriyle birlikte yer alır.[66] Peygambere imanın reddedilmesinin ilâhî azaba sebep olacağı bildirilir: *"Kim Allah'a ve Resûlü'ne iman etmezse bilsin ki biz, Kâfirler için kavurucu bir ateş hazırladık."*[67] Allah'a ve Elçisi'ne iman etmeyen kimseler cehennem azabıyla tehdit edilir.[68] Yüce Allah'ın gönderdiği peygamberlerin hepsine iman etmek gerekir.[69] Aralarında ayrım yapmadan bütün peygamberlere iman edenler için ödüller vardır.[70] Eğer Ehl-i kitap kendilerine indirilen kitaba iman ettikleri gibi, son peygamber Hz.

---

56 Âl-i İmrân 3/52.
57 Yûnus 10/5, 6; Ra'd 13/8; Enbiyâ 21/22; Furkān 25/2; Rûm 30/8; Mü'min 40/64; Duhân 44/38, 39.
58 Bakara 2/4.
59 Bakara 2/4: Taberî, I, 250-251; Mâtürîdî, I, 32.
60 Âl-i İmrân 3/7; Mü'minûn 23/58; Secde 32/24.
61 Bakara 2/41; Nisâ 4/47; Tegābün 64/8.
62 Âl-i İmrân 3/53.
63 Âl-i İmrân 3/119.
64 Nisâ 4/162; Mâide 5/83-85.
65 Bakara 2/91-93: Taberî, II, 254-267; İbn Ebî Hâtim, I, 174-176; İbn Kesîr, I, 490-493.
66 Âl-i İmrân 3/179; Nisâ 4/171; A'râf 7/158; Hadîd 57/7; Tegābün 64/8, 9.
67 Feth 48/13; Nisâ 4/150, 151.
68 Feth 48/13: Taberî, XXI, 260.
69 Bakara 2/136; Âl-i İmrân 3/84; Ankebût 29/46.
70 Nisâ 4/152.

Muhammed'e (sas) de iman ederlerse kendilerine iki kat nasip ve sevap verileceği bildirilir. Yani Cenâb-ı Hak, biri önceki peygamberlere, biri de Hz. Muhammed'e iman sebebiyle onlara iki ayrı mükâfat verecektir.[71]

Kur'ân'da insanlara iman edenlerle inkâr edenlerin hesaba çekileceği, ödüllendirme ve cezalandırmanın gerçekleşeceği âhirete iman etmeleri emredilir.[72] Zira âhirete iman eden kimseler, ibadetlerinde mükâfatı uman, günahın cezasından çekinen kimselerdir.[73] Âyetlerde âhirete iman, Yüce Allah'a imanla birlikte anılır.[74] Allah'a ve âhiret gününe iman ederek sâlih amel işlemenin kurtuluşa ve ilâhî mükâfata vesile olacağı belirtilir.[75] Âhirete imanı reddetmek ise ilâhî azabın sebebidir.[76]

Kur'ân-ı Kerîm'in dikkat çektiği hususlardan biri de kader konusudur.[77] Kader, Cenâb-ı Hakk'ın canlı-cansız bütün yarattıklarına dair ezelî planıdır. Nitekim Kur'ân'da kader ve takdir kelimeleri Yüce Allah'a nisbet edilir. Aynı zamanda bu inanç Yüce Allah'ın ilim, irade, kudret ve yaratma sıfatlarına iman etmeyi zorunlu kılar. Şu âyetler Kur'ân'ın telkin ettiği kader inancının çerçevesini belirler: *"Yeryüzünde vuku bulan veya başınıza gelen hiçbir musibet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce bir kitapta yazılı olmasın. Kuşkusuz bu Allah'a göre kolaydır. Kaybettiklerinize üzülmeyesiniz ve O'nun size verdikleriyle şımarmayasınız diye (böyle yapmıştır). Allah kendini beğenen, böbürlenen hiç kimseyi sevmez."*[78]

İman konularından biri de gayba imandır. Gayba iman, beşerin duyu organlarıyla bilgi sahibi olamadığı, Rahmân'ın Kur'ân'da bildirdiği konuları kapsar. Bunlar cennet, cehennem, yeniden diriltilme, kıyamet gibi konulardır.[79] Birçok Kur'ân âyeti gaybdan bahseder ve gaybın önemine vurgu yapar.[80]

Kur'ân'da iman edilmesi gerekli unsurlardan bahsedilirken önemli bir ilke üzerinde durulur: İmana şirkin karıştırılmaması. Tevhid üzere iman, sağlam bir kulpa yapışmaya benzetilir.[81] Gerçek kurtuluşun şirkten uzak bir imanla mümkün olduğu bildirilir: *"İnanıp da imanlarına herhangi bir zulüm (şirk) bulaştırmayanlar var ya,*

---

71 Hadîd 57/28: Taberî, XXII, 431-441; Mâverdî, V, 485; İbn Kesîr, XII, 436.
72 Bakara 2/46; Mü'minûn 23/74; Neml 27/3; Lokmân 31/4; Sebe' 34/21.
73 Neml 27/3: Taberî, XVIII, 6-7.
74 Bakara 2/8, 126; Âl-i İmrân 3/114; Tevbe 9/99.
75 Bakara 2/62; Mâide 5/69.
76 İsrâ 17/10.
77 Furkān 25/2; Ahzâb 33/38; Yâsîn 36/38; Kamer 54/49.
78 Hadîd 57/22-23.
79 Bakara 2/3: Taberî, I, 241-242.
80 Âl-i İmrân 3/44; Mâide 5/94; En'âm 6/59, 73; Yûnus 10/20; Hûd 11/123; Yûsuf 12/102; Ra'd 13/9.
81 Bakara 2/256.

işte güven onlarındır ve onlar doğru yolu bulanlardır."[82] Bu âyet inince Müslümanlar hayat boyunca zulümden uzak kalmanın kendileri için mümkün olmadığını düşünerek korkuya kapılmışlardır. Bunun üzerinde Hz. Peygamber âyete açıklık getirerek âyette sözü edilen zulüm ile şirkin kastedildiğini ifade etmiş ve Müslümanları rahatlatmıştır.[83] Putlara tapmak suretiyle Yüce Allah'a şirk koşanlar zulüm içindedir.[84] Bu yüzden Yüce Allah'a ortak koşarak iman edenler uyarılır.[85] Bu kimselere Yüce Allah'a kullukta başka herhangi bir şeyi karıştırmamaları, ibadeti sadece O'na tahsis etmeleri emredilir.[86]

İMANIN GÖSTERGESİ SÂLİH AMELDİR

وَالْعَصْرِۙ ﴿١﴾ اِنَّ الْاِنْسَانَ لَفٖي خُسْرٍۙ ﴿٢﴾ اِلَّا الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ ﴿٣﴾

"Zamana yemin ederim ki, insan gerçekten ziyandadır. Ancak iman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlar, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler başkadır."

(Asr 103/1-3)

İnanç, en genel anlamıyla Allah'ın (cc) indirdiği ilâhî vahyi kabul etmek demektir. Kur'ân, iman eden ve aklını kullanan kimselerin gönderilen ilâhî hakikatlerden[87] ve mucizelerden ibret aldığını belirtir.[88] Bu bakımdan iman edenler ile inat ve ısrarla inkâr yolunu tutanlar arasında fark vardır.[89] İndirilen âyetler Müminlerin imanını pekiştirirken Münafıkların ise inkârlarını arttırmıştı. Münafıklardan bir kısmı, indirilen sûre veya âyetlerden hangilerinin imanlarını artırdığını sorarak

82 En'âm 6/82.
83 En'âm 6/82: Taberî, IX, 370; İbn Ebî Hâtim, IV, 1333; Mâtürîdî, V, 130; Mâverdî, II, 138.
84 En'âm 6/82: Taberî, IX, 368.
85 Yûsuf 12/106; Zümer 39/3.
86 En'âm 6/82: Mukâtil b. Süleyman, I, 582; Taberî, IX, 368.
87 Hûd 11/17; Neml 27/1-3, 52, 77; Ankebût 29/49, 51; Câsiye 45/20.
88 Bakara 2/248; Âl-i İmrân 3/49.
89 Fâtır 35/19-22.

Müminlerle alay ediyorlardı. Buna karşılık söz konusu âyetler Müminlerin imanını pekiştiriyor, kalplerine huzur veriyordu.[90] Öte yandan Münafıklar, imanlarının samimiyetine dair bazen açlık, kıtlık ve kişisel arzular bazen de savaş gibi konularda deneniyorlardı. Bu denemeler onların gerçek ve çirkin yüzlerini açığa çıkarmaya vesile oluyordu.[91] Aslında bunlar, Münafıkların hatalarından tövbe ederek hakikate yönelmeleri için bir fırsattı. Fakat onlar bu fırsatı değerlendiremiyor ve hakikatten yüz çeviriyorlardı.[92]

İman, kişinin kâinata ve olaylara bakışını da etkiler. Yerlerde ve göklerde, ikisi arasında bulunanlarda var olan düzen, denge ve sistemli işleyiş[93] ile tarihî kalıntılar[94] ibret almak isteyen, imanın hakikatini arayan yahut bulan kimseler için ibret olur.

İman, güzel bir ağaç gibidir, bu nadide benzetme âyette şöyle anlatılır: *"Allah'ın nasıl bir misal getirdiğini görmedin mi? Güzel söz, kökü sabit, dalları gökte olan güzel bir ağaç gibidir. O ağaç, Rabbinin izniyle her zaman meyvesini verir..."*[95] Âyetteki "güzel söz" ile iman[96] ve kelime-i tevhid[97] kastedilir. Ağacın her zaman meyve vermesi müminin gece gündüz Allah'a itaat etmesini; dallarının göğe yükselişi, iman vesilesiyle müminin amelinin göğe yükselmesini temsil eder.[98]

İmanın gerçek mânasını bulabilmesi için sözle imanın dile getirilen imanın yanında içten bir doğrulama ve eylemin bulunması gerekir. Bu açıdan Kur'ân'da sözle inandıklarını söyleyen, fakat gerçekte inanmayan Münafıklar gündeme getirilir.[99] Evs ve Hazrec kabilelerine mensup Münafıklardan bazıları Müminlerle karşılaştıklarında hakikate iman ettiklerini açıkça söylüyorlardı. Kendi aralarında baş başa kaldıklarında ise bunun aksini ifade ediyorlardı. Benzer şekilde Medine döneminde bir kısım Yahudiler sözle Müslüman olduklarını ortaya koyuyorlardı. Ancak diğer taraftan Müslümanlara zarar vermek ve onları içeriden çökertmek için türlü entrikalar çeviriyorlardı.[100] Bu tür kimseler iman iddiasında bulunsalar da kalplerindeki inkârdan dolayı gerçekten iman etmiş sayılmazlar.[101] İmanlarındaki eksiklik

---

90 Tevbe 9/124: Taberî, XII, 88-89; Mâverdî, II, 416; İbn Kesîr, VII, 321-322.

91 Tevbe 9/126: Taberî, XII, 91-94; İbn Ebî Hâtim, VI, 1915-1916; Mâverdî, II, 417; İbn Kesîr, VII, 322.

92 Tevbe 9/126: Taberî, XII, 91.

93 Bakara 2/164; Âl-i İmrân 3/190; En'âm 6/97-99, 126; Yûnus 10/5, 67.

94 Ankebût 29/35.

95 İbrâhîm 14/24-25.

96 İbrâhîm 14/24: Taberî, XIII, 634.

97 İbrâhîm 14/24: Mukātil b. Süleyman, II, 404; Taberî, XIII, 635.

98 İbrâhîm 14/24: Taberî, XIII, 635.

99 Bakara 2/8; Âl-i İmrân 3/167; Mâide 5/41.

100 Bakara 2/8: Taberî, I, 275-279; İbn Kesîr, I, 282-283.

101 Bakara 2/8: Taberî, I, 279.

nedeniyle, Münafıkların göstermelik yaptıkları bütün amelleri boşa gider.[102] İmanın kalp, dil ve amel yönüne dikkat çeken bir diğer âyette bedevîlerin iman ettiklerini söylemeleri üzerine *"Siz iman etmediniz. Fakat 'Boyun eğdik.' deyin. Henüz iman gönüllerinize yerleşmedi."*[103] şeklinde cevap verilmiştir. Çünkü onlar ölümden yahut esir alınmaktan korkarak teslim olmuştur.[104] Âyette imanın İslâm'dan daha özel bir anlam taşıdığına işaret edilir.[105]

İman edenler, Allah'ın emrettiği ilkelere, haber verdiği hükümlere karşı dikkatle hareket ederler.[106] Kur'ân, Müminlerin taşıması gereken başlıca özelliklerden şöyle bahseder: Onlar Allah'ın âyetleri hakkında bilgisizce tartışmaya girmezler.[107] Zulüm, haram ve haksız kazançtan, yalandan kaçınırlar.[108] Allah Teâlâ'ya ve Resûlü'ne itaat ederler.[109] O'nun hükümlerini uygularlar.[110] Aslı esası bilinmeyen söylentilere kapılmazlar, insanların onurlarının örselenmesine sebep olan iftiraların yayılmasına fırsat vermezler.[111] Alay edici, karalayıcı, küçük düşürücü ifade ve tavırlardan kaçınırlar.[112] İnkâr edenlerle yakın dostluk kurup Müslümanların aleyhine olacak şekilde onlarla birlikte hareket etmezler.[113] Cenâb-ı Hakk'a derin bir muhabbetle bağlanırlar, O'nun buyruklarına tam bir teslimiyetle uyar, sadece O'na tevekkül eder ve dayanırlar. [114] Büyük günahlardan ve hayâsızlıklardan sakınır, öfkelerine hâkim olur ve bağışlayıcı bir tutum sergilerler.[115] Hakkı ve sabrı tavsiye ederler.[116] Namazı dosdoğru kılıp zekâtı verirler, dünya ve âhirete faydası olmayan boş işlerden uzak durarak iffet ve edeplerini korurlar.[117] Yüce Allah'tan korkup sakınarak her türlü kibirden uzak dururlar.[118] Rablerinin âyetlerine gönülden inanırlar.[119] Allah'ın adı yanlarında

---

102 Bakara 2/264.
103 Hucurât 49/14.
104 Hucurât 49/14: Taberî, XXI, 390-391.
105 Hucurât 49/14: İbn Kesîr, XIII, 174.
106 Bakara 2/232; Tevbe 9/18; Talâk 65/2.
107 Mü'min 40/35.
108 Bakara 2/228, 278; En'âm 6/118; A'râf 7/85, Hûd 11/86.
109 Nisâ 4/59; Enfâl 8/1; Mâide 5/57; Nûr 24/51; Mücâdele 58/22.
110 Nûr 24/2.
111 Nûr 24/12-17.
112 Hucurât 49/11.
113 Mâide 5/51.
114 Bakara 2/165; Âl-i İmrân 3/139, 172-173, 175; Nisâ 4/65; Tevbe 9/13; Ahzâb 33/22.
115 Şûrâ 42/37.
116 Asr 103/1-3.
117 Mü'minûn 23/1-11; Meâric 70/22-35.
118 Secde 32/15.
119 Mü'minûn 23/58.

anılınca kalpleri ürperir.[120] O'nun yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad ederler.[121] Cihad edenleri barındırırlar.[122] İyiliği emredip kötülükten sakındırırlar.[123]

İmanın sürekli korunması gerekir. Kur'ân iman edip bu imanına sadakatle bağlı kalan kimselerden söz eder. Kur'ân'ın *sıddîk* adını verdiği bu kimseler Yüce Allah'ın varlığına, birliğine inandıkları gibi bütün peygamberlere de iman ederler. İmanlarında samimiyet içerisindedirler.[124] İman ve onun gereği olan amel konusunda her an dikkatle hareket edilmesi gerekir. Zira insan nasıl yaşarsa o hâl üzere ölür.[125] Bu yüzden isyana, nankörlüğe düşmeden[126] tevhid üzere iman etmek[127] ve bu inancı yaşantıya aksettirmek gerekir.

Kur'ân, imanın dikkat çeken örneklerini anlatır. Ashâb-ı Kehf kıssası, iman etmiş gençlerin Allah Teâlâ'ya bağlılıklarını, inançları ve davaları uğrundaki gayret ve samimiyetlerini gözler önüne serer.[128] Tâlût'un ordusunda bulunan gerçek iman sahibi askerlerin, Câlût ve askerlerine karşı kararlı, cesaretli ve sabırlı duruşları da önemli bir örnek olarak sunulur.[129] Âyetler, Hz. İbrâhim ve ona iman edenlerin, şirk ve isyanı reddettiklerini, inkârcı kavimlerine karşı hakikati dile getirmekten geri durmadıklarını anlatır.[130] Hz. Mûsâ'nın kutsal topraklara girme emri karşısında, İsrâiloğulları arasından iki kişinin cesaretinden bahseder.[131] Kur'ân samimi bir imanın ve bunu cesaretle dile getirmenin önemini vurgular. Ancak canı korumak gerektiğinde de kalpteki imanı gizleme konusunda ruhsat verir. Nitekim ilk Müslümanlardan Ammâr, annesi Sümeyye ve babası Yâsir, Mekke'de kendilerini himaye edecek kimseleri olmadığı için, Müşriklerin ağır işkencelerine maruz kalmışlardı. Fakat imanları sebebiyle başlarına gelen bu sıkıntılara sabırla göğüs gerdiler. Bu süreçte annesi ve babası işkenceler sonunda şehit edilen Ammâr, dayanılmaz baskılar karşısında bir gün sırf bu zulümden kurtulmak maksadıyla putlar lehinde ve Hz. Peygamber'in aleyhinde konuşmak zorunda kaldı. Ancak Müşriklerin elinden kurtulur kurtulmaz doğruca Peygamberimizin yanına giderek başına gelenleri ona

120 Enfâl 8/2.
121 Tevbe 9/44; Hucurât 49/15.
122 Enfâl 8/74.
123 Tevbe 9/112.
124 Hadîd 57/19: Taberî, XXII, 412; Mâverdî, V, 479; İbn Kesîr, XIII, 425.
125 Âl-i İmrân 3/102: İbn Kesîr, III, 131.
126 Âl-i İmrân 3/102: Taberî, V, 637; İbn Kesîr, III, 130.
127 Âl-i İmrân 3/102: Mukātil b. Süleyman, I, 293; Mâtürîdî, II, 376.
128 Kehf 18/13-14.
129 Bakara 2/249.
130 Mümtehine 60/4.
131 Mâide 5/23.

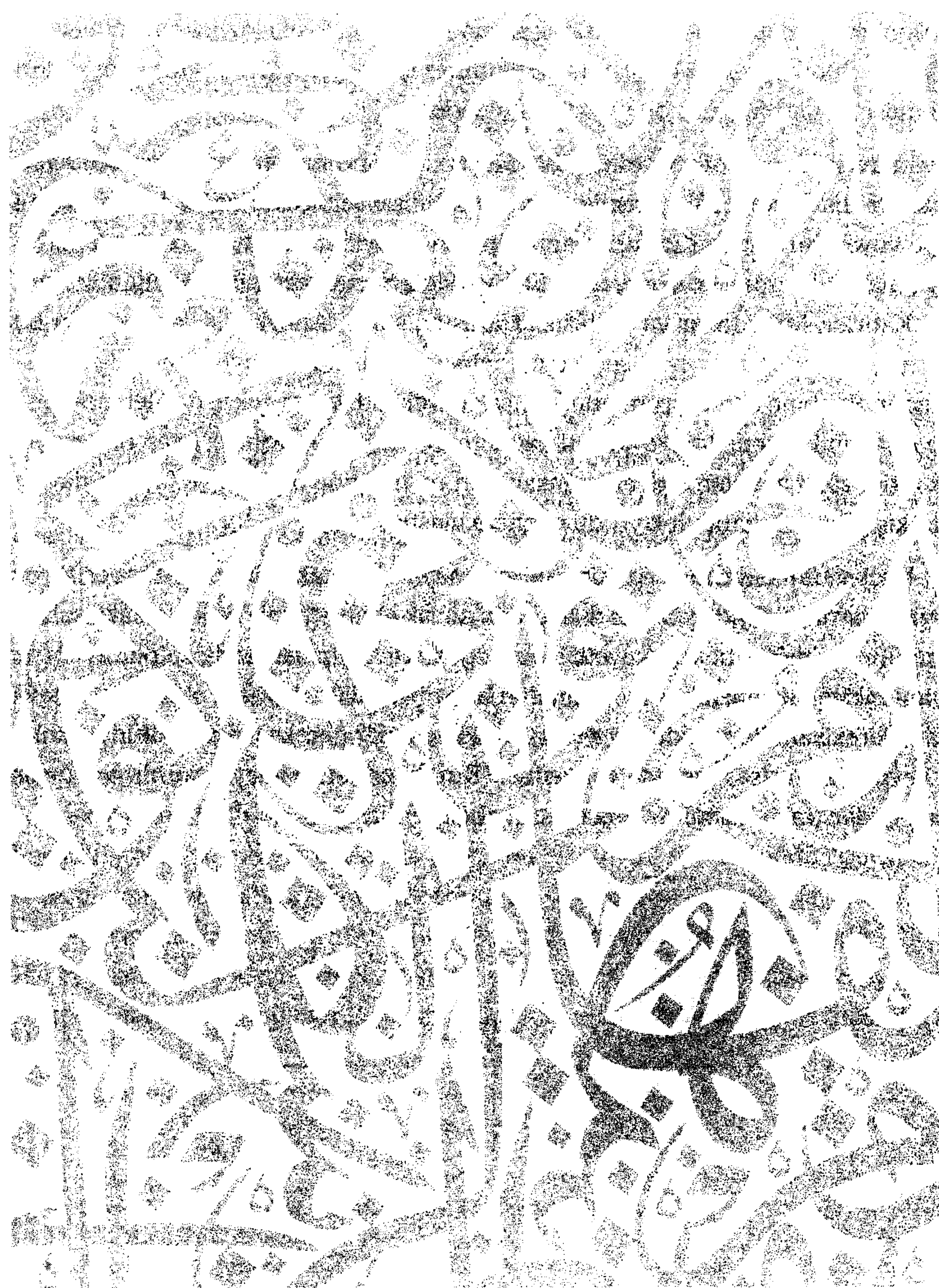
anlattı. Hz. Peygamber (sas) ona bu sözleri söylerken kalbinde neler hissettiğini sordu. Ammâr da iman ile dolu olan kalbinde en ufak bir değişiklik ve sapma olmadığını söyledi. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz işkenceye uğrarsa yine aynı sözleri söylemesinin bir mahzuru bulunmadığını ifade etti.[132]

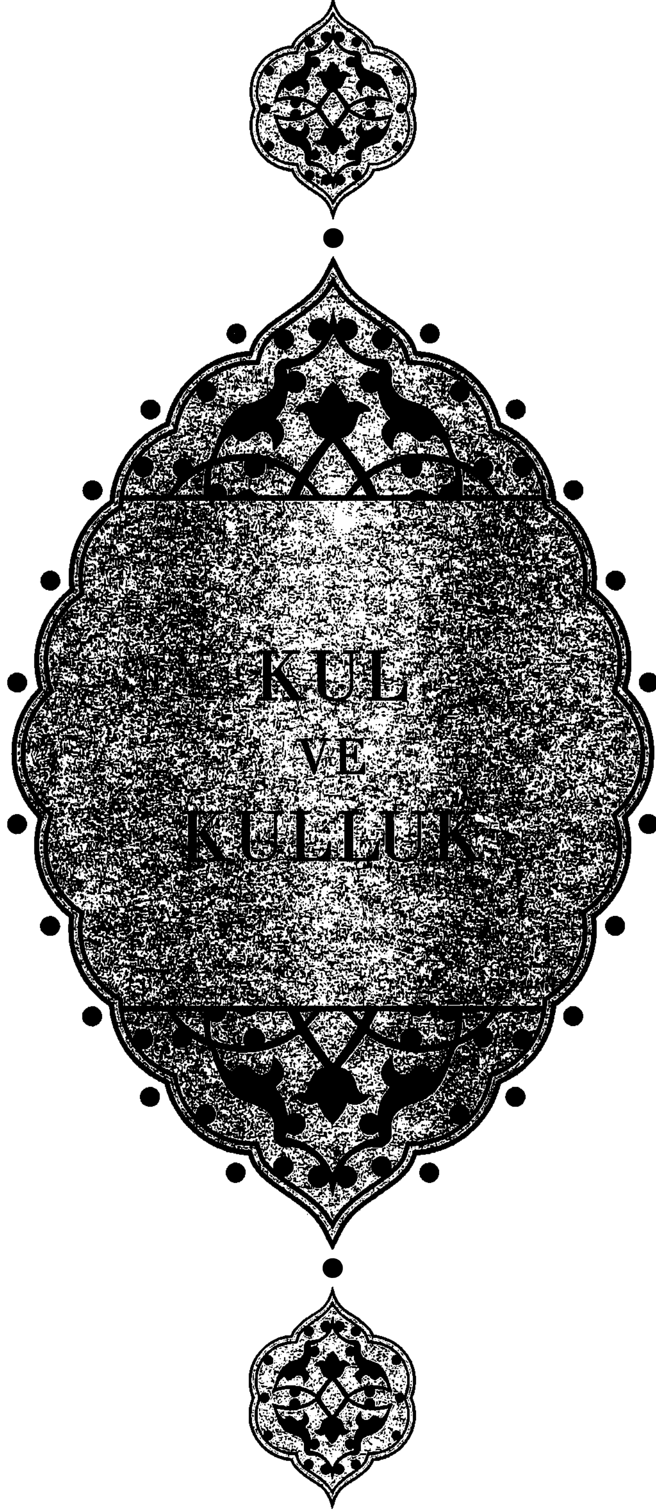
İman, kalben tasdiki içerdiği gibi sözle bu inancı kabul etmeyi de kapsar. Âyetler samimi bir imanın sâlih amelle, iyi ve yararlı işlerle birlikte değer kazanacağını ortaya koyar. Bu açıdan Kur'ân, imanı kalp, söz ve eylem boyutunda doğrulama ve onaylamanın gereğine vurgu yapar. Sözü edilen boyutlarda bir eksikliğin olması, kişiyi Kâfirler, Münafıklar ya da fâsıklar arasına sokar. Ancak kişi, kendisi için bu nitelendirmelerden hangisini seçeceği konusunda hürdür ve aynı zamanda bu seçiminden Rabbine karşı sorumludur. Ancak gerek hidayet gerekse dalâlet meselesi, Yüce Allah'ın kudreti, ilmi ve adaleti bağlamında değerlendirilir.[133] İçten bir imanın eşlik ettiği sâlih ameller, ibadetler, insanlığın menfaatine olan iyi ve faydalı davranışlar kişiyi sonsuz mutluluk yurdu cennete ulaştırır.

Kuşkusuz imanın kişiyi olgunlaştırıcı, ona farklılık kazandıran, huzura eriştiren bir yönü vardır. Tevhide yönelik delillerden ancak iman etmeye açık olan akıl sahiplerinin ibret aldığını belirten âyetler bunu gösterir. Aynı zamanda kalplerin ancak samimi bir imanla huzura ermesi, imanın huzur ve sükûn kaynağı olduğunu ortaya koyar. Gerek kendilerine kitap verilen önceki milletler gerekse diğer bütün insanlar Hz. Peygamber'e (sas) ve ona vahyedilen Kur'ân'a iman etmeye çağrılır ve ancak iman ettikleri vakit kurtuluşa erecekleri haber verilir.

132 Nahl 16/106: Taberî, XIV, 373-375; Râzî, XX, 123; İbn Kesîr, VIII, 358.
133 Yûnus 10/99: İbn Kesîr, VII, 405.

KUL
VE
KULLUK

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِيَعْبُدُونِ ﴿٥٦﴾

"Ben, cinleri ve insanları yalnızca bana kulluk etsinler diye yarattım."

(Zâriyât 51/56)

إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ﴿٥﴾

“(Rabbimiz!) Sadece sana kulluk ederiz ve
yalnız senden yardım dileriz.”

(Fâtiha 1/5)

وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ فَمِنْهُمْ
مَنْ هَدَى اللّٰهُ وَمِنْهُمْ مَنْ حَقَّتْ عَلَيْهِ الضَّلَالَةُ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانْظُرُوا
كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿٣٦﴾

“Andolsun ki biz, her topluma ‘Allah’a kulluk edin, sahte tanrılardan uzak durun.’ diyen bir elçi gönderdik. Onlardan kimini Allah doğru yola iletti, kimileri de saptırılmayı hak ettiler. Yeryüzünü dolaşın da hak dini yalanlayanların âkıbetinin nasıl olduğunu bir görün!”

(Nahl 16/36)

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ
وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٢١﴾

“Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize kulluk edin ki, böylece Allah’a karşı gelmekten sakınasınız.”

(Bakara 2/21)

أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَا بَنِي آدَمَ أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ
﴿٦٠﴾ وَأَنِ اعْبُدُونِي هَٰذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴿٦١﴾

"Ey âdemoğulları! Size, 'Şeytana kulluk etmeyin; o, sizin apaçık düşmanınızdır. Ve yalnızca bana kulluk edin, doğru yol budur.' demedim mi?"

(Yâsîn 36/60-61)

أَلَا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا
لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَىٰ إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فِي مَا هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ إِنَّ اللَّهَ
لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ كَاذِبٌ كَفَّارٌ ﴿٣﴾

"Bilinmeli ki şirk ve nifaktan uzak dindarlık yalnız Allah içindir. Allah'tan başka şeyleri kendilerine koruyucu ve dost kabul edenler, 'Biz onlara sadece bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye tapıyoruz.' diyorlar. Ayrılığa düştükleri konularda Allah onların arasında hükmünü verecektir. Yalancı ve inkâra saplanmış kimseyi Allah kesinlikle doğru yola iletmez."

(Zümer 39/3)

إِنَّنِي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدْنِي وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي ﴿١٤﴾

"Hiç kuşkusuz ben, yalnız ben Allah'ım. Benden başka hiçbir ilâh yoktur. O hâlde bana kulluk et ve beni hatırında tutmak için namazı dosdoğru kıl."

(Tâhâ 20/14)

بَلٰى مَنْ اَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُٓ اَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِۖ
وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١١٢﴾

"Bilakis, her kim güzel niyet ve davranış sahibi olarak kendini Allah'a teslim ederse, o kişi Rabbi katında mükâfatını görecektir. Ve böyleleri ne korkacak ne de üzüntü duyacaklardır."

(Bakara 2/112)

رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا فَاعْبُدْهُ وَاصْطَبِرْ لِعِبَادَتِهٖۜ
هَلْ تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا ﴿٦٥﴾

"(O) göklerin, yerin ve ikisi arasındaki her şeyin Rabbidir. Şu hâlde O'na kulluk et ve O'na kulluk etmek için sabırlı ve sebatlı ol. Hiç O'nun bir adaşı (benzeri) olduğunu biliyor musun?"

(Meryem 19/65)

...اِنِ الْحُكْمُ اِلَّا لِلّٰهِۜ اَمَرَ اَلَّا تَعْبُدُٓوا اِلَّٓا اِيَّاهُۜ ذٰلِكَ الدّ۪ينُ الْقَيِّمُ وَلٰكِنَّ
اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٠﴾

"...Hüküm vermek sadece Allah'a aittir. O size kendisinden başkasına kulluk etmemenizi emretmiştir. İşte dosdoğru olan din budur, ama insanların çoğu bunu bilmezler."

(Yûsuf 12/40)

ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْۚ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ فَاعْبُدُوهُۚ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ﴿١٠٢﴾

"İşte bu Allah sizin Rabbinizdir. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O her şeyin yaratıcısıdır. Öyleyse O'na kulluk edin, O her şeye vekildir."

(En'âm 6/102)

وَوَهَبْنَا لِدَاوُ۫دَ سُلَيْمٰنَۜ نِعْمَ الْعَبْدُۜ اِنَّهُٓ اَوَّابٌۜ ﴿٣٠﴾

"Biz Dâvûd'a Süleyman'ı armağan ettik. O ne iyi bir kuldu! Doğrusu o daima Allah'a yönelirdi."

(Sâd 38/30)

فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَۙ ﴿٩٨﴾ وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتّٰى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ ﴿٩٩﴾

"Ama sen Rabbini hamd ile tesbih et, secde edenlerden ol. Kesin olan şey (ölüm) gelinceye kadar Rabbine kulluk et."

(Hicr 15/98-99)

Konunun Kavramsal Bağlamı

Kur'ân-ı Kerîm'de insanın hiçbir şeyi ortak koşmadan sadece Allah'a iman etmesi, O'nun emirlerine boyun eğmesi ve sınırlarına riayet etmesi, yaratılışının yegâne amacı olarak ortaya konur.[1] Bütün peygamberlerin toplumlarına tebliğ ettikleri esas budur. Bu konu Kur'ân'da *'a-b-d* kökü ve türevleriyle ifade edilir. Bu kökten türeyen kelimeler âyetlerde 275 defa geçer. Kelimelerin yer aldığı sûrelerin kırk üçü Mekkî, on dördü ise Medenî'dir. Kul kavramı, tekil olarak *'abd* şeklinde yirmi dokuz, çoğulu *'ibâd* şeklinde doksan yedi, "kulluk eden" mânasında *'âbid* ise beş yerde geçer. *'A-b-d* kökünün fiil olarak geçtiği âyetlerin toplam sayısı ise yüz ikidir. Bu âyetlerde insanın en temel görevinin ortak koşmadan Allah'a kulluk olduğu defalarca vurgulanır. Müşrikler, Allah'a yakınlaşmak veya şefaatlerini kazanmak gayesiyle Yüce Allah ile aralarına aracı putlar koymuşlardı.[2] Kur'ân'da bu, şirk olarak isimlendirilir ve şiddetle kınanır. Resûl-i Ekrem'in ve ondan önce gelen bütün peygamberlerin şirkle olan mücadeleleri âyetlerde genişçe yer alır.

İbadet, sözlükte "alçak gönüllülük, itaat etmek ve teslim olmak" gibi anlamları içerir.[3] *'Abd* kelimesi, hür veya köle insan mânalarında kullanılır.[4] *'Âbid* kelimesi, hem krallara boyun eğen, itaat eden[5] hem de Allah'a kulluk edenler için kullanılır.[6] Kur'ân'da *'abd* kavramının, ayrıca cinler, melekler, mümin ya da kâfir bütün insanlar, putlar, peygamberler, Hz. Îsâ (Mesîh) ve Hz. Muhammed için de kullanıldığını görüyoruz.[7] *'A-b-d* kökünden mastar olan *'ubûdiyet*, yaratılanların Yüce Yaratıcı'ya boyun eğmesini, *ibadet* ise bu tavrın gerçekleştirilmesini ifade eder.[8] Kısaca ibadet, kulluk edilen kimseye itaat etmek ve teslim olmaktır. Nitekim Firavun'un, Hz.

---

1 Zâriyât 51/56.

2 Yûnus 10/18; Zümer 39/3.

3 İbn Fâris, IV, 205.

4 Halîl b. Ahmed, III, 83.

5 Mü'minûn 23/47: Beyzâvî, II, 471; Nesefî, II, 470.

6 Tevbe 9/112; Enbiyâ 21/73, 106.

7 Bakara 2/23, 90, 186; Âl-i İmrân 3/15; Nisâ 4/172; A'râf 7/194; Yûsuf 12/24; İsrâ 17/1, 17; Yâsîn 36/30; Kāf 50/8.

8 Râgıb el-İsfahânî, s. 319-320.

Mûsâ ve Hz. Hârûn'un mensup olduğu İsrâiloğullarıyla ilgili *"soydaşları bize ibadet/kölelik ederlerken"*[9] sözü bunu ifade etmektedir.[10]

İslâm öncesinde "sahip" ve "efendi" anlamlarına gelen *rab*; yine "köle" ve "kul" anlamlarına gelen *'abd* kelimeleri kullanılıyordu. Kur'ân, yaygın olan bu *rab-'abd* (efendi-köle) ilişkisini anlatan kavramları, Allah-insan ilişkisine taşıyarak insanın Yüce Yaratıcı karşısındaki konumunu belirlemiştir.[11] İbadet kelimesi, dinî bir terim olarak ideal mânada Allah'a itaat ve korkunun yanında O'na sevgiyi de içerir.[12] Yine belirtmek gerekir ki, Allah Teâlâ melekleri, peygamberleri ve diğer faziletli Müminleri "kulum/kullarım" şeklinde kendisine nisbet eder. Bu da elbette ki onlar için bir şeref ve onur anlamını ifade eder.[13]

Allah'ın yarattığı her insan O'nun bir kuludur ve bütün insanların Allah'a kulluk görevini yerine getirmesi beklenir. Bu mânada insana, gökte ve yerdeki bütün varlıkların yaratıcısı olan Allah'a boyun eğmesi[14] ve O'nun buyruklarını samimiyet ve saygıyla yerine getirmesi emredilir.[15] Ancak insanlardan bazıları, Allah'a karşı bu görevini yerine getirirken,[16] bazıları da ya nefsini tanrı edinerek[17] ya da şeytana kulluk ederek Rablerine isyan ederler.[18] Sonuçta Allah'a kulluktan uzaklaştıran şeytanlara ve azgın varlıklara (*tâğūt*) itaat ederler.[19] Bu nedenle gerçek anlamda kulluk, nefsin yasaklanan arzularını ve kötü eğilimlerini terk etmek,[20] Allah'ı birlemek ve O'ndan başka kimseye itaat etmemektir.[21]

---

9 Mü'minûn 23/47.
10 İbn Âşûr, XXII, 26.
11 Bakara 2/165, 257; Mâide 5/54; Hûd 11/90.
12 İbn Kesîr, I, 214.
13 A'râf 7/206; İsrâ 17/1: İbn Âşûr, XV, 12; Sâd 38/17, 41, 45; Zuhruf 43/68: Râzî, XXVII, 226.
14 Meryem 19/93.
15 Nisâ 4/36; Furkān 25/63.
16 İsrâ 17/3; Meryem 19/48; Sâd 38/30; Zümer 39/11, 14.
17 Câsiye 45/23.
18 Yâsîn 36/60.
19 Yâsîn 36/60; Mâide 5/60.
20 Cürcânî, s. 146.
21 Mukātil b. Süleyman, *el-Vücûh ve'n-Neẓâ'ir*, I, 36.

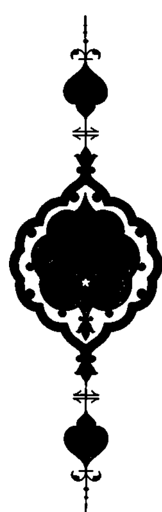
İbadet kavramıyla ilgili âyetlerde ayrıca şu kelimelerin kullanıldığını görüyoruz: *salât* (dua, namaz),[22] *savm* (oruç),[23] *dua,*[24] *hudû'/huşû'* (yürekten yönelme),[25] *enâbe-inâbe* (yönelme, dönme),[26] *kunût* (teslimiyetle boyun eğme),[27] *şükr* (minnettarlık ve teşekkür),[28] *tesbih* (yüceltme, bütün olumsuz niteliklerden uzak tutma),[29] *nusuk* (kurban).[30] Bu kavramlar kulun Allah'a karşı olan sevgi, saygı ve bağlılığını; duygu, düşünce ve belirli davranışlar biçiminde ifade etmesi mânasında kullanılır.

Allah Teâlâ gökleri ve yeri yaratmış, bütün nimetleri insanın hizmetine sunmuştur.[31] Buna karşılık insanoğluna, Allah'ın mülkü olan bu yeryüzünde O'nun iradesine uygun ve buyruklarına göre hareket etme sorumluluğu yüklenmiştir.[32] Bu sorumluluk ise Kur'ân'da *ibadet* (kulluk) olarak isimlendirilmiştir. Diğer bir ifadeyle kulluk, Allah'a imanı, O'na gönülden bağlanmayı, boyun eğmeyi, ahlâkî davranışları, dünya ve âhiret için faydalı bütün işleri kapsayan bir hayat tarzıdır. Bu nedenle Kur'ân'da ifade edilen kulluk, geniş bir anlam içeriğine sahiptir. Ancak ibadet/kulluk sözcüğünün bu geniş anlamı zamanla daralmış; sadece namaz, hac, zekât ve kurban gibi belli zaman ve mekânlarda yapılan ibadetleri ifade eder olmuştur. Geniş anlamda kulluğu ifade etmek için de "ubûdiyet" sözcüğü kullanılmıştır. Bu kullanıma göre "ibadet" daha özel, "ubûdiyet" ise daha genel bir anlam içeriğine sahiptir.[33]

---

22 Râzî, II, 33; Râgıb el-İsfahânî, s. 169-170.
23 Bakara 2/183: İbn Âşûr, II, 154.
24 Râgıb el-İsfahânî, s. 169-170.
25 Râgıb el-İsfahânî, s. 148, 150.
26 Mümtehine 60/4; Ra'd 13/36; Zümer 39/17, 54; Kāf 50/33; Sebe' 34/9; Hûd 11/88; Rûm 39/31; Şûrâ 42/10.
27 Râgıb el-İsfahânî, s. 413.
28 Râgıb el-İsfahânî, s. 265-266.
29 Bakara 2/30: Kurtubî, I, 412.
30 En'âm 6/162: Kurtubî, VI, 138; Mâverdî, II, 195.
31 Bakara 2/21, 29; Câsiye 45/12, 13.
32 Bakara 2/30: *Kur'an Yolu*, I, 101.
33 Fâtiha 1/5: Elmalılı, I, 98.

Hz. Peygamber (sas), İslâm'ı anlattığı ve insanlığı hidayete davet ettiği için Mekke'de Müşriklerin baskı, tehdit ve işkencelerine mâruz kalıyordu. Ama o, sadece ve sadece Yüce Allah'a kulluk edilmesi ilkesinden vazgeçecek değildi. Zira tevhid adıyla Mekke'yi aydınlatan bu ilkeyi insanlara duyurmak, onun aslî görevi idi ve hakkıyla bunu yerine getirmesi her şeyden daha önemliydi. Buna karşılık Müşrikler, Hz. Peygamber'i yolundan alıkoymak için her defasında farklı yöntemlere başvuruyordu. Allah Resûlü ise *"Ben hiç kimseyi kendisine ortak koşmaksızın yalnız Rabbime yakarır, kulluk ederim."*[1] demeyi sürdürüyordu. Müşrikler, ona "Seni, getirdiğin bu dine yönelten sebep nedir? Babanın, dedenin ve kavminin dinine bir baksana! Onlar, Lât ve Uzzâ'ya tapıyorlar."[2] dediklerinde, Allah Teâlâ onlara şöyle cevap vermesini emretmişti: *"Kuşkusuz ben, kendisine içten bir inanç ve bağlılık göstererek Allah'a kulluk etmekle yükümlü kılındım. Ve bana Müslümanların ilki olmam emredildi. Eğer Rabbime isyan edersem, dehşetli bir günün azabına uğrayacağımdan korkarım. Ben, kendisine içten bir inanç ve bağlılık göstererek yalnız Allah'a kulluk ederim."*[3] Yine şöyle buyurmuştu: *"Sen Rabbini hamd ile tesbih et, secde edenlerden ol. Kesin olan (ölüm) gelinceye kadar Rabbine kulluk et!"*[4] O da, hayatı boyunca bütün faaliyetlerinde bunun gereğini hakkıyla yerine getirdi.

---

1 Cin 72/20.
2 Mukātil b. Süleyman, III, 672.
3 Zümer 39/11-14.
4 Hicr 15/98-99: Mâverdî, III, 176.

KULLUK YALNIZ ALLAH'A EDİLİR

إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ﴿٥﴾

"(Rabbimiz!) Sadece sana kulluk ederiz
ve yalnız senden yardım dileriz."
(Fâtiha 1/5)

Evrende var olan her şeyi Yüce Allah yaratmıştır ve onların tamamı Allah'a aittir.[5] Allah Teâlâ, insanın yeryüzünde yaşaması için gerekli her şeyi sağlamış ve onun istifadesine sunmuştur. Yaratan, rızık veren, insanın her türlü ihtiyacını karşılayan sadece Allah olduğu için, kulluk da sadece O'na yapılır. Nitekim Allah, Elçisi'ne şöyle demesini emretmiştir: *"De ki, 'Benim namazım, (her türlü) ibadetim, hayatım ve ölümüm, hepsi âlemlerin Rabbi olan Allah içindir.'"*[6] İnsanlara da sadece O'na kulluk etmeleri emredilir.[7] Nitekim mağara arkadaşlarının (Ashâb-ı Kehf) *"Bizim Rabbimiz, göklerin ve yerin Rabbidir; biz O'ndan başkasına asla ilâh deyip yalvarıp yakarmayız."*[8] sözleri bu buyruğun bir gereğidir. Esasen insan, yaratılış olarak da Yüce Yaratıcı'ya sığınma ve O'nda güven bulma ihtiyacı duyar. Nitekim Kur'ân'da insanın rahata kavuşunca şirke ve isyana yöneldiği, fakat darda kalınca kendisinden başka ilâh olmayan Allah'a yalvardığı belirtilir.[9] Bu durum, bir olan Allah'a inanmanın insan tabiatının bir özelliği olduğunu gösterir. Kudret ve imkânları sınırlı olan insan, mutlak kudret sahibi olan Allah'a ihtiyaç duyar.[10] Yüce Allah da kullarına şirke sapmadan *"Yalnız bana kulluk edin!"*,[11] *"Rükû edin, secdeye kapanın, Rabbinize kulluk edin ve hayırlı işler yapın ki kurtuluşa eresiniz."*[12] buyurur. Bu bağlamda iman edip emirlerine teslim olmuş kullarından biri olan Hz. İbrâhim'i bizlere örnek gösterir ve *"O, bizim mümin kullarımızdandı."*[13] der.

5 Bakara 2/107, 255, 284.
6 En'âm 6/162.
7 En'âm 6/102.
8 Kehf 18/14.
9 Ankebût 29/65.
10 Bakara 2/218; Enbiyâ 21/90; Zümer 39/9; Fâtır 35/15.
11 Ankebût 29/56.
12 Hac 22/77; A'la 87/14-15.
13 Sâffât 37/109-111.

İnsan, yaratılan, yaşatılan bir varlık olarak Allah Teâlâ'nın kuludur ve her an O'na ihtiyacı vardır.[14] Çünkü o hiçbir şey değilken insan olma şerefine ermiş ve hesabını yapamayacağı nimet ve güzellikler kendisine verilmiştir.[15] Âyetlerde bu gerçekler Müşriklere şöyle hatırlatılmıştır: *"Ne dersiniz; eğer Allah kulaklarınızı sağır, gözlerinizi kör eder, kalplerinizi de mühürlerse bunları size geri verebilecek Allah'tan başka tanrı kimdir?" "Bak, delilleri nasıl açıklıyoruz? Onlar hâlâ yüz çeviriyorlar!"*[16] Şu hâlde insanın, kendisini yaratana ve yaşatana imanını, sevgisini, saygısını ve şükran duygusunu göstermesinden daha doğru ne olabilir?

Yüce Yaratıcı, Müminlere sadece kendisine kulluk etme, onları sevme, şefkatle muamele etme, yar ve yardımcı olma şereflerini bahşetmiştir.[17] Ancak kimi insanlar bu onurlu konumun kıymetini bilememiş, Mekke'deki Müşrikler gibi doğru yoldan saparak Allah'tan başka tanrılar edinmiştir. Yüce Allah, peygamberleri vasıtasıyla bu insanlara şöyle bir uyarıda bulunmuştur: *"Siz eğer gerçekten Allah'a kulluk etmek istiyorsanız, bu takdirde güneşe ve aya secde etmeyin, onları yaratan Allah'a secde edin."*[18] Sâlih Peygamber'in şu uyarısı da bir örnek olarak bizlere sunulmuştur: *"Ey kavmim! Allah'a kulluk edin; sizin O'ndan başka ilâhınız yoktur. O sizi yerden var etmiş ve size orayı imar etme görevini vermiştir. O hâlde O'ndan bağışlanma isteyin; sonra da O'na tövbe edin. Şüphesiz Rabbim (kullarına) çok yakın ve duaları kabul edendir."*[19]

Rabbimiz, dilerse diğer günahları affedebileceğini ama kendisinden başka varlıklara tapınmayı asla affetmeyeceğini bildirir.[20] Tevhide inanmak veya kulluğun sadece Cenâb-ı Hakk'a yapılması, aslında bütüncül bir dünya görüşünü veya hayat tarzını ifade etmektedir. Bu mânada kulluk, sadece Allah'a inanmak, O'na büyük bir sevgi ile bağlanmak ve O'nun buyruklarını en temel hayat ilkesi olarak benimsemektir.[21] Müminler Fâtiha sûresinde bu imanlarını şöyle dile getirirler: *"Ancak sana kulluk eder ve yalnız senden yardım dileriz."*[22] Bu, onların hayatları boyunca sadece Yüce Allah'a kulluk ve itaat edeceklerine söz vermeleridir. O'nu tek gerçek ilâh olarak kabul etmeleri ve bütün insanî faaliyetlerde O'nun emirlerini yerine

---

14 Fâtır 35/15; Rahmân 55/29.
15 Meryem 19/67; İbrâhîm 14/34.
16 En'âm 6/46.
17 Bakara 2/257; Mâide 5/54; Hûd 11/90; Ahzâb 33/43.
18 Fussılet 41/37.
19 Hûd 11/61.
20 Nisâ 4/116.
21 Zâriyât 51/56: Taberî, XXI, 554.
22 Fâtiha 1/5.

getireceklerini ifade etmeleridir.[23] Tarih boyunca Allah Teâlâ insanları bu konuda sık sık uyarmıştır. [24] Nitekim vaktiyle peygamberler yoluyla İsrâiloğullarından da yalnız kendisine kulluk ve itaat etmeleri için söz alınmıştı.[25]

Kulluğun bir hayat tarzı hâline gelmesi için kişinin, nefsin şiddetli arzuları ve şeytanın aldatmaları karşısında direnmesi gerekir. Yine kulluk bilincinin insanda yerleşip kökleşmesi için, Yüce Allah'ın her zaman akılda tutulması, temel bir ilkedir.[26] Çünkü insanın bu bilinci kaybettiği durumlarda şeytanın telkin ve vesveselerine itaat vardır. Yâsîn sûresinde insanoğlu bu konuda şöyle uyarılır: *"Şeytana kulluk etmeyin, o sizin için apaçık bir düşmandır; bana kulluk edin, doğru yol budur."*[27] Yine Kur'ân'da, bu konuda Hz. Peygamber'in Allah'tan başkasına kulluk edenlere, *"Bana sadece Allah'a kulluk etmem ve O'na ortak koşmamam emredildi."*[28] dediği nakledilir. Bir defasında Mekkeli Müşrikler, Hz. Peygamber'e gelip ona şu teklifi yapmışlardı: "Bizim dinimize uy, biz de senin dinine uyalım, bir sene sen bizim taptıklarımıza kulluk et, bir sene de biz senin ilâhına kulluk edelim." Bunun üzerine Cenâb-ı Hak, onun Müşriklere şöyle demesini emretti: *"Ben sizin tapmakta olduğunuz şeylere tapmam. Siz de benim taptığıma tapıyor değilsiniz. Ben sizin taptıklarınıza tapıyor değilim. Siz de benim taptığıma tapıyor değilsiniz. Sizin dininiz size, benim dinim banadır."*[29]

Tarih boyunca insanlardan bir kısmı, yaratılış amacını unutarak Allah'a kulluk etmeyi terk edip başka varlıklara kul olmuşlardır. Bu sapma, Yahudi ve Hıristiyanlarda din büyüklerini rab edinmek yani onların dine muhalif olacak şekilde koydukları hükümlere itaat etmek tarzında olmuştur.[30] Mekkeli Müşrikler ise, kendilerini Allah'a yaklaştırsınlar diye aracı olarak gördükleri putlara tapmışlardır.[31] Allah Teâlâ *"Ben cinleri ve insanları, başka değil, sırf bana kulluk etsinler diye yarattım. Ben, onlardan bir rızık istemiyorum, beni doyurmalarını da istiyor değilim."*[32] diyerek onların bu davranışını şiddetle reddetmiştir. Böylece Cenâb-ı Hak, insanoğlunun ve cinlerin yaratılış amacının, Allah'ı zâtında ve sıfatlarında birlemek (*tevhid*) ve bu doğrultuda hayatlarını yaşamak olduğunu bildirmiştir.[33]

---

23 Fâtiha 1/5: Taberî, I, 159.
24 Nahl 16/36; Enbiyâ 21/92.
25 Bakara 2/83.
26 Bakara 2/152; Tâhâ 20/14; Haşr 59/19.
27 Yâsîn 36/60-61.
28 Ra'd 13/36.
29 Kâfirûn 109/1-6; Taberî, XXIV, 702.
30 Tevbe 9/31: İbn Kesîr, VII, 179.
31 Zümer 39/3.
32 Zâriyât 51/56-57.
33 Zâriyât 51/56-57: Kurtubî, XIX, 506-508.

Allah Teâlâ, kendisinden başkasına kulluk etmenin temelsizliğini Kur'ân'da Müşriklere şöyle bildirmiştir: *"Kendilerine göklerden ve yerden en küçük bir rızık sağlama imkânı olmayan, buna güçleri de yetmeyen şeylere mi tapıyorlar?"*[34] Bu asılsız tanrılar hesap gününde de kendilerine tapanları yapayalnız bırakacaklardır. O gün Müşriklere *"Allah'ı bırakıp taptıklarınız nerede? Şimdi onlar size yardım edebiliyorlar mı veya kendilerini kurtarabiliyorlar mı?"*[35] denilecek, müşrikler onları yanlarına çağırdığında ise sahte tanrılar kendilerine cevap veremeyeceklerdir.[36] Çünkü onlar, yerlerin ve göklerin yaratılmasında hiçbir katkısı bulunmayan ve yapılan dualara hiçbir şekilde karşılık veremeyen varlıklardı.[37]

Rabbimiz, kendisine kulluk edilmesinin zorunlu olduğu ilkesini, gönderdiği bütün peygamberlere bildirmiştir: *"Benden başka hiçbir ilâh yoktur, şu hâlde (yalnızca) bana kulluk edin."*[38] Bütün peygamberler *"Biz yalnızca O'na kulluk ederiz."*[39] deyip gereğini yaparak Yüce Yaratıcı'ya kulluk etmenin en güzel örnekleri olmuşlardır.[40] Nitekim Allah Teâlâ; Hz. Nûh, Hz. Mûsâ, Hz. Hârûn, Hz. Dâvûd, Hz. Süleyman ve Hz. İlyâs'ı hamdeden, samimi kulluk yapan ve daima kendine yönelen kullar olarak tanımlar.[41] Hz. Yûsuf'un iffetli ve ihlâslı,[42] Hz. Eyyûb'un sabreden güzel bir kul olduğunu bildirir.[43] Hz. İbrâhim, Hz. İshak ve Hz. Ya'kūb'un, Allah'ın dinine sımsıkı sarılan, ilim ve irfan sahibi kimseler olduklarını haber verir.[44] Hz. Zekeriyyâ'nın, Allah'ın kendisine merhamet ettiği,[45] Hz. Îsâ'nın lütfuna erdirdiği ve ilâhî kudrete örnek kıldığı kullarından olduğunu belirtir.[46] Hz. Muhammed'in (sas) ise Cenâb-ı Hakk'ın Kur'ân'ı kendisine indirdiği ve bazı mucizelerini göstermek için Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya yürüttüğü bir kulu olduğu ifade edilir.[47] Ona açıkça şu emir verilmiştir: *"Allah'tan başka tanrı tanıma, sonra kınanmış ve yalnızlığa terk edilmiş olarak kalırsın."*[48] Peygamber Efendimiz de *"Allah'ın dışında dua*

34 Nahl 16/73; benzer âyetler için bk. Nisâ 4/116-119; Mâide 5/60; Yûnus 10/66; Furkān 25/55.
35 Şuarâ 26/92-93.
36 Kasas 28/64.
37 Ahkāf 46/4-5.
38 Enbiyâ 21/25.
39 Bakara 2/138.
40 Ahzâb 33/21; Mümtehine 60/6.
41 Neml 27/15; Sebe' 34/13; Sâffât 37/79-81, 120-122, 130-132; Sâd 38/17, 30.
42 Yûsuf 12/24.
43 Sâd 38/44.
44 Sâd 38/45: Kurtubî, XVIII, 224.
45 Meryem 19/2.
46 Meryem 19/30, 33; Zuhruf 43/59.
47 İsrâ 17/1; ayrıca bk. Furkān 25/1-2.
48 İsrâ 17/22.

ettiğiniz şeylere tapmam bana yasaklandı ve bana kendimi âlemlerin Rabbine teslim etmem emredildi."[49] diyerek bu buyruğa uymuştur. Kısaca, peygamberlerin hayatları, kulluk yolculuğunda Müminlerce örnek alınacak en güzel davranış modelleri olarak anlatılır.[50]

Bütün peygamberler kavimlerini Allah'a kulluk etmeye ve sahte tanrılardan uzak durmaya çağırmış[51] ve bu uğurda ellerinden gelen bütün gayreti göstermişlerdir.[52] Hz. Nûh'un uyarısı şöyledir: *"Ey kavmim! Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka tanrınız yoktur. Doğrusu ben, üzerinize gelecek büyük bir günün azabından korkuyorum."*[53] Benzer uyarıları Hz. İbrâhim,[54] Hz. Ya'kūb,[55] Hz. Hûd,[56] Hz. Sâlih,[57] Hz. Şuayb,[58] Hz. Mûsâ[59] ve Hz. Îsâ[60] da yapmıştı. Resûl-i Ekrem (sas) de Müşriklere şöyle demişti: *"Ey insanlar! Eğer benim dinim hakkında şüpheniz varsa biliniz ki ben, Allah'ı bırakıp da sizin taptıklarınıza tapmam. Ben ancak, sizin hayatınızı sona erdirecek olan Allah'a kulluk ederim. Çünkü bana, Müminlerden olmam emredildi."*[61] Allah Resûlü, Yahudi ve Hıristiyanlara da *"Sizinle bizim aramızda ortak olan bir söze gelin: Yalnız Allah'a kulluk edelim ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım…"*[62] çağrısında bulunmuştur. Peygamberlerin çağrılarına uyanlar olduğu gibi karşı çıkıp inkâr edenler de olmuştur. Kutlu çağrıya uyanlar Allah'ın koruması altına girmiş ve sonuçta kurtuluşa ermişlerdir. Küstahça karşı çıkan ve peygamberlerle alay edenler ise acı bir sona uğramışlardır.[63]

İnsan ya sadece Allah'a ya da doğru yolu şaşırarak O'nunla beraber diğer varlıklara kulluk eder. Ancak gerçek kullukta Allah'tan başka hiçbir varlığa yer vermemek gerekir. Müfessir Râzî (ö. 606/1210) insanların Allah'a kulluk ediş nedenlerini şöyle açıklar: Kimi insanlar sevap kazanmak ve azaptan kurtulmak, kimi insanlar Allah'ın yüce katında değer kazanmak, kimi insanlar da tek gerçek tanrı (ilâh) olduğu

---

49 Mü'min 40/66.
50 En'âm 6/90; Mümtehine 60/6; Ahzâb 33/21.
51 Nahl 16/36.
52 Meselâ bk. Nûh 71/2-10.
53 A'râf 7/59; benzer âyetler için bk. Hûd 11/26; Mü'minûn 23/23, 32.
54 Mümtehine 60/4.
55 Bakara 2/133.
56 A'râf 7/65, 70; Hûd 11/50.
57 A'râf 7/73; Hûd 11/61-62; Neml 27/53.
58 A'râf 7/85; Hûd 11/84, 87; Ankebût 29/36.
59 İbrâhîm 14/10; Tâhâ 20/13-14.
60 Mâide 5/72, 117; Meryem 19/36; Zuhruf 43/64.
61 Yûnus 10/104; benzer âyetler için bk. En'âm 6/56; Yûnus 10/106; Hûd 11/2.
62 Âl-i İmrân 3/64.
63 A'râf 7/4; Yâsîn 36/30-32.

için O'na kulluk ederler.[64] Gerçek anlamda kulluk, Allah Teâlâ'yı sevmek ve O'nun boyası ile boyanmaktır.[65] Dolayısıyla tevhidi esas alan kulluk, din adı altında beşerin ortaya koyduğu veya sonradan tahrif edilmiş inanç ve tapınma şekillerinden tamamen ayrılır. Ümit bağlanacak ve korkulacak gerçek varlık Cenâb-ı Hak'tır. Bu inanç sayesinde insan, maddî veya manevî güçlerin korku ve etkisinden kendini kurtarır, gerçek özgürlüğe kavuşur. Çünkü duygu, düşünce, değer ve davranışlarında Yüce Allah'tan başkasına yönelmez. Sadece O'ndan yardım ister ve O'na bağlanır.[66] O'nun rızasını ve hoşnutluğunu asıl gaye edinir.[67] Zira bilir ki, O dilemedikçe kimse bir şey dileyemez.[68] O'nun açtığı rahmet kapısını kimse kapatamaz, O'nun kapattığı iyilik kapısını da kimse açamaz.[69]

KULLUKTA DEVAMLILIK ve SAMİMİYET ŞARTTIR

بَلٰى مَنْ اَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُٓ اَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهٖۖ
وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١١٢﴾

"Bilakis, her kim güzel niyet ve davranış sahibi olarak kendini Allah'a teslim ederse, o kişi Rabbi katında mükâfatını görecektir. Ve böyleleri ne korkacak ne de üzüntü duyacaklardır."

(Bakara 2/112)

Kulluk, Yüce Allah'ın verdiği eşsiz nimetler karşısında insanın minnet, şükran ve itaat duygularıyla hareket etmesidir.[70] Allah'a bağlanmakla insan, kendisine ayak bağı olan evham ve korkulardan kurtulur,[71] kendini diriltecek değerlere bağlanır,

64 Fâtiha 1/5: Râzî, I, 253.
65 Bakara 2/138, 165.
66 Fâtiha 1/5.
67 Beyyine 98/5: Mâverdî, VI, 316.
68 İnsân 76/30.
69 Yûnus 10/107; Fâtır 35/2.
70 Ahkāf 46/15.
71 Âl-i İmrân 3/173; Tâhâ 20/72.

hayat yolculuğunda aydınlık ufuklara açılır.[72] Bu sayede insana hiç kaybetmeyeceği, aksine mutlaka kazanacağı bir mükâfat fırsatı doğar.[73] Ebedî saadete erişeceği bir imkâna kavuşur. Kulluk yolunda yürüyen insan, bazen görünüşte dünyanın imkân ve fırsatlarını kaybetse de aslında sonuçta kazançlıdır.[74] Çünkü daima doğrunun ve hakikatin yanında olmuştur. Bu anlamda samimiyetle Cenâb-ı Hakk'a bağlanmak, gerçek mânada kazanıp ebedî mükâfata ermenin garantisidir.[75] Böylece hayat, boş bir gayret, sonuçsuz bir uğraşı olmaktan çıkar, aksine anlamlı ve yüce bir çabaya dönüşür. İnsanın vicdanî değerleri güçlenir, merhamet duyguları gelişir, iyilik ve hayır yarışında azmi keskinleşir.[76]

Sadece ve gerçek anlamda Rabbine kul olan insanların bazı temel özellikleri vardır. Bunlardan en önde geleni ihlâslı olmaları ve yaptıkları amellerde sadece Allah'ın rızasını ve hoşnutluğunu gözetmeleridir.[77] Bunun sebebi de her şeyden daha fazla Rablerini sevmeleridir.[78] Bu sevgi onları, Allah'a boyun büküp itaat etmeye götürür.[79] Allah'a kulluk edenler, geçmiş toplulukların yaşadığı olumsuz tecrübelerden de ibret alırlar.[80] Diğer taraftan onlar, şeytanın ayartma ve saptırmalarına karşı koyacak güçlü bir iradeye sahip olurlar. Çünkü gönülden Allah'a bağlanır, güvenir ve dayanırlar.[81] Onlar, bütün benlikleriyle Allah'a teslim olan, gerçek anlamda iman eden, O'na saygıda kusur etmeyen, özü sözü doğru olan, Allah yolunda sıkıntı ve zorluklara sabreden, muhtaçlara yardım eden, orucunu tutan, iffetini koruyan ve Allah'ı sıkça hatırlayan kullardır.[82] Mümin kullar, çirkin bir iş yaptıklarında veya bir günah işlediklerinin farkına vardıklarında, hemen ondan vazgeçerler. Rablerinin eşsiz yüceliğini hatırlar ve günahlarının affı için O'ndan bağışlanma dilerler.[83] Zira Allah, tövbe kapısını daima açık tutar ve günahlarından bağışlanma dileyenlere çok merhametli davranır.[84] Bu nedenle Müminler, bazen gaflete kapılıp ilâhî sınırları aşsalar da O'nun rahmetinden ümitlerini kesmezler.[85] Çünkü onlar *"Allah (dilerse) bütün*

72 En'âm 6/122; Enfâl 8/24.
73 Nahl 16/96.
74 Bakara 2/154.
75 Nisâ 4/124, 146.
76 Enbiyâ 21/90; Mü'minûn 23/60-61; İnsân 76/8-9.
77 Zümer 39/2-3,11; Beyyine 98/5: Mâverdî, VI, 316.
78 Bakara 2/165; Âl-i İmrân 3/31; Tevbe 9/24.
79 Fâtiha 1/5: Beyzâvî, I, 16.
80 Hicr 15/75; Hac 22/46.
81 Nahl 16/99.
82 Ahzâb 33/35.
83 Âl-i İmrân 3/135.
84 Tevbe 9/104.
85 Hicr 15/56.

günahları bağışlar; doğrusu O çok bağışlayıcı, çok merhametlidir"[86] inancına bağlıdırlar. Dolayısıyla onlar, günahların bağışlanmasının, Allah'a yönelmek, O'na teslim olmak ve Kur'ân'a en güzel şekilde uymakla gerçekleşeceğini unutmazlar.[87] Allah'a gönülden bağlı kullar, doğru ve iyi işler yaparlar, hatta bu konuda yarışır ve öncü olmaya çalışırlar.[88] Yeryüzünün imkânlarından istifade ederek insanların yararına onu imar eder,[89] mescidleri onarırlar.[90] İbadetler dışında akraba ziyareti (*sıla-ı rahim*), güzel ahlâka sahip olma, insanlara yardım etme, yaratılmışlara şefkat gösterme gibi yararlı işler yaparlar.[91] Allah Teâlâ da bu iyilikleri ve yapılan yardımları karşılıksız bırakmaz, böyle kimselere nimetlerin yenilerini armağan eder. Çünkü O, bütün nimet ve rızıkların kaynağıdır.[92] Yüce Allah şirkten arınmış bir imanla O'na kulluk edenleri yeryüzünde güç sahibi yapacağını, dinlerinin yayılmasını sağlayacağını, korkulardan kurtarıp onları esenliğe ve güvenliğe eriştireceğini bildirir.[93] Yine O, yeryüzüne hayırlı ve faziletli kullarının vâris olacağı vaadinde bulunur.[94] Onlar Allah'ın isteğine uyarak şükrederler.[95] Cenâb-ı Hakk'ın emrine uyarak helâl ve güzel rızıklardan yerler, Rablerinin verdiği nimetlere şükrederler.[96] Âyette buyurulduğu gibi, verdiği nimetlere şükrettikleri için O da onlara hem maddî hem de manevî yönden nimetini artırır.[97] Kulluk şuuruyla dolu bir hayat yaşayan "Rahmân'ın kulları" ağırbaşlı, huzurlu ve tevazu içindedirler.[98] Allah'ın güzel kullarına yakışan, alçakgönüllü olmaları, kendi konumlarını bilerek haddi aşmamaları, kibir ve gururla hareket etmemeleridir.[99] Allah'a gönülden bağlı kullar, sadece O'na dayanır ve güvenirler, zira bilirler ki O'na tevekkül edenler asla zarar etmezler.[100] Böylece onlar Allah'ın kendisine tevekkül edilmesi ve güvenilmesi emrini yerine getirmiş olurlar.[101] *"Allah, kuluna yetmez mi?"*[102] âyetiyle verilen müjdenin bilincindedirler. Onların örnek aldığı

86 Zümer 39/53; ayrıca bk. Şûrâ 42/25.
87 Zümer 39/54-55.
88 Fâtır 35/32: Elmalılı, VI, 3993.
89 Hûd 11/61: Beyzâvî, II, 137; Tabersî, V, 230.
90 Tevbe 9/18.
91 Hac 22/77: Elmalılı, V, 3423.
92 Sebe' 34/39.
93 Nûr 24/55.
94 Enbiyâ 21/105.
95 Zümer 39/66; Taberî, XX, 244.
96 Bakara 2/172; Nahl 16/114.
97 İbrâhîm 14/7: Râzî, XIX, 87.
98 Furkān 25/63: Taberî, XVII, 490-491; *Kur'an Yolu*, IV, 137.
99 İsrâ 17/37.
100 Âl-i İmrân 3/194; Tevbe 9/120.
101 İbrâhîm 14/11.
102 Zümer 39/36.

Hz. Peygamber de daima Allah'a dayanıp güvenmiştir. Tek başına giriştiği mücadelesini O'ndan aldığı güçle, ilk günkü kararlılık ve cesaretiyle ömrünün sonuna kadar sürdürmüştür.[103] Şeytanın Allah'ın böylesi gerçek kulları üzerinde hiçbir hâkimiyeti olamaz.[104] Cenâb-ı Hak, yeryüzünde kendi hükümlerini uygulama ve yetki kullanma (halifelik) görevini Hz. Âdem'e vermiş,[105] meleklere de ona secdeyi yani saygı göstererek önünde eğilmeyi emretmiştir. Onlar Rablerine itaat ettiği hâlde şeytan (İblîs) bu emri reddetmiş ve Allah'ın huzurundan kovulmuştur. İblîs, Allah Teâlâ'dan, diriliş gününe kadar insanları ilâhî sınırlara itaat etmekten alıkoymak için kendisine zaman vermesini istemiştir. İnsanın dünya hayatında imtihan edilmesi hikmetine yönelik olarak İblîs'e müsaade edilmiştir.[106] İşte, şeytan elde ettiği bu fırsatla insanları, Allah'a kulluktan alıkoymaya çalışmaktadır. Ancak Yüce Yaratıcı'ya gönülden bağlı kullara şeytan bir etkisi olmayacaktır.[107]

Yerde ve gökte ne varsa hepsi Yüce Allah'ındır. O'nun katında olanlar kendisine ibadet etmekten hiçbir yorgunluk ve bıkkınlık duymazlar. Gece gündüz Rablerini tesbih ederler.[108] Hz. Peygamber'e de kullukta sabırlı,[109] istikrarlı ve kararlı olması emredilmiştir.[110] Kullukta devamlı olmak, Allah rızasını gaye edinmek ve ihlâslı olmak esastır. Çünkü sadece samimi niyetle yapılan kulluğun Cenâb-ı Hak katında bir önemi ve değeri vardır. Yoksa gösteriş için yapılan ve riya karıştırılan işlerin âhirette hiçbir değeri yoktur.[111] Yüce Rabbimiz, kendisine şartlı kulluk edenleri şiddetle kınar. Çünkü bunlar, elde ettikleri iyiliğe memnun olup sevindikleri hâlde, imtihan gereği sıkıntıya uğradıklarında Allah'a küsüp O'ndan yüz çevirirler. Kur'ân'da böyleleri dünyasını da âhiretini de yitiren kimseler olarak anlatılır.[112]

Allah Teâlâ, kadın, erkek tüm Müminlere kulluk bilinci ve çabası içinde olmalarını emreder. Hak yoluna kendilerini adamış bu kimseler, ebedî mutluluk diyarına konulacak ve zerre kadar haksızlığa uğratılmayacaklardır.[113] Âhirette eşsiz nimetler ve bütün güzellikler yalnız Müminlerin hizmetine verilecektir.[114] Onların ödülleri

---

103 Kehf 18/6; Şuarâ 26/3.
104 İsrâ 17/65.
105 Bakara 2/30: Elmalılı, I, 299-300.
106 Hicr 15/28-38; Sâd 38/71-81.
107 Hicr 15/42: Beyzâvî, II, 241.
108 Enbiyâ 21/19-20.
109 Meryem 19/65.
110 Hicr 15/99; Mâverdî, III, 176; Zümer 39/2.
111 Bakara 2/264; Enfâl 8/47.
112 Hac 22/11; ayrıca bk. Fecr 89/15-16.
113 Nisâ 4/124.
114 A'râf 7/32; Beyzâvî, I, 542.

yaptıklarının en güzeli ile verilir.[115] Onlar, bağışlanacak ve eşsiz bir ödülle ödüllendirileceklerdir.[116] Kur'ân'da Allah Teâlâ, erkek olsun kadın olsun, kim imanına uygun ve faydalı işler yaparsa, kesinlikle ona mutlu bir hayat yaşatacağı müjdesini verir.[117] İşte açık bir müjde: *"Her kim, güzel niyet ve davranış sahibi olarak kendini Allah'a teslim ederse, o kişi Rabbi katında mükâfatını görecektir. Ve böyleleri ne korkacak ne de üzüntü duyacaklardır."*[118] Kulluk göstergesinin en önemli ve simgesel olanı, hiç şüphesiz ki belirli niyet ve vakitlere bağlı olarak yapılan namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek, hacca gitmek ve kurban kesmek gibi düzenli ibadetlerdir.[119] Bu ibadetlerin, Müminlerin kötülüklerden arınmaları, ahlâk ve takvâ yönünden olgunlaşmaları için birçok faydaları vardır.[120] Allah'ın elçileri ibadetler konusunda da Müminlerin rehberidir. Nitekim Hz. İbrâhim, kendisinin ve neslinin namazda devamlı olması için Rabbinden niyazda bulunmuştur.[121]

Bir kulluk göstergesi olarak Allah'a secde etmek, namazın dikkat çeken rükünlerinden birini oluşturur. Nitekim âyette secde Allah'a yaklaşmanın en somut hâlidir: *"Secdeye kapan ve Allah'a yakınlaş."*[122] Aslında secde sadece insanlara özgü bir ibadet tarzı da değildir. Allah Teâlâ, bütün varlıkların kendilerine özgü lisanlarıyla zâtına secde ettiklerini bildirir.[123] O, kendilerine bahşettiği hayata ve verdiği sayısız nimetlere karşılık kullarından kendisine secde etmelerini ister. Bu nedenle *"Haydi! Allah için secdeye kapanıp kulluk ediniz."*[124] buyurarak herkesi yalnızca kendisine kulluk etmeye ve secde ederek saygılarını göstermeye çağırır.[125]

Müminlerin hayatlarının her anında ihmal etmedikleri bir ibadet şekli de duadır. Kulluğun özü, darlıkta ve bollukta Allah'a dua edip O'ndan istemektir. Bu bağlamda Allah Teâlâ, mümin kullarına çok yakın olduğunu bildirir ve onlardan kendisine dua etmelerini ister.[126] *"Bana dua edin, ben de duanıza karşılık vereyim."*[127] Peygamberimiz aracılığı ile kendisini soran Müminlere şöyle buyurmuştur: *"Kullarım sana beni sorduklarında bilsinler ki, kuşkusuz ben onlara çok yakınım. Bana dua*

115 Nahl 16/97.
116 Ahzâb 33/35.
117 Nahl 16/97.
118 Bakara 2/112.
119 Bakara 2/183, 196-197, 238; Tevbe 9/60; Hac 22/28, 78; Müzzemmil 73/20; Kevser 108/2: Nesefî, III, 686.
120 Bakara 2/183; Ankebût 29/45; Tevbe 9/103.
121 İbrâhîm 14/40.
122 Alak 96/19.
123 Ra'd 13/15; Nahl 16/49-50; Hac 22/18.
124 Necm 53/62.
125 Necm 53/62: Beyzâvî, III, 344; *Kur'an Yolu*, V, 176.
126 Bakara 2/186.
127 Mü'min 40/60.

ettiğinde duacının dileğine karşılık veririm. Şu hâlde, onlar benim davetime uyarak bana iman etsinler ki, böylelikle doğru yolu bulabilsinler."[128]

Allah'a kulluğun vazgeçilmez bir gereği ise O'na güvenmek, O'nu tesbih ve zikretmektir. Tesbih ve zikir, kulluk şuurunun canlı tutulmasını sağlayan ibadetlerdendir. Yüce Yaratıcı, Hz. Peygamber'e daima diri ve ölümsüz olan zâtına güvenmesini ve kendisini her türlü övgüyle yüceltip tesbih etmesini emreder.[129] Müminlerin de kendisine dayanmasını ve güvenmesini ister, bu şekilde davrananların asla zarar etmeyeceğini bildirir.[130] *"Allah, kuluna yetmez mi?"*[131] âyetiyle Rabbimiz bu müjdeyi bütün kullarına verir. Bütün Müminlere hitap ederek *"Beni anın ki, ben de sizi anayım. Bana şükredin ve bana asla nankörlük etmeyin!"*[132] buyurur. Bu emre uyan, inkârdan ve Allah'ın buyruklarına karşı gelmekten kaçınan, Rabbinin adını anıp namaz kılan kimse mutlaka kurtuluşa erer.[133]

Allah'a kulluğunun idrakinde olan insan, O'na teslim olmak ve hayatı bu teslimiyet içerisinde yaşamak gerektiğini bilir. Böyle bir yaşantının en güzel örnekleri öncelikle peygamberler ve onlara uyanlardır. Örneğin Kur'ân, Hz. İbrâhim'i canıgönülden Cenâb-ı Hakk'a teslim olanlardan biri olarak takdim eder. Allah'a teslimiyet ve O'nun yoluna adanmak, âyette Resûl-i Ekrem'in (sas) diliyle de şöyle ifade edilmiştir: *"Benim namazım, (her türlü) ibadetim, hayatım ve ölümüm, hepsi âlemlerin Rabbi olan Allah içindir."*[134]

Kulluğu gaye edinenler, Allah Teâlâ'nın daima kendileriyle beraber olduğunu ve davranışlarının kaydedildiğini bilirler.[135] Bu sebeple her zaman güzel davranışlar ve hayırlı işler peşinde olurlar. Allah'ın elçileri, örnek insan olma idealinin zirvesinde olan kimselerdir. Nitekim Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'i bu yönüyle övmüş ve merhametli oluşunu ümmetine örnek göstermiştir.[136] Müminlerden de edepli, yumuşak sözlü ve alçakgönüllü olmalarını[137] ve kötülüğe karşı en güzel şekilde karşı koymalarını istemiştir.[138] Bu nedenle inananlar, Allah'ın emirlerini görev olarak

128 Bakara 2/186.
129 Furkān 25/58; Mü'min 40/55.
130 Âl-i İmran 3/194; Tevbe 9/120.
131 Zümer 39/36.
132 Bakara 2/152.
133 A'lâ 87/14-15: Beyzâvî, III, 525.
134 En'âm 6/162.
135 Kāf 50/16-18; Mücâdele 58/7.
136 Âl-i İmrân 3/159; Ahzâb 33/21.
137 İsrâ 17/53: Kurtubî, XIII, 103; benzer âyetler için bk. Bakara 2/83; Tâhâ 20/44.
138 Fussılet 41/34.

kabul eder ve bunlara uymayı kulluğun gereği sayarlar.[139] Bu bağlamda, anne-babaya ve yakın akrabaya karşı davranışlarla ilgili şu emir güzel bir örnektir: *"Ana-babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşa, yolcuya ve ellerinizin altında bulunanlara iyi davranın. Allah kendini beğenen ve böbürlenip duran kimseyi asla sevmez."*[140]

Sonuç olarak, insanın Cenâb-ı Hak katındaki önemini belirleyen ölçü, kulluğunun güzelliğidir. Bu gerçek *"(Kulluk ve) yalvarmanız olmasa, Rabbim size ne diye değer versin ki?"*[141] âyetiyle ifade edilir. Kulluk sadece namaz, hac ve oruç gibi belirli ibadetlerden ibaret değildir. Aksine hayatı her yönüyle Allah'ın emirleri doğrultusunda yaşamaktır. Dolayısıyla insanın kul hakkı yemek, rüşvet almak, faiz yemek, yalan söylemek, iftira ve gıybet etmek, kumar oynamak, zina etmek vb. haramlardan kaçınması gerekir. Yine Kur'ân, Rahmân'ın kullarının şu özelliklerinden bizlere bahseder: Geceleri namaz kılmak, cehennem azabından korunmak için dua ve niyazda bulunmak, cimrilik yapmamak, israf etmemek ve Allah'a ortak koşmamak. Ayrıca bu kimseler adam öldürmez, zina etmez, yalan yere şahitlik yapmaz, boş ve anlamsız şeylerle uğraşmaz ve Allah'ın âyetleri karşısında kör ve sağır davranmazlar. Sonuçta bu kullar, ebedî mutluluk diyarı olan cennette sağlık ve esenlik dilekleriyle karşılanırlar, sonsuza dek orada yaşarlar.[142] İşte, *"sahte tanrılara kulluk etmekten kaçınan, yüzünü ve özünü Allah'a çevirenlere"*[143] Cenâb-ı Hakk'ın müjdesi budur. Böyle itaatkâr kullara kıyamet gününde şöyle seslenilecektir: *"Ey imanın huzuruna kavuşmuş insan! Sen O'ndan razı, O da senden hoşnut olarak Rabbine dön!* Böylece *(seçkin) kullarımın arasına sen de katıl ve cennetime gir!"*[144] Onlar, bu dünyada Allah Teâlâ'ya yaptıkları samimi kulluk sebebiyle eşsiz cennet ödülünü kazanacak, âhirette ne bir korku ve ne de üzüntü yüzü göreceklerdir.[145]

Allah Teâlâ, Müminlere karşı çok merhametli ve çok şefkatlidir.[146] O, kullarını gözetler, üstlendikleri görevleri ne ölçüde yapıp yapmadıklarını denetler.[147] Kulları günah işlediklerinde ise onları hemen cezalandırmaz. Merhametinin bir sonucu olarak Yüce Rabbimizin tarih boyunca bu konuda uyguladığı kural şudur: *"Şayet Allah*

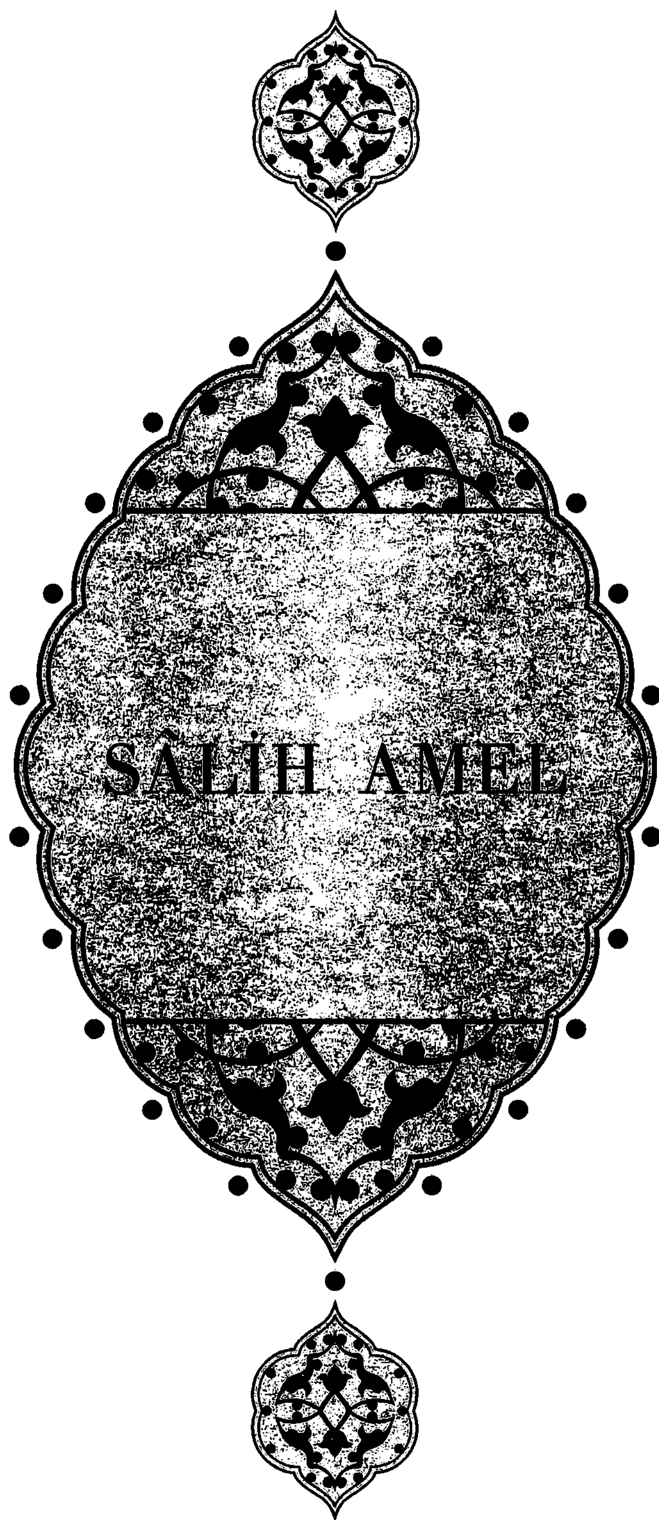
139 Nûr 24/51.
140 Nisâ 4/36.
141 Furkān 25/77: Elmalılı, XXV, 3617.
142 Furkān 25/63-76.
143 Zümer 39/17.
144 Fecr 89/27-30.
145 Bakara 2/112.
146 Ahzâb 33/43.
147 Fecr 89/14: Taberî, XXIV, 375-376; *Kur'an Yolu*, V, 619.

insanları yapıp ettikleri yüzünden hemen cezalandıracak olsaydı, yerin üstünde tek bir canlı bırakmazdı, fakat onlara belirlenmiş bir süreye kadar zaman tanıyor. Süreleri dolduğunda ise (herkes anlayacaktır ki) Allah kullarını hakkıyla görüp bilmektedir."[148] O, kullarına kendisine karşı gelmekten sakınmalarını, yaşadıkları sürece iyilik yapmalarını ve sabretmelerini öğütlemiştir. Çünkü dünyada iyilik yapanlara âhirette iyilik, sabredenlere de ödülleri hesapsız olarak verilecektir.[149]

Kur'ân-ı Hakîm'e göre dünya hayatı, yüce bir gayesi olmayan ve herkesin dilediği şekilde ölçüsüzce yaşadığı anlamsız bir yer değildir. Aksine bu hayat, ilâhî buyruklar doğrultusunda dünya ve âhiret için en güzel amellerin işlenmesi gereken bir zaman dilimidir. En genel anlamda, insanın yaratılış gayesi olan kulluk da bu amelleri yapmaktan ibarettir. Diğer bir ifadeyle kulluk, insanın kendisini yaratan ve ihtiyaç duyduğu her türlü nimeti vererek yaşatan Allah Teâlâ'ya karşı duyduğu derin sevgi, saygı ve sorumluluk duygusundan kaynaklanır. Kul, O'nun razı ve hoşnut olacağı bir hayat yaşayabilmek için olanca gayretini gösterir. Çünkü Allah Teâlâ, bu dünyada kulluğun gereklerini en güzel ve en ideal biçimde yerine getirmemizi bizden istemektedir. Bu da ancak samimi ve takvâ duyarlığına sahip bir kul olma bilinci ile mümkündür. Samimi kulluğun ruhu ve özü ise ihlâs ve ihsan bilinci ile davranmaktır. İhlâslı olmak, kulun bütün davranışlarında gösterişe kaçmadan sadece Allah rızasını kazanmayı gaye edinmesidir. İhsan ise, bütün işlerimizi Cenâb-ı Hakk'ın bizi her an gördüğü bilinciyle doğru ve güzel bir şekilde yapmamız demektir. Bunun için, her Müslümanın önce kulluk bilgisine, sonra da kulluk bilincine sahip olması, hayatının sonuna değin bu bilincin gerektirdiği şekilde yaşaması gerekir.

148 Fâtır 35/45; benzer âyet için bk. Nahl 16/61.
149 Zümer 39/10.

SÂLİH AMEL

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهُ حَيٰوةً طَيِّبَةًۚ
وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ اَجْرَهُمْ بِاَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٧﴾

"Erkek olsun kadın olsun, kim inanmış bir insan olarak dünya ve âhiret için yararlı işler yaparsa kesinlikle ona güzel bir hayat yaşatacağız ve böylelerinin mükâfatlarını da muhakkak surette yapmış olduklarının daha güzeliyle vereceğiz."

(Nahl 16/97)

قُلْ اِنَّمَٓا اَنَا۬ بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحٰٓى اِلَيَّ اَنَّمَٓا اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌۚ فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَٓاءَ رَبِّه۪ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّه۪ٓ اَحَدًا ﴿١١٠﴾

"De ki: 'Ben, yalnızca sizin gibi bir insanım. Şu var ki bana, ilâhınızın sadece bir ilâh olduğu vahyolunuyor. Artık her kim Rabbine kavuşmayı bekliyorsa dünya ve âhirete yararlı iş yapsın ve Rabbine kullukta hiçbir şeyi ortak koşmasın.'"

(Kehf 18/110)

وَاِنّ۪ي لَغَفَّارٌ لِمَنْ تَابَ وَاٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدٰى ﴿٨٢﴾

"Şu da bilinmeli ki, ben tövbe edip yürekten iman eden, dünya ve âhiret için yararlı işler yapan, sonra da doğru yolda kararlı olan kimselere karşı çok bağışlayıcıyım."

(Tâhâ 20/82)

وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا يَخَافُ ظُلْمًا وَلَا هَضْمًا ﴿١١٢﴾

"Mümin olarak dünya ve âhiret için yararlı işler yapan kimseye gelince, o ne zulme uğramaktan ne de yoksun bırakılmaktan korkar."

(Tâhâ 20/112)

مَنْ عَمِلَ سَيِّئَةً فَلَا يُجْزٰٓى اِلَّا مِثْلَهَاۚ وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى
وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَاُو۬لٰٓئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ يُرْزَقُونَ فٖيهَا بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٤٠﴾

"Kim bir kötülük yapmışsa sadece o kötülüğünün miktarınca ceza görecektir; kim de -erkek olsun kadın olsun- inanmış bir kişi olarak dünya ve âhirete yararlı iş yapmışsa işte böyleleri de cennete girecekler, orada kendilerine hesapsız nimetler verilecektir."

(Mü'min 40/40)

اِنَّ الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرٖى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُۜ
ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْكَبٖيرُۜ ﴿١١﴾

"İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlara gelince onlar için altından ırmaklar akan cennetler vardır. İşte büyük kurtuluş budur."

(Burûc 85/11)

وَمَنْ يَأْتِهٖ مُؤْمِنًا قَدْ عَمِلَ الصَّالِحَاتِ فَاُو۬لٰٓئِكَ لَهُمُ الدَّرَجَاتُ الْعُلٰىۙ ﴿٧٥﴾

"Dünya ve âhirete yararlı işler yapmış bir mümin olarak Allah'ın huzuruna çıkan kimseler için ise üstün dereceler vardır."

(Tâhâ 20/75)

مَا كَانَ لِاَهْلِ الْمَد۪ينَةِ وَمَنْ حَوْلَهُمْ مِنَ الْاَعْرَابِ اَنْ يَتَخَلَّفُوا عَنْ رَسُولِ اللّٰهِ
وَلَا يَرْغَبُوا بِاَنْفُسِهِمْ عَنْ نَفْسِه۪ۜ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ لَا يُص۪يبُهُمْ ظَمَاٌ وَلَا نَصَبٌ وَلَا
مَخْمَصَةٌ ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِ وَلَا يَطَؤُ۫نَ مَوْطِئاً يَغ۪يظُ الْكُفَّارَ وَلَا يَنَالُونَ مِنْ
عَدُوٍّ نَيْلاً اِلَّا كُتِبَ لَهُمْ بِه۪ عَمَلٌ صَالِحٌۜ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُض۪يعُ اَجْرَ الْمُحْسِن۪ينَۙ
﴿١٢٠﴾ وَلَا يُنْفِقُونَ نَفَقَةً صَغ۪يرَةً وَلَا كَب۪يرَةً وَلَا يَقْطَعُونَ وَادِياً اِلَّا كُتِبَ
لَهُمْ لِيَجْزِيَهُمُ اللّٰهُ اَحْسَنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢١﴾

"Medine ahalisi ve çevresinde bulunan bedevîler Resûlullah'a katılmaktan geri kalamaz ve onu bırakıp kendi canlarının derdine düşemezler. Çünkü onlar Allah yolunda ne zaman bir susuzluk, yorgunluk ve açlığa mâruz kalsalar, Kâfirleri öfkelendirecek biçimde bir yere ayak bassalar veya düşmana karşı bir başarı elde etseler, bunların her biri mutlaka onlar için iyi birer amel olarak yazılır. Allah iyilerin emeğini asla boşa çıkarmaz. Yine, onlar küçük olsun büyük olsun hayır yolunda bir harcama yaptıklarında, bir yol katettiklerinde, bu -Allah'ın onlara, yaptıklarından daha güzeliyle karşılık vermesi için- mutlaka onların lehine (bir sevap olarak) yazılır."

(Tevbe 9/120-121)

يَٓا اَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحاًۜ
اِنّ۪ي بِمَا تَعْمَلُونَ عَل۪يمٌۜ ﴿٥١﴾

"Ey peygamberler! Tertemiz nimetlerden yiyip için, dünya ve âhiret için yararlı işler yapın. Kuşkusuz ben yaptıklarınızı eksiksiz bilmekteyim."

(Mü'minûn 23/51)

اَلْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۚ وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ
خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ اَمَلًا ﴿٤٦﴾

"Servet ve oğullar, dünya hayatının süsüdür; kalıcı olan iyi davranışlar ise Rabbinin nezdinde hem sevapça daha hayırlı hem de ümit bağlamaya daha lâyıktır."

(Kehf 18/46)

وَالْعَصْرِۙ ﴿١﴾ اِنَّ الْاِنْسَانَ لَف۪ي خُسْرٍۙ ﴿٢﴾ اِلَّا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ ﴿٣﴾

"Asra yemin ederim ki, insan gerçekten ziyandadır. Ancak iman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlar, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler başkadır."

(Asr 103/1-3)

مَنْ كَانَ يُر۪يدُ الْعِزَّةَ فَلِلّٰهِ الْعِزَّةُ جَم۪يعًاۜ
اِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُۜ ... ﴿١٠﴾

"Kim izzet ve şeref isterse bilmelidir ki şan ve şeref tamamıyla Allah'a aittir. Güzel sözler O'na yükselir; bunları da Allah'a sâlih amel yükseltir..."

(Fâtır 35/10)

Konunun Kavramsal Bağlamı

Sâlih amel, Kur'ân-ı Kerîm'de pek çok âyette imanla birlikte ebedî kurtuluşun gereği olarak zikredilir. *Sâlih* kelimesi bazı âyetlerde tekil,[1] bazılarında ise çoğul formu olan *sâlihât*[2] şeklinde yer alır. Kur'ân-ı Kerîm'de bu kelimelerin yer aldığı âyetlerin sayısı 150'nin üzerindedir. 51 âyette "iman edenler ve sâlih amel işleyenler" (*âmenû ve 'amilû's-sâlihât*) kalıp ifadesi yer alır.

Sa-la-ha kökünden türeyen *sâlih* kelimesi "her türlü eksiklik, bozukluk ve yanlışlıktan arınmış, düzgün ve sağlam olan" demektir.[3] Ebû Hilâl el-Askerî (ö. 400/1009'dan sonra) *sâlih* kelimesini hâlini düzelten kişi olarak tanımlar.[4] Aynı kökten türeyen *sulh*, "nefret ve düşmanlığa son verme, barışma"; *salâh*, "lâyık olmak,[5] iyi olmak, iyi davranışlarda bulunmak, bir kişinin hastalığından sonra iyi duruma ulaşması",[6] *musâlaha* ise "barışma" demektir.[7] *Islah* kelimesi "düzeltme, daha iyi ve faydalı hâle getirme, insanlar arasındaki çatışmayı ortadan kaldırma" anlamına gelir.[8] Kur'ân-ı Kerîm'de sâlih amel, iki âyette "kalıcı faydalı işler" anlamında *el-bâkıyâtü's-sâlihât* terkibi ile geçmektedir.[9] *'Amel* de "yapılan iş" anlamındadır.[10] Bu kelime, Kur'ân-ı Kerîm'de çeşitli kalıplarda 350 defa geçer. İyi, güzel ve hayırlı olan, imana yaraşır iş ve davranışlara, bu iki kelimenin terkibiyle *sâlih amel* (*el-'amelü's-sâlih*) denir.[11] Zemahşerî (ö. 538/1144) bunu, akıl, Kitap ve Sünnet deliliyle düzgün olan, müminin mükellefiyeti gereği yaptığı, dinde doğru ve düzgün kabul edilen iş diye tarif eder.[12] Ayrıca

1 Tevbe 9/102, 120; Mü'minûn 23/51, 100; Furkān 25/71.
2 Hûd 11/11; Kehf 18/46; Meryem 19/76.
3 Halîl b. Ahmed, II, 406.
4 Ebû Hilâl el-Askerî, s. 209-210.
5 Cevherî, I, 388.
6 Zemahşerî, I, 537.
7 Ezherî, IV, 243 vd.
8 İbn Âşûr, I, 285.
9 Kehf 18/46; Meryem 19/76: İbn Hanbel, *el-Müsned*, III, 75; IV, 267-268; İbn Kesîr, IX, 149.
10 Halîl b. Ahmed, III, 230.
11 Bakara 2/25: İbn Âşûr, I, 352-353.
12 Bakara 2/25: Zemahşerî, I, 229.

Sa-le-ha kökünden türeyen kelimeler aynı anlamda Kur'ân'ın 93 yerinde zikredilir.

Kısaca "doğru ve yararlı iş" demek olan sâlih amel kavramı, farklı şekillerde tarif edilmiştir. Çoğunlukla "Allah rızası için yapılan her düzgün işin" sâlih amel olduğu söylenmiştir.[13] Taberî (ö. 310/923) sâlih ameli, "Allah'a itaat olan işleri yapmak, farzlarını edâ etmek ve yasakladığı şeylerden kaçınmak"[14] diye tarif eder. Amellerin sâlih ve güzel sayılabilmesi için imanla birlikte[15] sırf Allah rızası için yapılması ve Hz. Peygamber'in getirdiği dinin emir ve yasaklarına uygun olması şart koşulmuştur. İbn Kesîr (ö. 774/1373) bu iki şarttan biri olmadığında amelin geçersiz olacağını ve boşa gideceğini söyler.[16]

Kur'ân'da *sâlih amel* kavramı *tövbe,*[17] *zikir,*[18] *şükür,*[19] *sabır,*[20] *ihsan* (iyilik yapmak),[21] *hasene* (iyilik), *dua, takvâ* (günahlardan kaçınma gayreti),[22] *infak* (Allah için harcamada bulunma),[23] *hidayet* (doğru yolu gösterme),[24] *ihlâs* (sadece Allah rızasını gözetme),[25] *cennet, mükâfat,*[26] *iman, ibadet, itaat, namaz, zekât, helâl, hicret, cihad* ile doğrudan; *tevekkül* (Allah'a güvenip dayanma), *birr (iyilik), ma'rûf* (iyilik), *hayr* gibi kavramlarla dolaylı olarak bağlantılıdır. *Sâlih amel* (amel-i sâlih) veya *sâlihât* kavramlarının zıddı *seyyiâtt*ır.[27] *Fâsid* (bozuk, düzensiz) ve *sû'* (kötü, çirkin) kelimeleri *sâlih*in

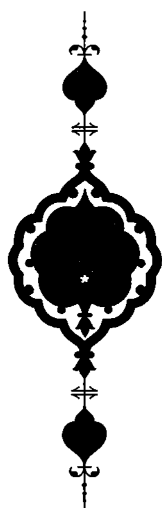
13 Bakara 2/25: Ebû Hayyân, I, 254; Begavî, I, 40.
14 Fâtır 35/10: Taberî, XIX, 338-339; İbn Kesîr, XI, 310.
15 Nisâ 4/124; Nahl 16/97; Tâhâ 20/112; A'râf 7/147.
16 Hûd 11/7: İbn Kesîr, VII, 418.
17 İsrâ 17/25; Meryem 19/58-61; Tâhâ 20/82; Furkān 25/68-71; Kasas 28/67.
18 Şuarâ 26/227.
19 Neml 27/19; Ahkāf 46/15.
20 Hûd 11/11; Kasas 28/80; Asr 103/3.
21 Mâide 5/93; Kehf 18/30.
22 Furkān 25/70, 74-75.
23 Tevbe 9/120-121; Furkān 25/67.
24 Yûnus 10/9.
25 Nisâ 4/146.
26 Mü'min, 40/40.
27 Mü'min 40/40; Râgıb el-İsfahânî, s. 284.

zıddı olarak kullanılır.[28] Yine ş*irk, küfür, nifak, ifsad, israf, cebbâr, zulüm, isyan, ism, cünâh* (günah) kavramları da *sâlih*in karşıtı konumundadır. *Hamd, zikir, tesbih, dua, tilâvet* gibi güzel sözleri (*el-kelimü't-tayyib*) Allah'a yükselten şey sâlih ameldir.[29] Bütün bu bilgiler göz önüne alındığında sâlih amelin Kur'ân'ın bütün konularıyla alâkalı geniş bir kavram olduğu görülür.

28 Bakara 2/220; Tevbe 9/102.

29 Fâtır 35/10; Fussılet 41/33: Taberî, XX, 430, XIX, 338-340; İbn Kesîr, XI, 310.

SÂLİH AMEL İMANDAN AYRILMAZ

قُلْ اِنَّمَٓا اَنَا۬ بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحٰٓى اِلَيَّ اَنَّمَٓا اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌۚ فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَٓاءَ رَبِّه۪
فَلْيَعْمَلْ عَمَلاً صَالِحاً وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّه۪ٓ اَحَداً ﴿١١٠﴾

"De ki: 'Ben, yalnızca sizin gibi bir insanım. Şu var ki bana, ilâhınızın sadece bir ilâh olduğu vahyolunuyor. Artık her kim Rabbine kavuşmayı bekliyorsa dünya ve âhirete yararlı iş yapsın ve Rabbine kullukta hiçbir şeyi ortak koşmasın.'"

(Kehf 18/110)

Allah gökleri, yeri, dünya nimetlerini, hayatı ve ölümü, kimlerin itaat edeceğini ve daha güzel amel işleyeceğini göstermek, kısaca insanları denemek için yaratmıştır.[1] İnsana, halifelik görevi vermesi de aynı amacı taşır.[2] İnsanın her iki amacı hakkıyla gerçekleştirebilmesi, onun imanına ve sâlih ameline bağlıdır. Bunlar dinde birbirinden ayrılmaz iki önemli esastır.[3] Sâlih amelin temel şartı iman olduğu gibi imanı makbul hâle getiren de sâlih amellerdir. Şöyle de denebilir: İmansız amel kabul edilmeyeceği gibi amelsiz iman da korunamaz, yok olup gider. Allah'a ve âhirete inanan, onun hesabından korkup sevabını uman bir kimsenin şirkten ve küfürden uzaklaşıp içtenlikle doğru, düzgün ve sağlam işler yapması gerekir.[4] Yani kişinin

1 Hûd 11/7: Taberî, XII, 335; İbn Kesîr, VII, 418; Kehf 18/7; Mülk 67/2.
2 Yûnus 10/14: Taberî, XII, 134-135.
3 Nisâ 4/173; Mâide 5/84; Fâtır 35/10; Sâd 38/28; Mü'min 40/58; Câsiye 45/21.
4 Kehf 18/110: Taberî, XV, 439.

işleri, kalbindeki kabulü ve sözüyle de belirttiği imanını desteklemelidir.[5] Kul-Rab bağlantısını sağlayan imandır, sâlih amel ise imanı güçlü kılar ve kişiyi Rabbine yaklaştırır.[6] Nihayetinde müminin doğru yolda yürüdüğünün ve iyi mümin olduğunun delili, yalnızca söz değil, iman ve bu imana uygun işlerdir.[7]

Kur'ân-ı Kerîm'de insanın yaratılış amacı olan imtihanı kazanmanın alâmeti sayılan sâlih amel[8] anlatılan kıssalarla da açıklanır, örneklendirilir.[9] Buna göre peygamberler sâlih insanlardır.[10] Onlar sâlih özelliğini kazanmak ve sâlihlerle birlikte olmak için dua etmişlerdir.[11] Hz. İbrâhim şöyle yalvarmıştı: *"Rabbim! Bana hikmet ver ve beni iyiler arasına kat."*[12] Hz. Süleyman da şöyle niyazda bulunmuştu: *"Ey Rabbim! Gerek bana gerekse anne babama verdiğin nimete şükretmeye ve hoşnut olacağın iyi işler yapmaya beni muvaffak kıl. Rahmetinle beni iyi kullarının arasına kat!"*[13] Yüce Allah onlara sâlih amel yapmalarını emretmiştir. Böylelikle onlar hem sâlih ameller işlemişler hem de insanların doğru yolda yürümeleri için çalışmışlardır.[14] Allah'ın Resûlü Hz. Muhammed de seçilmiş bir kimse ve sâlih bir kul olmuştur.[15] Cinlerden de iman edip sâlih vasfını kazananlar vardır.[16]

Peygamberlerin yolundan giden her bir mümin kendisinin ve soyunun sâlih kişiler olması için dua eder ve bu uğurda çaba gösterir. Ayrıca hem kendileri hem de ana-babaları için dua eder: *"... Nihayet çocuk olgunluğuna ulaşıp kırk yaşına girince şöyle yakarır: 'Rabbim! Bana ve anne babama lütfettiğin nimete şükretmeye, razı olacağın işleri yapmaya beni muvaffak kıl. Benden gelecek nesli hayırlı eyle, pişmanlıkla dönüp senin kapına başvurmaktayım ve ben şüphesiz sana boyun eğenlerdenim!'"*[17] Kul böyle bir yola girerse onun en iyi yardımcısı Rabbidir. Örneğin, bir mümin Allah'tan korkup doğru, âdil ve hak söz söyler ve doğruluğa sarılırsa, Allah onun amellerini sâlih ve faydalı kılacağı gibi ona daha fazla doğru iş yapmayı nasip

5 Fussılet 41/33: Taberî, XX, 430.
6 Sebe' 34/37: Taberî, XIX, 295-297.
7 Nisâ 4/122-125: Taberî, VII, 507-511.
8 Mülk 67/2.
9 Sâd 38/24; A'râf 7/35, 85, 142, 189, 191; Meryem 19/59-60; Şuarâ 26/227; Neml 27/19; Kasas 28/67; Sebe' 34/11; Kehf 18/82; Nahl 16/122; Enbiyâ 21/105; Mü'minûn 23/51.
10 Âl-i İmrân 3/39, 46; En'âm 6/85; A'râf 7/56, 85, 142; Kehf 18/110; Enbiyâ 21/72, 75, 86; Sâffât 37/112; Tahrîm 66/10.
11 Yûsuf 12/101; Şuarâ 26/83; Neml 27/19; Sâffât 37/100.
12 Şuarâ 26/83.
13 Şuarâ 26/83; Neml 27/19.
14 Mü'minûn 23/51; Hûd 11/88.
15 Kalem 68/50.
16 Cin 72/11.
17 Ahkâf 46/15: Taberî, XXI, 141; İbn Kesîr, XIII, 16.

eder.[18] Kötülük edip fesat çıkaranlarla sâlih amel işleyenler hiçbir zaman Allah katında bir tutulmazlar.[19] Bunlar hem dünyada hem ölüm anında hem de âhirette varacakları yer itibarıyla birbirlerinden ayrılırlar.[20] Allah'ın adaletinin gereği budur.[21]

Dünyada ve âhirette kişinin elinde kalacak olan sâlih amelleridir. Sâlih amel yapan kendi yararına yapar, yapılan bu doğru ve düzgün işler asla boşa gitmez. Kur'ân-ı Kerîm'in pek çok âyetinde,[22] kişinin yaptığı sâlih amellerin mutlaka onun lehine olacağı belirtilir.[23] *"İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlar bilmelidirler ki, biz güzel iş yapanların mükâfatını asla zayi etmeyiz."*[24] Bu gibi âyetlerden anlaşılacağı üzere Yüce Allah, iman edip iyi ve yararlı işler yapan sâlih erkek ve sâliha kadınların yaptıklarını kesinlikle boşa çıkarmaz.[25] Onlar bu güzel işlerinin karşılığını, eksiksiz tastamam görürler.[26] Elbette herkes yaptığının karşılığını görecektir: *"İnkâr edenler için çetin bir azap vardır; iman edip dünya ve âhirete yararlı işler yapanlara ise bağışlanma ve büyük bir mükâfat vardır."*[27] Bu sebeple dünyada sâlih amel işlemeyen insanlar, ölüm anında ve âhirette pişman olurlar ve geri dönüp sâlih ameller yapmak isterler. Ancak iş işten geçmiştir, bu istekleri yerine getirilmeyecektir.[28]

Sâlih amel, Allah'ın buyruklarını yerine getirmek, yasaklarından kaçınmaktır. Dolayısıyla sâlih amel, bütün ilâhî emirlerin yerine getirilmesini kapsar. Nitekim Kur'ân'da bu emirlerin çoğu, ya sâlih amelden bahseden âyetlerde ya da öncesinde veya sonrasında yer alır.[29] Sâlih amel işleyenler ve işledikleri ameller Kur'ân'da şöyle anlatılır: *"Onlar Allah'a ve âhiret gününe inanırlar, iyiliği emrederler, kötülükten sakındırırlar ve hayırlarda yarışırlar. İşte bunlar iyi kimselerdendir."*[30] Onlar tövbe eder, Allah'a yönelip[31] yalnız O'na kulluk eder ve[32] Peygamber'e destek olurlar.[33]

18 Ahzâb 33/70-71: Taberî, XIX, 195-196.
19 Sâd 38/28: Taberî, XX, 79; İbn Kesîr, XII, 86; Câsiye 45/21.
20 Câsiye 45/21: Taberî, XXI, 87-88.
21 Câsiye 45/21: İbn Kesîr, XII, 361.
22 Enbiyâ 21/94; Rûm 30/44-45; Ahzâb 33/31; Sebe' 34/11; Fussılet 41/46; Câsiye 45/15, 29-30.
23 Tevbe 9/120: Taberî, XII, 71-72; Yâsîn 36/12.
24 Kehf 18/30: Taberî, XV, 254; ayrıca bk. A'râf 7/170.
25 Tevbe 9/120; Hûd 11/115; Yûsuf 12/56, 90; Kehf 18/30: Taberî, X, 542.
26 Âl-i İmrân 3/57; Nisâ 4/173; Yûnus 10/4; Enbiyâ 21/94; Rûm 30/44-45; Ahkāf 46/19: Taberî, V, 457.
27 Fâtır 35/7: Taberî, XIX, 332-333.
28 Mü'minûn 23/99-100; Secde 32/12: Taberî, XVII, 106-109, XVIII, 605.
29 Nisâ 4/124: Zemahşerî, II, 152; Tâhâ 20/112; Enbiyâ 21/94.
30 Âl-i İmrân 3/114: Taberî, V, 699-700; Asr 103/3: Mukātil b. Süleyman, IV, 829.
31 İsrâ 17/25; Yûsuf 12/9: Taberî, XIV, 555.
32 Kehf 18/110: Taberî, XV, 439.
33 Tahrîm 66/4: Taberî, XXIII, 97.

Allah'a verdikleri sözleri yerine getirir,[34] samimiyet ile sadece O'na ibadet eder[35] ve O'nun Kitabı'na sımsıkı sarılırlar. Namazı vaktinde kılar, zekât ve sadaka verir, yakınlarıyla bağlarını güçlü tutarlar (*sıla-i rahim*).[36] Yurtlarında Yüce Allah'a kulluk etmeleri engellenirse hicret edip zorlukları göğüsler, gerektiğinde O'nun uğrunda savaşıp şehit olurlar.[37] Allah yolunda sefere çıkar, açlığa, susuzluğa ve çeşitli meşakkatlere katlanırlar.[38] Barışı ve insan hayatını koruyup zulmü engellemek için çalışırlar.[39] Sözlerinde durur, insanlarla iyi geçinirler.[40] Onlar Allah'a ve Resûlü'ne itaat ederek iyi ve erdemli kimseler olmak için gayret ederler.[41] Eğer günaha düşmüşlerse ondan döner ve amellerini güzelleştirirler.[42] Eşleriyle iyi geçinir ve onların haklarını gözetirler. İyi kadınlar Yüce Allah'a ve kocalarına içtenlikle saygı duyarlar, onlar yokken iffetlerini ve mallarını korurlar.[43] Elbette sâlih ameller sadece burada sayılanlardan ibaret değildir, nitekim Allah'ın emrettiği ve razı olduğu bütün işler sâlih ameldir.

Dünyada kişiden yapılması istenen sâlih amel, onun yapabileceği ve üstesinden gelebileceği işleri kapsar. Bu konu Kur'ân'da şöyle ifade edilir: "İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlara gelince, -ki hiç kimseye gücünün üstünde bir vazife yüklemeyiz- işte onlar cennetliklerdir. Orada onlar ebedî kalıcıdırlar."[44] Yüce Allah kulları için kolaylık ister, onların güçlük çekmelerini istemez.[45] Yüce Allah'a iman etmek ve ona yaraşır ameller yapmak, kişinin yüklenebileceği bir sorumluluktur.[46] Bir müminin, kendisinden istenen ve gücünün yettiği sâlih amelleri işlemesi yeterlidir.[47] Sâlih amelleri işlemek kadar onları sürdürmek de önemlidir. Aksi takdirde Allah'ın ve Resûlü'nün buyruklarını çiğneyerek itaatten uzaklaşmak, daha önce yapılan sâlih amelleri yok eder.[48] Nitekim Medine'de Resûlullah'a saygısızca sesini yükselten kişiler uyarılmıştır: *"Ey iman edenler! Seslerinizi peygamberin sesinden*

34 Nahl 16/97: Taberî, XIV, 350.
35 Kehf 18/110.
36 A'râf 7/121, 170; Tevbe 9/75; Münâfikûn 63/10: Taberî, X, 542, XI, 577, XII, 75.
37 Âl-i İmrân 3/194-195: Taberî, VI, 322.
38 Tevbe 9/120-121: Taberî, XII, 71, 75.
39 Sebe' 34/11: Mâtürîdî, XI, 409.
40 Kasas 28/27: Taberî, XVIII, 230.
41 Hucurât 49/14; Kasas 28/19: Taberî, XVIII, 197.
42 Nisâ 4/146.
43 Nisâ 4/34: Taberî, VI, 691-693.
44 A'râf 7/42: Taberî, X, 197.
45 Bakara 2/185: Taberî, III, 218-219.
46 A'râf 7/42: İbn Kesîr, VI, 302.
47 Nisâ 4/124: Zemahşerî, II, 152.
48 Muhammed 47/32-33: İbn Kesîr, XIII, 81.

fazla çıkarmayın, birbirinize bağırdığınız gibi ona bağırmayın; sonra farkında olmadan amelleriniz boşa gider."[49] Dinden dönenin,[50] inkârcıların ve lânete uğrayanların[51] yaptıkları zaten boştur. Ayrıca şirk,[52] küfür[53] ve münafıklık[54] da hem yapılan bütün iyi işlerin karşılıksız kalmasının hem de başta şirk olmak üzere bütün kötülüklerin cezalandırılmasının nedenidir.

SÂLİH AMEL MÜMİNİ KURTULUŞA ERDİRİR

وَالْعَصْرِۙ ﴿١﴾ اِنَّ الْاِنْسَانَ لَفٖي خُسْرٍۙ ﴿٢﴾ اِلَّا الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ ﴿٣﴾

"Zamana yemin ederim ki, insan gerçekten ziyandadır. Ancak iman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlar, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler başkadır."

(Asr 103/1-3)

İniş sırasına göre içerisinde sâlih amelle (*'amilû's-sâlihât*) ilgili anlatımın geçtiği ilk sûre, Mekke'de inen Asr sûresidir. Burada iman ve sâlih amel sahipleri dışındakilerin kayıpta olduğu ifade edilir.[55] Pek çok âyette de eski hâlinden vazgeçerek tövbe eden ve iman edip sâlih amel işleyen kimselerin Allah'ın azabından kurtulacağı haber verilir.[56]

Sâlih amelde bulunmak insanın her iki dünyada da mutluluğunun ve kurtuluşunun yoludur. Her şeyden önce Allah Teâlâ, doğru işler yapanları karanlıklardan

49 Hucurât 49/2: Taberî, XXI, 342-343.
50 Bakara 2/217: Taberî, III, 666.
51 İbrâhîm 14/18; Kehf 18/105; Nûr 24/39; Furkān 25/23; Muhammed 47/8-9.
52 En'âm 6/88; Kehf 18/110.
53 Bakara 2/217; Mâide 5/5.
54 Mâide 5/53: Taberî, VIII, 517; Âl-i İmrân 3/22; Tevbe 9/17, 69; Ahzâb 33/18-19.
55 Asr 103/1-3.
56 Bakara 2/160; Âl-i İmrân 3/89; Nisâ 4/16; Mâide 5/39; En'âm 6/54; Hûd 11/23; Nahl 16/119; Meryem 19/59-60; Tâhâ 20/82; Nûr 24/5; Kasas 28/67; Tîn 95/6.

aydınlığa çıkarır, küfür ve şirke düşmekten korur, imanın aydınlığında hayat sürmesine yardım eder,[57] onlara doğru yolu gösterir.[58] İman edip sâlih ameller işlemek, Yüce Allah katında kişiyi insanların en hayırlılarından yapar.[59] Rızık ve bereketlerle dolu hoş bir hayat yaşamaya sebep olur.[60] Allah sâlih amel işleyenlerin durumlarını düzeltir, kötü hâllerini iyi hâllere çevirir ve onları güzel bir hayata ulaştırır.[61] İyilik yapmaya devam ettikçe daha önce yaptıkları kötülükler, etkisini kaybeder, âhirette onlara zarar vermez.[62] Sâlih amel Allah'ın dostluğuna, yardım ve desteğine vesiledir. Allah Teâlâ sâlih kullarının velisi olur, onları dünya hayatında koruyup kollar[63] ve yükümlülüklerini kolaylaştırır.[64] Müminler, sâlih işlerinin gereği olarak iyiliği telkin edip kötülükten sakındırırlar. İşledikleri bu sâlih amel ise hem kendilerini hem de içinde yaşadıkları toplumu helâk olmaktan kurtarır.[65] Sâlih amel, Müminlerin dualarının ve tövbelerinin kabulüne, ayrıca ilâhî lütuflara erişmelerine[66] vesile olur.[67] Sâlih amel insanın nesline de hayır ve bereket getirir. Babanın ve annenin *sâlih* olması sebebiyle evlâtları da korunur.[68] *Sâlih* evlât ise anne baba için sevinç kaynağıdır.[69]

Doğru, düzgün ve adaletli davranmak, sosyal ilişkilerde güven verir. Kur'ân Hz. Dâvûd'dan aktardığı ifadelerle bunu şöyle anlatır: *"Dâvûd, 'Andolsun ki, senin koyununu kendi koyunlarına katmak istemekle sana haksızlıkta bulunmuştur. Doğrusu ortakçıların çoğu, birbirlerinin haklarını çiğnerler. Yalnız iman edip de iyi işler yapanlar müstesna. Bunlar da ne kadar az!' dedi..."*[70] Âyette belirtildiği üzere, Yüce Allah, güzel işler yapanların birbirlerini ve diğer kulların da onları sevmelerini sağlar.[71] Söz konusu âyette ifade edilen bu sevginin yaratılmasını Hz. Peygamber'in (sas) şöyle izah ettiği rivayet edilir: *"Allah bir kulunu sevdiği zaman Cebrâil'e, 'Ben falanı sevdim, sen de sev.' buyurur. Cebrâil de göktekilere aynı şekilde seslenir. Sonra onun*

57 Talâk 65/11: Mukātil b. Süleyman, IV, 367; Taberî, XXIII, 76.
58 Yûnus 10/9; Muhammed 47/2.
59 Beyyine 98/7: Taberî, XXIV, 556; İbn Kesîr, XIV, 425.
60 Nahl 16/97: Taberî, XIV, 353; İbn Kesîr, VIII, 351-353; Sebe' 34/4.
61 Furkān 25/70: Taberî, XVII, 516-520; İbn Kesîr, X, 326-330; Muhammed 47/2, 5.
62 Furkān 25/70: İbn Kesîr, X, 327.
63 A'râf 7/196: Taberî, X, 636.
64 Kehf 18/88: Zemahşerî, III, 612; Beyzâvî, II, 353-354; İbn Kesîr, IX, 188.
65 Hûd 11/117: İbn Kesîr, VII, 488.
66 Şûrâ 42/26: Taberî, XX, 506-507; İbn Kesîr, XII, 277; bk. En'âm 6/48; A'râf 7/35.
67 Mâide 5/93: Taberî, VIII, 664; Furkān 25/67-71.
68 Kehf 18/82: Taberî, XV, 366.
69 A'râf 7/189: Taberî, X, 622; Furkān 25/74.
70 Sâd 38/24: Taberî, XX, 62.
71 Meryem 19/96: Taberî, XV, 642; İbn Kesîr, IX, 303.

için yeryüzünde insanlar arasında bir sevgi yerleşmiş olur." O'nun *"İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlara gelince, Rahmân onlar için (gönüllerde) bir sevgi yaratacaktır."*[72] sözü bunu ifade eder.[73]

Yeryüzüne vâris olmak ve zafere ulaşmak iman edip sâlih amel işleyenlerin hakkıdır. Bu Allah Teâlâ'nın iyi kullarına verdiği bir sözdür. Yüce Allah, öncekilere verdiği gibi bu özellikleri taşıyan herkese yeryüzünde imkânlar verecek, hoşnut olduğu dininin yerleşip yayılmasını sağlayacak, korkularını güvenliğe çevirecektir.[74] Demek ki sâlih ameller, güzel bir hayat ve yaşanılır bir dünya kurmanın vesilesidir.

Sâlih amel işlemenin asıl ödülü âhirette verilecektir. İman edip sâlih amel işlemek, kişiyi Yüce Allah'ın rızasına ve hoşnutluğuna erdirir.[75] Zaten böyle insanlar O'nun rızasını gözeterek güzel işler yaparlar.[76] Melekler cennete girmeleri için inanıp sâlih amel işleyenlere dua ederler.[77] Allah, onların var olan günahlarını affeder.[78] Kötülüklerini örter ve kendilerini sâlih kullarının arasına katar.[79] Kıyamet günü bu kimseler için artık hiçbir korku ve üzüntü yoktur.[80] Cenâb-ı Allah onları yardım ve lütfuyla ödüllendirir,[81] iyiliklerine büyük bir mükâfat ve güzel bir karşılık verir.[82] Onlar orada haksızlığa uğramaktan korkmazlar.[83] Yaptıklarının en güzeliyle karşılık görürler.[84] Bir iyiliklerine en az on katı olmak üzere[85] bazen hesapsız ödül alırlar.[86] Bu, aynı zamanda eksilmeyen ve kesintisiz,[87] yine dünya nimetlerinden çok çok üstün ve onlarla mukayese edilemez bir ödüldür.[88] Buna karşın kötülük yapanlar ise sadece yaptıkları miktarınca ceza görürler.[89]

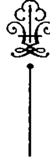
72 Meryem 19/96.
73 Meryem 19/96: İbn Kesîr, IX, 304; Tirmizî, "Tefsîrü'l-Ḳur'ân", 20.
74 Enbiyâ 21/105: İbn Kesîr, IX, 456-457; Nûr 24/55: Taberî, XVII, 346.
75 Beyyine 98/7-8: Taberî, XIV, 556-557.
76 Kasas 28/80.
77 Mü'min 40/8: İbn Kesîr, XII, 174.
78 Mâide 5/9; ayrıca bk. Mâide 5/93; Hûd 11/11; Hac 22/50; Ankebût 29/7; Feth 48/29.
79 Ankebût 29/7, 9.
80 Bakara 2/62, 277; Mâide 5/69; En'âm 6/48; A'râf 7/35.
81 Rûm 30/45: Taberî, XVIII, 517; Beyzâvî, III, 54.
82 Nisâ 4/146: Beyzâvî, I, 404; İbn Kesîr, IV, 325; Mâide 5/9; Hûd 11/11; Kehf 18/88: Beyzâvî, II, 353-354; İbn Kesîr, IX, 188.
83 Tâhâ 20/112; ayrıca bk. Nisâ 4/124; Yûnus 10/4.
84 Nahl 16/97: Taberî, XIV, 356; Ankebût 29/7.
85 Sebe' 34/37: Taberî, XIX, 297.
86 Mü'min 40/40; bk. Rûm 30/45: İbn Kesîr, XI, 36.
87 Fussılet 41/8; İnşikāk 84/25; Tîn 95/6.
88 Kasas 28/80.
89 Mü'min 40/40; bk. Kasas 28/84.

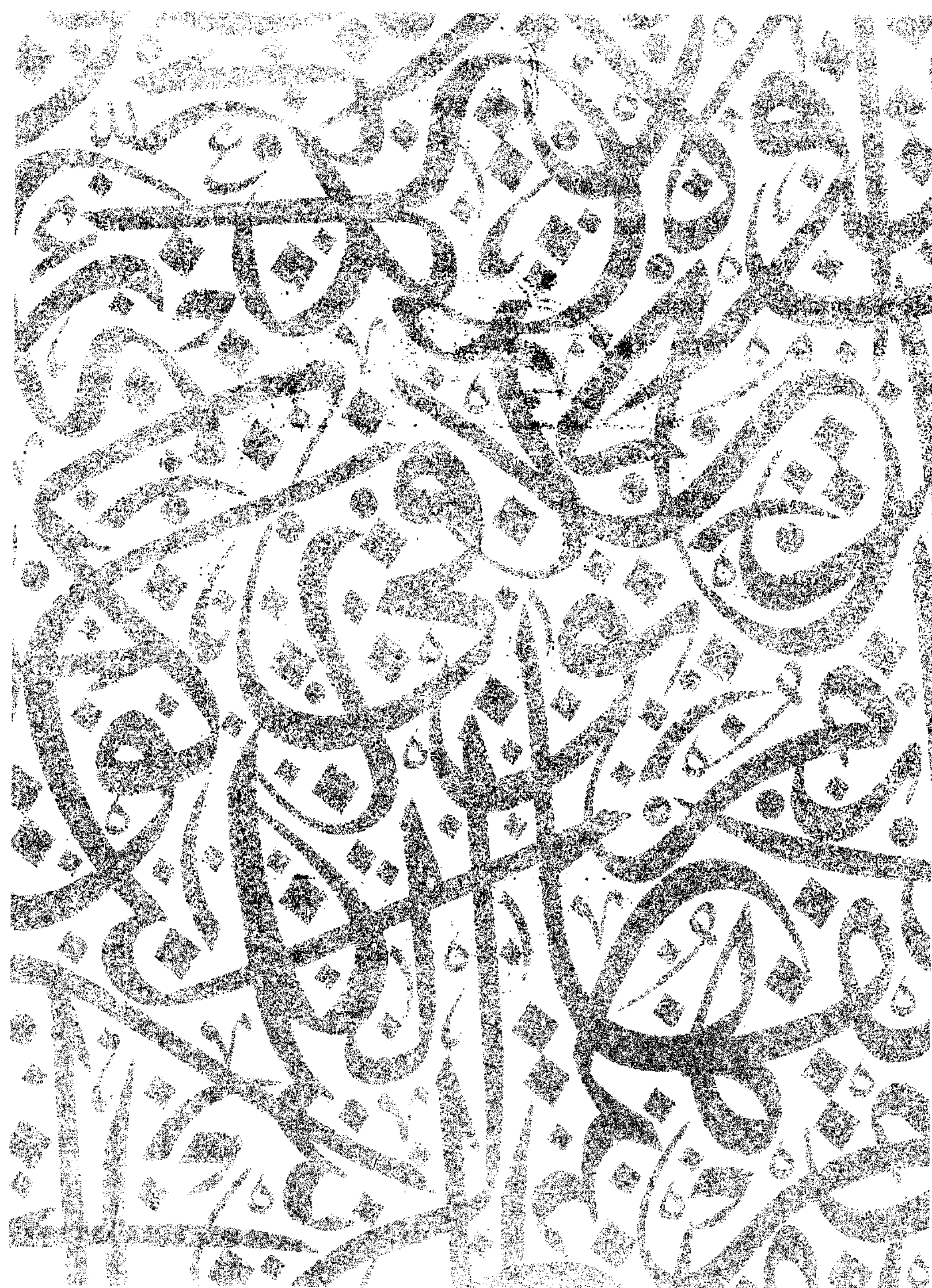
Kur'ân-ı Kerîm'de inanan ve sâlih amel işleyenlere vaat edilen ödüllerin başında eşsiz mutluluk diyarı cennet ve içindeki güzel nimetler gelir.[90] Sâlih amel işleyenlerin kalacakları cennetler, Adn,[91] Me'vâ,[92] Naîm,[93] ve Firdevs[94] diye isimlendirilmiştir. Onlar, bu tarif edilemez güzel yerlerde ebedî kalırlar ve bunlardan asla ayrılmak istemezler.[95] Sâlih amel işlemeleri ve nefislerini kirlerden arındırmaları sebebiyle Allah'ın rahmetine erişmişler[96] ve cennette yüksek derecelere çıkarılmışlardır.[97] Allah onlardan razı olmuş, onlar da Allah'tan razı olmuşlardır. İşte bu ödül, Rabbinden korkan, emirlerini yapıp yasaklarından kaçarak O'nun azabından korunan kimselere mahsustur.[98] Küfürden, şirkten ve günahlardan temizlenenlerin mükâfatı işte böyledir.[99] Güzel bir ödül olarak ebedî kalacakları, içlerinden ırmaklar akan cennet bahçelerine ve köşklerine yerleştirilen[100] sâlih amel işleyenler, orada mutludurlar, hoş sedalar dinlerler.[101] Aynı zamanda Allah'ın azabından uzakta ve güvendedirler.[102] Onlara, Rableri katında büyük bir lütuf olarak diledikleri her şey vardır.[103] Bu, gerçekten güzel bir nimet ve rızıktır.[104] Orada, altından bileziklerle, incilerle süslenecek, ince ve kalın ipekli yeşil elbiseler giyecek ve tahtlar üzerine kurulacaklardır.[105] Onlar orada melekler tarafından selâm ve esenlik dilekleriyle karşılanacaklar,[106] cennette en iyi şekilde ağırlanacaklardır.[107]

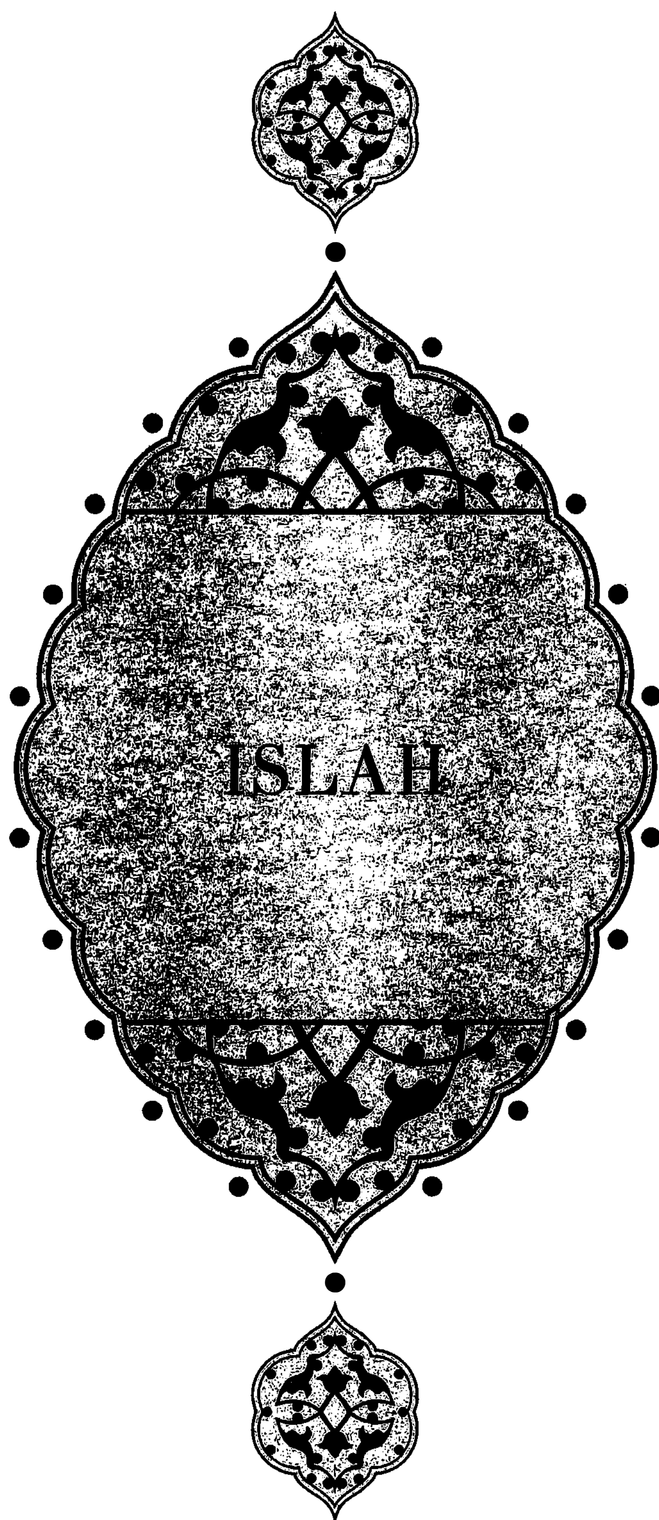
Kur'ân-ı Kerîm, insanoğlunun bu dünyada kendine yarayacak hayırlı bir hayat yaşamasını istemiştir. Eğer bu yerine gelirse insanın âhireti de mutluluk ve huzurla dolacaktır. Buna göre dünya ve âhiret hayatının nezih ve bereketli oluşu, sâlih amelle mümkündür. Din, iman ve sâlih amelden ibarettir. Bu vesileyle pek çok âyette iman ve sâlih amel birlikte emir ve tavsiye edilmiştir. İmansız amel makbul

90 Bakara 2/25, 82; Nisâ 4/57, 121-125; A'râf 7/42-43, 154; Yûnus 10/9, 26; Ra'd 13/29; İbrâhîm 14/23; Nahl 16/32; Kehf 18/107; Hac 22/14, 23, 56; Rûm 30/15, 44-45.
91 Kehf 18/31; Tâhâ 20/74-76: İbn Kesîr, IX, 354-355.
92 Secde 32/19: Taberî, XVIII, 625.
93 Hac 22/56: Taberî, XVI, 618; Lokmân 31/8-9.
94 Kehf 18/107: İbn Kesîr, IX, 202.
95 Kehf 18/108.
96 Câsiye 45/30: Taberî, XXI, 105-106.
97 Tâhâ 20/75-76: İbn Kesîr, IX, 354-355.
98 Beyyine 98/8: Taberî, XXIV, 557.
99 Tâhâ 20/76: İbn Kesîr, IX, 355.
100 Nisâ 4/121-125; A'râf 7/42; Hûd 11/23; İbrâhîm 14/23; Ankebût 29/57-59.
101 Rûm 30/15: Taberî, XVIII, 470.
102 Sebe' 34/37: Taberî, XIX, 298.
103 Şûrâ 42/22-23: Taberî, XX, 494.
104 Talâk 65/11.
105 Kehf 18/30-31; Hac 22/23.
106 İbrâhîm 14/23.
107 Fussılet 41/30-33.

olmayacağı gibi sâlih amelsiz iman da eksik kalacaktır. Kur'ân'da sâlih amel kavramı çok kapsamlıdır. Doğru ve yararlı iş, sadece Yüce Allah'a karşı yapılan ibadetlerde değil aynı zamanda diğer varlıklarla olan ilişkilerde de söz konusudur. Bu sebeple sâlih ameli, "kişinin, inancına bağlı olarak kendisi, ailesi, çevresi ve bütün insanlık için yaptığı, dine uygun olan güzel, hayırlı ve faydalı işler" diye tanımlamak mümkündür. Başka bir ifadeyle sâlih amel, kişinin mümin olma bilinciyle yaptığı tüm davranışların adıdır. Bu yüzden *amel-i sâlih*, Allah'ın rızasını ve insanların beğenisini kazanmaya vesile olur. Bu özelliği ile o, dünyada mutluluğun, âhirette azaptan kurtuluşun anahtarıdır. Dolayısıyla insandan öncelikle kendisinin sâlih ameller işlemesi, daha sonra da çevresindeki insanları buna teşvik etmesi beklenir.

ISLAH

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَل۪ينَ اِلَّا مُبَشِّر۪ينَ وَمُنْذِر۪ينَۚ فَمَنْ اٰمَنَ وَاَصْلَحَ
فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٤٨﴾

"Biz, peygamberleri ancak müjdeleyiciler ve uyarıcılar olarak göndeririz. Kim iman eder ve kendini düzeltirse onlara korku yoktur. Onlar üzülmeyecekler."

(En'âm 6/48)

قَالَ يَا قَوْمِ اَرَاَيْتُمْ اِنْ كُنْتُ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبّ۪ي وَرَزَقَن۪ي مِنْهُ رِزْقاً حَسَناًۜ وَمَٓا اُر۪يدُ اَنْ اُخَالِفَكُمْ اِلٰى مَٓا اَنْهٰيكُمْ عَنْهُۜ اِنْ اُر۪يدُ اِلَّا الْاِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُۜ وَمَا تَوْف۪يق۪ٓي اِلَّا بِاللّٰهِۜ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَاِلَيْهِ اُن۪يبُ ﴿٨٨﴾

"(Şuayb) dedi ki: 'Ey kavmim! Eğer benim, Rabbim tarafından (verilmiş) apaçık bir delilim varsa ve O bana tarafından güzel bir rızık vermişse buna ne dersiniz? Size yasak ettiğim şeylerin aksini yaparak size aykırı davranmak istemiyorum. Gücümün yettiği kadar ıslah etmekten başka bir dileğim yoktur. Fakat başarmam ancak Allah'ın yardımı iledir. Yalnız O'na dayandım ve yalnız O'na yöneldim.'"

(Hûd 11/88)

وَاِنْ طَٓائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِن۪ينَ اقْتَتَلُوا فَاَصْلِحُوا بَيْنَهُمَاۚ فَاِنْ بَغَتْ اِحْدٰيهُمَا عَلَى الْاُخْرٰى فَقَاتِلُوا الَّت۪ي تَبْغ۪ي حَتّٰى تَف۪ٓيءَ اِلٰٓى اَمْرِ اللّٰهِۚ فَاِنْ فَٓاءَتْ فَاَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَاَقْسِطُواۜ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِط۪ينَ ﴿٩﴾ اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ اِخْوَةٌ فَاَصْلِحُوا بَيْنَ اَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٠﴾

"Eğer Müminlerden iki grup birbiriyle kavgaya tutuşursa hemen aralarını düzeltin, ikisinden biri diğerinin hakkına saldırmış olursa -Allah'ın emrine geri dönünceye kadar- haksızlığa sapanlara karşı savaşın. Dönerlerse aralarındaki anlaşmazlığı adaletle çözüme bağlayın ve herkese hakkını verin. Allah hakkı yerine getirenleri sever. Müminler ancak kardeştirler, öyleyse iki kardeşinizin arasını düzeltin, Allah'a itaatsizlikten sakının ki rahmetine mazhar olasınız."

(Hucurât 49/9-10)

لَا خَيْرَ فٖى كَثٖيرٍ مِنْ نَجْوٰيهُمْ اِلَّا مَنْ اَمَرَ بِصَدَقَةٍ اَوْ مَعْرُوفٍ
اَوْ اِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِۜ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ ابْتِغَٓاءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ
فَسَوْفَ نُؤْتٖيهِ اَجْرًا عَظٖيمًا ﴿١١٤﴾

"Onların (hainlerin) fısıldaşmalarının birçoğunda hayır yoktur. Ancak bir sadaka yahut bir iyilik yahut da insanların arasını düzeltmeyi isteyenlerin (fısıldaşması) müstesna. Kim Allah'ın rızasını elde etmek için bunu yaparsa, biz ona yakında büyük bir mükâfat vereceğiz."

(Nisâ 4/114)

وَلَا تُفْسِدُوا فِى الْاَرْضِ بَعْدَ اِصْلَاحِهَا وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًاۜ اِنَّ رَحْمَتَ اللّٰهِ
قَرٖيبٌ مِنَ الْمُحْسِنٖينَ ﴿٥٦﴾

"Islah edilmesinden sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın. Allah'a (azabından) korkarak ve (rahmetini) umarak dua edin. Muhakkak ki iyilik edenlere Allah'ın rahmeti çok yakındır."

(A'râf 7/56)

وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرٰى بِظُلْمٍ وَاَهْلُهَا مُصْلِحُونَ ﴿١١٧﴾

"Rabbin, halkı iyilik peşinde (muslih) olan ülkeleri haksız yere helâk edecek değildir."

(Hûd 11/117)

Konunun Kavramsal Bağlamı

Kur'ân-ı Kerîm'de her şeyin Allah'ın ilk yaratmasına (*fıtrat*) uygun olmasına ve bu yaratılıştan saparak bozulan şeylerin ıslah edilip düzeltilmesine çok önem verilir. İmanın, amellerin ve insanlar arası münasebetlerin Allah'ın isteğine uygun biçimde ıslah edilmesi istenir. Peygamberlerin en önemli gönderiliş sebeplerinden birinin ıslah olduğu bildirilir. Hâli ve işi düzgün, yaratılışa uygun hareket eden insan övülür, özendirilir. Bunları bozanlar ise yerilir ve hâllerini düzeltmeye davet edilir. Bu anlamları ifade etmek için *sa-la-ha* kökünden türeyen kelimeler Kur'ân-ı Kerîm'in farklı âyetlerinde 180 defa geçer. Özellikle *ıslah* kelimesi, isim ve fiil kalıplarıyla kırk âyette, ism-i fâili olan *muslih* (ıslah eden) de tekil ve çoğul hâlleriyle beş âyette zikredilir.

Islâh kelimesi *sa-la-ha* kökünden türemiş olup *aslaha* fiilinin mastarıdır. Halîl b. Ahmed (ö. 175/791) ile İbn Düreyd (ö. 321/933) aynı kökten gelen *salâh*ı kötülüğün ve *fesad*ın zıddı olarak tanımlarlar.[1] Yine aynı kökten olan *sulh* ise insanların kendi aralarında barışık olmasıdır.[2] Ebû Hilâl el-Askerî (ö. 400/1009'dan sonra) *salâh*ı, "hikmetin gerektirdiği şeye yönelmek", "hâli düzeltme yönünde bir değişim"; *sâlih*i de "hâlini düzeltme yönünde değişim gösteren kişi" olarak tanımlar. Bu nedenle Allah için "sâlih" sıfatı kullanılmaz.[3] Ebû Hilâl, *salâh*'ın Kur'ân'da şu yedi anlama geldiğini söyler: İman,[4] övülen makam,[5] *rıfk* (yumuşak davranma),[6] yaratılışın tam, sağlıklı ve güzel olması,[7] *fesad*ın (bozmanın) zıddı,[8] *itaat etmek*[9] ve emaneti yerine getirmek.[10] Dâmegânî (ö. 478/1085) buna şunları da ilâve

1 Halîl b. Ahmed, II, 406; İbn Düreyd, I, 542; Râgıb el-Isfahânî, s. 284.
2 Halîl b. Ahmed, II, 406; Ezherî, IV, 243; Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâğa*, I, 554.
3 Ebû Hilâl el-Askerî, s. 209-210.
4 Ra'd 13/23.
5 Yûsuf 12/9; Nahl 16/122.
6 Kasas 28/27.
7 A'râf 7/189.
8 Bakara 2/11.
9 Bakara 2/25.
10 Kehf 18/82; Ebû Hilâl el-Askerî, s. 283-285.

eder: *İhsan* (iyilikte bulunmak),[11] anne-babaya iyilik,[12] iyiliği tavsiye etmek, kötülükten sakındırmak[13] ve hac.[14] *Islah*a gelince Ezherî (ö. 370/980), *ıslah*ı, *ifsad*ın (bozmanın) zıddı olarak gösterir.[15] Bu tariflerden hareketle *ıslah*a verilen anlamları şöyle sıralayabiliriz: Asıl hâlinden bozulmuş bir şeyin bozukluğunu gidermek, onarmak, kişilerin arasını bulup onları barıştırmak.

Kur'ân'da *salâh* kelimesi kimi zaman *fesad*ın, kimi zaman da *seyyie*nin (kötülük) karşıtı olarak kullanılır. Meselâ: *"İyi bir ameli diğer kötü bir amelle karıştırdılar."*,[16] *"Islah olmuşken yeryüzünde fesat çıkarmayın."*[17] âyetlerinde durum böyledir. *Sa-la-ha* kökünden türeyen kelimeler muhtelif âyetlerde iman, takvâ, affetme, tövbe, hidayet gibi kelimelerle birlikte ve onlarla anlam yakınlığı içinde kullanılır. Buna mukabil bazı âyetlerde de *küfür, zulüm, fesat, seyyie* gibi kelimelerle beraber ve onların zıddı olarak geçer. Bir âyette *tevfîk* (uyumlu hâle getirme), iki hasmın arasını ıslah anlamında kullanılır.[18] Hem iyi hem de kötü yönde değişim için kullanılabilen *tağyîr*[19] kelimesi de ıslah ile ilgili kavramlardan biridir. Kurtubî (ö. 671/1273) dünyanın ıslahının *adalet*le, âhiretin ıslahının da *ibadet*le (kulluk) olacağını ifade eder.[20] Dolayısıyla bu iki kavramı da *ıslah* ile ilgili görebiliriz.

---

11 Hûd 11/88.
12 İsrâ 17/25.
13 Hûd 11/117.
14 Mü'minûn 23/100; Dâmegānî, II, 14-15; *Kāmûsü'l-Kur'ân*, s. 282-284.
15 Ezherî, IV, 243.
16 Tevbe 9/102.
17 A'raf 7/56.
18 Nisâ 4/62: Zemahşerî, II, 98.
19 Enfâl 8/53: İbn Kesîr VII, 106-107; Ra'd 13/11: Taberî, XIII, 471.
20 Hûd 11/88: Kurtubî, XI, 198.

ISLAH, FITRATA DÖNDÜRMEKTİR

...اِنْ اُر۪يدُ اِلَّا الْاِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُۜ وَمَا تَوْف۪يق۪ٓي اِلَّا بِاللّٰهِۜ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَاِلَيْهِ اُن۪يبُ ﴿٨٨﴾

"...Ben sadece gücümün yettiği kadar ıslah etmek istiyorum. Fakat başarmam ancak Allah'ın yardımı iledir. Yalnız O'na dayandım ve yalnız O'na döneceğim."

(Hûd 11/88)

Kur'ân-ı Kerîm'de ıslah kelimesi ve türevleri incelendiğinde şu anlaşılmaktadır: Kelime, Allah Teâlâ için kullanıldığında, O'nun insanı ve yeryüzünü ıslah eden yaratıcı olduğunu ifade eder. Cenâb-ı Allah, yeryüzünün ıslahıyla ilgili şöyle buyurur: *"Islah edilmesinden sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın. Allah'a (azabından) korkarak ve (rahmetini) ümit ederek dua edin. Muhakkak ki iyilik edenlere Allah'ın rahmeti çok yakındır."*[1] Müfessir Taberî (ö. 310/923), yeryüzündeki bozgunculuğu, orada Allah'a şirk koşmak ve isyan etmek şeklinde açıklamıştır.[2] Allah'ın yeryüzünü ıslah etmesi ise oraya peygamberler göndermesi, delillerini açıklaması ve kullarına bol bol nimetler vermesi, yeryüzünü yaşam için elverişli hâle getirip bu hâlini devam ettirmesidir.[3] Ayrıca O, insanı başlangıçta her yönüyle düzgün bir

1 A'râf 7/56.
2 A'râf 7/56: Taberî, X, 249.
3 A'râf 7/56: Taberî, X, 249-250; A'râf 7/85: Taberî, X, 312; Zemahşerî, II, 472; Râzî, XIV, 181-182.

şekilde (*ahsen-i takvîm*) yaratmıştır.[4] İnsanda sonradan oluşan bozulmayı giderecek olan da O'dur ki, *"Allah hâllerini düzeltmiştir."*[5] âyeti bu anlamdadır. *"Benim soyumdan gelenleri de ıslah et."*[6], *"Allah bozguncuların işlerini düzeltmez."*[7] gibi âyetler de bununla ilgilidir. Yüce Allah, yaratılışa koyduğu adaletin, hakkın ve hukukun çiğnenmesini kabul etmez.

İnsanın ıslahı, bireysel ve toplumsal anlamda doğru ve düzgün işler yapmasıyla gerçekleşir. Bu da ferdin şirkten, küfürden ve günahlardan kaçarak imana ve güzel davranışlara sarılması ile mümkündür. Kur'ân'da şöyle buyrulur: *"Kim iman eder ve hâlini düzeltirse onlara korku yoktur, onlar üzüntü de çekmeyecekler."*[8] Kim Allah'ın gönderdiği elçilerin uyarılarını dinler, getirdikleri şeyleri kabul eder ve sâlih ameller işlerse, âhirette ödül alacak doğru işler yapmış demektir.[9] Buradaki ıslah, kişinin peygamberlere uyarak amellerini düzeltmesidir.[10] *"İman edip yararlı işler yapanlara gelince, onları (katımızda) mutlaka sâlihler (erdemli kimseler) arasına alacağız."*[11] âyeti bu anlamdadır. Islahın bir anlamı da iyi olanın önünü açmak, kötü olanın önüne geçmektir. Kur'ân'da iyiliği kolaylaştırmak anlamında ıslah şöyle geçmektedir: *"Hepsi bir değildir: Ehl-i kitap'tan, geceleri Allah'ın âyetlerini okuyan ve secdeye kapanan bir topluluk vardır. Bunlar Allah'a ve âhiret gününe inanırlar, iyiliği emrederler, kötülükten alıkoyarlar ve hayırlarda yarışırlar. İşte bunlar sâlih kimselerdendir."*[12] Allah Teâlâ'nın buyruklarını getiren Hz. Peygamber'e (sas) dost ve yardımcı olmak sâlih kimselerin özelliklerindendir.[13] İnsanın Allah'ın buyruklarına karşı gelmekten sakınması, Allah'tan korkarak O'nun emir ve yasaklarına uyması ve hâlini bu yönde düzeltmesi istenir.[14] Meselâ Şuayb Peygamber toplumunu şöyle uyarmıştır: *"Ey kavmim! Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka tanrınız yoktur. Size Rabbinizden açık bir delil gelmiştir. Artık ölçüyü tartıyı tam yapın, insanların mallarına haksızlık yapmayın. Düzene sokulduktan sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın. Eğer inananlar iseniz bunlar sizin için daha hayırlıdır."*[15] Allah, hak yolda ilerlemeye karar vermiş olan ve

---

4 Tîn 95/4.
5 Muhammed 47/2: İbn Kesîr, XIII, 58.
6 Ahkāf 46/15: İbn Kesîr, XIII, 16.
7 Yûnus 10/81.
8 En'âm 6/48.
9 En'âm 6/48: Mukātil b. Süleyman, I, 561; Taberî, IX, 254-255.
10 En'âm 6/48: İbn Kesîr, VI, 40.
11 Ankebût 29/9; krş. A'râf 7/168.
12 Âl-i İmrân 3/113-114.
13 Tahrîm 66/4.
14 A'râf 7/35: Taberî, X, 166.
15 A'râf 7/85.

doğru söz söyleyen kullarının amellerini ıslah edeceğini bildirir.[16] Doğru kullar (*ehl-i salâh*), mallarını, Allah yolunda infak gibi hayırlı yerlere sarf ederler.[17] Allah'a itaat ederek, O'nun zekât ve hac gibi emirlerini yerine getirerek sâlih kullardan olurlar.[18] Fakirliği tecrübe eden insanlar, Allah Teâlâ kendilerine mal ve imkân verirse bunları paylaşmak ve sâlihlerden olmak isterler. Bu durum, insanın hâlini ıslah etmesinin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Sâlihlerden olan[19] peygamberlerin sâlih kullardan olabilmek için dua etmeleri onların güzel bir örnekliğidir.[20]

Âyetlerde insanın günahtan sonra tövbe edip yaptığı hatalardan dönerek kendisini ıslah etmesinden bahsedilir. Tövbenin kabulü insanın hâlini düzeltmesine bağlanır. Nitekim Kur'ân'da hırsızlık yapana verilecek ceza bildirildikten sonra şöyle buyrulur: *"Kim (bu) haksız davranışından sonra tövbe eder ve durumunu düzeltirse şüphesiz Allah onun tövbesini kabul eder. Allah çok bağışlayıcı ve merhametlidir."*[21] Yani Allah'ın yasakladığı bir işi yaptıktan sonra insan, kendisine çekidüzen verip, günahı terk edip Allah'a yönelirse affedilir.[22] Tövbe etmek, ferdin yapmış olduğu kötülüklere ve işlemiş olduğu günahlara pişman olması anlamına gelir. Tövbe sayesinde mümin doğruya yönelmiş, yanlışları ve hataları geride bırakmış olur. Kurtubî şöyle der: Tövbe eden kimsenin, tövbeden sonraki durumu tövbeden önceki durumundan farklı olup, kişinin amelleri iyileşmedikçe sadece "Tövbe ettim." demesi yeterli değildir. Meselâ, günahkâr bir kimse ise tövbeden sonra günahlardan uzaklaşıp sâlih amellerde bulunmalıdır.[23]

Kişi önce kendisini ıslah ettikten sonra başkalarını ıslaha çalışmalıdır. Başka bir ifadeyle iyiliği tavsiye edip kötülükten sakındırarak (*emr bi'l-ma'rûf ve nehy ani'l-münker*) başkalarının hidayeti için çaba göstermelidir. Hz. Mûsâ kardeşi Hz. Hârûn'a, *"Kavmimin içinde benim yerime geç, onları ıslah et, bozguncuların yoluna uyma!"*[24] demiştir. Müfessirlerimizden Kurtubî, âyetteki "Islah et." ifadesinin "Onlara şefkatli ol, onların işini düzelt ve kendini ıslah et, yani ıslah eden ol." anlamlarına geldiğini belirtir.[25]

---

16 Ahzâb 33/70-71: Taberî, XIX, 196.

17 Tevbe 9/75: Taberî, XI, 577; Münâfikûn 63/10.

18 Münâfikûn 63/10: Taberî, XXII, 671-673.

19 Bakara 2/130; Âl-i İmrân 3/39, 46; En'âm 6/85; Nahl 16/122; Enbiyâ 21/72, 86; Ankebût 29/27; Sâffât 37/112; Tahrîm 66/10; Kalem 68/50.

20 Yûsuf 12/101; Şuarâ 26/83; Neml 27/19; Sâffât 37/100.

21 Mâide 5/39; ayrıca bk. Bakara 2/160; Nisâ 4/146: Kurtubî, VII, 196; Nahl 16/119; İsrâ 17/25; Furkān 25/71.

22 Mâide 5/39: Taberî, VIII, 411; İbn Kesîr, V, 214.

23 Bakara 2/160: Kurtubî, II, 484.

24 A'râf 7/142.

25 A'râf 7/142: Kurtubî, IX, 323.

Müslüman'ın sadece kendini terbiye edip başkalarıyla hiç ilgilenmemesi doğru olmaz. Müslüman doğruya yönlendirme ve düzeltme yani ıslah görevini yerine getirmediği zaman, bütün toplum bu durumdan olumsuz etkilenir. Bozulma yani fesat zamanla yayılıp çoğalarak bütün toplumu kapsar. Böyle bir toplum sonunda helâke sürüklenir. Nitekim şu âyette buna işaret edilir: *"Rabbin, halkı iyilik peşinde (muslih) olan ülkeleri haksız yere helâk edecek değildir."*[26] buyrulur. Yani amelleri iyi, kötülükten uzak duran, birbirlerine zulmetmeyen ve aralarında adaletli olan bir toplum helâk edilmez.[27] Aksi bir durumda ise toplum kendi eliyle kötü akıbetini hazırlar.

Müslümanlar Bedir'de ilk defa ganimet alınca onu nasıl taksim edecekleri konusunda ihtilâfa düşmüşlerdi. İnen âyet, Müminleri bencil davranmaktan ve anlaşmazlığa düşmekten uzak durmaları konusunda uyardı. Onları aralarını ıslah etmeye, Allah ve Resûlü'ne uymaya çağırdı: *"Sana ganimetleri soruyorlar. Ganimetlerin Allah'a ve Resûlü'ne ait olduğunu söyle! O hâlde siz gerçek Müminler iseniz Allah'a karşı saygısızlıktan sakının, aranızı düzeltin, Allah ve Resûlü'ne itaat edin."*[28] Münafıklarsa her konuda olduğu gibi ıslah konusunda da ikiyüzlülükten vazgeçmediler. Onlar yaptıkları kötülükleri, hak çiğnemelerini ıslah olarak gösterdiler: *"Onlara 'Yeryüzünde düzeni bozmayın.' denildiğinde, 'Hayır, biz yalnızca ıslah edenleriz.' derler."*[29] Onlara "İnkârı, şüpheyi, günahları ve İslâm'a düşmanlığı bırakın." denildiğinde, "Biz doğru yoldayız, itaat ediyoruz, Müminlerle Ehl-i kitap'ın arasını ıslah ediyoruz." dediler.[30] Hâlbuki yeryüzünde günah işleyen ve Allah'a isyanı emreden kimse orada fesat çıkarmış demektir. Yerin ve göğün ıslahı ise ancak itaatle gerçekleşir.[31] Diğer yönden Münafıkların ikiyüzlülüğü eninde sonunda ortaya çıkar: *"Öyleyse nasıl olur da önceden yapıp ettikleri yüzünden başlarına bir felâket gelince hemen 'Biz yalnızca iyilik etmek ve arayı bulmak istedik.' diye yemin ederek sana gelirler!"*[32] Aralarında herhangi bir ihtilâf çıktığında Münafıklara Kur'ân'ın ve Resûl'ün hakemliğine müracaat etmeleri söylendi. Ancak onlar bundan yüz çevirip Allah'ın hükmüne ters hüküm verenlere başvurdular.[33] Hâlbuki ıslah, ancak Allah ve Resûlü'nün hükmü ve hakemliğiyle mümkündür.

---

26 Hûd 11/117.
27 Hûd 11/117: Taberî, XII, 631-632.
28 Enfâl 8/1: Taberî, XI, 24-26.
29 Bakara 2/11.
30 Bakara 2/11: Mukātil b. Süleyman, I, 90; Taberî, I, 296-301.
31 Bakara 2/11: Taberî, I, 298.
32 Nisâ 4/62.
33 Nisâ 4/60-62: Taberî, VII, 189, 196-197.

İnsanların arasını düzeltmek de ıslahtır. Öncelikle kendisine kötülük edeni affederek aralarını düzelten Müminlerin ödülünün Allah Teâlâ'ya ait olduğu bildirilmiştir. Buna verilecek karşılığın ne olduğu kapalı bırakılmış, böylece ödülün büyüklüğüne işaret edilmiştir.[34] Daha sonra birbiriyle bozuşan iki kişi veya grubun arasını bulmak üçüncü tarafa emredilmektedir. Nitekim bu konudaki şu âyetin, ashâb arasında sopalarla vuruşmaya kadar varan bir çatışma üzerine indiği nakledilir:[35] *"Eğer Müminlerden iki grup birbiriyle kavgaya tutuşursa hemen aralarını düzeltin, ikisinden biri diğerinin hakkına saldırmış olursa -Allah'ın emrine geri dönünceye kadar- haksızlığa sapanlara karşı savaşın. Dönerlerse aralarındaki anlaşmazlığı adaletle çözüme bağlayın ve herkese hakkını verin. Allah hakkı yerine getirenleri sever. Müminler ancak kardeştirler, öyleyse iki kardeşinizin arasını düzeltin, Allah'a itaatsizlikten sakının ki rahmetine mazhar olasınız."*[36] Müminler kardeştirler. Müminlerden iki grup arasında anlaşmazlık çıktığında diğer Müminlerin, onları Allah'ın Kitabı'ndaki hükme davet etmeleri istenmiştir. Çağrılanların ondaki hükme razı olmaları buyurulmuştur. İşte, onların arasını adaletle ıslah etmenin anlamı budur. Bunu kabul etmeyen bir taraf olursa yönetici, kabul edinceye kadar onları buna zorlar. Müminlerin, iki tarafın arasını ıslah ederken adalete çok dikkat etmeleri emredilmiştir.[37]

Aile içinde meydana gelen anlaşmazlıklarda Rabbimizin istediği şey, arayı bulmak ve ıslah etmektir. Karı-koca arasındaki ihtilâf kadın ve erkeğin yanlış tutumlarından kaynaklanabilir. *"Sâliha kadınlar Allah'a itaatkârdır; Allah'ın korumasına uygun olarak, kimsenin görmediği durumlarda da kendilerini korurlar."*[38] Kur'ân-ı Kerîm eşlerin birbirine anlayış ve uzlaşma çerçevesinde davranmalarını salık verir. Âyette şöyle buyrulur: *"Eğer bir kadın kocasının kötü muamelesinden yahut yüz çevirmesinden endişe ederse aralarında bir uzlaşmaya varmalarında onlara günah yoktur ve sulh hayırlıdır. Fakat nefisler kıskançlığa ve bencilliğe meyillidir. Eğer güzel davranır ve Allah'a itaatsizlikten sakınırsanız bilin ki Allah yaptıklarınızdan haberdardır."*[39] Bu âyetten anlaşıldığına göre barışın sağlanması, tarafların karşılıklı fedakârlıklarını gerektirir. Eşler kendi aralarında olması gereken anlaşmayı ve barışı sağlayamazlarsa başka bir çözüm yolu önerilir: *"Eğer karı-kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Bunlar barıştırmak isterlerse Allah aralarını bulur; şüphesiz Allah her şeyi bilen, her*

34 Şuarâ 42/40: Zemahşerî, V, 416; Fussılet 41/34.
35 Taberî, XI, 359 vd.
36 Hucurât 49/9-10.
37 Hucurât 49/9: Taberî, XXI, 357-364.
38 Nisâ 4/34.
39 Nisâ 4/128.

şeyden haberdar olandır."[40] Bundan da bir sonuç alınamazsa boşanma gerçekleşir. Ancak Kur'ân bundan sonrası için de bir ıslah yolu gösterir. Eğer aralarını düzeltmek isterlerse iddet müddeti dolmadan birbirlerine dönebilirler. Koca bu konuda diğer erkeklere göre daha fazla hak sahibidir.[41]

Vasiyet edecek bir şahsın, vasiyeti anında herhangi bir hata veya günah işlemesinden endişe duyulursa, böyle bir kişiye derhâl müdahale edilmesi de doğru ve yapılması gereken bir harekettir, bir ıslahtır. Nitekim Allah Teâlâ bu konuda şöyle buyurmaktadır: *"...Her kim, bir vasiyette bulunacak kimsenin hakkı çiğnemesinden veya günaha girmesinden korkar da (ilgililerin) aralarını düzeltirse ona bir günah yoktur. Allah elbette bağışlayıcıdır, sonsuz rahmet sahibidir."*[42]

Kur'ân-ı Kerîm yetimlerle ilgili olarak da ıslahtan söz eder. Birçok âyette yetime özen gösterilmesi emredilir. Konuyla ilgili şu âyetleri verebiliriz: *"Sana yetimleri de soruyorlar. De ki: 'Onların durumlarını iyileştirmek hayırlı bir iştir. Onlarla içli dışlı olursanız zaten onlar sizin kardeşlerinizdir. Allah düzeltenden bozanı ayırıp bilir.'"*[43] Yani kişinin (veli), himayesindeki yetimle birlikte yiyip içmesinde bir mahzur yoktur.[44] Yetimin malını ıslah ve koruma maksadıyla tasarruf etmek mümkündür. Onun çıkarını, geleceğini gözeterek işlerine bakıp kendisini eğitmesi ve malını çoğaltması, ondan uzak durmasından daha hayırlıdır.[45]

Yüce Allah'ın kullarından olan cinlerin de insanlar gibi doğru ve düzgün olanları, sâlih olanları ve olmayanları vardır.[46] Allah Teâlâ, erdemli, kötülükle mücadele eden ve yaratılışa uygun davranan sâlih kullarının işlediği günahları affeder ve bunları iyi davranışlarla değiştirir.[47] Böylece onları kötülük ve günahların karanlığından kurtarıp aydınlığa çıkarır.[48] Onların dualarına fazlasıyla karşılık verir.[49] Onlara bereketli bir rızık bahşedip güzel bir hayat yaşatır.[50] Onları kendi topluluklarının en hayırlıları hâline getirir ve insanların kalbinde onlara karşı sevgi yaratır.[51] Allah'ın gösterdiği şekilde davranmaları ve sınandıkları hususlarda sabırlı olmaları durumunda

40 Nisâ 4/35.
41 Bakara 2/228: Taberî, IV, 115-119.
42 Bakara 2/181, 182.
43 Bakara 2/220.
44 Bakara 2/220: Taberî, III, 699; İbn Kesîr, II, 295.
45 Bakara 2/220: Taberî, III, 707; Elmalılı, I, 768.
46 Cin 72/11.
47 Furkān 25/70; Muhammed 47/2; Tegābün 64/9.
48 Kasas 28/67; Mâide 5/16; Talâk 65/11.
49 Ankebût 29/9; Şûrâ 42/26.
50 Nahl 16/97; Tâhâ 20/82; Hac 22/50; Sebe' 34/4.
51 Meryem 19/96.

onları güvene ve esenliğe erdirir ve dinlerinin yeryüzünde yayılıp hâkim olmasını sağlar.[52] Sonunda onlara güzel bir gelecek ve mutluluk bahşeder.[53] Âhirette onların korku ve üzüntülerini giderip ödüllerini dünyada yaptıkları iyiliklerin en güzelini dikkate alarak verir.[54] Onları rahmetine erdirip cennetine koyar ve oradaki en yüksek derecelere çıkarır.[55]

Cenâb-ı Hak, insanı en güzel şekilde yaratmış, onu en uyumlu özellikler ve yeteneklerle donatmıştır. Dünyayı da insanın yaşayabilecekleri ile bezemiştir. İnsandan burada Allah'a boyun eğen; kendini, diğer insanları ve hatta yaşadığı doğayı bozmadan, Allah'ın yarattığı temiz, güzel, uyumlu fıtratı değiştirmeden hayat sürmesi istenmektedir. İnsan böyle yaparsa bu dünyası gibi âhireti de güzel olur, kurtuluşa erer. Ne yazık ki insanlar Yüce Yaratıcı'nın düzenlediğinin aksine hareket ederek ifsada yönelirler, bu yaratılışı bozarlar. Tam bu noktada Kur'ân-ı Kerîm'in ıslah çağrısı devreye girer. Kur'ân'da insanın, amellerin, insanlar arası ilişkilerin ve yeryüzünün ıslahı emredilir. Her türlü haksızlık, hayâsızlık, sömürü, istismar şiddetle yasaklanır. Âyetlerde insanları, toplumları ifsad eden, nesilleri yaratılış amacından uzaklaştıran ve şer peşinde olan bozguncu insanlar ağır cezalarla tehdit edilir. Zira insanların hem dünyada hem de âhirette huzuru ve kurtuluşu ıslaha, başka bir ifadeyle adaleti, barışı, hayrı ve iyiliği yaymaya bağlıdır. Kur'ân kendisini ıslah ettikten sonra başkalarını da ıslaha ve hayra eriştirmeye, kısaca iyiliği hâkim, kötülüğü mahkûm etmeye çalışan kimselerden övgüyle bahseder. Bunları, her bakımdan mükemmel bir insan tipi olarak takdim eder. Bu tür insanlardan oluşan topluluklar da yeryüzünde hayır ve iyiliğin gerçek temsilcileri ve aktörleri olarak anlatılır. Başta peygamberler olmak üzere tüm iyi insanlar yeryüzünün ıslahı için çalışan sâlih insanlardır. Pek çok âyette, insanları aydınlığa çağıran fazilet sahibi bu kimselerin dünyevî ve uhrevî kazançlarından haber verilir.

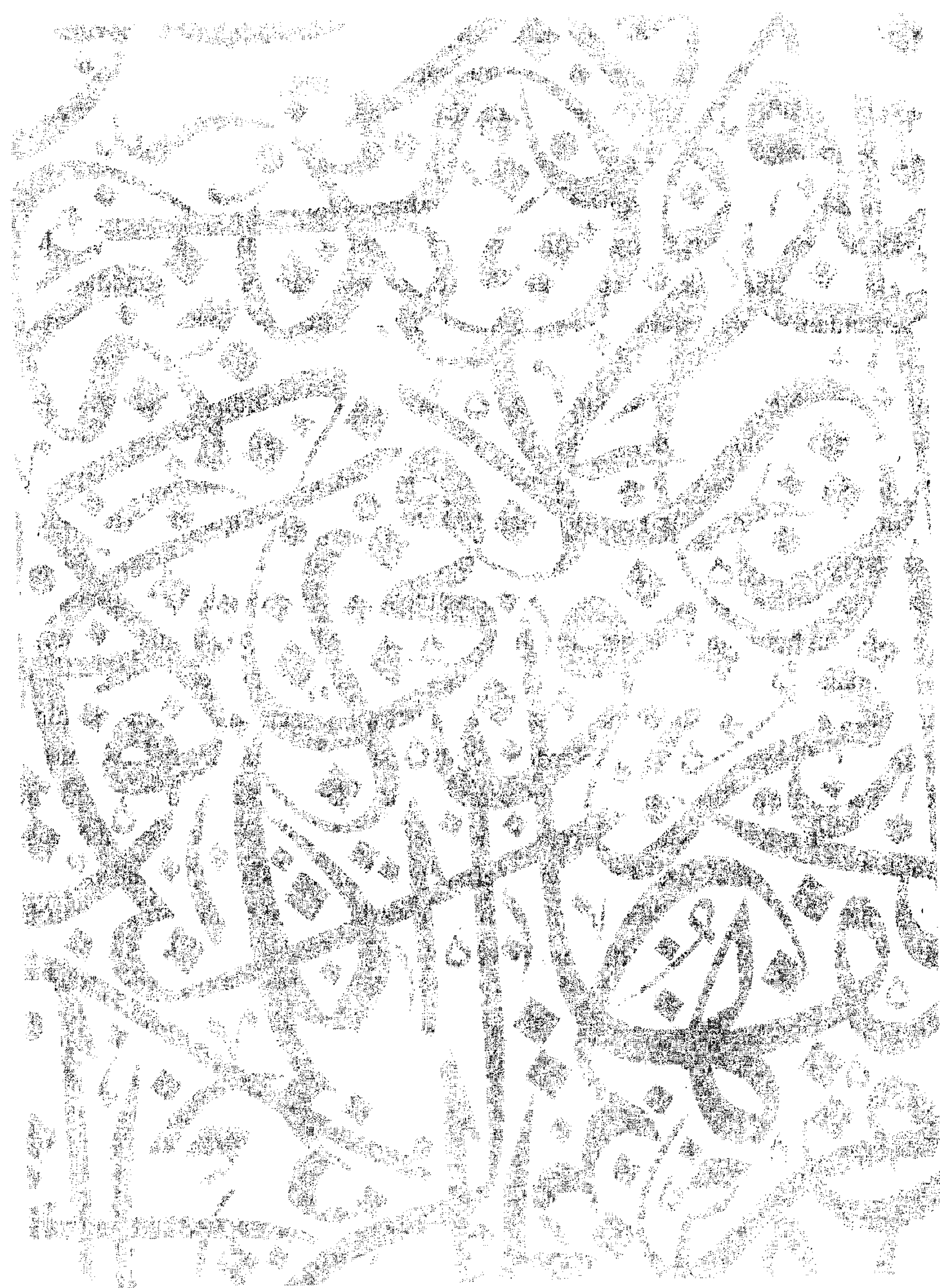

52 Enbiyâ 21/105; Nûr 24/55.

53 Ra'd 13/29.

54 Bakara 2/62; Mâide 5/69; En'âm 6/48; A'râf 7/35; Ankebût 29/7.

55 Nisâ 4/124; İbrâhîm 14/23; Meryem 19/60; Tâhâ 20/75; Hac 22/14; Mü'min 40/40; Câsiye 45/30; Tegâbün 64/9; Talâk 65/11.

İTAAT
VE
İTTİBÂ

بسم الله الرحمن الرحيم

وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَالرَّسُولَ فَاُو۬لٰٓئِكَ مَعَ الَّذ۪ينَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيّ۪نَ
وَالصِّدّ۪يق۪ينَ وَالشُّهَدَٓاءِ وَالصَّالِح۪ينَۚ وَحَسُنَ اُو۬لٰٓئِكَ رَف۪يقاًۜ ﴿٦٩﴾

"Kim Allah'a ve Peygamber'e itaat ederse işte onlar, Allah'ın kendilerine lütufta bulunduğu peygamberler, dosdoğru olanlar, şehitler ve sâlih kişilerle beraberdirler; bunlar ne güzel arkadaşlardır!"

(Nisâ 4/69)

اِتَّبِعُوا مَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا مِنْ دُونِه۪ٓ اَوْلِيَٓاءَۜ
قَل۪يلًا مَا تَذَكَّرُونَ ﴿٣﴾

"Rabbinizden size indirilene uyun, O'nu bırakıp da başka önderlerin ardından gitmeyin. Ne kadar da az öğüt alıyorsunuz!"

(A'râf 7/3)

وَلَا تُطِعِ الْكَافِر۪ينَ وَالْمُنَافِق۪ينَ وَدَعْ اَذٰيهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِۜ
وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَك۪يلًا ﴿٤٨﴾

"İnkârcılara ve ikiyüzlülere boyun eğme; onların sana verdikleri sıkıntılara aldırma. Allah'a dayan ve güven, vekil ve destek olarak Allah yeter."

(Ahzâb 33/48)

مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ اَطَاعَ اللّٰهَۚ
وَمَنْ تَوَلّٰى فَمَٓا اَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَف۪يظًاۜ ﴿٨٠﴾

"Resûlullah'a itaat eden Allah'a itaat etmiş olur, yüz çevirenlere gelince seni onlara bekçi olarak göndermedik."

(Nisâ 4/80)

وَمَنْ يُسْلِمْ وَجْهَهُٓ اِلَى اللّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقٰىۜ
وَاِلَى اللّٰهِ عَاقِبَةُ الْاُمُورِ ﴿٢٢﴾

"Her kim kendini iyiliğe adayarak özünü Allah'a teslim ederse sağlam kulpa yapışmış demektir. İşlerin sonu Allah'a varır."

(Lokmân 31/22)

يَهْدِي بِهِ اللّٰهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ وَيُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ بِاِذْنِهِ وَيَهْدِيهِمْ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿١٦﴾

"Allah, rızasını arayanları bu kitapla esenlik ve barış yollarına erdirir, onları izniyle karanlıklardan aydınlığa çıkarır, kendilerini dosdoğru bir yola iletir."

(Mâide 5/16)

قُلْ اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣١﴾ قُلْ اَطِيعُوا اللّٰهَ وَالرَّسُولَ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ ﴿٣٢﴾

"De ki: 'Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah çok bağışlayıcı, çok merhametlidir.' De ki: 'Allah'a ve Resûl'e itaat edin. Eğer yüz çevirirlerse bilsinler ki Allah Kâfirleri sevmez.'"

(Âl-i İmrân 3/31-32)

وَاَنَّ هٰذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ ذٰلِكُمْ وَصّٰيكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٥٣﴾

"Şüphesiz bu benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun, (başka) yollara sapmayın, sonra onlar sizi Allah'ın yolundan ayırır. İşte günahtan korunmanız için Allah bunları size emretti."

(En'âm 6/153)

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوٓا اَط۪يعُوا اللّٰهَ وَاَط۪يعُوا الرَّسُولَ وَاُو۬لِي الْاَمْرِ مِنْكُمْۚ فَاِنْ تَنَازَعْتُمْ ف۪ي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ اِلَى اللّٰهِ وَالرَّسُولِ اِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِۜ ذٰلِكَ خَيْرٌ وَاَحْسَنُ تَأْو۪يلًا ﴿٥٩﴾

"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Peygamber'e itaat edin, sizden olan yöneticilere de. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz –Allah'a ve âhirete gerçekten inanıyorsanız- onu, Allah'a ve Peygamber'e götürün. Bu, elde edilecek sonuç bakımından hem hayırlıdır hem de en güzelidir."

(Nisâ 4/59)

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ اِذَا قَضَى اللّٰهُ وَرَسُولُهُٓ اَمْرًا اَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ اَمْرِهِمْۜ وَمَنْ يَعْصِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُب۪ينًا ﴿٣٦﴾

"Allah ve Resûlü herhangi bir konuda hüküm verdiklerinde artık mümin bir erkek veya mümin bir kadın için işinde tercih hakkı yoktur. Allah'ın ve Resûlü'nün emrine itaat etmeyenler doğru yoldan açıkça sapmışlardır."

(Ahzâb 33/36)

اَفَغَيْرَ د۪ينِ اللّٰهِ يَبْغُونَ وَلَهُٓ اَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَاِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ﴿٨٣﴾

"Onlar, Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar! Oysa göklerde olanlar da yerdekiler de isteyerek veya istemeyerek O'nun iradesine boyun eğmişlerdir ve O'na döndürüleceklerdir."

(Âl-i İmrân 3/83)

وَاتَّبِعُوٓا اَحْسَنَ مَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ بَغْتَةً
وَاَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿٥٥﴾

"Hiç farkında olmadığınız bir sırada azap ansızın başınıza gelmeden önce Rabbinizden size indirilen en güzel hükümlere uyun."

(Zümer 39/55)

وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَيَخْشَ اللّٰهَ وَيَتَّقْهِ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْفَٓائِزُونَ ﴿٥٢﴾

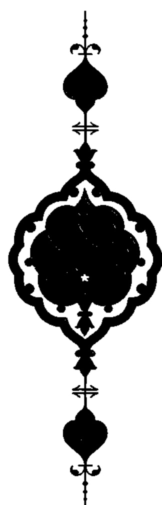
"Allah'a ve Resûlü'ne itaat eden, Allah'a itaatsizlikten korkan, O'na saygısızlıktan korunanlar var ya, işte asıl kazananlar bunlardır!"

(Nûr 24/52)

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِۜ وَمَنْ يَتَّبِعْ خُطُوَاتِ
الشَّيْطَانِ فَاِنَّهُ يَأْمُرُ بِالْفَحْشَٓاءِ وَالْمُنْكَرِۜ وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ
مَا زَكٰى مِنْكُمْ مِنْ اَحَدٍ اَبَداًۙ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يُزَكّ۪ي مَنْ يَشَٓاءُۜ
وَاللّٰهُ سَم۪يعٌ عَل۪يمٌ ﴿٢١﴾

"Ey iman edenler! Şeytanın adımlarını izlemeyin. Kim şeytanın adımlarını izlerse bilsin ki o, hep edepsizliği ve kötülüğü emreder. Allah'ın lütfu ve rahmeti sizinle olmasaydı, hiçbiriniz günahtan asla arınamazdı, fakat Allah dilediğini arındırır. Allah her şeyi işitmekte ve bilmektedir."

(Nûr 24/21)

Konunun Kavramsal Bağlamı

İtaat ve *ittibâ*, Kur'ân'ın temel kavramları arasındadır. "Bir emre isteyerek uymak" anlamındaki *itaat* ile "izinden gitmek" mânasındaki *ittibâ*, Allah'a iman etmiş olmakla bütünleşen tutumları ifade eder. Allah'ın buyruklarını insanlara aktaran peygamberler olduğu için onlara itaat de Kur'ân'da tevhidin önemli bir unsurudur.

Bu noktada özellikle Mekkî âyetlerde önceki peygamberlerin Allah adına kendilerine itaat edilmesini istedikleri belirtilir.[1] Hz. Muhammed'e (sas) *itaat* ise sadece imanî ilkelerle ilgili öğrettiklerini kabul etmekle sınırlı değildir. Buna ek olarak kavram, Müslüman toplumun oluşmasında onun belirleyici örnekliğini ifade eder. Allah ve Resûlü'ne itaat emirleri, özellikle Medine döneminde savaş, miras, ilâhî hükümlerin uygulanması gibi fiilî durum oluşturacak düzenlemeler bağlamında zikredilmiştir. İtaat, bu şekilde yapma ya da terk etme şeklindeki davranışlarla ortaya çıkar. *İtaat* ve *ittibâ* ile ilgili bir başka âyet grubu ise Allah ve Resûlü'ne itaat etmeyenlerin durumu ile ilgilidir. Allah'a itaat etmeyen, şeytana ve ihtiraslarına uyar, onların peşinde sürüklenir gider. Müminler, kimlerin izini takip ettikleri konusunda dikkatli olmaları için ısrarla uyarılmışlardır.

İtaat, "bir şeyi isteyerek, gönülden yapmak" mânasındaki *tav'* kökünden gelir.[2] Söz dinlemek, istenileni yapmak anlamındadır. Aynı kökten *tâi'an*, "zorlama olmaksızın kabul etmek" anlamındadır. Uymak, boyun eğdirmek, kolaylaştırmak, cesaretlendirmek, yardım etmek anlamlarındaki *tavve'a* fiili de Kur'ân'da geçmektedir.[3] Yine evlâdını şirke zorlayan ebeveynin sözünün dikkate alınmaması gerektiği, âyette bu kelimeyle belirtilir (*felâ tuti'hümâ*).[4] Ayrıca evli bir kadının başka bir erkeğe eğilim göstermesinden kaynaklanan ve yuvanın yıkılması sonucunu getirecek tutumuna son vermesi de itaat kelimesiyle ifade edilmiştir (*eta'neküm*).[5] *İsyan* itaatin zıddıdır.

---

1 Şuarâ 26/108-179; Zuhruf 43/63; Nûh 71/3; Tâhâ 20/90.
2 Âl-i İmrân 3/83; Tevbe 9/53; Ra'd 13/15; Fussılet 41/11.
3 Râgıb el-İsfahânî, s. 310; Zebîdî, XII, 12, 464.
4 Ankebût 29/8; Lokmân 31/15.
5 Nisâ 4/34: Taberî, VI, 713.

İttibâ da *te-bi-'a* kökünden türemiştir. Birlikte veya arkasından gitmek, bir işi peş peşe yapmak anlamındaki *ittibâ,* istemek mânasına da gelir.[6] İzlemek, yaşantıda öncekilerin yolundan gitmek de *ittibâ* kelimesinin anlamlarındandır.[7] İzlemek, ikinci dereceye koymak anlamındaki *etbea',* birine kötülük yapmak için onu takip etmek[8] mânasında Kur'ân'da kullanılmıştır. *İttibâ,* kişinin kendi tercihleri doğrultusunda, benimseyerek bir kimseye uymasını ifade eder. İttibâ, insanın Allah'ın gösterdiği yola gitmesi şeklinde gerçekleşirse imana, bâtıl yolu takip etmesi durumunda ise küfür ve şirke götürür.

İtaat ve *ittibâ,* Kur'ân-ı Kerîm'in pek çok anahtar kelime ve kavramıyla aynı anlam grubu içinde yer alır. Bunlar birbirini tamamlayarak bir bütünlük oluşturur. Hz. Peygamber'in konumu ve içinde bulunduğu şartlara göre Mekke'de inen âyetlerde *ittibâ,* Medine'dekilerde ise *itaat* kelimesi daha çok kullanılmıştır. Mekkî ve Medenî âyetlerde *itaat* ve *ittibâ* kelimelerinin kullanımındaki ayrışan ve benzeşen yönler, sürecin sonunda aynı noktada birleşmiştir. *İman ve kulluk (ibadet*) "itaat" ve "ittibâ" ile yakından ilgilidir. Zira "itaat" ve "ittibâ", inanmış olmanın doğal sonucudur. Benzer şekilde evrendeki her varlığın, ister-istemez Allah'ın emrine boyun eğdiğini bildiren, *islâm* kelimesi[9] de aynı anlam öbeği içinde yer alır. Bir kişinin kötülüğe düşmesine engel olmak, ona yol göstermek anlamlarındaki *nush* sözcüğü de[10] itaatin kavramsal çerçevesi içindedir. "İttibâ" ile çok yakın bir anlam örüntüsüne sahip olan *iktidâ* ise toplumunu doğru ve iyi olana yönlendiren peygamberin rehberliğine uyma, onu rol model olarak benimseme anlamını taşır.[11] Allah'ın emrettiklerini yapma, yasakladıklarından uzak durma mânasında *emir ve nehy* de itaatin anlam haritası içinde yer alan önemli kelimelerdendir.

6 Bakara 2/178: Ferrâ, II, 127; Ebû Ubeyde, I, 435; Ezherî, II, 167-168.
7 Fîrûzâbâdî, II, 293; İbn Manzûr, VIII, 27; Zebîdî, XX, 372.
8 Şuarâ 26/60.
9 Âl-i İmrân 3/83; Fussılet 41/11.
10 A'râf 7/21, 79; Tevbe 9/91; Hûd 11/34; Tahrîm 66/8.
11 En'âm 6/90.

Mekke'de zenginliğiyle mağrur olup Bilâl, Suheyb ve Habbâb gibi fakir Müslümanlarla alay eden, onları küçümseyen, imanlarıyla dalga geçen Müşrikler bir taraftan da kendilerinin Allah'ın evinin sahipleri, hâdimleri ve O'nun seçkin kulları oldukları vehmini taşıyorlardı. Uğradıkları bir sıkıntıdan sonra Allah tarafından bir nimete eriştiklerinde şöyle diyorlardı: *"Bu benim hakkımdır, ayrıca kıyametin kopacağını sanmıyorum ama dönüp Rabbime varacak olsam bile, O'nun huzurunda benim için güzel şeyler bulunduğundan eminim."*[1] *"… Rabbimin huzuruna götürülürsem bile, hiç şüphem yok ki, orada bunun yerine daha iyisini bulurum."*[2] Onlar Mescid-i Harâm'da putlara taparken Hz. Peygamber (sas) yanlarına uğrayıp, *"Ey Kureyş topluluğu, Allah'a yemin olsun ki siz babanız İbrâhim'in dinine karşı çıkıyorsunuz."* buyurduğunda, *"Biz bu putlara Allah Tealâ'ya olan sevgimizden ve bunlar bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye tapınıyoruz."*[3] diyorlardı.[4] Aynı zannı ve kuruntuyu Yahudi ve Hıristiyanlar da taşıyorlardı. İddiaları şuydu: *"Biz Allah'ın oğulları ve sevgili kullarıyız."*;[5] *"Sayılı birkaç gün dışında bize ateş dokunmayacaktır."*[6] Peygamber atalarının ve babalarının Allah'ın seçkin kulları olarak kendilerine şefaat edeceğini, azaptan kurtaracağını söylüyorlardı.[7] Farklı din ve inanç grupları tarafından dile getirilen bu seçkinci iddialara cevap vermek, kurtuluşun sadece Allah'a ve Resûlü'ne gönüllü itaat ve ittibâ ile mümkün olacağını bildirmek üzere, Allah Teâlâ bütün insanlığa hitaben Elçisi'ne şöyle buyurmuştur: *"De ki: 'Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah çok bağışlayıcı,*

---

1 Fussılet 41/50.
2 Kehf 18/36.
3 Zümer 39/3.
4 Âl-i İmrân 3/31: Râzî, VIII,16; Vâhidî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, s. 105.
5 Mâide 5/18.
6 Bakara 2/80.
7 Bakara 2/48: Taberî, I, 636.

çok esirgeyicidir.' De ki: 'Allah'a ve Resûl'e itaat edin.' Eğer yüz çevirirlerse bilsinler ki Allah Kâfirleri sevmez."[8]

DİN, ALLAH'A ve RESÛLÜ'NE İTAATTİR

اِتَّبِعُوا مَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا مِنْ دُونِه۪ٓ اَوْلِيَٓاءَۜ قَل۪يلاً مَا تَذَكَّرُونَ ﴿٣﴾

"Rabbinizden size indirilene uyun, O'nu bırakıp da başka önderlerin ardından gitmeyin. Ne kadar da az öğüt alıyorsunuz!"
(A'râf 7/3)

Evrendeki bütün varlıklar; gökyüzü, yeryüzü ve içindekiler, varlığını Allah'ın yaratmasına borçludur. Bu varlıkların her biri, kendileri için Allah tarafından belirlenen kâinat yasalarına uyduklarını hâl diliyle ifade etmektedirler. İnsandan da işte böyle bir teslimiyet hâlini seçmesi, Rabbine kendi hür iradesiyle itaat etmesi istenmektedir.[9] Bu durum Allah'ın, dünya hayatını nasıl değerlendireceklerine dair tercihlerinde insanları serbest bırakmasıyla da yakından alâkalıdır. Tabii herkes sonunda yaptığının karşılığını bulacaktır. Gönderdiği elçiler sayesinde Allah Teâlâ'yı, kendini tanıttığı gibi tanıyan ve ona böylece iman eden kulun, engin merhamet sahibi Rabbine gönül hoşnutluğu ile itaat etmesi kadar doğal bir şey olamaz. Zira insanları dünya hayatında sınayan Allah Teâlâ, bu sınavı başarıyla geçebilmeleri için kurallar belirlemiştir. İnsanları güzele, doğruya yönelten bu emirlere, sonu zararlı olacak adımlardan korumayı amaçlayan yasaklara gönül hoşnutluğu ile itaat etmek, kulluğun bir gereğidir. İtaat aynı zamanda gönülden bağlılığı içerir. Çünkü sevgi, sevilenin taleplerini yerine getirmek için çabalamayı gerektirir.[10] Cenâb-ı Allah'ı seven kul da doğal olarak O'nun kendisinden istediklerini canla başla yerine getirmeye çalışır.

Cenâb-ı Hakk'a itaatin somut bir hâle bürünmesi, peygamberler tarafından bildirilen vahye uyulmasıyla gerçekleşir. Vahiy tarihi boyunca peygamberler

8 Âl-i İmrân 3/31-32: Taberî, V, 324-326; İbn Kesîr, III, 46.
9 Rahmân 55/6.
10 Âl-i İmrân 3/31: Elmalılı, I, 1076.

aracılığıyla insanlar, Allah'a iman etmeye ve O'nun gönderdiği dinin kurallarına uymaya davet edilmişlerdir. İnsanlar için aslolan, kendi hür iradeleri ile Allah'a itaat etmeleridir. Doğru ve yanlış, insana açık biçimde gösterilmiş, seçimlerinin sonuçlarıyla mutlaka karşılaşacağı ona bildirilmiştir. Allah'ın elçileri aracılığıyla yaptığı kulluk davetine uymak da o elçilerin izlerini takip etmek de ittibânın gereklerindendir. Peygamberler, kendi kişisel kararlarına ve uygulamalarına değil, vahiy aracılığıyla bildirdiklerine itaate çağırmışlardır. Mekke'de inen Şuarâ sûresinde peygamberlerin toplumlarına nasıl hitap ettikleri, kendilerine tâbi olunmasını nasıl bir fikrî zemine yerleştirdikleri açıkça bildirilmektedir. Buna göre peygamberler, çabalarının karşılığını sadece Yüce Allah'tan beklemektedirler. Onların bu içten gayretleri karşılığında toplumlarından tek istedikleri, kendilerine itaat etmeleri ve böylece Allah'a karşı gelmekten sakınmalarıdır: *"... Allah'a karşı gelmekten sakınmıyor musunuz? Ben, size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim. Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin..."*[11] Şuarâ sûresinde zikri geçen peygamberlerin birebir aynı ifadelerle anlattıkları bu gerçek, onlara itaat etmenin tevhidin değişmez bir ilkesi olduğunu ortaya koyar. Benzer şekilde Hz. Mûsâ da[12] Hz. Îsâ da kendilerine itaat edilmesini, gittikleri yolun takip edilmesini istemişlerdir.[13] Ümmetlerini kendilerine vahyedilen değerlere uymaya davet eden peygamberlerin kendileri de aynı ilkeler çerçevesinde hareket etmişlerdir. Nitekim Hz. Muhammed'den (sas), tevhidi temsil eden Hz. İbrâhim'in dinine uyması istenmiş, Müşriklerin puta tapmadaki ısrarına, tevhid vurgusuyla karşılık verilmiştir.[14] Peygamberlere itaatin, tevhid dininin ayrılmaz bir parçası olduğu Kur'ân âyetlerinden açıkça anlaşılmaktadır. Vahyin son seslenişine mazhar olan Son Peygamber'e itaatin ise, doğal olarak Kur'ân'da ayrı bir yeri ve önemi vardır.

Allah Teâlâ'ya itaat, gönderdiği elçilere itaatle gerçekleştiği için Kur'ân'da Allah Resûlü'ne itaat Cenâb-ı Hakk'a itaatle yan yana anılmıştır. Çünkü peygambere itaatin kaynağı Allah'tan gelen vahiydir ve peygamber O'nun elçisidir. Dolayısıyla kişinin hidayete erebilmesi, ancak peygamberin sözünü dinlemesi ve yolunu izlemesiyle gerçekleşebilir.[15] Kur'ân'da Müminlerden "Allah'a ve Resûlü'ne itaat" etmeleri istenir.[16] Bazı âyetlerde ise bu emir *"Allah'a itaat edin, Resûlü'ne itaat edin."*

---

11 Şuarâ 26/124-126.

12 Kasas 28/35; A'râf 7/142; Yûnus 10/89, Tâhâ 20/47, 90: Taberî, XVII, 195-206.

13 Âl-i İmrân 3/50, 53, 55; Zuhruf 43/63; Hadîd 57/27.

14 Âl-i İmrân 3/95.

15 Nisâ 4/80; A'râf 7/158.

16 Âl-i İmrân 3/32, 132; Nisâ 4/59; Mâide 5/92; Enfâl 8/1, 20.

ifadesiyle yer alır.[17] Zira Allah'ın Resûlü, Allah'tan gelen mesajları ümmetine tebliğ etmekle görevlidir. Cenâb-ı Allah katında onun yüce bir makamı ve itibarı vardır, kendisine indirilen vahyi koruma ve tebliğ etme konusunda o, güvenilir bir elçidir. O aynı zamanda ümmetine örnek teşkil etmekte, yeni oluşan İslâm toplumuna liderlik etmektedir. İmanla Hz. Peygamber'e (sas) itaatin art arda sıralanması, örnek kişi olarak ona uymanın gerekliliğini ortaya koyar.[18] Şu âyette ise bu konu daha açık bir dille ifade edilir: *"İçinizden Allah'ın lütfuna ve âhiret gününe umut bağlayanlar, Allah'ı çokça ananlar için hiç şüphe yok ki, Resûlullah'ta güzel bir örneklik vardır."*[19] Allah Teâlâ'ya itaat eden Müminler, ona da boyun eğerler. Yüce Allah ve Peygamberi bir konuda hükmünü bildirdikten sonra mümin erkek veya kadının başka seçenek arama hakkı kalmamıştır. Onlara düşen, emre kayıtsız şartsız itaat etmek ve hidayet yolunda kalmaktır, isyan eden ise sapkınlığı tercih etmiş demektir. Peygamberimize itaat eden kişi, Allah'ın rahmetine erişerek onurlandırılacaktır.[20]

Hz. Peygamber'in (sas) muhataplarına söylemesi istenen şu cümleler, onun izinden gitmenin değerini çarpıcı bir şekilde ifade etmektedir: *"De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız benim yoluma uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın..."*[21] Rivayete göre bu âyet, Peygamberimiz döneminde bazı insanların "Biz Rabbimizi seviyoruz." demeleri üzerine indirilmiştir ve şu anlama gelmektedir: Doğru söylüyorsanız bana uyun. Bu sizin gerçekten doğru söyleyip söylemediğinizin göstergesi olacaktır.[22] Böylece Allah'ı gerçek mânada sevmek O'nun Son Elçisi'ne (sas) uymaya, bu bağlanış da Rahmân'ın sevgisini ve bağışlamasını kazanmaya götürecektir.[23]

Kur'ân, vahiy yoluyla gelen bütün kitapların geçerliliğini yitirmesi nedeniyle, Ehl-i kitap'ın da içinde olduğu herkesi, Resûlullah'ın hidayete götüren yoluna girmeye çağırmıştır. Çünkü onun peygamberliği, ilk hitap çevresi Araplarla sınırlı değildir. Onun karşılaştığı zorluklar, kendisine itaat eden Müminlerle birlikte aşılmıştır. En zorlu koşullarda Hz. Peygamber'e bağlılıklarını belirten Müminler, güçlükte ve kolaylıkta, kısaca her durumda ona itaat edeceklerine dair sağlam bir söz vermişlerdir.[24] Ona itaatin gerekliliğiyse sık sık âyetlerde hatırlatılmıştır: *"Allah ve Resûlü'ne*

17 Âl-i İmrân 3/32, 132; Nisâ 4/59; Mâide 5/92; Enfâl 8/1, 20.
18 A'râf 7/158.
19 Ahzâb 33/21.
20 Nisâ 4/80; Nûr 24/56; Ahzâb 33/36.
21 Âl-i İmrân 3/31.
22 Âl-i İmrân 3/31: Taberî, V, 324, 325.
23 Âl-i İmrân 3/31.
24 Bakara 2/285; Hadîd 57/8; Bakara 2/285; Feth 48/10.

itaat edin, aranızda çekişip birbirinize düşmeyin, sonra zayıflar ve zaferi elden kaçırırsınız. Sabredin, kuşkusuz Allah sabredenlerle beraberdir."[25]

Allah'a ve Resûlü'ne her konuda itaat, sabır, sebat, birlik ve beraberlik zafer için gerekli koşullardır. Yine düşmana karşı hazırlıklı olmak, askerî, ekonomik ve sosyal güç edindikten sonra Allah Teâlâ'ya sığınmak, başarıya götürür. Meselâ Müminlerin Allah ve Resûlü'ne Bedir Harbi'nde itaat etmeleri, duydukları bağlılık ve güvenin sonucu ortaya çıkmıştır. Oysa Müslümanların gönlünden geçen savaşmadan kolayca düşmana zarar vermek ve gelir elde etmekti.[26] Buna rağmen Allah'ın iradesine boyun eğmişler, Resûl'e canla başla itaat etmişler ve sonuçta büyük bir zaferle savaş meydanından ayrılmışlardı. Medine'ye döndükten sonra elde edilen ganimetin kimlere nasıl paylaştırılacağı, sahâbe arasında tartışma konusu olmuştu. Bu konuda inen âyetlerde[27] böyle bir tavrın ahlâkî sakıncası belirtilmiş, savaşta ve barışta Müminlerin nelere öncelik vermeleri gerektiği açıklanmıştır. Benzer şekilde Tebük Seferi de en zor koşullarda itaatin önemini ve ödülünü gösteren bir deneyim olmuştu. Bu sefer esnasında bir damla su ve bir lokma ekmeğe muhtaç duruma düşen ordusu için Allah Resûlü dua etmişti.[28] Muhacir ve ensardan bazıları sefer kararını tereddütle karşılamış veya sefer sırasındaki sıkıntı ve zorluklardan dolayı geri dönmeyi düşünmüşlerdi. Ancak sonunda Hz. Peygamber'e bağlılıklarından kuşku duyulmayan bu seçkin insanların tövbelerini Allah kabul etmiş, onlara çok merhametli davranmıştı.[29]

Medine döneminde yaşanan başka bazı olaylar, samimi Müminlerin sahip olması gereken bakış açısını göstermesi yönüyle önemli uyarılar içerir. Meselâ bir arazi sulama anlaşmazlığında Hz. Peygamber'in (sas) âdil kararına rağmen, "Akrabalarını koruyor." şeklinde yapılan itiraz üzerine âyet inmiştir. Burada Allah'ın Resûlü'ne itaat edilmesi emrine oldukça önemli bir vurgu yapılır ve şöyle buyrulur: *"Hayır, Rabbine andolsun ki, aralarında çıkan anlaşmazlık hususunda seni hakem kılıp sonra da verdiğin hükümden içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın onu kabullenmedikçe ve boyun eğip teslim olmadıkça iman etmiş olmazlar."*[30]

25 Enfâl 8/46.
26 Enfâl 8/7.
27 Enfâl 8/1, 46, 60; Âl-i İmrân 3/132.
28 Tevbe 9/117: Taberî, XII, 49-52.
29 Tevbe 9/117.
30 Nisâ 4/65: İbn Kesîr, IV, 141-145.

Bir başka âyette Allah'a ve Resûl'e itaat emrinden sonra, *"Yaptıklarınızı boşa çıkarmayın."* buyrulmaktadır.[31] Bu durum, itaatsizlik edenlerin doğru amellerinin yok sayılacağını haber vermektedir. Bu açıdan bakıldığında amellerin değer kazanması için itaat ön şarttır. Bu âyetin, inandıkları sürece günah işlemenin zarar vermeyeceğini düşünen ashâb için geldiği söylenmiştir. Bu nedenle "Günahın ameli yok etmesinden korkun." şeklinde bir uyarı olarak anlaşılmıştır.[32] Benzer şekilde, doğru ve güzel eylemlerin boşa gitmemesi için de Allah'ın Resûlü'ne (sas) saygısızlık edilmemesi gerekmektedir. Rivayete göre, Peygamberimizin huzurunda sahâbenin iki büyük ismi; Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer arasında bir olay yaşanmış, saygısızlık kastı bulunmaksızın karşılıklı olarak sesler yükselmiş, tartışma çıkmıştı. Bu olay üzerine inen şu âyet-i kerîme, durumun hassasiyetini etkili bir dille ifade etmiştir. *"Ey iman edenler! Seslerinizi peygamberin sesinden fazla çıkarmayın, birbirinize bağırdığınız gibi ona bağırmayın, sonra farkında olmadan amelleriniz boşa gider."*[33] Bu âyetin yer aldığı Hucurât sûresinin daha sonra gelen bir âyetinde gönüllerine imanı tam olarak yerleştiremedikleri hâlde, "İman ettik." diyenler de eleştirilmiştir. Çünkü iman ve itaat sözünün gerçekliği, gereğini en güzel surette yapıp yapmama durumunda ortaya çıkmaktadır. İman ve itaatin gereği yapıldığında ise Allah'ın hiç kimsenin amelini boşa çıkarmayacağı, onlara hak ettikleri ödülü vereceği, çünkü O'nun çok bağışlayan ve merhamet eden olduğu bildirilmektedir.[34]

Allah Resûlü'ne itaatin değerine ilişkin bütün bu emirler, onun kişiliğine ve bireysel kararlarına yönelik değildir. Aksine vahiy kaynaklı bilgi ve içtihatlarına işaret etmektedir. Nitekim ashâb da Peygamber Efendimizden kendi tecrübelerine pek uygun düşmeyen bir görüş duyduklarında bunun kaynağını sorarlardı. Hz. Peygamber'in (sas) cevabı "Bu vahiyle bildirildi." şeklinde ise canla başla onu yerine getirmeye çalışırlardı. Kendi şahsî görüşü ve tecrübesi olduğunu söylediğindeyse farklı fikirlerini rahatça dile getirirlerdi.[35] Hz. Peygamber'in bu görüşleri dikkate alması, ona itaatin körü körüne bir bağlılık olmadığını göstermesi açısından önemlidir.

Vahye kulak vermek, Allah'ın taleplerine dikkat kesilmek, doğruya ve iyiliğe yönelmek demektir. Dinleyen, düşünüp anlayan kişi, eşi ve ortağı olmayan Yüce Allah'ın kuluna verdiği değeri anlar ve içtenlikle Rabbine yönelir.[36] Bu anlamda Al-

31 Muhammed 47/33.
32 Muhammed 47/33: İbn Ebî Hâtim, X, 3299.
33 Hucurât 49/2: Taberî, XXI, 342.
34 Hucurât 49/14.
35 Enfâl 8/11: İbn Kesîr, VII, 31; Müslim, "Fezâil", 140; Ebû Dâvûd, "Talâk", 18, 19.
36 Enfâl 8/21-23; Yûnus 10/42; Nahl 16/65; Yûnus 10/67.

lah Teâlâ'ya itaat, O'nun emir ve iradesine gönülden boyun eğmek anlamına gelir.[37] Dolayısıyla Allah'ın talepleri karşısında itaat etme ya da bunlara kayıtsız kalarak isyan etme, fiilî sonuçlar doğuran tercihler olarak ortaya çıkar. Bu tercihe bağlı olarak itaat ödül, karşı gelmek ise ceza gerektirir.[38]

Allah'a inanıp teslim olanlar "kopmak bilmeyen sağlam bir kulp"a tutunmuştur. Onlar dünya ve âhirette asıl kazançlı çıkacak ve kurtuluşa erecek kimselerdir.[39] Rablerinden gelen kutlu davete icabet ederek akıl ve idraklerini işletenler, gerçek mânada itaat etmiş, bunun sonucu olarak da kurtuluşa ermişlerdir.[40] Vahye uyanlar, dünya-âhiret dengesini ayarlamayı, geçici olana değil kalıcı olana talip olmayı seçmişlerdir. Müminler Allah'ın emirleri karşısında *"İşittik ve itaat ettik!"* derler. Bu söz, Allah'ın kelâmı olan Kur'ân'ı, O'nun emirlerini işittik, anladık ve itaat ettik demektir. Kur'ân'ı rehber edinenler, Allah'a yönelenlerin yoluna uyanlar, sorumluluklarına uygun davranışlar sergiler. Sapmadan doğru yolda devam edenler, korku ve üzüntüden korunmuşlardır.[41] Allah kullarını onlara hayat verecek değerlere çağırdığına göre,[42] ona itaat edenler en baştan bu kıymetli ilkelere sahip çıkmışlardır. Hakikatle uyum içinde olmanın bir zorunluluk olduğunu kavrayan bu kişiler, Rablerinin vaat ettiği nimetlerin pırıltısını hayatlarına yansıtmışlardır. Burada böylece korunmuş bir hayat yaşadıkları için henüz bu dünyadayken peşin peşin sunulan ikramlara mazhar olur,[43] başarı kazanırlar: *"Allah'a ve Resûlü'ne itaat eden, Allah'a itaatsizlikten korkan, O'na saygısızlıktan korunanlar var ya, işte asıl kazananlar bunlardır!"*[44] İmanını takvâsı ile birleştiren kişinin içi dışı, özü sözü, birbiriyle uyumlu bir bütünlük oluşturur. İman edip kendi emir ve yasaklarına uyan, itaat ederek amel işleyen kimselerin günahlarını Allah silecek, onların işlerini dünyada düzene koyacak ve onları âhirette ebedî cennetine koyacaktır.[45] Böylece onlar peygamberler, dosdoğru olanlar, şehitler ve sâlih kişilerle beraber olma nimetine ermiş olacaklardır.[46]

İnkâr edenler ise seçimlerini yanlış yönde yapmışlardır. Onlar, Cenâb-ı Hakk'ın Peygamberi'ni, dinini hiçe saymış, inatla O'nun dosdoğru yolunu takipten uzak durmuşlardır. Bâtıla uymayı, boş şeylerin peşinden koşmayı bir kazanım

37 Hucurât 49/14.
38 Feth 48/16-17: Kâsımî, XIII, 493.
39 Bakara 2/256; Lokmân 31/21-22.
40 Mâide 5/7.
41 Lokmân 31/15; Fussılet 41/30.
42 Enfâl 8/24.
43 Âl-i İmrân 3/162, 174.
44 Nûr 24/52.
45 Muhammed 47/1-3: Taberî, XXI, 180.
46 Ahzâb 33/70-71; Nisâ 4/13, 69.

sananlar, büyük bir yanılgıya düşmüşlerdir. Allah'ın birliğini inkâr etmeleri yetmiyormuş gibi bir de O'na kulluk etmek isteyenleri doğru yoldan çevirmeye çalışmışlardır. Allah'ın Elçisi'nin *"… Siz bana uyun, işte bu dosdoğru yoldur. Şeytan sizi sakın doğru yoldan alıkoymasın, o sizin apaçık düşmanınızdır."*[47] çağrısına kulak tıkayanlar, bu kutlu daveti reddetmiş[48] ve böylece kaybedenlerden olmuşlardır.[49]

Allah Teâlâ'ya ve Hz. Peygamber'e (sas) itaat etmeye bağlı olarak zikredilen bir başka konu da idarecilere itaattir. Konu âyette şöyle anlatılmaktadır: *"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, peygambere itaat edin, sizden olan idarecilere (ülü'l-emr) de. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah'a ve âhirete gerçekten inanıyorsanız- onu, Allah'a ve peygambere götürün. Bu, elde edilecek sonuç bakımından hem hayırlıdır hem de en güzelidir."*[50] *Ülü'l-emr*, toplumu yönetme ve yönlendirme yetkisine sahip kılınanlardır. Âyette bu kimselere itaat emrinin Resûl'e itaate bağlanması, bu yükümlülüğün ancak Allah ve Resûlü'ne itaat edilen değerler çerçevesinde olacağını bildirmek içindir. *"Allah'ın emrine uymadığı takdirde hiçbir kimseye itaat edilmez."*, *"Allah'a itaatsizlik sayılan emre itaat edilmez."* şeklindeki hadisler, bu kuralı açıkça ifade eder.[51] Müslüman'ın itaat edeceği yöneticisinin Allah ve Resûlü'nün emirlerine aykırı düşen isteklerde bulunmaması gerekir. Aksi bir durumda ona itaat söz konusu olmaz. Öte yandan güvenlikle ilgili konuların Hz. Peygamber'e (sas) ve *ülü'l-emr*e götürülmesini emreden bir âyet daha vardır. Burada kelimenin, idarî ya da askerî yönetim kademesinde olanların yanı sıra ilmî sorumluluk üstlenenleri ve konunun uzmanlarını da ifade ettiği anlaşılmaktadır.[52] Ebû Süfyân, Medine'ye gönderdiği casusu aracılığıyla büyük bir kuvvetle bu şehre saldıracağı haberini yaymıştı. Bu durum, Müslüman toplumda ciddi bir tepkiye sebep olmuştu. "Küçük Bedir" diye bilinen bu askerî harekât haberi, doğruluğu araştırılmadan ve sonuçları hesap edilmeden toplum içinde yayılmıştı. Bu sebeple yaşanan panik üzerine inen söz konusu âyet, bir topluluğu olumsuz etkileyecek haberlerin yayılmasının doğuracağı zararlı sonuçlara dikkat çekmekteydi.[53] Oysa bu haberin duyulur duyulmaz, Peygamberimize, yetkili ve bilirkişilere haber verilmesi gerekirdi.

47 Zuhruf 43/61-62.
48 Zuhruf 43/43; Yûsuf 12/108.
49 Kasas 28/57.
50 Nisâ 4/59.
51 Nisâ 4/59: İbn Kesîr, IV, 132; Buhârî, "Aḥkâm", 4.
52 Nisâ 4/83.
53 Nisâ 4/83: Taberî, VIII, 570.

MÜMİNLER ALLAH'TAN BAŞKASINA İTAAT ETMEZLER

اَفَغَيْرَ دِينِ اللّٰهِ يَبْغُونَ وَلَهُٓ اَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ
طَوْعًا وَكَرْهًا وَاِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ﴿٨٣﴾

"Onlar, Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar! Oysa göklerde olanlar da yerdekiler de isteyerek veya istemeyerek O'nun iradesine boyun eğmişlerdir ve O'na döndürüleceklerdir."

(Âl-i İmrân 3/83)

Allah'a ve Resûlü'ne itaat etmek, Müslüman kimliğinin olmazsa olmaz unsurlarındandır.[54] Bu bağlılık; hakka, doğruya, iyiliğe tâbi olmak anlamına gelir. Tevhid inancı, bütün güzel idealleri bünyesinde toplayan bir değerler sistemi oluşturur. Şirk ve inkâr ise çok başlı, çok parçalı bağımlılıklar meydana getirir. Allah ve Resûlü'ne itaat etmeyenler ne kadar uğraşırlarsa uğraşsınlar, başka varlıklara itaatten kendilerini kurtaramazlar.[55] Onların peşinden sürüklendikleri ve yönlendirmelerine kapıldıkları pek çok saptırıcı unsur vardır. Bu nedenle hayatları birbiriyle çatışan ve çelişen düşünce ve davranışlarla doludur. Kur'ân bir yandan Yüce Allah'a boyun eğmeyenlerin hangi görünür görünmez azgın ve sapkınların ardından sürüklendiklerini anlatır.[56] Diğer yandan da Müminleri onlarla aynı çizgide bulunmamaları konusunda uyarır.[57]

Kur'ân'da eleştirilen hususlardan biri de, Kâfirlerin kendi arzularına uymaktan ve ihtirasları doğrultunda hareket etmekten çekinmedikleridir.[58] Bu durum, hiç şüphe yok ki yanlıştır. Çünkü onların sahte tanrıları doğru yola sevk edemez.[59] Doğru bilgiyi bırakıp atalarının bâtıl geleneklerini sürdürenler, kötülüklerin ve isyanın girdabına kapılmış durumdadır. Meselâ Müşrikler, Hz. Muhammed'e (sas) "koyun kokan fakir Müminleri" yanından uzaklaştırdığı takdirde, birlikte oturup

54 Kamer 54/3.
55 Yâsîn 36/60-62.
56 İbrâhîm 14/35-36; Câsiye 45/23.
57 Fâtır 35/6.
58 Kehf 18/28; Tâhâ 20/16; Kamer 54/3; Kasas 28/50; Rûm 30/29.
59 Yûnus 10/35: Mukātil b. Süleyman, III, 92.

konuşabileceklerini söylüyorlardı. Bu teklif, onların kibre kapıldıklarını açıkça gösteren pek çok örnekten sadece birisidir. İslâm'ı tebliğ etmek açısından fayda sağlayacak gibi görünen bu teklif sahiplerine asla itaat edilmemesi gerektiği şöyle vurgulanmıştır: *"Ey Peygamber! Rızasını dileyerek sabah akşam Rablerine dua edenlerle olmak için elinden gelen çabayı göster. Dünya hayatının çekiciliğine meylederek gözlerini onlardan çevirme! Bizi anmaktan kalbini gafil kıldığımız, kötü arzularına uyan ve işi gücü aşırılık olan kimseye boyun eğme!"*[60]

En'âm sûresi 116. âyette Peygamberimize, insanların arzu ve isteklerine uyduğu takdirde, kendisine yanlış bir yön çizmiş olacağı uyarısında bulunulur. Çoğunluğu oluşturan bu kimselerin tefsirlerde Müşrikler olduğu ifade edilmiştir.[61] Onlar, hem Mekke'nin yöneticisi konumunda hem de toplumda çoğunlukta idiler. Ancak onlar, bunca uyarıya rağmen temelsiz inanç ve gelenekleri kabul ediyor böylece doğru yoldan çıkmış bulunuyorlardı. Çünkü Müşrikler, inançlarını ve hayat tarzlarını ilâhî gerçekler yerine birtakım *zan, kuruntu* ve *varsayımlar*a göre belirlemişlerdi. O hâlde doğru olan, çoğunluğun izlediği yolu takip etmek değil, doğru bilgiye dayanmaktır.

Hayatını Allah Teâlâ'dan başkasının gösterdiği yönde çizen, ihtiraslarına ulaşmayı tek amaç hâline getiren her insan, aslında şeytanın izinden gidiyor demektir. Şeytanın adımlarını takip etmemek konusunda sadece Müslümanlar değil, tüm insanlar uyarılmıştır.[62] Çünkü insanı doğru yoldan saptırmak için kendisine fırsat verilince, o bütün gücüyle, düşman saydığı insana saldırma planları kurmuştur. Onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından, sollarından sokulacağını, çoklarını ayartıp yoldan çıkartacağını en baştan beyan etmiştir.[63] Ancak şurası açıktır ki onun, isteklerini insana zorla yaptırma gücü yoktur, o sadece kandırıp peşine takabildikleri üzerinde etkilidir.[64] Allah (cc), mutluluğa ermesi için insanı uyarmış, tövbeyle arındırmış ve koruması altına almıştır. Hâlbuki şeytan, cehenneme sürüklediği kişilere hesap günü sahip çıkmak şöyle dursun, kusurun bütünüyle çağrısına kapılan insanda olduğunu söyleyecektir.[65] Bu nedenle insan attığı adımların ne anlama geldiğine, kimin takipçisi olduğuna dikkat etmek zorundadır.

---

60 Kehf 18/28: Taberî, VIII, 18; Zemahşerî, II, 717.
61 En'âm 6/116: Mukātil b. Süleyman, I, 366; Taberî, XII, 64.
62 Bakara 2/168.
63 Hicr 15/39-40; Sebe' 34/20-21; A'râf 7/17.
64 Nûr 24/21.
65 Hicr 15/42; Hac 22/3; A'râf 7/18; İsrâ 17/63; Sâd 38/85.

Allah'a itaat etmeyen insanlar, Kur'ân'ın "zan" olarak isimlendirdiği temelsiz inanç ve düşüncelerin ardına düşer. *Zanna* uymak, kesin delil ve bilgiye dayanmamaktır.[66] Bu nedenle *"Onlar, sadece zanna ve nefislerin arzusuna (hevâ) tâbi oluyorlar."*[67] âyetinde, "zan ve hevâ" birlikte kullanılmıştır. Müminler hakka, kesin delil ve bilgiye, Müşrikler ise hiçbir dayanağı olmayan zanna uymuşlardır. Onların inançları, kesinlikten uzak ve kuşkulu düşüncelerden ibarettir, oysa iman ile şüphe bir arada bulunmaz. Bilgi temeline dayanmadan sırf tahmin ve zanna uymak, tavır ve hareketleri buna göre belirlemek, kişiyi sadece yanlışa götürür. Çıkarlarını kaybetme endişesiyle İslâm'ın temel inanç konularında zanlarına mağlup olan Müşriklerin çoğunun yaptığı da tam olarak buydu.[68] Bu noktada Kur'ân'da zan ve vehimlere dayalı inançların hiçbir şekilde gerçeğin yerini tutamayacağı hatırlatılmaktadır.[69]

Münafıkların kurdukları tuzaklar, yaydıkları yalan ve iftiralar, Müşriklerle işbirlikleri ve her fırsatta Müminleri sıkıntıya düşürme girişimleri de Kur'ân'da bir karşılık bulmuştur. Hz. Peygamber (sas), Kâfirlerin yanı sıra Münafıklara da boyun eğmemesi ve onlardan gelebilecek gizli tehlikelere karşı dikkatli olması konusunda ısrarla uyarılmıştır.[70]

Müminlerin, İslâm'a yaklaşımları ortada olan Müşriklere, Ehl-i kitap'a ve Münafıklara itaati kesinlikle yasaklanmıştır.[71] Hz. Peygamber'e (sas), doğru yola ermenin sadece hidayet kaynağı Kur'ân'a uymakla gerçekleşeceğini bildirmesi emredilmiştir.[72] Bu nedenle peşinden gidilmemesi gereken bir grup da Peygamber Efendimize ve onun getirdiği dine karşı bağnazca tavır alan Medine Yahudileridir.[73] Ehl-i kitap'a seslenilen bir âyette onların, daha önce doğru yoldan sapmış ve birçoklarını da saptırmış bir millet olduğu belirtilmiştir. Dolayısıyla inananlara, onların arzu ve tahriklerine uymamaları uyarısı yapılmıştır.[74] Çünkü kıble değişimi konusunda da açıkça ortaya çıktığı üzere, iman edenler hakka, inkâr edenler ise bâtıla uymaktadırlar.[75] Özellikle Yahudilerin, *"… Sizin dininize uyanlardan başkasına inanmayın."*[76] sözü, kendilerinden olmayanları nasıl gördüklerini net bir şekilde

66 Cürcânî, s. 149.
67 Necm 53/23.
68 Bakara 2/145; Nisâ 4/156-157; Mâide 5/77: Begavî, III, 72; İbn Kesîr, III, 160.
69 Yûnus 10/36; Necm 53/28.
70 Ahzâb 33/1, 48.
71 Âl-i İmrân 3/100, 149: Taberî, VII, 276.
72 Âl-i İmrân 3/73: Râzî, VIII, 259.
73 Bakara 2/120.
74 Mâide 5/77: Begavî, III, 72; İbn Kesîr, III, 160.
75 Bakara 2/145.
76 Âl-i İmrân 3/73.

göstermiştir. Onlar bencillik, ırkçılık, taassup ve ayrılıkçılık gibi düşüncelerin esiri olmuşlardı. İtaat yerine isyanı seçmeleri, onları lânet girdabına düşürmüştür. Onların uyulmasını istediği din, sadece Yahudiliktir.[77]

Yerlerin ve göklerin Rabbine isyan edenlerin ve bozguncuların safında yer almak, dinî hayatta yozlaşmaya ve dönülmesi imkânsız bir sona götürür. Bu tercihi yapanlar, Allah Teâlâ'nın gösterdiği doğru yoldan sapmış ve kaybedenlerden olmuşlardır.[78] Bu zarar ve kayıp dünya hayatında başlar, âhirette de devam eder. İnkârcılar, dünyada birtakım kandırmaca söylemlerle etki alanındakileri kendilerine bağlayabilirler. Ancak kıyamette azapla karşılaşınca, "kendilerinden şikâyetçi olacak diye" onlarla yüz yüze gelmemek için yanlarından hızla uzaklaşacaklardır.[79] Bunlara uyan inkârcıların durumu da âyette şöyle anlatılır: *"Yüzleri, ateşte bir o yana bir bu yana çevrildiği gün, 'Keşke Allah'a itaat etseydik ve Resûlü'ne uysaydık.' diyecek ve şöyle yalvaracaklardır: 'Ey Rabbimiz! Biz efendilerimize ve büyüklerimize itaat ettik, onlar da bizi doğru yoldan saptırdılar.'"*[80] Ancak iş işten geçmiştir, bu pişmanlık artık hiçbir fayda vermeyecektir. Burada olduğu gibi orada da onlar, kapıldıkları yalan-yanlıştan hep başkalarını suçlayıp geçersiz mazeretler üreteceklerdir. "Biz size uyduk." diyerek suçlarını, arkasından gittikleri kimselere atmayı deneyecekler, fakat bunun hiçbir faydası olmayacaktır. Çünkü bu çok yanlış bir yargıdır. Üstelik onları buna kimse de zorlamamıştır. Onlar kendi seçimleriyle kurtuluş yolunu gösterene değil, ateş çukuruna sürükleyene uymuş ve uyarıldıkları korkunç azabın pençesine düşmüşlerdir.[81] Peşlerine takıldıkları bu kişilerin, başlarına gelen azabı önlemeleri mümkün değildir. Çünkü onlar, kendi dertlerine bile derman olamayacak bir çaresizlik içinde kalacaklardır.

Bilinçsiz ve körü körüne itaat, gerçeklerin önüne kalın bir perde çekmekte ve kişiyi itaat ettikleriyle birlikte dünya ve âhiret azabına sürüklemektedir. Böyle bir tercih, cehenneme girdirecek kadar ağır bir günah ve sapkınca bir davranıştır ve sahibini nihayetinde ait olduğu yere götürür.[82]

Allah Teâlâ'ya inanmanın, O'na güvenmenin ve bağlı olmanın doğal sonucu ve nişanesi, O'nun emir ve yasaklarına koşulsuz itaat etmektir. Bu itaat, zoraki yapılan çaresiz bir boyun eğiş değildir. Yine Allah'a bile olsa körü körüne itaat, müminden

77 Âl-i İmrân 3/73: Mukātil b. Süleyman, I, 176; Taberî, VI, 512; Râzî, VIII, 259.
78 Kasas 28/57; Muhammed 47/1-3.
79 Bakara 2/166-167.
80 Ahzâb 33/66-67.
81 İbrâhîm 14/21; Mü'min 40/47; Muhammed 47/28.
82 Nisâ 4/115; Hûd 11/116.

beklenen bir davranış değildir. Çünkü taklitle bir yerlere bağlanan, bilinçsizce önden gidenlerin izini takip edenler ancak inkârcılar olabilir. Şu hâlde müminin Rabbine itaati, O'nun kendisini tanıttığı gibi tanımaktan, kudretine, merhametine, hikmetine güvenmekten kaynaklanan gönüllü bir tercihtir. Burada neden-sonuç ilişkilerini kurmaya teşvik eden hikmet dolu bir yöneliş vardır. Çoğu kez Allah Teâlâ'ya itaat emriyle birlikte zikredilen Hz. Peygamber'e (sas) itaat de onun bizâtihi şahsına değil, temsil ettiği yüce konumunadır. Allah'a itaatin gerçekleşmesi, ancak peygamber vasıtasıyla olabileceği için ona itaat, Cenâb-ı Allah'a itaatle ilişkili kılınmıştır. Bu sadece Sevgili Peygamberimize özgü bir durum da değildir, geçmiş peygamberlerin tevhid mücadelesinde de aynı gerçeklik söz konusudur. Kur'ân, itaat ve ittibâ kavramlarıyla insanı denemiştir. Onun hoşuna giden ve gitmeyen olaylar karşısındaki tutumunun hangi yönde seyredeceğini belirleyen arka plan üzerinde durmuştur. O, aynı zamanda Mümin, kâfir ve münafık arasındaki inanç, tercih ve davranış farklılıklarının kaynağına inmiş ve buna dair örnekler vermiştir. Cenâb-ı Hakk'a ve Resûlü'ne gönülden inanan, güvenen, sevgiyle bağlanan, onların gösterdiği yolu izleyen her Mümin, hangi güzelliklere davet edildiğini ve ne büyük tehlikelerden korunduğunu hayatın içinde bizzat fark eder. Maddî ve manevî her türlü sorunun ancak Allah'a itaat etmek, Elçisi'nin izlerini takip etmek suretiyle çözüldüğünü bizzat tecrübe eder. Çünkü *"Kim Allah'a karşı gelmekten sakınırsa, Allah ona bir çıkış yolu açar. Onu hiç ummadığı yerden rızıklandırır. Kim yalnız Allah'a tevekkül edip O'na güvenirse, O kendisine yeter. Şüphesiz Allah emrini, vaadini yerine getirendir."*[83]

83 Talâk 65/2-3.

THG
0931495
TNP
0931495 TNP

